

XVI. YÜZYILDA BELGRAD KAZASI

İlhan TÜRKMEN

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI**

**GAZİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

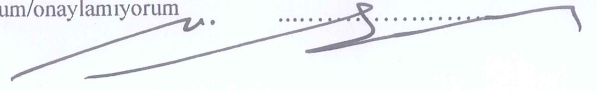
HAZİRAN 2014

İlhan TÜRKMEN tarafından hazırlanan “XVI. YÜZYILDA BELGRAD KAZASI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danıřman: Doç. Dr. Mustafa ALKAN

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Gazi niversitesi

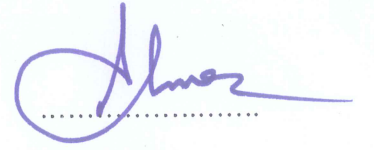
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Ahmet KANKAL

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

ye : Prof. Dr. Mustafa TURAN

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

ye : Prof. Dr. Ahmet GüNEş

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Gazi niversitesi

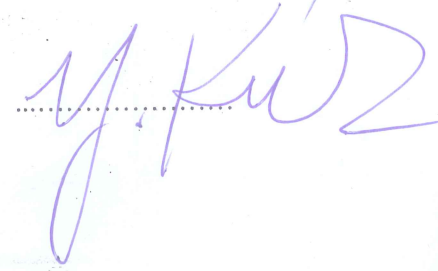
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

ye : Prof. Dr. Yılmaz KURT

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 04 / 06 /2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İlhan TÜRKMEN

04 /06 / 2014

XVI. YÜZYILDA BELGRAD KAZASI

(Doktora Tezi)

İlhan TÜRKMEN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2014

ÖZET

Stratejik ve askerî üs konumu, Belgrad'ı her devirde önemli kılmıştır. 1521'de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı orduları için ileri harekât üssü konumundadır. Osmanlıların zayıf düşükleri durumlarda çok kritik hale gelen “savunma derinliği”nin nirengi noktası olmuştur. Osmanlı orduları için güvenli bir sığınak ve aynı zamanda lojistik merkezidir. Osmanlı'nın “İnce Donanması” için Tuna ve Sava nehirlerindeki en güvenilir limanlardan birisine sahiptir. Ayrıca Belgrad'ın tersanesinde her türlü geminin tamiri ve inşası da mümkündür.

Belgrad; Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Semendire Sancağı'na bağlanmıştır. İdarî yapısı kaza olarak teşkilatlandırılmıştır. Şehir merkezinde ilk Türk- Müslüman mahalle kayıtları 1536 tarihli tahrirde vardır. 1561 tarihli tahrirde şehir merkezinde Türk- Müslüman nüfus gayr-i müslim nüfusu geçmiştir. Kayıtlarda şehir merkezinde Türkler, Sırlar, Yahudiler ve Çingeneler kaydedilmiştir. Köylerde; 16. yüzyıl boyunca gayr-i müslim nüfus Türk- Müslüman nüfusundan fazla olmuştur.

Ekonomi büyük oranda tarıma dayanmaktadır. Tarım ürünlerinde en fazla üretimi yapılan hububattır. Hububat üretimi yüzyılın sonlarına doğru azalmıştır. Bağcılık Belgrad'da en yaygın bir tarımsal faaliyettir. Bağcılıktan elde edilen şıra üretimi sürekli artış göstermiştir. Şıranın gayr-i müslimler arasında şarap imalatında kullanılması, üretimin artmasında etken unsurdur. Hayvancılıkta en fazla hınzır yetiştiriciliği yapılmıştır. Ayrıca Tuna ve Sava nehirlerinde balıkçılık faaliyetleri yapılmaktadır.

Belgrad ticarî ve kültürel açıdan gelişmiş bir şehirdir. Şehirde faaliyet gösteren vakıflar, Belgrad'ın Türk- İslam şehri haline gelmesinde etkili olmuşlardır. 16. yüzyılın sonlarına doğru yabancı seyyahların ifadesiyle Belgrad bir Türk- İslam şehri haline gelmiştir. Şehirde çok sayıda câmî vardır. Bu câmilerden günümüze sadece Bayraklı Câmisi gelebilmiştir.

Bilim Kodu : 1175.2.292

Anahtar Kelimeler : Belgrad, Askeri Üs, Sırlar, Osmanlılar, Macarlar, Tuna, Sava, Semendire

Sayfa Adedi : 422

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mustafa ALKAN

TOWN OF BELGRADE IN XVI.th
CENTURY (Ph. D. Thesis)

İlhan TÜRKMEN

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
June 2014

ABSTRACT

Strategic and military location has made Belgrade unique in every age. It came under the domination of Ottoman Empire in 1521. It was a forward operating base for Ottoman Armies. When the Ottoman Empire got weaker, Belgrade was the base of the ‘Defense Perspective’ which became crucial. It was both a secure shelter and a logistic location for the Ottoman Armies.

It had one of the safest harbours on the Danube and the Sava rivers for the special Narrow Navy of the Ottomans. Also, every kind of ship could be built and fixed in the Belgrade shipyard. Belgrade was joined to the Semendire District after coming under the domination of Ottoman Empire.

Its governing structure was organised as towns. The first Turkish-Muslim Street registrations in the city centre could be found in the archive documents belong to 1536. According to the archive documents of 1561, Turkish-Muslim population was over the non-muslim population in the city centre. The Turkish, Serbian, Jewish and Gypsy population was recorded in the city registrations. In the villages, the non-muslim population was over the Turkish-Muslim population during the 16th century.

Economy substantially depended on agriculture. Grains were the most widely grown agricultural products. It was decreased at the end of the century. Grapery was the most common agricultural activity. The wort production which gets from the grapery increased continuously. Using wort in the production of wine was a basic reason of that increase. Pig was the major animal in stock farming. Also there was fishery in the rivers of Danube and Sava. Belgrade was a developed city in commercial and cultural areas.

The different foundations in the city had an important role on making Belgrade a Turkish-Muslim city. As the foreign travelers indicated, Belgrade became a Turkish-Muslim city at the end of the 16th century. There were so many mosques in the city centre. But Bayraklı Mosque is the only one which is standing now.

Science Code : 1175.2.291

Key Words : Belgrade, Military base, Serbians, Ottomans, Hungarians, Danube, Sava, Smederove

Page Number : 422

Supervisor : Ph. D. Mustafa ALKAN

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanması sürecinde bana her yönü ile destek olan tez danışmanım ve kıymetli hocam Doç. Dr. Mustafa Alkan'a; tez savunmamda bulunan ve çalışmanın ikmalinde bazı katkılarda bulunan Prof. Dr. Ahmet Kankal'a; Prof. Dr. Ahmet Güneş'e; Prof. Dr. Mustafa Turan'a; Prof. Dr. Yılmaz Kurt'a; tezin tashihiinde bana yardımcı olan arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Nail Güney ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaygana'ya; Sırbistan'daki araştırmalarımda yardımcı olan Belgrad Üniversitesi Tarih bölümü öğrencisi Zoran Racic'e; İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Recep Kılıç'a; Kuyûd-i Kadîme Arşivi'nden Yrd. Doç. Dr. Vedat Yüksel'e; Almanca çevirilerde yardımcı olan Dr. Emrah Pehlivan'a; araştırma görevlisi Ferdi Gökbuğa'ya ve doktoradan arkadaşım Seyran Aktaş'a; ayrıca bu çalışma esnasında bana destek olan eşim Zeynep Türkmen'e, çocuklarım İlayda ve Kürşat Furkan'a teşekkür ederim.

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ÇİZELGELER	ix
LİSTELER.....	xii
HARİTALAR.....	xiv
RESİMLER	xv
MİNYATÜRLER.....	xvii
KISALTMALAR	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. BELGRAD'IN ADI, OSMANLI ÖNCESİ BELGRAD VE BELGRAD'IN OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRİŞİ.....	9
2.1. OSMANLI ÖNCESİ BELGRAD	9
2.1.1. Belgrad isminin kaynağı	9
2.1.2. Osmanlı hâkimiyeti öncesi Belgrad	10
2.1.3. Osmanlı öncesi Belgrad'ın sosyo-ekonomik durumu	18
2.2. BELGRAD'IN OSMANLI DEVLETİ HÂKİMİYETİNE GİRİŞİ.....	21
2.2.1. Seferin sebepleri	21
2.2.2. Seferin hazırlıkları	23
2.2.3. Seferin başlaması	27
2.2.4. Belgrad'ın fethi	32
2.2.5. Savaş sonrası ilk süreç	34
3. BELGRAD'IN İDARÎ YAPISI VE BELGRAD ŞEHRİ.....	37
3.1. BELGRAD'IN İDARÎ YAPISI	37
3.1.1. Semendire Sancağı.....	37
3.1.2. Belgrad Kazası	39
3.1.3. Kaza idaresi.....	41
3.2. BELGRAD ŞEHRİ	48
3.2.1. Şehir, mahalle, nefis kavramı	48
3.2.2. Belgrad mahalleleri (Nefs-i Dâr'ul Cihad Belgrad)	52
3.2.3. Belgrad'ın Türk- İslam şehri haline gelmesi	78
4. NÜFUS VE YERLEŞME	85
4.1. ŞEHİR NÜFUSU	85
4.1.1. Şehirli Müslüman nüfusu	86
4.1.2. Şehirli gayr-i müslim nüfusu	91
4.2. KÖYLERDEKİ NÜFUS	93
4.2.1. Köylü Müslüman nüfus.....	99
4.2.2. Köylü gayr-i müslim nüfus	101
4.3. MUÂFLAR.....	103
4.3.1. Yaptıkları işlerden dolayı muâf olanlar.....	103
4.3.2. Diğer muâflar	107

5. BELGRAD'IN İKTİSÂDÎ YAPISI.....	119
5.1. TOPRAK TAKSİMAT VE TASARRUF ŞEKLİ.....	119
5.1.1. Çiftlik ve baştina olarak tasarruf edilen topraklar	119
5.1.2. Mezra'alar ve hâlî topraklar	123
5.1.3. Vakıf topraklar	130
5.2. ZİRÂİ ÜRETİM	133
5.2.1. Hububat üretimi	134
5.2.2. Bağcılık ve şıra üretimi	156
5.2.3. Meyve üretimi.....	163
5.2.4. Kendir, kelem ve piyaz üretimi.....	164
5.3. VERGİLER.....	164
5.3.1. Öşür.....	164
5.3.2. Şahsa bağlı vergiler.....	215
5.3.3. Hayvancılıkla ilgili vergiler	223
5.3.4. Maktu' vergiler ve mukâta'alar.....	232
5.3.5. Arızı vergiler.....	245
5.4. TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE NARH FİYATLARI.....	249
5.5. TAHRİRLERE GÖRE BELGRAD'IN GELİRİ	253
5.6. KAZA GELİRİNİN DAĞILIMI (HÂS, ZEÂMET VE TİMAR)	261
5.6.1. Hâslar	261
5.6.2. Zeâmetler	265
5.6.3. Tımarlar	266
5.7. ŞEHİRDEKİ SOSYAL ve İKTİSADÎ HAYAT	287
5.8. ŞEHİRDEKİ ESNAF ve MESLEK TEŞEKKÜLLERİ	294
6. ASKERÎ ÜS OLARAK BELGRAD	303
6.1. ASKERÎ ÜS KAVRAMI ve BELGRAD KALESİ	303
6.2. ÜS KAVRAMI İÇERİSİNDE BELGRAD KALESİ'NİN ÖZELLİKLERİ	307
6.3. BELGRAD KALESİ.....	312
6.4. BELGRAD KALESİ'NDEKİ ASKERÎ SINIFLAR SAYILARI ve MAAŞLARI	322
6.4.1. Subay sınıfı (rütbeliler).....	322
6.4.2. Er sınıfı.	327
6.4.3. İstihkâm sınıfları.....	342
6.4.4. Tersane hizmetlileri.....	344
6.4.5. Diğer kale erleri	347
6.4.6. Kaledeki yardımcı kuvvetler	352
6.4.7. Donanma ve tersane.....	364
6.5. KALENİN BAKIMI ve ONARIMI	368
6.6. KALEDEKİ SAVAŞ ARAÇ ve GEREÇLERİ	373
SONUÇ	379
KAYNAKÇA	382
EKLER	397
EK-1. 1536 TARİHLİ SEMENDİRE KANUNNAMESİ	397
EK-2. 1561 TARİHLİ SEMENDİRE KANUNNAMESİ	404
EK-3. 1527 TARİHLİ EFLÂKÂN KANUNNAMESİ.....	408
EK-4. 1536 SEMENDİRE LİVASI KANUNNAMESİNDEN ÖRNEK.....	410
EK-5 1527 TARİHLİ EFLAKAN KANUNNAMESİ OSMANLICA METNİ.....	411
EK-6 1527 TARİHLİ EFLAKAN DEFTERİNDEN ÖRNEK	412

EK-7 1561 TARİHLİ TİMAR TEVCİHAT DEFTERİNDEN ÖRNEK.....	413
EK-8 1692 TARİHLİ MEVÂCİB DEFTERİNDEN ÖRNEK	414
EK-9 1688 TARİHLİ MÜHİMMÂT DEFTERİNDEN ÖRNEK	415
EK-10 1585 TARİHLİ TAPU TAHRİR DEFTERİNDEN ÖRNEK	416
EK-11 1561 TARİHLİ TAPU TAHRİR DEFTERİNDEN ÖRNEK	417
EK-12 BELGRAD KALESİ ÇİNGENE VE SAVAŞ ADASI PLANI.....	418
EK-13 BELGRAD KALESİ VE HARP ADASI PLANI.....	419
EK-14 SAVA VE TUNA NEHİRLERİ PLANI.....	420
EK-14 BELGRAD ŞEHİRİ.....	421
ÖZGEÇMİŞ.....	422

ÇİZELGELER

Çizelge No	Çizelge Konusu	Sayfa
Çizelge 3.1.	1527 ve 1536 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Belgrad'da Mahalle İsimleri	74
Çizelge 3.2.	1527 ve 1536 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Belgrad'da Mahalle İsimleri-2	75
Çizelge 3.3.	1561- 1572 Tarihli Tahrirlere Göre Belgrad Mahalle İsimleri	76
Çizelge 3.4.	1585 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Mahalle İsimleri	77
Çizelge 3.5.	Tahrirlerde Geçen Câmî İsimleri	83
Çizelge 3.6.	Tahrirlerde Geçmeyen Câmî İsimleri	84
Çizelge 4.1.	Belgrad Kazası'nda Hane ve Mücerred Sayıları Tahminî Nüfus Durumu	89
Çizelge 4.2.	Hane ve Mücerredlerin Tahrirlere Göre Artış ve Düşüş Nisbetleri (% Olarak)	90
Çizelge 4.3.	Müslim ve Gayr-i Müslimlerin Nüfus İçindeki Nisbetleri (% Olarak)	90
Çizelge 4.4.	1585 Tarihine Göre Belgrad'daki Müslüman Mahalleler	91
Çizelge 4.5.	1585 Tarihine Göre Belgrad'da Gayr-i Müslim Mahalleler	93
Çizelge 4.6.	Tahrirlere Göre Köy Sayıları	95
Çizelge 4.7.	Tahrirlere Göre Köylerdeki Hane Sayıları	96
Çizelge 4.8.	1561 Tarihli Tahrire Göre Karışık Köyler ve Müslüman Hane Durumu	100
Çizelge 5.1.	1536- 1585 Arası Belgrad'da Toprak Tasarrufu	122
Çizelge 5.2.	1527 Tarihli Tahrire Göre Mezra'a ve Hâli Köyler	125
Çizelge 5.3.	1536 Tarihli Tahrire Göre Mezra'a ve Hâli Köyler	126
Çizelge 5.4.	1561 Tarihli Tahrire Göre Mezra'a ve Hâli Köyler	127
Çizelge 5.5.	1572 Tarihli Tahrire Göre Mezra'a ve Hâli Köyler	128

Çizelge No	Çizelge Konusu	Sayfa
Çizelge 5.6.	1585 Tarihli Tahrire Göre Mezra'a ve Hâli Köyler	129
Çizelge 5.7.	1561- 1585 Arası Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı Köyleri	130
Çizelge 5.8.	Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı Gelir Çizelgesu	132
Çizelge 5.9.	Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı Gider Çizelgesu	133
Çizelge 5.10	1561- 1585 Arası Belgrad'da Meyve Üretimi	163
Çizelge 5.11.	1527- 1536 Tarihli Tahrirlere Göre Belgrad'da Bostan Öşrü	195
Çizelge 5.12.	1527- 1585 Arası Kendir, Kelem ve Piyaz Öşrü	214
Çizelge 5.13	1527- 1585 Arası Bostan, Hime ve Kettan Öşrü	215
Çizelge 5.14.	1527- 1585 Arası İспенç ve Res-i Çift Resmi	218
Çizelge 5.15.	1527- 1585 Arası Mücerred Resmi	221
Çizelge 5.16.	1527- 1585 Arası Resm-i Bagat-ı Müslümanân	223
Çizelge 5.17	1527- 1585 Arası Hinzır Vergisi	225
Çizelge 5.18.	1527- 1585 Arası Çayır Gelirleri	228
Çizelge 5.19.	1561- 1585 Arası Mahsul-i Kuru ve Mahsul-i Bellût Vergisi	232
Çizelge 5.20.	1527- 1585 Arası Resm-i Âsiyâb ve Değirmen Sayıları	235
Çizelge 5.21.	1527 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Mukata'aları	243
Çizelge 5.22.	1561- 1585 Arası Mukata'a Gelirleri	245
Çizelge 5.23.	1527- 1585 Arası Ârızî Vergiler	249
Çizelge 5.24.	1527- 1585 Arası Narh Fiyatları	251
Çizelge 5.25.	1527- 1585 Arası Belgrad'a Bağlı Köy ve Kaza Merkezi Toplam Hasıl Durumları	253
Çizelge 5.26.	1561- 1585 Arası Padişah Hassı Olan Köyler	262
Çizelge 5.27.	Belgrad Tahrir Defterlerine Göre Padişah Haslarına Ayrılan Mukata'a ve Köyler	264

Çizelge No	Çizelge Konusu	Sayfa
Çizelge 5.28	1698 Tarihli Derdest Defterine Göre Belgrad'da Zeâmet Durumları	266
Çizelge 5.29.	Gelirlerine Göre Tımarların Dağılımı	266
Çizelge 5.30.	1536 Tarihli Tahrire Göre Belgrad'a Bağlı Sivil Tımar Sahipleri	284
Çizelge 5.31.	1698 Tarihli 417 Numaralı Derdest Defterine Göre Sivil Tımar Sahipleri	286
Çizelge 5.32.	Belgrad Şehir Hasıl Durumunun Gelire Göre Dağılımı	288
Çizelge 5.33	Şehir Merkezinde Tarımsal Üretim ve İспенç Vergisi	289
Çizelge 5.34.	1536 Tarihli Tahrire Göre Esnaf ve Meslekler	295
Çizelge 5.35.	1561 Tarihli Tahrire Göre Esnaf ve Meslek Teşekkülleri	301
Çizelge 6.1.	1561 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Kalesi'ndeki Askerî Sınıflar	349
Çizelge 6.2.	1572 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Kalesi'ndeki Askerî Sınıflar	349
Çizelge 6.3.	1585 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Kalesi'ndeki Askerî Sınıflar	350
Çizelge 6.4.	1692 Tarihinde Belgrad Kalesi'ndeki Askerî Sınıflar	351
Çizelge 6.5.	1536 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Kalesi'ndeki Martoloslar	354
Çizelge 6.6.	Tahririlere Göre Primekür Sayıları	358
Çizelge 6.7.	Cami Görevlileri Aldıkları Yevmiyeler	363
Çizelge 6.8.	Belgrad Kalesi Kumanda Yapısı	363
Çizelge 6.9.	Günlük Ücretler	364
Çizelge 6.10.	1701 Tarihli Belgrad Kalesi Tamir Masrafları	372
Çizelge 6.11.	1536 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Kalesi Mahzenindeki Harb Aletleri	377
Çizelge 6.12.	1688 Tarihinde Belgrad'a İrsal Olunan Malzemelerden Bazıları	378

LİSTELER

Liste No	Liste Konusu	Sayfa
Liste 4.1.	Belgrad Köyleri ve Nüfus Durumu	109
Liste 5.1.	1527- 1585 Arası Belgrad’da Buğday Üretimi	138
Liste 5.2.	1527- 1585 Arası Belgrad’da Şair, Mahlut ve Alef Üretimi	145
Liste 5.3.	1527- 1585 Arası Belgrad’da Çavdar ve Erzen Üretimi	153
Liste 5.4.	1527- 1585 Arası Şıra Üretimi	158
Liste 5.5.	1527- 1585 Arası Gendum, Şair Öşür Durumu ve Hasıl İçindeki Yüzdeleri	168
Liste 5.6.	1527- 1585 Arası Mahlut, Alaf Öşrü ve Hasıl İçindeki Yüzdeleri	177
Liste 5.7.	1527- 1585 Arası Çavdar, Erzen Öşrü ve Hasıl İçindeki Yüzdeleri	186
Liste 5.8.	1561- 1585 Arası Belgrad’da Bağ Sayıları ve Resm-i Aveng	198
Liste 5.9.	1527- 1585 Arası Belgrad’da Şıra Öşrü	201
Liste 5.10.	1527- 1585 Arası Belgrad’da Bal Öşrü	208
Liste 5.11.	1527- 1585 Arası Belgrad’a Bağlı Köylerin Hasılları	256
Liste 5.12.	Belgrad’da Kale Mustahfızları Tımar Durumları	273
Liste 5.13.	Belgrad Merkezde Bağlı Olanlar	291
Liste 5.14.	1561 Tarihli Tahrir GÖRE Mahallelerdeki Esnaf ve Meslek Sahipleri	296
Liste 6.1.	Belgrad’da Eflak Köyleri ve Sayıları	360

GRAFİKLER

Grafik No	Grafik Konusu	Sayfa
Grafik 4.1.	Tahrirlere Göre Şehirlerdeki Nüfus	102
Grafik 4.2.	Tahrirlere Göre Köylerdeki Nüfus	103
Grafik 5.1.	1536 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Köy Hasıllarının Gelire Göre Dağılımı	254
Grafik 5.2.	1585 Tarihli Tahrire Göre Belgrad Köy Hasıllarının Gelire Göre Dağılımı	255

HARİTALAR

Harita No	Harita Konusu	Sayfa
Harita 3.1.	Belgrad Kazası ve Köyleri.....	118
Harita 4.1.	Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı Köyleri	131

RESİMLER

Resim	Resim Konusu	Sayfa
Resim 2.1.	Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Belgrad	12
Resim 2.2.	Belgrad Kalesi	15
Resim 2.3.	Belgrad Şehri	19
Resim 2.4.	Belgrad Kale Meydanı	35
Resim 3.1.	Semendire Şehri	37
Resim 3.2.	Semendire Kalesi	38
Resim 3.3.	Belgrad'da Osmanlı Evi	51
Resim 3.4.	Varoştan Belgrad Kalesi Görüntüsü	53
Resim 3.5.	Belgrad Kalesi	54
Resim 3.6.	Neboyse Kulesi	55
Resim 3.7.	Saat Kulesi	56
Resim 3.8.	Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi	81
Resim 6.1.	Despot Kulesi ve Kale Hendeği	311
Resim 6.2.	Osmanlı Dönemi Belgrad	313
Resim 6.3.	Yukarı Kale	315
Resim 6.4.	Sivil Liman ve Neboyse Kulesi	316
Resim 6.5.	Belgrad Kalesi Yerleşim Planı	319
Resim 6.6.	Belgrad Kalesi Genel Görüntü	320
Resim 6.7.	Belgrad Kalesi İçinde Eski Ev	321
Resim 6.8.	İstanbul Kapısı	339

Resim	Resim Konusu	Sayfa
Resim 6.9.	Kara George Kapısı	340
Resim 6.10.	Belgrad Limanı	345
Resim 6.11	Belgrad Limanı ve Belgrad Kalesi	347

MİNYATÜRLER

Minyatür No	Minyatür Konusu	Sayfa
Minyatür 2.1	Kanuni Sultan Süleyman'ın Tahta Çıkışı	26
Minyatür 2.2	Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Kuşatması	31

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AE	: Ali Emirî
AE SAMD II	: Ali Emiri II. Ahmed
AE SAMD III	: Ali Emiri III. Ahmed
AE SMST. II	: Ali Emirî II. Mustafa
AE.SMRD.III	: Ali Emirî III. Murad
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
Bkz:	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
C.AS	: Cevdet Askeriye
C.BH	: Cevdet Bahriye
C.BLD	: Cevdet Belediye
C.EV	: Cevdet Evkâf
h.	: hüküm
İA	: İslam Ansiklopedisi
İE	: İbnü'l-Emin
İE.BH	: İbnü'l-Emin Bahriye
İE.DH	: İbnü'l-Emin Dahiliye
İE.EV	: İbnü'l-Emin Evkâf
İE.ML	: İbnü'l-Emin Maliye
İÜEFD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
KK_d	: Kamil Kepeci Defter
kg	: Kilo gram
MAD	: Maliyeden Müdevver Defter
MD	: Mühimme Defteri
MTM	: Milli Tettebbular Mecmuası

nr.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
TDAB	: Tapu Dairesi Arşivi Başkanlığı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TT	: Tapu Tahrir
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve devamı
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Vol.	: Volume

1. GİRİŞ

Konu

Belgrad, Tuna ve Sava gibi iki büyük nehrin birleşim noktasında kurulmuş stratejik bir şehirdir. Bu coğrafyadaki devletler Belgrad'a sahip olabilmek için siyasî ve askerî yönden yoğun çaba göstermişlerdir.

Belgrad'a ait en önemli nitelik askerî yönüdür. Belgrad'ı askerî olarak önemli kılan özellikler stratejik konumu ve yüksek güvenilirlikli kalesidir. Belgrad Kalesi inşa edildiği andan itibaren hâkim devletlerin orduları için önemli bir üs olmuştur. Bu vasfı, Belgrad'ı tarih boyunca önemli kılar. Belgrad'ın önemini korumasında pekçok askerin barınabileceği kışlalarının varlığı, silah ve erzakların depolanabileceği büyük anbarların ve mahzenlerinin bulunması etkili olmuştur. Ayrıca Tuna ve Sava'daki donanma gemileri için donanımlı bir tersaneye ve limana sahiptir.

Belgrad, Roma döneminde *Via Militarias* denilen ordu yolundadır. Balkanları İstanbul'a bağlayan güzergâhın önemli bir kavşak noktasıdır.¹ Bu askerî yol, Bizans ve Osmanlı Devleti tarafından da kullanılmıştır. Güzergâh İstanbul'dan başlayıp Çirmen, Zağara, Filibe, Sofya, Niş ve Belgrad'a ulaşır.² Belgrad, bu askeri yolun bitiş noktası ve İstanbul'dan sonra en önemli merkezidir.

Belgrad askerî bir üs olmanın yanında ticarî ve sosyal açıdan önemli bir merkezdir. İncelenen tahrir kayıtlarında bu açıkça görülmektedir. Kendisine bağlı köylerde tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Şehir merkezinde ise sınıî ve ticarî faaliyetlerin çokluğu dikkat çeker. Belgrad'da faaliyet gösteren vakıflar önemli kültürel faaliyetler yürütür. Dolayısıyla Belgrad; sadece bir askerî üs değil aynı zamanda bir ticaret ve kültür şehridir. Şehirdeki vakıflar Belgrad'ın zamanla bir Osmanlı şehri haline geldiğini gösterir.

Araştırmanın amacı; Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetindeki Belgrad'ın önemli bir merkez olduğu, bu merkezin kaza organizasyonunda etrafiyla ilişkileri olduğunu arşiv kaynakları ile ortaya çıkarabilmektir. Bu maksatla araştırmanın adı "*XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası*" olarak tespit edilmiştir. Belgrad'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonraki sosyal ve ekonomik gelişmesini, Belgrad'ın bir Türk- İslam şehrine dönüşümünü ve bir askerî üs olarak Belgrad Kalesi'nin kurumsal yapısının ortaya çıkarılması çalışmanın temel sorunsalı olmuştur. Osmanlı öncesi Belgrad ve Belgrad'ın Osmanlı hakimiyetine girişi

¹ Konstantin Yosif İreçek, **Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu**, çev: A.K. Balkanlı, Kültür Bakanlığı, s. 6.

² Colin Hetwood, **Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, Ed: Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul 1999, s. 136, 139.

16. yüzyılda Belgrad'ın idarî yapısı, nüfusu, iktisâdî durumu ve askerî olarak kale teşkilatlanması çalışmanın başlıklarını oluşturmaktadır. Araştırmanın coğrafi sınırları Belgrad Kaza merkezi ve köyleridir. Zaman sınırı ise, 1521- (Belgrad'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi) 1585 (III. Murad Dönemi) yılları arasındır. Askerî tarih ile ilgili verilen bilgilerde arşiv kaynakları yetersizdir. Bu nedenle ileri tarihli arşiv kaynaklarına müracaat edilmiştir. Bu araştırma, arşiv kaynakları kullanılarak yapılan bir çalışmadır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Yöntem

Araştırma sürecinde ilk olarak alan taraması yapılmış, konu ile ilgili belgeler araştırılmıştır. Bu maksatla Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Belgrad'da Serbian State Archive, Belgrade Archive, Archives of Serbian Academy of Arts and Sciences Arşivleri'nde belge taraması yapılmıştır.

Tespit edilen belgeler öncelikle çözümlenmiş ve belli bir sistematik içerisinde tasnif edilmiştir. Sınıflanan ve analiz edilen belgeler birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Mukayase, verilerin birbirleri ile örtüşme düzeyini geliştirmeye yöneliktir. Belgelerde geçen yer adları ile ilgili uzmanlardan da destek alınmıştır.

Kalenin ve şehrin planının analizinde Sırp arşivlerinden elde edilen plan ve haritalar kullanılmıştır. Tespit edilen bu yerler ayrıca saha çalışması esnasında çekilen fotoğraflarla teyit edilmiştir. Kalenin ve eski Belgrad Şehiri'nin bazı kısımlarının günümüzde olmamasından dolayı çizimlerden yararlanılmıştır.

Araştırma temelde iki ana konu üzerine kurgulanmıştır. Birincisi Belgrad'ın sosyo-ekonomik durumudur. Sosyo- ekonomik yapı irdelenirken hareket noktası tahrir kayıtlarıdır. Tahrir kayıtlarında ortaya çıkan veriler tablolar halinde sunulmuştur. İkinci konu ise Belgrad Kalesi'nin askerî teşkilatlanmasıdır. Teşkilatlanmaya dair askerî sınıfların sayıları, maaşları, kaledeki mühimmat durumu, kalenin bakım ve onarımı gibi hususlar aktarılmıştır. Verilen bilgilerle Osmanlı'daki askerî üs yapılanması resmedilmiştir. Bu konuların aktarımında temel kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki farklı fonlara kayıtlı defter çeşitleridir.

Kaynaklar

Araştırmanın temel kaynakları tahrir defterleridir. Ayrıca maliyeden müdevver defterler, Kamil Kepeci, Cevdet, İbn'ül-Emin ve Ali Emirî tasnifleri, mühimme kayıtları ve vakfiyelerden istifade edilmiştir. Belgrad ile ilgili şer'iyye sicil kayıtları Türkiye ve Sırbistan'daki arşivlerde bulunamamıştır. Sicillerden kaynaklanan eksiklik, mühimme defterleri ve maliyeden müdevver defterleri ile giderilmeye çalışılmıştır.

Tahrir Defterleri

Belgrad'a ait arşiv kayıtları Semendire Sancağı içerisinde yer alır. Belgrad ile ilgili kayıtların bulunduğu mufassal tahrir defterleri; BOA.TT 978 (M.1527), BOA.TT 187 (H.943/M.1536), BOA.TT 316 (H.969/M.1561), BOA.TT 517 (H.980/M.1572), TADB.TTD 184 (H.993/M.1585), BOA.TT 437 (Kanuni Dönemi), BOA.TT 144 (H.934/M.1527) numaralı defterlerdir. İcmal tahrir defterleri ise; BOA.TT 135 (H.937/M.1531), TADB.TTD 240 (H.990/M.1582) numaralı tahrir defterleridir. Araştırmada kullanılan tımar tevcihât defterleri ise; BOA.TT 330 (H.968/M.1560), BOA.TT 429 (Kanuni Dönemi), BOA.TT 1042 (Tarihsiz), TADB.TTD 418 (H.1109/M.1698) numaralı defterlerdir. Bu defterlerin dışında tahrir defterleri kataloğu altında gözüken fakat Belgrad'a irsal olunan mühimmat listelerinin olduğu BOA.TT 827 (H.1099/M.1687) numaralı bir defter daha bulunmaktadır. Belgrad'a ait Osmanlı arşivlerinde tespit edilen son tahrir defteri TADB.TTD 18 (H.1154/M.1741) numaralı defterdir. Bu defter araştırmanın zaman aralığının dışındadır. Fakat verilerin teyidi ve analizin derinliğini artırmak için kaynağa başvurulmuştur.

Semendire'ye ait ilk mufassal tahrir defteri BOA.TT 978 numaralı tarihsiz defterdir. Bu defterde hiç Müslüman mahalle kaydının olmaması köy sayı ve isimlerinin 1527 tarihli 144 numaralı mufassal Eflakân defteri ile aynı olması defterin 1527 tarihli olduğu izlenimini vermektedir. Bu sebeple araştırmada bu defter 1527 tarihi ile gösterilmiştir.

1527 tarihli olduğu düşünülen “köhne defter” 960 sayfadır. Belgrad bu defterde 878- 959 sayfaları arasında geçmektedir. İkinci tahrir 1536 yılında tutulan BOA.TT 187 (H.943/M.1536) numaralı defterdir. İkinci defter “atık defter”dir ve 859 sayfadan oluşur. Belgrad bu defterin 40-41 ve 243-256 numaralı sayfalarında kayıtlıdır.

Üçüncü mufassal tahrir defteri 1561 tarihli olan BOA.TT 316 (H.969/M.1561) numaralı defterdir. 747 sayfa olan bu defterde Belgrad 22-24 ve 354-429 numaralı sayfalarda kayıtlıdır. 1572 tarihli bir diğer mufassal tahrir defteri BOA.TT 517 (H.980/M.1572)

numaralı defterdir. 768 sayfa olan bu defterde Belgrad 23-28 ve 362-442 numaralı sayfalarda kayıtlıdır. Son sayım ise 1585 tarihine ait TADB.TTD 184 (H.993/M.1585) numaralı defterdir. Bu defter “defter-i cedîd”dir. Yani son mufassal defterdir. Bu defter 1572 tarihli mufassal defterin tekrarı gibidir. 682 sayfadır. Belgrad bu defterde 20-23, 161-185 ve 191-200 numaralı sayfalarda kayıtlıdır. Bu defterlerin dışında Belgrad ile ilgili Kanuni dönemine ait olan BOA.TT 437 (Kanuni Dönemi) numaralı bir defter daha bulunmaktadır. Fakat defter başından ve sonundan eksiktir. Defter toplam 222 sayfadır. Belgrad ile ilgili kısım defter de 212-218 numaralı sayfalarda kayıtlıdır. Bu defteri diğerlerinden farklı kılan özellik Belgrad’a bağlı “nahiye” kaydının sadece bu defterde geçmesidir.³ Yine diğer defterlerde Belgrad’a tâbi köylerde tespit edilemeyen “adet-i ağnam” vergisi bu defterde kayıtlı olan köylerde bulunmaktadır.⁴ Mufassal tahrir defteri olan fakat içeriğinde Eflakların kayıtlı olduğu BOA.TT 144 (H.934/M.1527) numaralı bir defter daha bulunur. Bu defterde Semendire Sancağı içerisindeki Eflâk köyleri ve Eflâk sayıları verilmiştir. Defter 300 sayfadır, Belgrad 4-72 numaralı sayfalarda kayıtlıdır.

Belgrad ile ilgili tespit edilen iki icmal tahrir defteri bulunmaktadır. ilk defter BOA.TT 135 (H.937/M.1531), numaralı defterdir. Belgrad bu defterde 4,15 ve 125 numaralı sayfalarda geçer. Ayrıca defterde Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfiyesi ile ilgili gelir ve giderleri mevcuttur. İkinci icmal tahrir defteri ise TADB.TTD 240 (H.990/M.1582) numaralı defterdir. Tapu Kadastro Arşivi’ndedir. Belgrad’ın mukâta’a ve diğer gelir-giderleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. 260 sayfa olan bu defterde Belgrad 3-20 numaralı sayfalarda kayıtlıdır.

Fon olarak tahrir defterleri içerisinde yer alan fakat icmal ve mufassal tahrir olarak değerlendirilemeyen BOA.TT 827 (H.1099/M.1687) numaralı bir defter bulunmaktadır. Bu defterde Belgrad’a yönelik Avusturya tehlikesinden dolayı Osmanlı’nın değişik bölgelerinden irsal olunan mühimmat ve erzakların listesi bulunur. Defter bütünüyle Belgrad’a aittir, 34 sayfadır. Osmanlı Devleti’nin kullandığı savaş araç ve gereçlerinin görülmesi bakımından önemli bir defterdir.

Tımar Defterleri

Osmanlı arşivlerinden Belgrad ile ilgili tespit edilen dört adet tımar defteri bulunur. Bu defterlerden ikisinin tarihi belli değildir. İlk defter Kanunî dönemine ait BOA.TT 429 numaralı defterdir. Kanuni döneminde 1561 tarihinde bir tımar defterinin olmasından

³ “Nahiye-i Zemun tâbi-i Belgrad” Bkz. **BOA. TT**, 437, s. 212.

⁴ **BOA. TT**, 437, s. 212-218.

dolayı bu defterin 1536 tarihli olduğu düşünülmektedir. Semendire’de 1536, 1561 ve 1572’te umumî bir tahrir çalışması olmuştur. Kanunî döneminde 1561 yılında umumî bir tahrir çalışması olduğuna göre bu defter 1536 tarihli olmalıdır. Zira 1561 tarihine ait bir tımar defteri bulunmaktadır. Bu sebeple araştırmada bu defter 1536 olarak tarihlendirilmiştir. Bu defterde Belgrad ile ilgili kısımlar 3-9 ve 283- 350 numaralı sayfalarda kayıtlıdır. Defterde hem sivil tımarlar hem de kale mustahfizları ile ilgili tımarlar kaydedilmiştir. Bir diğer tımar defteri BOA.TT 330 (H.968/M.1561) numaralı olan defterdir. Belgrad bu defterde 48 ve 95 numaralı sayfalar arasında geçer. Defterde sivil tımarlar gösterilmemiş olup, sadece kale mustahfizları ile ilgili tımarlar kaydedilmiştir. Tarihsiz olan bir diğer tımar defteri ise BOA.TT 1042 (Tarihsiz) numaralı defterdir. Defterdeki tımar kayıtlarından ve verilen bilgilerden bir tarihleme yapılamamaktadır. Defterin başında veya sonunda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Belgrad defterde 42 ve 126 numaralı sayfalar arasında kayıtlıdır. Tımar ile ilgili bir son defter TADB.TTD 418 (H.1109/M.1698) numaralı defterdir. Bu defter “derdest defteri”dir.⁵ Defterde Belgrad 13 ve 15 numaralı sayfalar arasında kayıtlıdır. Bu defterin diğerlerinden farkı tımar sahipleri fizikî yapıları ile tarif edilmişidir.⁶

Mevâcib Defterleri

Mevâvib defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi içerisinde Kamil Kepeci fonuna kayıtlı olan defterlerdir. Araştırmada kullanılan bu tasnife ait defterler; askerî yoklama defterlerinden ve askerlerin aldığı mevâciblerden oluşmaktadır. Bu defterler BOA.KK_d 4741 (H.1104/M.1692), BOA.KK_d 4756 (H.1127/M.1715), BOA.KK_d 4895 (H.1112/M.1700) BOA.KK_d 5657 numaralı defterlerdir. Bu defterler araştırmanın daha çok Belgrad Kalesi ile ilgili bölümlerinde kullanılmıştır.

Maliyeden Müdevver Defterler

Maliyeden müdevver defterler Osmanlı Devleti’nde muhtelif maliye kalemlerinin tutulduğu defterlerdir. Bu defterler 1945 yılında Maliye Bakanlığı’ndan alınarak BOA

⁵ Derdest Defterleri için Bkz. Emine E. Özünlü, “Derdest Defterlerinin Kaynak Değeri Üzerine Bir Deneme: 943 Numaralı Ayntab Derdest Defteri’nin Analizi” **Bilig**, A. Yesevî Üniversitesi, Sayı:56, Kış 2011, s. 235.

⁶ “*Derdest-i Ahmed, orta boylu, elâ gözlü, açık kaşlı fî 27 Safer sene 110, değer 6000*” İlgili defterdeki hemen hemen tüm kayıtlar bu şekildedir. Genelde tariflerde göz rengi değiştirilmiştir. Bkz. **TADB. TTD**, 418, s. 13a.

tarafından tasnif edilerek kullanıma açılmıştır.⁷ Araştırmada bu defterden BOA.MAD.d 5, 2732, 2545, 55, 9479, 2758 2564, 506⁸ numaralı defterler kullanılmıştır.

Mühimme Defterleri

Mühimme kayıtları Divân-ı Hümâyûn'da her türlü devlet işlerine dair sâdır olan hüküm ve fermanların kayıtlarını ihtivâ eder, tamamı 263 adettir. Mühimme defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Araştırma sürecinde 1553 yılına ait ilk defterden başlayarak XVII. yüzyılın sonlarına kadar olan 110 mühimme defterini tek tek taranmıştır. Bu kaynaklardan Semendire Sancakbeyi'ne ve kadısına ayrıca Belgrad kadı, dizdar vs. görevlilere gönderilmiş olan hükümlerin tamamı tespit edilmiştir. Bilhassa Belgrad'ın idarî yapısı ve Belgrad'ın seferlerdeki rolü mühimme kayıtlarından çıkarılmıştır.

Diğer Defterler

Araştırmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde farklı fonlara kayıtlı olan defterlerde kullanılmıştır. Bunlar Ali Emirî, İbnü'l-Emin ve Cevdet tasniflerine kayıtlı olan defterlerdir. İlgili tasnifler alt fonları ile beraber taranarak Belgrad ile ilgili kayıtlar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kayıtlardan araştırmanın ilgili bölümlerinde istifade edilmiştir.

Vakıf Defterleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden Belgrad ile ilgili 10 adet vakfiye kaydına ulaşılmış ve temin edilmiştir. Bu vakfiyelerden yalnızca Mehmet Paşa b. Yahya Paşa Vakfı'na ait olan vakfiye araştırma zaman aralığıımıza uygun düşmektedir. Mehmet Paşa b. Yahya Paşa Vakfı'na ait vakfiye VGMA'daki 737 Nolu defterin 233. sayfa, 89. sırasında kayıtlıdır. Ulaşılan bir diğer vakfiye 572 numaralı defterin 27. sayfa ve 20. sırasında kayıtlı *Sinan Bey oğlu eski Sadrazam Şehit Mehmet Paşa Vakfı* vakfiyesidir. Bu vakıf İstanbul'da kurulmuştur. Vakıf, Belgrad'da kervansaray, han ve dükkanlara sahiptir.

Serbian State Archive

Sırbistan'da farklı arşivlerde araştırmalarda bulunulmuştur. Fakat araştırma dönemine ait belge tespit edilememiştir.⁹ Bu arşivlerde yer alan Osmanlı dönemine ait belgelerin pek çoğu Türkiye'deki arşivlerden alınmış mikro filmlerden oluşmaktadır. Sırbistan Devlet Arşivi'nden Belgrad ile ilgili resim ve haritalardan oluşan arşiv vesikaları alınmıştır. Bu

⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, BOA Yay. İkinci Baskı, Yıl:2000, s. 304-310.

⁸ Murat Yüzbaşıoğlu ve diğerleri, **MAD 506 Numaralı Semendire Livası İcmal Tahrir Defteri (937/1530)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

⁹ Bu arşivler Serbian State Archive, Belgrade Archive, Archives of Serbian Academy of Arts and Sciences

belgeler Noradna Biblioteka Srbje (NBS), GR- 0602, 0621, 0798 numaralı belgelerle, NBS, Kr I 45- 46 ve 52 numaralı belgelerdir.

2. BELGRAD'IN ADI, OSMANLI ÖNCESİ BELGRAD BELGRAD'IN OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRİŞİ

2.1. Osmanlı Öncesi Belgrad

2.1.1. Belgrad isminin kaynağı

Belgrad'ın tarihi antik çağlara uzanır, antik Starčevo¹⁰ ve Vinča¹¹ kültürlerinin izlerini taşır. Belgrad adını M.Ö. 1000 yıllarından itibaren bölgede yaşayan Keltlerden¹² almaktadır. Antik çağdaki adı Keltçe “*Yuvarlak Kale*” anlamına gelen *Singidun*'dur.¹³ Herodot (M.Ö. 484-425) bir Kelt halkı olan Skordisklerin bu bölgede yaşadığını nakletmektedir.¹⁴ Strabon Keltler'in haricinde İskitler'in de bölgede bulunduklarını yazar.¹⁵ *Singidun* kelimesi daha sonra Roma döneminde Latinceleştirilerek *Singidunum* adını almıştır.¹⁶ *Singidunum* adını Bizans tarihçileri Jordanes (470-550)¹⁷ ve Procopius (500-565) da nakleder ve Gotların şehrin sahipleri olduğunu belirtirler.¹⁸

Romalılar devrinde “*Singidunum*”, Sırpça'da “*Beograd*”, Alman kaynaklarında, “*Griechische Weisenburg*”, Macarca'da “*Nândor Fejervâr*”, Osmanlı kaynaklarında “*Beligrad*” ya da “*Bellegrad*” şeklinde telâffuz edilir. Belgrad (Nândor Fejervâr), “*Ak Hisâr*” anlamına gelir. Sava nehrinin Tuna'ya döküldüğü yerde kurulmuştur.¹⁹ Söz konusu bölge, serhad şehri olması nedeniyle Osmanlılar tarafından “*dârü'l-cihad*” olarak nitelendirilmiş, diğer Belgradlardan ayırt edilmesi içinde “*Tuna Belgradı*”, “*Belgrad-ı Üngürüs*”²⁰, “*Belgrad-ı Semendire*”, “*Fütuḥ-Âbâd*”, “*İrem-Âbâd*”, “*Rasinü'l-Bünyâd*”,

¹⁰ John Chapman, **Fragmentation in Archaeology: People, Places, ant Broken Objects**, London 2000, s.236.

¹¹ John Chapman, **The Vinča culture of south-east Europe: Studies in chronology, economy ant society** (2 vols), BAR International Series, Oxford 1981, s.117.

¹² Martin Bang, “Expansion of the Teutons”, ed:J. B. Bury, **The Cambridge Medieval History, Volume 1, The Christian Roman Empire and the Foundation of the Teutonic Kingdoms**, New York 1911, s.183-186.

¹³ Felix Kanitz, **Das Königreich Serbien und das Serbenvolk, von der Römerzeit bis zur Gegenwart, Erster Band, Land und Bevölkerung**, Leibzig 1904, s.5.

¹⁴ Miroslava Mirković, **Moesia Superior. Eine Provinz an der mittleren Donau**, Mainz 2007, s.13.

¹⁵ Strabon, **Geography of Strabon** (translated by H. C. Hamilton) London 1856-1857, Vol. 1, s.481, Vol. II s.240, Vol III, s.xvi.

¹⁶ Konstantin Yosif İrecek, **Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu**, çev:A.K.Balkanlı, Kültür Bakanlığı, s. 10-11 veya Bkz. Constantın Josef Jirecek, **Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinapol**, Prag 1877, s.65.

¹⁷ Jordanes, **The Gothic History of Jordanes** (in English Version with an Introduction ant a Commentary by Charles Christopher Mierov), London 1915, s.133.

¹⁸ Procopius of Caesarea, **History of the Wars. Book III, The Vandalic War**, (translated by Dewing Henry Bronson), Newyork 1882, s.11.

¹⁹ Hakan Karagöz; **1737-1739 Osmanlı- Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2008 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 1.

²⁰ “*Üngürüs (Engürüs) eski dilde Macaristan eyaleti için kullanılmıştır*” Bkz. Nuri Akbayer, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s.163.

“*Sengin Bünyâd*” gibi çeşitli adlarla anılmıştır²¹

Osmanlı dönemi arşiv kaynaklarında genelde “*dâr’ul-cihad*” ismi tercih edilmiştir.²² 1536 tarihli bir belgede “*dâr’ul- guzzât*” yani “gaziler memleketi” ifadesi kullanılmıştır.²³ Bazı arşiv kaynaklarında ise diğer Belgradlardan ayırmak için “*Belgrad-ı Engürüs*”²⁴ ismi tercih edilmiştir. Evliya Çelebi ise Belgrad ile ilgili şunları söylemektedir: “*Belgrad; nice lisan üzre, Belkırad, ma’mur-ı müzeyyen ve metîn ve pâ-yı taht olan kal’aya ve şehre dirler. Bu şehir bender-i azîm ve bâğ-ı irem olduğundan Belkırad derler, ammâ kavm-i bed-reng-i pür-ceng bu kal’aya Kaminkırad derler*”²⁵ Evliya Çelebi Belgrad’ı mamur şehir ve sağlam kalesi ile tanıtır.

2.1.2. Osmanlı hâkimiyeti öncesi Belgrad

Belgrad tarih boyunca stratejik önemini korumuştur. Roma bölgeyi devamlı kontrolünde tutmaya çalışmıştır. Bu maksatla Tuna ve Sava Nehirleri üzerinde yoğun faaliyetlerde bulunmuştur. Tarihçi Ammianus Marcellinus (330-395) Tuna Nehri boyunca, Roma İmparatoru II. Costantius’un (337-360) bölgeyi elde tutabilmek için askerî kamplar kurduğunu, barbarların hareketlerini gözlemlediğini ve Tuna Nehri’nin doğusunda yaşayan ve İskit-Sarmadian Bölgesi’nin köle halkı olarak tanımlanan Limigantlar’a yönelik akınları Tuna nehrinden planlandığını aktarır.²⁶ Ammianus Marcellinus yine Tuna Nehri boyunca Trakyalılar’ın ve İliryalılar’ın varlığından bahseder. Nehir boyunca bütün kale ve şehirlerin Roma’ya ait olduğunu, dönemin İmparatoru Julianus’un (360-363) ordusuna yaptığı bir konuşmasında belirttiği üzere “*özellikle bu bölgede sekteye uğrayan Romanın gücünü yeniden dirilttiğini ve bunun için de Tuna nehri üzerine köprüler yaptırdığını*” nakleder.²⁷ Antik Tarihçi Cassius Dio ise Romalılar’ın çok kolay bir şekilde Tuna, Fırat ve Nil Nehri üzerine köprüler inşa ettiğini belirtir.²⁸

Türkler’in bölgeye gelişleri Osmanlılar’dan çok daha öncesine dayanmaktadır. Çünkü Belgrad; Romalılar’ın eline geçtikten sonra dönem dönem Atilla Hunları ve Avarlar dahil

²¹ Türk Ansiklopedisi, c.VI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1953, s.68-69.

²² “*Nefs-i Belgrad-ı Dâr’ul-Cihad*” şeklinde geçer. Bk: BOA. TT, 517, s. 362.

²³ BOA. TT, 187, s. 255.

²⁴ “*Kal’a-i Belgrad-ı Üngürüs ber nuceb-i defter-i mukâta’a-i hızzâne-i âmire*” şeklindedir. BOA. TT, 560, s. 16

²⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Seyahatname*, Hazırlayan: Yücel Dağlı, S. Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, 2001, c.5, s. 179.

²⁶ Ammianus Marcellinus, *The Survivin Books of The History of Ammianus Marcellinus Book XIV, Caonstantius and Gallus* (translated by John C. Rolfe), Volume 1, London 1935, s.381,527.

²⁷ Ammianus Marcellinus (translated by C. D. Yonge), *The Roman history of Ammianus Marcellinus, during the reigns of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian, and Valens*, London 1894, s.258,355,443.

²⁸ Cassius Dio Cocceianus, *Dio's Roman History* (translated by Earnest Cary), London 1914, s.7.

bir çok göç eden halkların saldırısına uğramıştır. Bu saldırılar Roma İmparatorluğu'nun şehir üzerindeki etkisini kırmıştır.²⁹ Bunun sonucunda Belgrad, M.S. 443'de Hunların eline geçer. Belgrad; 471 yılında ise Büyük Theodorik yönetimindeki Ostrogotlar tarafından alınır.³⁰ Batı Roma İmparatorluğu bu olaydan kısa bir zaman sonra son bulmuştur. Jeremy Black bu dönemi yorumlarken, Theodorik'in Ostrogotları Roma İmparatorluğu bünyesine katıp yeni bir güç koalisyonu kurma denemesinden bahsetmektedir. Black'e göre; Theodorik'in hedefi barbarların askerî gücü ile Roma Medeniyeti'ni buluşturarak bölgeye yeniden şekil vermektir.³¹

Belgrad; Roma döneminde *Via Militaris*³² diye adlandırılan ve ordu yolu anlamına gelen Balkanları Anadolu'ya bağlayan yol güzergâhının stratejik bir kavşak noktası olmuştur. Romalılar bu stratejik noktaya ayrı bir önem vermişler ve sürekli Belgrad'ı güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu güzergâh Bizans ve Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Osmanlı kuvvetleri batıya, kuzey batıya ve kuzey doğuya ilerlerken Romalılar'ın yaptırdığı bu yolları kullanmışlardır.³³ Kullanılan yollar arasında Osmanlı'nın Balkanlarda kullandığı ve adına *tarîk-i evsât* yani *orta kol* dediği *Via Militaris*'in yanı sıra, *cenûb-i yesar* yani *sol kol* dediği *Via Egnatia* ve *Karadeniz* yolu vardır. Bütün diğer yollar bu ana yollara bağlıdır. O dönemde bu güzergâha hakim olanlar Balkanlar'a hakim olurlar. *Via Militaris* İstanbul'dan başlayıp Çirmen, Zağara, Filibe varır, oradan ikiye ayrılır. Birinci yol Sofya üzerinden Niş ve Belgrad'a; ikinci kol ise Köstendil üzerinden Üsküp'e bağlanır. *Via Egnatia* ise İpsala, Gümölcine, Serez, Karaferi'ye ve oradan ikiye ayrılıp Tırhala ve Üsküp'e ulaşmaktadır. *Karadeniz* yolu ise İstanbul'dan Kırım'a kadar uzanan sahil şeridini kapsamaktadır.³⁴

²⁹ Stephen Williams, John Gerard Paul Friell, **The Rome that did not fall: the survival of the East in the fifth century**, Taylor & Francis Group, 1999, s.67.

³⁰ Ludwig Schmidt, "Attila", ed: John Bagnell Bury, **The Cambridge Mediaval History**, Volum I, **The Christian Roman Empire ant The Foundation of the Teutonic Kingdoms**, New York 1911, S. 360-365, 471.

³¹ Jeremy Black, **Savaş ve Dünya, Askerî Güç ve Kıtaların Kaderi**, Ankara 2009, s.21; Theodorik dönemini daha iyi anlamak için Bkz. Edward Gibbon, **The History of Decline & Fall of the Roman Empire**, Volume 4, Toronto 1906, s.203,242.

³² İreçek, **Belgrad- İstanbul- Roma Askerî Yolu**, s.6

³³ İreçek, **Belgrad- İstanbul- Roma Askerî Yolu**, s. 108

³⁴ Colin Heywood; **Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, s. 136, 139; Yollar hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Stephane Yerasimos; **Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV. – XVI. Siècles)**, Ankara 1991, Sağ Kol hakkında: s. 56 – 60, Orta Kol hakkında s. 43 – 55, Sol Kol, s. 33 – 42, ayrıca Osmanlı'nın yol politikası için Bkz. Rhoads Murphey; "17. Yüzyılda Via Egnatia Boyunca Görülen Ticaret Örüntüleri", **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia** İstanbul 1999, s.198.

Resim 2.1

Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Belgrad

Belgrad, 600 yılından itibaren Slav (Sırp ve akraba topluluklar) göçlerine sahne olan olur. Süreç içerisinde uzun dönem merkezî yönetimi reddeder. Derebeylikler/prenslükler (*zupan*) şeklinde idare edilmiş ve dönemin güçlü devletlerinin himayeleri altında bulunmuşlardır. Slavlar *Zupan* tarzı idare şeklini Türkler'den öğrenmişlerdir. Çünkü bu dönemde Slavlar Avarlar'ın ciddi etkisinde kalmışlardır.³⁵

Bölgede hüküm süren ilk Sırp Hanedanı *Vlastimiroviç Hanedanı*'dır. Bölgeyi 626 yılından 960 yılına kadar idare etmişlerdir. Sırlar bu dönemde Hristiyanlaşmıştır. Tüm Sırp halkının Hristiyanlaştığı dönem 800'lü yılların sonuna denk gelir. *Petar Gošnikoviç*; Hristiyanlığın zirve yaptığı bu dönemde dünyaya gelir ve Hristiyan bir isim alır. 892 yılından 917 yılına kadar Sırp Prenslüğü'ni yönetir. Hanedanlık 960 yılında son bulmuş ve dönem genellikle Bizans-Bulgar çekişmelerine sahne olmuştur. Belgrad, bu dönemde Sırların eline henüz geçmemiştir ve bu tarihten çok daha sonra Hristiyanlaştığı tahmin edilmektedir. Öyle ki Katolik Kilisesi tarafından çıkarılan ansiklopedideki bilgilere göre; Belgrad'ın kaydına ulaşılan ilk papazı *Theodosius*'dur. Bu tarih 1059 yılına tekabül etmektedir.³⁶

³⁵ T. Peisker, "The Expansion of the Slavs", ed: John Bagnell Bury, The Cambridge Mediaval History, Volum II, **The Rise of the Saracens ant the Foundation of the Western Empire**, New York 1913, s. 302-329.

³⁶ Internet: Albert Battandier, "Belgrade and Smederevo." **The Catholic Encyclopedia**, Vol. 2, New York 1907. Web: <http://www.newadvent.org/cathen/02407a.htm> adresinden 4 Mart 2014'te alınmıştır

Sırları sırasıyla *Vojislavljević Hanedanlığı*³⁷ (992-1091), *Vukanović Hanedanlığı*³⁸ ve sonrasında ise *Nemanjić (Nemanid) Hanedanlığı* (1166-1371) idare etmiştir. Bu hanedanla birlikte Sırlar bölgede daha fazla önem kazanmaya başlamışlardır. Öyle ki bu dönemdeki ilk Sırp derebeyi *Stefan Nemenya* (1166-1196) Bizans'ın son güçlü kralı olarak işaret edilen *I. Manuel* tarafından bütün Sırbistan'ın Büyük Derebeyi (*Veliki Zupan*) olarak adlandırılmış ve onurlandırılmıştır.³⁹

Sırbistan; 1331 yılından itibaren *Stefan IV. Uros Dushan* tarafından yönetilmiştir. Stefan, babasının Sırbistan'ı yönetmedeki zaafiyetini görmüş ve onu tahttan indirdikten sonra⁴⁰ 1355 yılına kadar 24 yıl tahtta kalmıştır. Sırbistan Krallığı 1346 yılından itibaren Sırbistan İmparatorluğu adını almıştır. Amblem olarak çift başlı kartalı seçmişlerdir. Başlangıçta kral ve sonrasında imparator ünvanlarının verilmesi dönemin Bizans idaresinin taktiksel yaklaşımlarıdır. Bizans yönetimi Balkanlar'da denge arayışındadır. Sırların ilk imparatoru Stefan Dushan'dır. Stefan Sırların ve Yunanların imparatoru anlamına gelen *Tsar*⁴¹ ünvanını 1346 senesinde almıştır.⁴² Şöyle ki; *Dushan* 1341-1347 yılları arasında cereyan eden Bizans iç savaşını fırsata çevirmiş ve iktidarını güçlendirmiştir. Bulgaristan'ı da nüfuzu altına aldıktan sonra İstanbul'u zapt ile burasını büyük Sırbistan İmparatorluğu'na merkez yapmak hevesine düşmüştür. Aslında bu arzusu dönemin şartları düşünüldüğünde haksız sayılmaz; çünkü Balkanlar'da Draç, Selanik, Kavala Limanları ile Mora ve Doğu Trakya istisna edilecek olursa, Yarımada'nın mühim bir kısmı ya doğrudan doğruya veya müttefik olarak hâkimiyetini tanımak suretiyle kendisine tâbi olmuştur. Ayrıca bu tarihlerde Bizans İmparatorluğu iç ve dış sorunlarla uğraştığından zor bir durumdadır. Tüm bu durumlar Dushan'a ümit verir. Bundan dolayı uzun bir muhasaradan sonra Serez'i alır. 1346'da Sırlar'ın ve Rumlar'ın İmparatoru olarak; Sırp Patrikliği'ne tâyin ettiği Başpiskopos ile Tırnova Patriği'nin elleriyle Üsküp kilisesinde taç giyer. Ayrıca İstanbul'dan ayrı olarak İpek Kasabası'nda bir patriklik tesis eder. Dushan'ın bu hareketi üzerine İstanbul Patriği kendisini aforoz etmiş⁴³ ve bu hal Bizans'ta telâş ve heyecan

³⁷ William Miller, *The Balkan States*, Harward University, 2008, s. 517.

³⁸ K. K. Kriegsarschive, *Topographisch-Histroische Archiven, Die Donau von Turn-Severin bis Semlin-Belgrad*, Wien 1884, s. 32.

³⁹ Miller, *The Balkan State*, s. 517 vd.

⁴⁰ “*Babasını boğdurtmuştur*” Bkz. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 1984, C.I, s. 195.

⁴¹ Tsar Orta çağda tıpkı Roma ve Bizans imparatorların da olduğu gibi Sırbistan yöneticilerinin kullandığı bir ünvanıdır. Tsar (carû) kelimesi tesar (chsaru) kelimesinin kısaltmasıdır ve kökü Roma imparator ünvanı Caesar kelimesinden gelmektedir. Sırbistan'da Stephan Urosh IV Dushan ve Stephan Urosh V tarafından 1345 ve 1371 yılları arasında kullanılmıştır.

⁴² Miller, *The Balkan States*, s.535, 539, 543.

⁴³ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, s.196.

uyandırmıştır. Belgrad'ın yanı sıra Yunanistan'a da akınlarda bulunmuş ve kısa zamanda burayı topraklarına katmıştır.⁴⁴

Sırp-Yunan yakınlaşması dinî ve kültürel değişimi beraberinde getirmiştir. Bu tarihe kadar daha çok Katolik Kilisesi'nin etkisinde olan Sırlar yavaş yavaş daha çok Ortodoks Kilisesi'nin etkisine girmişlerdir. Bu değişim her geçen gün güç kazanır.⁴⁵ Yunan kültürü de her alanda kendisini fazlasıyla hissettirmiştir.⁴⁶ Dushan; bu dönemde imparatorluğun başkenti Üsküp Şehri'nde toplanan İmparatorluk Meclisi'nde anayasa olarak tanımlanabilecek bir takım kanunlar çıkarır (1349). Bu kanunlarda dullar ve yetimler gibi bazı sosyal grupların hakları garanti altına alınmıştır.⁴⁷ Bu anayasa hareketi Slav bilim adamları tarafından Sırlar'ın bilimsel ve dolayısıyla toplumsal gelişiminin en önemli nişânesi olarak görülmüştür. Fakat Türk yükselişinin bu gelişimi dondurduğu düşünülmektedir.⁴⁸

Stefan Dushan; İstanbul'u alabilmek maksadıyla Venedik ile anlaşmak ister, fakat muvaffak olamamıştır. Venedik ile ittifak yapmak istemesindeki en önemli etken donanmasının olmayışıdır. Venedik ile ittifak gerçekleşmeyince, Bizans'ın taht mücadelelerinde mühim rol oynayan Osmanlı hükümdarı *Gazi Orhan Bey* ile anlaşmak istemiştir. Bu maksatla Orhan Bey'e bir heyet göndermiş ve kızını da *Orhan Bey*'in oğluna vermeyi teklif etmiştir. Fakat bu tehlikeli vaziyeti duyan ve bu sırada Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etmiş olan *Yuannis Kantakuzen*, geri döndükleri esnada *Dushan*'ın elçilerini pusuya düşürüp öldürtmüştür. *Dushan*'ın, *Orhan Gazi* ile anlaşma teşebbüsü bu şekilde akim kalmıştır. Kısacası *Dushan*; ölümüne kadar İstanbul'u almak için uğraşmış ve son zamanlarda karşısında rakip olarak *Orhan Bey*'i görmüştür. Çünkü Bizanslılar'a yardımı siyasetine muvafık gören *Orhan Bey*, 1353'de oğlu *Süleyman Paşa* kumandasında Rumeli'ye ilk yerleşme geçişini yapmış ve bu hal *Dushan*'ı telâşa düşürmüştür. Fakat Türkler'e karşı kendisine cesaret veren *Papa*; Sırp Kralı'nı Türkler üzerine yapılacak mücadelenin önderi ilan etmiştir.⁴⁹ Tüm bunlara rağmen *Dushan*'ın 1355'te ani ölümü bu projeyi yarım bırakmıştır.

⁴⁴ Ana Batricevic, *Legal Transplants ant The Code of Serbian Tsar Stephan Dushan*, A Comparative Study, Belgrade 2007, s.10.

⁴⁵ Alexander Soloviev, *Zakonik Cara Stefana Dušana 1349 i 1354*, Beograd, 1960, s.62.

⁴⁶ Vladimir Ćorović, *Istorija Srba*, Niš, Zograf 2004, s. 205.

⁴⁷ Predrag Jeremić, *100 najznamenitijih Srba*, Beograd 2001, s. 41-43.

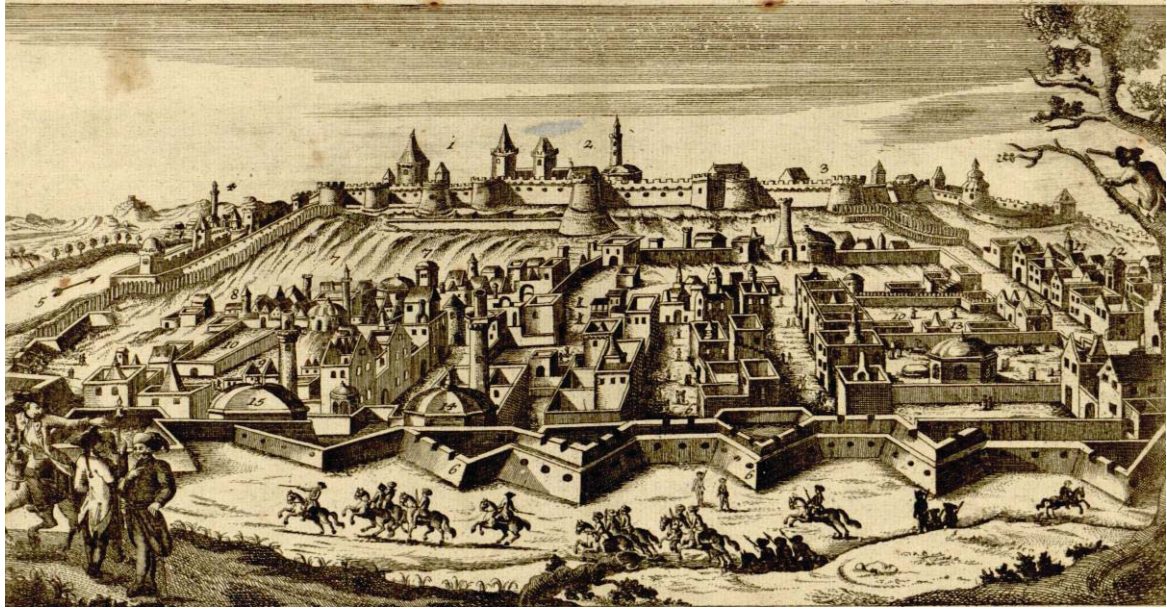
⁴⁸ Ana Batricevic, *Tsar Stephan Dushan*, s.15.

⁴⁹ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 197.

Dushan'ın 1355 yılında ölümünden sonra Sırp idaresine geçen oğlu *Stefan V. Uros* ile Sırp Devleti'nde çöküş süreci başlamıştır. 1371 yılına kadar Sırp idaresinde kalan *Stefan V. Uros* babasının aksine idarede zayıftır. Balkanları hâkimiyeti altına alan Osmanlı orduları karşısında⁵⁰ *V. Uros* arka arkaya yenilgiler almış ve bu yenilgiler Sırp İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir. 1364 yılında meydana gelen *Sırpsındığı Muharebesi*'nde⁵¹ *Hacı İlbey* komutasındaki Osmanlı akıncı güçlerine ardından da 1371 yılındaki *Çirmen Savaşı*'nda *Lala Şahin Paşa* komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilmiştir. Özellikle son yenilgi Sırbistan Devleti'nin sonunu getirmiştir. Sırlar bölgedeki etkinliklerini kaybederken, Bosna yeni bir güç olarak ortaya çıkar. *Bosna Prensi Tvartko* kendini Bosna ve Sırbistan Kralı ilan etmiştir.⁵²

Resim 2.2

Belgrad Kalesi⁵³

⁵⁰ Balkanların durumu için Bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, C.I, s. 214-216.

⁵¹ Bir kısım kaynaklarda 1364 yılında bahsi geçen büyük bir savaşın olduğunu ancak bu savaşın Sırpsındığı olarak değil Birinci Meriç Muharebesi olarak adlandırılması gerektiğini esas Sırpsındığı Muharebesi'nin 2. Meriç Muharebesi olarak da adlandırılan Çirmen Muharebesi olduğunu iddia ederler. Bkz. Leften Stavros Stavrianos, **The Balkans since 1453**, London, 2000, s. 43-44.

⁵² Aşıkpaşazâde, **Tevarih-i Âl-i Osman**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1332, s. 126; Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993, C.II, s. 206; Miller, **The Balkan State**, s. 553,556.

⁵³ **Narodna Biblioteka Srbje (NBS)**, GR-0621, Serbian State Archive.

Osmanlı- Sırp ilişkilerinde en kritik olaylardan birisi *I. Kosova Savaşı*'dır. 1389'da Osmanlı zaferiyle neticelenen savaşta Sırp ordusunun merkezinde *Stefan*'ın babası *Lazar* bulunmaktadır. Ordunun sağ cenahında *Lazar*'ın yeğeni ve damadı *Brankoviç*, solda ise Bosna kralı *Tvartko* vardır.⁵⁴ Savaş Osmanlı'nın muzafferiyeti ile sonuçlanmış, Sırp liderliğindeki ordu yenilmiştir. *Sultan I. Murat* savaş meydanını gezerken bir Sırp asilzâdesi olan *Miloş Obiliç*⁵⁵ tarafından hançerlenerek⁵⁶ öldürülmüştür. Kaynaklarda *I. Murad*'ın savaş esnasında değil savaş sonunda *Miloş Obiliç* tarafından hançerlendiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ Bu arada *Stefan*'ın babası *Lazar* bin kadar maiyyeti ile esir edilir. *Sultan Murat*'ın ölümü üzerine, *Sultan*'ın vasiyeti ile yerine geçen oğlu *I. Bayezid*'in emriyle Sırp Kralı *Lazar* ve adamları öldürülmüştür.⁵⁸ Sırp'ların yoğun olarak yaşadığı Balkanlar'ın İslamlaşmaya başlaması bu savaşla hız kazanmıştır. Özellikle Hersekliler'in büyük bir kısmı bu savaşın sonunda Müslüman olur.⁵⁹ Savaşta *Sultan I. Murat*'ın vefatını öğrenen *Karaman Beyi Alâaddin*'in Osmanlı aleyhine faaliyete başladığı haberinin gelmesi üzerine *Yıldırım Bayezid* Rumeli'deki işleri bir an evvel halletme yoluna gider.⁶⁰ Bu maksatla maktul Kral *Lazar*'ın küçük yaştaki oğlu *Stefan Lazareviç*⁶¹'in vasisi olan annesi *Milica*⁶² ile derhal anlaşır.⁶³ Anlaşmaya göre; yeni Sırp Despotu da her yıl Osmanlı'ya vergi verecek ve seferlere 20 bin askerle iştirak edecektir. Ayrıca her yıl Osmanlı padişahını ziyaret etmeyi kabul eder.⁶⁴ Bu anlaşma Sırp'lar için sürpriz olmuştur çünkü ne *Stefan* ne de *Priştine Hakimi Brankoviç Kosova Savaşı*'ndan sonra yerlerinde kalabileceklerini ümit etmez. *Stefan* ve *Brankoviç* *Sultan Bayezid* ile anlaşmadan çok memnun kalırlar. Bu anlaşmayı kuvvetlendirmek için *I. Bayezid* maktul kral *Lazar*'ın kızı *Despina* ile de

⁵⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, C.I, s.184; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.I, s. 196, İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, s. 255.

⁵⁵ Yıldırım Bayezid'in Bursa kadısına gönderdiği ve babasının ölüm haberini bildirdiği fermanda Miloş Kopilek olarak geçmektedir. Bkz. Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, İstanbul, 1274, (Ziyad Ebüzziya Koleksiyonu), C.I, s. 116, Sadeddin de ise Miloş Nikole olarak yazar. Bkz. Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, C.I, s. 187, Aşıkpaşazâde Miloş Kobile der. Bkz. Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 63.

⁵⁶ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihannümâ*, Haz: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 138; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev: VL. Mirmiroğlu, İstanbul Matbaası, 1956, s. 7; Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, C.I, s.187-188.

⁵⁷ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, Haz: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 29; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, 2005, C.I, s. 243.

⁵⁸ Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 7; Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, s. 30, Neşrî, *Cihannümâ*, s. 138-139, Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 63.

⁵⁹ Felix Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk, von der Römerzeit bis zur Gegenwart, Dritter Band, Staat und Gesellschaft*, Leipzig 1914, s.33.

⁶⁰ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âli Osman*, s.64, Neşrî, *Cihannümâ*, s.141, Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, C.I, s.194-195

⁶¹ Stefan Lazareviç için Bkz. İlhan Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, sayı:28, Güz 2013, s. 451-457

⁶² Nicolae Jorga; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.I, s. 249

⁶³ Konstantin Kosteneçki, *Stefan Lazareviç*, çev: Hüseyin Mevsim, İstanbul, 2008, s. 53; Dukas, *a.g.e.*, s. 8

⁶⁴ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.I, s. 204-205

nikâhlanır.⁶⁵ Bu anlaşma ile *Yıldırım Bayezid Stefan Lazareviç*'i dost ve müttefik derecesine çıkarmıştır. Hatta kız kardeşi ile de evlenerek bu ilişkilerin kuvvetlenmesini ve akrabalık bağlarının kurulmasını sağlamıştır. İşin ilginç yanı babaları birbirlerine düşman ve aynı savaşta hayatlarını kaybetmiş iki hükümdarın çocukları artık birbirinin dostu, müttefiği ve hatta akrabasıdır.⁶⁶ *Stefan Lazareviç I. Bayezid*'in ölümüne kadar Osmanlı'ya sadıktır. *Niğbolu Savaşı*'nda Bulgarları, Venediklileri, Macarları⁶⁷ ve Fransızları yanına alarak büyük bir ordu kuran Kutsal Roma Cermen İmparatoru *Sigismund*'un ilk icraatı başta Sırp'lar olmak üzere Osmanlı himayesini kabul eden tüm prenslikleri talan etmek olmuştur. *Lazareviç* tüm Hristiyan baskısına rağmen bu savaşta *Yıldırım Bayezid*'in yanında yer almıştır.⁶⁸ *Ankara Savaşı*'nda da durum pek farklı değildir. Bir çok Türkmen Beyi *Timur* lehinde saf değiştirirken o yine on bin kişilik ordusu ile *I. Bayezid*'in yanında yer almıştır.⁶⁹ Kaynaklarda savaşın sonuna kadar kaldığı ve hatta *Süleyman Çelebi*'yi Bursa'ya getirdiği nakledilmektedir.⁷⁰

1426 senesinde Macar Kralı *Sigismund* ile kendisinden sonra Sırp Despotluğu'nun geleceği konusunda *Tata*'da bir anlaşma yaparlar. Bu anlaşmaya göre *Georg (Durad) Branković* (1427-1456) Despotluğun başına geçecektir. Ancak Tuna Havzası'ndaki iki önemli şehir *Belgrad* ve *Golubac* *Sigismund*'un yönetimine verilecektir.⁷¹ *Sigismund Lazareviç*'in ölümünden hemen sonra *Georg*'un hükümdarlığının başlangıcında *Belgrad*'ı hâkimiyetine alır.⁷² *Sigismund*; *Belgrad*'ı “*Macaristan'ın sınırlarını güvence altına almak ve Raskiya (Raşka-Sırp) Devleti'ni korumak*” amacıyla zaptettiğini söyler.⁷³ Bu gelişmeden sonra *Belgrad* yaklaşık 100 yıl daha Macarların hâkimiyetinde kalır. Macarların güney sınırlarının savunulmasında en önemli askerî üs olarak kullanılır.⁷⁴ *Belgrad* özellikle Türk saldırılarına karşı önemli miktarda top ve cephane ile donatılmış ve şehir çok iyi tahkim ettirilmiştir. *Lazareviç* hükümet merkezini Türk sınırından uzak yere nakletme isteği ile burayı merkez yapmıştır. Kaleyi neredeyse baştan başa yeniden inşa ettirmiştir.⁷⁵

⁶⁵ Olivera ismini kullanmaktadır. Bkz. Kosteneçki, *Stefan Lazareviç*, s. 53

⁶⁶ İlhan Türkmen, “Stefan Lazareviç” s. 451

⁶⁷ Kosteneçki, *Stefan Lazareviç*, s. 58-59

⁶⁸ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.I, s. 217

⁶⁹ Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz: Necdet Öztürk, İstanbul, 1981, s.130, Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 37.

⁷⁰ Hadidî bu durumu naklederken “*Yalunuz kendi kaldı ceng eyler*” demektedir. Bkz. Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 130; Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 40.

⁷¹ Selim Aslantaş; “Belgrad-ı Dâr'ul-Cihâd”, *Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, 2011, sayı:15, güz 2011, s. 16

⁷² Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.I, s. 347

⁷³ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.I, s. 348

⁷⁴ D. Djurdjev; “Belgrade”, *Encyclopedia of Islam (Second Edition, V.I)*, 1986, s. 1163

⁷⁵ İreçek, *Belgrad- İstanbul- Roma Askerî Yolu*, s.103

2.1.3. Osmanlı öncesi Belgrad'ın sosyo-ekonomik durumu

Belgrad Şehri; Tuna ve Sava boyunca uzanan verimli ve tarıma elverişli topraklar üzerinde kurulmuştur. Şehrin denizden ortalama yüksekliği 125 metre civarındadır. Ilıman bir iklime sahiptir. Yaz kış serin bir hava sirkülasyonu vardır. Hali hazırda bir yıl içerisinde kaydedilen en yüksek sıcaklık 28 derece iken en düşük sıcaklık ise -1 derecedir. Yaşamaya elverişli bir bölgedir. Antik Tarihçi *Pausanias* (M.S. 115-180) Tuna Nehri'ni “*yaşam kaynağı*” olarak gösterir. Sebebi olarak da burasının kışın bile donmadan ve her mevsim dolu dolu akmasına bağlar.⁷⁶

Belgrad; Avusturyalılar tarafından kalede bulunan *Wasserstadt* ve *Raizenstadt* Bölgeleri ile iki kısma ayrılmış ve kulelerle tahkim edilen iki kat surla çevrilmiştir. “*Alba Greca*” ve “*Alba Bulgarica*”⁷⁷ adlarıyla da anılan kentin iki kalesi, birkaç istihkâmı, limanı, kilisesi, câmisi önemli bir yere sahip olup, Avusturya ve doğu memleketleriyle çok işlek bir ticarî faaliyet içerisinde bulunmaktadır. Belgrad Kalesi gerek Tuna gerekse Sava Nehri'ne hâkim olacak şekilde yüksek bir yerde bulunur. Belgrad nehirlerin “*kilidi*” konumunda olduğundan, askerî açıdan stratejik bir öneme sahiptir.⁷⁸ *Stefan Lazareviç* dönemi tarihçilerinden *Kosteneçki*; nehirlerin durumunu ve Belgrad'ı tasvir ederken “*hiçbir yerde hatta hayalimizde böyle bir sığınak hem karadan hem sudan bu denli kolay ulaşım olabilecek bir yer göz önüne getiremeyiz*”⁷⁹ ifadesini kullanmaktadır. Orta ve Batı Avrupa'yı Viyana- Budapeşte üzerinden İstanbul ve Ön Asya memleketlerine bağlayan ana yollar ve Üsküp üzerinden Selanik'e ve Zagreb'den geçerek Trieste'yi Ege ve Karadeniz Kıyıları'na bağlayan yollar Belgrad'dan geçer.⁸⁰ Bu özellikler onu Yakın Doğu'yla Orta Avrupa arasında önemli köprü konumuna getirmiştir.⁸¹ Önemli yolların kesişim noktasında bulunması şehrin ekonomik anlamda da büyümesinde ve gelişmesinde etkili olmuştur.

⁷⁶ Pausanias, **Pausanias' Description of Greece**, (tr. into English with notes and index by Arthur Richard Shilleto), London 1886, s. 108, 124.

⁷⁷ M. Cavid Baysun; “Belgrad” **İslam Ansiklopedisi**, MEB, 5. Baskı, İstanbul, 1979, C.2, s. 475

⁷⁸ Şemseddin Sami, **Kamusu'l-Alam**, c. II, İstanbul 1316, s.1347; P.L. İnciciyan, Andreasyan, H.D., “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sa. 2-3, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974, s.85.

⁷⁹ Kosteneçki, **Stefan Lazareviç**, s. 69

⁸⁰ Baysun, “Belgrad”, c.2, s.475.

⁸¹ Karagöz; **Belgrad'ın Geri Alınması**, s. 1

Resim 2.3

Belgrad Şehri

Fransız Diplomat *Bertrandon* 1457 yılında kaleme aldığı, ancak 1804 yılında basılabilen seyahatnamesinde önemli bilgiler verir. Kentin kurulduğu yerin çok güzel bir yer olduğundan ve iki nehrin buluşma noktasında kurulduğundan bahseder.⁸² Şehrin üç bölümden oluştuğunu ve hendeklerle çevrili olduğunu nakletmektedir. Şehir *Bertrandon*'un anlattığına göre; kozmopolit bir yapıya sahiptir. Şehirde Hırvatlar, Macarlar, Sırlar ve diğer Balkan toplulukları bulunmaktadır. Fakat hakim unsur bu üç millettir. Şehrin yönetimi Macarların elindedir. *Bertrandon*'un anlattığına göre; Hırvatlar'a ve Sırlar'a güvenilmediği hatta Macarların da buraları Türkler'e karşı koruyacak cesareti kendilerinde bulamadıklarından şehrin Alman askerleri ile takviye edildiğini nakletmektedir. Bu bölünmüşlüğün ve padişaha boyun eğmenin Hristiyan dünyası için acınacak bir durum olduğunu anlatmaktadır.⁸³ *Bertrandon*'un ifadelerinden şehrin tam bir askerî üs konumunda olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴ Şehrin surlarında gördüğü topları tarif etmekte, ayrıca kale mahzenlerinin mühimmat ve silah ile dolu olduğunu anlatmaktadır. İskeleye 4-5 kalyonun beklediğini belirtmektedir.⁸⁵ *Kostenečki*'de *Lazareviç* dönemini anlatırken aynı hususlara işaret eder. *Lazareviç* döneminde *Belgrad Kalesi* çok önemli bir tahkimattan

⁸² *Bertrandon de la Broquiere, Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, Çev.: İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 260.

⁸³ *Bertrandon, Seyahat*, s. 261-264

⁸⁴ İreçek, *Belgrad- İstanbul- Roma Askerî Yolu*, s. 11

⁸⁵ *Bertrandon, Seyahat*, s. 263-264

geçmiştir. Duvarları güçlendirilmiştir. Hendekler açılmıştır. Gizli geçitler yapılmıştır. Kale beş kısma bölünmüştür: Bu bölümlerden ikisi Aşağı Şehir'dedir. Yukarı Şehir'de ise *Lazareviç*'in ikâmetgâhı yanında, askerî unsurlar, kilise ve feodallerin malikâneleri bulunmaktadır.⁸⁶ *Lazareviç*'in kaleyi genişletip tahkim etmesinde *Belgrad*'ı ekonomik açıdan güçlendirme ve kale civarında meskûn ahali için korunaklı bir yer yaratma isteği önemli rol oynamıştır. *Lazareviç* çevre bölgelerde yaşayanlar için *Belgrad*'ı bir cazibe merkezi hâline getirme siyaseti takip etmiştir. Bu siyaset, *Dubrovnikli* tüccarların *Belgrad*'a ilgilerini artırmıştır. Despot ayrıca ticaretin gelişmesi için *Belgrad* ahalisini bütün gümrüklerden muâf tutmuş ve *Sigismund*'dan *Belgrad* tüccarları için çeşitli imtiyazlar almayı da başarmıştır. Bu tedbirlerle *Belgrad* ticarî açıdan önemli bir canlanmaya sahne olmuştur.⁸⁷ *Belgrad*'tan *İstanbul*'a giden yol üzerinde ticarî canlılığın devam etmesi ve yol güvenliğinin temini maksadıyla yol üzerinde derbend vazifesi gören köyler kurulmuştur.⁸⁸

Lazareviç döneminde halka değer verilmiştir. Yapılan icraatlardan sosyal bir devlet anlayışının uygulanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Hastalar için imarethane kurulmuş, yakınındaki bir tatlı su yanına mucizeleriyle ünlü *Aziz Nikolay*'ın adını taşıyan bir kilise yaptırılmıştır. Burada hasta ve garipler doyurulur. Yapıların masraflar için birçok köy ve mülk vakfetmiştir.⁸⁹ *Kosteneçki*; *Lazareviç*'in yaptığı eserlerle şehri adeta saraylar gibi süslediğini nakletmektedir.⁹⁰

Belgrad halkının temel geçim kaynağı tarımdır. Şehrin etrafı verimli tarım alanları ile kaplıdır. *Avala* civarındaki ormandan kaleye su getiren bir yer altı kanalı bulunmaktadır. Halkın işlediği bağlar ve ekin tarlaları şehri enine boyuna kuşatmıştır. Bu verimli ovaların bitişiğinde sık bir şekilde meskûn bulunan madenci kasabaları topluluğu vardır. Buralarda daha çok kurşun ve bakır madenleri işletilmektedir.⁹¹

⁸⁶ *Kosteneçki*, **Stefan Lazareviç**, s. 69-70.

⁸⁷ Selim Aslantaş; "Dâr'ul-Cihad *Belgrad*" s. 16.

⁸⁸ İreçek, **Belgrad- İstanbul- Roma Askerî Yolu**, s. 7.

⁸⁹ *Kosteneçki*, **Stefan Lazareviç**, s. 70.

⁹⁰ *Kosteneçki*, **Stefan Lazareviç**, s. 71.

⁹¹ İreçek, **Belgrad- İstanbul- Roma Askerî Yolu**, s. 12.

2.2. Belgrad'ın Osmanlı Devleti Hâkimiyetine Girişi

2.2.1. Seferin sebepleri

Belgrad'ın yakınlarına Osmanlılar ilk defa *II. Murad* devrinde ulaşmışlardır.⁹² Fatih Sultan Mehmed Belgrad'ı kuşatmış fakat alamamıştır. *II. Bayezid* ve *Yavuz Sultan Selim* devirlerinde Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır toprakları Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁹³ *Kanunî Sultan Süleyman* 30 Eylül 1520'de⁹⁴ Osmanlı tahtına çıkmıştır. İlk seferini de batıda uygulayacağı etkili teşebbüsler için Belgrad üzerine yapar.⁹⁵

Kanunî Sultan Süleyman; batıda öncelikle üç noktaya önem verir. Bunlar Venedik, Macaristan ve Rodostur.⁹⁶ Venedik'e karşı *Kanunî* saldırı içerikli bir politika içine giremez. Çünkü kilit konumundaki Rodos Adası Osmanlı hâkimiyetinde değildir. Ayrıca denizlerde hala Osmanlı Devleti, Venedik'e kıyasla üstün değildir. Venedik ile girişilecek bir savaş Osmanlı Devleti'ne zaman ve güç kaybettirebilir. Bu sebeple Sultan; cülûsuna müteâkip özel elçisi *Ahmed Ferhad Bey*'i Venedik'e göndermiş ve babası döneminden devam eden dostâne ilişkilerin sürdürülmesini istemiştir. Venedik durumu sevinçle karşılamış ve hemen değerli hediyelerle elçi *Marco Minio*'yu İstanbul'a göndermiştir.⁹⁷

Macaristan ile ilişkiler ise Osmanlı Devleti'nin bölgede yayılmak istemesinden dolayı iyi değildir. Aslında Osmanlı'nın bu yayılma isteği güce dayalı bir keyfilikten değil zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü Balkan topraklarının muhafaza ve güveni ayrıca kuzeye doğru daha büyük teşebbüsler için sınırlarda daha sağlam üslerin kazanılması gerekmektedir. Bu da ancak Macaristan'ın hâkimiyet altına alınması ile mümkün olabilir.⁹⁸ Ayrıca sınır eyaletlerinde sürtüşmeler devam etmektedir. Bu sebeple *Semendire Sancakbeyi Balibey* ve *Berbosanya Sancakbeyi Mustafa Bey*; sınır çatışmalarından dolayı sürekli kendi başlarına Macar topraklarına akınlar düzenlemektedir. Bu akınlar sayesinde

⁹² Osmanlılar'ın Belgrad'ı ilk defa kuşatmasını Oruç Bey I. Bayezid devrinde olduğunu yazmaktadır. Fakat bu bilgi başka kaynaklarda mevcut değildir. Bkz. Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, Haz: Necdet Öztürk, İstanbul, 2007, s. 31; *II. Murad*'ın Belgrad kuşatması için Bkz. İlhan Türkmen, "II. Murad'ın Belgrad Kuşatması", **History Studies**, Vol:6, Issue.1, January 20014, s. 189-198.

⁹³ Yaşar Yücel, Ali Sevim; **Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı- Fatih-Yavuz-Kanuni**, TTK, 1991, s.152.

⁹⁴ Zinkeisen; **Osmanlı İmparatorluğu**, C.2, s. 440.

⁹⁵ Andre Clot; **Muhteşem Süleyman Osmanlı'nın Altın Çağı**, Çev.Turan Ilgaz, Epsilon Yayınları, 2005, s. 26-27.

⁹⁶ Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu**, C.2 s.44; Nicolae Jorga, **Yenilmez Türk**, çev:Nilüfer Epçeli, İstanbul 2008, s. 27-28.

⁹⁷ Zinkeisen; **Osmanlı İmparatorluğu**, C.2, s.441-442, Alphonse De Lamartine, **Kanuni Çağının Ruhu**, Çev.: Serhat Bayram, İstanbul 2011, s. 11

⁹⁸ Jorga; **Osmanlı İmparatorluğu**, C.2, s. 326.

Şebenik, Tesna, Sokol ve Kinin kaleleri zapt edilmiştir.⁹⁹ *Kanunî Sultan Süleyman*'da Orta Avrupa'nın bir nevi kilidi konumundaki Belgrad'ı ve Tuna hattının tamamını Türk hâkimiyeti altına almak istemektedir. Böylece sınır boyunda hem güvenlik tesis edilmiş, hem de daha batıya yapılacak seferler için sağlam bir üs elde edilmiş olacaktır.

Kanunî Sultan Süleyman cülûsundan kısa bir süre sonra *Kral Layoş*'a (*Ludwig*) elçi göndererek Osmanlı Devleti'nin haraca tâbi bir nevi vasalı olmasını ve haraç vermesini istemiştir. Şayet bu haracı vermezse kendisine savaş ilan edeceğini ve bu durumun sonuçlarına katlanması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁰

Kral Layoş'un böyle bir teklifi kabul etmesi O'nu halkı ve idarecileri nazarında küçük düşürecektir. Dolayısıyla böyle bir teklifi kabul etmesi mümkün değildir. Türk kroniklerinde ve yabancı eserlerde *Kanunî*'nin yaptığı Belgrad seferi ile ilgili farklı yorumlar ve nedenler zikredilmektedir. Seferin sebepleri ile ilgili devrin iki önemli Türk kroniğinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. *Bostan*; padişahın hedefinde “*Engürüs vilayetine kaza eylemek arzusunda*” olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ Devrin bir diğer önemli kaynağı *Matrakçı* ise; *Sultan Süleyman*'ın “*Belgrad üzerine hareket emri vermiş*” olduğundan bahseder.¹⁰² Dönemin bir diğer tanığı *Lütfü Paşa* ise; seferin sebebi olarak “*Engürüs kralı dahi Sultan Selim'e olan ahdini nakz idüp muhalefet itdi*” diyerek *Macar Kralı Layoş*'un *Sultan Selim*'e olan sözünü yerine getirmemesini sebep olarak göstermektedir.¹⁰³ *Gelibolulu Mustafa Âli* ise; seferin *Macar Kralı*'nın “*Osmanlı haracını alması için giden çavuşu bırakmamış olmasından dolayı*” çıktığını söyler.¹⁰⁴ *Tabib Ramazan* “*Kanunî'nin Allah'ın emrini yerine getirmek arzusu ile hareket etmiş olduğunu ve bu fethi günahsız insanların himmetiyle Sultanımıza nasip eden Allah'a hamdolsun*” diyerek anlatmaktadır.¹⁰⁵ Yabancı eserlerden *Hammer*,¹⁰⁶ *Fairfax Downey*,¹⁰⁷ *Johann Wilhelm Zinkeisen*¹⁰⁸ ve *Nicolae Jorga*¹⁰⁹ “*Macaristan'a gelmiş olan Osmanlı Elçisi*

⁹⁹ Zinkeisen; *Osmanlı İmparatorluğu*, c.2, s.442; Jorga; *Osmanlı İmparatorluğu*, c.2, s. 325.

¹⁰⁰ Zinkeisen; *Osmanlı İmparatorluğu*, c.2, s.442.

¹⁰¹ *Bostan* Mehmed Çelebi, *Tarih-i Sultan Süleyman*, 03 Gedik 18350, v.10a, Mustafa b. Mehmet (*Bostan Çelebi*); *Süleymannâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), Revan Nüshası, nr.1283, v.11a.

¹⁰² *Matrakçı Nasuh*; *Matla'-ı Dâsitân-ı Sultân Süleymân Hân (Süleymannâme)* TSMK, Revan Nüshası Sıra No.1286 s. 37a.

¹⁰³ *Lütfü Paşa*; *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz: Kayhan Atik, Ankara 2001, s. 245.

¹⁰⁴ *Gelibolulu Mustafa Âli*; *Küh'ül-Ahbâr*, TTK Kütüphanesi, nr. Y/546; aynı eser TTK tarafından tıpkıbasım yapılmıştır. Bkz. *Gelibolulu Mustafa Âli*, *Küh'ül-Ahbâr*, 4. Rûkn: *Osmanlı Tarihi*, TTK 2009, s. 274 (çalışmada tıpkıbasım kullanılmıştır).

¹⁰⁵ *Tabib Ramazan*, *Er-Risale El-Fethiyye Es-Süleymaniyye*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Nüshası, Sıra:6189, Numara:1279, v.8a, 37b.

¹⁰⁶ *Hammer*; *Osmanlı İmparatorluğu*, C.5, s. 17.

¹⁰⁷ *Fairfax Downey*; *Muhteşem Süleyman*, çev: Ali Kemali, İstanbul 1936, s. 17.

¹⁰⁸ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 442-443.

Behram Çavuş'un idam edilmiş” olduğundan bahsetmektedirler. Elçinin öldürülmesini sebep olarak göstermektedirler. Downey’e göre; Macar Kralı öldürülen elçinin kulaklarını ve burnunu Kanunî’ye göndererek bir nevi Osmanlı’nın taleplerini yerine getirmeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Zinkeisen ise; elçilerin öldürülerek “*bir insan hakları ihlali olmasına rağmen*” cesetlerinin göle atıldığını ifade etmektedir.¹¹¹ Uzunçarşılı da Hammer ve Zinkeisen gibi *Behram Çavuş*’un katledilmesini savaşın sebebi olarak göstermektedir.¹¹²

Seferin sebepleri ile ilgili olarak dönem kaynaklarında teferruatlı bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece *Sultan Süleyman*’ın ömrü boyunca takip etmiş olduğu bir siyasete kısaca işaret edilmektedir.¹¹³ Gerçekten bu seferin *I. Selim* zamanında doğu ve güney ile meşgul olan Osmanlı siyasetinde *Kanunî* ile beraber vukû’ bulan umûmi bir değişikliğin neticesi olarak açılmış olduğu aşikârdır. Dolayısı ile sürekli bir genişleme politikası güden Osmanlı yönünü doğu ve güneyden, batı ve kuzeye çevirmiştir.

2.2.2. Seferin hazırlıkları

Gerek *Behram Çavuş*’un *Macar Kralı* tarafından öldürülüşü gerekse Osmanlı Devleti’nin batıya yönelik şâmil politikalarının uygulanması maksadı ile Orta Avrupa’nın kilidi konumundaki Belgrad’a sefer yapılmasına karar verilmiştir. Bu maksatla gerekli divanlar kurularak hazırlıklara hemen başlanmıştır. İlk olarak *Ferhat Paşa*’ya Şam’dan Kayseri’ye gelmesi¹¹⁴ ve Anadolu, Karaman, Rum, Dulkadir¹¹⁵ ve Halep, Gürcistan ve Kürdistan¹¹⁶ askerleri ile hudutları muhafaza etmesi ve reâya arasında sükûnetin sağlanması emredilmiştir.¹¹⁷ Bir diğer taraftan Mısır, Şam ve Diyarbakır Beylerbeylerine de hükümler gönderildiği görülmektedir. Bu hükümlerde adı geçen beylerbeylerinin idarelerinde bulunan yerleri muhafaza etmeleri ve çıkılacak olan seferden dolayı herhangi bir karışıklığın çıkmaması emredilmiştir.¹¹⁸ Rumeli Beylerine gönderilen emirlerde ise idarelerinde bulunan sipahileri ve diğer askerleri hazırlayarak Rumeli Beylerbeyi’nin yanında toplanmaları emredilmiştir. Tuna ve Sava suları civarında bulunan uç beylerine

¹⁰⁹ Jorga; *Osmanlı İmparatorluğu*, c.2, s. 326.

¹¹⁰ Kitabın tercümanı Ali Kemalî böyle bir bilginin kaynaklarda mevcut olmadığını ifade eder. Bkz. Downey; *Muhteşem Süleyman*, s. 17.

¹¹¹ Zinkeisen; *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 443.

¹¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.2, s. 311.

¹¹³ Hüseyin G. Yurdaydın, *Kanunî’nin Cülûsu ve İlk Seferleri*, TTK, 1961, s. 16.

¹¹⁴ Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter*, Haz: Şefaettin Severcan, TTK, 1996, s.60.

¹¹⁵ Celalzâde Salih Çelebi, *Süleymannâme*, Haz. Seyid Ali Topal, Ankara 2011, s.150.

¹¹⁶ Gürcistan ve Kürdistan Âli’de geçmektedir. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Küh’ül-Ahbar*, s. 274.

¹¹⁷ Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, v. 11b, Revan Nüshası; İbrahim Peçevî, *Peçevî Tarihi*, Haz: Murat Uraz, Neşriyat Yurdu, 1968, s. 43; Yurdaydın; *Kanunî’nin Cülûsu*, s. 17.

¹¹⁸ Mustafa b. Mehmet (Bostan Çelebi); *Süleymannâme*, TTK Nüshası, nr.18, v:12a; Yurdaydın, *Kanunî’nin Cülûsu*, s. 18

gönderilen emirlerde ise eldeki imkânlar değerlendirilerek gemi yaptırmaları ve bunları ordu o bölgeye gelinceye kadar hazır hale getirmeleri emredilmiştir.¹¹⁹ Yine bu arada Anadolu ve Rumeli’den bu bölgelere azeb yazmaları ve onları sefere hazırlamak maksadıyla yetkin kişiler buralara gönderilmiştir.¹²⁰ Anadolu kadılarına gönderilen hükümlerde o civarda bulunan develerin toplanması ve onlara yola çıktıkları andan itibaren kira tayin edilmesi Rumeli’ye geçirildikten sonra asker için nüzûl ve zâhir yükletilerek ordugâha ulaştırmaları istenmiştir.¹²¹ Zinkeisen; *Kanunî*’nin 1521 Şubatında çok iyi donatılmış bir ordu ile yola çıktığını yazmaktadır. Ona göre; Osmanlı Ordusu’nda 300 topun olduğu, barutu ve kurşunu yerine götürmek için 3 bin, erzakların yerine götürülmesi içinde 30 bin devenin kullanıldığını nakletmektedir.¹²²

Osmanlı cephesinde bu gelişmeler cereyan ederken Macar tarafı da *Osmanlı Hükümdarı Kanunî*’nin büyük bir ordu ile sefere çıkacağını haber almış ve hazırlıklara başlamıştır. Zinkeisen’e göre; Macar istihbaratı Osmanlı’nın büyük bir askerî kuvvetle geldiğini ancak Osmanlı Ordusu Sofya’ya geldiği sırada öğrenebilmiştir.¹²³ Osmanlı karşısına başarılı bir şekilde çıkmak için henüz hiçbir hazırlık yapılamamıştır. Belgrad’ın, Böğürdelen’in ve diğer sınır kalelerinin muhafız kıtaları çok zayıftır. Belgrad’daki topların kullanılması için barut ve cephane eksikliği vardır. *Kral Layoş*’un buraya gönderdiği az miktarda stok Türk akıncı birlikleri tarafından zapt edilmiştir. Para eksikliği olduğundan kiralık birlikler tutulamamış ve kralın çağrısına katılım çok az olmuştur. Güney eyaletlerinden çok küçük bir ordu toplanabilmiştir. Çaresiz kalan *Kral Layoş Papa* ve *Venedik*’ten yardım istemiş ve *V. Karl (Şarlken)*’den yardım talebinde bulunmuştur. Macar elçilerinin Avrupa’nın dört bir tarafında heyecanlı bir şekilde Türk tehlikesi ve tehdidini anlatmalarına rağmen gerekli yardımlar sağlanamamıştır. *Papa X. Leo* Macar Elçisi’ne “*Siz Macarlar*” diye başlayan konuşmasında yardım etmek imkânlarının olmadığını anlatmıştır. Hâlbuki *Papa X. Leo*’ya Osmanlı’ya karşı bir haçlı ittifakı oluşturulması için 1517 ve 1518 tarihlerinde ciddi bir baskı uygulanmıştır. Devamlı şekilde Macarlar’a Türkler’e karşı yardım edilmesi silah,

¹¹⁹ Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, TTK Nüshası, v:12a

¹²⁰ Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, TTK Nüshası, aynı yer

¹²¹ Bu bilgi sadece Bostan’da geçmektedir. Bu bilgiyi teyit eder bir bilgiye diğer kaynaklarda rastlanmamıştır. Bkz. Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, TTK Nüshası, v:12a

¹²² Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 443

¹²³ Zinkeisen Osmanlı ordusunun gelişini Macar kralının geç haber aldığını yazsa da (Bkz. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 443) bu bilgi teyide muhtaçtır. Çünkü Osmanlı’ya karşı Papa X. Leo başkanlığında Türk tehlikesini önlemek masadıyla devamlı toplanıldığı ve tedbirler alınmaya çalışıldığı bir gerçektir. Fakat Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları Macarlara yapılacak yardımları engellemiştir. Bkz. Ludwig Freiherr von Pastor, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance und der Glaubensspaltung (Bd. IV)*, Freiburg/Brsg. 1925, S. 146-148.

mühimmat ve para yardımının yapılabilmesi işi Papa'nın gündeminde olmuştur.¹²⁴ Hatta bu tarihlerde Papa'nın başkanlığında 1517'de toplanan *Lateran Konsili*'nin de reform konusu görüşülürken bir diğer konu da Hristiyan dünyası için geçerli “*Türk Tehlikesi*”dir.¹²⁵ Bu dönemde Papa başkanlığında *Fraternitas Sanctae Cruciate* (*Mukaddes Haçlılar Kardeşliği*) adı altında bir ittifak oluşturulmuş fakat Avrupa devletleri arasındaki anlaşmazlıklar bu ittifakın hayata geçmesini engellemiştir.¹²⁶ Venedik ise tek başlarına Macaristan'a yardım edemeyeceklerini bildirmiş, neredeyse Belgrad elden çıkmak üzereyken 30 bin duka altın göndermişlerdir.¹²⁷ Venedik'in yardım etmemesinde bir neden de Osmanlı ile barış içerisinde olması ve aralarındaki ekonomik antlaşmaların zarar görmemesidir.¹²⁸ Fransa'nın Belgrad seferine bakışı Venedik'ten çok farklı değildir. Sürekli güçlenen ve genişleyen Alman tehlikesine karşı Osmanlı Devleti'ni bir denge unsuru olarak görmektedir.¹²⁹ *Macar Elçisi Hieronimus Balbus*'un V. Karl ve Alman soyluların nezdinde yaptığı konuşma ve ısrarlı yardım talebi Alman soylularının meclisi Worms'da hiçbir tesir uyandırmamış 26 Mayıs 1521 yılında çıkan meclis kararında “*Türk tehdidinden ve Macar yardım talebinden*” hiç bahsedilmemiştir.¹³⁰ Ayrıca Osmanlı Devleti'ni ekonomik bir ortak olarak görmektedirler.¹³¹ Bu sebeple Macarlar'a destek verme taraftarı değildir. Yani Macarlar bir nevi kaderleri ile baş başa bırakılmışlardır. *Kral Layoş, Stefan Bathori* yönetiminde Osmanlılara karşı ancak küçük bir ordu gönderebilmiştir.¹³²

¹²⁴ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 444.

¹²⁵ Ludwig Freiherr von Pastor, *Geschichte der Päpste im...*, (Bd. IV), s. 146-148.

¹²⁶ Michael Klein, *Geschichtsdenken und Ständekritik in Apokalyptischer Perspektive*, Hamm 2004, s. 68-69.

¹²⁷ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 444.

¹²⁸ Lamartine, *Kanuni Çağı*, s. 12.

¹²⁹ Michael Klein; *Geschichtsdenken und Ständekritik...*, s. 70

¹³⁰ Andre Clot, *Muhteşem Süleyman*, s. 42.

¹³¹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 444-445.

¹³² Jorga; *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 327-328.

Minyatür 2.1

Kanunî'nin Tahta Çıkışı¹³³

¹³³ Ârifî, *Süleymannâme* (Şehnâme-i Âli Osman'ın 5. Cildi), TSMA, Hazine Odası, Numara 1517, s. 17b; Filiz A. Toprak; *Arifi'nin "Süleymannâme"sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007, s. 41.

*Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa*¹³⁴ İstanbul'dan hareketle Kanunî'den İpsala'ya gitme emrini almıştır. Şam'dan dönen Ferhat Paşa birlikleri ile beraber orada toplanmıştır. Diğer tarafında vilayet beyleri ve sâir sipahinin harekete geçmesi neticesinde 15 bin azeb toplanmış, padişahın emrine uygun olarak “*her vilayetin azebi, reis ve binbaşlıları*” ile memleketlerinden çıkıp ağaları yanında toplanmışlardır.¹³⁵ Zırhlar, harbe ve mızraklar cilalanmış ok, yay, top, tüfek, neft, zemberek ve sefer için lazım gelen her şey temin edilmiştir. 300'den ziyade top arabası hazırlanmış ve bunlar Karadeniz'den Tuna'ya geçirilmiştir. Ayrıca 40-50 kadar kayık ve kalita hazırlanarak Semendire'ye gönderilmiştir. *Lütfi Paşa*, İstanbul'dan kayıkların deniz yolu ile Tuna'ya gönderildiğini ifade etmektedir.¹³⁶ *Gelibolulu Mustafa Âli*; Tuna sahillerini korumak için *Danişment Reis* başkanlığında 50 adet filitanın Tuna Nehri'ne gönderildiğini, 400 adet de at gemisinin yapılması için emir verildiğini nakleder.¹³⁷ *Kara Çelebizâde*; 50 adet kadirga ve 400 adet paralet gemisinin hazırlandığını belirtir.¹³⁸ *Hammer* ise tüm bu malumat karşısında sadece 40 çektirmenin teçhiz edildiğini, *Gelibolulu Mustafa Ali*'nin 400 gemiden bahsetmesinin hatalı olduğunu belirtir. *Hammer* burada bahis konusu gemilerin 40 adet olabileceğini belirtmektedir.¹³⁹ Her iki sayı da doğrudur. Çünkü bunlardan kayık, kalita, filita veya kadirga adları ile ifade edilen gemiler Tuna sahillerini korumak ve geçitlerde ordugâhla irtibat kurma vazifesi ile görevlidir. Diğer 400 gemi Karadeniz yolu ile Tuna'ya geçirilen 300'e yakın top arabasını ve mühimmatını taşımıştır. Esasen kadirganın “çektiri” umumî adı altında toplanabilen harp gemilerinden bir sınıfın adı olması, muharebe hattında yer almayarak keşif ve gözetleme gibi vazifelerde kullanılan kadirgadan daha ufak harp gemilerine de “kalita” denmesi iddiayı teyit etmektedir.¹⁴⁰

2.2.3. Seferin başlaması

Sefer hazırlıklarının tamamlanmasından sonra *I. Süleyman* âdet üzere *Hazreti Eyüp El Ensârî*, dedeleri *Fatih* ve *II. Bayezid*'in kabirleri ile Babası *Sultan Selim Han*'ın kabrini ziyaret ederek pek çok ihsanda bulunarak ilk Macaristan seferi için yola çıkmıştır. Burada bir diğer husus da *Sultan Süleyman*'ın hangi tarihte sefere çıktığıdır. Umumiyetle 18 Mayıs

¹³⁴ Matrakçı ve Bostan Çelebi Ahmet Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi olduğu konusunda hem fikirdirler. Bkz. Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:38a; Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, v:24a, TTK Nüshası Yurdaydın, *Kanunî'nin Cülûsu*, s. 18.

¹³⁵ Yurdaydın, *Kanunî'nin Cülûsu*, s. 21.

¹³⁶ “*Nice pare kayıklar donadub deniz yüzünden Tuna'ya gönderüb...*” Bkz. Lütfi Paşa; *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 245.

¹³⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Küh'ül-Ahbar*, s. 274.

¹³⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz; *Süleymannâme*, Bulak Matbaası 1243, s. 23.

¹³⁹ Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.5, s. 17-18, Yurdaydın, *Kanunî'nin Cülûsu*, s. 22.

¹⁴⁰ Yurdaydın, *Kanunî'nin Cülûsu*, s. 22.

1521 (11 Cemaziyel Ahir 927) tarihi konusunda bir ittifak vardır.¹⁴¹ *Hammer* bu tarihi 10 Cemaziyel Ahir olarak alırken¹⁴² *Kemal Paşazâde* gün zikretmeyip sadece ayı zikretmektedir.¹⁴³ *Matrakçı* ise tüm bu kaynaklardan farklı olarak Recep ayını göstermiştir.¹⁴⁴

İstanbul'dan *Padişah*'ın sevk ve idaresinde hareket eden ordu ilk olarak Halkalı Pınar'da konaklar.¹⁴⁵ Ertesi gün hareket edilerek bir hayli menzil kat etmek sureti ile 28 Mayıs 1521 tarihinde Edirne civarında Ada Çayırı denilen yere gelinir.¹⁴⁶ Rumeli Beylerbeyi, Sancakbeyleri burada orduya katılırlar. Burada ordu divanı kurulmuştur. Yapılması gereken işler görüşülmüş, *Sultan Süleyman* beylerden alınması mutat olan “*pişkeşi*” kendilerine ihsan etmek sureti ile askerin şevkini artırmak istemiştir.¹⁴⁷ Ada Çayırı'nda iken akıncı beylerine fermanlar gönderildiği, Rumeli akıncılarının da toplanarak ordugâha mülâki olmaları istenmiştir.¹⁴⁸ Birlikte hareket eden ordu Filibe'ye gelmiştir. *Feridun*'un kaydına göre Filibe'ye giriş 9 Hazirandır (4 Recep).¹⁴⁹ Ordu *Filibe*'de bir gün kalmıştır. Filibe'de savaş divanı toplanmıştır. Toplanan savaş divanında savaş hususu, sulardan ne şekilde geçileceği ve savaş esnasındaki kolaylıklar ve zorluklar istişare edilmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca divanda *Bosna Valisi Yahyapaşa oğlu Bali Bey* ile *Semendire Beyi Hüsnü Bey*'in Belgrad'ı kuşatmaları için ferman sâdır olunmuştur.¹⁵¹ Filibe'den hareket eden ordu 17 Haziranda (11 Recep) Sofya Sahrası'na ulaşmıştır. Sofya Sahrası'nda ordu 5 gün kalmıştır. *Ferhat Paşa*'nın yanından verilen emir gereğince İstanbul'a gönderilmiş olan kapıkulları, yeniçeriler ve cebehane halkı burada ordugâha katılmışlardır.¹⁵² Sofya Sahrası'na gelenler *Ferhat Paşa*'nın yanındaki askerlerdir kendisi değildir. Zaten sefer sonunda *Ferhat Paşa*'ya bir fetihnâme gönderilmiş olması onun sefere katılmadığının bir delilidir. Ona verilen “*gelmek emrinin*” tarihi 9 Eylüldür (6 şevval) ki bu da Belgrad'ın fethinden sonraki bir tarihtir.¹⁵³ Ayrıca *Hammer*'in Anadolu'dan gelecek olan 30 bin devenin *Ferhat Paşa* himayesine verilmiş olduğunu söylemesi yanlış bir bilgidir. Çünkü zikredilen

¹⁴¹ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c.I, s. 455.

¹⁴² Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.5, s. 18.

¹⁴³ Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 68.

¹⁴⁴ Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:38b.

¹⁴⁵ Karaçelebi-zâde; *Süleymanâme*, 25a, Feridun Bey, *Münşeat*, s. 455.

¹⁴⁶ Bostan Çelebi, *Süleymanâme*, v.15a, TTK Nüshası.

¹⁴⁷ Bostan Çelebi, *Süleymanâme*, v:15b, TTK Nüshası, Feridun Bey, *Münşeat*, C.I, s.455.

¹⁴⁸ Bostan Çelebi, *Süleymanâme*, v:15b, TTK Nüshası.

¹⁴⁹ Feridun Bey, *Münşeat*, C.I, s.455.

¹⁵⁰ Bostan Çelebi, *Süleymanâme*, v:16a, TTK Nüshası.

¹⁵¹ Karaçelebi-zâde, *Süleymanâme*, 26-27.

¹⁵² Bostan Çelebi, *Süleymanâme*, 17a, TTK Nüshası.

¹⁵³ Feridun Bey, *Münşeat*, C.I, s.462.

develer *Ferhat Paşa* olmadan orduya katılmışlardır.¹⁵⁴ Sofya’da kurulan divanda seferle ilgili bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar gereğince Sofya, Semendire, Alacahisar ve Vidin sancakları reâyasından 10 bin araba yük un ve arpa alınmıştır. Anadolu’dan getirilen develere de zahire yükletilmiştir. Bunların “*bahâları ve kiralari*” *hazîne-i âmireden* verilmek üzere defterdarlara havale edilmiştir.¹⁵⁵ Bu divanda iki paşanın fikir ayrılığı görülmektedir. *Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa*’ya göre önce Böğürdelen Kalesi’nin alınması ve daha sonra Sirem Yarımadası’na geçilmesi savunulmaktadır. *Veziri Azam Piri Mehmet Paşa*’ya göre ise; yapılan fetihlerin Avrupa’da kalıcı olabilmesi için ilk önce Macaristan’ın kilit noktası olan Belgrad’ın alınması gerekmektedir. Uzun münakaşalardan sonra *Ahmet Paşa*’nın fikri kabul görür.¹⁵⁶ Alacahisar Bölgesi’ne gelindiğinde *Sultan Süleyman* alınan karar gereğince Rumeli Beylerbeyi’ni Böğürdelen,¹⁵⁷ *Vezir Azam Piri Mehmet Paşa*’yı da Belgrad üzerine göndermiştir. *Pîrî Mehmet Paşa*’nın emrine bin yeniçeri bir miktar kapıkulu, *Semendire Sancakbeyi Hüsrev Bey* ve sipahileri ve bütün azep askerleri verilmiştir¹⁵⁸ *Padişah Sultan Süleyman* da otağını Sava Nehri kenarına kurdurmuş ve buraya bir köprü yapılmasını emretmiştir.¹⁵⁹ Yine verilen bir diğer emirle akıncı askerinin iki bölük olması, bir bölüğünün *Mihail oğlu Mehmet Bey* komutasında Erdel’e, diğer bölümünde *Hasan Bey* komutasında ordugâh tarafına yönelmesi istenmiştir.¹⁶⁰ *Sultan Süleyman*’ın Sofya’daki savaş divanında *Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa*’nın fikrini benimsediği görülmektedir. Padişah’a göre *Budin* alınmalıdır.¹⁶¹ Bu sebeple bundan sonra Padişah’ın Böğürdelen istikametinde yola çıktığı görülmektedir. *Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa* tarafından muhasara edilen Böğürdelen’in fethi haberi buraya çok yakın mesafede bulunan *Sultan Süleyman*’a 8 Temmuz (2 Şaban) günü ulaşmıştır.

Pîrî Mehmet Paşa emrine verilen askerlerle beraber Alacahisar’daki ordugâhtan ayrılarak Belgrad havalisine vasıl olmuştur. Yine bu arada İstanbul’dan gönderilen ve hudut bölgelerine inşa edilen gemilerde Belgrad önünde toplanmışlardır. *Pîrî Mehmet Paşa* Belgrad önlerine geldiğinde Padişah’tan Belgrad muhasarası için hazırlanmasını isteyen bir emir almıştır.¹⁶² Muhasaranın etkili olabilmesi için *Pîrî Paşa* bölgeye topar getirterek

¹⁵⁴ Downey, **Muhteşem Süleyman**, s. 22.

¹⁵⁵ Bostan Çelebi, **Süleymannâme**, v:17b, TTK Nüshası.

¹⁵⁶ Peçevî, **Peçevî Tarihi**, s. 44.

¹⁵⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, **Küh’ül-Ahbar**, s.275.

¹⁵⁸ Bostan Çelebi, **Süleymannâme**, v:18a, TTK Nüshası.

¹⁵⁹ Matrakçı, **Dâsitân-ı Sultân Süleymân**, v:40a.

¹⁶⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, **Küh’ül-Ahbar**, s.275; Celalzâde Salih Çelebi, **Süleymannâme**, s.162.

¹⁶¹ Kemal Paşa-zâde, **Tevârih-i Âl-i Osman**, s. 82.

¹⁶² Matrakçı, **Dâsitân-ı Sultân Süleymân**, v:39a.

muhasara işi ile meşgul olur.¹⁶³ 8 Temmuzda (2 Şaban) Böğürdelen'e gelen *Padişah Piri Paşa*'ya yanında bulunan askerlerle Belgrad geçidinden geçerek ordugâha iltihak etmesini ister. Burada Padişah'ın asıl hedefi Budin'in alınmasıdır.¹⁶⁴ *Veziriazam Pîrî Paşa Padişah*'tan Belgrad'a önem verilmesini istediği, ancak bu isteğinin *Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa*'nın müdahalesi ile kabul edilmediği anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ Bu arada *Akıncı Beyi Hasan Bey* de gelen emir üzerine ordugâha katılmıştır. Ayrıca İzvornik ve ona bağlı yerlerde yapılan gemilerde Dirin Nehri'nden Sava Nehri'ne girerek Böğürdelen geçidine ulaşmıştır. *Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa* bu gemilerle Sirem¹⁶⁶ tarafına geçmiştir. *Padişah*'ın Sava Nehri üzerine yapılmasını emrettiği köprüde tamamlanmıştır.¹⁶⁷ Köprünün tamamlandığı sıralarda Zemun Kalesi alınmıştır.¹⁶⁸ *Veziriazam Pîrî Paşa* bu haber üzerine Belgrad Kalesi'nin alınması işini *Padişah*'ın ön plana alacağı ümidine kapılmıştır. Fakat *Padişah* kararından dönmeyerek Belgrad Kalesi'ne çekilmiş olan topları Semendire'ye göndermesini kendisinin derhal ordugâha katılmasını emretmiştir.¹⁶⁹ *Mehmet Paşa* olaylar olduğu sırada Salankamen üzerine gelmiş olan ikinci *Vezir Mustafa Paşa* ile görüşmüş durumu yakından gören *Mustafa Paşa* işin ehemmiyetini *Padişah*'a derhal arz edeceğini ifade etmiştir. *Mustafa Paşa*'nın durumu *Padişah*'a anlatması ve hatta daha önce kendisinin vaziyeti yakından bilmediği için *Ahmet Paşa*'nın fikrine katıldığını ifade etmesi üzerine, *Padişah* kararını değiştirmiş, *Mehmet Paşa*'ya Belgrad'ı tekrar kuşatması için emir göndermiştir.¹⁷⁰ *Padişah*'ın bu kararı almasında yapılan köprünün yoğun yağmur sonucu yıkılmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. *Padişah*'ın fikrini değiştirmesinde köprü yıkıldığı için gemi ile geçmenin zaman alacağı ve sonbaharın yaklaşmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷¹ Yine *Padişah*'ın fikrinin değişmesinde *Bosna Sancak Beyi Bali Bey*'in vermiş olduğu bilgilerin de etkili olduğu düşünülmektedir. *Bali Bey* *Padişah*'a Macaristan'ın durumu, yolları ve kış mevsiminin şartları hakkında bilgiler aktarmıştır. İşte tüm bu mülâhazalar neticesinde Budin'i almaktan vazgeçen *Padişah* Belgrad'a yönelmiştir. Ramazan başında Sirem Vilayeti geçildikten sonra Belgrad Kalesi'nin karşısına gelinmiştir.¹⁷²

¹⁶³ Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülûsu*, s. 28.

¹⁶⁴ Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 82, Tabib Ramazan, *Er-Risale*, v:48a.

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 311.

¹⁶⁶ Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, v:19b, TTK Nüshası.

¹⁶⁷ Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:40b-41a.

¹⁶⁸ Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:41b.

¹⁶⁹ Lütü Paşa; *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 246.

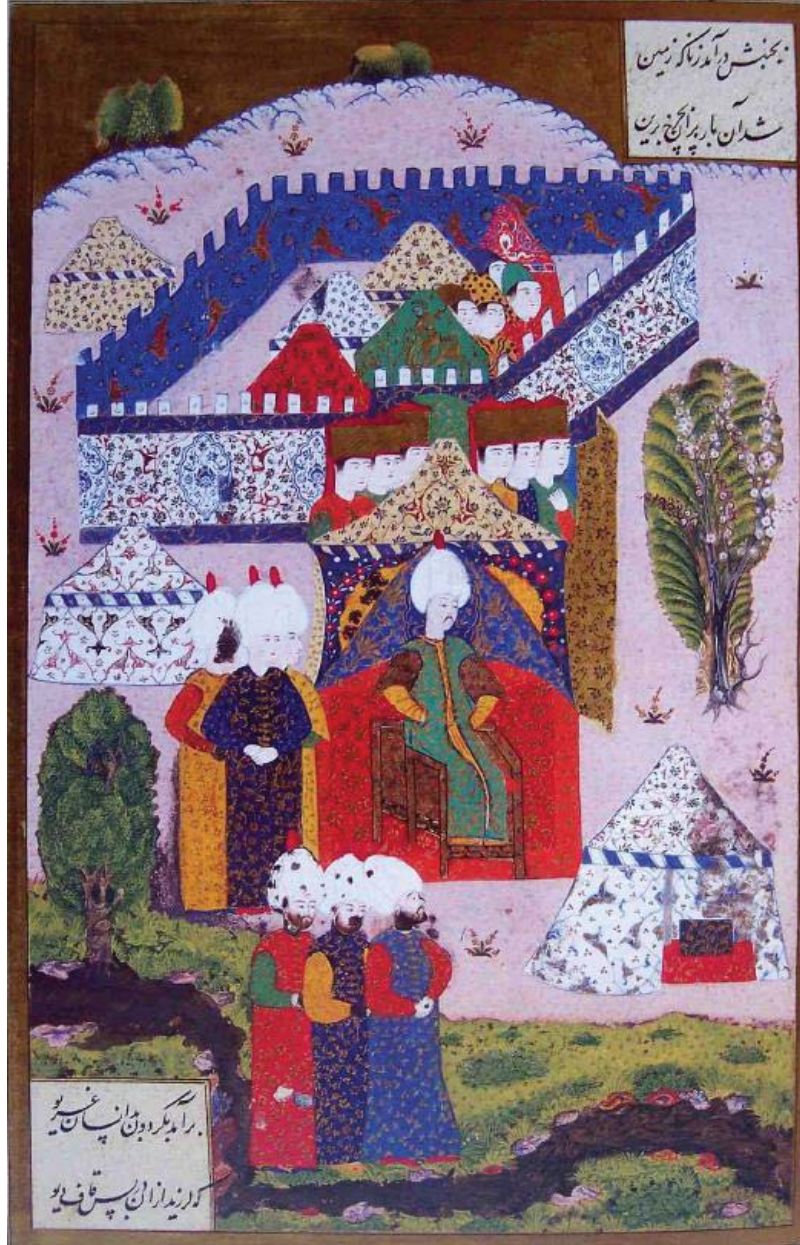
¹⁷⁰ Celalzâde Salih Çelebi, *Süleymannâme*, s.176.

¹⁷¹ Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, v:22b, TTK Nüshası, Peçevî, *Peçevî Tarihi*, s. 44.

¹⁷² Celalzâde Salih Çelebi, *Süleymannâme*, s.177, Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, v:23a.

Minyatür 2.2

Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad Kuşatması¹⁷³

¹⁷³ Ârifi, *Süleymannâme*, s. 109a; Ayrıca Bkz. Filiz A. Toprak; Arifi'nin "Süleymannâme"sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler, s. 101.

2.2.4. Belgrad'ın fethi

Sultan Süleyman Belgrad önlerine geldiğinde askerin Sirem tarafından Kale tarafına geçmelerini emretmiştir. Bütün ordu merkezde bulunan hisarı muhasaraya başlamıştır. *Sultan Süleyman* yeniçerilerin muhasaraya katılmalarını istemiştir. Yeniçeri ağası bir kısım yeniçeri ile sol kolda, *Vezir Mustafa Paşa* kendi adıyla isimlendirilen *Mustafa Paşa Gediği* karşısında yer alır. Sekban Başı sağ kolda *Pîrî Paşa Gediği* karşısında yer almıştır.¹⁷⁴ Bu suretle muhasara başlamıştır. Osmanlı ordugâhı Fatih'in ordugâh kurduğu yerde Kale'nin kuzeyindeki düzlükte tesis edilmiştir.

Kaleden kaçan firâîlerden kalenin en zayıf kısmının Tuna ile Sava'nın birleştiği noktadaki surlar olduğu öğrenilince Tuna üzerinde *Muharebe Adası (Great War Island)* denilen adaya toplar yerleştirilerek bu kısım bombardıman edildi. 500 yeniçeri ile takviye edilmiş olan *Danişment Reis* komutasındaki Türk Donanması Macar gemilerini Belgrad'tan uzaklaştırmıştır. Muhasarada güneyde *Veziriazam Pîrî Mehmet Paşa*, Batıda *Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa* bulunur. 3 Ağustos'ta (28 Şaban) yapılan ilk saldırıda muvaffak olunamamış ve 500 asker şehit olmuştur.¹⁷⁵ Ancak kayıp verilmesine neden olan kalenin aşağı kısmındaki kulenin, top atışları ile imha edilmesi bir sonraki taarruzlar açısından önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bunun üzerine *İmrahor Mustafa Ağa* Sava'dan ve *Küçük İmrahor Sinan Ağa* Tuna'dan kale karşısında bulunan adayı işgal etme emrini almışlardı. Muharebe gece ve gündüz devam etmektedir. Top atışlarının neticesinde surlar ve burçlar yıkılmaya başlamıştır. Açılan gediklerden askerler içeri girmeye çalışırlar. 4 Ağustosta (29 Şaban) yeni bir hücum yapılır. Sağ koldan *Pîrî Paşa* ve maiyeti, sol koldan da *Mustafa Paşa* ve maiyeti kendi adları ile anılan gediklerden saldırıya geçerler. Fakat taarruzlar başarılı olamamış, Osmanlı ordusu ağır kayıplar vermiştir. *Yeniçeri Ağası Bali Ağa* yaralanmıştır.¹⁷⁶ Taarruzların başarısız olması üzerine Macaristan'dan gelmesi muhtemel yardımları önlemek için *Zemun Yakası*'nda bırakılan *Vezir Ahmet Paşa*'ya taarruza katılması emredilmiştir.¹⁷⁷ *Macar Kralı*'nın Belgrad'a su yolu ile silah ve asker göndereceği istihbaratı üzerine İstanbul'dan gelen gemilerden bir kısmı hazırlanarak 5 Ağustosta (1 Ramazan) Tuna üzerinden Budin üzerine gönderilmiştir.¹⁷⁸ 6 Ağustos umumî taarruz için hazırlık yapılarak geçirilir. *Padişah Karacabey*'e Sava üzerinde bir köprü

¹⁷⁴ Feridun Dirimtekin, **Belgrad'ın İki Muhasarası**, (ayrıbasım) İstanbul Matbaası, İstanbul 1956, s. 82.

¹⁷⁵ Feridun Bey "500-600 kişi şehit oldu" demektedir. Bkz. Feridun Bey, **Münşeat**, s. 459.

¹⁷⁶ Feridun Bey, **Münşeat**, C.I, s. 459.

¹⁷⁷ Matrakçı, **Dâsitân-ı Sultân Süleymân**, v:43b.

¹⁷⁸ Dirimtekin, **Belgrad'ın İki Muhasarası**, s. 83.

yapılmasını emreder.¹⁷⁹ 7 Ağustosta harp meclisi toplanır. Alınan karar gereğince 8 Ağustos'ta umumî bir hücum yapılmasına karar verilir. 7-8 Ağustos gecesi sabaha kadar top atışları yapılır ve gediklerin tamirine mani olunur. Alınan karar gereğince üç koldan taarruz yapılır. Sava kenarından *Pîrî Paşa*, merkezden *Ahmet Paşa* ve Tuna kenarından *Mustafa Paşa* taarruz edecekler. Yapılan taarruz neticesinde dış kale fethedilir. Dış kalenin fethedilmesi Belgrad içerisinde karışıklıklara neden olmuştur. Bulgar kuvvetleri iç kaleye çekilmiş,¹⁸⁰ Macarlar ise bunu engellemeye çalışmış ancak başarılı olamamışlardır. Macarlardan nefret eden Sırlar da şehri yakmışlardır. Düşman Sava cephesinde sabaha kadar direnmeye devam etmiştir. Sırlar üç taraftan yapılan taarruz karşısında aşağı kalenin de düştüğünü ve kurtulabilenlerin yukarı kaleye çekildiklerini bildirdiler. 9 Ağustosta yukarı kaleye taarruz başlamıştır. Yukarı kalenin altlarına lağımlar kazılarak taarruz devam ettirilmiştir.¹⁸¹ Özellikle Osmanlı ordusu "*Neboyse*" denilen kuleye karşı lağım muharebesine girişmiştir.¹⁸² 10 Ağustosta itibaren yukarı kale Türk topçusu tarafından dövülmeye başlanmıştır. 15 Ağustosta iç kaleye taarruz yapılmaya karar verilmiştir. Bu taarruzu *Ahmet Paşa* yönetmiştir. Fakat bu taarruz muvaffak olamamıştır. Bu taarruzun başarılı olamamasına gerekçe olarak harekâtın iyi sevk ve idare edilememesi gösterilmektedir.¹⁸³ 16 Ağustosta Sava üzerine yapılan köprü tamamlanmıştır.¹⁸⁴ 17 Ağustosta *Ahmet Paşa* yeniden taarruz emri almış ve bütün Rumeli askeri taarruza hazırlanmıştır. 24 Ağustosta harp meclisi toplanmış ve vaziyet tetkik edilmiştir. Bu arada Macar tarafı zaman kazanmak maksadı ile Padişah'tan emân talep etmişlerdir. Buradaki asıl maksat kalenin yıkılmış kısımlarını tamir etmektir. Bu sebeple de bu talebe olumsuz cevap verilir.¹⁸⁵ 26 Ağustos tarihinde kaleye yeni bir taarruz yapılmışsa da kale alınamamıştır. Bu hücumda *Karaca Paşa* yaralanmıştır. Açılan lağımları ve yapılan yoğun top atışı neticesinde kale savunması çökertilmiş ve *Neboyse* Kulesi büyük oranda yıkılmıştır.¹⁸⁶ 28 Ağustos tarihinde harp meclisi yeniden toplanmış ve bu toplantıya bütün ricâl-i devlet katılmıştır. Kale muhafız komutanı kaleyi teslim edeceğini bildirmiştir.¹⁸⁷

¹⁷⁹ Lütî Paşa; *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 246.

¹⁸⁰ Tabîb Ramazan, *Er-Risale*, v:83a; İsmail Hamî Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, 1971, C.II, s. 72.

¹⁸¹ Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:45a.

¹⁸² Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülûsu*, s. 30.

¹⁸³ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 328.

¹⁸⁴ Danişmend, *İzâhlı Osmanlı*, C.II, s. 72.

¹⁸⁵ Jorga "*kale içindekileri için şerefli bir aman teklif ettiler ama reddedildi*" demektedir. Fakat kale içindekilerin asıl niyetleri zaman kazanarak açılan gedikleri kapatmaktır. Bkz. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.2, s. 328.

¹⁸⁶ Dirimtekin, *Belgrad'ın İki Muhasarası*, s. 84.

¹⁸⁷ Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.5, s. 20.

Semendire Beyibaşısı ile bir yeniçeri kaleye gidip kale komutanı ile diğer bir komutanı getirirler. Kale komutanı sıfatı ile *Michael Moze* kaleyi teslim etmiştir.¹⁸⁸ Macarlar 29 Ağustos 1521 tarihinde kaleyi tamamen tahliye ettiler.¹⁸⁹

2.2.5. Savaş sonrası ilk süreç

Kanunî, Belgrad'ı hâkimiyet altına aldıktan sonraki ilk işi, civar devletlere ve İslam dünyasına Belgrad'ın fethini haber veren fetihnâmeler göndermek olmuştur. Ardından şehirdeki kiliseleri camiye çevirir,¹⁹⁰ Kanuni, o dönemde Belgrad'ın en büyük kilisesi olan aşağı kaledeki kilisesiyi camiye tahvil ederek Cuma namazını kılar.¹⁹¹ Belgrad'ın alınmasına müteâkip toplanmış olan divanda *Padişah* tebrikleri kabul eder. Diğer taraftan fethedilmiş Kopernik, Bareş, Zemun, Salankamen Kaleleri halkından *Padişah*'ın merhametine sığınanlar ile Belgrad Kalesi'nden emân dileyenlerin “*serf*” sınıfından olanları İstanbul'a gönderilir. Belgradlılar'a İstanbul'un içinde mahalle, diğerlerine de İstanbul civarında köyler verilmiştir.¹⁹² İstanbul'a getirilen Belgradlılar bugünkü Yedikule ve Edirne Kapısı arasında kendi isimleri ile ma'ruf Belgrad Kapısı¹⁹³ civarına iskân edilmişlerdir. Diğer zümre ise; İstanbul'da Büyükdere'nin arkasındaki Belgrad Köyü'nü kurmuşlardır.¹⁹⁴ Şehirde bulunan Macarlar Salankamen'e getirilir.¹⁹⁵ Belgrad'ın güney tarafında Sava Nehri üzerine gemilerden bir köprü yapılmıştır.¹⁹⁶ *Kanunî* yaptırdığı bu köprüden şehre girmiştir.¹⁹⁷ Belgrad'ın muhafazasına Semendire ile beraber *Bosna Sancakbeyi Yahya Paşa oğlu Bâli Bey* tayin edilir.¹⁹⁸ Bosna Sancakbeyi olarak *Sultan-zâde Hüsrev Bey* atanır.¹⁹⁹ *Sultan-zâde Hüsrev Bey*'e 900.000 akçelik dirlik verilir.²⁰⁰ *Bâli Bey*, Belgrad'ın güvenliğini sağlamak maksadıyla Sirem'deki tahkimatları yıktırır. Buradan elde edilen malzemeyi daha sonra Belgrad tahkimatları için kullanmıştır.²⁰¹ Şehir 200 topla

¹⁸⁸ Dirimtekin, *Belgrad'ın İki Muhasarası*, s. 84.

¹⁸⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı*, C.II, s. 72.

¹⁹⁰ Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:46b.

¹⁹¹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı*, C.II, s. 73.

¹⁹² Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülûsu*, s. 30.

¹⁹³ “İstanbul kadısına ve mi'mâr başına hüküm ki, sen ki İstanbul kadısın, getirüb gönderüb nefsi-i İstanbul'da Yedikule tarafından hisar duvarına karîb olan mahallâtta Belgrad, Samatya kapısı mahallesini...” Bkz. BOA. MD, 26, h:165.

¹⁹⁴ Danişmend, *İzahlı Osmanlı*, C.II, s. 73.

¹⁹⁵ Hammer bunların 30 Eylülde gemilere bindirildiklerini nakleder. Bkz. Hammer; *Osmanlı Tarihi*, C.5, s. 20 (dipnot).

¹⁹⁶ Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, s. 27a, Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülûsu*, s. 31.

¹⁹⁷ Danişmend buradan şehre girdi derken Yurdaydın, İstanbul istikametine yöneldi demektedir. Bkz. Danişmend, *İzahlı Osmanlı*, C.II, s. 73; Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülûsu*, s. 31.

¹⁹⁸ Matrakçı, *Dâsitân-ı Sultân Süleymân*, v:46b; Feridun, *Münşeat*, C.I, s. 514.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s. 312.

²⁰⁰ Dirimtekin, *Belgrad'ın İki Muhasarası*, s. 85.

²⁰¹ Djurdjev; “Belgrad”, s. 1163.

yeniden tahkim edilmiştir.²⁰² İçlerinde yeniçeri ve azeblerinde bulunduğu 3.000 kişilik bir muhafız birliği Belgrad'a bırakılır.²⁰³ Ayrıca şehrin tamiri için hazineden 20.000 altın tahsis edilir.²⁰⁴ Irgatlık maksadıyla Eflak'tan 20.000 kişi sürülmüştür. Taş ve kireç hazırlanarak kısa zamanda şehir ma'mur bir hale getirilmiştir.²⁰⁵ Belgrad yapılan çalışmalarla kısa zamanda ticaret ve kültür şehrine dönüşmüştür. Şehir hâkimiyet altına alındıktan sonra Osmanlı'nın Avrupa seferlerindeki en önemli üslerinden birisi olmuş ve şehre "Dâru'l-Cihad" ismi verilmiştir.²⁰⁶

Şehrin alınmasından sonra *Padişah* Sava Nehri'ni geçerek, birkaç gün Belgrad'ın güneyinde kalır. Belgrad ve diğer kalelerin erzak, cephane ve mühimmat işleriyle meşgul olmuştur. Bunlar tamamlandıktan sonra, Semendire'ye gider. Orada bir gün kalır. Orada ordunun terhis emrini verir. Kendisi, Niş - Sofya - Filibe - Edirne üzerinden hareketle 19 Ekim 1521'de İstanbul'a dönmüştür.²⁰⁷

Resim 2.4

Bugünkü Belgrad Kalesi Kale Meydanı

²⁰² Feridun, *Münşeât*, C.I, s. 514.

²⁰³ Dirimtekin, *Belgrad'ın İki Muhasarası*, s. 85.

²⁰⁴ Danişmend, *İzahlı Osmanlı*, C.II, s. 73.

²⁰⁵ Dirimtekin, *Belgrad'ın İki Muhasarası*, s. 85.

²⁰⁶ "...iyâdi-i dalalet şiarlarında kalan kal'a-i Belgrad darü'l-cihâd ve niçe kıla'-ı münie ve husûle refî'e vesair emsâr ve bilâd müceddiden feth ve teshîr...", *TADB. TTD*, 18, s. 1b, ayrıca Bkz. *BOA. MD*, 57, h:116, Bkz. "...Taraf-ı divan-ı mülûkanemden darü'l-cihad kal'a-i Belgrad'da hasbiyeten lillah..."

²⁰⁷ Dirimtekin, *Belgrad'ın İki Muhasarası*, s. 85

3. BELGRAD'IN İDARÎ YAPISI VE BELGRAD ŞEHİRİ

3.1. Belgrad'ın İdarî Yapısı

3.1.1. Semendire Sancağı

Osmanlı Devleti, idarî bakımdan üst birim olarak eyaletlere ayrılmıştır. Eyaletler beylerbeyi veya buna eşit değerde mîr-i mîranlar tarafından idare edilir.²⁰⁸ *I. Murat, Lala Şahin Paşa'yı* Rumeli'de fetihler yapması için Rumeli Beylerbeyi olarak görevlendirmiştir. Böylece Rumeli Beylerbeyi²⁰⁹ idarî bir birim olarak ortaya çıkmıştır.²¹⁰ Rumeli'de fetihlerin artmasıyla Anadolu ve Rumeli'nin tek elden idaresi mahzurlu görülerek beylerbeylik Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği olarak ikiye çıkarılmıştır. XV. yüzyılda bu iki beylerbeyliğe Rum (Sivas-Amasya) ve Karaman Beylerbeylikleri eklenmiştir. Böylece beylerbeylik dörde çıkmıştır. Kanunî dönemindeki fetihlerle beylerbeyi sayısı artmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru beylerbeyi sayısı otuzu geçmiştir.²¹¹

Resim 3.1

Semendire Şehri

Eyaletler; Osmanlı idarî sisteminin temel birimi olan sancaklardan müteşekkildir. Eyalet yönetiminin başında bulunan beylerbeyi, Paşa Sancağı tabir edilen eyalet merkezinde oturur ve umumiyetle onun gelirini tasarruf eder. XIV. yüzyıl boyunca merkez dışındaki

²⁰⁸ Yusuf Halaçoğlu; **XIV ve XVI yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı**, TTK, Ankara, 1998, s. 85.

²⁰⁹ Halaçoğlu Orhan Bey'in ordu kumandanı oğlu Süleyman Paşa'yı Beylerbeyi olarak zikretmektedir. Bkz. Halaçoğlu, **Osmanlı Teşkilatı**, s. 85.

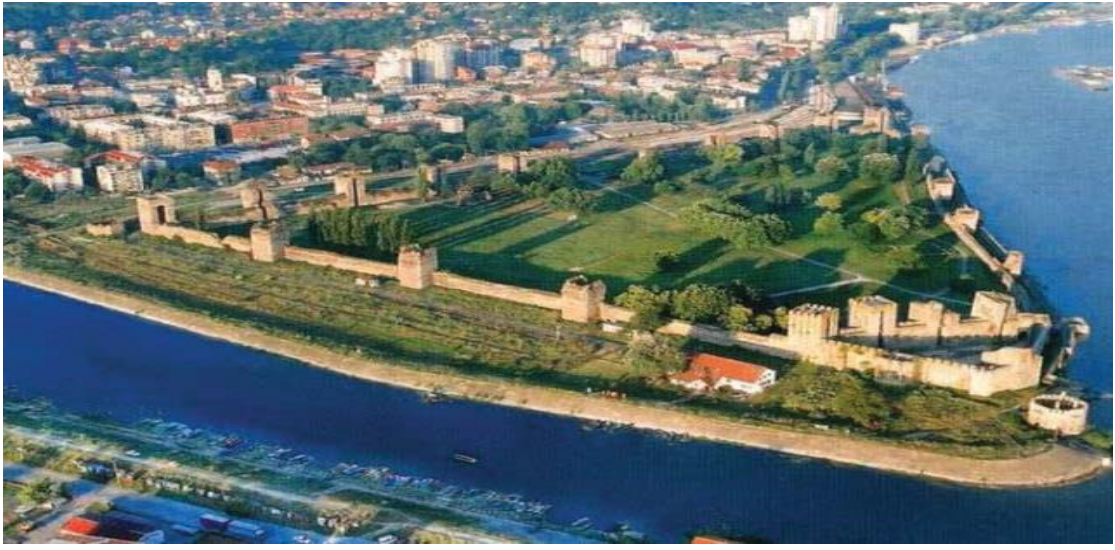
²¹⁰ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi" **TDVİA** C.6, s. 69.

²¹¹ Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK, 1989, s. 29.

taşıra teşkilatının kumandanı beylerbeyi belli bir bölge ile doğrudan alakalı değildir.²¹² XV. yüzyılla beraber beylerbeyi bulundukları bölgelerde padişahın temsilcisi durumuna gelmiştir. Kendi bölgelerinde bütün umûr-ı siyasette hükümdarın temsilcisidir. Divanında askerî hususlara dair meseleleri halleder. Bölgelerinde güvenliğini sağlamakla görevlidirler.²¹³

Resim 3.2

Semendire Kalesi

İdarî bakımdan eyalet; bir sancaklar fedarasyonu özelliğini taşır. Sancak ise idarî bakımdan devletin temel yapısını teşkil eder.²¹⁴ Sancakbeyi sancağın en yüksek idarecisi ve maiyyetindeki ehl-i örfün amiridir. Saray görevlileri, ümerâ çocukları, alaybeyi, zâim, defter kethüdâsı, tımar ve hazine defterdarları gibi taşıra yöneticilerinden seçilirler. İdarî görevi; reâyanın güvenliğini sağlamak, askerî görevi ise tımarlı sipahilerin amiri olarak kendi kapı halkı ve zâim, sipahi ve cebelülerle birlikte sefere katılmaktır. Sefere katıldığında ise bağlı olduğu beylerbeyinin emrine tabidir.²¹⁵

Belgrad 1521’de fethedildiğinde Semendire Sancağı’na bağlanmıştır. Semendire 1439’da *II. Murad* zamanında fethedilmiştir. 1444 yılında Sırplarla yapılan Edirne-Segedin

²¹² Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, 1978 s. 27

²¹³ Halaçoğlu, *Osmanlı Teşkilatı*, s. 85.

²¹⁴ Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s.15.

²¹⁵ Şenol Çelik, *Osmanlı Taşıra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 53.

Anlaşması ile elden çıkan Semendire, kesin olarak 1459 yılında *Sadrızam Mahmut Paşa* tarafından Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.²¹⁶

Belgrad'ın Semendire Sancağı'na bağlandığı sırada Semendire; Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancaktır.²¹⁷ Budin fethedilip 1541'de eyalet merkezi haline getirilince Semendire de Budin Eyaleti'ne bağlanmıştır.²¹⁸ 1521 (H.928) yılına ait bir kanunnameye Semendire Sancağı günlüğü 120 akçeden Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olarak kaydedilmiştir.²¹⁹ 1521'de Semendire Sancağı'nın nahiyeleri, Uziçe, Barançak ve Rudnik'tir.²²⁰ 1527 tarihli mufassal tahrir defterinde Belgrad Semendire'ye bağlı bir nahiye merkezi olarak kaydedilmiştir.²²¹ Bu defterde Semendire'nin nahiyeleri Lomniçe, Jelejnik, Pirlep, Rudnik, Belgrad, Galubara, Lepaniçe, Uziçe, Sokol, ve Osad'dır.²²² 1536 tarihli Semendire mufassal tahrir defterinde Semendire'nin nahiyeleri Semendire, Jelejnik, Belgrad, Rudnik, Valyeva, Lepaniçe, Resava, Uziçe, Lomniçe, Pirlep, Omol, Milava, Osad, Sokol şeklindedir.²²³ 1741'de Belgrad'ın yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmesi üzerine yapılan tahrirde ise Semendire'nin nahiyeleri Galubara, Pirlep, Havale, Belgrad-ı Dâr'ul-Cihâd, Lomniçe, Valyeva, Lefçe, Lepaniçe ve Morava-i Rudnik'tir.²²⁴

Budin Eyaleti'nin²²⁵ 1688'de elden çıkması üzerine; Semendire Sancağı 1700-1707 tarihleri arasında müstakil olarak kaydedilmiştir.²²⁶ 1707'den sonra Semendire Temeşvar Eyaleti'ne bağlanmıştır.²²⁷

3.1.2. Belgrad Kazası

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren idarî mekanizmanın en üst kademesinde bulunan siyasî güç padişahlar, Osmanlı ülkesinin taşrasına farklı statüde fakat birbirleriyle bağlantılı iki tür görevli atayarak, bunların liderliğinde idarî, askerî ve hukukî örgütlenmelerini sağlamışlardır. Bu görevlilerden birisi “bey” (beylerbeyi ve sancakbeyi)

²¹⁶ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Haz: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1974, s. 90-92.

²¹⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.5, İstanbul 1992, s. 349.

²¹⁸ Akgündüz, *Kanunnâmeler*, C.5, s. 349.

²¹⁹ Enver Çakar, “Kanunî Sultan Süleyman Kanunnamesi'ne Göre 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.12, sayı:1, Elazığ 2002, s.270.

²²⁰ Çakar, “İdarî Taksimat”, aynı yer.

²²¹ “*Nahiye-i Belgrad*” şeklinde geçmektedir. Bkz. *BOA. TT*, 978, s. 881.

²²² *BOA. TT*, 978, s.148 vd.

²²³ *BOA. TT*, 187, s. 22 vd.

²²⁴ *TADB. TTD*, 18, s. 4-16.

²²⁵ Budin Eyaleti için Bkz. M. Cavid Baysun, “Budın” *İA*, c.II, s.748-760; Geza David, “Budın” *TDVİA*, C.VI, s. 344-348; . Tayyip Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği”, *İÜEFİD*, C.II, sayı:3-4, s.17-34.

²²⁶ *BOA. Bâb-ı Asâfî Ruûs Kalemî*, nr:1551, (1701-1702).

²²⁷ *BOA. Bâb-ı Asâfî Ruûs Kalemî*, nr:1564, (1707-1714).

olup ehl-i örf mensubudur. Diğeri de ehl-i ilim mensubu olan kadıdır.²²⁸ Bunlar yetki bakımından doğrudan merkeze bağlı olmakla birlikte, taşra idaresinde birbirleriyle ilişkili olarak görev yapmakta ve çeşitli konularda birbirlerine yardımcı olmaktadır.²²⁹

Belgrad bir kaza merkezi olarak teşkilatlanmıştır. Kazanın idarî soumlusu kadıdır. Kadılar adlî işlerinin yanısıra bölgenin askerî, idarî ve malî işlerinde de görev alır.²³⁰ Nitekim merkezden bu hususlarla ilgili emirler gönderildiği kayıtlarda mevcuttur.²³¹

Belgrad'a merkezden gönderilen hükümlerde muhatap kadı olmuş ve hükümler kadılara gönderilmiştir. 1598 tarihli bir hükümde Belgrad kadısına “*evkâf mütevellilerinin evkâf malından tahsil eyledikleri paraları zimmetlerine geçirdikleri bildirilip gerekli işlemin yapılması*” emredilmiştir.²³² 1590 tarihli bir başka hükümde yapılacak sefer için “*arpa ve buğday temin edilmesi*” emredilmekte ve elde ne miktarda zâhire olup olmadığı sorulmaktadır.²³³ Yine Fatih döneminden kalma iki *kösün*²³⁴ acilen İstanbul'a gönderilmesi Belgrad kadısına emredilmektedir.²³⁵ Bazı kayıtlarda hem Semendire Sancakbeyi'ne, hem de Belgrad Kadısı'na beraber hitap edilmekte ilgili işlerin yapılması emredilmektedir.²³⁶ Hükümlerden anlaşılacağı üzere kadılar, hukukî ve şer'î görevlerinin yanında merkezin kendilerine gönderdiği hükümlerin ilgililere tebliği, merkeze maruzâtta bulunmak ve diğer devlet daireleri ile yazışmalar yapmakla da görevlidirler.²³⁷

Kayıtlarda Belgrad ile ilgili olarak bazı yerlerde “*kaza*” bazı yerlerde ise “*nahiye*” tabiri geçmektedir. Kaza ve nahiye kelimelerinin Osmanlı'nın ilk dönemlerinde birbirlerinin yerlerine kullanıldığı görülmüştür.²³⁸ Fakat XVI. yüzyıl ile beraber nahiyeler idarî, askerî ve coğrafi fonksiyonları itibarıyla Osmanlı taşra teşkilatında daha belirgin bir hiyerarşik yapılanma içine girmiştir. İstisnaları olmakla beraber mufassal tahrir defterlerinde nahiye birimi kazaya bağlı bir özellik göstermektedir.²³⁹ Kayıtlarda Belgrad'da “*kadı*”nın olması burasının kaza olduğunu açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Belgrad ile ilgili kayıtlarda

²²⁸ Yaşar Yücel “Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, **Bellekten**, 38 (152), Ankara, 1979, s:665

²²⁹ Mehmet Beşirli, “385 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi”, **OTAM**, Sayı:10, 1999, s:4-5

²³⁰ İlber Ortaylı, **Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, 1985, s.16.

²³¹ **BOA. MD**, 14, h:102

²³² **BOA. MD**, 76, h:176.

²³³ **BOA. MD**, 43, h:145.

²³⁴ Seferlerde at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret maksatlı kullanılan büyük davul.

²³⁵ **BOA. MD**, 75, h:596 (M.1603).

²³⁶ **BOA. MD**, 14, h:50.

²³⁷ Mustafa Oğuz, **Hüccetlerin Diplomatik Yönden Tahlili (XVII. Yüzyıl)**, İstanbul 1999, s.IV (giriş bölümü).

²³⁸ M. Tayyip Gökbilgin, **XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası**, İstanbul, 1942, s. 7-8.

²³⁹ İlhan Şahin, “Nahiye”, **TDVİA**, C.32, aynı yer.

köyler kaydedilirken “*nahiye*” mahalleler kaydedilirken genelde “*kaza*” tabiri kullanılmıştır. 1527 tarihli defterde köyler kaydedilirken “*nahiye-i Belgrad*”²⁴⁰ şeklinde kaydedilmiştir. 1536 tarihli defterde de durum farklı değildir. Köyler kaydedilirken “*nahiye*” tabiri kullanılmıştır. Mahalle kayıtlarında ise “*nefs-i dâr’ul-cihad Belgrad*” ifadesi geçmektedir. 1561 tarihli defterde köyler “*nahiye-i Belgrad der- livâ-i Semendire*”²⁴¹ mahalleler ise “*Kazâ-i Belgrad der livâ-i Semendire*”²⁴² şeklinde kaydedilmiştir. 1572 ve 1585 tarihli kayıtlarda da aynı durum söz konusudur.²⁴³

Başka bir kayıta ise *Zemun Nahiyesi*’nin Belgrad Kazası’na bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Kanunî dönemine ait 437 numaralı defterde “*Nahiye-i Zemun Tâbi-i Kazâ-i Belgrad*” kaydı vardır.²⁴⁴ Diğer defterlerde bu kayda rastlanılamamıştır. Bu kayıttan Belgrad Kazası’na bağlı bir nahiyenin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Zemun Nahiyesi’ne bağlı dokuz tane köy kaydı bulunmaktadır.²⁴⁵

3.1.3. Kaza idaresi

Kadı

Kadı kazaların hukukî ve idarî yöneticisidir. Kadılar yüksek dereceli bir medreseyi bitirmiş ve belli bir müddet Edirne, Konya, Sivas, Bağdat gibi büyük şehirlerde “*danişmend*” (stajyer) olarak hizmet görmüş kişilerden seçilmektedir.²⁴⁶

Belgrad 1521’de fethedildikten sonra kaza olarak teşkilatlandırılıp Semendire Sancağı’na bağlanmıştır. Kaza merkezi olmasından dolayı kadı tayini yapılmıştır. Fakat eldeki kayıtlara göre bu kadının ismi tespit edilememektedir. Belgrad kadılığı “*mevleviyet*” payeli bir kadılıktır. Mevliyet²⁴⁷ payeli kadılıklar Osmanlı’da büyük şehirlere

²⁴⁰ BOA. TT, 978, s. 881.

²⁴¹ BOA. TT, 316, s.370.

²⁴² BOA. TT, 316, s.354.

²⁴³ BOA. TT, 517, s.23, 362; TDAB. TTD, 184, s. 188b, 161b.

²⁴⁴ BOA. TT, 437, s. 212.

²⁴⁵ Bu kaydın altına “*Karye-i Vadoş Zemun, Karye-i Kumse, Karye-i Divaç, Karye-i Miraniye, Karye-i Dopanoça, Karye-i Bataniçe, Karye-i Miladişçe, Karye-i Surçin, Karye-i Bakoviçe*” köyleri kaydedilmiştir. Bkz. BOA. TT, 437, s. 212-217.

²⁴⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî... , II*, s.98.

²⁴⁷ Mevleviyet kadılıkları İstanbul, Edirne, Sofya, Selanik, Bursa gibi büyük şehir kadılıklarına denilmekteydi. İstanbul kadısı 500 akçe almaktaydı. Mevleviyet derecesindeki kadılıklara XVI. yüzyıl ortalarına kadar kazaskerler tarafından tayin yapılırken, bu zamandan sonra şeyhülislamın sadrazam vasıtasıyla yaptığı “*inhâ*” üzerine tayin yapılmaya başlanmıştır. Mevleviyet olan kadılıklar kendi aralarında aldıkları yevmiyelere göre 300 akçeli ve 500 akçeli şeklinde gruplara ayrılırdı. Belgrad kadısı da mevleviyet payesinde idi. Evliya Çelebi 500 akçelik mevleviyette der. Fakat bu doğru olmasa gerektir. Mevleviyet payesi dört gürp idi. Bunlar Haremeyn, Bilâd-ı Hamse, Mahreç ve Devriye Mevleviyetleri idi. Bkz. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984Uzunçarşılı, *İlmiye*, s.95-96.

atanmaktadır.²⁴⁸ Evliya Çelebi Belgrad kadılığı için “500 akçelik mevliyete sahip” demektedir.²⁴⁹ Bu şekli ile bakıldığında Belgrad Kadılığı en yüksek mevliyete sahip bir kadılıktır. Mevliyet konumundaki kadılara “molla” da denilmektedir. Mollalar kendilerine bağlı kaza veya nahiyelere “nâip”ler gönderebilirler. Belgrad kadısına da bir kayıta “molla” şeklinde hitap edilmesi, Belgrad kadılığının “mevleviyet” konumunda olduğunu göstermektedir.²⁵⁰

Osmanlı Devleti için Belgrad bir sefer üssüdür. Bu sebeple buradaki kadının sorumluluğu fazladır. Osmanlı orduları Balkanlar’da sefere çıkacağı zaman, Belgrad’ın bir lojistik merkezi olmasından dolayı Belgrad kadısı gelen ordu için iâşe ve erzak hazırlamakla görevlidir. 1566 tarihli bir hükümde Belgrad’da konaklayacak ordunun iâşe ve erzak durumunun tedâriki için Belgrad kadısına emir gönderilmiştir.²⁵¹

Belgrad’daki kadılara tahrir işlemlerinin de yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı’da tahrir işlemlerinin yapılabilmesi için merkezden tahrir eminleri gönderilmekte veya yerelde bu konuda tecrübeli bir kadı varsa ona havale edilmektedir. 1571 tarihli bir hükümde Semendire’de tahrir yapması için *Belgrad Kadısı Bâlî Efendi* görevlendirilmiştir.²⁵² Araştırmada kullanılan 1572 tarihli Semendire mufassal tahrir defteri *Bâlî Efendi* tarafından yazılmış ve tahrir edilmiştir.²⁵³ 1582 tarihli başka bir hükümde Belgrad kadısı *Mevlânâ Bâlî Efendi*’ye Semendire’de yaptığı tahrir defterlerini bir keseye koyup İstanbul’a göndermesi emredilmiştir.²⁵⁴ Ayrıca yapılan tahrirlerde Belgrad Kadısı’na derbend köylerinin durumları ve buraların ihtiyaçları sorulmuştur.²⁵⁵ Araştırmada kullanılan 1582 tarihli 240 numaralı icmal tahrir defteri bu kadı tarafından yazılmıştır.

Civar kalelerin ihtiyaçları için Belgrad’daki kadıdan yardım istenmektedir. Belgrad kadısından Bosna Beyi’ne bağlı Gradiška Kalesi için sipahi ve levâzım ayarlaması istenmiştir.²⁵⁶ Başka bir hükümde Belgrad kadısının “kassâm” olarak görevlendirildiği

²⁴⁸ **Kanunname-i Ali Osman**, haz: Abdülkadir Özcan İstanbul 2007, s. 11.

²⁴⁹ Mevleviyetin en düşüğü Devriye Mevleviyeti idi ki; Maraş, Anteb, Bosna, Sofya, Belgrad, Bağdad bu tür mevleviyetlerden bir kaçıydı. Dolayısıyla Belgrad’daki kadı mevleviyet payesinde olup Mevleviyetin en alt pâyesi olan Devriye Mevleviyeti pâyesinde idi. Bunlara bağlı ayrıca kazalar vardı ki, “molla” durumundaki büyük kadılar buralara “nâipler” gönderirler idi. Bkz. Mustafa Akdağ, **Türkiye’nin İktisâdî...**, s.96.

²⁵⁰ “Belgrad Monlasına ve Budin Eyaletindeki kadılara hüküm ki” Bkz. **BOA. MD**, 82, hk:206 (M.1618) ayrıca Bkz. **BOA. MD**, 93, h:245.

²⁵¹ “...sefer-i hümayun sırasında Belgrad’da konaklayacak asker için yüz bin akçelik ekmek, bin müd arpa ve üç dört yüz araba odun, ona göre bal, yağ ve peynir tedârik edilmesi...” **BOA. MD**, 5, h:1663.

²⁵² **BOA. MD**, 12/I, h.701, ayrıca Bkz. **BOA. AE. SSLM. II**, Dosya:1, Gömlek:3, Tarih:977.

²⁵³ **BOA. TT**, 517, s. 6.

²⁵⁴ **BOA. MD**, 14, h:102.

²⁵⁵ **BOA. MD**, 14, h:128-129.

²⁵⁶ **BOA. MD**, 23, h:139.

anlaşılmaktadır. Kendisine bu vazife verilirken “*ehl-i ilim olduğun ecilden*” tabiri kullanılmıştır.²⁵⁷

Nâib

Nâib kadının mahkemedeki yardımcısıdır. Nâib, kadının bulunmadığı hallerde duruşmaları idare etmek, serbest dirlikler içerisinde yer almayan köylerdeki davaların yerinde görülmesi için olay mahalline gitmek gibi görevleri ifâ eder.²⁵⁸ Ayrıca yukarıda temas edildiği üzere “*mevleviyet*” olan büyük şehir kadılıklarına bağlı işlere bakan kişilere de nâib denir.²⁵⁹

Nâibler kadılar tarafından seçilir ve görevden alınır. Konuyla ilgili bir hükümde bu açıkça ifade edilmektedir. Usulsüz işler yapan bir nâib ve üç muhızırın göreve atanması ve alınması hususunda kadının yetkili olduğu belirtilmektedir.²⁶⁰

Kayıtlarda Belgrad merkezinde kadıya işlerinde yardımcı olması için bir nâib bulunmaktadır. Kayıтта *Üskübî Hacı Mustafa Mahallesi*’nde ikâmet eden *Mehmed bin Kasım*’ın mesleğinin de “*Nâibü’l-şer*” olduğu kaydı düşülmüştür.²⁶¹ Yine aynı deftere göre kadının mahkemedeki kararlarını sicillere kaydeden ve mahkemedeki yazım işlerinden sorumlu kişinin katip olduğu tespit edilmiştir. *Alâddin Petrevî Mahallesi*’nde ikâmet eden *Ahmed bin Mehmed*’in isminin yanında “*Kâtib-i Mahkeme*” kaydı düşülmüştür.²⁶² Kayıttan ilgili şahsın mahkeme kayıtlarını tutan katip olduğu anlaşılmaktadır.

Müftü

Müftü kaza merkezlerinde şer’i esasları bilmesinden ötürü adlî işlerde kadının yardımcısıdır. Müftülük kazada bir müderrise tevcih olunabilir. Bu sebeple resmi görevli değildir, aldığı bir maaşı da yoktur. Müftü verdiği fetvalar karşılığında muayyen bir resim almaktadır. Her kazanın müftüsü, aynı zamanda oradaki imam, müezzin, hatip, müderris vs. ilmiye mensuplarının kethüdâsıdır. Bu meslek grupları arasındaki ihtilâfları halleder.²⁶³ Kadı tereddüte düştüğü bazı durumlarda fetva için müftüye başvurur. Bu durum kadının

²⁵⁷ BOA. MD, 77, h:213.

²⁵⁸ Mehmet A. Ünal, Harput, s.53.

²⁵⁹ Uzunçarşılı, İlmiye, s.117 vd. , Akdağ, Türkiye’nin İktisâdî... , s.90.

²⁶⁰ BOA. MD, 5, h:282.

²⁶¹ BOA. TT, 316, s. 357.

²⁶² BOA. TT, 316, s. 356.

²⁶³ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar” AÜDTCFD, XIII, sayı:1-2, Ankara 1955, s.49.

daha rahat karar almasını kolaylaştırır. Kadı şer'î değil örfî bazı hususlarda müftüden fetva sormaktadır.²⁶⁴

Belgrad'da kadının yardımcılarında birisi müftüdür. 1592-1593 tarihli bir hükümde “*Belgrad Müftüsü Sinan Efendi'nin Semendire Sancakbeyi Rıdvan Bey'i yaptığı bazı usulsüzlükler ve beylerin namına yaptığı hilâf-ı mutâd salgunlardan dolayı merkeze şikâyet ettiği*” görülmektedir.²⁶⁵

Şehir Kethüdâsı

Her Osmanlı şehrinde şehir halkını hükümet nezdinde temsil eden bir şehir kethüdâsı bulunur. Şehir kethüdaları Selçuklu devrindeki “*ığdışbaşı*”lara benzemektedir.²⁶⁶ Şehir ile ilgili işlerin yerine getirilmesinde kadının yardımcısı konumundadır. Şehir kethüdâsı şehrin ileri gelenlerinin ve halkın üzerinde ittifak sağladığı bir kişinin hükümete teklif edilmesiyle işbaşına geçmektedir. Halkın tercih ettiği kişiyi sancakbeyi merkeze arz etmekte ve merkez *Berât-ı Hümâyûn* göndererek kişiyi göreve atamaktadır. Şehir halkı kethüdâdan memnun olmadıkları hallerde değiştirilmeleri için sancakbeyine, kazada ise kadıya şikâyet edebilmektedir.²⁶⁷

Belgrad şehir kethüdâsı ile ilgili yalnızca bir defterde bilgi mevcuttur. 1561 tarihli defterde *Belgrad Şehir Kethüdâsı'nın Ferhad Paşa Mahalles'inde ikâmet eden Murad İskender* adında bir şahsın olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁸

Şehir kethüdâsının görevlerinin başında şehrin dirlik ve düzenliğinin korunması gelmektedir. Bunun yanında, devletle halk arasında idarî ve malî konularda aracılık etme, şehre gelen mübaşir, ulak vb. resmî görevlilere hizmet etme, barınma ve iâşe meselelerini halletme, bir şehirden diğer bir şehre giden üst yöneticilerin yol boyunca masraflarını karşılamak gibi işler şehir kethüdâlarının vazifeleri arasındadır.²⁶⁹

Şehir kethüdâlarının görev süreleri ile herhangi bir sınırlama yoktur. Herhangi bir yolsuzluk olmazsa ömür boyu bile bu görevi sürdürebildikleri gibi evlatlarına da intikal ettirebilirler.²⁷⁰

²⁶⁴ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 54.

²⁶⁵ **BOA. MD**, 70, h:187.

²⁶⁶ İğdişlik için bkz: Tuncer Baykara, “Selçuklular Devri'nde İğdişlik Kurumu” Belleten, LX/ 229, 1997, s:681-693; Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî...**, C.II, s.41.

²⁶⁷ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s.49.

²⁶⁸ Kayıta “*kethüdâ-i şehir*” olarak geçmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s.354.

²⁶⁹ R. Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (1785/1840)**, Ankara 1986, s.158.

²⁷⁰ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s.49.

Kale Dizdârı

Dizdar, kale ile ilgili her hususun sorumlusu ve kale erlerinin komutanıdır. Dizdârlar, merkezden padişah beratıyla ve genellikle kapıkulu askerleri arasından atanmaktadır. Dizdarlığa atanan kapıkulu askerinin ulûfesi hazineye kalmaktadır. Kendisine ise bulunduğu bölgeden dirlik atanmaktadır.²⁷¹ Dizdâlar görevleri gereği beylerbeyi, sancakbeyi ve kadiya karşı sorumlu, onların denetimi altındadır. Herhangi bir başarısızlığı veya görevini kötüye kullanması halinde yukarıda sözü edilen yöneticilerin arzı ile azledilebilirler.²⁷² Belgrad Kalesi Dizdârı Mahmud’a 1042 numaralı tımar tevcihât defterinde 12.000 akçelik dirlik tevcih edildiği görülmektedir.²⁷³ 1561 tarihli tevcihât defterinde Belgrad Kalesi Dizdarı Hasan’ın 12.071 akçelik tımarının olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁴ Kale dizdârlarının görevleri karşılığı aldığı tımarlar “serbest tımarlar” olarak kabul edilmektedir.²⁷⁵

Dizdarların görevleri arasında bölgelerinden geçecek merkezi hazineye kılavuzluk ve muhafızlık vardır. Örneğin sol ulûfeciler Ağası Ahmed Ağa’nın himayesinde giden hazine için İstanbul’dan Belgrad’a kadar yol üzerindeki tüm kadılara emir gönderilerek *“kendünün ve yanında bile olan kullarımın lâzım olan zâd ü zevâde ve zahirelerin akçeleriyle tedârik idiverüb bir şeye muzâyaka çekdirmeyesin”* şeklinde emir verilmiştir.²⁷⁶ Yine Belgrad’a gönderilen bir hazine için yol üzerindeki kadılara *“Doynevenikden irsâl olunan hazine Belgrad’a gelmek üzre olmağla her kangınızın taht-ı kazasına dâhil olur ise yanına kifâyet mikdarı adem koşup emin ve salim doğru Belgrad’a irsâl ve îsal eylemeniz emr idüb...”* şeklinde hüküm gönderilmiştir.²⁷⁷ Özellikle XVII.

²⁷¹ Belgrad’da iki kale dizdarı bulunmaktadır. Büyük Kale dizdarına genelde 12.000 akçe, *“kal’a-i bölme”* denilen tarafın dizdarına ise 5200 akçe tımar tevcih edilirdi. Bkz. **BOA. TT, 330**, s. 48, 88; ayrıca Bkz. Özer Ergenç, **1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo- Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1973, s.110-111.

²⁷² Eftal Şükrü Batmaz; “Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, **OTAM**, Sayı:7, Ankara 1996, s.4.

²⁷³ **BOA. TT, 1042**, s.42.

²⁷⁴ **BOA. TT, 330**, s.48.

²⁷⁵ Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde serbest tımar; genellikle rüsûm-ı serbestiye denilen ve bazen de niyâbet ve bâd-ı hevâ isimleri altında kaydedilmiş olan vergilerin tam ve müstakil olarak dirlik sahibine ait olmasıdır. Bkz. Ömer L. Barkan; “Tımar”, **İA**, c.XII, s. 286; Aynı Yazar; **XV. ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zırâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I. Kanunlar**, İstanbul, 1943, s.109, 233, 236.

²⁷⁶ **BOA. MD, 72**, h:300.

²⁷⁷ **BOA. MD, 77**, h:458.

yüzyılda Celâli isyanları sırasında dizdarların olaylara karıştığı, suistimallerde bulundukları ve görevden alındıkları görülmüştür.²⁷⁸

Kale içerisinde zindanlarda mahpuslarla ilgili emirlerin yürütülmesi dizdarların vazifeleri arasındadır. Örneğin *Tuna Reislerinden Kara Yahya ve Bursalı Gemiciler Kethüdâsı Ayacı oğlu Ahmed*'in “*Belgrad’a gelen zâhirede yaptıkları yolsuzluklardan dolayı tutuklanıp Belgrad Kalesi’nde hapsedilmeleri*” emredilmiştir.²⁷⁹ Dizdârlar aynı zamanda civarda bulunan derbendlerin idaresine memurdur. Belgrad’da derbend köyleri bulunmaktadır. Bu derbend köylerinden kale dizdârı sorumludur. 1561 tarihli mufassal tahrir defterinde derbend köyleri *Karye-i Pasenak*,²⁸⁰ *Karye-i İhyevaç*²⁸¹, *Karye-i Mislotin*²⁸² olarak kaydedilmiştir. Belgrad’ın özellikle Budin’in hâkimiyet altına alınmasına kadar ki süreçte serhad özelliğinde olmasından dolayı derbend köyleri sınırların muhafazası için önem arzemiştir.

Dizdâr kalenin ve şehrin güvenliğinden sorumlu bir yöneticidir. Tımar sahibi olması dolayısıyla bir askerîdir.²⁸³ Sefer zamanında sefere çağrıldığında orduya katılmakla yükümlüdür. Bundan dolayı bağlı bulunduğu makam beylerbeyi ve sancakbeyidir. Görevi sırasında faaliyetlerinin şer’e uygunluğunun sağlanması bakımından da kadıya karşı sorumludur.²⁸⁴

Kale Kethüdâsı ve Diğer Görevliler

Kale kethüdâsı “*mâl-ı mîrîye ve kal’aya hizmet eylemekte*” dizdârın yardımcısıdır. Kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması, diğer hizmetlerin görülmesinde dizdâr ile birlikte sorumludur. Tayininde izlenilen yol kale dizdârlarınıninki ile aynıdır.²⁸⁵

Kale kethüdâlarına yaptıkları görev karşılığı olarak dirlik tevcih edilmektedir. *Belgrad Kalesi Kethüdâsı Mustafa*’ya dört tane köyün gelirinden 5.000 akçe tımar tevcih edilmiştir.²⁸⁶

Kalelerde kethüdâ dışında başka görevlerde bulunan askerî sınıflarda vardır. Belgrad Kalesi, “kal’a-i bâlâ” ve kal’a-i zîr” olmak üzere iki ana kısımdan oluşur. 1692 tarihli

²⁷⁸ Mustafa Akdağ, *Halkın Dirlik ve Düzenlik Kavgası- Celâli İsyânları*, Ankara, 1975, s. 230

²⁷⁹ BOA. MD, 110 (h.1108/m.1696), h.1.

²⁸⁰ BOA. TT, 316, s.381.

²⁸¹ BOA. TT, 316, s.406.

²⁸² BOA. TT, 316, s.411.

²⁸³ Eftal Ş. Batmaz; “Kale Teşkilatı”, s.5.

²⁸⁴ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 1995, s.79.

²⁸⁵ Ergenç, *Kent Tarihçiliği*, s.aynı yer.

²⁸⁶ BOA. TT, 1042, s.43,

yoklama defterinde “kal’a-i bâlâ” yani yukarı kale kısmında dizdâr ve kethüdâ dışında bir kâtib, iki ser-bölük (bölük komutanı), üç alemdar, ser çavuş ve çavuşân sınıfı, 211 nefer bulunmaktadır.²⁸⁷ “Kal’a-i zîr” denilen aşağı kale kısmında ise dizdâr ve kethüdâ dışında alemdâr, çavuş, bevvâb, iki ser-bölük, 41 neferât bulunmaktadır.²⁸⁸

1561 tarihli mufassal tahrir defterine göre; bu askerî sınıfların dışında Belgrad Kalesi’nde anbarciyân, cebeciyan, kundakciyan, neccarân, topciyan, kotraciyan, azebân, limancıyan, kalafatciyan ve martolosân bulunmaktadır.²⁸⁹

Mustahfizân ve Azebân Sınıfı

Mustahfiz, umumî olarak kale ve hisar korumasında görevli zümrelere denir. Bunlar ekseriyâ ulûfeli olmakla beraber, tımar tasarruf edenler de mevcuttur. Bu tımarlara mustahfiz tımarları denir.²⁹⁰ Belgrad’da tımar tevcihi yapılan mustahfiz sınıfı bulunmaktadır. 1042 numaralı defterin “*Tımar-ı mustahfizân-ı kal’a-i Belgrad*”²⁹¹ başlığı altında kale mustahfizlerinin aldığı tımarlar zikredilmektedir. Deftere göre genelde mustahfizân sınıfına 1.400 akçe tımar tevcihi yapıldığı görülmektedir.²⁹² Ulûfe alan mustahfiz sınıfı bulunmaktadır. Yukarı kaledeki (kal’a-i bâlâ) 209 nefere toplamda 2.084 akçe yevmiye verilmiştir. Yani bir neferin günlüğü ortalama 10-11 akçeye gelmektedir.²⁹³

Azebler ilk dönemlerde savaşlarda yeniçerilerin önünde durarak savaşan yaya kuvvetlerdir. Zamanla azeb teşkilatı genişletilerek kale azebleri meydana getirilmiştir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren maaşlı (ulûfeli) olarak kale hizmetlerinde kullanılmaya başlanmıştır.²⁹⁴ Kale azeblerinden ayrı olarak bir de deniz azebleri vardır. Deniz azebleri donanma hizmetiyle mükelleftirler.²⁹⁵ 1561 tarihli defterde Belgrad’da 101 kale azebânı bulunmaktadır.²⁹⁶ 1692 tarihli yoklama defterine göre; Belgrad Kalesi’nde dört tane cemaat-i azebân sınıfı vardır. Bu cemaatler içinde Azebân ağası, kethüdâ, kâtib, ser-bölükler, alemdar, çavuşlar, bevvâb bulunur. Azebân sınıfı günlük ortalama 10-11 akçe alır. Dört azebân cemaatinin nefer sayısı 387, yevmiyesi ise 4.172 akçedir.²⁹⁷

²⁸⁷ BOA. KK_d, 04741, s. 2,

²⁸⁸ BOA. KK_d, 04741, aynı yer,

²⁸⁹ BOA. TT, 316, s.362-369.

²⁹⁰ Mehmet A. Ünal, Harput, s.48,

²⁹¹ BOA. TT, 1042, s.42,

²⁹² Gorna Bakariçe Karyesi tımarından Cafer b. Kul 1400 akçe, Yusuf b. Mehmed 1400 akçe almaktadır.

Bkz. BOA. TT, 1042, s.45,

²⁹³ BOA. KK_d, 04741, s. 2,

²⁹⁴ Mehmet A. Ünal, Harput, s.48.

²⁹⁵ İsmail H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, s. 574 vd.

²⁹⁶ BOA. TT, 316, s.365.

²⁹⁷ BOA. KK_d, 04741, s. 2.

Sonuç olarak Belgrad; Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Semendire Sancağı'na bağlanmıştır. Kadılıkla idare edilen bir kaza şeklinde teşkilatlandırılmıştır. İdarî anlamda klasik Osmanlı kazasında olması gereken yapılanma Belgrad'da kurulmuştur. Semedire Sancakbeyi odru sefere çıkacağı zaman Belgrad'da oturmaktadır. Ayrıca askeri olarak Belgrad Kalesi askerî bir üs olarak teşkilatlandırılmıştır. Osmanlı'nın batı seferlerindeki en önemli lojistik üssü haline getirilmiştir.

3.2. Belgrad Şehri

3.2.1. Şehir, mahalle, nefis kavramı

Osmanlı zaviyesinden bakıldığında şehir veya kasaba “cuma kılınır ve bazâra durur” yerdir.²⁹⁸ Buradan hareketle şehirlerin merkezini Cuma câmisiyle haftanın belirli günlerinde kurulan pazarların oluşturduğu anlaşılır. Bu özelliği taşıyan câmilerin Osmanlı arşiv kayıtlarında “câmi-i şerif,²⁹⁹ câmi-i kebir, câmi-i kadîm” gibi adlarla yer aldığı görülür.³⁰⁰ Fakat bu tanım şehir kavramı ile kastedilen anlamı tam karşılamamaktadır. Bu sebeple şehir ile ilgili farklı tanımlamalara ihtiyaç vardır.

Osmanlı'da şehir; nüfusu belirli bir sınırı aşan³⁰¹, ekonomisi daha çok tarım dışı faaliyetlerle şekillenen, aslî nüfusundan başka tesir sahasında yaşayanlara da hizmet sağlanan yerleşim birimidir.³⁰² Bir başka tanımda, Osmanlı'da şehir; tarımla birlikte başka üretim faaliyetleri de gerçekleştirilen hukukî statüsü olan yerleşim merkezidir.³⁰³ Osmanlı şehrinde; toplumsal bir tabakalaşma ve esnaf zümresinin bulunması, tarım ürünlerinden ziyade yakın bölge ve ticaret yerleri için çeşitli hizmetler vermesi, eşyalar üretmesi ve pazarlaması, sâkinlerini besleyecek genişlikte kırsal alanlarının olması en önemli özellikleridir. Ayrıca fiziksel bakımdan yerleşiklerin oturduğu mahallelere bölünme de³⁰⁴

²⁹⁸ Ahmet Güneş, **Kocaeli Sancağı**, s.17.

²⁹⁹ Belgrad'da da aşağı ve yukarı kalede ayrıca kale varoşunda “câmi-i şerif” adıyla anılan câmiler bulunmaktadır. Kayıtlar incelendiğinde “câmi-i şerif” adıyla anılan câmilerin olduğu mahallelerin önemli yerleşim birimleri olduğu anlaşılmıştır. Meselâ yukarı kaledeki Sultan Süleyman Han Câmisi “Câmi-i Şerif Hazret-i Padişah-ı âlempenâh” ismi ile kaydedilmiştir. Kale varoşunda bulunan Bayram Bey Câmisi “Câmi-i Şerif Merhum Bayram Beg der-varoş” şeklinde kaydedilmiştir. Bkz: **TDAB**, **TTD**, 184, s.188b, 190b-191a

³⁰⁰ İlhan Şahin, “Şehir” **TDVİA**, C. 38, 2010, s.446.

³⁰¹ A. Güneş, 16 ve 17. Yüzyıllarda kasaba: 400-999, şehir: 1000-2999, büyük şehir ise 3000'nin üzerinde vergi mükellefi barındıran yerleşim merkezidir demektir. Bkz: Ahmet Güneş, **Kocaeli Sancağı**, s. 18.

³⁰² Ömer Demir- Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, 1993, s. 206.

³⁰³ Ahmet Güneş, Kocaeli Sancağı, s.17, Doğan Kuban, “Anadolu Türk Şehri Tarihî Gelişmesi Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Araştırmalar, **Vakıflar Dergisi**, VII, Ankara 1968, s.57.

³⁰⁴ Doğan Kurban, “Anadolu Türk Şehri Tarihî...”, s.54

şehirlerin önemli bir özelliğini oluşturur. Bu fonksiyonların yerine getirilmesine şehirlerin topografik mevkilerini de göz önüne almak icap eder.³⁰⁵

Bu tanımlar çerçevesinde Osmanlı'da şehri; belli sayıda insanın yaşadığı yerleşim birimi, sosyal hayatın farklı kültür gruplarına, mesleklere ve iş bölümüne göre organize edildiği ve tabiatıyla müesseseseleşmenin ve münasebetlerin yoğunlaştığı yerleşim yeri³⁰⁶ olarak tarif edilebilir.

Osmanlı şehrinin fizikî ve içtimâî yapısının en belirgin hali olan mahalle; genellikle bir dinî yapı veya pazarın etrafında gelişen, çoğunlukla herbirinde dinî hayat ve iktisâdî faaliyetleri; kısaca, hayat tarzları aynı olan insanların yaşadığı bir birimdir.³⁰⁷

Belgrad'da da müslim ve gayr-i müslimlerin ayrı mahallelerde oturdukları tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Gayr-i müslim mahalleler kayıtlarda “*cemaat-i gebran der-varoş*” şeklinde verilmiştir.³⁰⁸ Şehirde müslim ve gayr-i müslim mahallelerin ayrı olması aralarında münasebet olmadığı anlamına da gelmemektedir.³⁰⁹

Osmanlı şehrinin ayrılmaz bir parçası olup, şehrin idarî düzenlemesinin esasını teşkil eden mahalle, “birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir.”³¹⁰ Bir diğer tanımıyla aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle beraber yerleştikleri şehrin kesimidir.³¹¹ Bu anlayış içerisinde mahalleli birçok hukukî meselede birbirine karşı müteselsil bir kefalet anlayışı içerisinde mütalaa edilmektedir. Kanunname bu husus

³⁰⁵ İlhan Şahin, “Şehir” s.446

³⁰⁶ Ahmet Güneş, **Kocaeli Sancağı**, s.18; İhsan Sezel, **Şehirleşme**, İstanbul, 1992, s.22

³⁰⁷ Ahmet Güneş, **Kocaeli Sancağı**, s.20; Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizikî Yapıya Etkileri”, s.103

³⁰⁸ **BOA. TT**, 316, s. 370.

³⁰⁹ İslam şehri için geçerli bir husus olan farklı etnik ve dinî unsurların farklı mahallelerde oturmaları gerçeği, kısmî olarak Osmanlı şehri için de geçerlidir ki, özellikle Müslüman olmayanların, İslam mahalleleri kaydedildikten sonra mahalle-i kefare veya gebrân olarak ayrıca kaydedilmekte olduğu görülmektedir. Belgrad'da gayr-i müslim mahalleler “*cemaat-i gebrân der varoş-ı Belgrad*” şeklinde kaydedilmiştir. (**BOA. TT**, 316, s. 370) Ancak bu durum Osmanlı şehrinde Müslüman olan nüfus ile gayr-i müslimlerin birbirleriyle münasebet halinde olmadığını göstermez. Bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle”, s. 70-71.

³¹⁰ Mahalle, İslam-Türk şehrinin önemli unsurlarından biridir. İslam şehrinde mahalle, hem fizikî hem de içtimâî bir birim olarak mevcuttur. Toplumdaki etnik ve dinî farklılıklar, zaman zaman birbirinden duvarlar ile ayrılabilen mahallelerde oturmayı mecburî kılar ki, bu mahalleler aynı zaman da orada oturan grubun karargâhı mevkiindedir. Bkz: Doğan Kurban, “Anadolu Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler” s. 54.

³¹¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine” **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul 1984, s. 69, Mustafa Alkan, **Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Ankara, 2004, s. 267.

şöyle tasrih edilmektedir:³¹² “... ve eğer mahallede veya (köy) içinde adam ölse veyahut kârbân basılıb hakaret ve hasâret olsa veya köy arasında uğurluk ve haramilik olsa elbette bulduralar müttehim kimesne var ise teftiş edüb dahi tanzim ettireler müttehim bulunmazsa mahalle ve köy halkına tanzim ettireler.”

Mahalle halkı, zaman zaman huzursuzluk kaynağı olan kişileri mahalleden çıkarmak yetkisine de sahiptirler. Kanunname de bununla ilgili olarak:³¹³ “... ve kimesneye hırsızdır veya kahbedir deyu mahallesi veya karyesi cemaati şikayet edüb bize gerekmez deyu redd etseler vakıa töhmet dahi olsa ol kimesneniün töhmeti beyne’n-nâs ma’ruf olsa mahalleden reddedüb süreler” denilmektedir.

Bazı şehir merkezleri tarihî, kültürel ve coğrafi bakımdan farklılıklar göstermesine rağmen genellikle imaret, bedesten, kervansaray, pazar yeri, ulucami gibi içtimâî, ticarî ve dinî tesisler etrafında şekillendiği dikkati çeker. Ancak bu tesislerin tamamı herhangi bir şehirde mevcut olmayabilir ve bazı şehirler bunların bir veya birkaçına sahip olabilir.³¹⁴ Belgrad’da Müslüman mahallelerin câmi veya mescid etrafında örgüldendiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Hatta pek çok mahalle, ismini bu cami veya mescidden almaktadır. Belgrad’da *Mahalle-i Mescid-i Hasan Ağa*³¹⁵, *Mahalle-i Cami-i Şerif-i Bayram Beg*³¹⁶, *Cami-i Şerif-i Ferhad Paşa*³¹⁷ gibi isimler bu mahallelerin bir cami veya mescid etrafında örgüldendiğini göstermektedir.

Mahallenin idaresinde, caminin mahallenin merkezinde bulunuyor olmasından da mülhem ve aynı zamanda camiye devam edenlerin gözünde tanınır ve güvenilir olması dolayısıyla imam ön plandadır.³¹⁸

Osmanlı mahallesi ile ilgili bir diğer konu, mahalle sakinlerinin ortaklaşa karşılamak durumunda bulundukları avârız akçası vakfidir.³¹⁹ Bu vakıf mahallenin ortak giderleri olan cami, mektep, medrese, çeşme gibi müesseselerin tamiratının yapılması veya aydınlatmalarının sağlanması gibi hususlar içindir. Yine vakıftan ihtiyaç sahiplerine

³¹² Turan Gökçe, *Manisa İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü 4655 Numarada Kayıtlı Kanunnamenin Yeni Harflere Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi) İzmir 1986, s. 8-9.

³¹³ Turan Gökçe; *a.g.t.*, s. 41,42.

³¹⁴ İlhan Şahin, “Şehir” s.446

³¹⁵ *BOA. TT*, 517, s. 368.

³¹⁶ *BOA. TT*, 517, s. 367.

³¹⁷ *BOA. TT*, 517, s. 362.

³¹⁸ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle”, s. 73; Doğan Kuban, “Anadolu Türk Şehri”, s. 66; İmam ile ilgili ayrıca Bkz. Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri” *İslam Medeniyeti Dergisi*, V/3, İstanbul Mart 1982, s. 29-36.

³¹⁹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle”, s. 75.

muayyen oranda ribh ile nakit para da verilmekte olup, bu şekilde fona da gelir temin edilmektedir.³²⁰

Tahrir defterlerinde derece ayrımı yapılmaksızın kasaba, şehir vs. karşılığında genellikle “*nefs*” ıstılahı kullanılmıştır. Muhtevası bakımından müphem olan bu tabirden herhangi bir şehri yerleşimin niteliği, açıkçası bilinen modern tariflere uygun bir şehir olup olmadığı hakkında hüküm vermek eldeki verilere göre mümkün değildir.³²¹ Daha açık bir ifadeyle, bunun şehri kıstaslardan, sınıî ve ticarî faaliyetlerin yaygınlık ve gelişmişliğine ve genel idarî yapıdaki konumuna işaret edip etmediği de belli değildir.³²²

Belgrad şehir merkezindeki mahalleler, mufassal tahrir defterlerinde “*nefs-i Belgrad*”³²³ başlığı altında kaydedilmişlerdir. *Nefs-i Belgrad* ifadesi mufassal tahrir defterlerinin tamamında “Kaza-i Belgrad der- liva-i Semendire” ifadesinden hemen sonra yazılmıştır. Ardından şehirdeki mahalleler kaydedilmiştir. Buradan hareketle kayıta geçen “nefs” ifadesinden Belgrad kazasının şehir merkezi anlaşılmaktadır.

Resim 3.3

Belgrad’da Osmanlı Evi

³²⁰ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle”, s. 78.

³²¹ Ahmet Güneş, **Kocaali Sancağı**, s. 20.

³²² Ahmet Güneş, **Kocaali Sancağı**, s.21

³²³ 1527 tarihli tahrir defterinde Belgrad şehir merkezinde mahalleler, “*nefs-i Belgrad*” (**BOA. TT**, 978, s.878), 1536 tarihli tahrir defterinde “*nefs-i dâru’l-cihad Belgrad*” (**BOA. TT**, 187, s.243), 1561 tarihli tahrir defterinde “*nefs-i kal’a-i Belgrad dâru’l-cihad*” (**BOA. TT**, 316, s. 354), 1572 tarihli tahrir defterinde “*nefs-i Belgrad dâru’l-cihad*” (**BOA, TT**, 517, s.362), 1585 tarihli tahrir defterinde ise “*nefs-i Belgrad*” (**TDAB. TTD**, 184, s. 188) şeklinde kaydedilmiştir.

3.2.2. Belgrad mahalleleri (Nefs-i Dâr'ul Cihad Belgrad³²⁴)

Kayıtlardaki “*nefs-i Belgrad*”³²⁵ başlığı altında müslim ve gayr-i müslim mahalleler kaydedilmiştir. Gayr-i müslim mahalleler tahrir defterlerine kaydedilirken “*cemaat-i gebrân der-varoş*”³²⁶ şeklinde yazılmıştır. Araştırılan zaman aralığında kayıtlarda 29 müslüman mahallesi tespit edilmiştir. Gayr-i müslim mahalleler de ise 43 mahalle tespit edilmiştir. Gayr-i müslim mahallelerde 1572 tarihli tahrir ile 1585 tarihli tahrirlerdeki mahalleler ve isimleri hemen hemen aynıdır. 1527, 1536 ve 1561 tarihli tahrir defterlerinde ise mahalle isimleri benzer değildir. Özellikle 1527 ve 1536 tarihli defterlerdeki gayr-i müslim mahalleleri 1561, 1572 ve 1585 tarihli defterlerde kayıtlı değildir.³²⁷

Tahrirlerde mahalle yerleri kalenin yerleşim durumuna göre tarif edilmiştir.³²⁸ Müslüman mahalleler Belgrad şehrinin her bölgesine yayılmışken, gayr-i müslim mahallelerin sadece kale varoşunda yer aldığı defterlerde kayıtlıdır. Müslüman mahallelerin yerlerini tespitite “*der-kal'a-i zîr*”³²⁹, “*der-kal'a-i bâla*”³³⁰ veya “*der-varoş*”³³¹ şeklinde mahalle isimlerinin yanlarına kayıtlar düşülmüştür. Yani Müslüman mahalleler aşağı ve yukarı kale ile varoş³³² bölgesindedir. Gayr-i müslim mahalleler ise sadece varoş bölgesinde bulunmaktadır.³³³

³²⁴ Bu yazım 1536 tarihli defterde geçmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 243; başka bir defter ise “*Nefs-i Belgrad Dâr'ul-Cihad*” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 362.

³²⁵ 1527 tarihli defterde “*nefs-i Belgrad*” dan sonra mahalleler sıralanmıştır. **BOA. TT**, 978, s. 878

³²⁶ **BOA. TT**, 316, s. 370.

³²⁷ Evliya Çelebi Belgrad'ın mahalle sayısı için “*cümle altmış mahalle*” demektedir. Mahalle isimlerini verirken mahkeme sicillâtından bunları bulabildik demektedir. Fakat verdiği mahalle isimlerinde hiç gayr-i müslim mahallesi yoktur. Mahallelerin sosyal yapısı hakkında bilgi verirken ise; Müslümanlar haricinde, Sırların, Bulgarların, Yahudilerin, Ermenilerin mahalleleri olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca Müslümanların şehrin en “*güzîde, âli ve vasi' ve havadar*” yerlerinde ikamet ettiklerini anlatmaktadır. Bkz: Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, s. 182

³²⁸ Mahalle isimlerinin yanına kalenin neresinde olduğunu belirtmek için “*kal'a-i zîr, kal'a-i bâla veya der-varoş*” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.

³²⁹ 1572 tarihli defterde “*Mahalle-i Padişah-ı Âlempenah der-kal'a-i zîr*” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 362.

³³⁰ “*Mahalle-i Cami-i Şerif-i Hazret-i Hüdavendigâr der-kal'a-i bâla*” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 369.

³³¹ “*Mahalle-i Mescid-i Baba Mahmud der-varoş*” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 369.

³³² Evliya Çelebi; bu varoştan *bahsederken* “*Bu varoş-ı azîm kal'a-i Belgrad'ın şimâli ve şarkı ve kıblesi ve cenûbu ve garbı tarafların ihata etmiş bir varoş-ı muazzamadır.*” demektedir. Yine Evliya Çelebi'nin anlattığına göre; varoşun etrafı hendek ve surlarla çevrilidir. Fakat varoşun hızla büyümesinden dolayı bu hendeğin bazı yerleri şehir içinde bazı yerleri de bağlar içinde kalmıştır. Belgrad varoşu mahalle sayısına ve hane sayısına bakıldığında hem Müslümanların hem de gayr-i Müslimlerin ikamet ettiği büyük bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Bkz: Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, s. 182

³³³ “*Cemaat-i gebrân nefsi Belgrad ki varoşunda otururlar. Kal'a-i mezkûreye meremmetçilik idüb mukabele-i hüdmette muâf ve müsellemlerdir. İспенçe ve rûsum-ı saire virmezler*” Bkz: **BOA. TT**, 187, s. 244.

Resim 3.4

Kale Varoşundan Kale Görüntüsü

Belgrad'da ilk Müslüman mahalleler bir cami veya mescid etrafında kurulmuştur. Mahallelerin isimlerini bu cami veya mescidlerden aldığı anlaşılmaktadır.³³⁴ Kayıtlarda *kal'a-i bâlâ* denilen yukarı kalede *Hacı Hüseyin* ve *Cami-i Şerif Mahallesi* bulunmaktadır. Belgrad'da iki tane Cami-i Şerif Mahallesi vardır. Bunlardan birisi aşağı kalede diğeri de yukarı kale içerisindedir. (Çizelge 3.1.- 3.2.- 3.3.- 3.4.) Yukarı kalede dört kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan birisi yukarı kale içerisinde bulunan saat kulesinin karşısındaki İstanbul kapısıdır. (Resim 3.7.) Yine “selâtin” camilerden olan *Sultan Süleyman Han Camisi* de yukarı kalededir. Saat kulesinin (Resim 3.7.- 6.8.) yanından aşağı kaleye inen bir yol bulunmaktadır. Bu yol Sava nehrine kadar gitmektedir. Aşağı kaleye inen yol *İskele Mahallesi*'ne inmektedir. *İskele Mahallesi*'nde ayrıca bir liman bulunmaktadır.³³⁵ Bu liman küçük olup sivil kullanım içindir. Büyük liman Tuna tarafındadır ve burada bir gümrük bulunmaktadır. Yukarı kalenin nehre bakan surlarının önünde kale hendekleri bulunmaktadır. (Resim 6.1.) Yine burada birde at pazarı mevcuttur.³³⁶ Yukarı kale Belgrad Kalesi'nin yönetim ve idare merkezidir. Bu sebeple dizdar ve askerî erkân burada bulunmaktadır.³³⁷

³³⁴ “Mahalle-i cam-i şerif merhum Ferhad Paşa” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 354-355.

³³⁵ Bkz. İskele Mahallesi.

³³⁶ Evliya Çelebi, kale neferâtının da burada ikamet ettiğini nakletmektedir. Bkz: Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, s. 180

³³⁷ Evliya Çelebi'nin anlattığına göre; yukarı kalenin güney batısında yer alan ve Narin Kale denilen kısımda dizdarın divanhanesi ve askerî erkânın yerleri vardır. Ayrıca bu kale etrafında Neboyse Kulesi, (Resim 5.4.)

Resim 3.5

Belgrad Kalesi

“Kal’a-i Zîr” denilen aşağı kalede ise; *Cami-i Şerif, Hacı Veli, Aladdin Petrevî, İskele, Hacı Hasan Ağa ve Hasan Ağa Mahalleleri* vardır. Diğer tüm Müslüman ve gayr-i müslim mahalleler kale varoşunda yer almaktadır. (Çizelge 3.1.- 3.2.- 3.3.- 3.4.) Aşağı kale Belgrad Kalesi’ne daha sonradan ilave edilmiştir. Aşağı kalede “selâtîn” camilerinden olan Kanunî tarafından yaptırılan Sultan Süleyman Han Camisi bulunmaktadır. Bu cami Cami-i Şerif Mahallesi’ne de ismini vermiştir.³³⁸ Ayrıca aşağı kalede darbhane, baruthane ve liman bulunmaktadır. Liman Tuna tarafına bakmakta olup ayrıca burada gümrükte bulunmaktadır.³³⁹

Tophane Kulesi, Saathane Kulesi (Resim 5.5.) ve Zindan Kulesi bulunmaktadır. Bkz: Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, s. 180-181

³³⁸ Bkz. Cami-i Şerif Mahallesi.

³³⁹ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, s. 180.

Resim 3.6

Neboyse Kapısı ve Kulesi

Kale varoşunda müslim ve gayr-i müslim mahalleler bulunmaktadır. Gayr-i müslim mahallelerin tamamı kale varoşundadır.³⁴⁰ Varoşun etrafında hendekler vardır. Şehrin büyümesinden dolayı hendeklerin bazı yerlerinin şehrin içerisinde kalmıştır. Kale varoşunda yoğun bir tarımsal üretim de vardır. (Çizelge 5.33.) Bağ ve bahçe sahipleri üzüm yetiştirip sıra üretimi yapmaktadırlar. Bunun yanında hububat üretimi yapıldığı da tespit edilmiştir. Ayrıca varoшта bulunan bazı bağ ve bahçeler askerî sınıfın tasarrufuna verilmiştir.³⁴¹ (Liste 5.13)

³⁴⁰ Bkz. Gayr-i Müslim Mahalleler.

³⁴¹ Evliya Çelebi kale varoşu için; “*kalenin dört bir tarafını ihata etmiş bir varoş-ı muazzamadır*” der. Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, s. 182

Resim 3.7

Saathane Kulesi ve İstanbul Kapısı

Müslüman Mahalleler

Cami-i Şerif Mahallesi³⁴²

Cami-i Şerif Mahallesi ilk olarak 1561 tarihli tahrir defterinde kaydedilmiştir. Mahalle ismini burada bulunan Süleyman Han Câmisinden almaktadır. 1561 tarihli tahrir defterine göre³⁴³ 8 hane olarak kaydedilmiştir. 1572 tarihli tahrir defterinde hane sayısı 13’e çıkmıştır. Aynı defterde bir imam, iki müezzîn kaydı da vardır. 1585 tarihli tahrir defterinde ise hane sayısında azalma olmuştur. 1585 tarihli tahrirde³⁴⁴ 6 hane kayıtlıdır. 1572 tarihli defterde mahallenin yeri de “*der kal’a-i zîr*”³⁴⁵ (aşağı kale) olarak belirtilmiştir. Bu mahalle ile aynı isimde yukarı kalede bir mahalle daha vardır.

³⁴² Defterlerde “*Cami-i Şerif Hazret-i Padişah-ı Âlempenâh*” şeklindedir.

³⁴³ BOA. TT, 316, s. 354.

³⁴⁴ TDAB. TTD, 184, s. 188.

³⁴⁵ BOA. TT, 517, s. 362.

Zeyneddin Ağa Mahallesi³⁴⁶

Belgrad'ın en eski mahallelerinden birisidir. İsmi Zeyneddin Ağa Mescidi'nden almaktadır. İlk defa 1536 tarihli tahrirde kayda geçmiştir. 1536 tarihli deftere göre³⁴⁷, 23 hane, bir imam, bir müezzin kayıtlıdır. 1561 tarihinde ise hane sayısında bir önceki tahrirde göre artış vardır.³⁴⁸ Bu deftere göre 39 hane, bir imam, bir müezzin, dört mücerred ile kayıtlıdır. 1572 yılında ise hane sayısı azalmış olup, 24 hane, bir imam, bir müezzin ile kayda geçmiştir.³⁴⁹ 1585 tarihinde hane sayısındaki azalma devam etmiştir. Bu defterde³⁵⁰ 20 hane, bir imam, bir müezzin ile kayıtlıdır. Mahallenin yeri olarak tahrirlerde “*der varoş*”³⁵¹ ifadesi geçmektedir. Müslüman bir mahalledir.

Ferhad Paşa Mahallesi³⁵²

İsmi mahallede bulunan Ferhad Paşa Camii'nden almaktadır. İlk kurulan dört Müslüman mahalleden biridir. 1536 tarihli deftere göre³⁵³, 20 hane, bir imam, bir müezzin kayıtlıdır. 1561 tarihinde hane sayısında ciddi bir artış meydana gelmiş olup; 55 hane, 4 mücerred, bir imam, bir müezzin ile kaydedilmiştir.³⁵⁴ 1572 ve 1585 tarihinde ise nüfusunda düşüş gerçekleşmiştir. 1572 tarihli deftere göre³⁵⁵ 45 hane, iki müezzin, bir imam; 1585 tarihine göre³⁵⁶ 39 hane, bir imam, iki müezzin olarak kaydedilmiştir. Kayıtlarda mahallenin yeri “*der varoş*” olarak geçer.

Hacı Veli Mahallesi³⁵⁷

Hacı Veli Mahallesi ilk defa 1561 tarihli defterde geçmektedir. Mahalle'de ayrıca Hacı Veli Mescidi bulunmaktadır. 1561 tarihine göre³⁵⁸, 6 hane, 2 mücerred ile kayıtlı olan mahalle, 1572 yılında hane sayısını ciddi artıran yerlerdendir. Fakat tüm mahallelerde olduğu gibi 1585'te hane sayısı düşmüştür. 1572 tarihine göre³⁵⁹, 32 hane, bir imam, bir

³⁴⁶ “*Mahalle-i Zeyneddin Ağa*” şeklindedir.

³⁴⁷ BOA. TT, 187, s. 243.

³⁴⁸ BOA. TT, 316, s. 354.

³⁴⁹ BOA. TT, 517, s. 362.

³⁵⁰ TDAB. TTD, 184, s. 188.

³⁵¹ BOA. TT, 316, s. 354; BOA. TT, 517, s. 362.

³⁵² “*Mahalle-i Cami-i Şerif Merhum Ferhad Paşa*” şeklindedir.

³⁵³ BOA. TT, 187, s. 243.

³⁵⁴ BOA. TT, 316, s. 354-355.

³⁵⁵ BOA. TT, 517, s. 362-363.

³⁵⁶ TDAB. TTD, 184, s. 188.

³⁵⁷ “*Mahalle-i El-Hâc Veli*” şeklindedir.

³⁵⁸ BOA. TT, 316, s. 355.

³⁵⁹ BOA. TT, 517, s. 363.

müezzin; 1585 tarihine göre³⁶⁰, 15 hane, bir imam, bir müezzin kayıtlıdır. Mahallenin yeri “*der kal’a-i zîr*”³⁶¹ ifadesinden aşağı kalede bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Mahallesi³⁶²

Belgrad’ın en önemli mahallelerinden birisidir. Mahallede Mehmed Paşa b. Yahya Paşa adına cami ve vakıf bulunmaktadır. Belgrad tahrir defterlerinde incelenen dönemle ilgili tek vakıf kaydı Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı’dır. İlk defa 1561 tarihli defterde kaydedilmiştir. 1561 tarihine göre³⁶³; 51 hane, bir imam, bir müezzin; 1572 tarihine göre³⁶⁴; 48 hane, bir imam, iki müezzin; 1585 tarihine göre³⁶⁵ 56 hane, bir imam, bir müezzin kayıtlıdır. Mahallenin yeri kayıtlarda “*der varoş*”³⁶⁶ olarak tarif edilmiştir.

Alâaddîn Petrevî Mahallesi³⁶⁷

Alâddin Petravî Mahallesi 1561 tarihine göre³⁶⁸; 7 hane, bir imam, bir müezzin ile kayıtlıdır. 1572 tarihi hane sayısının en fazla olduğu dönemdir.³⁶⁹ Bu tarihte; 21 hane, bir imam, bir müezzin, 1585 tarihine göre³⁷⁰; 15 hane, bir imam, bir müezzin ile kayıtlıdır. Mahalle Belgrad Kalesi’nin “*der kal’a-i zîr*”³⁷¹ bölümünde yani aşağı kale kısmında bulunmaktadır.

Hacı Hüseyin Mahallesi³⁷²

Hacı Hüseyin Mahallesi sadece 1561 tarihinde kayıtlıdır. Diğer defterlerde bu mahalle ile ilgili bilgi mevcut değildir. 1561 tarihine göre³⁷³ mahalle de dokuz hane, bir müezzin ve bir imam kayıtlıdır. Mahallenin yeri olarak defterde “*Mahalle-i El-Hâc Hüseyin der-Kal’a-i Bölme*”³⁷⁴ ifadesi geçmektedir. Belgrad Kalesi Evliya Çelebi’nin anlattığına göre; dokuz kat bölmeden oluşan hisarlar şeklinde inşa edilmiştir. Bu hisarların şekli muhammes yani beşgen binadır.³⁷⁵ Evliya Çelebi Belgrad Kalesi’ni tarif ederken Aşağı Kale’den ve Yukarı

³⁶⁰ TDAB. TTD, 184, s. 189a.

³⁶¹ BOA. TT, 517, s. 363.

³⁶² “*Mahalle-i Cami-i Şerif Merhum Mehmed Paşa b. Yahya Paşa*” şeklindedir.

³⁶³ BOA. TT, 316, s. 355.

³⁶⁴ BOA. TT, 517, s. 363-364.

³⁶⁵ TDAB. TTD, 184, s. 189a.

³⁶⁶ TDAB. TTD, 184, s. 189a.

³⁶⁷ “*Mahalle-i Alâaddin Petrevî*” şeklindedir.

³⁶⁸ BOA. TT, 316, s. 356.

³⁶⁹ BOA. TT, 517, S. 365.

³⁷⁰ TDAB. TTD, 184, s. 189b.

³⁷¹ BOA. TT, 517, s. 365.

³⁷² “*Mahalle-i El-Hâc Hüseyin*” şeklindedir.

³⁷³ BOA. TT, 316, s. 356.

³⁷⁴ BOA. TT, 316, aynı yer.

³⁷⁵ Evliya Çelebi; *Seyahatname*, c.5, s. 179.

Kale'den bahsetmektedir.³⁷⁶ Bu kalelerden Aşağı Kale'de (Kal'a-i zîr) 400 hane olduğunu baruthane ve darphanenin de burada olduğunu yazar.³⁷⁷ Yukarı Kale'de (Kal'a-i balâ) ise 200 hane olduğu Evliya Çelebi tarafından nakledilmektedir.³⁷⁸ 1561 tarihli defter de kale neferâtı sıralanırken “Cemaat-ı Mustahfızân-ı Kal'a-i Belgrad” ve “Cemaat-ı Mustahfızân-ı Bölme-i Belgrad” ifadesi geçmektedir. Burada iki yer içinde kale dizdarı ve kale kethüdâsı kayıta mevcuttur.³⁷⁹ Kal'a-i Bölme'nin 33³⁸⁰ diğer tarafın ise 201³⁸¹ mustahfız neferi mevcuttur. Kal'a-i bölme kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile Aşağı Kale içerisinde bir bölümdür. İsmi geçen Hâcî Hüseyin Mahallesi de bölme diye ifade edilen ve sivil ikametinin olduğu bölgede bir mahalledir.

Ferhad Kethüdâ Mahallesi³⁸²

Belgrad Kalesi'nde dizdarın yardımcılığını yapan kişilerden birisi kethüdâlardır. Mahalleye ismini veren Ferhad Efendi'de kayda yaptığı iş ile kaydedilmiştir. İlk defa 1561 yılında kayıtlarda geçmiştir.³⁸³ Bu tarihte 63 hane, bir imam ve bir müezzin şeklinde kaydedilmiştir. 1572 tarihine göre³⁸⁴ ise; 92 hane, bir imam, iki müezzin; 1585 tarihine göre³⁸⁵; 42 hane, 1 imam ve iki müezzin kayıtlıdır. Kayıta mahallenin yeri olarak “*der varoş-ı Kal'a-i Belgrad*”³⁸⁶ ifadesi geçmektedir. Bu ifadeden mahallenin kale varoşunda olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed Ağa Mahallesi³⁸⁷

Belgrad'ın ilk Müslüman dört mahallesinden birisidir. İlk Müslüman mahalle kayıtlarının geçtiği 1536 tarihli defterde Ahmed Ağa Mahallesi de vardır.³⁸⁸ 1536 tarihinde 23 hane, bir imam ve bir müezzin kayıtlıdır. 1561 tarihinde ise³⁸⁹; 25 hane, bir imam, bir müezzin, 1572 tarihinde³⁹⁰; 32 hane, bir imam, bir müezzin; 1585 tarihinde de³⁹¹; 33 hane, bir imam ve bir

³⁷⁶ Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, s. 180.

³⁷⁷ Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, aynı yer.

³⁷⁸ Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, aynı yer.

³⁷⁹ **BOA. TT**, 316, s. 362-363.

³⁸⁰ **BOA. TT**, 316, s. 364.

³⁸¹ **BOA. TT**, 316, s. 363.

³⁸² “*Mahalle-i Ferhad Kethüda*” şeklindedir.

³⁸³ **BOA. TT**, 316, s. 356.

³⁸⁴ **BOA. TT**, 517, s. 365.

³⁸⁵ **TDAB. TTD**, 184, s. 189b.

³⁸⁶ **BOA. TT**, 316, s. 356.

³⁸⁷ “*Mahalle-i Ahmed Ağa*” şeklindedir.

³⁸⁸ **BOA. TT**, 187, s. 243.

³⁸⁹ **BOA. TT**, 316, s. 357.

³⁹⁰ **BOA. TT**, 517, s. 366.

³⁹¹ **TDAB. TTD**, 184, s. 190a.

müezzin ile kayıtlıdır. Mahallenin yeri olarak kayıтта “*der-varoş-ı Belgrad*”³⁹² ifadesi geçmektedir ki buradan mahallenin kale varoşunda olduğu anlaşılmaktadır. 1536 tarihinde defterde “*Mescid-i Ahmet Ağa Malkoçi*”³⁹³ şeklinde kayıtlıdır.

İskala Mahallesi (İskele Mahallesi)³⁹⁴

Mahalle isminden de anlaşılacağı üzere Belgrad iskelesi mıntıkasındadır. İlk defa 1561 tarihli defterde kaydedilmiştir. 1561 tarihinde yedi hane³⁹⁵, 1572 tarihinde üç hane³⁹⁶, 1585 tarihinde de 13 hane³⁹⁷ kayıtlıdır. İmam ve müezzin kaydı yoktur. 1561 tarihli defterde “*ma’zûl Hüseyin Kul*” ve “*ma’zûl Memî Kul*” adında kölelikten azledilme iki kişi kayıtlıdır. Mahallenin yeri 1561 tarihli kayıтта “*bölme-i kal’a-i zîr*”³⁹⁸ şeklinde tarif edilmiştir. Buna göre İskele Mahallesi aşağı kalede bulunmaktadır.³⁹⁹

Hacı Mustafa Mahallesi⁴⁰⁰

Hacı Mustafa Mahallesi ilk 1561 tarihli defterde kaydedilmiştir. 1561 tarihli kayıтта⁴⁰¹ 17 hane, bir imam ve bir müezzin; 1572 tarihli kayıтта⁴⁰² 14 hane, bir imam; 1585 tarihinde göre ise⁴⁰³; 19 hane, bir imam ve bir müezzin kayıtlıdır. Hane sayısı 1572 tarihli defterde artarken 1585 tarihli defterde düşmüştür. Mahallelerin pek çoğunda 1572’de hane sayıları artarken 1585’te düştüğü tespit edilmiştir. Kayıтта mahallenin yeri “*der-varoş*”⁴⁰⁴ şeklinde tarif edilmektedir.

Üskübî Hacı Mustafa Mahallesi⁴⁰⁵

İsminden de anlaşılacağı üzere mahalleye ismini veren Hacı Mustafa Üsküplüdür. Bu mahallede ilk defa 1561 tarihinde kaydedilmiştir. 1561 tarihinde⁴⁰⁶ 14 hane, bir imam ve

³⁹² BOA. TT, 517, s. 366.

³⁹³ BOA. TT, 187, s. 243.

³⁹⁴ “*Mahalle-i İskala*” şeklindedir.

³⁹⁵ BOA. TT, 316, s. 357.

³⁹⁶ BOA. TT, 517, s. 367.

³⁹⁷ TDAB. TTD, 184, s. 190b.

³⁹⁸ BOA. TT, 517, s. 367.

³⁹⁹ Evliya Çelebi İskele Mahallesi’nden bahsetmiştir. Yukarı kaleden aşağı kaleye inen yolun iskele tarafına indiğini ve Belgrad’da İskele Mahallesi olduğunu yazar. Bkz: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 5, s. 180.

⁴⁰⁰ “*Mahalle-i Hacı Mustafa*” şeklindedir.

⁴⁰¹ BOA. TT, 316, s. 357.

⁴⁰² BOA. TT, 517, s. 364.

⁴⁰³ TDAB. TTD, 184, s. 190b.

⁴⁰⁴ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴⁰⁵ “*Mahalle-i Üskübî Hacı Mustafa*” şeklindedir.

⁴⁰⁶ BOA. TT, 316, s. 357.

bir müezzin; 1572 tarihinde⁴⁰⁷ 15 hane, bir imam ve bir müezzin; 1585 tarihinde⁴⁰⁸; 9 hane ve bir imam kayıtlıdır. Mahallenin yeri kayıтта “*der-varoş*”⁴⁰⁹ olarak kayıtlıdır.

Hacı Hasan Ağa Mahallesi⁴¹⁰

İlk defa 1561’de kaydedilen mahallede 5 hane bulunmaktadır. Mahallede bir de *Yusuf veled-i Abdullah* adında hattat bulunmaktadır.⁴¹¹ 1572 tarihinde ise; bir imam, bir müezzin, 47 hane kayıtlıdır. Mahallenin yeri “*der-kal’a-i bölme*”⁴¹² şeklinde tarif edilmiştir. Buradan mahallenin aşağı kalede olduğu anlaşılmaktadır. 1585 tarihinde mahallenin hane sayısında ciddi bir azalma vardır. Hane sayısı 21’e düşmüştür. Ayrıca bir imam ve bir müezzin kaydı vardır.⁴¹³

Bayram Bey Mahallesi⁴¹⁴

Belgrad’ın önemli mahallelerinden birisidir. Mahallede Bayram Bey Camisi’de bulunmaktadır. İlk defa 1561 tarihinde bir imam ve 14 hane olarak kaydedilmiştir.⁴¹⁵ Mahallenin yeri kale varoşudur. 1561 tarihli defterde mahallenin ismi “*Mahalle-i Cami-i Şerif Bayram Beg*”⁴¹⁶ şeklinde kayıtlıdır. 1572 tarihine göre; bir imam, bir müezzin ve 53 hane olarak kayıtlıdır.⁴¹⁷ 1585 tarihinde de “*Mahalle-i Cami-i Şerif Merhum Bayram Beg*”⁴¹⁸ şeklinde kaydedilmiştir. Kayıтта mahalle bir imam, bir müezzin ve 29 hane ile kayıtlıdır.⁴¹⁹

Cami-i Şerif Mahallesi⁴²⁰

Yukarıda aşağı kale kısmında olan Cami-i Şerif Mahallesi’nden bahsedilmişti. Bu Cam-i Şerif Mahallesi ise yukarı kale kısmındadır. Çünkü kayıтта mahallenin yeri olarak iki defterde de “*der-kal’a-i bâlâ*” ifadesi yer almaktadır.⁴²¹ Buradan mahallenin yukarı kalede olduğu anlaşılmaktadır. 1561 tarihinde 21 hane ile kayıtlıdır.⁴²² Ayrıca kale dizdarı da bu mahallede bulunmaktadır. Yine Yusuf Hoca adında bir kişi “*Halife-i mekteb birinci*

⁴⁰⁷ BOA. TT, 517, s. 367.

⁴⁰⁸ TDAB. TTD, 184, s. 190b.

⁴⁰⁹ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴¹⁰ “*Mahalle-i Mescid-i Hasan Ağa El-Hâc*” şeklindedir.

⁴¹¹ BOA. TT, 316, s. 358.

⁴¹² TDAB. TTD, 184, s. 191a.

⁴¹³ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴¹⁴ “*Mahalle-i Mescid-i Bayram Beg*” şeklindedir.

⁴¹⁵ BOA. TT, 316, s. 358.

⁴¹⁶ BOA. TT, 517, s. 367.

⁴¹⁷ BOA. TT, 517, aynı yer.

⁴¹⁸ TDAB. TTD, 184, s. 190b.

⁴¹⁹ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴²⁰ “*Mahalle-i Cami-i Şerif Hazret-i Hüdâvendigâr*” şeklindedir.

⁴²¹ BOA. TT, 517, s. 369.

⁴²² BOA. TT, 316, s. 358.

nasûh”⁴²³ şerhi ile kayıtlıdır. Kayıttan mahalle de mektep olduğu da anlaşılmaktadır. Mahallede Sultan Süleyman Han adında ikinci bir cami daha bulunmaktadır. Bu cami de “*selâtîn*” camilerden birisidir. 1572 tarihinde 15 hane, bir imam, iki müezzin olarak kaydedilmiştir. 1585 tarihli defterde bir imam, 30 hane olarak kayıtlıdır.⁴²⁴

Bayezid Paşa Mahallesi⁴²⁵

1561 tarihli defterde geçen Bayezid Paşa Mahallesi diğer defterlerde yoktur. 1561 tarihinde 12 hane olarak kayıtlıdır.⁴²⁶ Tahrirde mahalleye ismini veren Bayezid Paşa’nın da ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Mahallenin yeri ile ilgili olarak herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mahalle de kassâb, berber, sarâç, hattat gibi meslek gruplarına mensup kişiler ikamet etmektedir.⁴²⁷

Küçük Hacı Mustafa Üskübî Mahallesi⁴²⁸

Küçük Hacı Mustafa Mahallesi kaydı 1572 ve 1585 tarihli defterlerde geçmektedir. 1572 tarihli deftere göre; bir imam, bir müezzin ve 43 hane ile kayıtlıdır.⁴²⁹ 1585 tarihli deftere göre; bir imam, bir müezzin, 33 hane ile kayıtlıdır.⁴³⁰ Mahallenin yeri olarak 1585 tarihli defterde “*müfrez-i mahalle-i Mehmed Paşa*” ifadesi yer almaktadır. Yani bu mahalle Mehmed Paşa mahallesinden bölünme bir mahalledir. Mehmed Paşa Mahallesi⁴³¹ yukarıda ifade edildiği üzere kale varoşundadır. İlgili mahalle de aynı mahalde bulunmaktadır.

Hasan Ağa Mahallesi⁴³²

Hasan Ağa Mahallesi 1572 ve 1585 tarihli defterlerde geçmekte olup, yukarıda bahsedilen Hasan Ağa Mahallesi’nden farklı bir mahalledir. Bu mahallenin kaydında “*Mahalle-i Mescid-i Hasan Ağa der Çay Pazar müfrez-i Ferhad Kethüdâ*”⁴³³ ifadesi bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Hasan Ağa Mahallesi “*der-kal’a-i bölme*”⁴³⁴ de yani aşağı kale kısmında bulunmaktadır. İlgili mahalle ise; Çay Pazar içinde ve Ferhad Kethüdâ Mahallesi’nden bölünmedir. Ferhad Kethüdâ Mahallesi⁴³⁵ yukarıda da ifade edildiği üzere

⁴²³ BOA. TT, 316, aynı yer.

⁴²⁴ TDAB. TTD, 184, s. 191a.

⁴²⁵ “*Mahalle-i Mescid-i Bayezid Paşa*” şeklindedir.

⁴²⁶ BOA. TT, 316, s. 358.

⁴²⁷ BOA. TT, 316, s. 358.

⁴²⁸ “*Mahalle-i Küçük Hacı Mustafa Üskübî*” şeklindedir.

⁴²⁹ BOA. TT, 517, s. 364.

⁴³⁰ TDAB. TTD, 184, s. 189b.

⁴³¹ Bkz. “*Mahalle-i Cami-i Şerif Merhum Mehmed Paşa bin Yahya Paşa*”

⁴³² “*Mahalle-i Mescid-i Hasan Ağa*”

⁴³³ TDAB. TTD, 184, s. 190a.

⁴³⁴ Bkz. “*Mahalle-i Mescid-i Hasan Ağa*”

⁴³⁵ Bkz. “*Mahalle-i Cami-i Ferhad Kethüdâ*”

kale varoşundadır. Bu mahalle de aynı mahalde bulunmaktadır. Zaten Çay Pazar'da gayr-i müslim nüfusun yoğunlukta olduğu bir mahalledir,⁴³⁶ bulunduğu yer de kale varoşudur. 1572 tarihli deftere göre bu mahalle bir imam, bir müezzin ve 29 hane ile kayıtlıdır.⁴³⁷ 1585 tarihinde ise; bir imam, bir müezzin ve 20 hane ile kayıtlıdır.⁴³⁸

Kemenî(?) Hacı Mustafa Mahallesi⁴³⁹

Sadece 1572 tarihli defterde kayıtlıdır. Mahallede Mevlana Musa adında bir imam, Mehmed adında bir müezzin kayıtlıdır. Hane sayısı 16 olan mahallenin⁴⁴⁰, yerleşim yeri kale varoşudur.

Hacı Secah Mahallesi⁴⁴¹

Hacı Secah Mahallesi, 1572 tarihinde⁴⁴² 20 hane, bir imam ve bir müezzin; 1585 tarihli defterde⁴⁴³ bir imam, bir müezzin ve 15 hane olarak kayıtlıdır. Mahallenin yeri defterde “*müfrez-i Mahalle-i Zeyneddin Ağa*”⁴⁴⁴ şeklinde gösterilmiştir. Yani mahalle Zeyneddin Ağa Mahallesi’nden bölünme bir mahalledir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Zeyneddin Ağa Mahallesi kale varoşunda olduğundan Hacı Secah Mahallesi de aynı yerdedir.

Baba Mahmud Mahallesi⁴⁴⁵

Baba Mahmud Mahallesi 1572 ve 1585 tarihinde kayıtlarda geçer. Mahallede Baba Mahmud Mescidi bulunmaktadır. Mahalle bu mescid etrafında kurulmuştur. 1572 tarihli deftere göre⁴⁴⁶; bir imam, bir müezzin ve 17 hane ile; 1585 tarihli deftere göre⁴⁴⁷; bir imam, bir müezzin ve 17 hane olarak kayıtlıdır. Mahalle kale varoşundadır.

Şamlu Hoca Mahallesi

Şamlu Hoca Mahallesi 1572 ve 1585 tarihli tahrirlerde geçer. Mahallede Şamlu Hoca adına bir mescid vardır. 1572 tarihli defterde⁴⁴⁸ bir imam ve 7 hane ile kayıtlıdır. 1585 tarihine⁴⁴⁹ göre ise; bir imam, bir müezzin, 6 hane kayıtlıdır. Mahallenin yeri olarak “*müfrez-i*

⁴³⁶ Bkz. “*Mahalle-i Çay Pazar*”

⁴³⁷ BOA. TT, 517, s. 366.

⁴³⁸ TDAB. TTD, 184, s. 190a.

⁴³⁹ “*Mahalle-i Kemenî Hacı Mustafa Mahallesi*” şeklindedir.

⁴⁴⁰ BOA. TT, 517, aynı yer.

⁴⁴¹ “*Mahalle-i Mescid-i Hacı Secah*” şeklindedir.

⁴⁴² BOA. TT, 517, s. 369.

⁴⁴³ TDAB. TTD, 184, s. 191b.

⁴⁴⁴ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴⁴⁵ “*Mahalle-i Mescid-i Baba Mahmud*” şeklindedir.

⁴⁴⁶ BOA. TT, 517, s. 369.

⁴⁴⁷ TDAB. TTD, 184, s. 191b.

⁴⁴⁸ BOA. TT, 517, s. 369.

⁴⁴⁹ TDAB. TTD, 184, s. 191b.

*mahalle-i Üskübî Hacı Mustafa*⁴⁵⁰ kaydı bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere Üskübî Hacı Mustafa Mahallesi⁴⁵¹ kale varoşunda bir mahalledir. Şamlu Hoca Mahallesi de buradan müfrez (bölünmüş) bir mahalle olduğu için aynı mevkide bulunmaktadır.

Dede Zülfi Mahallesi⁴⁵²

Dede Zülfi Mahallesi son iki tahrir defterinde geçmektedir. 1572 tarihli defterde⁴⁵³ bir imam, bir müezzin ve 26 hane olarak kayıtlıdır. 1585 tarihinde hane sayısı artmış ve 30 hane kaydedilmiştir.⁴⁵⁴ İmam ve müezzin kaydı vardır. Mahallenin yeri kayıta “*müfrez-i Mahalle-i Baba Mahmud*” şeklindedir. Baba Mahmud Mahallesi⁴⁵⁵ kale varoşunda bulunmaktadır. Dolayısıyla Baba Mahmud Mahallesi’nden bölünen Dede Zülfi Mahallesi de kale varoşundadır.

İbrahim Bey Mahallesi⁴⁵⁶

İbrahim Bey Mahallesi sadece 1585 tarihli defterde kayıtlıdır. İlgili kayda göre⁴⁵⁷; bir imam, bir müezzin ve 27 hane ile kayıtlıdır. Mahallenin yeri kayıta “*müfrez-i mahalle-i Merhum Bayram Bey der varoş*”⁴⁵⁸ şeklindedir. Yani İbrahim Bey Mahallesi, Bayram Bey Mahallesi’nden bölünme kale varoşunda olan bir mahalledir.

Abdülcebbar Ağa Mahallesi⁴⁵⁹

Abdülcebbar Ağa Mahallesi’de sadece 1585 tarihinde kayıtlıdır. Kayıta bir imam, bir müezzin ve 18 hane kayıtlıdır.⁴⁶⁰ Abdülcebbar Ağa Mahallesi Hacı Mustafa Üskübî Mahallesi’nden⁴⁶¹ müfrez bir mahalledir. Yeri kale varoşudur.⁴⁶² Kayıta “*müfrez-i Mahalle-i Hacı Mustafa Üskübî*” şeklinde yeri tarif edilmektedir.

Hacı Veli Mahallesi⁴⁶³

Hacı Veli Mahallesi 1585 tarihli defterde mevcut bir kayıttır. Defterde bir imam, bir müezzin ve 13 hane kayıtlıdır.⁴⁶⁴ Mahallenin yeri kayıta “*müfrez-i Mahalle-i Hasan Ağa*

⁴⁵⁰ BOA. TT, 517, s. 369.

⁴⁵¹ Bkz. “*Üskübî Hacı Mustafa Mahallesi*”

⁴⁵² “*Mahalle-i Mescid-i Dede Zülfi*” şeklindedir.

⁴⁵³ BOA. TT, 517, s. 370.

⁴⁵⁴ TDAB. TTD, 184, s. 191b.

⁴⁵⁵ Bkz. “*Mahalle-i Baba Mahmud*”

⁴⁵⁶ “*Mahalle-i Mescid-i İbrahim Bey*” şeklindedir.

⁴⁵⁷ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴⁵⁸ TDAB. TTD, 184, s. 191b.

⁴⁵⁹ “*Mahalle-i Abdülcebbar Ağa*” şeklindedir.

⁴⁶⁰ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁴⁶¹ Bkz. “*Mahalle-i Üskübî Hacı Mustafa*”

⁴⁶² TADB. TTD, 184, s. 190b.

⁴⁶³ “*Mahalle-i Mescid-i Hacı Veli*” şeklindedir.

der Çay Pazar” şeklindedir. Yani Hacı Veli Mahallesi, Çay Pazar’daki Hasan Ağa Mahallesi’nden⁴⁶⁵ bölünmedir. Hasan Ağa Mahallesi kale varoşunda olduğundan Hacı Veli Mahallesi de aynı yerdedir.

Hacı Yakub Mahallesi⁴⁶⁶

Hacı Yakup Mahallesi, 1585 tarihli defterde kayıtlıdır. Defterde bir imam, bir müezzin ve 7 hane⁴⁶⁷ kayıtlıdır. Mahallenin yeri ile ilgili kayıta herhangi bir bilgi yoktur.

Hacı Mustafa ... Küçücük Oğlu Mahallesi

1585 tarihinde kayıtlıdır. Bir imam, bir müezzin ve 15 hane⁴⁶⁸ ile kayıtlıdır. Mahallenin yeri belirtilmemekle birlikte isminden Hacı Mustafa Mahallesi⁴⁶⁹ ile bağlantılı bir mahalle olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple mahallenin yeri kale varoşu olmalıdır.

Hacı Ali-yi Tire Mahallesi⁴⁷⁰

1536 tarihinde kayıtlı olan Hacı Ali Mahallesi diğer kayıtlarda yoktur. Kayıta bir imam, bir müezzin ve 8 hane⁴⁷¹ kayıtlıdır. Mahallede bir tüccar, bir hattat ve saraçta ikamet etmektedir.⁴⁷² 1536 tarihli defterde bu ve diğer Müslüman mahalleler⁴⁷³ için şerh düşülmüştür. Şerhte; “*Nefs-i kal’a-i mezbûrda sakin olan Müslümanlardan sayir ahali-i şehri gibi hukuk ve rûsûm talep olunmaya*”⁴⁷⁴ denilmektedir. Kayıta neden böyle bir ayrıcalığın verildiği belirtilmemiştir. Fakat verilen ayrıcalıktan Müslüman nüfusun Belgrad’a gelmesi için teşvik edildiği düşünülmektedir. Mahallenin yeri ile ilgili kayıta bir bilgi yoktur.

⁴⁶⁴ TADB. TTD, 184, s. 190a.

⁴⁶⁵ Bkz. “Mahalle-i Mescid-i Hasan Ağa”

⁴⁶⁶ “Mahalle-i Mescid-i Hacı Yakub” şeklindedir.

⁴⁶⁷ TADB. TTD, 184, s. 190a.

⁴⁶⁸ TADB. TTD, 184, s. 189b.

⁴⁶⁹ Bkz. “Mahalle-i Hacı Mustafa”

⁴⁷⁰ “Mahalle-i Mescid-i Hacı Ali-yi Tire” şeklindedir.

⁴⁷¹ BOA. TT, 187, s. 244.

⁴⁷² BOA. TT, 187, aynı yer.

⁴⁷³ 1536 tarihindeki Müslüman Mahalleler Ferhad Paşa, Ahmed Ağa, Zeyneddin Ağa, Hacı Ali-yi Tire’dir.

Bkz. BOA. TT, 187, s. 244

⁴⁷⁴ BOA. TT, 187, aynı yer.

Gayr-i Müslim Mahalleler (Cemaat-i Gebrân Varoş-ı Belgrad)

Gayr-i müslim mahalleler tahrirlerde “*Nefs-i Belgrad Varoş-ı Belgrad*”⁴⁷⁵ veya “*Cemaat-i gebrân varoş-ı Belgrad*”⁴⁷⁶ başlıkları altında kaydedilmiştir. 1536 tarihli tahrir defterinde kale varoşunda oturan gayr-i müslimler için “*Cemaat-i gebrân nefsi-i Belgrad ki varoşunda otururlar. Kal’a-i mezkureye meremmetçilik idüb mukabele-i hıdmette muâf ve müsellemlerdir. İспенçe ve rüsüm-ı saire virmezler*” şeklinde kayıt vardır. Bu kayda göre gayr-i müslim mahalleler kale varoşunda bulunmaktadır. Belgrad Kalesi’nde meremmetçilik (tamircilik) yapmaktadırlar. Bu hizmetleri karşılığında ispençe ve rüsûm-ı sâire vermemektedirler.

1527 tarihli tahrir defterinde kaydedilen mahallelerin tamamı gayr-i müslim mahallelerdir. 1536 tarihli tahrir defterinde kaydedilen mahallelerden dört mahalle Müslüman, diğer mahalleler ise gayr-i müslimdir.⁴⁷⁷ 1561, 1572 ve 1585 tarihli tahrir defterlerindeki gayr-i müslim mahalleleri hemen hemen aynıdır.

Çay Pazar Mahallesi

Çay Pazar Mahallesi, ilk defa 1561 tarihinde kaydedilmiştir. 1561 tarihinde; 11 hane ve 1 mücerred kaydı⁴⁷⁸ ile kayıtlıdır. Çay Pazar Mahallesi nüfusu düzenli artan bir mahalledir. 1572 tarihli defterde; 24 hane ve 3 mücerred kaydı⁴⁷⁹ ile kaydedilmiştir. 1585 tarihli deftere göre ise; 35 hane⁴⁸⁰ olarak tahrir yazılmıştır. Çay Pazar Mahallesi kale varoşunda bulunmaktadır.⁴⁸¹

Viraçar Mahallesi⁴⁸²

Viraçar Mahallesi ilk olarak 1561 tahririnde yazılmıştır. 1572 tahririnde nüfusu artarken 1585 tahririnde azalmıştır. 1561 tarihinde; 17 hane⁴⁸³ kayıtlıdır. Ayrıca kayıta 4 nefer kaydı vardır. Bu şahısların “*Miloşofça*” karyesinden olduklarına dair isimlerinin üstünde

⁴⁷⁵ BOA. TT, 978, s. 878.

⁴⁷⁶ BOA. TT, 517, s. 370.

⁴⁷⁷ 1536 tarihindeki Müslüman Mahalleler *Ferhad Paşa, Ahmed Ağa, Zeyneddin Ağa, Hacı Ali-yi Tire*’dir.

BOA. TT, 187, s. 244

⁴⁷⁸ BOA. TT, 517, s. 370.

⁴⁷⁹ BOA. TT, 517, s. 370.

⁴⁸⁰ TDAB. TTD, 184, s. 192a.

⁴⁸¹ “*Cemaat-i Gebrân der-varoş-ı Belgrad*” Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 192a.

⁴⁸² TDAB. TTD, 184, s. 192a; BOA. TT, 517, s. 371; BOA. TT, 316, s. 360.

⁴⁸³ BOA. TT, 316, s. 360.

şerh bulunmaktadır. 1572 tarihli defterde 39 hane⁴⁸⁴ ile kayıtlıdır. 1585 tarihli defterde ise 14 hane⁴⁸⁵ ile kayıtlıdır. Viraçar kale varoşunda bulunmaktadır.

Debbâğın Mahallesi

Debbâğ dericilik işi ile uğraşanlardır. Bu mahalle isminden de anlaşılacağı üzere dericilik işi ile uğraşanların oturduğu veya derici dükkânlarının olduğu bir mahalledir. İlk defa 1561 tarihli defterde kaydedilmiştir. Buna göre; 12 hane⁴⁸⁶, bir mücerred kayıtlıdır. 1572 tarihinde nüfusu artmıştır. Defterde 40 hane⁴⁸⁷ olarak kayıtlıdır. 1585 tarihli defterde Debbâğın Mahallesi'nin kaydı yoktur. Fakat 1585 tarihinde Cedid Mahallesi'nin⁴⁸⁸ yeri olarak "*müfrez-i Mahalle-i Viraçar ve Debbâğın*"⁴⁸⁹ kaydı düşülmüştür. Buradan hareketle Debbâğın Mahallesi'nin ismi değişmiş veya mahalle bölünmek suretiyle ortadan kalkmış olmalıdır. Debbâğın Mahallesi de diğer gayr-i müslim mahalleler gibi kale varoşundadır.⁴⁹⁰

Anbar-ı Hassa Mahallesi

Belgrad'ın en önemli mahallelerinden. Erzâk ve zahirenin depolandığı anbarlar burada bulunmaktadır. 1536 tarihli deftere göre; 24 hane⁴⁹¹ olarak kayıtlıdır. Kayıttan Anbar-ı Hassa Mahallesi'nde oturanlara anbar hizmetlerinde koruma ve meremmetçilik vazifesi verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca anbarların güvenliği için mahallede meyhane açılmasına müsaade edilmemiştir.⁴⁹² Buna neden olarak kayıtta "*Anlardan nev'an zarar müterettip ola deyû tevehhüm olunmağın...*" ifadesi dikkat çekicidir. Belgrad'ın Osmanlı seferlerinde oynadığı rol açısından bu anbarların yeri çok önemlidir. Belgrad'ın seferlerde sadece saldırı değil aynı zamanda bir lojistik üs olduğunun göstergesidir. Evliya Çelebi bu anbarlarla ilgili olarak; "*Sava kenarında bir mürtefi' zemin üzere şeddadî kargîr binalar ile mebni mîrî anbarların ikisi dahi birbirine müşâbih anbar-ı gılâldır kim tûlleri kamil üç yüz germe adımdır. Bunların içinde olan bal ve yağ ve pirinç ve buğday ve arpa ve*

⁴⁸⁴ BOA. TT, 517, s. 371.

⁴⁸⁵ TDAB. TTD, 184, s. 192a.

⁴⁸⁶ BOA. TT, 316, s. 360.

⁴⁸⁷ BOA. TT, 517, s. 371.

⁴⁸⁸ Bkz. "*Mahalle-i Cedid*"

⁴⁸⁹ TDAB. TTD, 184, s. 192a.

⁴⁹⁰ BOA. TT, 316, s. 360.

⁴⁹¹ BOA. TT, 187, s. 246.

⁴⁹² "*Mahalle-i cemaat-i gebrân der-nezd-i anbar-ı hassa, der varoş-ı kal'a-i Belgrad. Liva-i mezbureden bazı haymâneler gelüb sakin olub Mîr-liva Mehmed Bey bin Yahya Paşa ellerine mektup virüb hassa anbarları görüb gözleyüb rûz-ı şeb hîfz idüb ve meremmete muhtaç olan yerlerin meremmet ve ta'mir eyleyeler. Hizmetleri mukabelesinde avâriz-ı divâniyyeden umumen ve tekâlif-i örfiyyeden husûsen mu'af ve müsellemler olup sancak beyi canibinden ve subaşılardan dahl-ı taarruz eylemeye ve haricden kafirler gelüb mişe çardaklar yapub meyhanecilik iderler imiş. Anlardan nev'an zarar müterettip ola deyû tevehhüm olunmağın min ba'd gelüb yapmayalar ve satmayalar ve kendüler dahi meyhanecilik itmeyeler*" Bkz. BOA. TT, 187, aynı yer.

beksumet ve dakik ve neft ve katrân top gülleri ve sair mühimmât levazımâtların hesabın Cenâb-i Bârî bilir.”⁴⁹³ şeklinde bu anbarlar ve içindeki malzeme çeşidi hakkında bilgi vermektedir. Mahalle sakinleri koruma ve tamir hizmetine mukabil olarak avârız vergilerinden ve örfî vergilerden muâf tutulmuşlardır. Anbar-ı Hassa Mahallesi 1572 tarihli deftere göre⁴⁹⁴, 21 hane ve 4 bive ile kayıtlıdır. 1585 tarihinde ise 21 hane⁴⁹⁵ olarak kayıtlıdır. 1561 tarihli defterde Anbar-ı Hassa Mahallesi’nin kaydı yoktur.

Anbar-ı Hassa Mahallesi⁴⁹⁶

Bu mahalle aslında yukarıda bahsedilen *Mahalle-i Anbar-ı Hassa* mahallesinin devamı niteliğindedir. İki mahallenin de isimleri aynıdır. İkinci mahalleyi birinci mahalleden ayıran tek özellik ikincisinin müfrez yani başka bir mahalleden bölünmüş olmasıdır. Kayıta “*müfrez-i Mahalle-i Kebîr*”⁴⁹⁷ ifadesinden bu mahallenin Kebîr Mahallesi’nden bölündüğü anlaşılmaktadır. Bir diğer konu kayıta geçen *Mahalle-i Kebîr’in* tahrir defterlerinde başka kaydının olmamasıdır. Kebir Mahallesi ya tamamen ortadan kalkmış veya isim değişikliğine uğramıştır. Anbar-ı Hassa Mahallesi, 1572 tarihli tahrir defterinde 14 hane⁴⁹⁸, 1585 tarihli tahrir defterinde 28 hane⁴⁹⁹ olarak kayıtlıdır.

Ognan Milat Mahallesi⁵⁰⁰

Ognan Milat Mahallesi 1536 tarihli kayıta geçmekte olup 24 hane⁵⁰¹ ile kayıtlıdır. Mahallenin yeri olarak kayıta “*der-nezd-i Anbar-ı Hassa*” ifadesi bulunmaktadır. Kayıttan anlaşıldığı kadarı ile bu mahalle Anbar-ı Hassa Mahallesi içerisinde yer almaktadır. Daha sonraki tahrir defterlerinde bu mahalleden bahsedilmemektedir. Nitekim Evliya Çelebi de Seyahatname’de Anbar-ı Hassa Mahallelerinden Anbarlar Mahallesi⁵⁰² şeklinde bahsetmektedir ki, daha sonradan bu mahalleler tamamen birleşmiş olabilirler.

Kara Yovan Mahallesi

Kara Yovan Mahallesi, 1561 tarihli defter de “*Mahalle-i Kara Yovan veled-i Radovine*”⁵⁰³ şeklinde geçmektedir. Mahalleye ismini veren Kara Yovan’da mahalle sakinlerindendir.

⁴⁹³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.5, s. 185.

⁴⁹⁴ BOA. TT, 517, s. 372.

⁴⁹⁵ TDAB. TTD, 184, s. 192b.

⁴⁹⁶ “*Mahalle-i Anbar-ı Hassa müfrez-i Mahalle-i Kebîr*” şeklindedir.

⁴⁹⁷ BOA. TT, 517, s. 371.

⁴⁹⁸ BOA. TT, 517, s. 371.

⁴⁹⁹ TDAB. TTD, 184, s. 192a.

⁵⁰⁰ “*Mahalle-i Ognan Milat der-nezd-i Anbar-ı Hassa*” şeklindedir.

⁵⁰¹ BOA. TT, 187, s. 246.

⁵⁰² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.5, s. 182.

⁵⁰³ BOA. TT, 316, s. 360.

1561 tarihinde; 14 hane ve bir mücerred kaydı bulunmaktadır. Kara Yovan Mahallesi'nin nüfusu daha sonraki tahrirlerde artış göstermektedir. 1572 tarihinde; 26 hane, 8 bive kaydı⁵⁰⁴ vardır. 1585 tarihinde ise; 36 hane⁵⁰⁵ kaydı tespit edilmiştir.

Lazar Vadaş Mahallesi

Lazar Vadaş Mahallesi 1572 ve 1585 tarihinde kaydedilmiştir. 1572 tarihinde⁵⁰⁶; 19 hane ve 13 bive kaydedilmiştir. 1585 tarihinde⁵⁰⁷ ise 29 hane kaydı mevcuttur.

Cedîd Mahallesi

Cedîd Mahallesi sadece 1585 tarihli defterde geçmektedir. Viraçar ve Debbağîn Mahalleleri'nden bölünmedir. 1585 tarihinde 32 hane⁵⁰⁸ olarak kaydedilmiştir. Kayıta "*müfrez-i Mahalle-i Viraçar ve Debbağîn*"⁵⁰⁹ kaydı bulunmaktadır.

Miloş İstepan Mahallesi

Miloş İstepan Mahallesi 1561 tarihli defterde geçen bir kayıttır. Mahalleye ismini veren Miloş İstepan'da⁵¹⁰ kayıta mahalle sakinlerindendir. Kayda göre 12 hane ve bir mücerred ile tahrir olunmuştur. Kale varoşunda bir mahalledir.

Radofik Mahallesi

Radofik Mahallesi, 1561 tarihli defterde geçen bir kayıttır.⁵¹¹ Kayda göre mahallede iki hane de Müslümandır. Bunlar Mehmed veled-i Abdullah ve Ali veled-i Abdullah'tır. Mehmed ve Ali ihtidâ etmiş olmalıdır. Lazar veled-i Vukmir adında bir de martolos bulunmaktadır. Mahallenin hane sayısı 6 olarak kaydedilmiştir.⁵¹²

Jivkov Gorlice Mahallesi

Jivkov Gorlice Mahallesi 1561 tarihli defterde kaydedilmiştir. Defterde yedi hane ve 2 mücerred kaydedilmiştir.⁵¹³ Mahallenin yeri kayıta "*der-varoş*" şeklindedir.

⁵⁰⁴ BOA. TT, 517, s. 372.

⁵⁰⁵ TDAB. TTD, 184, s. 192b.

⁵⁰⁶ BOA. TT, 517, s. 372-373.

⁵⁰⁷ TDAB. TTD, 184, s. 192b.

⁵⁰⁸ TDAB. TTD, 184, s. 192a.

⁵⁰⁹ Bkz. "*Mahalle-i Viraçar ve Mahalle-i Debbağîn*"

⁵¹⁰ BOA. TT, 316, s. 359.

⁵¹¹ BOA. TT, 316, s. 359.

⁵¹² BOA. TT, 316, s. 359.

⁵¹³ BOA. TT, 316, s. 359.

Kilise Mahallesi

Kilise Mahallesi, 1561 tarihli defterde geçmektedir. Kayıtta mahallenin ismi “*Mahalle-i Kilise nâm-ı diğer Dapojiv Petko*”⁵¹⁴ şeklindedir. Kayıtta 5 hane olarak kayıtlıdır. Mahalleye ismini veren Dapojiv Petko’da mahallede oturmaktadır. Mahalle kale varoşundadır.

Nikola veled-i Raten Mahallesi

Nikola veled-i Raten Mahallesi 1561 tarihli defterde kayıtlıdır. Üç hane⁵¹⁵ ile deftere kaydedilmiştir. Mahalleye ismini Nikola’nın kayıtta mahallede oturduğu anlaşılmaktadır.

Vataşti veled-i Dimitri Mahallesi

Vataşti veled-i Dimitri Mahallesi, 1561 tarihinde kayıtlıdır. Kayıtta 4 hane ve bir martolos vardır.⁵¹⁶ Mahalledeki Martolos’un ismi İstapan Yovan’dır. Mahallede Dimitri Artako adında bir de hattat bulunmaktadır.

Radop Vrantoya Mahallesi

Mahalle 1561 tarihli defterde kayıtlıdır. Kayıtta iki hane ve iki mücerred olarak kaydedilmiştir.⁵¹⁷ Mahalleye ismini veren Radop’ta mahallede oturmaktadır.

Radovine veled-i Vuk Mahallesi

Radovine veled-i Vuk Mahallesi 1536 tarihli defterde kaydedilmiştir.⁵¹⁸ 13 hane ile kaydedilen Radovine veled-i Vuk Mahallesi kale varoşundadır.⁵¹⁹

Gorna Veselîn Mahallesi

Gorna Veselin Mahallesi de sadece 1536 tarihli defterde kaydedilmiştir. Kayıtta üç hane⁵²⁰ kayıtlıdır. Kale varoşundadır.

⁵¹⁴ BOA. TT, 316, s. 359.

⁵¹⁵ BOA. TT, 316, s. 359.

⁵¹⁶ BOA. TT, 316, s. 360.

⁵¹⁷ BOA. TT, 316, s. 360.

⁵¹⁸ 1536 tarihli defterde geçen gayr-i müslim mahalleler için deftere kayıt düşülmüştür. İlgili kayıtta; “*Cemaat-i Gebrân nefis-i Belgrad ki varoşunda otururlar. Kal’a-i mezkureye meremmetçilik idüb mukabele-i hudmette muâf ve müsellemlerdir. İспенçe ve rüsum-ı saire virmezler*” denilmektedir. Buna göre; 187 numaralı defterde gayr-i müslim mahallelerin tamamı kale varoşunda meskündür. Belgrad Kalesi ile ilgili meremmetçilik edip bu hizmetleri mukabili İспенç ve diğer vergileri vermemekte idiler. BOA. TT, 187, s. 244.

⁵¹⁹ BOA. TT, 187, s. 244.

⁵²⁰ BOA. TT, 187, s. 244.

Branko Mahallesi

Branko Mahallesi 1536 tarihli defterde altı hane ile kaydedilmiştir.⁵²¹ Diğer tahrirlerde kaydı yoktur. Branko Mahallesi de kale varoşundadır.

Radosav Katoşan Mahallesi

Radosav Katoşan Mahallesi 1536 tarihli defterde kaydedilmiştir. Kayıta 3 hane⁵²² ile kayıtlıdır. Radosav Katoşan Mahallesi kale varoşundadır.

Todor Radivi Mahallesi

Todor Radivi Mahallesi 1536 tarihinde bir hane ile kaydedilmiştir.⁵²³ Diğer tahrirlerde kaydı yoktur. Todor Radivi Mahallesi kale varoşundadır.

Vukmir Mahallesi

Üç hane⁵²⁴ ile kayıtlı olan bu mahalle de sadece 1536 tarihli defterde geçmektedir. İlgili mahalle kale varoşunda bulunmaktadır.

Jivkov Hayyât Mahallesi

Jivkov Hayyât Mahallesi, 1536 tarihli defterde kayıtlıdır. 6 hane⁵²⁵ ile kaydedilen mahalle kale varoşunda bulunmaktadır.

Papas Mahallesi

Papas Mahallesi, 1536 tarihli kaydedilmiştir. 10 hane⁵²⁶ olarak kayıtlıdır. Mahalleni yeri kayıta “*der Çay Pazar*” şeklindedir.⁵²⁷ Yani mahalle Çay Pazar’da bulunmaktadır.

Martin Mahallesi

1536 tarihli defterde geçen bu mahalle kale varoşunda meskun olup, ilgili kayıta sekiz hane⁵²⁸ olarak kayıtlıdır.

Bogdan Meçkopod Mahallesi

Bogdan Meçkopod Mahallesi 1536 tahririnde geçmektedir. Kayıta beş hane⁵²⁹ olarak kayıtlıdır. Kale varoşunda bir mahalledir.

⁵²¹ BOA. TT, 187, s. 244.

⁵²² BOA. TT, 187, s. 244.

⁵²³ BOA. TT, 187, s. 244.

⁵²⁴ BOA. TT, 187, s. 245.

⁵²⁵ BOA. TT, 187, s. 245.

⁵²⁶ BOA. TT, 187, s. 245.

⁵²⁷ BOA. TT, 187, aynı yer.

⁵²⁸ BOA. TT, 187, s. 245.

Lukaç veled-i Yeliçe Mahallesi

1536 tarihli defterde kayıtlıdır. Kale varoşunda bulunan bu mahalle de beş hane⁵³⁰ olarak kayıtlıdır.

İstepan Radik Mahallesi

İstepan Radik Mahallesi 1536 tarihinde kaydedilmiş olup 5 hanedir. Mahalle kale varoşunda bulunmaktadır.⁵³¹

İstepan Siyah-Petre Yovan(?) Mahallesi

1536 tarihli defterde kaydedilmiş olan bu mahalle 21 hane⁵³² olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Marko veled-i Kone ve Vuten veled-i Sirman adında iki martolos⁵³³ bulunmaktadır. Mahalle kale varoşunda bulunmaktadır.

Diğer Gayr-i Müslim Mahalleleri

Bu başlık altında zikredilecek mahallelerin tamamı 1527 tarihli defterde kayıtlıdır. 1527’de kayıtlı olan bu mahalleler diğer tahrirlerde kayıtlı değildir. Ayrıca 1527 tarihli mufassal tahrirde Müslüman mahalle kaydı da bulunmamaktadır. Mahalle isimleri mahallede ikamet eden şahıs veya yaptıkları iş üzerine isimlendirilmiştir.

1527 tarihli mufassal tahrir defterinde mahalleler “*Nefs-i Belgrad, Varoş-ı Belgrad*”⁵³⁴ başlığı altında verilmiştir. Mahallelerin tamamı kale varoşundadır. Bazı mahallelerde “Mahalle-i ...” kelimesinden sonra mahalle ismi yazılmamıştır.⁵³⁵ Bu nedenle mahallede kayıtlı olan ilk isim mahalle ismi olarak kabul edilmiştir. Diğer defterlerde de buna benzer bir uygulama yapıldığı tespit edilmiştir. 1561 tarihli defterde “*Mahalle-i Radop Vrantoya*”⁵³⁶ hem mahallenin ismi hem de mahallede ikamet eden bir şahsın ismidir. Bu şekilde isimlendirmelerde tahrirdeki ilk kişinin ismi kullanılmıştır.

1527 tarihli defterde ilk mahalle “*Mahalle-i Yovan veled-i İstepan*” dır. Bu mahalle 3 hane⁵³⁷ olarak kaydedilmiştir. Tahrirdeki bir diğer mahalle “*Mahalle-i Yovan*” dır.⁵³⁸ Yovan isminin yanında “*ser kalafatçıyan*” kaydı bulunmaktadır. Mahallede bir hane

⁵²⁹ BOA. TT, 187, s. 245.

⁵³⁰ BOA. TT, 187, s. 245.

⁵³¹ BOA. TT, 187, s. 245.

⁵³² BOA. TT, 187, s. 246.

⁵³³ BOA. TT, 187, s. 246.

⁵³⁴ BOA. TT, 978, s. 878.

⁵³⁵ Bkz. “*Mahalle-i Yovan veled-i İstepan*”

⁵³⁶ BOA. TT, 316, s. 360.

⁵³⁷ BOA. TT, 978, s. 878.

⁵³⁸ BOA. TT, 978, s. 878.

bulunmaktadır. Fakat bu mahalleye ismini veren Yovan burada ikamet eden olmayıp Marko adında birisi ikamet etmektedir.

Defterdeki bir diğer mahalle “*Mahalle-i Raško veled-i Radonik*”⁵³⁹ tir. Mahallede bir hane bulunmaktadır. Bir başka mahalle de “*Mahalle-i Vuk Melko*”⁵⁴⁰ mahallesidir. Bu mahallede de üç hane bulunmaktadır. Tahrirdeki “*Mahalle-i Rapko Radliçe*”⁵⁴¹, “*Mahalle-i Nikola Radoy*”⁵⁴², “*Mahalle-i İstepan*”⁵⁴³, “*Mahalle-i İstepko Vepoka(?)*”⁵⁴⁴, da iki hane olarak kaydedilmiştir. İstepko Vepoka Mahallesi’nin isminin yanında “*cemaat-i martolosan*”⁵⁴⁵ kaydı bulunmaktadır. Yani bu mahallede ikamet eden iki hane martolos hanesidir.

Defterde geçen “*Mahalle-i Yako-Petko*”⁵⁴⁶, “*Mahalle-i Dragik*”⁵⁴⁷, “*Mahalle-i Branko Pojvar*”⁵⁴⁸ mahalleleri tahrirde üç hane olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Yako-Petko Mahallesi yanında “*cemaat-i martolosan*” kaydı bulunmaktadır. Bu mahalledeki üç hane de martolos hanesidir.

“*Mahalle-i Vučne Terileban(?)*”⁵⁴⁹ beş hane olarak deftere kaydedilmiştir. Mahalle kaydında “*cemaat-i martolosan ki ziraat ederler*” şerhi bulunmaktadır. Kayda göre bu mahallede oturanlar martolos hanesidir. Aynı zamanda ziraat yapmaktadırlar.

“*Mahalle-i Siven*”⁵⁵⁰ bu defterde yedi hane; “*Mahalle-i Ofçaroğlu*”⁵⁵¹ da altı hane olarak deftere kaydedilmiştir. İki mahallenin de yanında “*cemaat-i martolosân ziraat iderler*”⁵⁵² kaydı bulunmaktadır.

1527 tarihli defterde geçen mahallelerin hane sayıları çok azdır. Hane sayısı en fazla olan 7 hane ile *Ofçaroğlu Mahallesi*’dir. Bazı mahallelerde bir hane vardır. Bunun sebebi ziraat yapanların deftere kaydedilmiş olmasıdır. Çünkü bunlar ziraat neticesinde elde ettikleri

⁵³⁹ BOA. TT, 978, s. 878.

⁵⁴⁰ BOA. TT, 978, s. 878.

⁵⁴¹ BOA. TT, 978, s. 879.

⁵⁴² BOA. TT, 978, s. 879.

⁵⁴³ BOA. TT, 978, s. 879.

⁵⁴⁴ BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁴⁵ BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁴⁶ BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁴⁷ BOA. TT, 978, s. 878.

⁵⁴⁸ BOA. TT, 978, s. 879.

⁵⁴⁹ BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁵⁰ BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁵¹ BOA. TT, 978, s. 879.

⁵⁵² Martoloslar vergiden muâfırlar. Belgrad’daki martoloslar ayrıca ulufe almaktadır. Burada “*cemaat-i martolosan ki ziraat ederler*” kaydının düşülmesinin sebebi ziraat yapmalarından ve elde ettiklerin ürününden dolayı vergi vermek durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü martoloslar ziraat yapırlarsa elde ettikleri ürünün vergisini vermek zorundaydılar. Martoloslar ile ilgili kanunname için bkz: BOA. TT, 316, s. 6.

ürünün vergisini vermek zorundadırlar. Martoloslar belli vergilerden muâftırlar. Defterdeki martolos hanelerin yanına ziraat yaptıkları yazılmıştır. Buradan hareketle martolosların ve diğer hanelerin yaptıkları zirâi faaliyetlerden dolayı vergiye tâbi oldukları anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.1 1527 Tarihli Deftere ve 1536 Tarihli Deftere Göre Belgrad Mahalle İsimleri			
1527		1536	
Mahalle	Hane	Mahalle	Hane
M. Yovan ⁵⁵³	1	Mescid-i Ferhad Paşa ⁵⁵⁴	22
M. Yovan İstepan	3	Mescid-i Ahmed Ağa	25
M. Yako-Petko ⁵⁵⁵	3	Mescid-i Zeyneddin Ağa	22
M. Vuk Melok (?)	2	Mescid-i Hacı Ali-yi Tire	10
M. Vuçne Terileban (?)	5	Radovine Veleđ-i Vuk ⁵⁵⁶	13
M. Siven ⁵⁵⁷	7	Gürne Veselin(?)	3
M. Raško veled-i Radonik	1	M. Branko	6
M. Rapko Radlić	2	M. Radosav Katoşan	3
M. Ofçar oğlu ⁵⁵⁸	6	M. Todor Radivi	1

⁵⁵³ “Mahalle-i Yovan Ser Kalafatçıyân” şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 978, s. 878.

⁵⁵⁴ “Nefs-i Kal'a-i mezburda sakin olan müslümanlardan sayir ahali-i şehir gibi hukuk ve rüsum talep olunmaya” (bu şerh dört Müslüman mahalle için geçerlidir.) Bkz. BOA. TT, 187, s. 244.

⁵⁵⁵ “Mahalle-i Yako-Petko cemaat-i martolosan” şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁵⁶ “Cemaat-i gebran-ı nefis-i Belgrad ki varoşunda oturlar. Kale-i mezkureye meremmetçilik idüb mukabele-i hıdmette muâf ve müsellemlerdir. İspençe ve rüsûm-u saire vermezler.” (Bu şerh tüm gayr-i müslim mahalleri için yazılmıştır.) Bkz. BOA. TT, 187, s. 244.

⁵⁵⁷ “Mahalle-i Siven cemaat-i martolsan ki ziraat iderler” şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 978, s. 880.

⁵⁵⁸ “Mahalle-i Ofçaroğlu cemaat-i martolsan ki ziraat iderler” şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 978, s. 879.

Çizelge 3.2			
1527 Tarihli Deftere ve 1536 Tarihli Deftere Göre			
Belgrad Mahalle İsimleri-2			
1527		1536	
Mahalle	Hane	Mahalle	Hane
M. Nikola Radoy	2	M. Vukmir	3
M. İstepko Vepoda ⁵⁵⁹	2	M. Jivkov Hayyât	6
M. İstepan	2	M. Papas	10
M. Dragik	3	M. Martin	8
M. Branko Bojvar	3	M. Bogdan Meçkopod	5
C. Topçiyân ve Kalafatçıyan ⁵⁶⁰	7	M. Lukaç Vele-i Yeliçe	5
C. Martolosan	1	M. İstepan Radik	5
C. Martolasan	5	M. Anbar-ı Hassa ⁵⁶¹	24
C. Kalafatçıyan ve Martolosan ⁵⁶²	5	Ognan Milat	25
C. Kalafatçıyan	3	İstepan Siyah-Petre Yovan (?)	23
		C. Kiptiyan-ı Müselmenan ⁵⁶³	20
		C. Kiptiyan-ı Diğer ⁵⁶⁴	11
		C. Martolosan	386

⁵⁵⁹ “Mahalle-i İstepko Vepoda cemaat-i martolosan” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978,880.

⁵⁶⁰ “Cemaat-i Topçiyân ve Kalafatçıyân ki ziraat iderler” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 879.

⁵⁶¹ “Mahalle-i cemaat-i gebran der-nezd-i anbar-ı hassa, der-varoş-ı kal'a-i Belgrad. Liva-i mezbureden bazı haymaneler geüp sakin olup Mîr-liva Mehmed Bey bin Yahya Paşa ellerine mektup verüb hassa anbarları görüp gözleyüp ve rûz (u) şeb hıfz idüp ve meremmete muhtaç olan yerlerin meremmet ve ta'mir eyleyeler. Hidmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniyyeden umumen ve tekâlîf-i örfiyyeden husûsen mu'af ve müsellemler olup sancak beyi canibinden ve subaşılardan dahl-u taarruz eylemeye ve haricden kafirler gelüp mişe çardaklar yapup meyhanecilik iderler imiş. Anlardan nev'an zarar müterettip ola deyu tevehhüm olunmağın min ba'd gelüp yapmayalar ve satmayalar ve kendüler dahi meyhanecilik itmeyeler.” Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 246.

⁵⁶² “Cemaat-i ve martolsân ki ziraat iderler” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 878.

⁵⁶³ “Mezkûrdan kale-i Belgrad limanında olan gemilere müeretteb lazım oldukda demur alatin işтира mukabele-i hizmetlerinde haracdan ve ispençden vesair avarız-ı divaniye ve tekalîf-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olup ve kaleye müteallik olan enva' demür esbabın(?) dahi işleyeler deyu defter-i atikde deyu mukayyed bulunduğundan gayrıyı ellerinde emr-i şerîf-i vacibü't-teşrifleri dahi olmağın defter-i cedid-i sultaniye kayd olundu.” Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 246.

⁵⁶⁴ “Cemaat-i Kiptiyan-ı diğer ki feth-i hakaniden berü dar'ul-cihad kal'a-i Belgrad varoşunda sakinlerdir. Haraçdan çingene haraccısı cem' idüb ve ispençlerin gibi alurmuş.” Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 247.

Çizelge 3.3
1561-1572 Tarihli Defterlere Göre Belgrad Mahalleleri

1561			1572	
Mahalle	H	M	Mahalle	H
Cami-i Şerif Mahalllesi	8		Cami-i Şerif Mahalllesi	13
Zeyneddin Ağa	49	4	Zeyneddin Ağa	24
Ferhad Paşa	55	4	Ferhad Paşa	45
El-Hâc Veli	6	2	El-Hac Veli	32
Mehmed Paşa b. Yahya Paşa	51		Mehmed Paşa ibn Yahya Paşa	48
Alaaddin Petrevî	7		Küçük Hacı Mustafa Üskübi	43
El-Hâc Hüseyin	9		Hacı Mustafa	14
Ferhad Kethüdâ	63		Alaaddin Petrevî	21
Ahmed Ağa	25		Ferhad Kethüdâ der Varoş	92
Iskala	7		Hasan Ağa	29
Hacı Mustafa	17		Ahmed Ağa	3
Üskübî Hacı Mustafa	14		Iskala	3
Hasan Ağa El-Hâc	5		Kemeni Hacı Mustafa	16
Bayram Bey	14		Hacı Mustafa Üskübî	15
Cami-i Şerif Hazret-i Hüdâvendigâr	2		Bayram Beg	53
Bayezid paşa	12		Hasan Ağa	47
Çayırpazar	11	2	Cami-i Şerif Hazret-i Hüdavendigâr	15
Miloş İsteban	12	1	Mescid-i Hacı Secah	20
Radofik	6		Mescid-i Baba Mahmud	17
Jivkov Gorliçe	7	2	Mescid-i Şamlu Hoca	7
Kilise nam-ı diğer Dapojiv Petko	5		Mescid-i Dede Zülfü	26
Nikola veled-i Raten	3		Çaypazar	24
Vataşti veled-i Dimitri	4		Debbâğın der-Varoş	40
Radop Virantoya	2	2	Viraçar	49
Viraçar	17		Anbar-ı Hassa Müfrez-i Kebir	14
Debbâğın	12	2	Kara Yovan	26
Karapulan veled-i Radovine	14	1	Anbar-ı Hassa	21
Toplam	487	20	Lazar Vadoş	19
H: Hane, M: Mücerred			Toplam	776

Çizelge 3.4
1585 Tarihinde Belgrad'da Mahalle İsimleri

Mahalle	Hane
Cami-i Şerif Hazret-i Padişah-ı Alempenah	4
Zeyneddin Ağa der-Varoş	20
Cami-i Şerif Ferhad Paşa der-Varoş	28
El-Hac Veli der-Kale-i Mezbur	15
Cami-i Şerif Merhum Mehmed Paşa ibn-i Yahya Paşa der-Varoş	55
Küçük Hacı Mustafa Üskübî müfrez-i Mehmed Paşa	33
Hacı Mustafa Küçücük oğlu	15
Alaaddin Petrevî der-Kale-i Zîr	15
Cami-i Ferhad Kethüdâ der-Varoş	30
Mescid-i Hasan Ağa der Hacı Nazar müfrez-i Ferhad Kethüdâ	19
Mescid-i Hacı Yakub	7
Mescid-i Hacı Veli müfrez-i Hasan Ağa der Hacı Nazar	13
Ahmed Ağa der-Varoş	26
İskele bölme-i kale-i Belgrad	13
Hacı Mustafa der-Varoş	19
Hacı Mustafa Üskübî	8
Abdulcebbar Ağa müfrez-i Hacı Mustafa Üskübî	18
Cami-i Şeîrf Merhum Bayram Bey der-Varoş	28
Mescid-i İbrahim Bey müfrez-i Merhum Bayram Bey der-Varoş	27
Mescid-i Hasan Ağa der-Kal'a-i bölme	21
Cami-i Şerif Hüdavendigâr der Kal'a-i Bala	30
Mescid-i Hacı Secah müfrez-i Zeyneddin Ağa der-Varoş	15
Mescid-i Baba Mahmud der-Varoş	17
Mescid-i Şamlu Hoca müfrez-i Üskübî Hacı Mustafa	6
Mescid-i Dede Zülfi müfrez-i Baba Mahmud	30
Toplam	512
Cemaat-i Gebran Varoş-ı Belgrad	
Çaypazar	35
Viraçar	14
Cedid müfrez-i Viraçar Debbağın	32
Anbar-ı Hassa müfrez-i Kebir	28
Kara Yovan	36
Anbar-ı Hassa	21
Lazar Vadoş	29
Toplam	195

3.2.3. Belgrad'ın Türk- İslam şehri haline gelmesi

Belgrad'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile beraber Türk- İslam şehri haline getirilmesi için de faaliyetler başlamıştır. Osmanlı fetihlerinde, fetihten hemen sonra şehre ilk gelen halk kitlesi mevcut mahallelere yerleştirilir, en büyük kilise câmiye çevrilir, yeni imâret ve alışveriş mekânları inşa edilirdi.⁵⁶⁵ Belgrad'ın fethiyle de şehirdeki en büyük kilise câmiye tahvil edilmiştir. Osmanlılar fethettikleri şehirlerde hâkimiyet işareti olarak o yerin en büyük kilisesini câmiye çevirir diğer kiliseleri ise Hristiyan nüfusun ihtiyacı oranında eski kullanım tarzı üzerine terkederlerdi.⁵⁶⁶ Belgrad'ın fethinden sonrada Kanuni Sultan Süleyman, Belgrad'ın en büyük kilisesi olan aşağı kaledeki kiliseyi camiye tahvil ederek Cuma namazı kılmıştır.⁵⁶⁷

Fethin hemen sonrası yapılan bir diğer faaliyet de Belgrad halkından bir kısmının İstanbul'a gönderilmesidir.⁵⁶⁸ İstanbul'a getirilen Belgradlılar kendi isimleri ile ma'ruf Belgrad Kapısı⁵⁶⁹ civarına iskân edilmişlerdir. Bir kısmı ise; İstanbul'da Büyükdere'nin arkasındaki Belgrad Köyü'nü kurmuşlardır.⁵⁷⁰ Diğer taraftan Türk- Müslüman nüfusun Belgrad'a yerleşmesi için de çalışmalar yapılmıştır. 1536 tarihli tahrir defterinde Müslüman şehirlilerin vergilerden muâf olduklarına dair kayıt vardır.⁵⁷¹ Belgrad şehir merkezinde 1561 tarihli tahrirden itibaren Türk- Müslüman nüfusun gayr-i müslim nüfusu geçtiği görülmektedir. (Çizelge 4.1.)

Osmanlı hâkimiyetine giren şehirlerde Türk- Müslüman nüfusun artması ile şehrin İslamlaşması için şehir imâr faaliyetleri de hız kazanmaktadır. Şehir imar faaliyetleri iki farklı şekilde devam etmektedir. İlki, Türk- Müslüman nüfusun artmasıyla yine mescid merkezli mahallelerin ve çarşıların oluşumu süreci, ikincisi merkezi “imaret sitesi” olmak üzere, yeni oluşan mahallelerde toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü sosyal tesisin yapılması sürecidir.⁵⁷²

⁵⁶⁵ Doğan Kuban, “Anadolu Türk Şehri Tarihi...” s.58 vd.

⁵⁶⁶ Mehmet Akman, “Kilise ve Havraların İslam- Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri” **İlam Araştırma Dergisi**, C.1, Sayı.2, Temmuz- Aralık 1996, s.138.

⁵⁶⁷ Matrakçı, **Dâsitân-ı Sultân Süleymân**, v:46b, Danişmend, **İzahlı Osmanlı**, C.II, s. 73.

⁵⁶⁸ Yurdaydın, **Kanuni'nin Cülûsu**, s. 30.

⁵⁶⁹ “İstanbul kadısına ve mi'mâr başına hüküm ki, sen ki İstanbul kadısısın, getirüb gönderüb nefsi-i İstanbul'da Yedikule tarafından hisar duvarına karîb olan mahallâtın Belgrad, Samatya kapısı mahallesini...” Bkz. **BOA. MD**, 26, h:165.

⁵⁷⁰ Danişmend, **İzahlı Osmanlı**, C.II, s. 73.

⁵⁷¹ “Nefs-i kal'a-i mezbûrda sakin olan Müslümanlardan sayir ahali-i şehir gibi hukuk ve rûsûm talep olunmaya” Bkz: **BOA. TT**, 187, s.244.

⁵⁷² İmaret sitesi için bkz: Ömer L. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar” **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XXIII, No: 1-2 İstanbul 1963, s.239- 296; Mustafa Alkan, “Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf

Osmanlı şehrinin oluşumunda mescid merkezli mahalleler iskan dönemi imar faaliyetlerinin, külliye merkezli imar faaliyetleri de ileri şehirleşme döneminin timsali olduğu söylenebilir. İskân dönemi imarı, fizikî nizamdan uzak, göçebelerin yerleşik hayata geçiş çabalarını yansıtmaktadır. İmaret sitesi yani külliyeler manzumesi ise; ileri gelişmiş ve fizikî olarak nizam içinde “Roma şehrindeki gibi tek tip şehir modeli”⁵⁷³ arayışı olarak düşünülebilir. Bu şehirleşme modelinde cemiyetin kültür merkezlerini oluşturan iki tip külliye geleneği oluşmuştur. Birincisi şehrin Ulucâmi ile çarşısının oluşturduğu imaret sitesidir. İkincisi ise bir avlu içinde veya aynı mahalle içine dağılmış câmi, mescid, medrese, mekteb, mutfak ve kütüphane gibi hayrâtı ve hemen her türde akarâtı bulunan küçük ölçekli külliyelerdir.⁵⁷⁴

Belgrad şehir merkezinde fetih sonrası süreçte iskan dönemi imar faaliyetlerinin yaşandığı ve şehrin Türk- İslam şehir modeline göre şekillenmeye başladığı anlaşılmaktadır. 1536 tarihli tahrir defterindeki kayıtlarda mescid merkezli Türk- Müslüman mahallelerin kurulduğu tespit edilmiştir.⁵⁷⁵ Ayrıca Belgrad etrafı surlarla çevrili bir kale- şehir görünümündedir. Şehri kalenin dışına (varoşuna) külliye merkezli imar faaliyetleri neticesinde taşıyan da Osmanlılar olmuştur. Belgrad’ın en büyük vakıflarından biri olan Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı kale dışında kurulmuştur. Belgrad’da Mehmet Paşa b. Yahya Paşa adına kale varoşunda bir mahalle bulunmaktadır. Aynı mahallede cami, medrese, imaret, hamam, cami içerisinde bir sıbyan mektebi, kervansaray ve hanlar bulunmaktadır.⁵⁷⁶ Mehmet Paşa b. Yahya Paşa Vakfı Belgrad’da Osmanlı’nın külliye merkezli imar faaliyetlerinin en önemli göstergesidir.

Belgrad Kalesi’nde hem yukarı kale hem de aşağı kalede Sultan Süleyman Han Câmileri vardır.⁵⁷⁷ Bu camiler Osmanlı klasik şehirlerindeki Ulucâmi modelindeki câmilere.⁵⁷⁸ Belgrad tahrir kayıtlarında 22 câmi ismi tespit edilmiştir. (Çizelge 3.5.) Ayrıca tahrirlerde geçmeyip farklı arşiv belgelerinde geçen 20 câmi ismi daha tespit edilmiştir. (Çizelge 3.6.)⁵⁷⁹

Toplumu” **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı**, 9-15 Nisan 2006, -Bildiriler- Ed: Fikret Türkmen, Güler Sevin, Kasım 2007, s.87- 88

⁵⁷³ Doğan Kuban, “Anadolu Türk Şehri Tarihi...” s.55

⁵⁷⁴ Mustafa Alkan, “Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları...” s.88.

⁵⁷⁵ Bu mahalleler Mescid-i Ferhad Paşa mahallesi, Mescid-i Ahmed Ağa mahallesi, Mescid-i Zeyneddin Ağa mahallesi, Mescid-i Hacı Ali-yi Tire mahallesidir. Bkz: **BOA. TT**, 187, s.243-244

⁵⁷⁶ **VGMA**, 737, s. 236-237

⁵⁷⁷ Kayıtlarda “Câmi-i Şerfi-i Hazret-i Padişah-ı Âlempnâh” şeklinde geçmektedir. Bkz: **BOA. TT**, 316, s.354.

⁵⁷⁸ Evliya Çelebi bu iki câmiden seyahatnamesinde bahseder: “aşağı ve yukarı kal’ada Sultan Süleyman Camileri kurşunlu selâtîn câmileridir” Bkz: Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C. 5, s. 182-183

⁵⁷⁹ Kayıtlarda tespit edilen câmi isimlerinin büyük kısmını Evliya Çelebi’de nakletmektedir. “Ahmed Ağa Câmi’i ve Zeyneddin Ağa Câmi’i ve yukarıda Bayrâm Beğ Câmi’i ve Eynehan Beğ Câmi’i ve Turgud Beğ

Sadece câmi sayılarından hareketle Belgrad'ın zaman içerisinde bir Türk- İslam şehri haline geldiği söylenebilir. Günümüz Belgrad'ın da bu câmilerden ayakta kalan tek câmi Bayraklı câmisidir. Bayraklı câmisinin diğer ismi Hüseyin Kethüdâ camisidir.⁵⁸⁰

Osmanlı'da örgün eğitim- öğretim kurumları vakıflar tarafından kurulmuş ve vakıflar tarafından idare olunmuştur. Osmanlı'da örgün eğitim- öğretim, sıbyan mekteplerinden başlar, medreselerle devam etmektedir. Kütüphaneler medreselerin bir parçasıdır. Mektepler ve medreseler mekân olarak bir kurumlar manzumesi olan külliyelerin içinde oldukları gibi bir câmi mescid avlusu içinde, bazen de avlusunda bir mescidi olan müstakil bir kurum halindedir.⁵⁸¹

Belgrad'da Mehmet Paşa b. Yahya Paşa Vakfı'na bağlı bir sıbyan mektebi ve ayrıca bir medrese vardır.⁵⁸² Medresede müderris olarak vazifelendirecek kişilere yevmî 20 akçe verilmesi ve talebelere hadis, kelam fıkıh gibi derslerin tedris ettirilmesi istenmiştir.⁵⁸³ Aynı kayıtta câmi içerisinde bir sıbyan mektebinin olduğu ve burada hocalık yapacak olan şahsa yevmî 10 akçe verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸⁴ Vakfın müderrislere ve danışmendler için yaptığı yıllık ödeme 27.360 akçedir.⁵⁸⁵

Osmanlı Devleti Belgrad'ın ticarî gelişimini sağlamak maksadıyla “vakıf- imaret” sistemi içerisinde vakıflar yoluyla faaliyetlerde bulunmuştur. Öncelike Belgrad'ın şehir gelirleri içerisinde 16. yüzyıl ticarî yaşamında önemli bir yeri olan kervansaray⁵⁸⁶ gelirleri bulunmaktadır.⁵⁸⁷ İncelenen defterlerde bu kervansarayların isimlerini tespit etme imkânı yoktur. Fakat kayıtlarda Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılan “*Sokullu Mehmed*

Câmi'i ve Hâbil Efendi Câmi'i ve Çıksalın Câmi'i ve Hacı İbrâhîm Câmi'i ve İbrâhîm Çelebi Câmi'i ve Hacı Sâdık Câmi'i ve Kadrî Beşe Câmi'i ve Mustafâ Çavuş Câmi'i ve İdrîs Beğ Câmi'i ve Bitbâzârı Câmi'i ve Ferhâd Paşa Câmi'i ve Hacı Nezir Ağa Câmi'i ve Hasan Ağa Câmi'i ve Hacı Sâlih Câmi'i ve Namâzgâh Câmi'i ve Emîr Hasan Ağa câmi'i ve Hacı Pîrî câmi'i ve Koski (Koseki) Beğ Câmi'i ve Tîr-i (Zir) Bâlâ Câmi'i ve Hacı Halîl Câmi'i ve ve Tabahâne Câmi'i ve Abdülcebbâr Efendi Câmi'i ve Fakîr Hacı Alî Câmi'i” Bkz: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 5, s. 183

⁵⁸⁰ Bu câminin adı Yahya Paşa Vakfiyesi'de “..mezkurede Hüseyin Kethüda Mahallesi'nde cami-i şerif karşusunda vaki' etraf-ı erba'adan aher emlakım..” şeklinde geçmektedir. Bkz: **VGMA**, 737, s. 234

⁵⁸¹ Mustafa Alkan, “Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları...” s.92

⁵⁸² Evliya Çelebi, Belgrad'da toplam sekiz medrese ve iki yüz yetmiş adet de sıbyan mektebi olduğunu nakletmektedir. İki medresenin de adını verir. Bunlar İmaret Medresesi ve Bayram Bey Medresesi'dir. Bkz: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 5, s. 183.

⁵⁸³ **VGMA**, 737, s. 236-237

⁵⁸⁴ **VGMA**, 737, s. 237

⁵⁸⁵ **TADB. TTD**, 240, s. 14a

⁵⁸⁶ Evliya Çelebi'ye göre; altı adet kervansaray Belgrad şehrinde bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesinin ismini müellif zikretmektedir. Bu kervansaraylar; Büyük Çarşı içerisindeki Sokullu Mehmed Paşa Kervansarayı, Aşağı Kale'de Süleyman Han Kervansarayı ve İmaret Han Kervansarayı'dır. Bkz: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 5, s. 184

⁵⁸⁷ **TADB. TTD**, 240, s. 2b.

Paşa Kervansarayı’nın ve yine aynı isimle bir çeşmenin olduğu kayıtlıdır.⁵⁸⁸ (Resim 3.8.) Ayrıca Sokullu Mehmed Paşa tarafından Bezzazistan⁵⁸⁹ adında bir han da yapıldığı kayıtlarda vardır.⁵⁹⁰ Sokullu Mehmet Paşa tarafından Belgrad’ın Ferhad Paşa Mahallesi’nde bina edilen bir hanı daha bulunmaktadır. Han dışında bu mevkide hanın güney batısında dört bâb dükkân, hanın kuzeyinde yirmi bir bâb büyük ve iki bâb küçük dükkân, hanın güney tarafında büyük ve küçük iki bâb dükkân, bunların dışında yirmi altı bâb büyük dükkân bulunmaktadır. Yine aynı mahallede otuz iki bâb dükkân vardır.⁵⁹¹ Sokullu Mehmet Paşa Belgrad’daki vakfın akârının toplanması maksadıyla burada bir câbi görevlendirmiştir. Bu câbinin vakfiyede günlük 25 akçe alacağı yazılmaktadır. Bunun dışında geliri ve gideri tutması maksadıyla bir kâtip görevlendirilmiştir. Ayrıca han ve kervansarayların tamire muhtaç yerlerinin tamir edilmesi ve kurulan çeşmelere gelen suyun yolunun akar halde tutulması maksadıyla bir meremmetçi görevlendirilmiştir. Bu meremmetçiye günlük üç akçe verilmesi vakfiyeye kaydedilmiştir.⁵⁹²

Resim 3.8

Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi

Belgrad’da Sokullu Mehmet Paşa Vakfı’na bağlı kervansaray ve han dışında Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı’na bağlı kervansaray ve hanlar bulunmaktadır. Mehmet Paşa b.

⁵⁸⁸ VGMA, 527, (sayfa 27, sıra 20), s.28

⁵⁸⁹ Evliya Çelebi bu handan bahsetmektedir. Bkz: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 5, s. 184

⁵⁹⁰ VGMA, 527, s.28

⁵⁹¹ VGMA, 527, s.29

⁵⁹² VGMA, 527, s.30

Yahya Paşa kervansarayının yıllık 45.000 akçe geliri bulunmaktadır.⁵⁹³ Kervansaray dışında aynı vakfa bağlı Belgrad merkezde bir bâb büyük han ve Raçne Palangası'nda bir bâb han daha bulunmaktadır.⁵⁹⁴ Vakfın kirada olan dükkânlarından elde ettiği yıllık gelir 1582 tarihinde 12.684 akçedir.

Mehmet Paşa b. Yahya Paşa Vakfı fakir halkın karnını doyurması maksadıyla bir aşevi de kurmuştur. Bu aşevinin mutfak masrafı 1582 tarihinde yıllık 66.000 akçedir. Ayrıca kervansaray, han ve çeşmelerin tamiri için yıllık 12.000 akçe harcama yapılmaktadır.⁵⁹⁵

Belgrad Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra “vakıf- imaret sistemi”⁵⁹⁶ ile zamanla bir Türk- İslam şehri haline gelmiştir. 16. yüzyılın sonlarında Belgrad'a gelen seyyahlar Belgrad'ın tam bir Türk- İslam şehrine dönüştüğüne şahitlik etmektedirler.⁵⁹⁷ 16. Yüzyılın sonlarında doğru şehir her yönü ile bir Türk- İslam şehri olmuştur.⁵⁹⁸

⁵⁹³ **TADB. TTD**, 240, s. 14a

⁵⁹⁴ **VGMA**, 737, s. 236-237.

⁵⁹⁵ **TADB. TTD**, 240, s. 14a

⁵⁹⁶ Vakıf- imaret sistemi için bkz: Mustafa Alkan, “Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları...” s.89.

⁵⁹⁷ Seyyahlardan Stefan Gerlah ve Salomon Şvayger “Belgrad câmi sayısıylâ Budin'i geçiyor” diye yazmışlardır. 1608 yılında Belgrad üzerinden İstanbul'a giden Maximillian Prandsteter şehirde 60 kadar caminin bulunduğunu ifade etmektedir. 1658'te Belgrad'a gelen Fransız seyyah Kikle şehirde çok güzel camilerin olduğunu ifade etmekte fakat cami sayısı vermemektedir. 1663 yılında birkaç defa Belgrad'a gelen Avusturyalı diplomat Haynik Otendorf 56 büyük camiinin ve 20 küçük camiinin olduğunu bildirmektedir. Aynı diplomat; Dörtgöl Paşa Camii, Halil Efendi Camii, Bayram Bey Camii, Hacı Mehmed Camii, İmam Bey Camii'nin de adlarını vermektedir. Bkz: Altay S. Recepoğlu; **Belgrat Camileri**, Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, Prizren/Kosova; 2004, s. 27

⁵⁹⁸ 1741 tarihinde şehirdeki müslüman hane sayısı 2.029 iken gayr-i müslim hane sayısı ise 55 olarak kaydedilmiştir. Bkz: **TADB. TTD**, 18, s.18-38

Çizelge 3.5
Tahrirlerde Geçen Câmi İsimleri

Câmi Adı	1560	1572	1585	1740
Sultan Süleyman Câmi	X	X	X	--
Zeyneddin Ağa Câmi	X	X	X	--
Ferhad Paşa Câmi	X	X	X	--
Hacı Veli Câmi	X	X	X	--
Mehmed Paşa b. Yayha Paşa Câmi	X	X	X	--
Ferhad Kethüdâ Câmi	X	X	X	--
Ahmed Ağa Câmi	X	X	X	--
Hasan Ağa Câmi	X	X	X	--
Bayram Bey Câmi	X	X	X	X
Sultan Süleyman Câmi	X	X	X	--
Bayezid Paşa Câmi	X	--	--	--
Hacı Yakup Câmi	--	--	X	--
Baba Mahmud Câmi	--	X	X	--
İbrahim Bey Câmi	--	--	X	--
Hacı Secah Câmi	--	X	X	--
Şamlı Hoca Câmi	--	X	X	--
Dede Zülfi Câmi	--	X	X	--
Abdülcebbar Ağa Câmi	--	X	X	--
Turgud Bey Câmi	--	--	--	X
Abdipaşazâde Ali Paşa Câmi	--	--	--	X
Hacı Pîrî Câmi	--	--	--	X
Tabbahhane Câmi	--	--	--	X
X: Var; --: Yok				

Çizelge 3.6
Tahrirlerde Geçmeyen Câmiler

Câmi Adı	Câmi Adı
Sultan Mahmud Camii ⁵⁹⁹	Yahya Paşa Câmi ⁶⁰⁰
Zîr-i Bâlâ Camii ⁶⁰¹	Sultan Mustafa Câmi ⁶⁰²
İnanbey Câmi ⁶⁰³	Gözüm Hacı Veli Câmi ⁶⁰⁴
Ahmed Bey Câmi ⁶⁰⁵	Sultan Mustafa Câmi ⁶⁰⁶
Sultan Mehmed Câmi ⁶⁰⁷	Yahyalı Gazi Mehmed Paşa Câmi ⁶⁰⁸
Hacı Ali Câmi ⁶⁰⁹	Hacı Beşir Ağa Câmi ⁶¹⁰
İnhan Bey Câmi ⁶¹¹	Hasan Paşa Câmi ⁶¹²
Edremî Bey Mescidi ⁶¹³	Cami-i Der Kurb-u Nehri Sava ⁶¹⁴
Baba Ahmed Camii ⁶¹⁵	Debbağhane Camii ⁶¹⁶
Kamil Ahmed Paşa Câmi ⁶¹⁷	Koseki Mehmed Paşa Câmi ⁶¹⁸

⁵⁹⁹ İlgili evraktan Belgrad yakınlarındaki Pulaç Palangası'nda olduğu görülmektedir. Bkz. **BOA.C.EV.** Dosya 132, Gömlek 6592, (H.1177/M.1763).

⁶⁰⁰ Belgrad'daki Devebağirtan Palangası'nda bulunmaktadır. Müstakil imam ve hatibi bulunmaktadır. Bkz. **BOA. C.EV.** Dosya 585, Gömlek 29529, (H.1172/M.1758).

⁶⁰¹ Belgrad varoşunda bulunmaktadır. Evrakta Belgrad Gümrük Mukâta'asından hitabet için tevcih yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. **BOA. C.EV.** Dosya 188, Gömlek 9353, (H.1201/M.1786).

⁶⁰² Belgrad varoşunda olan bir câmidir. Belgede "Hünkâr Câmii" demekle ma'ruftur denilmektedir. Belgeden iki imamının olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. **BOA. C.EV.** Dosya 62, Gömlek 3083, (H.1214/M.1799).

⁶⁰³ Belgrad varoşunda bulunan bir câmidir. Bkz. **BOA. C.EV.** Dosya 205, Gömlek 10240 (H.1181/M.1767).

⁶⁰⁴ **BOA. C.EV.** Dosya 652, Gömlek 32884, (H.1091/M.1680).

⁶⁰⁵ Belgrad yakınlarındaki Hasan Paşa Palangası'nda bulunmaktadır. İmam ve hatibi vardır. İlgili evrakta imamet ve hitabet tevcihleri verilmektedir. Bkz. **BOA.C.EV.** Dosya 215, Gömlek 10717, (H.1214/M.1799)

⁶⁰⁶ Belgrad'a tâbi Yagodine Palangası'nda olan bir câmidir. Müstakil imam ve hatibi belgede verilen tevcihâtan anlaşılmaktadır. Bkz. **BOA.C.EV.** Dosya 656, Gömlek 33075, (H.1178/M.1764).

⁶⁰⁷ **BOA. C.EV.** Dosya 248, Gömlek 12367, (H.1108/M.1696).

⁶⁰⁸ Belgrad'da bulunan Gazi Mehmed Paşa Câmisinin belgeden evkâfı olduğu ve vakfın gelirlerinin toplanabilmesi için câbi tevcihi yapıldığı görülmektedir. **BOA. C.EV.** Dosya 661, Gömlek 33344, (H.1125/M.1713).

⁶⁰⁹ Câmi Belgrad varoşundadır. Belgeden câminin yandığı anlaşılmaktadır. Câmi altındaki on dokuz dükkan ile beraber yeniden inşa edilmiştir. Bkz. **BOA. C.EV.** Dosya (H.1181/1767), Bu câmi 1536 tahririnde geçen Hacı Ali Câmii ile aynı olsa gerektir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 243

⁶¹⁰ **BOA. C.MF.** Dosya 174, Gömlek 86836, (H.1195/M.1780).

⁶¹¹ Belgrad yakınlarındaki Vračar sahrasında bulunan bir camidir. Bkz. **BOA. C.EV.** Dosya 447, Gömlek 22650, (H.1193/M.1778).

⁶¹² **BOA. C.MF.** Dosya 177, Gömlek 8849, (H.1172/M.1758).

⁶¹³ **BOA. KK_d**, 4895, s. 6.

⁶¹⁴ Caminin adı verilmemiş yeri tarih edilmiştir. **BOA. KK_d**, 4895, s. 6.

⁶¹⁵ **BOA. KK_d**, 4895, s. 6.

⁶¹⁶ **BOA. KK_d**, 4895, s. 6.

⁶¹⁷ Belgrad varoşunda Sava Nehri kenarındadır. Bkz. **BOA.C.EV.** Dosya 462, Gömlek 23353, (H.1212/1797).

⁶¹⁸ **İE. EV.** Dosya 18, Gömlek 2181, (H.1091/M.1681).

4. NÜFUS VE YERLEŞME

4.1. Şehir Nüfusu

Belgrad'ın Tuna ve Sava gibi iki büyük nehrin kesişim noktasında olması, jeo- stratejik konumundan dolayı tarih boyunca büyük devletlerin elinde tutmaya çalıştığı bir bölgedir. Askerî kıstaslar açısından da güvenilir bir yerdir. Ayrıca tarihî İstanbul-Roma askerî yolunun nihâî noktası olması önemli bir üs olarak telâkki edilmesinde etkili olmuştur.⁶¹⁹ Tuna ve Sava nehirleri aracılığıyla su üzerinden ulaşımın kolay olması, kara yolunun askerî olarak kullanılması; güvenli kullanılabilir, düzgün bir yol olması Belgrad'ı önemli bir askerî, ticarî ve kültürel merkez haline getirmiştir.

Belgrad'ın Kanunî döneminde Türk hâkimiyetine girmesinden sonra Türk-Müslüman nüfusu artmaya başlamıştır. Belgrad'a Müslüman nüfus üç yolla gelmektedir.⁶²⁰ Birincisi askerî sınıf mensuplarıdır.⁶²¹ Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde askerî yoklama defterleri ile bu konu biraz daha irdelenecektir. İkincisi; bölgeye Anadolu'nun değişik yerlerinden gelen zanaât-kâr ve esnaf tâifesidir.⁶²² Tapu tahrir defterlerinde bu şahıslardan bazılarını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Çünkü isimlerinin yanında nereli oldukları yazılanlar vardır.⁶²³ Müslüman nüfusunun artışıdaki bir diğer husus; yerel halktan İslama girenlerdir. Tahrirlere bakıldığında özellikle mahalle kayıtlarında çok sayıda “veled-i Abdullah” ismi ile karşılaşılmıştır. Ayrıca ilk tahrirden itibaren istikrarlı şekilde müslüman mahalle sayısı artmıştır. Bu mahallelerde oturanların genelde baba adının “Abdullah” olması dikkat çekmektedir.⁶²⁴ Kişilerin tamamı ihtidâ eden gayr-i müslimler olmasa bile büyük bir kısmının ihtidâ eden gayr-i müslim nüfusun olduğunu söylemek mümkündür.

Belgrad'ın şehir ve köy nüfusunun tespitinde bölge ile ilgili yapılan tahrir defterlerinden faydalanılmıştır. İncelenen 1527 tarihli tahrir defterinde Müslüman mahallesi kaydına rastlanılmamıştır.⁶²⁵ 1536 tarihli ikinci defterde dört müslüman mahalleye, bazı köylerde yine müslüman kaydına ulaşılmıştır.⁶²⁶ Müslüman nüfustaki artış 1561 tarihinden itibaren

⁶¹⁹ İreçek, **Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu**, s. 6,108.

⁶²⁰ D. Djurdjev; “Belgrade”, s. 1163.

⁶²¹ “*Belgrad Budin'in fethedilmesine kadar tam bir kamp görünümündeydi.*” Bkz. Selim Aslantaş, “Dâr-ul-Cihad Belgrad” s.29.

⁶²² Djurdjev, “Belgrade” s.1164.

⁶²³ “*El-Hâc Hasan Mahallesi'nde çeşmeci olan Mustafa Anadolî, Ferhad Kethüdâ Mahallesi'nde Kalensövilik yapan Pîri Bosnavî*” Bkz. **BOA. TT**, 316, s.356-357

⁶²⁴ **BOA. TT**, 316, s.354-358.

⁶²⁵ **BOA. TT**, 978, s. 878- 880.

⁶²⁶ Bu mahalleler “*Ferhad Paşa, Ahmed Ağa, Zeyneddin Ağa, Hacı Ali-yi Tire*”dir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 244.

daha net görülmektedir.⁶²⁷ 1561 tarihli defterde şehir merkezinde müslüman mahalle sayısının da müslüman nüfusun da arttığı tespit edilmiştir. Fakat şehir nüfustaki bu artış kır nüfusunda görülmemektedir. 1572 ve 1585 tarihlerinde ise; şehirdeki nüfus artarken köylerdeki nüfusun artmadığı görülmüştür. (Çizelge 4.1.- 4.2.- 4.3.) Tahrir defterlerinin verileri çerçevesinde Belgrad'da köy ve şehir nüfusları irdelenmeye çalışılacaktır. Tahrirlerde verilen nüfus bilgileri vergiye tâbi nüfustur. Tahrirler yerleşim yerlerindeki tüm nüfusu yansıtmadıklarından muğlak bazı bilgilerle nüfus verileri hazırlanmıştır.⁶²⁸

4.1.1. Şehirli Müslüman nüfusu

1527 tarihli tahrir defterinde şehir merkezinde Müslüman mahalle kaydı yoktur. Belgrad'da müslüman mahalle kaydına ilk olarak 1536 tarihli mufassal tahrir defterinde rastlanılmıştır. 1536 tarihinde *Mahalle-i Mescid-i Ferhad Paşa, Mahalle-i Mescid-i Ahmed Ağa, Mahalle-i Mescid-i Zeyneddin Ağa, Mahalle-i Mescid-i Hacı Ali-yi Tire* müslüman mahalleler olarak kaydedilmiştir.⁶²⁹ Ayrıca defterde Müslüman mahalleler için; “*Nefs-i Kal'â-i mezburda sâkin olan müslümanlardan sâyir ahâli-i şehir gibi hukuk ve rûsûm talep olunmaya*”⁶³⁰ şeklinde kayıt vardır. Bu kaydın sebebi Müslüman Türk nüfusunu Belgrad'a getirebilmek içindir. Bu politikada da başarılı olunmuştur. 1561 tarihli tahrir defterinde Müslüman mahalle sayısı 16'ya çıkmıştır. (Çizelge 4.1.- 4.2. ve 4.3)

1536 tarihinde şehirdeki müslim hane sayısı 100'dür.⁶³¹ Bu sayının şehirdeki toplam nüfusa oranı ise %15'tir.⁶³² Dolayısıyla şehirde 1536 tarihinden itibaren Müslüman nüfusun arttığı görülmektedir. 1561 tarihinde ise çok farklı bir tablo ortaya çıkar. Müslüman hane sayısında ciddi bir artış varken gayr-i müslim hane sayısında ciddi bir azalma söz konusudur. 1561 tarihinde vergi mükellefi müslim hane sayısı 398⁶³³ olarak tespit edilmiştir. Mücerred kaydı ise 10'dur. Bu rakamlara vergiden muâf olan imam, müezzin, hatip ve dizdâr dâhil edilmiştir. Bu zümrelerin dâhil edilmesinin sebebi vergi nüfusunu değil şehirde yaşayan nüfusu ortaya çıkarmak içindir. 1572 tarihli tahrirde göre ise; müslim hane sayısında yine artış görülmektedir. Bu tahrirde göre 680 müslim hane bulunmaktadır. Bu şekliyle bir önceki tahrirde göre müslim hane sayısı %41 artış

⁶²⁷ BOA. TT, 316, s.354-358.

⁶²⁸ Ahmet Güneş, **Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. , 1994, s. 12.

⁶²⁹ BOA. TT, 187, s. 243-244.

⁶³⁰ BOA. TT, 187, s. 244.

⁶³¹ BOA. TT, 187, s. 243-244.

⁶³² Şehirdeki müslüman nüfus tespiti yapılırken haneler 5 ile çarpılmış ve mücerred nüfus eklenmiştir. Ayrıca şehirdeki askerlerde (mustahfızân ve yeniçeriyân) müslüman nüfusa dâhil edilerek oranlar hesaplanmıştır. Bkz. Tablo 3.1. ve 3.2.

⁶³³ BOA. TT, 316, s. 354-358.

kaydetmiştir.⁶³⁴ 1585 tarihli defterde ise müslim hanede düşüş kaydedilmiştir. Müslüman hane sayısı 583 olarak verilmektedir.⁶³⁵ Bu haliyle %14'lük bir düşüş yaşanmıştır. 1585 yılındaki bu düşüşün bir nedeni 1579 yılında Belgrad'da meydana gelen salgın olmalıdır. Çünkü Trickovic'in ifadesiyle bu tarihe kadar düzenli artan şehir nüfusunda salgından dolayı bir duraksama ve gerileme söz konusu olmuştur.⁶³⁶

Belgrad sadece sivil nüfusun yaşadığı bir yer değildir. Stratejik konumundan dolayı aynı zamanda askerî bir üstür. Belgrad ile ilgili tam bir nüfus tahmini ortaya koyabilmek için askerî nüfusunda tespit edilmesi gerekmektedir. Çünkü 1541'den sonra şehir tam anlamıyla bir askerî kamp görünümündedir.⁶³⁷ Budin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra "*serhad kalesi*" olma özelliğini kaybetmiş gibi görünse de askerî önemini hiçbir dönem kaybetmemiştir. Nitekim 1585 tarihli bir hükümde Semendire ve Belgrad kaleleri için "*serhaddin kilidi*" deyimini kullanılmakta ve Belgrad'da ki *mahzenlere* dikkat çekilmektedir.⁶³⁸ Belgrad'daki askerî nüfusu ortaya çıkarabilmek için tahrirlerdeki bazı verilerle mevâcib defterlerindeki bazı bilgilerden yararlanılacaktır. 1561 tarihinde Belgrad Kalesi'nde kale mustahfız sınıfı (*mustahfızân-ı kal'a-i Belgrad*) 1159'dur.⁶³⁹ Bu kale mustahfızları içerisinde vergiden muâf olup limanda, kalede meremmetçilik ve dülgerlik gibi vazifeler yapan kıptiyân ve yahudiyân zümresi ile martoloslar da dâhildir. 1572 tarihinde bu rakam 1339'a çıkmıştır.⁶⁴⁰ 1585 tarihinde ise mustahfızân sınıfı 710⁶⁴¹ olarak kaydedilmiştir. Mustahfızân sınıfı dışında Belgrad Kalesi'nde olan başka askerî sınıflar da bulunmaktadır. Bunların başında yeniçeriler gelmektedir. Tahrir kayıtlarında mustahfızân sınıfı hariç diğer askerî sınıflarla ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 1692 tarihli mevâcib defterine göre; buradaki yeniçeri sayısı 672'dir.⁶⁴² Bu neferlerden 221

⁶³⁴ BOA. TT, 517, s.362-370.

⁶³⁵ TDAB. TTD, 184, s.188b-191b.

⁶³⁶ Trickovic'ten naklen Selim Aslantaş, "Dâr'ul-Cihad Belgrad" s. 31. 1585 tarihli tahrir defterinden sonra Belgrad ile ilgili arşivde tespit edilen tek tahrir defteri H.1154/M.1741 tarihli 18 numaralı mufassal tahrir defteridir. Belgrad'da müslüman nüfusun artışının görülmesi açısından bu defterdeki veriler önemlidir. Çünkü defterdeki verilere göre 1741 tarihinde Belgrad tam bir Osmanlı şehri haline gelmiştir. Bu defteri önemli kılan bir diğer husus 1739'da Belgrad'ın yeniden Avusturya'dan alınmasından sonra (Belgrad'ın Avusturya'dan geri alınması ile Bkz. Hakan Karagöz; 1737-1739 Osmanlı- Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması, Süleyman Demirel Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2008) yapılan ilk tahrir olmasıdır. 1741 tarihinde şehirdeki müslüman hane sayısı 2.029 iken gayr-i müslim hane sayısı ise 55 olarak kaydedilmiştir. Gayr-i müslim hane sayısında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Gayr-i müslim nüfustaki bu azalmanın en önemli nedeni savaştan yeni çıkmış olmasından dolayı can güvenliği endişesinin olmasıdır. Bkz: TDAB. TTD, 18, s.18-38.

⁶³⁷ Selim Aslantaş, "Dâr'ul-Cihad Belgrad" s.29.

⁶³⁸ BOA. MD, 55, h:393.

⁶³⁹ BOA. TT, 316, s. 362-369.

⁶⁴⁰ BOA. TT, 517, s.373-381.

⁶⁴¹ TDAB. TTD, 184, s. 192b-196b.

⁶⁴² BOA. KK_d, 04741, s. 2.

tanesi aslında Budin askeri olup geçici görevle burada bulunmaktadır.⁶⁴³ Belgrad'da kendi askerî gücü dışında geçici görevle burada vazifelendirilen veya sefer hazırlığı sebebiyle burada ikamet ettirilen askerler bulunmaktadır. 1699 tarihinde Belgrad'daki 322 yeniçeri neferinin aslında Varad'a kayıtlı yeniçeriler oldukları fakat geçici görevle Belgrad'da bulundukları tespit edilmiştir.⁶⁴⁴ Aynı tarihte Belgrad'da 3268 yeniçeri⁶⁴⁵ neferi bulunmaktadır. Diğer mevâcib defterleri ile kıyaslandığında bu rakamın fazla olduğu görülecektir. Yeniçeri sayısının fazla olmasının sebebi Belgrad'ın Avusturya'dan yeni geri alınmış olmasıdır. Dolayısıyla bu yeniçeriler Belgrad'da ihtiyatî kuvvet olarak bırakılmışlardır. 1715 tarihinde ise Belgrad'da toplam 1.200 asker bulunmaktadır.⁶⁴⁶ Bu askerlerin 545'i yeniçeridir.⁶⁴⁷ Verilerden hareketle Belgrad'da sefer ve olağanüstü durumlar haricinde kale mustahfızları, yeniçeriler, bunların dışında kalan ve defterlerde zikredilen gönüllüyân, beşlüyân, duâgüyân gibi sınıflar da dâhil olmak üzere ortalama 2.000 civarı neferin bulunduğu söylenebilir. 1692 tarihinde geçici görevle gelen askerler haricindeki askerî sınıflar için "*yerlüyân-ı Belgrad*"⁶⁴⁸ ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeden Belgrad'da daimî kalan askerler anlaşılmaktadır. Bu "*yerlüyân*" denilen askerî sınıfların sayıları defterde 2.045⁶⁴⁹ olarak kaydedilmiştir. Fakat sefer döneminde veya olağanüstü bir durum cereyan ettiğinde Belgrad'daki asker sayısı artmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi 1699 tarihinde Belgrad'ın geri alınmasının akabinde buradaki sadece yeniçeri sayısının 3.268 olması dönemine göre asker sayısının değiştiğinin bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Mevâcib defterlerindeki verilere göre; Belgrad'da olağanüstü bir durum olmadığı zamanlarda ortalama 2.000 nefer asker olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla askerî nüfus toplam nüfusa 2.000 asker olarak dâhil edilecektir.

Vergiden muâf olan zümreler, şehirdeki gerçek nüfusu ortaya çıkarabilmek için hane rakamlarına dâhil edilmiştir. Tahrirlerde geçen ve vergiden muâf imam, müezzin, hatib, hafız, kethüdâ, ma'zul gibi zümreler nüfusun tespitinde tablodaki hane sayılarında gösterilmiştir.

⁶⁴³ Kayıttta "*Cemaat-i Yeniçeriyân-i Budin*" şeklindedir. Bkz. **BOA. KK_d**, 04741, s.2.

⁶⁴⁴ "*Defter-i Kal'a-i Varad ki, hâlen der- Kal'a-i Belgrad şeklindedir.*" Bkz. **BOA. KK_d**, 4895, s. 21-22.

⁶⁴⁵ **BOA. KK_d**, 4895, s. 6-13.

⁶⁴⁶ **BOA. KK_d**, 04756, s. 11.

⁶⁴⁷ **BOA. KK_d**, 04756, s. 11.

⁶⁴⁸ "*Cemaat-i Neferân-ı Yeniçeriyân-ı Yerlüyân-ı Belgrad*" şeklindedir. Bkz. **BOA. KK_d**, 4895, s. 5-6.

⁶⁴⁹ **BOA. KK_d**, 04741, s. 2.

Çizelge 3.1.’de görüldüğü üzere şehirdeki Müslüman nüfus 1572 tarihine kadar sürekli artmıştır. 1572-1585 tarihleri arasında ise şehirdeki Müslüman nüfus azalmıştır. Bunun nedeni 1579’da meydana gelen salgın⁶⁵⁰ olmalıdır.

Çizelge 4.1 Belgrad Kazası’nda Hane ve Mücerred Sayıları Tahminî Nüfus									
		1536		1561		1572		1585	
		H	M	H	M	H	M	H	M
Şehir	Müslim	100	--	398	10	680	--	561	--
	Gebrân	151	--	115	10	380	--	317	--
	Şehir Toplamı	251	--	513	20	1060	--	878	--
Köyler	Müslim	60	9	107	4	99	--	74	--
	Gebrân	2607	516	1725	264	1885	205	2030	19
	Köyler Toplamı	2667	525	1832	268	1984	205	2104	19
Şehir ve Köyler	Müslim	160	9	505	14	779	--	635	--
	Gebrân	2758	516	1840	274	2265	205	2347	19
	Genel Toplam	2918	525	2345	288	3044	205	2982	19
Tahminî Sivil Nüfus		15105		12013		15015		14929	
Ortalama Askerî Nüfus		2000		2000		2000		2000	
Tahminî Top. Nüfus		17115		14013		17425		16929	
H: Hâne, M:Mücerred, --:Yok,									
Askerî sınıflar 2000 kişi, nüfus hesaplamada hane x5 formülü uygulanmıştır. ⁶⁵¹									

⁶⁵⁰ Trickovic’ten naklen Selim Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad Belgrad” s. 31.

⁶⁵¹ Mehmet Öz, Canik Sancağı çalışmasında haneleri 5 ile neferleri 3 ile çarparak tahminî nüfus hesaplaması yapmıştır. Araştırmada Belgrad’ın nüfusunu ortaya çıkarmak için haneler 5 ile çarpılmıştır. Bkz. Mehmet Öz, XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK, 1999, s:63.

Çizelge 4.2
Hane ve Mücerredlerin Tahrirlere Göre
Artış ve Düşüş Nisbetleri (% olarak)

		1536-1561		1561-1572		1572-1585		1536-1585	
		H	M	H	M	H	M	H	M
Şehir	Müslim	298	100	41	--	-14	--	483	--
	Gebrân	-24	100	230	--	-16	--	109	--
	Şehir Toplamı	74	100	78	--	-10	--	189	--
Köyler	Müslim	78	-55	-7	--	-25	--	23	--
	Gebrân	-33	-48	9	-22	8	-978	-28	--
	Köyler Toplamı	-32	-48	8	-21	6	-978	-21	--
Şehir ve Köyler	Müslim	215	55	54	--	18	--	310	--
	Gebrân	-49	-47	23	-33	4	-978	-17	--
	Genel Toplam	-24	-44	29	-28	-2	-978	3	--

H: Hâne, M:Mücerred, --:Yok - : eksi yönde azalmış

Çizelge 4.3
Müslim ve Gayr-i Müslimlerin
Nüfus İçindeki Nisbetleri (% olarak)

		1536	1561	1572	1585
Şehir	Müslim	15	28	32	29
	Gebrân	4	4	11	9
	Şehir Toplamı	19	16	23	21
Köyler	Müslim	2	4	3	2
	Gebrân	79	63	57	60
	Köyler Toplamı	81	67	60	62
Genel %	Müslim	16	32	35	31
	Gebrân	84	68	65	69
Tahminî Sivil Nüfus		15105	12013	15015	14929
Ortalama Askerî Nüfus		2000	2000	2000	2000
Tahminî Top. Nüfus		17115	14013	17425	16929

H: Hâne, M:Mücerred,

Askeri Sınıflar 2000 kişi

Çizelge 4.4.
1585 Tarihine Göre Belgrad'da Müslüman Mahalleler

Mahalle Adı	Hane	İm.- Hat.	Müe.
Cami-i Şerif Hazret-i Padişah-ı Alempenah	4	1	1
Zeyneddin Ağa der-Varoş	20	1	1
Cami-i Şerif Ferhad Paşa der-Varoş	28	1	1
El-Hac Veli der-Kale-i Mezbur	15	1	1
Cami-i Şerif Mehmed Paşa b. Yahya Paşa	55	2	1
Küçük Hacı Mustafa Üskübî	33	1	1
Hacı Mustafa Küçücük oğlu	15	1	1
Alaaddin Petrevî der-Kale-i Zîr	15	1	1
Cami-i Ferhad Kethüdâ der-Varoş	30	1	2
Mescid-i Hasan Ağa	19	1	1
Mescid-i Hacı Yakub	7	1	1
Mescid-i Hacı Veli	13	1	1
Ahmed Ağa der-Varoş	26	1	2
İskele bölme-i kale-i Belgrad	13	--	--
Hacı Mustafa der-Varoş	19	1	1
Hacı Mustafa Üskübî	8	1	1
Abdulcebbar Ağa	18	1	1
Cami-i Şerif Merhum Bayram Bey	28	1	2
Mescid-i İbrahim Bey	27	1	1
Mescid-i Hasan Ağa	21	1	1
Cami-i Şerif Hüdavendigar	30	1	--
Mescid-i Hacı Secâh	15	1	1
Mescid-i Baba Mahmud	17	1	1
Mescid-i Şamlu Hoca	6	1	1
Mescid-i Dede Zülfi	30	--	--
Toplam	512	24	25
Genel Toplam	561		

4.1.2. Şehirli gayr-i müslim nüfusu

Defterlerde gayr-i müslim hane sayıları verilirken genelde “*nefs-i Belgrad der varoş-ı Belgrad*”⁶⁵² adıyla sıralanmıştır. Şehirde yaşayan müslüman hanelerde 1572 tarihine kadar sürekli bir artış varken, gayr-i müslim hanelerde inişli- çıkışlı bir durum ortaya çıkmaktadır. Şehirde 1527 tarihinde, 63 gayr-i müslim hane kayıtlıdır.⁶⁵³ Bu haneler kaydedilirken yaptıkları işlerle kaydedilmişlerdir. Meselâ “*Mahalle-i Ofçaroğlu cemaat-i*

⁶⁵² BOA. TT, 978, s. 878.

⁶⁵³ BOA. TT, 978, s.878- 880.

*martosan*⁶⁵⁴ *ki ziraat ederler*”⁶⁵⁵ şeklinde kaydedilmiştir. Martolosân sınıfı yaptığı hizmetlerine mukabil avâriz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muâftır. Belgrad’da ettikleri ürünlerden dolayı öşür verdikleri için deftere bu kayıt düşülmüştür. Başka bir kayıta mahalle yerine cemaat olarak kayıt yapılmıştır. Meselâ “*Cemaat-i kalafatçıyan ki ziraat ederler*”⁶⁵⁶ şeklinde bir kayıt vardır. Bunlar deftere kaydedilirken mahalle olarak değil cemaat olarak kaydedilmişlerdir. Bu kayıtların ortak noktası ziraat yapmalıdır. Ziraatten elde ettikleri üründen dolayı vergiye tâbi olmuşlardır. Hâlbuki 1536 tarihli defterde liman ve gemi işleri ile meşgul olan kıptiler (çingeneler) için “*mukabele-i hizmetlerinde haracdan ve ispençden vesâir avâriz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olub*”⁶⁵⁷ kaydı bulunmaktadır. Yani limancılık, kalafatçılık, kotracılık gibi işlerle meşgul zanaât erbâbından vergi alınmamaktadır. Bundan dolayı defterdeki kayıtlar gerçek “*nefs*” nüfusu olmayıp yaptığı zirâî faaliyetlerden dolayı vergiye tâbi olmuş mahalle veya zümrelerin kaydıdır. Buradan hareketle gayr-i müslim hane sayısındaki dalgalanma nüfusun normal artış seyrine uygun düşmemektedir. Dolayısıyla bu nisbetteki bir artış veya düşüşü izah etmek için bir takım sebeplerin olması gerekir. Bu ise ancak çevresindeki diğer nahiye veya sancakların nüfus hareketleri incelenerek açıklanabilir. Bu bağlamda Semendire Sancağı içerisindeki bir diğer nahiye olan *Rudnik*’in nüfus kayıtları incelenmiştir. Buna göre; 1536 tarihinde 208 olan gayr-i müslim nüfusu⁶⁵⁸ 1561 tarihinde 146’ya düşmüştür.⁶⁵⁹ 1572 tarihli defterde ise 202’ye çıkmıştır.⁶⁶⁰ Yani aynı Belgrad’da olduğu gibi nüfus ve hane durumlarında inişli çıkışlı bir durum söz konusudur. 1579 yılındaki salgın nüfusun azalmasında etkili olmuştur.⁶⁶¹ Ayrıca defterlerde bazı gayr-i müslim mahalleler yaptıkları işlerden dolayı vergiden muâf tutulmuş, defterde gösterilmemiş, sadece vergiye tâbi olanlar gösterilmiştir.⁶⁶² Bu durum da gerçek nüfusun ortaya çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Şehirde gayr-i müslim nüfus arasında ihtidâ

⁶⁵⁴ “*Derbendci olarak hizmet eden martoloslar, başta meskûn mahaller olmak üzere maden işletmelerinde, çiftliklerde ve bütün yol şebekelerinde emniyeti korumakla meşgul olmuşlardı. Bu görevlerinin yanında hizmet ettikleri yerin iktisadî durumuna göre çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.*” Bkz. Milan Vasic, **Martolosi u Jugoslovenskim Zemljama Pod Turskom Vladivnom**, Sarajevo 1967, s.225-226; Derbendcilik hizmetlerine mukabil avâriz-ı divaniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden muâf tutulmuşlardır. Fakat zirâî üretim yapan martolos yetiştirdiği ürünün öşrünü vermişti. Bkz. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı**, İstanbul 1990, s.92.

⁶⁵⁵ BOA. TT, 978, s.879.

⁶⁵⁶ BOA. TT, 978, aynı yer.

⁶⁵⁷ BOA. TT, 187, s. 244.

⁶⁵⁸ BOA. TT, 187, s. 43-50.

⁶⁵⁹ BOA. TT, 316, s. 40-45.

⁶⁶⁰ BOA. TT, 517, s. 98-103.

⁶⁶¹ Selim Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad Belgrad” s. 31.

⁶⁶² 1527 tarihli defterde sadece ziraatle meşgul olan zümreler kaydedilmiştir. Bkz: BOA. TT, 978, s: 878-880

edenlerde olmuş olmalıdır. Kayıtlardaki “veled-i Abdullah” isimlerinin çokluğu bundan olsa gerektir.⁶⁶³ İhtidâ edenlerde gayr-i müslim nüfusun azalmasında etkili olmuştur.

Belgrad’da gayr-i müslimlerle ilgili defterlerde üç ana gruptan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi defterlerde “cemaat-i Gebrân”,⁶⁶⁴ diğeri “cemaat-i Kıptiyân”⁶⁶⁵ ve bir diğeri de “cemaat-i Yahudiyân”⁶⁶⁶ olarak geçmektedir.⁶⁶⁷ Tahrir defterlerinde kıptiyân ve yahudiyân zümre dışında kalanların tamamı “*cemaat-i gebrân*” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Çizelge 4.5 1585 Tarihine Göre Belgrad’da Gayr-i Müslim Mahalleler	
Mahalle Adı	Hane
Çaypazar	35
Viraçar	14
Cedid müfrez-i Viraçar Debbağın	32
Anbar-ı Hassa müfrez-i Kebir	28
Kara Yovan	36
Anbar-ı Hassa	21
Lazar Vadoş	29
Toplam	195

1536 tarihli defterde yahudi mahalle kaydı yoktur. Kıptî (çingene) mahallelerde dâhil gayr-i müslim mahallelerdeki hane sayısı 151 olarak geçmektedir.⁶⁶⁸ Aynı tarihte çingene olup da müslüman gözüken bir cemaat grubu daha vardır ki, bunlar 20 hanedir.⁶⁶⁹ 11 hane de diğer çingene zümredir.⁶⁷⁰ Ayrıca müslüman çingene zümresi, “*liman işlerinde yaptıkları hizmetlerine mukâbil ispenç, haraç, avâriz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muâf*” tutulmuşlardır.⁶⁷¹ Diğer çingene zümre için düşülen bir kayıt oturdukları yerle ilgilidir. Kayda göre Belgrad’ın fethinden bu yana gayr-i müslim çingenelerin kale varoşunda sakin

⁶⁶³ BOA. TT, 316, s.354-358

⁶⁶⁴ BOA. TT, 517, s. 370.

⁶⁶⁵ BOA. TT, 517, s.381.

⁶⁶⁶ BOA. TT, 517, aynı yer.

⁶⁶⁷ Evliya Çelebi şehrin demografik yapısını anlatırken “şehirde Sırplar, Bulgarlar, Rumlar, Ermeni, Frenk ve Macarlar ile Kıptiler ve Yahudiler yaşamaktadır, bunların dışındaki tüm mahalleler Müslümandır” demektedir. Bkz: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.5, s.182.

⁶⁶⁸ BOA. TT, 187, s.243-247.

⁶⁶⁹ “*Cemaat-i kıptiyân-ı müslemanân*” şeklindedir. BOA. TT, 187, s.247.

⁶⁷⁰ BOA. TT, 187, aynı yer

⁶⁷¹ “*Mezkûrdan kale-i Belgrad limanında olan gemilere müeretteb lazım oldukda demur alatin işтира mukabele-i hizmetlerinde haracdand ve ispençden vesair avarız-ı divaniye ve tekâlîf-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olub ve kaleye müteallık olan enva’ demür esbabın(?) dahi işleyeler deyu defter-i atikte deyu mukayyed bulunduğundan gayrıyı ellerinde emr-i şerif-i vacibü’t-teşrifleri dahi olmağın defter-i cedid-i sultanîye kayd olundu.*” Bkz. BOA. TT, 187, aynı yer.

olduklarını anlaşılmaktadır.⁶⁷² 1536 tarihli defterde ayrıca 386 martolos odabaşlarına (ser-oda) göre kaydedilmiştir.⁶⁷³

1561 tarihli mufassal tahrir defterine göre; gayr-i müslim çingeneler ve yahudiler dâhil hane sayısı 115 olarak kaydedilmiştir.⁶⁷⁴ Mücerred sayısı ise 10'dur. Müslüman çingene zümre 38, gayr-i müslim çingene zümre ise 17'dir.⁶⁷⁵ Yahudi hane sayısı 5, mücerred ise 2'dir.⁶⁷⁶ 1536'daki defterde göre gayr-i müslim hane sayısında yukarıda izah edildiği üzere bir azalma söz konusudur. 1572 tarihli mufassal tahrir defterine göre ise; gayr-i müslim hane sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Bu deftere göre; 220 gayr-i müslim hane⁶⁷⁷, 140 kıptiyân (çingene) hane⁶⁷⁸, 20 yahudi hanesi kaydı bulunmaktadır.⁶⁷⁹ Müslüman kıptiyân ise 52 hanedir.⁶⁸⁰ 1585 tarihinde ise gebrân hâne sayısı 195⁶⁸¹, kıptiyân hane 100, müslüman kıptiyân 22, yahudi hane sayısı da 22 olarak kaydedilmiştir.⁶⁸²

4.2.Köylerdeki Nüfus

XVI. yüzyılda Belgrad'da halkın geçim kaynağı tarım olduğundan nüfusun çoğunluğu köylerde toplanmıştır. Elde edilen gelirin büyük bir kısmı da tarımsal üretimden alınan vergi kalemleridir. Belgrad'ın şehir merkezinden alınan vergi ve resimler kazanın toplam vergi gelirinin ancak % 25'i civarındadır. Geri kalanı köy ve diğer kırsal üretim alanlarından alınan gelir kalemleridir.

Belgrad'da köylerdeki hane sayılarına bakıldığında şehir merkezinde olduğu gibi sürekli bir artış yoktur. Özellikle 1527 ve 1536 tarihli mufassal tahrir defterlerinde mevcut köy ve hane sayıları daha sonraki tahrirlerde azalmıştır. Bu köylerden bazılarının daha sonraki tahrirlerde kaydedilmediği tespit edilmiştir.⁶⁸³ Ayrıca bazı köyler tahrirlere "*hâlî*" olarak kaydedilmişlerdir. Bu köylerde oturan reâya yoktur. Bazıları bir önceki tahrirde reâyası ile kaydedilmişken daha sonraki tahrirde farklı nedenlerden dolayı "*hâlî*" olarak

⁶⁷² "*Cemaat-i Kıptiyan-ı diğer ki feth-i hakanîden berü daru'l-cihad kal'a-i Belgrad varoşunda sakinlerdir*" Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 247.

⁶⁷³ **BOA. TT**, 187, s. 248-256.

⁶⁷⁴ **BOA. TT**, 316, s. 359-360, 368.

⁶⁷⁵ **BOA. TT**, 316, s. 368.

⁶⁷⁶ **BOA. TT**, 316, aynı yer.

⁶⁷⁷ **BOA. TT**, 517, s. 370-373.

⁶⁷⁸ **BOA. TT**, 517, s.379-380.

⁶⁷⁹ **BOA. TT**, 517, s.381.

⁶⁸⁰ **BOA. TT**, 517, aynı yer.

⁶⁸¹ **TDAB. TTD**, 184, s. 192a-193a.

⁶⁸² **TDAB. TTD**, 184, s. 196a-196b.

⁶⁸³ 1536 tarihli tahrirde geçen ve tamamı Türk olan Turkol, Herbine ve Turska-Reka Karyeleri daha sonraki tahrirlerde geçmemektedir. Bu köyler ya tamamen kapanmış, isimleri değişerek diğer köylerle birleşmiş veya farklı bir nahiyeye bağlanmış olabilir. Nitekim ismi aktarılan Turska-Reka Karyesi ve Herbine Karyesi 429 numaralı tımar defterinde Havale Nahiyesi'ne bağlı olduğu görülmektedir. Bkz: **BOA. TT**, 429, s. 1.

kaydedilmişlerdir. Köy boşalmış ve gayr-i meskûn hale gelmiştir. Bu tür köylerden bazıları civar köyler tarafından ekinlik olarak kullanılmıştır.⁶⁸⁴

Çizelge 4.6 Tahrirlere Göre Köy Sayıları				
Meskûn ve Gayr-i Meskûn Köy Sayıları				
	1536	1561	1572	1585
Meskûn Köyler	158	106	109	102
Gayrimeskûn Köyler	3	9	11	23
Meskûn, G.Meskûn Köy Toplamı	161	115	120	125
Müslim, G.Müslim ve Karışık Köy Sayıları				
	1536	1561	1572	1585
Gayrimüslim Köyler	144	81	86	84
Müslim Köyler	3	--	--	--
Karışık	11	25	23	18
Meskûn Köy Toplamı	158	106	109	102

Belgrad, verimli topraklara ve su havzalarına sahip bir bölgedir. Köylerinin neredeyse tamamı Tuna, Sava ve Morava nehirleri çevresinde veya bu nehirlerin uzantısı suların kenarında kurulmuştur. Belgrad'da bulunan bu nehirler tarımın gelişmesinde ayrı bir öneme sahiptir. Köyler şehir merkezlerinin dışında kurulan iskân sahalarıdır. Mezra'alar bir hane ile de olsa iskân edildiği zaman “mezra'a” olmaktan çıkmakta tahrirlerde köy olarak kaydedilmektedir. Daha önceden karye olarak kaydedilip daha sonra “hâlî” olduğundan gayr-i meskûn duruma düşen yerler yine karye olarak kayıtlara geçmiştir.⁶⁸⁵ Bir yerleşim yerinin köy sayılabilmesi için alt limit bulunmamaktadır. Bir veya birkaç vergi mükellefinin mevcudiyeti bir yerin köy sayılması için yeterlidir.

Belgrad'da köy nüfuslarına bakıldığında çok kalabalık olmadığı görülmektedir. 1536 tahririnde en kalabalık gözükten köy 43 hane ile *Karye-i Dolna Ostrujniçe*⁶⁸⁶’dir. Hiçbir tahrir defterinde 100 haneyi bulan köy kaydı yoktur. Tahrirlerde en kalabalık köy olarak 1585 tarihli tahrirde geçen yine *Dolna Ostrujniçe*’dir. Bu köy kayıta 68 hanedir.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ 1572 tarihli defterde 8 hane 1.936 akçe hâsıla yer alan Hüseyinofça Karyesi 1585 tarihli defterde “hâlî” olarak kaydedilmiştir. Kayda göre köy gayr-i meskûn duruma düşmüştür. *Karye-i Bataşine* 14 hane ile kayıtlıyken 1585 tahririnde “hâlî” kaydedilmiştir. Bkz. **TDAB. TTD**, 184, s. 174b; Aynı şekilde *Karye-i Baçoviçe*, *Karye-i Kiyeve*’da 1585 tarihli defterde “hâlî” olarak kaydedilmiştir. Bkz. **TDAB. TTD**, 184, s. 181a, 180a.

⁶⁸⁵ *Gorna Sevine Karyesi* 1561 tarihli defterde 1 hane ile kayıtlı köyken, 1572 tarihli defterde “hâlî” olmuş ama deftere karye olarak kaydedilmiştir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s.421; **BOA. TT**, 517, s.433

⁶⁸⁶ **BOA. TT**, 187, s. 317.

⁶⁸⁷ **TDAB. TTD**, 184,s. 166b.

1536 tarihli defterde *Karye-i Herbine*, *Karye-i Turska-Reka* ve *Karye-i Turkol*, Türk köyleri olduğu belirtilmiştir.⁶⁸⁸ Fakat bu köyler daha sonraki tahrirlerde yoktur. Köylerle ilgili diğer husus karışık olan köylerin durumudur. Bu köylerde müslim ve gayr-i müslim hane beraber yaşamaktadır. Karışık köyler halkı defterlerde “*cemâ’at-i gebrân*”⁶⁸⁹ ve “*cemâ’at-i müslimanân*”⁶⁹⁰ adı altında ayrı ayrı yazılmıştır. (Çizelge 4.6.)

Belgrad Kazası dahilinde 1536’da 3, 1561’de 9, 1572’de 11, 1585’te ise 23 adet gayr-i meskûn köy bulunmaktadır. Bunlardan bazıları defterde “*mezra’a*” bazıları ise hanesi olmamasına rağmen “*karye*” olarak kaydedilmiştir. Bu mezra’a veya karyelere defterde “*hâlî*” kaydı düşülmüştür. Bazı köyler bir önceki tahrirde iskân halinde iken bir sonraki defterde hâlî olarak kaydedildiği de görülmüştür. Bu gibi durumlarda söz konusu köylerin arazisi çevre köyler halkının tasarrufuna verilmiştir.⁶⁹¹

Çizelge 4.7 Tahrirlere Göre Köylerdeki Hane Sayıları 1536- 1585												
	1536			1561			1572			1585		
	G	K	M	G	K	M	G	K	M	G	K	M
55-70 Arası	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	2	-
45-55 Arası	-	-	-		1	-	1	2	-	-	1	-
30-45 Arası	9	1	-	3	3	-	4	5	-	10	4	
15-30 Arası	59	4	-	29	14	-	39	9	-	44	8	-
15'ten Aşağı	76	6	3	49	7	-	41	7	-	29	3	-
Toplam	158			106			109			102		
G: Gayr-i Müslim, K: Karışık, M:Müslim												
Rakamlarda hâne sayıları esas alınmıştır												

Yukarıdaki tabloya dikkat edilecek olursa XVI. yüzyılda Belgrad ve çevresi için çok hareketli ve değişken bir demografik yapının mevcut olduğu görülür. Bir önceki tahrirde

⁶⁸⁸ BOA. TT, 187, s. 266, 277, 302.

⁶⁸⁹ *Karye-i Kumodrag* müslim ve gayr-i müslimlerin beraber yaşadığı bir köydür. Burada haneler gebrân ve müslim olarak kaydedilmiştir. Bkz. TDAB. TTD, 184,s. 164a.

⁶⁹⁰ TDAB. TTD, 184, aynı yer.

⁶⁹¹ Meselâ “*Karye-i Rahovaç hâlî ez-ziraat*” Bkz. BOA. TT, 517, s.434.

meskûn durumda bulunan bir köyün muhtelif sebeplerle “mezra’a” haline gelmesi, yeni yerleşim merkezlerinin teşekkülü buna delâlet eder.

Köy halkı bütünüyle bir tarım toplumdur. Köylü veya diğer ismi ile “reâyâ” sakini olduğu köyün çevresinde bulunan ve arazinin verimine, sulanabilirliğine göre büyüklüğü değişen “çiftlik”leri⁶⁹² ekip biçer. Elde ettiği mahsulden beşte birini öşür olarak devlete veya devletin tayin ettiği sipahiye verir. İşlediği toprağın karşılığında ise *tapu resmi*⁶⁹³ ödemiştir. Ayrıca tasarruf ettiği yer için de *çift resmi* veya *dönüm resmi*⁶⁹⁴ adı altında çeşitli vergiler öder. Köylü nerede ra’iyyet kaydedilmişse orada oturmak zorundadır. Toprağını terk etmesi halinde *çift-bozan akçesi* adı altında bir nevi tazminat vermesi lâzımdır. Aksi halde kaçışının üzerinden henüz 10 yıl geçmemişse, yakalanıp tekrar köyünde oturmaya mecbur edilmektedir.⁶⁹⁵

Köylü için en büyük sıkıntı, geçim kaynağı olan toprağının verimsizleşmesi, kıtlık ve kuraklık gibi tabîî afetlerdir. Bunun yanında vergilerin ağırlaşması, “ehl-i örf” tabir edilen devlet görevlilerinin kanunsuzlukları ve toprağına dışarıdan yapılan müdahaleler köylünün toprağını terketmesine ve mağdur olmasına neden olmaktadır. 1560 tarihli Semendire kadılarına hitaben gönderilen bir *adaletnâmede* yukarıda ifade edilmeye çalışılan hususlarla ilgili idareci sınıfı uyarılmıştır. “*Kanuna aykırı reâyadan herhangi bir vergi alınmaması ve zulm edilmemesi*” emredilmiştir.⁶⁹⁶ Bundan dolayı XVI. ve XVII. yüzyıllar için nüfus artışı refah ve saâdetin gelişmiş olmasına delâlet etse de işlenecek arazinin sınırlı oluşu, üretim teknolojisindeki yeni gelişmelerin olmayışı ve vergilerin ağırlaşması gibi sebepler yüzünden birçok problemleri beraberinde getirdiği görülür.⁶⁹⁷

Belgrad ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra sükûn ve istikrar ortamının kurulması ile iktisâdî ve sosyal bakımdan gelişme göstermiştir. Fakat Belgrad’ın askerî bir

⁶⁹² Müslümanların elindeki “çiftlikler”e mukabil gayr-i müslimlerde de “baştina”lar vardı. “*Kanun-ı Re’âyay-ı Vilâyet-i Semedire*” de baştinalar şu şekilde tarif edilmektedir: “*Bir baştina, bir ra’iyyet ehli ve iyâli ile geçinüb müslimanda bir çiftlik i’tibar olunur yerdur. Dönüm hesabınca gayet eyü yerden yetmiş seksen dönüm ve kem yerden yüz yirmi dönüm yüz otuz mikdarı yerdur.*” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5; Bu topraklar irs yoluyla geçen arazi için kullanılan bir tabirdi. Osmanlı Rumeli’de fethettikleri yerlerdeki bağ ve bahçe ve evlerin evlada geçmesine müsaade etmişler, fakat arazinin intikaline izin vermeyerek araziye “devlet malı saymışlardı. Bununla beraber Hristiyanlara ekip- biçmek ve mahsulünü satmak hakkı verilmişti. Onları yalnız toprağı satamazlar evlatlarına ve eşlerine veremezlerdi. Bu hususta Bosna Hristiyanlarına ayrıcalık tanınmıştı. Onlara irs yoluyla ailelerine bırakma hakkı verilmişti. İşte böyle irs tarikiyle geçen arazi devlet malı olmaktan çıkmış ve baştina olmuş olurdu. Bkz. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, s.170.

⁶⁹³ Bkz. Vergiler kısmı

⁶⁹⁴ Bkz. Vergiler kısmı

⁶⁹⁵ Mustafa Akdağ, **Türkiye’nin İktisadî...**, s. 126.

⁶⁹⁶ **BOA. MD**, 3, h:1024 Bu hükümde geçen adaletnameyi H. İnalcık’da yayınlamıştır. Bkz. Halil İnalcık; “Adaletnameler”, s. 117-118; ayrıca Bkz. Akgündüz, **Kanunnameler**, C.5, s. 379-380.

⁶⁹⁷ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 67.

üs ve lojistik bir merkez olmasından dolayı askerî yönü her zaman ağır basmıştır. Budin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile “*serhad kalesi*” olma özelliğini kaybetmiş olsa da stratejik bir noktada ve geçiş güzergâhı üzerinde olmasından ötürü Osmanlı orduları için önemli bir durak konumundadır. Ayrıca şehrin muhkem bir kale ile korunuyor olması Belgrad'ın Osmanlı orduları için bir silah ve erzâk deposu haline gelmesinde etkili olmuştur.⁶⁹⁸ Şehir Osmanlılar'ın askerî olarak zayıf düşükleri durumlarda çok kritik hale gelen “*savunma derinliği*”nin nirengi noktası olması bakımından da çok önemlidir. Avusturya'nın 1688'de şehri ele geçirmesinden sonra bu derinlik neredeyse kaybolmuş ve Balkanlar'ın içlerine kadar ilerleme fırsatı bulmuşlardır.⁶⁹⁹

4.2.1. Köylü müslüman nüfus

Belgrad'da köyde meskûn müslüman nüfusun genelde gayr-i müslim köylerle karışık olarak ikamet ettikleri anlaşılmıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi bölgeye göç ettirilen müslüman nüfusun daha çok köylülerden değil; zanaâtkâr zümre içerisinde seçilmesidir.⁷⁰⁰ Zanaâtkârların tercih edilmesinin sebebi ise Belgrad'ın askerî faaliyetlerde yoğun kullanılan ve aynı zamanda bir üs gibi vazife görmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi şehre gelip yerleşen müslüman nüfus için⁷⁰¹ Osmanlı vergi muâfiyetleri getirirken köye yerleşen müslüman nüfus için aynı durum söz konusu değildir.

Belgrad'da halkının tamamı müslüman olan köyler de bulunmaktadır. Bu köyler 1527 ile 1536 tarihlerinde kayıtlıdır. Fakat burada geçen müslüman köyler daha sonraki 1561, 1572 ve 1585 tarihli defterlerde kayıtlı değildir. Bunun sebebi olarak ulaşılan mevcut kayıtlarda her hangi bir açıklama yoktur. Bu köyler daha sonraki yıllarda kapanmış, buradaki müslüman ahâli diğer gayr-i müslim köylerle birleşmiş veya bu köyler başka nahiyelere bağlanmış olabilir.

1527 tarihinde; *Herbine* 14 hane, 8 mücerred ve 1986 akçe hâsıla tamamı müslüman olan bir köy olarak kayıtlıdır.⁷⁰² Bunların dışında *Turkol*⁷⁰³ ve *Turska-Reka*'da⁷⁰⁴ tamamı Müslüman olan diğer köylerdir. Bunun haricinde 10 köyün karışık olarak yazıldığı

⁶⁹⁸ Selim Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad” s.29.

⁶⁹⁹ Selim Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad” s.32-33.

⁷⁰⁰ Bkz. Esnaf ve Meslek Teşekkülleri başlığı.

⁷⁰¹ “*Nefs-i Kal'a-i mezburda sakin olan müslümanlardan sayir ahali-i şehr gibi hukuk ve rüsum talep olunmaya*” Bkz. **BOA. TT**, 187, s.244.

⁷⁰² **BOA. TT**, 978, s.946.

⁷⁰³ 13 hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.955.

⁷⁰⁴ 11 hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.956.

anlaşılmıştır. Bu köyler *Beline*⁷⁰⁵, *Kumodrag*⁷⁰⁶, *Resnik*⁷⁰⁷, *Bozaryovçe*⁷⁰⁸ *Kalugeriç*⁷⁰⁹, *İvlaška (Vilaška)*⁷¹⁰, *Lupoşniçe*⁷¹¹, *Yayinçe*⁷¹², *Beline Selište*⁷¹³, *Seldinçar*⁷¹⁴, dir. 1527 tarihli tahrirde karışık köylerde oturan reâya “cemaat-i müslümanân ve cemaat-i gebrân” şeklinde tasnif edilmemiştir. Müslüman haneler tespit edilirken köyden alınan “*resm-i çift*”⁷¹⁵ vergisine ve isimlere bakarak tespit yapılmıştır. Müslüman hanelerden kayıtlarda 22 akçe, mücerred olanlardan da 6 akçe vergi alındığı anlaşılmaktadır.

1536 tarihli 187 numaralı mufassal defterde üç köyün tamamen müslüman köy olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu köyler; *10 hane 3 mücerred ile Herbine*⁷¹⁶; *11 hane ile Turkol*⁷¹⁷, *12 hane ile Turska-Reka*⁷¹⁸’dır. Bu köyler daha sonraki defterlerde kaydedilmemiştir. Aynı defterde 11 köyün karışık olduğu görülmektedir. Bu köyler *Bozaryovçe*⁷¹⁹, *Burusnik*⁷²⁰, *Dolna İslançe*⁷²¹, *Goden*⁷²², *Homeska*⁷²³, *Kumodrag*⁷²⁴, *Teştani*⁷²⁵, *Lubniçe*⁷²⁶, *Resnik*⁷²⁷, *Travinak*⁷²⁸ ve *Yayinçe*⁷²⁹’dir.

1561 tarihli defter kayıtlarında müslüman köy kaydı yoktur. Müslümanların reâyanın oturduğu tüm köyler karışıktır. Yani gayr-i müslim nüfus ile beraber yaşamaktadırlar. Bu deftere göre 25 köyde müslüman ve gayr-i müslim nüfus beraber yaşamaktadır. Bu köylerin tamamında müslüman hâne sayısı azınlıktadır. Köylerin nüfus olarak çoğunluğunu gayr-i müslim hâneler oluşturmaktadır. Müslümanların en kalabalık olduğu köyler *Kumodrag*, *Lupoşniçe*, *Yayinçe*, *Miriva*, *Dolna İslançe* ve *Vişiniçe*’dir. (Çizelge 4.8.)

⁷⁰⁵ 1 müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.882.

⁷⁰⁶ 5 müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.905.

⁷⁰⁷ 5 müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.906.

⁷⁰⁸ *Pojarefçe* şeklinde de geçmektedir. 1 müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.914.

⁷⁰⁹ 1 müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.919.

⁷¹⁰ Bir müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.926.

⁷¹¹ 3 müslim hane Bkz. **BOA. TT**, 978, s.931.

⁷¹² 2 müslim hane 1 mücerred Bkz. **BOA. TT**, 978, s.933.

⁷¹³ Bir müslim hane bir mücerred Bkz. **BOA. TT**, 978, s.946.

⁷¹⁴ Bir müslim Bkz. **BOA. TT**, 978, s.947.

⁷¹⁵ Kayıtlarda gayr-i müslim hanelerden resm-i ispenç vergisi alınmaktadır. Bkz. Vergiler Bölümü

⁷¹⁶ **BOA. TT**, 187, s. 266.

⁷¹⁷ **BOA. TT**, 187, s. 302.

⁷¹⁸ **BOA. TT**, 187, s. 277.

⁷¹⁹ Bir hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 301.

⁷²⁰ Bir hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 337.

⁷²¹ 7 hane 3 mücerred Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 346.

⁷²² Bir hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 288.

⁷²³ Bir hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 280.

⁷²⁴ 5 hane 3 mücerred Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 343.

⁷²⁵ İki hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 338.

⁷²⁶ Dört hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 304.

⁷²⁷ Üç hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 329.

⁷²⁸ Karye-i Travinak nâm-ı diğer Travigak 2 hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 309.

⁷²⁹ Beş hane Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 306.

Çizelge 4.8		
1561 Tarihli Tahrire Göre Karışık Köyler ve Müslim Hane Durumu		
Köy Adı	M	Mcr
Bariç	2	--
İnova Nam-ı diğer Tulcı	2	--
Homeska nam-ı diğer Kinezofça	1	--
Orişlan	2	--
Kumodrag	17	4
Resnik/ Esnik	3	1
Burusnik	1	--
Viniç/ Vinçe	1	--
Beline	3	3
Yayınç/ Yayinç	6	8
Lupošte / Lupoşniçe	5	2
Kular	2	--
Travinak nam-ı diğer Travnik	2	1
Bana Nam-ı Diğer Dolne Bana	4	--
Bataşine	1	--
Belo-Potik	1	--
Suha Jelejnik	1	--
Kiyeva	3	--
Dolne Seliçe	1	--
Teştan/ Peştan	2	--
Velika-Sele	2	--
Miriva	10	--
Gorna İslaniçe/ Slançe	1	--
Dolna İslaniçe/ Slançe	9	--
Vişiniçe	9	--
Toplam	91	19
M: Müslim Hâne; Mcr: Mücerred		

4.2.2. Köylü gayr-i müslim nüfus

İncelenen dönem aralığında köylerdeki gayr-i müslim nüfus, Müslüman nüfusa göre, daima fazla olmuştur. Fakat karışık köy sayılarının artması ihtidâ hareketlerinin gayr-i müslim köylerde etkili olduğunu göstermektedir.

1527 tarihinde; köylerdeki gayr-i müslim hane sayısı 2.475, mücerred 285, bîve (aile reisi olan dul kadın) sayısı ise 17'dir.⁷³⁰ 1536 tarihli deftere göre hane 2.607, mücerred 516'dır. 1561 tarihli defterde 1.725 hane, 265 mücerred kaydı bulunmaktadır. 1572 tarihli defterde 1.885 hane, 205 mücerred; 1585 tarihli defterde ise 2.030 hane, 19 mücerred kayıtlıdır.

Gayr-i müslim köylerle ilgili bir diğer husus karışık olan köylerdir. 1527 tarihinde 8 köy, 1536 tarihli defterde 11 köy, 1561 tarihli defterde 25 köy, 1572 tarihli defterde 23, 1585 tarihli defterde ise 18 köy bulunmaktadır. Daha sonraki tahrirlerde karışık köy sayısının artmasında Müslüman nüfusun bu köylere yerleştirilmiş olması veya köy halkından ihtidâ etmiş olanların olması ihtimaller arasındadır. (Liste 4.1.)

Gayr-i müslim köyler arasında derbend köyler vardır. Osmanlı Devleti'nde bir yerin derbend olabilmesi için korkulu, tehlikeli ve sık sık eşkıya baskınlarına maruz kalan bir bölge olması gerekir.⁷³¹ Belgrad köylerinden *Medoşofçe*'nin derbend yazıldığı ve *avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf* oldukları deftere kaydedilmiştir.⁷³² Buna benzer bir kayıt *Karye-i Vireleçe* için yazılmıştır.⁷³³ Bu köylerin dışında *Dolna Moştaniç*⁷³⁴, *İvyevaç*⁷³⁵, *Mislotin*⁷³⁶, *Pasenak*⁷³⁷, *Arnayeva*⁷³⁸, *İpovaç*⁷³⁹, *Boçaviçe*⁷⁴⁰ köyleri derbend köy olarak kayıtlarda yer almaktadır.

⁷³⁰ BOA. TT, 978, s. 881-959.

⁷³¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987, s. 11; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1997, s. 5-6. Bir yörenin derbend olarak belirlenmesinde izlenen yöntem şu şekildedir: Derbend olması planlanan yerin kadısı, derbend mevkiini merkeze arz eder. Bunun üzerine İstanbul, vilâyet muharrirlerini durumu tespit etmek üzere görevlendirir. Muharrirler önerilen yerin derbend olmasının gerekli olup olmadığını, derbend olursa ne faydasının olacağını ve muhafazasında kaç kişinin gerektiğini bölgeyi inceleyerek belirler. Şayet inceleme olumlu sonuç verirse o zaman bu yöre, şer'î olmayan vergilerden muâf tutularak merkeze derbend olarak yazılır. Bu yeni durum gönderilen hükümlerle civardaki kadılara ve sancak beylerine bildirilir. Derbendci tayin edilen kişilerin eline muâfiyetlerini gösteren birer belge verilir. Bunlar padişah değişikliğinde veya tahrir sırasında "tecdid berâtı"yla yenilenir. Bkz: Orhonlu, *Derbent Teşkilatı*, s. 9; Yusuf Halaçoğlu, "Derbent", *TDVİA*, IX, İstanbul 1994, s. 162

⁷³² "Asitan-ı derbendin hıfzında olub hizmetlerinde kusurları olmamağın hizmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâfiyetleri defter-i atikde mukayyed bulunmağın mezbur sabık defter-i cedide kayd olundu" Bkz. BOA. TT, 517 s. 421.

⁷³³ "Aştan nam derbendin hıfz ve hıraseti mukabelesinde avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muâfiyetleri emr-i şerif-i defter-i atikde mukayyed bulunmağın vech-i meşruh üzre defter-i cedide kayd olundu" Bkz. BOA. TT, 517, s. 422.

⁷³⁴ BOA. TT, 517, s. 24.

⁷³⁵ BOA. TT, 517, 205.

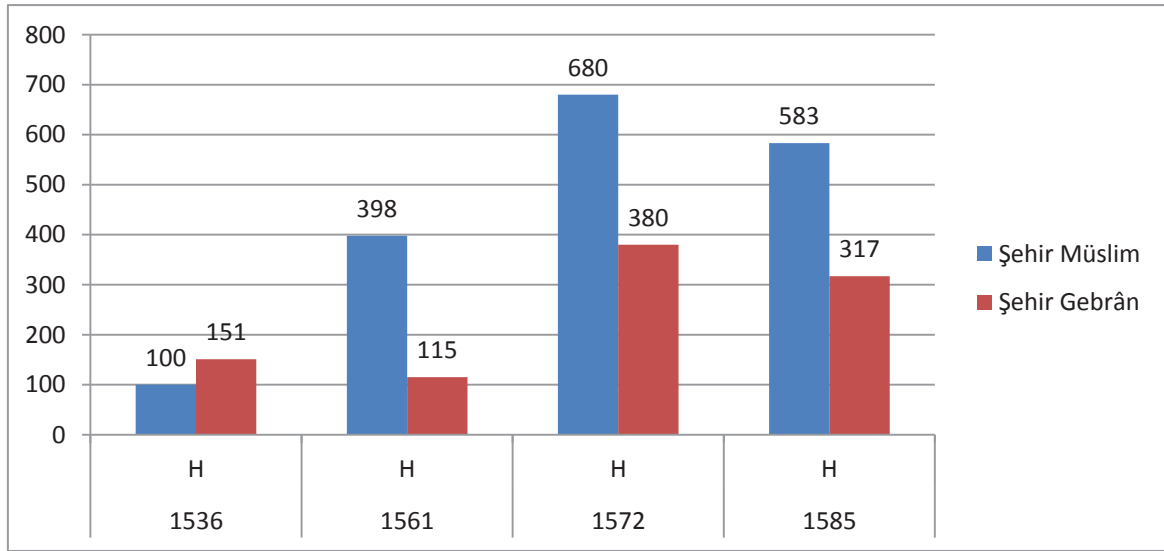
⁷³⁶ BOA. TT, 517, s. 422.

1536 tarihli tahrirde göre; köylerde meskûn gayr-i müslimlerin sayısı toplam nüfus içerisindeki oranı %80 iken, 1585 tarihli tahrirde bu sayı azalmış ve %60'lara gerilemiştir. Bu gerilemenin temelinde Belgrad'da ki köy sayısının azalması (Çizelge 4.3.), köylerin zamanla müslümanlarla karışık hale gelmesi (Çizelge 4.6.), demografik yapının hareketliliği önemli faktörlerdir. Ayrıca 1579 yılındaki salgın da tüm Belgrad'da nüfusun azalmasında etkili olmuştur.

Grafik 4.1

Tahrirlere Göre Şehirdeki Nüfus

1536-1585

Eldeki mevcut tahrirlere göre; şehirlerdeki gayr-i müslim hane sayısı müslüman hane sayısına göre 1536 tarihinde %34 oranında daha fazladır. 1585 tarihinde gayri müslim hane sayısında müslüman haneye göre %46 oranında bir azalma olmuştur. (Grafik 4.1.) Müslüman nüfus karşısında bir azalma olsa bile 1536 tarihinden 1585 tarihine kadar geçen 51 yıllık süreçte %109 luk bir artış gayr-i müslim nüfusta yaşanmıştır. Hane sayısı 151'den 317'ye çıkmıştır.

Köy nüfusunda gayr-i müslim nüfus, Müslüman nüfustan daima fazla olmuştur. Köylerde Müslüman nüfusta artış olsa da bu artış şehirdeki Müslüman nüfus artışı ile kıyaslanınca çok azdır. Köylerdeki gayr-i müslim nüfus 1536- 1561 tarihleri arasındaki tahrir

⁷³⁷ BOA. TT, 517, s. 392.

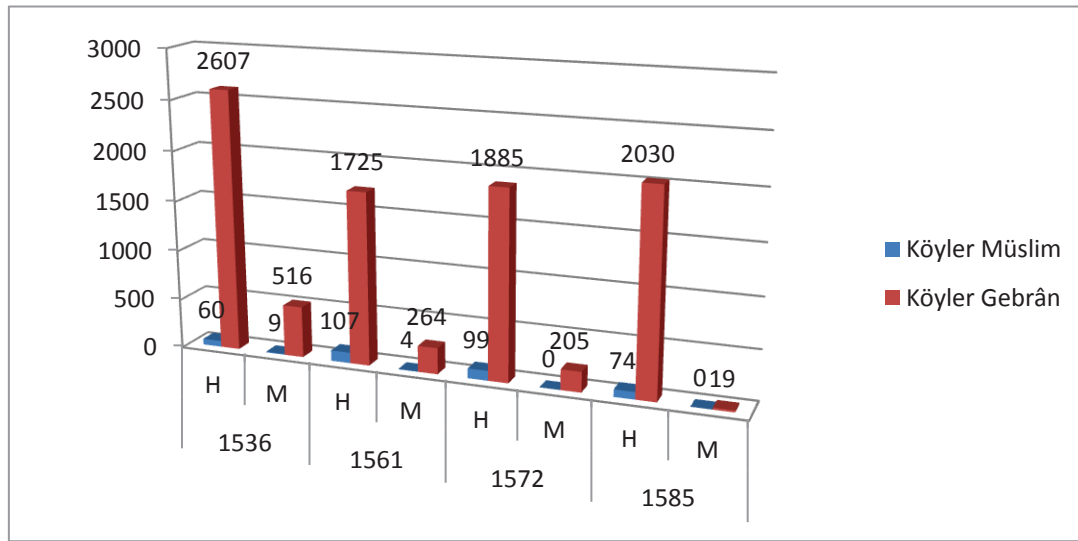
⁷³⁸ BOA. TT, 187, s. 264.

⁷³⁹ BOA. TT, 187, Sayı yer.

⁷⁴⁰ Yaptıkları hizmetlere mukâbil avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf olduklarına dair kayıt vardır. BOA. TT, 187, s. 313.

kayıtlarında düşüş göstermektedir. 1572 ve 1585 tarihli tahrir kayıtlarında ise nüfusun arttığı tespit edilmiştir. (Grafik 4.2.)

Grafik 4.2
Tahrirlere Göre Köylerdeki Nüfus
1536-1585

4.3. Muâflar

Belgrad'da şehir ve köylerdeki muâf zümreleri iki kısımda değerlendirmek mümkündür.⁷⁴¹ İlk grup yaptığı işlerden dolayı muâf olan zümrelerdir. Martoloslar, Derbendçiler, Eflâklar, Müslüman Kıptîler, anbar korucuları bu sınıftandırılar. Bununla beraber fizikî durumundan veya hastalığından dolayı vergiden muâf olanlar da vardır. Bu cümleden a'malar, marîzler, ma'lûller ve pîr-i fâniler bu grupta sayılabilirler. Ayrıca bîveler de (aile reisi dul kadın) kanunnamelerde belli muâfiyetlere sahiptirler.

4.3.1. Yaptıkları işlerden dolayı muâf olanlar

Derbendci Sınıfı: Anadolu ve Rumeli'nin dağlık bölgelerindeki geçit ve yolları korumak ve yolcuların güvenliğini sağlamakla görevli teşkilâta derbend teşkilatı, bu teşkilâtta görevli olanlara da derbendci denirdi. Derbend teşkilâtı, Osmanlı Devleti'nde XIV. asrın

⁷⁴¹ Tahrir defterlerine hem yöneten hem de yönetilenler grubundan olmak üzere vergiden muaf fert ya da zümreler bazen yazılmamıştır. Medrese talebeleri hiç kaydedilmezken, medrese vazifelileri ise nadiren yazılmıştır. Pîr, seyyid veya emiroğullarının ise sistematik olarak yazılıp yazılmadığı meçhuldür. Pîr-i fânî grubunda aile reisi olan yaşlı ama dinç erkeklere yer verlip verilmediği de belli değildir. Bkz: Ahmet Güneş, "Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler" **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:150, Haziran 2004, s.6.

sonlarında kurulmaya başlanmıştır. Derbend tesisleri, etrafı duvarla çevrili küçük bir kale olup yanında han, cami, mektep ve dükkânlar bulunmaktadır. Böylece derbend yakınında köy veya küçük bir kasaba teşekkül eder. Derbendler daha çok kavşak noktalarına ve merkezî öneme sahip yerlere yapılmıştır. Bundan dolayı derbendci olarak yazılan köy halkı, yaptıkları hizmete göre bazı vergilerden veya hepsinden muâf tutulmuştur.⁷⁴² Belgrad'da derbend yazılan köyler bulunmaktadır. Bu köylerle ilgili kanunnâmede “*yerinde oturan derbendçilerin bazı ancak avâriz-ı divâniyeden muâf iledir*”⁷⁴³ denmektedir. Yani yerinde oturan derbendini bekleyen derbendci köyleri bir kısım avâriz-ı divâniyeden muâf olmaktadır. Kanunnâmeğe göre; ayrıca *her müzevec hânedan buçuk lokna*⁷⁴⁴ buğday ve buçuk lokna arpa verip ve her bağdan birer medre⁷⁴⁵ şire verirler. Kelem ve kendir ekerse sâir reâya gibi öşür verirler. Öşr-i kovanda ve bid'at-ı hınzırda yine sâir reâya gibilerdir. Başka bir husus bu zümre için evleri önünde ettikleri bağ, bahçe ve bostanları haricinde ekim yaptıkları yer yerler için öşürlerini vermesidir.⁷⁴⁶ Derbendciler on iki akçe olan odun otluk bostan resmini vermemişlerdir.⁷⁴⁷ Kanunî dönemine ait 437 numaralı defterde geçen *Vadoş Zemun Karyesi*'de derbend olarak kaydedilmiştir. Bu köye de “*Zemun*” geçidini beklemeleri şartıyla bazı muâfiyetler tanınmıştır.⁷⁴⁸

⁷⁴² *Karye-i Boçaviçe* köyü derbend yazılmıştır. Belgrad'dan İzvornika ve Bosna'ya giden yolların muhafazası karşısında belli vergilerden mu'af ve müsellemler tutulmuşlardır. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 313

⁷⁴³ Kanunnâmenin tam metni şu şekildedir: “*Ve derbend bekleyüb yerinde oturan derbendçilerin ba'zı ancak avâriz-ı divâniyeden muâf iledir ve ba'zı muâfiyet ile ve hem her müzevec hânedan buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa verüb ve her bağdan birer medre şire verür. Kelem ve kendir ekerse sâir reaya gibi öşürün verür. Öşr-i kovanda ve bid'at-ı hınzırda sâir reâya gibidir. Ammâ baştinadan baştinaya odun otluk bostan resmi on ikişer akçe vermezler. Derbend kâfirleri dahi evleri önünden gayrı yerde olan bağçelerinin ve bostanlarının öşrini verürler.*” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5.

⁷⁴⁴ Lukne şeklinde de okunur. Hububât ölçülerinde kullanılan bir birimdir. Kanunnâmede “*pazarlarda müsta'mel olan lokna sekiz kiledir*” der. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5-6. Eflâklardan talep edilen bu hususla ilgili kanunnâmede “*Buğdayda ve arpada hâliyâ livâ-i mezbure müceddeden yazıldıkda zikr olan mukabele-i sâlâriyye vaz' olunan buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa ki İstanbul kilesi ile yedi kile olur*” demektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5; İstanbul kilesi= 18 okka, 350 dirhem= 24.125 kg. Bkz. Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C.1, Eren Yayıncılık, 2000, s. 444.

⁷⁴⁵ Rumeli'de şıra, şarap gibi sulu ölçülerin miktarı için kullanılır. 1 medre= 10 pinte= 4 okka= 5.131 kg Bkz. Halil İncalcık, **Sosyal ve EkonomikTarih**, C.1, s. 445.

⁷⁴⁶ **BOA. TT**, 316, s. 5.

⁷⁴⁷ **BOA. TT**, 316, s. 5.

⁷⁴⁸ “*Kale-i Belgrad mukabelesinde olan karye-i zemun geçüd başında vaki' olmağın gice ve gündüz ayende ve ravendeden hali olmayub enva' teaddilerinden müstekilerdir deyu ayân-ı vilayet-i mezbur karye raiyyetlerine derbend âdeti tayin olunmazsa perakende olurlar deyu tazarru' ettikleri südde-i saadetime arz olundukda mezkûr karye halkına derbend âdeti vaz' olunmak buyurulmağın şöyle ki sefer-i hümayun vaki' olub sair reayadan sefer filoriyesi için altmışar akçe cem' oluna bunlar dahi bikusur altmışar akçe-i eda etdükden sonra beher haneden otuzar akçe resimlerin virüb ve ziraat idenler dahi beher haneden ikişer kile buğday ve ikişer kile arpa ve öşr-ı şıraların eda eyleyüb resm-i ganem ve kovan ve bagat(üzüm bağı vergisi) hınzırların tamam virmek üzere defter-i cedide kayd olundu.*” Bkz. **BOA. TT**, 437, s. 213.

Derbend olmamakla birlikte bazı köyler yaptıkları işlerden dolayı bazı vergilerden ya tamamen ya da kısmen muâf tutulmuşlardır. 1527 tarihinde *Karye-i Gorosko* diğer adıyla *Hasedelek; Güzelce Kalesi*’ne yaptıkları hizmetlerine mukabil *hububat öşründen ve cem’i avârizdan muâf* tutulmuşlardır.⁷⁴⁹

Martoloslar: Belgrad’da köylerde ve şehirde oturan martoloslar muâf olarak kaydedilir. Şayet bunlar ziraatle meşgul olurlarsa yaptıkları ziraatten elde ettikleri mahsulün öşrünü vermişlerdir. Martoloslardan bazıları şehir merkezinde bulunurken bazıları da köylerde ikâmet etmektedir. 1536 tarihindeki mufassal defterde köylerde 23 martolos, 1572 tarihli defterde yine 23 martolos, 1585 tarihli defterde 22 martolos kaydına rastlanılmıştır. Belgrad’daki martoloslar ulûfeli (yevmiyeli) martolos sınıfındandır. 10-15 kişilik birlikler⁷⁵⁰ halinde istihdam olunan ulûfeli (yevmiyeli) Martoloslar, hizmetlerine karşılık *haraç, ispençe ve rüsûm-ı râiyyetten muâf ve müsellemdirler*.⁷⁵¹ Kanunnâmede *haraç, ispençe ve avâriz-ı divâniyeden muâf* oldukları belirtilip aynı zamanda *martolos başlarının beş, bölükbaşlarının dört geri kalanların ise üç akçe ulûfe aldıkları* yazılmıştır.⁷⁵²

Belgrad’daki martoloslar askerî vazife yaparlar. Bundan dolayı muâf ve müsellemler zümredendirler.⁷⁵³ Bizans devri görevlilerinden olan martoloslar⁷⁵⁴ Osmanlı’nın Balkanları fethetmeye başlaması ile beraber Osmanlı askerî sınıflarına dâhil edilmişlerdir. İlk zamanlarda askerî istihbarât toplamak maksadıyla casus⁷⁵⁵ olarak kullanılmışlardır. Daha sonraları ise sınır boylarında koruma görevi ile iç bölgelerde ise inzibât görevi ile vazifelendirilmişlerdir.⁷⁵⁶

⁷⁴⁹ “Zıkr olan karye güzelce kalesine müsellemler kayd olundular haraç ve adet-i ağnam verdiklerinden sonra ispenç ve öşr-i hububat vermeyip ve cemi-i avarızdan muâf olup kal’aya hidmet ederler bad-ı heva ve resm-i arus ve resm-i fuçı verirler.” Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 959.

⁷⁵⁰ 1536 tarihli defterde Martolosların “ser-oda”lar emrinde birlikler oluşturdukları görülmektedir. Bu birliklerin en kalabalık olanı 11 olarak görünmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 248 vd.

⁷⁵¹ Kanunnâmede “... mezkûr martoloslar kadîmü’z-zamandan ve feth-i hakanîden berü, hem ulûfe ve hem mu’âfiyet ile hidmet eyleyüb defâtir-i atıkada mestûr ve ellerinde selâtin-i mâziyeden –Enârallahû berâhînehüm- hazretlerinden ahkâm-ı şerife olamağın hâli üzere defâtir-i hâkâniye kayd olundu.” Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 10-11; ayrıca Bkz. **BOA. MAD**, nr:5, s. 276.

⁷⁵² “Martolos başları beşer akçe ve bölükbaşları dörder akçe bâkisi üçer akçe ulûfe yeyüb harâc ve ispençe vermezler ve avâriz-ı divâniyeden müsellemlerdir. Ve harâset ve ziraat edenler sâhib-i zemîne öşür virürler. Ve martolos ile bile olan oğullarından harac ve ispençe ve öşür ve sâir rüsûm alınugelmıştır.” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 6.

⁷⁵³ Martoloslar ile ilgili Bkz. Robert Anhegger, “Martoloslar Hakkında”, **Türkiyât Mecmuâsı**, C.7, yıl:1942

⁷⁵⁴ Halil İnalcık, **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikâlar, I**, Ankara 1987, s. 180.

⁷⁵⁵ Milan Vasic, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Martoloslar” çev. Kemal Beydilli, **Tarih Dergisi**, İstanbul 1978, s. 31.

⁷⁵⁶ Bilgehan Pamuk, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı’nda Martoloslar”, **OTAM**, sayı:14, Yıl:2003, s. 188.

Eflaklar: Eflaklar muâf zümreler içerisinde sayılmışlardır. Eflâkların Osmanlı Devleti'nde Semendire ve Karadağ mıntıkasında oturdukları bilinmektedir. Devlet, Eflakân olarak değerlendirdiği bu zümrelerden *şer'i ve örfî rûsûmu* almaz⁷⁵⁷ sadece mükelleflerinden yılda bir filori "*Eflâkiyye Âdeti*" alır. Buna karşılık *seferlerde ordunun geri hizmetlerinde istihdam* olunurlar. Sefer harici durumlarda ise *kale ve köprü tamiri* gibi hizmetlerle meşgul olurlar. *Filoriciyân* da denilen Eflâklardan elli hane bir katon teşkil eder. Nahiye kethüdâlarına "*knez*" ve köy kethüdâlarına "*premikür*" denmektedir. Bu iki görev babadan oğula geçer. Bunlar filori tahsilinde ve tahrir işlerinde eminlere yardım ederler. 1527 tarihli Eflakân defterine göre Belgrad'da beş knez kaydı bulunmaktadır. Bu knezler *Sumarin*⁷⁵⁸, *Kamaniçe*⁷⁵⁹, *Bozaryovçe*⁷⁶⁰ ve *Konuş*⁷⁶¹ köylerinde bulunmaktadır. Bir knez ise "*Nahiye-i Belgrad*" başlığı altında kayıtlıdır.⁷⁶² 1527 tarihli deftere göre; köylerde 72 premikür kaydı mevcuttur. 1536 tarihinde 107; 1561 tarihinde 20; 1572 tarihinde 15; 1585 tarihinde 15 primekür kaydı vardır.

Meremmetçiler: Şehirde kale varoşunda sâkin gayr-i müslimler ispençe ve diğer vergilerden muâf tutulmuşlardır. Bunlar kale ile ilgili işlerde *meremmetçilik* vazifesi ile görevlendirilmişlerdir. Yaptıkları hizmetlere mukabil ispençe ve rûsûm-ı sâire vermeyecekleri ilgili deftere kaydedilmiştir.⁷⁶³

Anbar Korucuları: Belgrad, Osmanlı'nın askerî faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Belgrad Kalesi bir ileri harekât üssü olduğu gibi aynı zamanda Orta Avrupa üzerine ve Balkanlara yapılan seferlerde önemli bir lojistik üstür. Bu sebeple silah ve cephanenin saklandığı depolar ve erzâkın muhafaza edildiği anbarlar bulunmaktadır. Defterlerde anbarların bulunduğu mahalle "*Mahalle-i Anbar-ı Hassâ*"⁷⁶⁴ şeklinde geçmektedir. Bu anbarların bakımı, muhafazası hayatî öneme hâizdir. Çünkü civar bölgelere gerek kara gerekse nehir yolu ile erzâk ve mühimmât buradan gitmektedir. Bu sebeple mahallenin

⁷⁵⁷ "*Harac ve öşür ve ispençe ve adet-i ağnam ve resm-i arûs ve sâir rûsûmdan nesne vermeyüb, milâd-ı İsa ki ana bujik (bojik) derler, haneden haneye birer filori için kırk beş akçe ve bir koç bahâsı on beşer akçe ve elli filoriye ki bir katona (elli filori hanesi) derler, bir çerger ve iki koç ve iki tekerlek peynir ve iki ip ve üç yular için üçer akçe, cümle altmış üç akçe olur, bujikte (bojikte) anı verüb ilkyaz Hızır İlyas günü dediklerinde bir filori verürler ve her haneden bir kuzulu koyun bahâsı için yirmi akçe, cem'an seksen üç akçe verirler.*" Kanunnameye göre Eflakân sınıfının verdiği ve filori olarak belirttiğim Eflâkiyye Adeti toplam seksen üç akçe olarak belirtilmektedir. Bkz. Kanun-ı Eflakân-ı Livâ-i Semendire, **BOA. TT, 144**, s. 1.

⁷⁵⁸ **BOA. TT, 144**, s. 38.

⁷⁵⁹ **BOA. TT, 144**, s. 53.

⁷⁶⁰ **BOA. TT, 144**, s. 59.

⁷⁶¹ **BOA. TT, 144**, s. 69.

⁷⁶² **BOA. TT, 144**, s.3.

⁷⁶³ "*Cemaat-i gebran-ı nefsi-i Belgrad ki varoşunda otururlar. Kale-i mezkureye meremmetçilik idüb mukabele-i hudmette muâf ve müsellemlerdir. İспенçe ve rûsûm-u saire vermezler.*" Bkz. **BOA. TT, 187**, s. 244.

⁷⁶⁴ **BOA. TT, 187**, s. 246.

güvenliği ve asayişine ayrı bir önem verilmektedir. Kayıtlarda bu mahallede oturanlara *Mîr Liva Mehmed bin Yahya Paşa* tarafından mektup verilmiştir. Mahallelinin *anbarların gece ve gündüz korunması ve tamire ihtiyacı olan anbarların tamir edilmesi karşılığında avâriz-ı divâniyeden umûmen, tekâlif-i örfiyeden ise husûsen muâf* oldukları bildirilmiştir. Ayrıca mahalleye dışardan gelip meşe çardaklar yapıp meyhanecilik edenler olursa bunların engellenmesi ve kendilerinin de meyhanecilik yapmaması emredilmiştir.⁷⁶⁵

Müslüman Kıptîler (Müslüman Çingeneler): Şehirde yaşayan kıptîler defterlerde “*cemaât-i kıptiyân*” ve “*cemaat-i kıptiyân-ı müslümanân*” şeklinde kaydedilmiştir. Bunlar yaptıkları işlerden dolayı olsa gerek defterlerde hep kale mustahfızları ile beraber yazılmışlardır. Kayıtlardan anlaşıldığı şekliyle Müslüman Kıptîler (çingeneler) liman işleri ile vazifelendirilmiş bir sınıftır. Limanda gemilerle ilgili hizmet işlerinin görülmesinde ve demir işleme işlerinde vazifelendirilmişlerdir. Yaptıkları işlere mukâbil *haraç, ispenç, avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellemler* oldukları deftere kaydedilmiştir.⁷⁶⁶ Müslüman olmayan kıptîler ise; haraç ve ispençe ödemektedirler.⁷⁶⁷

4.3.2. Diğer muâflar

Ma'lûl, mariz ve a'malar: Tahrirlerde kayıtlı ma'lûl, marîz ve a'malar muâftırlar. Bunlar vücut özünden dolayı muâftırlar. Osmanlı Devleti'nin hemen her yerinde görülürler. Pîr-i fâniler de muâf zümreler arasındadır. 1536 tarihli defterde ma'lûl, marîz ve a'ma olarak 17⁷⁶⁸ kayıt bulunmaktadır. 1561 tarihli defterde ise sadece iki tane marîz⁷⁶⁹ kaydı vardır. 1572 tarihli defterde bir tane a'ma⁷⁷⁰ kayıtlıdır. Pîr-i fânî kaydı ise iki defterde vardır.

⁷⁶⁵ “Mahalle-i cemaat-i gebran der-nezd-i anbar-ı hassa, der-varoş-ı kal'a-i Belgrad. Liva-i mezbureden bazı haymaneler gelüp sakin olup Mîr-liva Mehmed Bey bin Yahya Paşa ellerine mektup verüb hassa anbarları görüp gözleyüp ve rûz (u) şeb hıfz idüp ve meremmete muhtaç olan yerlerin meremmet ve ta'mir eyleyeler. Hidmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniyyeden umumen ve tekâlif-i örfiyyeden husûsen mu'af ve müsellemler olup sancak beyi canibinden ve subaşılardan dahl-u taarruz eylemeye ve haricden kafirler gelüp mişe çardaklar yapıp meyhanecilik iderler imiş. Anlardan nev'an zarar müterettep ola deyu tevehhüm olunmağın min ba'd gelüp yapmayalar ve satmayalar ve kendüler dahi meyhanecilik itmeyeler.” Bkz. BOA. TT, 187, s. 246.

⁷⁶⁶ “Kal'a-i Belgrad limanında vaki' olan gemilere hizmet lazım olundukda mezkûrlar demir aletin işlerler hizmetleri mukabelesinde haraçtan ve ispençten ve sair avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olup ve kal'aya müteallik enva' demir (...) dahi işleyeler deyü defter-i atike-i hakaniyede mukayyed olduğundan gayri ellerinde emr-i şerif ve ahzû'l-teşrifeleri olmağın üslub-ı sabık üzere defter-i cedide kayd oluna.” Bkz. BOA. TT, 316, s.368; BOA. TT, 517, s. 381.

⁷⁶⁷ “Feth-i hakâniden berü Dâr'ul-Cihâd Kal'â-i Belgrad varoşunda sâkinlerdir. Haraçların çingene haraccısı cem' idüb, ve ispençleri çingene beyi alurmuş” Bkz. BOA. TT, 187, s. 247.

⁷⁶⁸ Bunlar 1536 tarihli mufassal deftere göre; Hırsovaç, Kravide, Raykofça, Dolna Dolani, Rogaça (2 kişi), Velika-Sele, Tihanovaç, Lubniçe, Travinak, Orilofça, Nenedevaç, Dolna Ostrujniçe, Sredne Ostrujniçe, Resnik ve Gonofça köylerinde bulunmaktadır.

⁷⁶⁹ Karye-i Bele-Virele ve Karye-i Bana'da bulunmaktadır.

⁷⁷⁰ Karye-i Kalugeriçe'de bulunmaktadır.

Bunlardan 1536 tarihli defterde toplam 4⁷⁷¹; 1561 tarihli defterde toplam iki pîr-i fânî⁷⁷² muâflar arasındadır.

Bîveler: Bîveler tam anlamıyla muâf olarak değerlendirilmeyebilir. Ancak bîvelere bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. İşin bu yönü kayda değerdir. Bîve dul kadınlar için kullanılmış bir tabirdir. Çalışma gücü düşük olduğundan kimi vergilerden muâf tutulmuşlardır. Kanunnâmede bîvelerden sancak voyvodalarının 25 akçe ispençe aldığı, *şayet bîve, sahib-i bağ ve sahib-i zemin değilse resm-i bîve adıyla altı akçeden başka vergi vermemesi* belirtilmiştir. Şayet bîvenin bütün baştinası varsa o zaman kanuna göre *a'şâr-ı baştina* olduğu yani normal bir baştina gibi muamele göreceği belirtilmiştir.⁷⁷³

Osmanlı Devleti Belgrad'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra buradaki Müslüman nüfusu artırabilmek için bazı vergilerden onları muâf tutmuştur. Bununla ilgili olarak 1536 tarihli tahrirde “*müslüman nüfustan diğer şehir ahalisi gibi hukuk ve rüsûmun talep edilmemesi*” emredilmiştir.⁷⁷⁴ 1536 tarihinde şehirdeki Müslümanlara verilen bu muâfiyet daha sonraki tahrirlerde yoktur.

⁷⁷¹ Pîr-i fânî kayıtları; *Orişlan, Beline Selişte, Sadum* köylerinde bulunmaktadır.

⁷⁷² *Bana ve Nenedevaç* karyelerinde mevcuttur.

⁷⁷³ “... bîvelerden ki, ba'zının bir mikdar bağı ve ba'zının hem pâre bağı ve birer mikdar yerleri olub sancak voyvodası bunların ba'zından yirmi beşer akçe ispençe ve ba'zından artuk ve eksük birer mikdar ispençe deyü alurlar imiş, hâliyâ külliye bîve eğer sahib-i bağ ve sahib-i zemin ve ger hiç nesnesi olmasun, altışar akçe resm-i bîveden gayrı biş habbe vermeyeler. Şunun ki bir mikdar yeri ve bağı ola, adet ve kanun üzere öşürlerin ve sâlâriyyelerin vereler. Ammâ şol bîve ki tamam bütün baştinası ola, ol vakit a'şâr-ı baştina olur. Baştinanın resmin ve sâir levâzım bil-küllîye edâ eyleye cedel eylemeye” Bkz. *Kanun-ı Reâyay-ı Livâ-i Semendire*, **BOA. TT**, 187, s. 9-10.

⁷⁷⁴ “*Nefs-i Kal'a-i mezburda sakin olan müslümanlardan sayir ahali-i şehir gibi hukuk ve rüsûm talep olunmaya*” Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 244.

Liste 4.1

Belgrad Köyleri ve Nüfus Durumları

1536-1585

		978 TT (1527)				187 TT (1536)				316 TT (1561)				517 TT (1572)				184 TTD (1585)				
	Köy Adı	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	KG
1	Acotovça	K	G	17	6	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978
2	Açva-Novaç	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	8	1	K	G	6	--	K	G	7	--	316,517,184
3	Aponodoça	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	11	--	K	G	11	--	K	G	13	--	316,517,184
4	Baçoviçe	D	G	14	1	D	G	8	2	D	G	13	1	D	G	2	--	H	--	--	--	978,187,316,517,184
5	Apopovaç	D	G	24	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978
6	Amayeve	K	G	12	18	D	G	18		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978-187
7	Badloviçe	--	--	--	--	K	G	4	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
8	Balevaç/Balyevaç	--	--	--	--	K	G	20	3	K	G	16	4	K	G	20	2	K	G	23	--	187,316,517,184
9	Bakovaç/Takovaç	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--	316
10	Bakuca	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	14	7	K	G	20	--	517,184
11	Bana/Dolna Bana	K	G	27	3	K	G	36	4	K	K	31	10	K	G	32	--	K	G	36	--	978,187,316,517,184
12	Bariç	K	G	13	2	K	G	12	--	K	K	13	2	K	K	14	4	K	G	12	4	978,316,517,184
13	Bataşine	K	G	25	3	K	G	18	3	K	K	16		K	G	14	--	H			--	978,184,187,316,517
14	Beline	K	K	32	--	K	G	26	3	K	K	29	4	K	K	19	--	K	G	26	--	978,184,187,316,517
15	Beline Selişte	K	K	16	1	K	G	12	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
16	Belo-Potok/Belo-Potik	K	G	12	--	K	G	12	2	K	K	15	2	K	K	19	2	K	G	19	--	978,187,316,517,184
17	Belo-Virele	K	G	31	3	K	G	21	12	K	G	20	2	K	G	21	3	K	G	25	--	978,187,316,517,184
18	Belo-Polye	K	G	33	--	K	G	20	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
19	Boliciçe	K	G	9	--	K	G	7	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187

Liste 4.1 (devam)		978 TT (TS)				187 TT (1536)				316 TT (1561)				517 TT (1572)				184 TTD (1585)			
	Köy Adı	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	KGT			
71	Gorna Seniç	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	21	4	K	G	37	--	316,517,184			
72	Gorna Sevine/ Sevne	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	1	--	H	--	--	--	316,184,517			
73	Hırsovaç/ Hraltonik	K	G	24	--	K	G	14	4	K	G	23	3	K	G	31	--	978,187,316,517,184			
74	Homeska/ Kinezofça	K	G	12	1	K	G	7	3	K	G	15	4	K	K	12	--	978,187,316,517,184			
75	Hüseyinofça	--	--	--	--	K	G	10	--	K	G	6	2	K	G	8	--	187,316,517,184			
76	İhmelak	K	G	13	--	K	G	9	--	K	G	5	--	K	G	2	--	978,187,316,517,184			
77	İstaniçe	K	G	11	3	K	G	8	4	K	G	11	3	K	G	3	--	978,187,316,517,184			
78	İstopofça	--	--	--	--	K	G	17	2	K	G	9	--	K	K	14	2	187,316,517,184			
79	İstoynik/İslatine	K	G	5	--	K	G	5	3	K	G	21	2	K	G	22	10	187,517,316,184,978			
80	İvvevaç	--	--	--	--	--	--	--	--	D	G	5	--	D	G	6	--	316,517,184			
81	Herbine	K	M	14	8	K	M	3	10	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
82	Hamorik/ Hamirik	--	--	--	--	K	G	25	7	--	--	--	--	--	--	--	--	187			
83	Hırboçeva	K	G	14	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978			
84	Hirçin	K	G	12	--	K	G	14	4	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
85	İbovaç	--	--	--	--	K	G	18	1	--	--	--	--	--	--	--	--	187			
86	İçetovçe	--	--	--	--	K	G	14	3	--	--	--	--	--	--	--	--	187			
87	İstibkoyovaç	K	G	26	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978			
88	İstubline	K	G	18	1	K	G	20	2	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
89	İsvitodovçe	K	G	5	--	K	G	8	2	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
90	İvançi	K	G	17	--	K	G	8	2	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
91	İvaniçe	K	G	30	1	K	G	27	7	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
92	İvlaşka/ Vlaşka	K	K	22	--	K	G	19	4	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187			
93	Jupanci	--	--	--	--	K	G	11	4	--	--	--	--	--	--	--	--	187			
94	Kamaniçe	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	6	1	K	G	11	3	316,517,184			
95	Kapar	K	G	15	2	K	G	11	1	K	G	5	--	K	G	3	--	187,517,316,184,978			

Liste 4.1 (devam)		978 TT (TS)			187 TT (1536)			316 TT (1561)			517 TT (1572)			184 TTD (1585)									
	Köy Adı	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	KGT					
96	Karaağaç	K	G	13	2	K	G	7	2	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187					
97	Kravide	K	G	14	3	K	G	17	6	K	G	15	--	K	G	17	1	K	G	20	1	187,517,316,184,978	
98	Kıyeva	K	G	10	1	K	G	9	4	K	G	17	1	K	K	6	--	H	--	--	--	--	187,517,316,184,978
99	Konatiçe	K	G	14	10	K	G	22	4	K	G	16	4	K	G	20	3	K	G	26	--	--	978,187,316,517,184
100	Konuş	K	G	2	--	H	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
101	Kular/ Benu-Sava	K	G	17	1	K	G	14	4	K	G	23	2	K	G	24	1	K	G	29	--	--	187,517,316,184,978
102	Koşarine	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	3	--	H	--	--	--	H	--	--	--	--	316,517,184
103	Kuruçiçe/ Kuruşiç	K	G	17	4	K	G	17	4	K	G	6	--	K	G	7	1	K	G	8	--	--	187,517,316,184,978
104	Kumodrag	K	K	28	--	K	K	29	1	K	K	50	26	K	K	40	2	K	K	53	--	--	187,517,316,184,978
105	Kutlova	--	--	--	--	M	G	34	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
106	Leskovaç	K	G	31	6	K	G	16	2	K	G	16	--	K	G	21	4	K	G	19	--	--	187,517,316,184,978
107	Lozovik/ Lozonik	--	--	--	--	M/H	--	--	--	M/H	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187, 316
108	Lupoñiçe/ Lupošte	K	K	21	1	--	--	--	--	K	K	31	2	K	K	35	2	K	K	35	--	--	978,517,316,184
109	Leştani/ Leştan	K	G	43	1	K	K	35	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
110	Ligofça/ Ligorovçe/ Kıyofça	K	G	11	1	K	G	11	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
111	Lubatine	K	G	18	1	K	G	17	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
112	Lukova	K	G	29	1	K	G	19	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
113	Lukova-İslatine	K	G	15	--	K	G	11	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
114	Mahnik	K	G	23	4	K	G	14	5	K	G	15	5	K	G	26	2	K	G	37	--	--	978,187,316,517,184
115	Maryofça	K	G	22	1	K	G	14	1	K	G	3	--	K	G	4	--	K	G	10	3	--	978,187,316,517,184
116	Medoşofçe	K	G	12	--	K	G	11	3	K	G	11	5	D	G	16	1	D	G	17	--	--	978,187,316,517,184
117	Miriyeval/ Miryovçe	K	G	15	14	K	G	34	--	V	K	37	--	V	K	69	--	V	K	74	--	--	978,187,316,517,184
118	Mirkosava/ Pirkosava	K	G	11	--	K	G	17	4	K	G	7	--	K	G	10	4	K	G	10	--	--	316,517,184,978,978
119	Mislotin	D	G	11	2	D	G	8	3	D	G	16	6	D	G	26	--	D	G	28	--	--	978,187,316,517,184

	Liste 4.1 (devam)					978 TT (TS)				187 TT (1536)				316 TT (1561)				517 TT (1572)				184 TTD (1585)				
	Köy Adı	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	KGT
120	Nenedevaç	K	G	10	--	K	G	11	1	K	G	4	--	K	G	4	--	K	G	6	--	K	G	6	--	978,187,316,517,184
121	Orışlan/ Oşlan	K	G	15	--	K	G	15	6	K	K	36	--	K	K	12	--	K	G	20	--	K	G	20	--	978,187,316,517,184
122	Pasenak	D	G	19	1	D		14	3	D	G	19	5	D	G	20	11	D	G	30	--	D	G	30	--	978,187,316,517,184
123	Pıran	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	22	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	316
124	Potpeke	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	17	2	K	G	12	--	K	G	17	--	K	G	17	--	316,517,184
125	Pridvoriçe/ Vinçaç	K	G	28	5	K	G	42	12	K	G	11	7	K	G	23	2	K	G	35	--	K	G	35	--	978,187,316,517,184
126	Progoroliçe/ Progolçe	K	G	16	1	K	G	16	2	K	G	14	1	K	G	14	--	K	G	12	--	K	G	12	--	978,187,316,517,184
127	Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	11	3	K	G	15	2	K	G	17	--	K	G	17	--	316,517,184
128	Rahovaç	--	--	--	--	K	G	15	1	H	--	--	--	H	--	--	--	H			--	H			--	316,517,184,187
129	Rakoŋça/ Rakoviçe	K	G	15	5	K	G	12	2	K	G	23	4	K	G	22		K	G	29	--	K	G	29	--	316,517,184,187,978
130	Resnik	K	K	29	5	K	G	19	3	K	K	27	5	K	K	32	3	K	K	33	1	K	K	33	1	978,187,316,517,184
131	Repişte	K	G	21	9	K	G	14	6	K	G	20	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187,316
132	Rajoniç/ Rajonovçe	K	G	33	1	--	--	--	--	K	G	26	4	K	G	22		K	G	21	--	K	G	21	--	316,517,184,978
133	Ruşan/ Ruşag	K	G	10	--	K	G	12	3	K	G	20	1	K	G	12	23	K	G	19	--	K	G	19	--	316,517,184,187,978
134	Sakulne	K	G	25	1	K	G	25	--	K	G	25	2	K	G	21	1	K	G	16	2	K	G	16	2	978,187,316,517,184
135	Silakova/ Silakovçe	K	G	5	--	K	G	11	1	K	G	15	2	K	K	30	1	K	G	30	--	K	G	30	--	978,187,316,517,184
136	Saykovaç/ Sakovaç	K	G	5	1	K	G	17	5	K	G	7	2	K	G	8	2	K	G	13	--	K	G	13	--	978,187,316,517,184
137	Sirmic/ Sirmice	--	--	--	--	--	--	--	--	K	G	17	3	K	G	19	3	K	G	19	--	K	G	19	--	316,517,184
138	Sokolok/ Sokolova	K	G	25	1	K	G	21	5	K	G	27	1	K	G	30	5	K	G	29	--	K	G	29	--	978,187,316,517,184
139	Sredne Moştaniç	K	G	20	2	K	G	18	1	K	G	18	6	K	G	22	5	K	G	15	--	K	G	15	--	978,187,316,517,184
140	Sredne Ostrujniçe	K	G	12	1	K	G	20	--	K	G	10	--	K	G	11	--	K	G	14	--	K	G	14	--	978,187,316,517,184
141	Suha Jelejnik	K	G	19	--	K	G	23	3	K	K	20	1	K	G	20	--	K	G	24	-	K	G	24	-	978,187,316,517,184
142	Şuşoviçe/ Şeşuleç	K	G	5	1	K	G	7	1	K	G	3	--	K	G	3	--	K	G	4	--	K	G	4	--	978,187,316,517,184
143	Teştan/ Peştan	--	--	--	--	--	--	--	--	K	K	19	5	K	K	19	4	K	G	30	--	K	G	30	--	316,517,184
144	Tırnani	--	--	--	--	K	G	4	--	K		--	--	M/H			--	M/H	--	--	--	--	--	--	--	187,316,517,184
145	Tirboşniçe	--	--	--	--	K	G	5	1	K	G	4	--	K	G	4	1	K	G	6	--	K	G	6	--	187,316,517,184

	Liste 4.1 (devam)	978 TT (TS)				187 TT (1536)				316 TT (1561)				517 TT (1572)				184 TTD (1585)			
		S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC
	Köy Adı																				
171	Pudarcı/ Pudarcı	K	G	11	--	K	G	9	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	KG1
172	Prajonofça/ Bruzonofça	--	--	--	--	K	G	11	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
173	Pribeş/ Perbis	--	--	--	--	K	G	14	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
174	Radoykofça	K	G	13	--	K	G	12	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
175	Ralik	K	G	6	3	K	G	9	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
176	Raykofça	K	G	8	1	K	G	10	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
177	Ribniçe	K	G	10	--	K	G	6	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
178	Ripotek	K	G	8	--	K	G	14	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
179	Rogaça/ Glogovaç	--	--	--	--	K	G	39	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
180	Rozaniçe	--	--	--	--	K	G	17	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
181	Sadum	K	G	25	5	K	G	15	6	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
182	Seldinçar	K	K	21	--	K	G	18	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
183	Sene	K	G	7	8	K	G	11	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
184	Sisoyovaç/ ssivaç	K	G	16		K	G	12	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
185	Tihanovaç	K	G	8	2	K	G	9	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187,978
186	Turçik	K	G	16	2	K	G	9	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
187	Turkol/ Ruçi	K	M	13	--	K	M	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
188	Turska-Reka	K	M	11	--	K	M	12	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
189	Virbiçe	K	G	6	--	K	G	4	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
190	Vuçenaç	K	G	13	--	K	G	11	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
191	Zaklopaç	K	G	27	2	K	G	22	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	978,187
192	Gorna Darasava	--	--	--	--	K	G	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
193	Gorna Soyone	--	--	--	--	K	G	6	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
194	Gorna Timava	--	--	--	--	K	G	25	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187
195	Şarovine	--	--	--	--	K	G	22	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	187

Liste 4.1 (devam)		978 TT (TS)				187 TT (1536)			316 TT (1561)			517 TT (1572)			184 TTD (1585)		
		S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC	S	N	H	MC
196	Köy Adı	K	G	6	1												
197	Oramlovaç	K	G	6													
198	Oronik																
199	Ravestine/ Ostine																
200	Mendic																
201	Koneva																
202	İskovaç/ İslatine																
203	İnova/ Tulcı																
204	Gorna Brodan																
205	Perikalaka																
206	Banegak ?																
207	Vavdine																
208	Boleç/ Gevaç																
209	Belovaç																

TS: Tarihşiz, S:Statü, N:Nüfus, H:Hane, MC: Müccerred, G:Gayr-i Müslim, M:Müslim, K:Karışık, M/H:Mezraa/ Hâfı, H:Hâfı, V:Yakuf, D:Derbent, KGT:Kaydın Geçtiği Tahrir

TS: Tarihsiz, S:Statü, N:Nüfus, H:Hane, MC: Mucerrred, G:Gayr-i Müslim, M:Müslim, K:Karışık, M/H:Mezraa/ Hâfî, H:Hâfî, V:Vakıf, D:Derbent, KGT:Kaydın Geçtiği Tahrir

5. BELGRAD'IN İKTİSÂDÎ YAPISI

5.1. Toprak Taksimat Ve Tasarruf Şekli

5.1.1. Çiftlik ve baştina olarak tasarruf edilen topraklar

Osmanlı Devleti'nde arazi üç şekilde tasarruf edilir: Mülk Arazi (mülkiyeti şahıslara ait olan), Vakıf Arazi (geliri sosyal ve hayır kurumlarına ayrılan toprak), Mîrî Arazi yani mülkiyeti devlete ait olan arazi.⁷⁷⁵

Mîrî arazi rejiminin uygulandığı yerlerde toprakların mülkiyeti devlete aittir. Tasarruf hakkı *tapu bedeli* veya *tapu resmi* denilen peşin bir kira bedeli alınır. Daimî ve ırsî bir nevi kiracılık sözleşmesiyle arazi işleyecek köylülere yani *reâyâyâ* bırakılmıştır.⁷⁷⁶ Köylü kiracısı olduğu bu toprakları işleyerek elde ettiği mahsulden devlete veya devletin tayin ettiği sipahiye öşür denilen ve nisbeti bölgelere göre 1/10 ile 1/20 arasında değişen bir vergiyi ödemekle mükelleftir.⁷⁷⁷ Reâyânın toprak tasarrufu hususunda kanunlara bazı kayıtlar konulmuştur. Buna göre reâyâ sipahinin izni olmadan toprağı üç yıldan fazla boş bırakamaz. Aksi takdirde toprağı elinden alınarak yine *tapu bedeli* mukabilinde sipahisi tarafından başka bir raiyyete verilebilir.⁷⁷⁸ Ayrıca reâyâ köyünü terkedip ekip biçtiği yeri boş bırakarak gidemez, başka bir işle meşgul olamaz. Böyle bir durumda ektiği yerden elde ettiği mahsulün öşür bedelini ve çift resmini sipahiye *çiftbozan akçesi* adı altında sadece bir defaya mahsus olmak üzere ödemesi gerekir.⁷⁷⁹ Aksi halde sipahi reâyâyı gittiği yerden köyüne dönmeye mecbur edebilir.⁷⁸⁰ Oğlu, kızı ve baba bir erkek kardeşi olmayan raiyyet öldüğünde tasarruf ettiği çiftlik, sipahi (*sahib-i arz*) tarafından başka bir çiftçiye *tapu bedeli* karşılığında verilir. Ancak bu konuda akrabaya öncelik tanınır. Sipahi reâyâ çiftliğini mirasçının akrabaları olduğu halde başkasına tapuya verirse akrabalar duruma itiraz edebilirler. Bu hal daha çok sipahinin tapu resmi almak arzusundan kaynaklanmaktadır.⁷⁸¹

⁷⁷⁵ Mithat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitli Şekilleri", **VI. Türk Tarih Kongresi**, 20-26 Ekim 1961, Ankara 1967, s. 282.

⁷⁷⁶ Ömer L. Barkan, "Çiftlik", **İA**, C.III, s. 392.

⁷⁷⁷ Belgrad'da bu tür yerlerin öşrü genelde sipahiye verilmekteydi. Meselâ Bozayovçe Karyesi'nde "*Çiftlik-i Hâliyâ Koto ziraat edüb sahib-i arza öşrün verür*" Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 914; Ünal, Harput, s. 89.

⁷⁷⁸ Barkan, **Kanunlar**, s. 7.

⁷⁷⁹ Belgrad ile ilgili bu husus kanunnâmede şu şekildedir: "*ve yerlerinden kalkub perâkende oturan reâyada sipahi muhayyerdir. Dilerse mahalline göre tamam öşür veya nısf-ı öşür alub, ya çift bozan resmi yetmiş beş akçe alur*" Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 9-10.

⁷⁸⁰ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 89.

⁷⁸¹ Mehmet A. Ünal, **Harput**, aynı yer.

Köylünün elindeki topraklar bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklükteki parçalara ayrılmıştır. Bu parçalara *çift* veya *çiflik* denir. Çiftlik ziraat yapılan yer anlamında ve umumiyetle bir çift öküzün işleyebileceği arazi olarak tanımlanmıştır.⁷⁸² Fakat resmî tanıma göre; bir çiftlik arazi bulunduğu mahalle ve toprağın yetiştirme kabiliyetine bağlı olarak âlâ (verimli) yerden 60-80, evsât (orta halli) yerden 80-100 ve ednâ (kıraç) yerden 100- 150 dönüm arası olarak belirlenmiştir.⁷⁸³ Semendire Kanunnâmesi'nde "*dönüm hesabınca gâyet eyü yerden yetmiş seksen dönüm ve kem yerden yüz yirmi yüz otuz dönüm mikdârı yerdir*" demektedir.⁷⁸⁴ Dönüm ise "*yürümek adımı ile eni ve uzunlu kırk adım yer*"e denir.⁷⁸⁵

Belgrad ile ilgili defterlerde *çitflik* tabirinin yanında "*baştina*" da bulunmaktadır. Baştina Slavca asıllı olup "*miras*" anlamına gelmektedir. Kelime Osmanlı fethi öncesi Bosna'da kralın önemli bir hizmet karşılığı bir şahsa daimî ve mutlak mülk olarak verdiği arazi parçaları için kullanılmaktadır. Muhtemelen Bizans döneminde de bu tür arazi parçaları aynı isimle mevcuttur. Nitekim sadece Balkanlarda değil aynı zamanda Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethedilen Trabzon ve civarındaki gayri müslim halkın elindeki çiftlikler tahrir defterlerinde *baştina* tabiriyle kaydedilmiştir.⁷⁸⁶ Bu araziler, mutlak mülk statüsünde olduğundan sahibi tarafından satılabilir, terk veya ferağ olunabilir. Ayrıca bu topraklara sahip olanlar bütün angarya ve vergilerden muâftırlar. Böyle bir toprağı elde etmek, aynı zamanda asalet ünvanına sahip olmayı gerektirir. Osmanlılar devrinde baştina adı ile tasarruf bakımından birbirinden ayrı iki çeşit arazi parçası kastedilmektedir. Bunlardan ilki raiyyet baştinası, diğeri ise askerî hizmet sınıflarına⁷⁸⁷ ayrılan baştinalardır. Gayri müslim raiyyetin elindeki baştinaların Osmanlı genel arazi sistemi içindeki çiftliklerden esas itibarıyla bir farkı yoktur. Tek fark bunların Hristiyan raiyyetin elinde bulunması ve haraca bağlı olmasıdır. Bu gibi topraklara ayrıca *haraçlı baştina* adı da verilmektedir.⁷⁸⁸ Belgrad'daki baştinaların bu kategori içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü kanunnâmede Belgrad'ın da bağlı bulunduğu Semendire Livası'nda "*zirâ'at ve hırâset olunan toprakların arz-ı memleket ve arz-ı mîri olduğu; haracî ve öşrî olmadığı*" vurgulanmaktadır. Yani toprakların *mülkiyet hakkı devlete aittir*. Mülk arazi

⁷⁸² Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu" **Bellekten**, XXIII/92, s. 582.

⁷⁸³ Barkan, "Çitflik", s. 393.

⁷⁸⁴ **BOA. TT**, 316, s.5.

⁷⁸⁵ Barkan, **Kanunlar**, s.131.

⁷⁸⁶ Feridun Emecen, "Baştina" **TDVİA**, C.IV, s. 135.

⁷⁸⁷ Bu askerî hizmet sınıfları ve baştinaları için Bkz. Yavuz Ercan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar**, TTK, 1989, s. 75-91.

⁷⁸⁸ F. Emecen, "Baştina" s.135.

kategorisinde değildir.⁷⁸⁹ Üzerinde toprağı ekip biçen reâyâ ekkâr (çiftçi) gibidir. Toprağın mâliki değildir. Mülkiyeti tamamen şahıslara ait olan ve vergi muâfiyetine tâbi olan baştinalar Bosna'da bulunmaktadır.⁷⁹⁰ Belgrad'da baştina adı verilen çiftliklerle ilgili kanunnâmedeki diğer hususlar şunlardır: Öncelikle bu çiftliklere sahip olan gayr-i müslimler *harâc-ı muvazzafalarını* ve *harâc-ı mukâsemelerini* verdikten sonra ellerinden alınmaları men' edilmişti. Kâfir baştinası iken müslüman eline geçen baştinalarda (çiftlikler) harâç ve ispençe yerine *resm-i çift* alınmaktadır. Müslümanlardan her kim tasarruf ederse *resm-i çift* verir.⁷⁹¹

Kanunnâmede baştinaların tanımı verilmektedir. Buna göre; “*bir baştina bir raiyyet ehli ve iyali ile geçinüb müslümanda bir çiftlik i'tibar olunur yerdir. Dönüm hesabınca gâyet eyü yerden yetmiş seksen dönüm ve kem yerden yüz yirmi yüz otuz dönüm mikdarı yerdir*”⁷⁹² denmektedir. Dolayısıyla Belgrad'daki baştinalar bir müslümanın geçimini temin ettiği bir çiftlik yeri kadar yere sahip olan gayr-i müslim çiftliklerdir. Bu ölçüler içerisinde yer tasarruf eden reâyâ tahrirlerde bütün çift, yarısı kadar yer tasarruf eden reâyâyâ nîm çift tabiri kullanılmıştır. Ayrıca çiftlik tasarruf eden reâyânın evli (müzevvec) olması şarttır. Nîm çiftten az yerler *zemin* kaydedilmiş, ekseriyâ iki dönüme bir akçe olarak tayin edilmiş olan *resm-i zemîn* (dönüm resmi) edâ edilmesi şartıyla topraksız reâyânın tasarrufuna bırakılmıştır.

Belgrad verimli tarım arazilerine sahip bir bölgededir. Özellikle nehirler tarımın gelişmesinde ve verimin artmasında etkilidir. Köylerin temel geçim aracı tarımdır. Tarımla beraber bağcılık ve şıra üretimi de önemli bir yer tutmaktadır. Köylerde tarımsal üretimin yanında ormancılık da yapılmaktadır. Tahrirlerde bununla ilgili olarak *resm-i koru* ve *resm-i bellût* vergisi alınmaktadır. Bununla beraber nehir kenarlarındaki köylerde balıkçılık da yapılmıştır. Nitekim bazı köylerden *mahsul-i göl* adı altında vergi alınmıştır. Bunun haricinde arıcılık çok yaygındır. Bunun için halktan *resm-i kovan* veya *resm-i küvvâre* adı altında vergi alınır. Önemli miktarda bal üretimi yapılmaktadır. Ayrıca bölgenin Hristiyan olmasından ötürü yine ciddi oranda hıncır üretimi yapılmıştır.

⁷⁸⁹ Kanunnâmede “*Livâ-i Semendire'de zirâ'at ve hırâset olunan yerler, arz-ı memleket ve arz-ı mîrîdir. Haracî ve öşrî değildir. Elllerinde olan kimseler ekkâr (çiftçi) gibidir, mâlikler değildir.*” Bkz. **BOA. TT**, 316, s.6-7.

⁷⁹⁰ Bosna'daki baştinalar ve toprak yapısı için Bkz. Ciro Truhelka, “Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları”, Çev: Köprülüzade Ahmet Cemal), **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul 1931, C.1, 43-69; İnalcık, **Tetkikler ve Vesikalar**, I, s. 171-175.

⁷⁹¹ **BOA. TT**, 316, s.7.

⁷⁹² **BOA. TT**, 316, s. 5.

Belgrad’da 1536 tarihli deftere göre müslüman çiftçilerden bütün çift sahiplerinden 22 akçe resm-i çift, nîm çift sahiplerinden ise 11 akçe resm-i çift alınmaktadır.⁷⁹³ Müslüman nüfustan alınan bennâk resmi de 12 akçedir. Genelde bu vergiler hâsıl kısmına “*resm-i çift ve bennâk*” olarak kaydedilmiştir.⁷⁹⁴ Gayr-i müslimlerden ise bu defterdeki kayıtlardan görülen şekliyle müzevvec veya mücerred olup olmadıklarına bakılmaksızın her gayr-i müslimden 25 akçe ispençe⁷⁹⁵ alındığı kaydedilmiştir.⁷⁹⁶ Derbend yazılan köylerden ise köyün koruduğu derbendin durumuna göre 10 veya 12 akçe alınmıştır.⁷⁹⁷ 1536 tarihinde Belgrad’da müslümanların tek veya karma yaşadığı köylerde toplam 71 çift, 3 bennâk ve 3 nîm çift vardır. Kişilerden toplamda 1512 akçe çift resmi alınmıştır. Gayr-i müslim nüfusta ise 2.857 muâf olmayan ispenç hane bulunmaktadır. Bu rakama muâflar ve derbend karyeleri dâhil değildir. Bu ispenç hanelerden ispençe resmi geliri ise 71.285 akçedir.

Çizelge 5.1			
1536- 1585 Arası Toprak Tasarrufu			
	187 TT (1536)	316 TT (1561)	184 TT_d (1585)
TÇ	71	81	99
NÇ	3	26	2
BN	3	13	--
İS	2857	1806	1949
ÇG	1.512	2.239	2.191
İSG	71.285	45.177	48.512
TOP G	72.797	47.416	50.703
TÇ: Tam Çift, NÇ: Nîm Çift, BN: Bennâk, İS: İспенç Hane, ÇG:Çift Resmi Geliri, İSG: İспенç Resmi Geliri, TOP G: Toplam Gelir			

⁷⁹³ Karye-i Kumodrag’da 6 bütün çift ve bir nîm çift vardı. Bütün olanlardan 22 akçe nîm çift olandan 11 akçe toplamda 143 akçe alınmıştı. Bkz. **BOA. TT**, 187, s.343.

⁷⁹⁴ **BOA. TT**, 187, s. 346 Karye-i Dolna İslançe.

⁷⁹⁵ Hristiyan erkeklerden alınan bir vergidir. Ancak ispençe resmine tâbi olan mükelleflerin diğer vasıfları üzerinde kaynaklarda tam bir tarif birliği yoktur. Mesela miktar ve mahiyet itibarıyla çift resmine muâdil bir vergi (M.Z. Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...**, C.II, s.88) sayıldığı gibi, bennâk resmine karşılık geldiğinde ifade edilmiştir. (İnalcık, “Osmanlılarda Râiyyet Rûsûmu”, s. 604). Birçok yerde evli olup olmadığına bakılmaksızın her gayr-i müslim erkekten alındığı kaydedildiği halde bazı yerlerde sadece evli olan gayr-i müslim erkeklerden alındığı da görülmüştür. (Halil İnalcık, **Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid**, Ankara 1954, Giriş, s. XXXII). Bazı kanunnâmelerde ise ispenç resminin alınması için reâyânın cizye verebilme kabiliyetine sahip olması yani en az 300 akçalık malı olması gerektiği belirtilmiştir. (Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler, **DTCFD**, V/5, 1947, s.507). Hatta ispenç resmi ile cizyenin bazı bölgelerde tek bir vergiyi ifade ettiği de belirtilmektedir. (Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 132).

⁷⁹⁶ Aynı köyde 22 evli ve bir bekâr gayr-i müslimden toplamda 575 akçe ispençe alınmıştır. Bu da şahıs başı 25 akçeye tekâbül etmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 343.

⁷⁹⁷ Derbend yazılan Karye-i İbovaç’tan 10 akçe alınırdı. Bkz. **BOA. TT**, 187, s.264; Yine derbend yazılan Karye-i Pasenak’tan 12 akçe alınırdı. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 263.

1561 tarihli defterde durum çok farklı gözükmemektedir. Gayr-i müslim hanelerden evli-bekâr olup olmadığına bakılmaksızın 25 akçe ispençe vergisi alınmaktadır. Derbend olan karyelerden 10-12 arası akçe ispençe alınır. Müslümanlardan bütün çiftliği olanlardan 22 akçe çift resmi, nîm çiftlerden ve mücerredlerden ise 11-12 akçe bennâk veya çift resmi alınmaktadır. *Kumodrag Karyesi*'nde diğer köylerde rastlanılmayan bir hususu vurgulamak gerekir. Burada müslim nüfus içinde yer alan mücerredlerden 6 akçe alınmaktadır.⁷⁹⁸ Bu deftere göre müslüman nüfus içinde 81 tam çift, 26 nîm çift, 13 bennâk bulunmaktadır. Genelde hâsıl kısmında “*resm-i çift ve bennâk*” şeklinde bu gelir beraber yazılmıştır. Müslümanlardan alınan çift ve bennâk resmi 2.239 akçedir. Gayr-i müslim nüfusta ise 1806 muâf olmayan ispençe hanesinden 45.177 akçe resm-i ispençe alınmıştır. (Çizelge 5.1.)

1585 tarihinde müslim ve gayr-i müslim nüfustan alınan vergide herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bu deftere göre müslimlerde 99 tam çift, 2 nîm çift bulunmaktadır. Toplamda 2.191 akçe çift resmi geliri mevcuttur. Gayr-i müslimlerde ise 1949 ispenç vergisi alınan ve muâf olmayan hane vardır. Toplamda 48.512 akçe ispençe resmi alınmaktadır. (Çizelge 5.1.)

5.1.2. Mezra'alar ve hâlî topraklar

Mezra'a, Arapça zer' (zirâ'at) kökünden türeyen ve “ekilen tarla” anlamına gelir. Kelime Osmanlılar'da sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ekinlik⁷⁹⁹ olarak kullanılan küçük toprak parçalarını niteleyen mâli bir terim özelliği kazanmıştır.⁸⁰⁰ Bunlar umumiyetle evvelce meskûn iken zamanla ahalisi “*perakende*” olmuş yerlerdir.⁸⁰¹

Mezra'alar bir tarım alanı olduğu için genelde çevrede yer alan köyler tarafından ekilmektedir.⁸⁰² Bir ekim alanı olarak mezra'alar aynı zamanda bir vergi ünitesidir, tahrir defterlerine kaydedilir. Belgrad'daki mezra'a kayıtlarında çevredeki köylerin mezra'aları tasarruf ettikleri kayıtlıdır. Mezra'a kaydı olan yerler civardaki bir veya birkaç köy tarafından bağlanmış şekilde zirâ'at alanı olarak kullanılmaktadır.⁸⁰³ Mezra'alarda

⁷⁹⁸ BOA. TT, 316, s. 375.

⁷⁹⁹ Belgrad'daki mezraalar ekinlik olarak kullanılır. Meselâ “*Mezraa-i Kopça Karye-i mezburenin ekinliğidir.*” (Homeska Karyesi'ne bağlı) Bkz. BOA. TT, 517, s. 383.

⁸⁰⁰ İlhan Şahin, “Mezraa” TDVİA, C.29, s.546.

⁸⁰¹ Halil İnalçık, *Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid*, Giriş, s. XXIX, Belgrad'da karye iken hâlî olan yerler için Bkz. Tablo: 13-14-15-16-17.

⁸⁰² Belgrad'da “*Mezraa-i Oronik (?) etrafında olan kurrâ ahalisi zirâ'at idüb sahib-i zemine öşrin verirler*” Bkz. BOA. TT, 517, s. 434.

⁸⁰³ “*Mezraa-i Mendic Şehmo(?) Mezraa-i Kravide nâm karye ahalisi zirâ'at idüb sahib-i zemine öşrün virürler*” Bkz. TDAB. TTD, 184, s.184b

yetiştirilen tarım ürünlerinden alınan vergiler tahrir defterlerinde “hasıl” adı altında kaydedilir. Belgrad ile ilgili defterlerde hâsıllar toplam olarak verilmiştir. Yani hangi üründen ne kadar üretim olduğunu tespit edilememektedir.

Bir defterde karye olarak kaydedilen yer diğer defterde mezra’a statüsünde olabilir, tam tersi bir durum da söz konusu olabilmektedir. (Çizelge 5.2.-3.-4.-5.-6.) Mezra’alardan elde edilen gelirler diğer gelirler gibi sipahi tımarı içerisinde yer almaktadır. Mezra’anın bulunduğu yerdeki köyün hâsılını tasarruf eden sipahinin dirliği içerisinde çok defa mezra’a geliri bulunmaktadır.⁸⁰⁴

Belgrad’daki bazı mezra’aların hâsılları müstakil olarak gösterilirken bazı mezra’aların hâsılları bağlı olduğu veya sipahi tarafından ekilmesine müsaade edilen karyenin hasılı içerisinde gösterilmiştir. Bundan dolayı bu tür mezra’aların gelir miktarını tespit etmek mümkün olamamaktadır.

Defterlerde hatırlatılması gereken bir diğer husus “*hâli*” yazılan karyelerdir. 1527 tarihli defterde “*hâli*” yazılan *Gorna ve Dolna İslançe* köyleri 1536 tarihli defterde “*karye*”⁸⁰⁵ olarak, 1561 tarihli defterde ise *Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı*’na bağlı vakıf köyler olarak yazılmıştır.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Mehmet A. Ünal, **Harpur**, s. 93.

⁸⁰⁵ **BOA. TT**, 187, s. 345-346.

⁸⁰⁶ **BOA. TT**, 978, s. 958; **BOA. TT**, 316, s. 427.

Çizelge 5.2

1527 Tahririne Göre

Mezra'a ve Hâli Köy Kayıtları

Mezra'a ve Hâli Köyler	Statü	Tâbi OK	Hâsıl
Sredne Begalyeva ve Manastır-ı Rayko İsveto	M	Gürne Bekariçe	KHİ
Dolna Begalyeva	M	Gürne Bekariçe	KHİ
İvranik ve Gavran	M	Lubatine	KHİ
Voşanofça	M	Dolna Ostrujniçe	KHİ
Zeman	M	Dolna Ostrujniçe	KHİ
Sis	M	Borak/Boraka	KHİ
Rimon	M	Gorna Sebovik	KHİ
Dranik	M	Belovaç	KHİ
Primanik	M	Lukova	KHİ
Aramyan	M	Dolna Porçani	KHİ
Pırloşniç	M	İstubline	KHİ
Dolna İslaveşniç	K/H	Sadum	KHİ
Drajanofça	M	Nenedevaç	KHİ
Huma	M	Homeska	KHİ
Koviçe	M	Homeska	KHİ
Birbelye	M	Sene	KHİ
Sirkotine Grabofça	M	Rozaniçe	KHİ
Kalokir	M	Teştan	KHİ
Baniçe	M	İvançi	KHİ
Hotluk	M	İsmail b. İlyas	252
Bakuca	M	Silakova	KHİ
Kassab-ova	M	Turska-Reka	KHİ
Nikola	M	Mahnik	KHİ
İlednaç	M	Miryovçe	KHİ
Gorna İslançe (Hâli)	K/H	--	1719
Dolna İslançe (Hâli)	K/H	--	566
M:Mezra'a, K/H:Karye/Hâli, KHİ:Karye Hasılı İçinde, OK: Tâbi Olduğu Karye			

Çizelge 5.3

1536 Tahririne Göre

Mezra'a ve Hâli Köy Kayıtları

Mezra'a ve Hâli Köyler	Statü	Tâbi OK	Hâsıl
Sis	M	Beline Selişte	KHİ
...	M	Sene	KHİ
Zeman	M	Dolna Sebovik	150
Kassab-ova	M	Turska-Reka	KHİ
Koviçe	M	Homeska	KHİ
Huma	M	Homeska	KHİ
Şin(?)	M	Borak	KHİ
Moraka	M	Buyanova	KHİ
İvranik ve Gavran	M	Lubatine	KHİ
Pirheva	M	Lukova	KHİ
Drajanofça	M	Nenedevaç	KHİ
Bihorik	M	Hamorik	KHİ
Yakofça	M	Suha-Jelejnik	KHİ
Sredne Begalyeva ve Manastır-ı Rayko İsveto	M	Gürne Bekariçe	KHİ
Dolna Begalyeva	M	Gürne Bekariçe	KHİ
Tırnani	M	Kanotiçe	100
Nikola	M	Mahnik	KHİ
Tırnani (hariçten zirâ'at ediliyor)	K/H	--	500
Kutlova	M	--	250
Lozonik	M	--	100
Konuş (Hâli)	K/H	--	400
M:Mezra'a, K/H:Karye/Hâli, KHİ:Karye Hasılı İçinde, OK: Tâbi Olduğu Karye			

Çizelge 5.4

1561 Tahririne Göre

Mezra'a ve Hâli Köy Kayıtları

Mezra'a ve Hâli Köyler	Statü	Tâbi OK	Hâsıl
Koviçe	M	Homeska	KHİ
Toynan	M	Dolna Ostrujniçe	KHİ
Zeman	M	Dolna Ostrujniçe	KHİ
Zeman ⁸⁰⁷	M	Potpeke	KHİ
Aramyan	M	Dolna Porçani	KHİ
K. Rahovaç ⁸⁰⁸ (hariçten ziraat ediliyor)	K/H	--	518
K. Tırnani ⁸⁰⁹ (hariçten ziraat ediliyor)	K/H	--	432
K. Koneva (hariçten ziraat ediliyor)	K/H	--	2999
Lozonik ⁸¹⁰	M	--	805
Gorna Brodan ⁸¹¹	M	--	250
Ravestine ⁸¹²	M	Lukova	274
Viranya (Hâli)	M	--	
Prulenika	MN	--	140
Vavdine	MN	--	245
İsveti Körki	MN	Galukeriçe	126
Vavdine	MN	Viniçe	140
Vavdine	MN	Orişlan	145
M:Mezra'a, K/H:Karye/Hâli, KHİ:Karye Hasılı İçinde, OK: Tâbi Olduğu Karye			

⁸⁰⁷ “Mezraa-i Zeman mezraa-i mezkurenin nısf karye-i mezbure ahalisinin tasaddukunda olub ve nısfı dahi Dolne Ostrujniç ahalisinin tasarrufundadır raiyyetlü raiyyetinin ta'şîr iderler” Bkz. **BOA. TT**, 316, s.385.

⁸⁰⁸ “Karye-i Rahovaç hâli hariçten zirâ'at olunur” Bkz. **BOA. TT**, 316, s.422.

⁸⁰⁹ “Mezraa-i Tırnâni hâli hariçten zirâ'at olunur” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 422.

⁸¹⁰ “Etrafında olan kurrâ ahâlisi zirâ'at edüb sahib-i zemine öşrün verir” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 423.

⁸¹¹ “Etrafında olan kurrâ ahâlisi zirâ'at edüb sahib-i zemine öşrün verir” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 424.

⁸¹² “Etrafında olan kurrâ ahâlisi zirâ'at edüb sahib-i zemine öşrün verir” Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 424.

Çizelge 5.5
1572 Tahririne Göre
Mezra’a ve Hâli Köy Kayıtları

Mezra’a ve Hâli Köyler	Statü	Tâbi OK	Hâsıl
Koviçe	M	Homeska	KHİ
Bertik	M	Zetun	KHİ
Zeman	M	Dolna Ostrujniçe	KHİ
Zeman ⁸¹³	M	Potpeke	KHİ
Rakoy ⁸¹⁴	M	Rakofça	KHİ
Aramyan	M	Dolna Porçani	KHİ
Koşarine	K/H	--	537
Gorna Sevine ⁸¹⁵	K/H	--	470
Rahovaç ⁸¹⁶	K/H	--	518
Tırnani	M	--	403
Mendic ...? ⁸¹⁷	M	Kravide	3196
Oronik	M	--	1021
Gorna Brodan ⁸¹⁸	M	--	250
Ravestine (Ostine)	M	Nezd-i Kal'a-i Belgrad	9000
Perikalaka ⁸¹⁹	MN	Brusnik	140
Vavdine	MN	--	240
M:Mezra’a, K/H:Karye/Hâli, KHİ:Karye Hasılı İçinde, OK: Tâbi Olduğu Karye			

⁸¹³ “Nısf-ı mezraa-i Zeman karye-i mezkurenin ekinliğidiğr” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 397.

⁸¹⁴ “Mezraa-i Rakoy karye-i mezkurenin ekinliğidir. Karye-i Resnik ahalisi zirâ’at edüb sahib-i zemine öşrün verirler” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 409.

⁸¹⁵ “Gorna Seniç nâm karye ahalisi zirâ’at edüb sahib-i zemine öşrün verir” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 433.

⁸¹⁶ “Hâli hariçten zirâ’at olunur” Bkz. **BOA. TT**, 517, s.434.

⁸¹⁷ “Mezraa-i Mendic ... Kravide nâm karye ahalisi zirâ’at edüb sahib-i zemine öşrün verirler” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 434.

⁸¹⁸ “Etrafında olan kurrâ ahalisi zirâ’at iderler” Bkz. **BOA. TT**, 517, s.435.

⁸¹⁹ “Nezd-i karye-i Brusnik” Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 435.

Çizelge 5.6

1585 Tahririne Göre

Mezra'a ve Hâli Köy Kayıtları

Mezra'a ve Hâli Köyler	Statü	Tâbi OK	Hâsıl
Koviçe	M	Homeska	KHİ
Bertik	M	Zetun	KHİ
Zeman	M	Dolna Ostrujniçe	KHİ
Zeman ⁸²⁰	M	Potpeke	KHİ
Rakoy ⁸²¹	M	Rakofça	KHİ
Aramyan	M	Dolna Porçani	KHİ
Gorna Sevine ⁸²²	K/H	--	480
Rahovaç	K/H	--	900
Tırnani	M	--	400
Mendic ... ⁸²³	M	Kravide	1000
İhmelak	K/H	--	500
Oronik	M	--	1000
İsveti Körki	MN	Galukeriçe	144
Gorna Brodan ⁸²⁴	M	--	500
Ravestine (Ostine)	M	Nezd-i Kal'a-i Belgrad	10000
Perikalaka	MN	Brusnik	300
Hüseyinofça	K/H	--	144
Vavdine	MN	Viniçe	144
Koşarine	K/H	--	216
Bataşine	K/H	--	360
Kiyeva	K/H	--	720
Bačovîçe	K/H	--	720
Vavdine	MN	--	100
Banok (?)	M	--	106
İskovaç	M	--	500
M:Mezra'a, K/H:Karye/Hâli, KHİ:Karye Hasılı İçinde, OK: Tâbi Olduğu Karye			

⁸²⁰ "Nısf-ı mezraa-i Zeman karye-i mezkurenin ekinliğidir" Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 168a.

⁸²¹ "Mezraa-i Rakoy karye-i mezkurenin ekinliğidir." Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 173b.

⁸²² "Gorna Seniç nâm karye ahalisi zirâ'at edüb sahib-i zemine öşrün verir" Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 184b.

⁸²³ "Mezraa-i Mendic ... Kravide nâm karye ahalisi zirâ'at edüb sahib-i zemine öşrün verirler" Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 184b.

⁸²⁴ "Etrafında olan kurrâ ahalisi zirâ'at edüb sahib-i zemine öşrün verirler" Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 185a.

5.1.3. Vakıf topraklar

Belgrad Kazası arazisinin büyük kısmı muhtelif has, zeâmet ve tımarlara taksim olunmuştur. Vakıf araziler ise umum içerisinde az bir yekûn oluşturmaktadır. Kazanın vakıf toprak bilgilerine ilk defa 1530 tarihli icmal tahrir defterinde rastlanılmıştır.⁸²⁵ Daha sonra ise; 1561 tarihli 316 numaralı mufassal tahrir defterin sonuna kaydedilmiştir.⁸²⁶ Bu defter dışında 1572 tarihli 517 numaralı mufassal tahrir defteri⁸²⁷ ve 184 numaralı 1585 tarihli mufassal tahrir defterinde⁸²⁸ yazılmaya devam edilmiştir. İlgili bu defterlerde ulaşabilen tek vakıf kaydı *Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı*'dır. Bu defterler dışında 1582 tarihli icmal defterde de vakfın gelir ve gider kalemleri kaydedilmiştir.

*Mehmed Paşa bin Yahya Paşa*⁸²⁹ Vakfı'nın tasarrufuna verilmiş vakıf dört köy vardır. (Çizelge 5.7.)

Çizelge 5.7 1561-1585 Arası Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı Köyleri												
	1561 TT				1572 TT				1585 TTD			
K. Adı	G	M	B	Hâ	G	M	B	Hâ	G	M	B	Hâ
Miriyeva	28	12	--	12877	55	16	--	19897	60	15	--	18759
Gorna İslançe	27	1	--	6504	41	2	--	9591	42	--	--	9591
Dolna İslançe	19	10	--	6213	32	11	--	7997	37/5	17	--	7997
Vişniçe	8	9	10	22414	19	21	8	21329	22	15	16	21329
Toplam	82	32	10	48,01	147	50	8	58,81	161/5	47	16	57,68
K: Karye, G:Gebran, M:Müslim, B:Bendegân, Hâ:Hasıl, .../...: Hane/Mücerred												

Tablodaki müslüman sayıları içerisinde ilgili köydeki müslüman çiftlikleri eklenerek verilmiştir. 1561 tahririnde *Miriyeva Köyü*'nde 2 çiftlik, *Gorna İslançe Köyü*'nde bir çiftlik bulunmaktadır.⁸³⁰ 1572 tahririne göre *Miriyeva Köyü*'nde 3 çiftlik, *Dolna İslançe*'de 5 çiftlik, *Vişniçe*'de bir çiftlik bulunmaktadır.⁸³¹ 1585 tarihli mufassal deftere göre ise;

⁸²⁵ BOA. TT, 135, s. 125.

⁸²⁶ BOA. TT, 316, s. 426-429.

⁸²⁷ BOA. TT, 517, s. 438-442.

⁸²⁸ TDAB. TTD, 184, s.186a-187b.

⁸²⁹ Mehmed Paşa bin Yahya Paşa hakkında ve vakfın kuruluşu ile ilgili bilgi almak için Bkz. Aleksandar Fotić, "Yahya Paşa-oğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade" *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Vol: 54 (4), 2001, s. 437-452.

⁸³⁰ BOA. TT, 316, s. 426-428.

⁸³¹ BOA. TT, 517, s. 438-441.

Miriyeva Köyü’nde 10 çiftlik, *Dolna İslançe Köyü*’nde 5 çiftlik, *Vişniçe*’de 4 çiftlik bulunmaktadır.⁸³² Zamanla vakıf çiftliklerin sayısında artış olduğu görülmektedir.

Harita 5.1

Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı

Karyelerini Gösterir Harita⁸³³

1530 tarihli icmal tahrir defterine göre; vakfın geliri 70.000 akçedir.⁸³⁴ Gelir kalemleri içerisinde hamam, bozahane, serhane (başhane), kervansaray, kasap dükkânları ve tabbahâne, helvâi (tatlıcı) ve değirmen gelirleri ile icardaki dükkânlar sayılmaktadır.⁸³⁵ Vakfın gider toplamı 69.216 akçedir. Gider kalemindeki en büyük harcamayı Belgrad merkezindeki imaret almıştır. İmaretin yıllık harcaması 50.596 akçedir.⁸³⁶ 1582 tarihli 240

⁸³² TDAB. TTD, 184, s. 186a-187a.

⁸³³ Bu harita Aleksandar Fotić’in makalesindeki haritadan yararlanılarak yeniden çizilmiştir. Bkz: Aleksandar Fotić, “Yahya Paşa-oğlu Mehmed Pasha’s Evkaf in Belgrade” s. 446

⁸³⁴ BOA. TT, 135, s. 125.

⁸³⁵ BOA. TT, 135, s. 125.

⁸³⁶ BOA. TT, 135, s. 125.

numaralı icmal defterde Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı'nın gelir ve gider kalemleri sıralanmıştır. Bu giderler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (Çizelge 5.8.)

Çizelge 5.8

Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı

Gelir Tablosu⁸³⁷

Evkâf-ı Merhum Mehmed Paşa bin Yahya Paşa der-nefs-i Belgrad			
Köy Gelirleri			
K. Miriyeva	K. Gorna İslaniçe	K. Dolna İslaniçe	K. Vişniçe
17.564	9.591	7.997	23.355
Yekûn			
58.507			
Mukâta’a Gelirleri			
Ber Mahsul-i Kârbânsaray fî sene	Ber Mahsul-i Mukâta’at-ı Dekâkin fî sene	Ber Mahsul-i Mukâta’a-i Zemîn senevî	
45.000	12.684	3.300	
Yekûn			
114.991			

Vakfın gelir kalemleri köy gelirleri ve mukâta'a gelirleri olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Köy gelirlerinden 58.507 akçe mukâta'a gelirlerinden 60.984 akçe gelir elde edilmiştir.

Vakfın masrafları arasında medrese giderleri ve müderrislere verilen paralar, mutfak masrafları, vakfa bağlı câmi masrafları, kervansarayın giderleri ve diğer müteferrik masraflar bulunmaktadır.⁸³⁸

⁸³⁷ TADB. TTD, 240, s. 14a.

⁸³⁸ TADB. TTD, 240, s. 14a.

Çizelge 5.9

Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı

Gider Tablosu⁸³⁹

Minh'ül-Masraf			
Be Cihet-i Vazife-i Müderris ve Danişmendlik fî Sene-i kâmile	Be Cihet-i Hademe-i Câmi'-i Şerif ve Beriyye ve Matbah fî sene	Be Cihet-i Me'kûlât ve Levâzım-ı Sâire-i Matbah fî sene	Be Cihet-i Ta'mir ve Termîm-i Kârbânsaray ve Çeşme vesâir İhrâcât-ı Mütferrika
27.360	49.000	66.000	12.000
Toplam: 154.360			

Vakfın vakfiyesi incelendiğinde bir hayli taşınmaza ve gayr-i menkûle sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunların başında vakfın kurucusunun vakfa bağışladığı saray gelmektedir. Sarayın içerisinde ahır, çeşme ve bağçe matbah, hamam ve 3 adet menzil bulunmaktadır.⁸⁴⁰ Bunların dışında Belgrad içerisinde 2 şem'hane, 4 bakkal dükkânı, 3 dühâni dükkânı, bir çörekçi fırını, 2 câmeşûy, 2 hamam, bir mülk fırın ve bir ekmekçi dükkânı, bir saraç dükkânı, bir berber, 2 mülk menzil ve içlerindeki bağçeler, 20 bâb mülk dekâkin, bir kıt'a bağçe, *Bana Köyü* yakınında bir kebir han, *Reçe Palankası*'nda bir bâb mülk han bulunmaktadır.⁸⁴¹

Yahya Paşa bin Mehmed Paşa Vakfı'na bağlı köylerden *Dolna ve Gorna İslançe*'de 1536 tarihli tahrirden itibaren yerleşim mevcuttur. *Vişniçe Köyü*'nde ise 1527 ve 1536 tarihli tahrirlerde yerleşim yoktur. (Liste 4.1.)

5.2. Zirâî Üretim

Belgrad Kazası'nın iktisadî hayatın ağırlık noktasını imparatorluğun diğer taraflarında olduğu gibi, tarımsal üretimi teşkil eder. Sava ve Tuna Nehri boyunca uzanan verimli ovalar Belgrad kazası için zenginlik kaynağıdır.

Tarım üretimi denilince akla tahıllar, meyve, sebze ve bağcılık gelmektedir. Tahıllar içerisinde en çok yetiştirilen ürün buğdaydır. Onu arpa, darı ve mercimek takip eder. Bununla beraber ciddi oranda bağcılık, bağcılığa dayalı şıra üretimi vardır. Meyve, sebze ve bostan da halkın önemli geçim kaynakları arasındadır.

⁸³⁹ TADB. TTD, 240, s. 14a.

⁸⁴⁰ VGMA, 737, s. 234.

⁸⁴¹ VGMA, 737, s.234-235.

Belgrad’da incelenen zaman aralığındaki zirâi üretim 1527 tarihinden 1585 tarihine kadar yapılan beş mufassal tahrir defteri çerçevesinde gösterilmiştir. Üretim listeler halinde köy köy sunulmuştur. Üretim; hububat üretimi, şıra üretimi, meyve üretimi, kendir, kelem ve piyaz üretimi başlıkları altında verilmiştir.

5.2.1. Hububat üretimi

Buğday (Hinta veya Gendum)

Buğday her köy ve mezra’anın vazgeçilmez ürünüdür. Halkın temel gıda maddeleri olan ekmek, bulgur, nişasta ve benzeri yiyeceklerin buğdaydan yapılması ve aşağı yukarı her türlü iklim şartlarında yetiştirilebilmesi sebebiyle en fazla üretimi yapılan hububat olması tabiidir. Belgrad’a ait defterlerde buğday “*hinta*” veya “*gendum*” şeklinde geçmektedir.⁸⁴² Hinta üretimi, defterlere bakıldığında azalma göstermiştir. Azalma, genel olarak diğer üretim kalemleri içinde geçerlidir. Bunun belli başlı nedenleri bölgenin coğrafi sınırlarının çok hareketli ve fetih bölgesi olması; ayrıca Belgrad’ın bir üretim merkezinden ziyade askerî bir üs olarak kullanılmasıdır. Ayrıca Avusturya savaşlarından kaçan asker kaçaklarının bölgede asayiş bozması ve köyleri yağmalaması da bir diğer nedendir.⁸⁴³ 1527 tarihli deftere göre buğday üretimi 411.904 kile bugünkü değeri ile 10.585.904 kg’dır. Bu üretime göre hane başı üretim 4.248 kg’dır. 1536 tarihli defterde buğday üretiminde ciddi bir düşüş söz konusudur. Köylerden gelen toplam hâsılda ise bir azalma yoktur.⁸⁴⁴ Bu da buğday üretimindeki azalmanın diğer ürünlerle giderildiğini göstermektedir. 1536 tarihli tahrir defterinde buğday üretimi 172.638 kile yani 4.436.008 kg’dır. Hane başı buğday üretimi 1.702 kg’dır. 1585 tarihli tahrir defterinde buğday üretimi daha da azalmaktadır. Deftere göre 54.880 kile yani 1.410.424 kg buğday üretimi vardır. (Liste 5.1.)

İncelenen zaman aralığında Belgrad’daki buğday üretimi tahrir defterlerinde azalarak devam etmiştir. Buğday üretiminin azalmasında ve üretimin düşmesinde, savaşlara katılan tımarlı sipahilerin hayatlarını kaybetmeleri veya güvenlik probleminden dolayı yerlerini terk etmeleri bir diğer faktördür.⁸⁴⁵ Çizelge 4.10. incelendiğinde Belgrad köylerinden

⁸⁴² **BOA. TT**, 978, s. 901 vd. (1527 tarihli defterde hinta geçmektedir.); **BOA. TT**, 517, s. 383 vd. (Bu defterde gendum şeklinde geçer).

⁸⁴³ Eşkiyalığa karışan ve köy yağmalayan askerler için Bkz. **BOA. MD**, 55, h:393 (M.1585), **BOA. MD**, 74, h:672, **BOA. MD**, 75, h:10, **BOA. MD**, 85, h:75, h:161, h:227, h:273, h:298.

⁸⁴⁴ 1527 tarihli defterde köy hasılı 378.336 akçe iken 1536 tarihli defterde 359.987 akçedir.

⁸⁴⁵ Belgrad kadısına yazılan hükümde Zemun Nahiyesi’nde tımarları ellerinde beratları olanlara vermesi ve suiistimallerin engellenmesi istenmiştir. Bkz. **BOA. MD**, 76, h:157; bazı tımar reâyasınında savaşa katılmamak için firar ettiği hakkında Bkz. **BOA. MD**, 85, h:218.

buğday üretimini artıran yer yoktur. 1527 tarihli tahrirde 3.000 kile üzerinde üretim yapan *Bana, Borak, Çirlen, Hamorik, İvaniçe, Karaağaç, Kutlova, Lupoşniçe, Maryofça, Resnik, Rajoniç, Suha Jelejnik, Vukotine, Leskovaç, Ofçar* köylerinin tamamının üretimi düşmüştür. 1585 yılında bu köylerden *Bana* 1.280 kile *Çirlen* 1.728 kile, *Leskovaç* 640 kile, *Maryofça* 192 kile, *Rajoniç* 320 kile buğday üretimi gerçekleştirmiştir. (Liste 5.1.)

Şair (Arpa)

Buğday dışında üretimi yapılan bir diğer hububat cinsi arpadır. Daha çok hayvan yemi olarak kullanılır. Arpanın buğdayla karıştırılarak elde edilen unu halkın temel besini olarak ekmek yapımında kullanılmaktadır.⁸⁴⁶ Fakat genellikle arpanın at ve davar yemi olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Arpa üretiminin en fazla olduğu tahrir defteri 1527 tarihli defterdir. Bu deftere göre; 326.915 kile yani 7.886.816 kg'lık arpa üretimi gerçekleşmiştir. 1536 tarihli tahrir defterinde arpa üretimi 116.311 kile yani 2.805.992 kg'dır. Hane başı üretim 1.076 kg'dır. 1585 tarihinde ise üretim 54.441 kile yani 1.313.400 kg'a gerilemiştir. Hane başı arpa üretimi 624 kg olarak gerçeklemiştir. (Liste 5.2.)

Şair üretiminde genel olarak bir azalma görülmektedir. Fakat "Liste 5.2." incelendiğinde genelde azalma olmasına rağmen bazı köylerde arpa üretiminde artış olduğu görülür. 1527 tarihli tahrirde göre 11.512 kg arpa üretimi olan *Baçoviçe*'nin 1585 tarihli tahrirde üretimi 16.448 kg'dır. *Açva-Novaç*'in 1561 tarihli tahrir defterinde 4.936 kg olan arpa üretimi 1585 tarihli tahrir defterinde 6.576 kg olarak gerçekleşmiştir. *Dirlupe*'nin 1527 tarihli tahrir defterinde arpa üretimi 8.224 kg iken 1585 tarihli tahrir defterinde 12.336 kg olarak gerçekleşmiştir. (Liste 5.2.)

Çavdar

Çavdar soğuğa en dayanıklı tahıl olarak bilinmektedir. Yükseklerde verimi düşük topraklarda dahi yetişebilmektedir. Buğdaya göre daha uzun, başakları daha incedir. Anadolu'nun bazı köylerinde buğday- çavdar karışımı ekmekler yapılmaktadır. Hayvan yemi olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Saplarından hasır ve sepet yapılmaktadır.

Belgrad'da çavdar üretiminin artması 1572 tarihinden itibaren. 1527 tarihli tahrir defterindeki 8.318 kile yani 200.672 kg'lık çavdar üretimi, 1561 tarihli tahrir defterinde 1.295 kileye yani 31.248 kg'a gerilemiştir. 1572 ve 1585 tarihli tahrir defterlerinde ise çavdar üretimi en üst seviyede gerçekleşmiştir. 1572 tarihli tahrir defterinde 14.566 kile

⁸⁴⁶ Mehmet A. Ünal, **Harpur**, s. 101.

yani 351.168 kg çavdar üretimi olmuştur. 1585 tarihli tahrir defterinde ise 16.329 kile yani 393.936 kg üretim gerçekleşmiştir. (Çizelge 4.12.) 1527 tarihli tahrir defterinde hane başına düşen çavdar üretimi 82 kg iken 1585 tarihinde 187 kg olmuştur. 1585 tarihli tahrir defterine göre; *Açva-novaç, Aponodoça, Bana, Belo-Potik, Belo-Virele, Çağlan, Drajenik, Dolna Dolani, Gorna Dolani Dolna Seliçe* köyleri 1572 tarihli tahrir defterine göre üretimlerini artırmışlardır. (Liste 5.3.)

Alaf

Buğdaygillerden olan alaf (yulaf)⁸⁴⁷ daha çok hayvan yemi olarak kullanılan bir hububat cinsidir. Belgrad'da alaf üretimi yoğun olarak 1527, 1572 ve 1585 tarihlerinde yapılmıştır.

Alaf üretimi en fazla 1527 tarihli tahrir defterinde kaydedilmiştir. 1527 tarihli tahrir defterinde 43.157 kile yani 1.041.152 kg üretim gerçekleşmiştir. Hane başı 421 kg alaf üretimi vardır. 1572 tarihli tahrir defterinde 30.033 kile yani 724.544 kg alaf üretimi olmuştur. 1585 tarihli tahrir defterinde ise 41.589 kile yani 1.003.328 kg alaf üretimi gerçekleşmiştir. 1585 tarihinde hane başına düşen alaf üretimi 477 kg'dır. (Liste 5.2.)

Belgrad'da alafın genel üretim durumuna bakıldığında 1527 tarihinden 1585 tarihine kadar geçen süreçte azalma olmuştur. Üretimdeki bu azalma 1527 ve 1585 tarihleri kıyaslandığında yine aynı şekildedir. Fakat 1572 ve 1585 tarihleri kıyaslanırsa köy üretimlerinde artış olduğu görülmektedir. (Liste 5.2.)

Erzen (Darı)

Halk arasında mısır bitkisine daha çok darı denilir.⁸⁴⁸ Darı hem yiyecek maddesi, hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Buğday ve arpaya nazaran üretimi biraz daha emek ister. Darı; her köyde yetişmeyen bir mahsuldür. Belgrad tahrir defterlerinin tamamında darı üretimi görülmektedir. 1527 tarihli tahrir defterinde 8.727 kile yani 210.544 kg üretim gerçekleşmiştir. (Liste 5.3.)

1536 tarihli tahrir defterinde darı üretimi 82.248 kg, 1561 tarihli tahrir defterinde 294.440 kg, 1572 tarihli tahrir defterinde ise 273.880 kg üretim gerçekleşmiştir. En fazla darı üretimi 1585 tarihli tahrir defterinde kayıtlıdır. Buna göre; 21.034 kile yani 507.440 kg üretim gerçekleşmiştir. (Liste 5.3.)

⁸⁴⁷ Ramazan Özey, "19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası" **Marmara Coğrafya Dergisi** Sayı:6, Temmuz 2002, İstanbul, s. 16.

⁸⁴⁸ Yılmaz Kurt, **Adana Tarihi**, s.132

Erzen üretimi diğer hubabata göre biraz daha emek isteyen bir bitki olmasından dolayı; üretiminin her köyde olmadığı görülmektedir. (Liste 5.3.) Erzen üretiminin Belgrad'da yoğun olarak yapılmaya başlanması 1561 tarihinden sonradır. 1527 yılında yapılan 210.544 kg'lık üretimin 105.264 kg'si *Todorek* köyüne aittir. Bu sebeple diğer köylerde üretim yok denecek kadar azdır. (Liste 5.3.) 1561 ve 1585 tarihleri kıyaslandığında köylerdeki darı üretiminin arttığı görülmektedir. (Liste 5.3.)

Mahlût

Mahlût kelime olarak karışık demektir. Buğday ve çavdarın karışımından oluşmaktadır.⁸⁴⁹ Mahlût üretimi Belgrad'da yoğun olarak 1527 ve 1536 tarihli tahrirlerde kaydedilmiştir.(Liste 5.2.)

Mahlûtta en fazla üretim 1527 tarihli tahrirde gözükmetedir. 1527 tarihli tahrir defterinde mahlût üretimi 371.778 kile yani 8.969.136 kg'dır. Hane başı mahlût üretimi 3.624 kg'dır. (Liste 5.2.) 1536 tarihli tahrir defterinde ise mahlût üretimi 160.968 kile yani 3.883.344 kg olarak gerçekleşmiştir. 1561 tarihli tahrir defterinde 1.481.952 kg mahlût üretimi vardır. (Liste 5.2.). 1585 tarihli tahrir defterinde 89.648 kg mahlût üretimi gerçekleşmiştir. Mahlût üretiminin düşmesi buğday üretimindeki azalmaya paralel bir seyir göstermektedir. Dolayısıyla buğdaydaki üretimin azalması mahlût üretiminin azalmasına da neden olmuştur. Mahlût üretiminde köylere bakıldığında 1527 yılında *Bana, Bataşine, Borika, Dolan Oparna, Dolan Ostrujniçe, Galukeriçe, İstibkoyovaç, İvaniçe, Karaağaç, Lupošte, Mahnik, Suha Jelejnik, Vukotine, Zaklopaç* köyleri 80.000 kg üzerinde üretim yapan köylerdir. 1536 tarihinde ise üretim tüm köylerde genel olarak düşmüştür. *İvlaška* ve *İstopofça* 80.000 kg üzerinde üretim yapmıştır. Diğer köyler ise bu değerin altında kalmışlardır. (Liste 5.2.)

⁸⁴⁹ Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine" **OTAM**, Sayı: 17, Ankara, 2005, s. 6.

Liste 5.1
1527- 1585 Arası
Belgrad'da Buğday Üretimi

	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg
Acotovça	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	--	--	320	8.224	320	8.224	448	11.512
Aponodoça	--	--	--	--	640	16.448	320	8.224	320	8.224
Baçoviçe	448	11.512	320	8.224	416	10.688	256	6.576	704	18.096
Apopovaç	704	18.096	--	--	--	--	--	--	--	--
Arnayeve	576	14.800	640	16.448	--	--	--	--	--	--
Badloviçe	--	--	640	16.448	--	--	--	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	--	2.496	64.144	1.600	41.120	1.536	39.472	96	2.464
Bakovaç/Takovaç	--	--	--	--	384	9.872	--	--	--	--
Bakuca	--	--	--	--	--	--	64	1.648	64	1.648
Bana/Dolna Bana	3.520	90.464	1.728	44.408	2.624	67.440	1.600	41.120	1.280	32.896
Bariç	--	--	--	--	384	9.872	384	9.872	384	9.872
Bataşine	2.240	57.568	1.600	41.120	1.216	31.248	320	8.224	320	8.224
Beline	3.072	78.952	1.280	32.896	1.280	32.896	512	13.160	640	16.448
Beline Selište	2.048	52.632	896	23.024	--	--	--	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	960	24.672	--	--	1.088	27.960	1.152	29.608	640	16.448
Belo-Virele	512	13.160	--	--	2.112	54.280	1.344	34.544	640	16.448
Belo-Polye	3.136	80.592	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--
Boliçiçe	832	21.384	768	19.736	--	--	--	--	--	--
Borak/ Borika	3.392	87.176	1.920	49.344	1.920	49.344	1.024	26.320	320	8.224
Besne	1.344	34.544	--	--	--	--	--	--	--	--
Bolne Sebovik	384	9.872	--	--	--	--	--	--	--	--
Bozaryovçe/ Pojarefçe	1.792	46.056	1.472	37.832	--	--	--	--	--	--
Bozanofça	1.792	46.056	--	--	--	--	--	--	--	--
Burusnik	1.408	36.184	640	16.448	512	13.160	320	8.224	192	4.936
Buyonova	320	8.224	512	13.160	--	--	--	--	--	--
Çağlan/ Çağalan	1.536	39.472	1.600	41.120	1.024	26.320	512	13.160	640	16.448
Çasterine	960	24.672	1.152	29.608	384	9.872	512	13.160	320	8.224
Çirlen/ Çirlani	3.328	85.528	--	--	--	--	1.728	44.408	1.728	44.408
Dirlupe	768	19.736	960	24.672	640	16.448	640	16.448	320	8.224
Debrenovaç/ Roska	--	--	--	--	320	8.224	32	824	192	4.936
Drajenik/ Drajevik	1.600	41.120	1.920	49.344	960	24.672	704	18.096	128	3.288
Dolna İslaniçe/ Slançe	640	16.448	384	9.872	1.472	37.832	1.472	37.832	--	--
Dolna Dolan/Dolani	256	6.576	384	9.872	384	9.872	32	824	32	824
Dolna Bistriçe	2.112	54.280	2.240	57.568	1.280	32.896	1.024	26.320	640	16.448
Dolna Kokorin	2.176	55.920	960	24.672	--	--	--	--	--	--

Liste 5.1. (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg
Dolna Moştaniçe	1.216	31.248	768	19.736	--	--	512	13.160	512	13.160
Dolna Oparna/ Oparina	2.112	54.280	896	23.024	896	23.024	384	9.872	128	3.288
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	2.752	70.728	2.112	54.280	960	24.672	1.280	32.896	1.280	32.896
Dolna Porçani	1.984	50.992	640	16.448	320	8.224	320	8.224	320	8.224
Dolna Radofçe/ Radovçe	2.432	62.504	1.280	32.896	320	8.224	512	13.160	512	13.160
Dolna Seliçe	1.792	46.056	448	11.512	1.248	32.072	768	19.736	320	8.224
Dolna Sebovik	--	--	1.472	37.832	1.216	31.248	896	23.024	192	4.936
Dolna Şemsin	960	24.672	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--
Dragobofça/ Dragolofça	320	8.224	448	11.512	--	--	--	--	--	--
Dranova/ Varaska	128	3.288	768	19.736	--	--	--	--	--	--
Glat	1.344	34.544	704	18.096	768	19.736	896	23.024	320	8.224
Gligorofça	2.688	69.080	960	24.672	1.280	32.896	1.280	32.896	128	3.288
Edinova/ Erinova	--	--	--	--	960	24.672	640	16.448	320	8.224
Galukeriçe	2.752	70.728	1.728	44.408	1.280	32.896	1.280	32.896	960	24.672
Glofçi	320	8.224	512	13.160	448	11.512	448	11.512	448	11.512
Gorna Darusava	--	--	--	--	832	21.384	128	3.288	320	8.224
Delişte	--	--	--	--	--	--	64	1.648	64	1.648
Goden	1.280	32.896	640	16.448	--	--	--	--	--	--
Gonovçe/Gonofçe	448	11.512	320	8.224	--	--	--	--	--	--
Goreniçi	960	24.672	512	13.160	--	--	--	--	--	--
Gorosko/ Hasadelek	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Bekariçe	2.688	69.080	832	21.384	--	--	--	--	--	--
Gorna Dolani	1.280	32.896	768	19.736	896	23.024	256	6.576	192	4.936
Gorna İslaniçe/ Slançe	2.752	70.728	192	4.936	832	21.384	1.280	32.896	--	--
Gorna Kokorin	1.152	29.608	1.280	32.896	--	--	--	--	--	--
Gorna Moştaniçe	2.368	60.856	1.600	41.120	960	24.672	640	16.448	128	3.288
Gorna Oparina/Oparna	2.112	54.280	960	24.672	768	19.736	832	21.384	64	1.648
Gorna Porçani	896	23.024	768	19.736	1.152	29.608	1.024	26.320	320	8.224
Gorna Radofçe/ Radovçe	2.304	59.216	1.408	36.184	--	--	--	--	--	--
Gorna Sebovik/ Seboyek	896	23.024	960	24.672	768	19.736	640	16.448	320	8.224
Gorna Sibniçe	2.432	62.504	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Gorna Soyone	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Şemsin/ Şemçin	512	13.160	512	13.160	--	--	--	--	--	--
Gorna ve Dolna Zaçi	2.304	59.216	1.792	46.056	--	--	--	--	--	--
Gorna Seniç	--	--	--	--	896	23.024	1.280	32.896	2.560	65.792
Gorna Sevine/ Sevine	--	--	--	--	160	4.112	--	--	160	4.112
Hırsovaç/ Hraltonik	1.728	44.408	1.408	36.184	1.280	32.896	960	24.672	320	8.224
Homeska/ Kinezofça	1.344	34.544	512	13.160	640	16.448	640	16.448	320	8.224
Hüseyinofça	--	--	832	21.384	512	13.160	320	8.224	128	3.288
İhmelak	1.856	47.696	960	24.672	416	10.688	64	1.648	128	3.288
İstaniçe	1.600	41.120	1.344	34.544	768	19.736	512	13.160	576	14.800

Liste 5.1. (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg
İstopofça	--	--	2.432	62.504	--	--	928	23.848	640	16.448
İstoyunik/İslatine	512	13.160	960	24.672	1.088	27.960	640	16.448	1.280	32.896
İvyevaç	--	--	--	--	128	3.288	192	4.936	224	5.760
Herbine	1.344	34.544	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--
Hamorik/ Hamirik	--	--	2.240	57.568	--	--	--	--	--	--
Hırboçeva	4.544	116.784	--	--	--	--	--	--	--	--
Hirçin	960	24.672	1.280	32.896	--	--	--	--	--	--
İbovaç	--	--	576	14.800	--	--	--	--	--	--
İçvetovçe	--	--	640	16.448	--	--	--	--	--	--
İstibkoyovaç	2.432	62.504	--	--	--	--	--	--	--	--
İstubline	1.792	46.056	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
İsvitodovçe	576	14.800	960	24.672	--	--	--	--	--	--
İvançi	704	18.096	960	24.672	--	--	--	--	--	--
İvaniçe	3.520	90.464	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--
İvlaşka/ Vlaşka	2.688	69.080	2.944	75.664	--	--	--	--	--	--
Jupanci	--	--	640	16.448	--	--	--	--	--	--
Kamaniçe	--	--	--	--	256	6.576	512	13.160	128	3.288
Kapar	2.176	55.920	768	19.736	320	8.224	128	3.288	128	3.288
Karaağaç	3.264	83.888	576	14.800	--	--	--	--	--	--
Kravide	1.408	36.184	1.024	26.320	1.088	27.960	1.152	29.608	640	16.448
Kiyeva	1.024	26.320	640	16.448	896	23.024	640	16.448	640	16.448
Konatiçe	640	16.448	--	--	1.280	32.896	1.344	34.544	640	16.448
Konuş	128	3.288	--	--	--	--	--	--	--	--
Kular/ Benu-Sava	1.600	41.120	1.280	32.896	1.280	32.896	256	6.576	320	8.224
Koşarine	--	--	--	--	192	4.936	192	4.936	192	4.936
Kuruçiçe/ Kuruşiç	2.176	55.920	512	13.160	448	11.512	448	11.512	320	8.224
Kumodrag	1.280	32.896	1.664	42.768	5.568	143.096	2.560	65.792	2.560	65.792
Kutlova	--	--	256	6.576	--	--	--	--	--	--
Leskovaç	3.968	101.976	2.240	57.568	960	24.672	384	9.872	640	16.448
Lozovik/ Lozonik	--	--	--	--	576	14.800	--	--	--	--
Lupoşniçe/ Lupoşte	5.312	136.520	--	--	1.088	27.960	640	16.448	320	8.224
Leştani/ Leştan	2.880	74.016	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça	1.024	26.320	768	19.736	--	--	--	--	--	--
Lubatine	3.072	78.952	1.280	32.896	--	--	--	--	--	--
Lukova	2.752	70.728	2.304	59.216	--	--	--	--	--	--
Lukova-İslatine	1.408	36.184	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--
Mahnik	2.752	70.728	2.240	57.568	1.280	32.896	960	24.672	320	8.224
Maryofça	3.392	87.176	1.920	49.344	192	4.936	192	4.936	192	4.936
Medoşofçe	1.152	29.608	768	19.736	1.024	26.320	1.088	27.960	320	8.224
Miryeva/ Miryovçe	576	14.800	--	--	1.280	32.896	1.920	49.344	1.280	32.896
Mirkosava/ Pirkosava	1.792	46.056	832	21.384	928	23.848	512	13.160	640	16.448

Liste 5.1. (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg
Mislotin	384	9.872	256	6.576	512	13.160	832	21.384	896	23.024
Nenedevaç	960	24.672	1.856	47.696	256	6.576	192	4.936	192	4.936
Orişlan/ Oşlan	1.024	26.320	1.280	32.896	1.984	50.992	1.664	42.768	960	24.672
Pasenak	384	9.872	256	6.576	576	14.800	640	16.448	960	24.672
Pıran	--	--	--	--	1.600	41.120	--	--	--	--
Potpeke	--	--	--	--	640	16.448	640	16.448	320	8.224
Pridvoriçe/ Vinçaç	1.664	42.768	1.792	46.056	1.152	29.608	--	--	320	8.224
Progoroliçe/ Progolçe	1.600	41.120	960	24.672	960	24.672	320	8.224	320	8.224
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	--	--	704	18.096	768	19.736	1.280	32.896
Rahovaç	--	--	768	19.736	384	9.872	288	7.400	640	16.448
Rakofça/ Rakoviçe	384	9.872	896	23.024	1.152	29.608	640	16.448	320	8.224
Resnik	3.456	88.816	1.600	41.120	1.408	36.184	768	19.736	320	8.224
Repište	704	18.096	1.664	42.768	768	19.736	--	--	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	3.264	83.888	2.240	57.568	1.600	41.120	1.408	36.184	320	8.224
Ruşan/ Ruşag	960	24.672	--	--	1.664	42.768	32	824	64	1.648
Sakulne	2.880	74.016	1.600	41.120	1.216	31.248	1.216	31.248	640	16.448
Silakova/ Silakovçe	1.600	41.120	768	19.736	768	19.736	320	8.224	320	8.224
Saykovaç/ Sakovaç	320	8.224	832	21.384	960	24.672	768	19.736	640	16.448
Sirmiç/ Sirmiçe	1.152	29.608	768	19.736	832	21.384	320	8.224	640	16.448
Sokolok/ Sokolova	3.136	80.592	2.240	57.568	1.216	31.248	1.408	36.184	1.408	36.184
Sredne Moştaniç	1.984	50.992	1.408	36.184	1.344	34.544	640	16.448	320	8.224
Sredne Ostrujniçe	1.600	41.120	1.536	39.472	640	16.448	256	6.576	320	8.224
Suha Jelejnik	3.200	82.240	1.920	49.344	960	24.672	320	8.224	320	8.224
Şuşoviçe/ Şeşuleç	320	8.224	384	9.872	128	3.288	128	3.288	320	8.224
Teştan/ Peştan	--	--	--	--	960	24.672	1.024	26.320	960	24.672
Tırnani	--	--	320	8.224	384	9.872	256	6.576	256	6.576
Tirboşniçe	--	--	576	14.800	448	11.512	384	9.872	320	8.224
Travinak/ Travnik	1.024	26.320	512	13.160	128	3.288	384	9.872	128	3.288
Turleva	1.216	31.248	960	24.672	320	8.224	768	19.736	160	4.112
Ustublene	--	--	--	--	1.280	32.896	896	23.024	384	9.872
Vukotine	3.584	92.112	1.600	41.120	1.152	29.608	1.152	29.608	832	21.384
Velika-Sele	2.432	62.504	2.240	57.568	1.920	49.344	1.920	49.344	1.920	49.344
Viniç/ Vinçe	2.688	69.080	2.240	57.568	3.264	83.888	1.280	32.896	1.600	41.120
Viranik	384	9.872	128	3.288	256	6.576	128	3.288	320	8.224
Viranikva/ Viranik	--	--	256	6.576	448	11.512	96	2.464	128	3.288
Virbova/ Virbovna	1.152	29.608	1.664	42.768	1.280	32.896	768	19.736	320	8.224
Vireliçe	2.304	59.216	1.280	32.896	1.728	44.408	1.536	39.472	1.280	32.896
Vişiniçe	--	--	--	--	1.152	29.608	1.152	29.608	--	--
Yayinçe/ Yayinç	1.920	49.344	1.920	49.344	1.984	50.992	960	24.672	640	16.448
Zuka/ Zuçe	960	24.672	1.216	31.248	704	18.096	640	16.448	64	1.648
Zetun/ Konuk	--	--	--	--	--	--	128	3.288	128	3.288

Liste 5.1. (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg
Mahorik	1.984	50.992	--	--	--	--	--	--	--	--
Makolone	128	3.288	--	--	--	--	--	--	--	--
Meguluj/ Meguluje	--	--	512	13.160	--	--	--	--	--	--
Miladonovçe/ Miladonovaç	1.984	50.992	576	14.800	--	--	--	--	--	--
Nemeni Kuke	--	--	1.152	29.608	--	--	--	--	--	--
Ofçar	3.328	85.528	2.048	52.632	--	--	--	--	--	--
Okrulofça/ Okrulogiçe	768	19.736	576	14.800	--	--	--	--	--	--
Orilofça/ Orolova	960	24.672	1.088	27.960	--	--	--	--	--	--
Ostroviçe/ İstonik	2.240	57.568	960	24.672	--	--	--	--	--	--
Pavlovça	2.240	57.568	1.152	29.608	--	--	--	--	--	--
Popovik	2.240	57.568	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Pudarçi/ Pudariçi	768	19.736	832	21.384	--	--	--	--	--	--
Prajonofça/ Bruzonofça	--	--	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Pribeşe/ Perbis	--	--	512	13.160	--	--	--	--	--	--
Radoykofça	1.920	49.344	448	11.512	--	--	--	--	--	--
Ralik	512	13.160	384	9.872	--	--	--	--	--	--
Raykofça	2.240	57.568	960	24.672	--	--	--	--	--	--
Ribniçe	960	24.672	1.152	29.608	--	--	--	--	--	--
Ripotek	512	13.160	768	19.736	--	--	--	--	--	--
Rogaça/ Glogovaç	--	--	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Sadum	2.496	64.144	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Seldinçar	1.280	32.896	960	24.672	--	--	--	--	--	--
Sene	640	16.448	960	24.672	--	--	--	--	--	--
Sisoyovaç/ Sisiivaç	1.536	39.472	960	24.672	--	--	--	--	--	--
Tihanovaç	768	19.736	320	8.224	--	--	--	--	--	--
Turçik	2.176	55.920	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Turkol/ Ruçi	1.152	29.608	960	24.672	--	--	--	--	--	--
Turska-Reka	1.024	26.320	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Virbiçe	320	8.224	448	11.512	--	--	--	--	--	--
Vuçenaç	1.984	50.992	576	14.800	--	--	--	--	--	--
Zaklopaç	2.688	69.080	1.280	32.896	--	--	--	--	--	--
Gorna Darasava	--	--	512	13.160	--	--	--	--	--	--
Gorna Soyone	--	--	640	16.448	--	--	--	--	--	--
Gorna Tırnava	--	--	1.024	26.320	--	--	--	--	--	--
Şarovine	--	--	448	11.512	--	--	--	--	--	--
Oramlovaç	512	13.160	--	--	--	--	--	--	--	--
Oronik	640	16.448	--	--	--	--	576	14.800	128	3.288
Ravestine/ Ostine	--	--	--	--	192	4.936	64	1.648	128	3.288
Mendic	--	--	--	--	--	--	1.984	50.992	128	3.288
Koneva	--	--	--	--	2.080	53.456	--	--	--	--

Liste 5.1. (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg	Kile	Kg
İnova/ Tulcı	--	--	--	--	1.024	26.320	--	--	--	--
Gorna Berudelen	--	--	--	--	--	--	96	2.464	320	8.224
Gorna Prudan	--	--	--	--	160	4.112	--	--	--	--
Perikalaka	--	--	--	--	96	2.464	32	824	--	--
Vavdine	--	--	--	--	128	3.288	128	3.288	64	1.648
Boleç/ Gevaç	--	--	1.472	37.832	--	--	--	--	--	--
Belovaç	1.920	49.344	--	--	--	--	--	--	--	--
Lubçine	--	--	1.600	41.120	--	--	--	--	--	--
Badice	1.152	29.608	--	--	--	--	--	--	--	--
Todorek	161.088	4.139.960	--	--	--	--	--	--	--	--
Manastır-ı Hriskakor	--	--	--	--	64	1.648	--	--	--	--
Manastır-ı Hristakodeved	--	--	--	--	--	--	64	1.648	64	1.648
Manastır-ı İsveti Kırki	--	--	--	--	--	--	64	1.648	128	3.288
Manastır-ı Vavdine	--	--	--	--	--	--	128	3.288	128	3.288
Genel Toplam	411.904	10.585.904	172.608	4.436.008	105.984	2.723.784	78.528	2.018.192	54.880	1.410.424

Liste 5.2 1527- 1585 Arası Belgrad'da Şair, Mahlut ve Alaf Üretimi														
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1572	1585
	Şair					Mahlut					Alaf			
Köy Adı	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Acotovça	16.448	--	--	--	--	--	--	--	--	19.736	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	4.936	4.936	6.576	--	--	6.576	--	--	--	--	3.288	3.288
Aponodoça	--	--	8.224	4.112	8.224	--	--	11.512	--	--	--	--	6.576	6.576
Baçoviçe	11.512	8.224	10.688	1.648	16.448	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Apopovaç	18.096	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Arnayeve	11.512	6.576	--	--	--	--	16.448	--	--	6.576	--	--	--	--
Badloviçe	--	13.160	--	--	--	--	21.384	--	--	--	--	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	41.120	24.672	20.560	3.288	--	57.568	14.800	--	--	--	--	6.576	3.288
Bakovaç/Takovaç	--	--	--	--	--	--	--	8.224	--	--	--	--	--	--
Bakuca	--	--	--	1.648	1.648	--	--	--	--	--	--	--	4.936	4.936
Bana/Dolna Bana	82.240	37.832	36.184	27.136	29.608	93.752	32.896	31.248	--	--	--	--	14.800	32.896
Bariç	--	--	9.872	9.872	9.872	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Bataşine	59.216	24.672	24.672	24.672	4.112	82.240	36.184	16.448	--	--	--	--	6.576	16.448
Beline	62.504	29.608	--	8.224	16.448	78.952	24.672	24.672	--	--	--	--	24.672	16.448
Beline Selişte	26.320	8.224	--	--	--	36.184	19.736	--	--	--	--	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	19.736	16.448	11.512	16.448	16.448	24.672	13.160	--	--	--	--	8.224	6.576	16.448
Belo-Virele	13.160	26.320	24.672	9.048	26.320	29.608	24.672	--	--	--	--	14.800	4.936	24.672
Belo-Polye	65.792	26.320	--	--	--	98.688	23.024	--	--	--	--	--	--	--
Boliçiçe	8.224	13.160	--	--	--	34.544	27.960	--	--	--	--	--	--	--
Borak/ Borika	69.080	41.120	32.896	16.448	9.872	120.072	41.120	41.120	--	--	--	--	19.736	8.224
Besne	24.672	--	--	--	--	50.992	--	--	--	--	--	--	--	--

Liste 5.2 (devam)													
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1585
Köy Adı	Şair				Mahlut				Alaf				
	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Bolne Sebovik	1.648	--	--	--	--	3.288	--	--	--	--	--	--	--
Bozaryovçe/ Pojarefçe	49.344	31.248	--	--	--	60.856	41.120	--	--	--	--	--	--
Bozanofoça	19.736	--	--	--	--	37.832	--	--	--	--	--	--	--
Burusnik	42.768	11.512	8.224	3.288	3.288	36.184	19.736	4.936	--	--	1.648	4.936	--
Buyonova	6.576	11.512	--	--	--	18.096	24.672	--	--	--	--	--	--
Çağlan/ Çağalan	26.320	24.672	16.448	11.512	8.224	52.632	39.472	--	--	--	8.224	8.224	8.224
Çasterine	16.448	8.224	4.936	4.936	12.336	--	24.672	4.936	--	21.384	--	3.288	8.224
Çirlen/ Çirlani	60.856	--	--	24.672	24.672	--	21.384	--	--	46.056	--	11.512	11.512
Dirlupe	8.224	8.224	8.224	11.512	12.336	34.544	24.672	6.576	--	--	--	4.936	8.224
Debrenovaç/ Roska	--	--	4.936	824	3.288	--	--	8.224	--	--	--	824	4.936
Drajenik/ Drajevik	24.672	23.024	14.800	8.224	12.336	41.120	27.960	9.872	--	--	--	5.760	8.224
Dolna İslaniçe/ Slançe	21.384	8.224	9.872	16.448	--	--	9.048	--	--	--	18.096	11.512	--
Dolna Dolan/Dolani	16.448	4.936	6.576	1.648	824	23.024	24.672	8.224	--	--	--	1.648	824
Dolna Bistriçe	37.832	24.672	--	13.160	8.224	54.280	52.632	41.120	--	--	--	8.224	4.936
Dolna Kokorin	26.320	21.384	--	--	--	39.472	24.672	--	--	--	--	--	--
Dolna Moştaniçe	36.184	8.224	8.224	13.160	13.160	--	24.672	--	--	24.672	--	--	--
Dolna Oparna/ Oparina	37.832	13.160	16.448	4.112	1.648	87.176	24.672	24.672	--	--	--	6.576	3.288
Dolna Ostrujivçe/ Ostrujniçe	101.976	32.896	24.672	24.672	16.448	118.424	27.960	--	--	--	8.224	11.512	16.448
Dolna Porçani	26.320	8.224	5.760	4.936	6.576	32.896	16.448	--	--	--	--	1.648	1.648
Dolna Radofçe/ Radovçe	41.120	24.672	8.224	18.096	4.112	46.056	39.472	8.224	--	--	--	9.872	6.576
Dolna Selçe	19.736	8.224	16.448	4.936	8.224	--	4.936	19.736	--	23.024	--	6.576	6.576
Dolna Sebovik	--	--	16.448	13.984	8.224	--	24.672	8.224	--	--	--	4.936	8.224
Dolna Şemsin	23.024	21.384	--	--	--	26.320	26.320	--	--	--	--	--	--
Dragobofça/ Dragolofça	6.576	3.288	--	--	--	14.800	6.576	--	--	--	--	--	--
Dranova/ Varaska	3.288	11.512	--	--	--	3.288	19.736	--	--	--	--	--	--

Liste 5.2 (devam)													
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1585
	Şair				Mahlut				Alaf				
Köy Adı	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Glat	41.120	--	8.224	12.336	8.224	--	19.736	6.576	--	23.024	--	4.936	8.224
Gligorofça	59.216	27.960	16.448	16.448	16.448	52.632	41.120	24.672	--	--	--	13.160	8.224
Edinova/ Erinova	--	--	--	9.872	16.448	--	--	16.448	--	--	--	5.760	24.672
Galukeriçe	54.280	32.896	24.672	32.896	41.120	106.912	44.408	16.448	--	--	--	8.224	41.120
Glofçi	6.576	8.224	4.936	4.936	3.288	8.224	9.872	6.576	--	--	--	4.936	4.936
Goma Darusava	--	--	14.800	3.288	6.576	--	--	16.448	--	--	--	6.576	4.936
Delişte	--	--	--	1.648	1.648	--	--	--	--	--	--	1.648	1.648
Goden	18.096	--	--	--	--	49.344	--	--	--	--	--	--	--
Gonovçe/Gonofçe	8.224	8.224	--	--	--	11.512	11.512	--	--	--	--	--	--
Goreniçi	23.024	--	--	--	--	41.120	24.672	--	--	--	--	--	--
Gorosko/ Hasadelek	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Goma Bekariçe	24.672	21.384	--	--	--	34.544	29.608	--	--	--	--	--	--
Goma Dolani	24.672	16.448	8.224	8.224	8.224	--	8.224	6.576	--	24.672	--	3.288	8.224
Goma İslaniçe/ Slançe	14.800	3.288	23.024	14.800	--	24.672	1.648	16.448	--	--	--	9.872	--
Goma Kokorin	23.024	19.736	--	--	--	41.120	36.184	--	--	--	--	--	--
Goma Moştaniçe	44.408	52.632	19.736	21.384	8.224	--	24.672	16.448	--	60.856	--	8.224	8.224
Goma Oparina/Opama	21.384	15.624	8.224	11.512	1.648	54.280	24.672	14.800	--	--	--	8.224	3.288
Goma Porçani	23.024	13.160	11.512	16.448	24.672	32.896	24.672	14.800	--	--	--	6.576	16.448
Goma Radofçe/ Radovçe	75.664	27.960	--	--	--	59.216	27.960	--	--	--	--	--	--
Goma Sebovik/ Seboyek	16.448	16.448	11.512	13.160	16.448	23.024	27.960	16.448	--	--	--	8.224	16.448
Goma Sibniçe	41.120	36.184	--	--	--	--	--	--	--	41.120	19.736	--	--
Goma Soyone	39.472	--	--	--	--	--	--	--	--	16.448	--	--	--
Goma Şemsin/ Şemçin	16.448	8.224	--	--	--	13.160	16.448	--	--	--	--	--	--
Goma ve Dolna Zaçi	42.768	21.384	--	--	--	--	21.384	--	--	34.544	--	--	--
Goma Seniç	--	--	13.160	14.800	14.800	--	--	3.288	--	--	--	9.872	3.288

Liste 5.2 (devam)														
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1572	1585
	Şair					Mahlut					Alaf			
Köy Adı	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Goma Sevne/ Sevne	--	--	3.288	3.288	3.288	--	--	--	--	--	--	4.112	4.112	4.112
Hırsovaç/ Hraltonik	32.896	24.672	16.448	32.072	16.448	77.304	57.568	24.672	--	--	--	--	11.512	8.224
Homeska/ Kinezofça	24.672	8.224	8.224	8.224	8.224	67.440	19.736	6.576	--	--	--	--	3.288	8.224
Hüseyinofça	--	--	8.224	6.576	8.224	--	24.672	6.576	--	--	--	--	3.288	--
İhmelak	24.672	11.512	8.224	1.648	3.288	--	--	--	--	31.248	19.736	--	8.224	3.288
İstaniçe	16.448	18.096	13.160	4.112	4.112	24.672	--	13.160	--	--	--	--	3.288	1.648
İstopofça	--	55.920	--	9.872	16.448	--	87.176	--	--	--	--	--	8.224	6.576
İstoynik/İslatine	9.872	13.160	16.448	3.288	32.896	29.608	21.384	27.960	--	--	--	--	3.288	6.576
İvyevaç	--	--	3.288	4.936	5.760	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Herbine	26.320	24.672	--	--	--	34.544	--	--	--	--	--	--	--	--
Hamorik/ Hamirik	--	41.120	--	--	--	--	--	--	--	29.608	--	--	--	--
Hırboçeva	106.912	--	--	--	--	100.336	--	--	--	--	--	--	--	--
Hirçin	23.024	24.672	--	--	--	24.672	39.472	--	--	--	--	--	--	--
İbovaç	--	14.800	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
İçetovçe	--	8.224	--	--	--	--	16.448	--	--	--	--	--	--	--
İstibkoyovaç	55.920	--	--	--	--	97.040	--	--	--	--	--	--	--	--
İstubline	34.544	--	--	--	--	41.120	57.568	--	--	--	--	--	--	--
İsvitodovçe	11.512	3.288	--	--	--	14.800	24.672	--	--	--	--	--	--	--
İvançi	16.448	8.224	--	--	--	18.096	19.736	--	--	--	--	--	--	--
İvaniçe	65.792	24.672	--	--	--	90.464	37.832	--	--	--	--	--	--	--
İvlaşka/ Vlaşka	41.120	32.896	--	--	--	54.280	85.528	--	--	--	--	--	--	--
Jupanci	--	8.224	--	--	--	--	21.384	--	--	--	--	--	--	--
Kamaniçe	--	--	--	4.112	4.112	--	--	8.224	--	--	--	--	8.224	8.224
Kapar	29.608	--	4.112	4.936	1.648	--	19.736	--	--	24.672	--	--	1.648	1.648
Karağağ	42.768	--	--	--	--	100.336	16.448	--	--	--	--	--	--	--

Liste 5.2 (devam)														
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Şair					Mahlut					Alaf			
	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Kravid	41.120	13.160	--	6.576	24.672	23.024	24.672	19.736	--	13.160	--	--	6.576	16.448
Kiyeva	16.448	16.448	--	10.688	16.448	26.320	21.384	21.384	--	--	--	--	4.936	8.224
Konatiçe	13.160	27.960	18.096	19.736	8.224	--	9.872	--	--	13.160	24.672	16.448	16.448	3.288
Konuş	3.288	--	--	--	--	4.936	--	--	--	--	--	--	--	--
Kular/ Benu-Sava	29.608	27.960	16.448	9.872	8.224	74.016	32.896	19.736	--	--	--	--	4.936	8.224
Koşarine	--	--	--	1.648	3.288	--	--	4.936	--	--	--	--	1.648	--
Kuruçiçe/ Kuruşiç	26.320	8.224	--	6.576	16.448	39.472	19.736	11.512	--	--	--	--	6.576	8.224
Kumodrag	85.528	37.832	98.688	49.344	5.760	69.080	57.568	82.240	--	--	--	--	36.184	82.240
Kutlova	--	8.224	--	--	--	--	8.224	--	--	--	--	--	--	--
Leskovaç	85.528	39.472	16.448	7.400	16.448	69.080	47.696	13.160	--	24.672	--	--	1.648	16.448
Lozovik/ Lozonik	--	--	--	--	--	--	--	14.800	--	--	--	--	--	--
Lupoşniçe/ Lupoşte	37.832	--	16.448	3.288	16.448	98.688	--	13.160	--	--	--	--	824	4.936
Leştani/ Leştan	49.344	36.184	--	--	--	41.120	49.344	--	--	19.736	--	--	--	--
Ligoşça/ Liogorovçe/ Kiyofça	16.448	11.512	--	--	--	42.768	19.736	--	--	--	--	--	--	--
Lubatine	72.368	49.344	--	--	--	47.696	62.504	--	--	--	--	--	--	--
Lukova	54.280	37.832	--	--	--	--	--	--	--	23.024	16.448	--	--	--
Lukova-İslatine	24.672	19.736	--	--	--	52.632	36.184	--	--	--	--	--	--	--
Mahnik	32.896	41.120	24.672	8.224	12.336	87.176	70.728	8.224	--	--	--	--	4.936	8.224
Maryofça	70.728	--	1.648	4.112	4.112	--	19.736	4.936	--	41.120	--	--	3.288	3.288
Medoşofçe	55.920	23.024	8.224	9.048	16.448	29.608	11.512	16.448	--	--	--	--	8.224	16.448
Miryeva/ Miryovçe	8.224	--	22.208	32.896	22.208	8.224	--	26.320	--	--	--	19.736	19.736	57.568
Mirkosava/ Prkosava	19.736	8.224	27.136	8.224	32.896	29.608	13.160	16.448	--	--	--	--	4.936	3.288
Mislotin	9.872	6.576	13.160	21.384	23.024	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Nenedevaç	16.448	--	3.288	4.936	8.224	24.672	29.608	6.576	16.448	--	24.672	--	--	--
Orişlan/ Oşlan	24.672	36.184	41.120	34.544	41.120	--	--	24.672	--	9.872	8.224	--	16.448	32.896

Liste 5.2 (devam)													
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1585
Köy Adı	Şair				Mahlut				Alaf				
	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Pasenak	9.872	9.872	14.800	16.448	24.672	--	--	--	--	--	--	--	--
Pıran	--	--	24.672	--	--	--	--	21.384	--	--	--	--	--
Potpeke	--	--	8.224	9.872	16.448	--	--	9.872	--	--	--	6.576	16.448
Pridvoriçe/ Vinçaç	19.736	47.696	19.736	0	12.336	--	41.120	0	--	24.672	--	6.576	8.224
Progoroliçe/ Progolçe	24.672	21.384	16.448	4.112	4.112	41.120	32.896	13.160	--	--	--	6.576	8.224
Radovçe/ Goma Radofçe	--	--	9.872	11.512	4.112	--	--	11.512	--	--	--	--	4.936
Rahovaç	--	13.160	--	--	--	--	24.672	9.048	3.288	--	--	--	--
Rakofça/ Rakoviçe	4.936	--	19.736	7.400	9.872	8.224	19.736	21.384	--	--	--	9.872	8.224
Resnik	72.368	27.960	24.672	8.224	8.224	55.920	23.024	13.160	--	--	--	6.576	16.448
Repište	23.024	24.672	16.448	--	--	50.992	37.832	--	--	--	0	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	67.440	36.184	19.736	19.736	16.448	74.016	54.280	24.672	--	--	--	11.512	12.336
Ruşan/ Ruşag	16.448	39.472	8.224	824	1.648	41.120	35.360	32.896	--	--	--	1.648	3.288
Sakulne	41.120	24.672	19.736	19.736	18.096	74.016	39.472	19.736	--	--	--	9.872	8.224
Silakova/ Silakovçe	8.224	8.224	8.224	5.760	8.224	27.960	21.384	18.096	--	--	--	4.936	9.872
Saykovaç/ Sakovaç	6.576	8.224	13.160	13.160	16.448	19.736	21.384	24.672	--	--	--	8.224	4.936
Sirmiç/ Sirmiçe	19.736	14.800	14.800	4.112	16.448	29.608	8.224	8.224	--	--	--	4.936	4.936
Sokolok/ Sokolova	80.592	24.672	24.672	27.960	27.960	78.952	55.920	32.896	--	--	--	16.448	16.448
Sredne Moştaniç	67.440	24.672	21.384	4.936	8.224	50.992	32.896	21.384	--	--	--	2.464	8.224
Sredne Ostrujniçe	23.024	27.960	11.512	7.400	9.872	24.672	14.800	9.872	--	--	--	3.288	16.448
Suha Jelejnik	32.896	27.960	21.384	0	16.448	82.240	57.568	27.960	--	--	--	13.160	8.224
Şuşoviçe/ Şeşuleç	8.224	8.224	--	1.648	8.224	13.160	6.576	2.464	--	--	--	824	4.936
Teştan/ Peştan	--	--	9.872	15.624	24.672	--	--	--	--	--	9.872	9.872	16.448
Tırnani	--	3.288	3.288	3.288	3.288	--	9.048	--	--	--	--	--	--
Tirboşniçe	--	13.160	--	4.936	4.936	--	--	11.512	--	--	6.576	4.936	4.936
Travinak/ Travnik	18.096	8.224	16.448	8.224	16.448	24.672	21.384	19.736	--	--	--	4.936	8.224

Liste 5.2 (devam)														
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Şair					Mahlut					Alaf			
	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Turleva	16.448	13.160	8.224	4.936	3.288	--	27.960	9.872	--	24.672	--	--	6.576	3.288
Ustulene	--	--	24.672	23.024	19.736	--	--	37.832	--	--	--	--	4.936	19.736
Vukotine	42.768	16.448	18.096	18.096	3.288	82.240	41.120	23.024	--	--	--	--	11.512	3.288
Velika-Sele	46.056	--	32.896	41.120	41.120	--	--	--	--	16.448	18.096	--	11.512	824
Viniç/ Vinçe	69.080	41.120	36.184	32.896	41.120	--	--	41.120	--	345.408	19.736	--	16.448	24.672
Viranik	11.512	--	3.288	1.648	8.224	13.160	3.288	3.288	--	--	--	--	824	8.224
Viranikva/ Viranik	--	3.288	8.224	5.760	4.112	--	8.224	9.872	--	--	--	--	1.648	8.224
Virbova/ Virbovna	29.608	8.224	13.160	8.224	12.336	46.056	32.896	19.736	--	--	--	--	9.872	8.224
Vireliçe	32.896	13.160	16.448	17.272	10.688	--	24.672	21.384	--	29.608	--	--	10.688	1.648
Vişiniçe	--	--	19.736	19.736	--	--	--	--	--	--	--	11.512	11.512	--
Yayinçe/ Yayinç	32.896	32.896	24.672	8.224	26.320	82.240	57.568	24.672	--	--	--	--	9.872	24.672
Zuka/ Zuçe	16.448	6.576	8.224	7.400	824	--	13.160	9.872	--	19.736	--	--	4.936	3.288
Zetun/ Konuk	--	--	--	5.760	5.760	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Mahorik	34.544	--	--	--	--	--	--	--	--	24.672	--	--	--	--
Makolone	--	--	--	--	--	9.872	--	--	--	--	--	--	--	--
Meguluj/ Meguluje	--	--	--	--	--	--	9.872	--	--	--	--	--	--	--
Miladonovçe/ Miladonovaç	26.320	11.512	--	--	--	34.544	8.224	--	--	--	--	--	--	--
Nemeni Kuke	--	16.448	--	--	--	--	28.784	--	--	--	--	--	--	--
Ofçar	69.080	32.896	--	--	--	41.120	52.632	--	--	--	--	--	--	--
Okrulofça/ Okruloğiče	13.160	8.224	--	--	--	36.184	--	--	--	--	--	--	--	--
Orilofça/ Orolova	27.960	23.024	--	--	--	59.216	34.544	--	--	--	--	--	--	--
Ostroviçe/ İstonik	27.960	--	--	--	--	49.344	19.736	--	--	--	--	--	--	--
Pavlovça	29.608	11.512	--	--	--	49.344	16.448	--	--	--	--	--	--	--
Popovik	41.120	24.672	--	--	--	19.736	24.672	--	--	--	--	--	--	--
Pudarçi/ Pudarçiçi	16.448	13.160	--	--	--	42.768	21.384	--	--	--	--	--	--	--

Liste 5.2 (devam)															
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1572	1585	
	Şair					Mahlut					Alaf				
	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	
Köy Adı															
Pribeşe/ Perbis	--	13.160	--	--	--	--	19.736	--	--	--	--	--	--	--	
Radoykofça	23.024	8.224	--	--	--	32.896	8.224	--	--	--	--	--	--	--	
Ralik	24.672	6.576	--	--	--	29.608	13.160	--	--	--	--	--	--	--	
Raykofça	42.768	13.160	--	--	--	41.120	16.448	--	--	--	--	--	--	--	
Ribniçe	16.448	8.224	--	--	--	24.672	26.320	--	--	--	--	--	--	--	
Ripotek	8.224	14.800	--	--	--	9.872	4.936	--	--	--	--	--	--	--	
Rogaça/ Glogovaç	--	24.672	--	--	--	--	--	--	--	--	11.512	--	--	--	
Sadum	78.952	24.672	--	--	--	--	41.120	--	--	57.568	--	--	--	--	
Seldinçar	32.896	19.736	--	--	--	69.080	19.736	--	--	--	--	--	--	--	
Sene	11.512	33.720	--	--	--	24.672	41.120	--	--	--	--	--	--	--	
Sisoyovaç/ Sisiivaç	24.672	8.224	--	--	--	57.568	29.608	--	--	--	--	--	--	--	
Tihanovaç	29.608	8.224	--	--	--	19.736	14.800	--	--	--	--	--	--	--	
Turçik	55.920	24.672	--	--	--	50.992	41.120	--	--	--	--	--	--	--	
Turkol/ Ruçi	19.736	11.512	--	--	--	41.120	19.736	--	--	--	--	--	--	--	
Turska-Reka	19.736	37.832	--	--	--	42.768	57.568	--	--	--	--	--	--	--	
Virbiçe	6.576	8.224	--	--	--	16.448	16.448	--	--	--	--	--	--	--	
Vuçenaç	24.672	16.448	--	--	--	34.544	24.672	--	--	--	--	--	--	--	
Zaklopaç	69.080	27.960	--	--	--	85.528	41.120	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Darasava	--	9.872	--	--	--	--	11.512	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Soyone	--	8.224	--	--	--	--	11.512	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Trnava	--	18.096	--	--	--	--	24.672	--	--	--	--	--	--	--	
Şarovine	--	14.800	--	--	--	--	24.672	--	--	--	--	--	--	--	
Oramlovaç	8.224	---	--	--	--	21.384	--	--	--	--	--	--	--	--	

Liste 5.2 (devam)													
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1585	1527	1536	1561	1585
Köy Adı	Şair				Mahlut				Alaf				
	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Oronik	11.512	--	--	--	16.448	24.672	--	--	16.448	--	--	--	--
Ravestine/ Ostine	--	--	--	--	--	--	--	4.936	4.936	--	--	--	--
Mendic	--	--	--	--	--	--	--	--	32.896	--	--	--	--
Koneva	--	--	--	--	--	--	--	42.768	--	--	--	--	--
İnova/ Tulci	--	--	26.320	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Goma Berudelen	--	--	--	--	--	--	--	--	5.760	--	--	--	--
Goma Prudan	--	--	--	--	--	--	--	5.760	--	--	--	--	--
Perikalaka	--	--	--	824	--	--	--	2.464	--	--	--	--	--
Vavdine	--	--	--	--	--	--	--	4.936	824	--	--	--	--
Boleç/ Gevaç	--	37.832	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Belovaç	49.344	--	--	--	--	41.120	--	--	--	--	--	--	--
Lubçine	--	13.160	--	--	--	--	24.672	--	--	--	--	--	--
Badice	19.736	--	--	--	--	44.408	--	--	--	--	--	--	--
Todorek	3.062.616	--	--	--	--	3.518.224	--	--	--	--	--	--	--
Manastır-ı Hriskakor	--	--	1.648	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Manastır-ı Hristakodeved	--	--	--	1.648	1.648	--	--	--	--	--	--	--	--
Manastır-ı İsveti Korki	--	--	--	5.760	--	--	--	--	4.112	--	--	1.648	--
Manastır-ı Vavdine	--	--	--	--	--	--	--	--	4.936	--	--	--	3.288
Genel Toplam	7.886.816	2.805.992	1.500.880	1.225.424	1.313.400	8.969.136	3.883.344	1.481.952	89.648	1.041.152	243.424	119.248	1.003.328

Liste 5.3
1527- 1585 Arası
Belgrad'da Çavdar ve Erzen Üretimi

	Çavdar					Erzen				
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Açva-Novaç	--	--	--	4.112	6.576	--	--	3.288	7.400	5.760
Aponodoça	--	--	--	5.760	9.048	--	--	0	6.576	8.224
Balevaç/Balyevaç	--	--	--	10.688	2.464	--	--	6.576	12.336	3.288
Bakuca	--	--	--	3.288	3.288	--	--	--	824	824
Bana/Dolna Bana	--	--	--	16.448	20.560	--	--	14.800	14.800	32.072
Bataşine	--	--	--	8.224	4.112	--	--	8.224	9.048	4.112
Beline	--	--	6.576	13.160	12.336	--	--	3.288	8.224	8.224
Belo-Potok/Belo-Potik	--	--	--	4.936	8.224	--	--	8.224	8.224	12.336
Belo-Virele	--	--	3.288	4.936	16.448	--	--	6.576	8.224	4.112
Borak/ Borika	--	--	--	20.560	8.224	--	--	8.224	4.936	8.224
Burusnik	--	--	--	3.288	1.648	--	--	3.288	1.648	8.224
Çağlan/ Çağalan	--	--	8.224	8.224	16.448	--	--	8.224	5.760	13.160
Çasterine	--	--	--	3.288	8.224	--	--	4.936	10.688	9.872
Çirlen/ Çirlani	--	--	--	11.512	11.512	--	--	--	13.160	13.160
Dirlupe	--	--	--	4.936	8.224	--	--	4.936	6.576	9.872
Debrenovaç/ Roska	--	--	--	824	3.288	--	--	8.224	824	6.576
Drajenik/ Drajevik	--	--	--	6.576	8.224	--	--	8.224	6.576	16.448
Dolna İslaniçe/ Slançe	--	--	8.224	13.160	--	--	--	3.288	8.224	--
Dolna Dolan/Dolani	--	--	--	824	824	--	--	4.936	3.288	824
Dolna Bistriçe	--	--	--	13.160	16.448	--	--	14.800	6.576	20.560
Dolna Oparna/ Oparina	--	--	--	5.760	1.648	--	--	6.576	2.464	3.288
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	--	--	9.872	24.672	12.336	--	--	8.224	1.648	16.448
Dolna Porçani	--	--	--	1.648	4.936	--	--	4.936	4.936	4.936
Dolna Radofçe/ Radovçe	--	--	--	9.048	9.048	--	--	8.224	8.224	3.288
Dolna Seliçe	--	--	--	4.936	9.872	--	--	9.872	8.224	8.224
Dolna Sebovik	--	--	--	5.760	4.112	--	--	8.224	9.048	8.224
Glat	--	--	--	9.048	9.872	--	--	8.224	8.224	8.224
Gligorofça	--	--	--	7.400	8.224	--	--	6.576	6.576	16.448
Edinova/ Erinova	--	--	--	9.872	16.448	--	--	4.936	5.760	16.448
Galukeriçe	--	--	--	12.336	32.896	--	--	8.224	12.336	32.896
Glofçi	--	--	--	4.936	6.576	--	--	1.648	1.648	5.760
Gorna Darusava	--	--	--	6.576	6.576	--	--	8.224	6.576	5.760
Delište	--	--	--	824	824	--	--	--	824	824
Gorna Dolani	--	--	--	4.936	8.224	--	--	19.736	19.736	8.224
Gorna İslaniçe/ Slançe	--	--	--	9.872	--	--	--	8.224	13.160	--

Liste 5.3 (devam)										
	Çavdar					Erzen				
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Gorna Kokorin	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Moştaniçe	--	--	--	14.800	8.224	--	--	6.576	4.936	8.224
Gorna Oparina/Opama	--	--	--	8.224	824	--	--	6.576	6.576	1.648
Gorna Porçani	--	--	--	12.336	12.336	--	--	11.512	11.512	16.448
Gorna Sebovik/ Seboyek	--	--	--	8.224	12.336	--	--	--	3.288	12.336
Gorna Sibniçe	--	--	--	--	--	--	16.448	--	--	--
Gorna Seniç	--	--	--	3.288	3.288	--	--	4.936	4.936	4.936
Gorna Sevine/ Sevne	--	--	3.288	--	4.112	--	--	3.288	824	1.648
Hırsovaç/ Hraltonik	--	--	--	12.336	8.224	--	--	11.512	13.160	16.448
Homeska/ Kinezofça	--	--	--	3.288	9.872	--	--	19.736	3.288	8.224
Hüseyinofça	--	--	--	3.288	--	--	--	--	3.288	--
İhmelak	--	--	--	1.648	3.288	--	--	8.224	1.648	3.288
İstaniçe	--	--	--	6.576	3.288	--	--	6.576	4.936	4.112
İstopofça	--	--	--	8.224	4.112	--	--	--	11.512	12.336
İstoynik/İslatine	--	--	--	1.648	34.544	--	--	9.872	1.648	19.736
Hamorik/ Hamirik	--	24.672	--	--	--	--	39.472	--	--	--
Kamaniçe	--	--	--	4.112	4.112	--	--	3.288	2.464	4.112
Kapar	--	--	--	1.648	824	--	--	4.112	1.648	1.648
Karaağaç	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kravide	--	--	--	6.576	16.448	--	--	8.224	8.224	18.912
Kiyeva	--	--	--	6.576	8.224	--	--	9.872	6.576	8.224
Konatiçe	--	--	13.160	13.160	24.672	--	--	9.872	11.512	12.336
Konuş	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kular/ Benu-Sava	--	--	--	9.048	4.112	--	--	6.576	7.400	10.688
Koşarine	--	--	--	1.648	4.936	--	--	--	1.648	3.288
Kuruçiçe/ Kuruşiç	--	--	--	6.576	6.576	--	--	6.576	6.576	8.224
Kumodrag	--	--	--	19.736	49.344	--	--	24.672	8.224	65.792
Leskovaç	--	--	--	824	8.224	--	--	24.672	824	12.336
Lupoşniçe/ Lupoşte	--	--	--	1.648	12.336	--	--	8.224	1.648	1.648
Lukova	23.024	19.736	--	--	--	26.320	16.448	--	--	--
Mahnik	--	--	--	4.936	8.224	--	--	9.872	1.648	12.336
Maryofça	--	24.672	--	3.288	3.288	--	--	1.648	3.288	3.288
Medoşofçe	--	--	--	5.760	12.336	--	--	6.576	8.224	16.448
Miryeve/ Miryovçe	--	--	--	16.448	41.120	--	--	--	--	41.120
Mirkosava/ Pirkosava	--	--	--	8.224	3.288	--	--	11.512	6.576	8.224
Nenedevaç	--	24.672	--	--	--	--	--	1.648	1.648	16.448
Orışlan/ Oşlan	13.160	--	--	32.896	32.896	8.224	9.872	13.160	18.912	41.120
Potpeke	--	--	--	6.576	12.336	--	--	3.288	5.760	16.448
Pridvoriçe/ Vinçaç	--	--	--	8.224	8.224	--	--	13.160	4.936	12.336

Liste 5.3 (devam)										
	Çavdar					Erzen				
	1527	1536	1561	1572	1585	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg	Kg
Progoroliçe/ Progolçe	--	--	--	6.576	4.112	--	--	11.512	3.288	4.112
Radovçe/ Gorna Radovçe	--	--	--	8.224	16.448	--	--	5.760	--	16.448
Rakofça/ Rakoviçe	--	--	--	4.936	8.224	--	--	8.224	3.288	16.448
Resnik	--	--	--	6.576	8.224	--	--	9.872	9.872	12.336
Repište	--	--	6.576	--	--	--	--	8.224	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	--	--	--	13.160	12.336	--	--	9.872	10.688	16.448
Ruşan/ Ruşag	--	--	--	824	1.648	--	--	--	824	1.648
Sakulne	--	--	--	9.872	8.224	--	--	9.872	11.512	6.576
Silakova/ Silakovçe	--	--	--	5.760	8.224	--	--	3.288	4.936	4.112
Saykovaç/ Sakovaç	--	--	--	13.160	8.224	--	--	10.688	8.224	16.448
Sirmiç/ Sirmiçe	--	--	--	4.936	16.448	--	--	6.576	6.576	16.448
Sokolok/ Sokolova	--	--	--	16.448	16.448	--	--	13.160	13.160	13.160
Sredne Moştaniç	--	--	--	2.464	8.224	--	--	6.576	4.936	9.872
Sredne Ostrujniçe	--	--	--	3.288	8.224	--	--	8.224	8.224	11.512
Suha Jelejnik	--	--	--	8.224	16.448	--	--	--	9.048	16.448
Şuşoviçe/ Şeşuleç	--	--	--	824	6.576	--	--	1.648	1.648	4.112
Teştan/ Peştan	--	--	11.512	14.800	16.448	--	--	8.224	12.336	16.448
Tırnani	--	--	--	--	--	--	--	1.648	824	824
Tirboşniçe	--	--	--	4.936	4.936	--	4.936	8.224	8.224	8.224
Travinak/ Travnik	--	--	--	9.872	8.224	--	--	--	4.112	16.448
Turleva	--	--	--	6.576	3.288	--	--	--	5.760	4.112
Ustublene	--	--	--	19.736	18.096	--	--	11.512	11.512	34.544
Vukotine	--	--	--	11.512	4.936	--	--	11.512	11.512	4.936
Velika-Sele	19.736	13.160	4.936	13.160	--	26.320	13.160	9.872	9.872	9.872
Viniç/ Vinçe	26.320	24.672	--	24.672	32.896	18.096	24.672	13.160	12.336	34.544
Viranik	--	--	--	1.648	4.112	--	--	1.648	1.648	4.112
Viranikva/ Viranik	--	--	--	5.760	4.112	--	--	1.648	4.936	4.112
Virbova/ Virbovna	--	--	--	6.576	8.224	--	--	8.224	8.224	12.336
Vireliçe	--	--	--	10.688	1.648	--	--	13.160	8.224	4.112
Vişiniçe	--	--	8.224	8.224	--	--	--	3.288	8.224	--
Yayınçe/ Yayınç	--	--	--	16.448	16.448	--	--	6.576	8.224	16.448
Zuka/ Zuçe	--	--	--	3.288	824	--	--	8.224	8.224	824
Mahorik	18.096	--	--	--	--	26.320	--	--	--	--
Rogaça/ Glogovaç	--	14.800	--	--	--	--	13.160	--	--	--
Perikalaka	--	--	--	--	--	--	--	--	824	--
Todrek	100.336	--	--	--	--	105.264	--	--	--	--
Manastır-ı İsveti Körki	--	--	--	1.648	--	--	--	--	1.648	--
Manastır-ı Vavdine	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1.648
Genel Toplam	200.672	121.712	31.248	351.168	393.936	210.544	82.248	294.440	273.880	507.440

5.2.2. Bağcılık ve şıra üretimi

Üzüm bağları ve üzümden elde edilen şıra Belgrad Kazası'nın üretiminde önemli bir yere sahiptir. Fazla meşakkatli olmayışı ve hububat ekimine müsait olmayan yerlerde yetişmesi sebebiyle Belgrad'da bağcılık oldukça yaygındır. Ayrıca Hristiyan topluluklar arasında şarap tüketiminin fazla olması Belgrad'da bağcılığın yoğun şekilde yapılmasında etkili olmuştur.

Kanunnameye göre; *“bir raiyyet yazulduğu köyde bağ dikse, on medrede⁸⁵⁰ bir medre öşür verüb ve otuz medrede bir medre sâlâriyye verdükden sonra her bağdan ikişer akçe resm-i âveng verür. Ve eğer âhar tımarı bağ dikse, öşrin ve resm-i âvengi sâhib-i zemine verüb sâlâriyyeyi kendü sipahisine verür”* denmektedir. Buna göre bir köylü on medrede bir medre öşür vermekte ve ayrıca otuz medrede bir medre de sâlâriyye vermektir. Ayrıca bağ için de *iki akçe resm-i âveng* vermektir. Bağ vergisi Belgrad'da dönüm başı alınmaktadır. Çünkü kanunname de bu husus ile ilgili olarak *“dönümden dönüme”* ifadesi kullanılmıştır.⁸⁵¹

Belgrad'da bağ üretiminden *“öşr-ü şıra”* ve bağ yapılan tarladan *“resm-i âveng”* adı altında vergi alınmaktadır. Yapılan bağcılığa ve şıra üretimine bakılırsa sürekli bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. 1527 tarihli tahrir defterinde 4.970 medre yani 279.940 kg şıra üretimi gerçekleşmiştir. 1536 tarihli tahrir defterinde 18.560 medre yani 1.045.320 kg şıra üretimi vardır. 1561 tarihli tahrir defterinde 19.660 medre yani 1.107.300 kg; 1572 tarihli tahrir defterinde 18.960 medre yani 1.067.540 kg şıra üretimi gerçekleşmiştir. Üretimin en fazla olduğu tahrir defteri 1585 tarihli olanıdır. Bu dönemde 29.270 medre yani 1.647.670 kg üretim gerçekleşmiştir. (Liste 5.4.)

1527 tarihinde ve 1536 tarihinde bir medre şıra 15 akçe, 1561 tarihinde bir medre şıra 30 akçe, 1572'de 35 akçe, 1585 tarihinde ise 10 akçedir. 1527'den 1585'e kadarki süreçte şıra üretimi sürekli artmıştır. Bu artış köy üretimlerindeki artışa paraleldir. Çizelge 4.13'te görüldüğü gibi Belgrad'da her köyde şıra üretimi yapılmamaktadır. Fakat şıra üretimi yapılan köylerde hububat ürünlerindeki azalmanın aksine sürekli bir artışın olduğu dikkat çekmektedir. *Vinçe köyü* 1527 yılındaki 4.510 kg olan üretimini 1585'te on katına çıkarmış

⁸⁵⁰ Rumeli'de kullanılan şıra, şarap gibi sulu şeylere ait bir ölçü birimidir. Kanunnameye göre *“şire medresi on pintedir, karta dahi itlâk olunur. Ve her pinte dört vukiyye ve yüz altmış dirhemdir. Ol takdirce her medre kirdört vukiyye olur”* denilmektedir. Buna göre Medre: 10 pintedir. Bu da 44 okka olur. Çünkü her pinte 4 okka ve 160 dirhem demektir. Her okka 1.28 kg olduğuna göre 44 okka 56.32 kg olur. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 6.

⁸⁵¹ İlgili ifade de *“Müslüman bağlarından dönümden dönüme dörder akçe alınır”* denilmektedir. Fakat Müslüman kâfir bağ alırsa *“sâir reâya gibi öşür ve sâlâriyye verir”* denilmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 6.

ve 45.060 kg'lık üretim gerçekleşmiştir. *Pasenak* 1561 yılında 7.320 kg. olan üretimini 1585 yılında 16.900 kg'a çıkarmıştır. Bununla beraber bazı köylerde üretimde azalma söz konusudur. *Aponodoça, Dolan Oparina, Dolna Seliçe, Gorna Oparina, Gorna Sibniçe* üretimi azalan köylerden bazılarıdır. (Liste 5.4.)

Liste 5.4
1527- 1585 Arası
Belgrad'da Şıra Üretimi

	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg
Acotovça	160	9.010	--	--	--	--	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	--	--	100	5.630	100	5.630	350	19.710
Aponodoça	--	--	--	--	100	5.630	70	3.940	70	3.940
Baçoviçe	--	--	80	4.510	80	4.510	120	6.760	150	8.450
Arnayeve	110	6.200	100	5.630	--	--	--	--	--	--
Badloviçe	--	--	100	5.630	--	--	--	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	--	30	1.690	250	14.080	240	13.520	30	1.690
Bakovaç/Takovaç	--	--	--	--	150	8.450	--	--	--	--
Bakuca	--	--	--	--	--	--	50	2.820	50	2.820
Bana/Dolna Bana	--	--	60	3.380	210	11.830	--	--	240	13.520
Bariç	--	--	--	--	120	6.760	120	6.760	400	22.530
Bataşine	--	--	100	5.630	110	6.200	120	6.760	100	5.630
Beline	750	42.240	200	11.260	250	14.080	290	16.330	400	22.530
Beline Selişte	--	--	20	1.130	--	--	--	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	--	--	50	2.820	300	16.900	140	7.880	200	11.260
Belo-Virele	--	--	230	12.950	250	14.080	500	28.160	100	5.630
Belo-Polye	130	7.320	450	25.340	--	--	--	--	--	--
Borak/ Borika	160	9.010	500	28.160	350	19.710	350	19.710	220	12.390
Burusnik	--	--	50	2.820	110	6.200	70	3.940	160	9.010
Çağlan/ Çağalan	--	--	90	5.070	160	9.010	140	7.880	200	11.260
Çasterine	--	--	140	7.880	120	6.760	70	3.940	300	16.900
Çirlen/ Çirlani	--	--	80	4.510	--	--	900	50.690	900	50.690
Dirlupe	--	--	--	--	150	8.450	150	8.450	360	20.280
Debrenovaç/ Roska	--	--	--	--	100	5.630	10	280	120	6.760
Drajenik/ Drajevik	450	25.340	100	5.630	340	19.150	--	--	200	11.260
Dolna İslaniçe/ Slançe	--	--	--	--	200	11.260	250	14.080	--	--
Dolna Dolan/Dolani	--	--	30	1.690	150	8.450	20	1.130	30	1.690
Dolna Bistriçe	--	--	200	11.260	250	14.080	250	14.080	300	16.900
Dolna Kokorin	--	--	170	9.570	--	--	--	--	--	--
Dolna Moştaniçe	--	--	30	1.690	100	5.630	160	9.010	160	9.010
Dolna Oparna/ Oparina	120	6.760	80	4.510	150	8.450	250	14.080	50	2.820
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	380	21.400	700	39.420	460	25.910	100	5.630	580	32.670
Dolna Porçani	--	--	--	--	50	2.820	50	2.820	50	2.820
Dolna Radofçe/ Radovçe	80	4.510	150	8.450	50	2.820	130	7.320	130	7.320
Dolna Seliçe	80	4.510	350	19.710	300	16.900	200	11.260	100	5.630
Dolna Sebovik	--	--	150	8.450	200	11.260	200	11.260	390	21.960
Dranova/ Varaska	--	--	80	4.510	--	--	--	--	--	--
Glat	--	--	40	2.250	120	6.760	150	8.450	200	11.260

Liste 5.4 (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg
Gligorofça	120	6.760	200	11.260	240	13.520	240	13.520	500	28.160
Edinova/ Erinova	--	--	--	--	180	10.140	180	10.140	270	15.210
Galukeriçe	--	--	30	1.690	200	11.260	110	6.200	100	5.630
Glofçi	30	1.690	40	2.250	90	5.070	100	5.630	100	5.630
Gorna Darusava	--	--	--	--	--	--	30	1.690	300	16.900
Delişte	--	--	--	--	--	--	40	2.250	40	2.250
Goden	--	--	50	2.820	--	--	--	--	--	--
Gonovçe/Gonofçe	--	--	20	1.130	--	--	--	--	--	--
Goreniçi	--	--	50	2.820	--	--	--	--	--	--
Gorosko/ Hasadelek	--	0	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Bekariçe	--	--	130	7.320	--	--	--	--	--	--
Gorna Dolani	--	--	30	1.690	70	3.940	90	5.070	550	30.980
Gorna İslaniçe/ Slançe	--	--	--	--	450	25.340	500	28.160	--	--
Gorna Kokorin	50	2.820	170	9.570	--	--	--	--	--	--
Gorna Moştaniçe	100	5.630	220	12.390	400	22.530	200	11.260	550	30.980
Gorna Oparina/Oparna	130	7.320	70	3.940	150	8.450	160	9.010	50	2.820
Gorna Porçani	--	--	--	--	200	11.260	200	11.260	200	11.260
Gorna Radofçe/ Radovçe	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Gorna Sebovik/ Seboyek	--	--	150	8.450	110	6.200	50	2.820	600	33.790
Gorna Sibniçe	120	6.760	60	3.380	--	--	--	--	--	--
Gorna Soyone	50	2.820	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna ve Dolna Zaçi	--	--	200	11.260	--	--	--	--	--	--
Gorna Seniç	--	--	--	--	50	2.820	200	11.260	150	8.450
Hırsovaç/ Hraltonik	--	--	--	--	--	--	--	--	70	3.940
Homeska/ Kinezofça	--	--	30	1.690	110	6.200	120	6.760	300	16.900
Hüseyinofça	--	--	--	--	180	10.140	180	10.140	60	3.100
İhmelak	--	--	--	--	110	6.200	80	4.510	30	1.690
İstaniçe	--	--	--	--	100	5.630	90	5.070	100	5.630
İstopofça	--	--	--	--	--	--	120	6.760	300	16.900
İstoynik/İslatine	--	--	100	5.630	210	11.830	20	1.130	40	2.250
İvyevaç	--	--	--	--	50	2.820	60	3.380	--	--
Hamorik/ Hamirik	--	--	420	23.650	--	--	--	--	--	--
Hirçin	50	2.820	250	14.080	--	--	--	--	--	--
İbovaç	--	--	30	1.690	--	--	--	--	--	--
İçvetovçe	--	--	60	3.380	--	--	--	--	--	--
İstubline	250	14.080	800	45.060	--	--	--	--	--	--
İsvitodovçe	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
İvlaşka/ Vlaşka	--	--	130	7.320	--	--	--	--	--	--
Jupanci	--	--	40	2.250	--	--	--	--	--	--
Kamaniçe	--	--	--	--	100	5.630	150	8.450	300	16.900

Liste 5.4 (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg
Kapar	--	--	--	--	40	2.250	40	2.250	30	1.690
Karaağaç	--	--	100	5.630	--	--	--	--	--	--
Kravide	--	--	--	--	150	8.450	160	9.010	1.000	56.320
Kiyeva	--	--	60	3.380	170	9.570	100	5.630	400	22.250
Konatiçe	180	10.140	500	28.160	450	25.340	450	25.340	200	11.260
Kular/ Benu-Sava	--	--	80	4.510	180	10.140	180	10.140	500	28.160
Koşarine	--	--	--	--	80	4.510	40	2.250	50	2.530
Kuruçiçe/ Kuruşiç	--	--	--	--	50	2.820	70	3.940	100	5.630
Kumodrag	--	--	230	12.950	650	36.610	400	22.530	--	--
Kutlova	--	--	50	2.820	--	--	--	--	--	--
Leskovaç	140	7.880	150	8.450	100	5.630	20	1.130	570	32.100
Lozovik/ Lozonik	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Lupoşniçe/ Lupoşte	--	--	--	--	120	6.760	--	--	330	18.590
Leştani/ Leştan	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça	--	--	50	2.820	--	--	--	--	--	--
Lubatine	--	--	300	16.900	--	--	--	--	--	--
Lukova	--	--	130	7.320	--	--	--	--	--	--
Lukova-İslatine	--	--	50	2.820	--	--	--	--	--	--
Mahnik	--	--	430	24.220	160	9.010	20	1.130	300	16.900
Maryofça	140	7.880	60	3.380	60	3.380	100	5.630	100	5.630
Medoşofçe	--	--	50	2.820	170	9.570	220	12.390	600	33.790
Miryeva/ Miryovçe	--	--	--	--	890	50.120	1.000	56.320	1.000	56.320
Mirkosava/ Pirkosava	--	--	100	5.630	100	5.630	150	8.450	150	8.450
Mislotin	--	--	50	2.820	160	9.010	260	14.640	280	15.770
Nenedevaç	--	--	--	--	50	2.820	50	2.820	50	2.820
Orişlan/ Oşlan	--	--	300	16.900	400	22.530	250	14.080	740	41.680
Pasenak	--	--	--	--	130	7.320	200	11.260	300	16.900
Pıran	--	--	--	--	850	47.870	--	--	--	--
Potpeke	--	--	--	--	90	5.070	190	10.700	600	33.790
Pridvoriçe/ Vinçaç	--	--	120	6.760	300	16.900	250	14.080	300	16.900
Progoroliçe/ Progolçe	--	--	--	--	120	6.760	60	3.380	100	5.630
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	--	--	50	2.820	--	--	100	5.630
Rahovaç	--	--	100	5.630	--	--	--	--	--	--
Rakofça/ Rakoviçe	--	--	--	--	250	14.080	100	5.630	640	36.040
Resnik	--	--	50	2.820	150	8.450	150	8.450	300	16.900
Repişte	--	--	350	19.710	280	15.770	--	--	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	--	--	60	3.380	130	7.320	150	8.450	600	33.790
Ruşan/ Ruşag	--	--	100	5.630	350	19.710	10	560	40	2.250
Sakulne	--	--	130	7.320	150	8.450	200	11.260	350	19.710
Silakova/ Silakovçe	--	--	40	2.250	90	5.070	100	5.630	190	10.700

Liste 5.4 (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg
Saykovaç/ Sakovaç	--	--	100	5.630	130	7.320	130	7.320	130	7.320
Sirmiş/ Sirmişe	120	6.760	250	14.080	170	9.570	190	10.700	700	39.420
Sokolok/ Sokolova	150	8.450	180	10.140	150	8.450	200	11.260	200	11.260
Sredne Moştaniç	150	8.450	100	5.630	150	8.450	20	1.130	300	16.900
Sredne Ostrujniçe	--	--	150	8.450	150	8.450	160	9.010	500	28.160
Suha Jelejnik	350	19.710	450	25.340	170	9.570	170	9.570	80	4.510
Şuşoviçe/ Şeşuleç	--	--	100	5.630	30	1.690	30	1.690	100	5.630
Teştan/ Peştan	--	--	--	--	400	22.530	400	22.530	--	--
Tirboşniçe	--	--	--	--	90	5.070	100	5.630	50	2.820
Travinak/ Travnik	80	4.510	30	1.690	150	8.450	130	7.320	500	28.160
Turleva	--	--	80	4.510	70	3.940	100	5.630	100	5.630
Ustublene	--	--	--	--	500	28.160	300	16.900	200	11.260
Vukotine	--	--	--	--	150	8.450	200	11.260	100	5.630
Velika-Sele	--	--	300	16.900	400	22.530	400	22.530	400	22.530
Viniç/ Vinçe	80	4.510	270	15.210	490	27.600	150	8.450	800	45.060
Viranik	--	--	10	560	130	7.320	90	5.070	200	11.260
Viranikva/ Viranik	--	--	--	--	--	--	50	2.820	50	2.820
Virbova/ Virbovna	--	--	150	8.450	200	11.260	120	6.760	300	16.900
Vireliçe	--	--	30	1.690	200	11.260	70	3.940	100	5.630
Vişiniçe	--	--	--	--	200	11.260	220	12.390	--	--
Yayınç/ Yayınç	--	--	140	7.880	160	9.010	--	--	20	1.130
Zuka/ Zuçe	--	--	30	1.690	100	5.630	30	1.690	40	2.250
Zetun/ Konuk	--	--	--	--	--	--	30	1.690	30	1.690
Mahorik	180	10.140	--	--	--	--	--	--	--	--
Nemeni Kuke	--	--	270	15.210	--	--	--	--	--	--
Ofçar	--	--	650	36.610	--	--	--	--	--	--
Okrulofça/ Okruloğçe	--	--	200	11.260	--	--	--	--	--	--
Orilofça/ Orolova	--	--	400	22.530	--	--	--	--	--	--
Ostroviçe/ İstonik	--	--	20	1.130	--	--	--	--	--	--
Pavlovça	--	--	300	16.900	--	--	--	--	--	--
Popovik	--	--	320	18.020	--	--	--	--	--	--
Pudarçi/ Pudariçi	--	--	80	4.510	--	--	--	--	--	--
Pribeşe/ Perbis	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Radoykofça	--	--	50	2.820	--	--	--	--	--	--
Ralik	--	--	120	6.760	--	--	--	--	--	--
Raykofça	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Ribniçe	30	1.690	130	7.320	--	--	--	--	--	--
Ripotek	--	--	120	6.760	--	--	--	--	--	--
Rogaça/ Glogovaç	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Sadum	50	2.820	100	5.630	--	--	--	--	--	--

Liste 5.4 (devam)										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg	Med	Kg
Seldinçar	--	--	600	33.790	--	--	--	--	--	--
Sene	--	--	300	16.900	--	--	--	--	--	--
Sisoyovaç/ Sisiivaç	--	--	120	6.760	--	--	--	--	--	--
Turçik	--	--	120	6.760	--	--	--	--	--	--
Virbiçe	--	--	20	1.130	--	--	--	--	--	--
Zaklopaç	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Gorna Soyone	--	--	30	1.690	--	--	--	--	--	--
Gorna Tırnava	--	--	220	12.390	--	--	--	--	--	--
Şarovine	--	--	70	3.940	--	--	--	--	--	--
Ravestine/ Ostine	--	--	--	--	--	--	2.500	140.800	3.000	168.960
İnova/ Tulcı	--	--	--	--	240	13.520	--	--	--	--
Perikalaka	--	--	--	--	--	--	10	560	--	--
Lubçine	--	--	180	10.140	--	--	--	--	--	--
Manastır-ı Hriskakor	--	--	--	--	30	1.690	--	--	--	--
Manastır-ı Hristakodeved	--	--	--	--	--	--	50	2.820	50	2.820
Manastır-ı İsveti Körki	--	--	--	--	--	--	20	1.130	200	11.260
Manastır-ı Vavdine	--	--	--	--	--	--	50	2.820	50	2.820
Genel Toplam	4.970	279.940	18.560	1.045.320	19.660	1.107.300	18.960	1.067.540	29.270	1.647.670

5.2.3. Meyve üretimi

Belgrad’da vergilendirilmiş meyve üretiminin çok fazla ve yaygın olduğu söylenemez. Osmanlı Devleti’nde reâyânın evinin etrafında üretilen sebze ve meyve vergiye tâbi değildir. Vergiye tâbi olacak kadar üretim 17 köyde görülmektedir. Çizelge 5.10.’da görüldüğü gibi 1561, 1572, 1585 yıllarında 17 köyden öşür alınmıştır. 1561 senesinde 414 akçe, 1572 yılında 196 akçe, 1585 yılında ise 600 akçe meyve öşrü alınmıştır. *Açva-Novaç*, *Balevaç*, *Bataşine*, *Velika-Sele* köylerinden sadece bir kere meyve öşrü alınmıştır. En fazla meyve öşrünün alındığı köy 200 akçe ile *Viniç*’tir. *Yayınçe*’de 1561 tarihinde 100 akçe meyve öşrü alınırken 1585 tarihinde bu 10 akçeye düşmüştür. (Çizelge 5.10)⁸⁵²

Çizelge 5.10 1561- 1585 Arası Belgrad’da Meyve Üretimi			
Köy Adı	1561	1572	1585
Açva-Novaç	100	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	19	--
Bataşine	50	--	--
Çağlan/ Çağalan	15	12	80
Gorna Dolani	5	5	38
Gorna Sebovik/ Seboyek	5	5	--
Kravide	5	15	--
Kular/ Benu-Sava	15	15	--
Kumodrag	50	50	--
Potpeke	5	5	100
Resnik	12	12	100
Sredne Moştaniç	12	12	60
Velika-Sele	15	--	--
Viniç/ Vinçe	25	21	200
Yayınçe/ Yayınç	100	13	10
Manastır-ı Hristakodeved	--	12	12
Toplam (Akçe olarak)	414	196	600

⁸⁵² Meyve üretimi ile ilgili hazırladığımız tabloda sadece üretim olan köyler gösterilmiştir.

5.2.4. Kendir, kelem ve piyaz üretimi

Kendir, eski bir bitkisel hammadde kaynağıdır. Saplarında bulunan lifler iplik, urgan, dokuma ve kaba kumaş yapımında kullanılır. Yine kendirden halat ve çuval yapılır. Kelem ise; Anadolu’da da güz ve kış mevsimlerinde kullanılan ve diğer adı ile lahana denilen bir sebze türüdür. Piyaz ise Farsça kökenli bir kelime olup bugünkü soğan yerine kullanılır.

Kanunnamede kendir ve keten ile ilgili olarak “*kendirde ve ketende hemân öşür alınır. Sâlâriyye alınmaz. Ketanda ve kendirde ekser kurâda öşürden bedel ikişer akçe alınur*”⁸⁵³ denilmektedir. Dolayısıyla kendir kelem ve piyaz gibi ürünlerde üretim miktarı defterlerde kayıtlı değildir. Bu ürünlerle ilgili olarak sadece öşür miktarları öğrenilebilmektedir. Başlıkta bu üç ürünün beraber zikredilmesinin sebebi 1527 ve 1536 tarihli defterde bu ürünler ayrı ayrı kaydedilmiş iken, diğer üç defterde beraber kaydedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ürünlerle ilgili öşür toplamları öşür başlığı altında verildiğinden burada gösterilmemiştir.

5.3. Vergiler

5.3.1. Öşür

Öşür kelimesi onda bir manasına kullanılmaktadır. Mîrî arazi rejiminin uygulandığı her yerde devlet ziraatle uğraşan çiftçilerden elde ettikleri mahsulün öşrünü almaktadır. Fakat uygulamada devlet tamamıyla kendisine ait bu vergileri devlet adına sipahi, zâim ve has sahibi gibi kişilere muayyen mükellefiyetleri yerine getirmek mukabilinde bazı kişilere bırakmıştır.⁸⁵⁴

Öşür pek nadir durumlarda onda bir olarak uygulanmıştır. Çoğunlukla 1/8, 1/7, 1/6, 1/5 olmak üzere hatta bazı hallerde ürünün yarısını almak şeklinde tatbik edilmiştir.⁸⁵⁵ Nisbetlerin değişik olmasının sebebi, arazinin verimliliği, sulama şartları, ziraat yapılan hububâtın çeşitliliği ve mahallî örf ve adetlerin dikkate alınmış olmasıdır.⁸⁵⁶ Belgrad’da öşür hububatta 1/8 olarak, şırada 1/10 olarak uygulanmıştır. Öte yandan öşür “*harac-ı*

⁸⁵³ BOA, TT, 316, s.4-5.

⁸⁵⁴ Mehmet A. Ünal, Harput, s. 119.

⁸⁵⁵ Belgrad’da öşür kanunnamede şu şekildedir: “*Bir raiyyet yazulduğu karyede ziraat eylese buğdayda ve arpada ve darıda ve çavdarda yedide sekizde bir öşür virir*” Bağcılıkla uğraşıyorsa “*Ve bir raiyyet yazulduğu köyde bağ dikse on medrede bir medre öşür virüb ve otuz medrede bir medre salariye virdikden sonra her bağdan ikişer akçe resm-i âveng virir*” Yani buğday, arpa gibi hububatın öşrü 1/7 veya 1/8 olarak kanunnameye kaydedilmiştir. Çalışmada hububat üretiminde 1/8 esas alınmıştır. Bağcılık ve şıra üretiminde ise 1/10 kanunnamede ifade edilmektedir. Bu sebeple şıra üretimi hesaplanırken 1/10 esas alınmıştır. Bkz: BOA, TT, 316, s. 3-4.

⁸⁵⁶ Barkan, “Öşür”, İA, IX, s. 485.

mukaseme” olarak da izah edilmiştir.⁸⁵⁷ Buna göre çiftçi öşür ve çift resmi denen belli bir miktarı kira olarak her yıl devlet adına sipahiye vermek zorundadır. Dolayısıyla toprağı işleyen çiftçi toprak üzerinde bir nevi kiracı konumundadır. Bu sebeple geçerli bir mazareti olmaksızın toprağı nadasa (dinlendirmeye) bırakamaz ve terkedemez. Üç yıl üst üste ekilmeyen toprakta kiracı hükümleri yerine getirmediğinden elinden alınıp başka birine kiralanabilir.⁸⁵⁸

Öşür *aynî* ve *nakdî* olmak üzere iki türlü tahsil edilir. Arpa, buğday gibi uzun süre durabilen hububât çeşidinden umumiyetle *aynî* olarak alınması kanundur. Fakat sipahiler zamanın *narhına* göre *nakdî* olarak almak istemişlerdir. Zira sipahinin elindeki mahsulü satıp nakde çevirme imkânları kısıtlı ve zordur. Belgrad’da ise bu husus kanunlarla sabit hale getirilmiştir. Kanuna göre; “*cemî’-i hububâtta*” hemen öşür verir. *Salariyyesini ise harman zamanında buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa* olarak verir.⁸⁵⁹ Yine aynı kanunda salariyyenin vaktinde alınması emredilmiştir. Vaktinde alınmayıp daha sonradan “*narh-ı rûzî*”den ziyade akçe alındığı belirtilip bu uygulama kanun ile yasak edilmiştir.⁸⁶⁰

Hububâtın dışındaki bağ, bahçe ve bostan mahsullerinin *aynî* olarak almak sipahilerin aleyhine olacağı için pek benimsenmemiştir. Çünkü meyve ve sebze türündeki bu mahsuller uzun süre bekleyemeyeceği gibi hemen satılması da mümkün değildir. Bundan dolayı *reâyâ* bu mahsullerin öşrünü defterlerinde belirlenmiş olan *narh* üzerinden sipahiye *nakdî* olarak ödemek zorundadır. Nitekim tahrir defterlerinde çok defa bağ, bostan ve meyve öşrü kaydedilirken mahsul miktarı ve birim fiyatı belirtilmeyerek doğrudan doğruya alınan öşür tutarı yazılmıştır. Belgrad ile ilgili tahrir defterlerinde bu usul uygulanmıştır. Bağ, bostan ve meyve öşürleri sadece tutar olarak defterlere kaydedilmiştir.

Bazı hallerde öşürün *maktu’* olarak alındığı görülmektedir. Mesela Belgrad Kazası’nda oturan gerek müslim ve gerekse gayr-i müslim halk şehirdeki bağ ve bahçelerden hasıl olan mahsulleri için “*resm-i bagat*”⁸⁶¹ adı altında “*maktu’*” olarak öşür vermektedirler. *Maktu’* öşrünün en büyük mahzuru mükellefin ürünün az olduğu kıtlık zamanlarında önceden

⁸⁵⁷ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 119.

⁸⁵⁸ Barkan, Türkiye’de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları”, **Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1**, Gözlem Yayınevi, 1980, s. 128,129; Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü”, **Türkiye’de Toprak Meselesi**, 1980, s. 767; Muzaffer Sencer, **Osmanlı Toplum Yapısı**, İstanbul 1982, s.82, 266.

⁸⁵⁹ **BOA. TT**, 187, s. 5.

⁸⁶⁰ **BOA. TT**, 187, s. 7.

⁸⁶¹ **BOA. TT**, 517, s. 373.

belirlenmiş olan vergiyi ödemek mecburiyetinde oluşudur. Nitekim bu yüzden bazı sancaklarda maktu' öşür alınmasına son verildiği olmuştur.⁸⁶²

Hububât öşrü

Buğday öşrü

Öşre tabi mahsuller içerisinde en fazla gelir buğdaydan elde edilmektedir. Buğday temel besin ürünleri arasında olmasından ötürü en fazla üretilen hububât çeşididir. Buğdaydan alınan öşür miktarında istikrarlı bir artış söz konusu olmadığı gibi inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir.⁸⁶³ 1527 tarihli tahrir defterinde 112.134 akçe öşür bedeli alınmıştır. Bu haliyle köy hasılatı içerisinde %30'luk bir pay buğdaydan gelen gelir olarak tespit edilmiştir. (Liste 5.5.) 1536 tarihli tahrir defterinde öşür bedeli 86.481 akçe olarak verilmiştir. Bu haliyle toplam hasılat içerisindeki payı %24'tür. 1561 tarihli tahrir defterinde 93.342 akçe olurken üretim içindeki payı ise %26 olarak gerçekleşmiştir. 1572 tarihli tahrir defterinde 88.406 akçe, hâsıl içindeki payı da %22 olarak gözükmektedir. 1585 tarihli tahrir defterinde ise en düşük değerler söz konusudur. Bu defterde söz konusu gelir 62.937 akçedir. (Liste 5.5.) Bu şekliyle toplam köy hâsılı içindeki payı %15'tir. 1585'te buğdayın fiyatında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 1536 tarihinde resmî pazar fiyatı olarak loknası 32 akçe olan buğday, 1585 tarihinde iki katından daha fazla bir fiyata çıkmıştır. Bu tarihte buğdayın resmi pazar fiyatı lokna olarak 72 akçe gözükmektedir. Bu veri Osmanlı ekonomisi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Şair öşrü (arpa)

Buğdaydan sonra en önemli üretim kalemlerinden birisi arpadır. Üretim içerisinde önemli bir yere sahiptir. 1527 tarihli tahrir defterine göre; 61.916 akçe öşür bedeli ortaya çıkarken toplam köy hâsılı içindeki payı %16'dır. 1536 tarihli tahrir defterinde 41.035 akçe ile toplam köy hâsılı içindeki payı %11'e gerilemiştir. 1561 tarihli tahrir defterinde düşüş devam etmiştir. Bu tarihteki öşür miktarı 29.578 akçe, hâsıl içindeki payı %8 olarak gerçekleşmiştir. 1572 tarihli tahrir defterinde 29.920 akçe öşür bedeli elde edilmiştir. Hâsıl içindeki payı %7 olmuştur. 1585 tarihli tahrir defterinde ise 33.560 akçe öşür bedeli alınırken toplam köy hâsılı içindeki payı %8 olarak gerçekleşmiştir. (Liste 5.5.)

⁸⁶² Barkan, **Kanunlar**, s.18.

⁸⁶³ "bir ra'iyet yazıldığı karyede zira'at eylese, buğdayda ve arpada ve daruda ve çavdarda yedide veya sekizde bir öşür verirler" Bkz: **BOA. TT**, 316, s. 3.

Alaf öşrü

Daha çok hayvan yemi olarak kullanılan alaf, tğerek köy hasılı içerisinde gerekse üretim içerisinde çok fazla yer tutan bir hububât ürünü değildir. En az öşür bedelinin alındığı dönemler 1536 ve 1561 tarihli tahrir defterleridir. Bu tarihlerde toplam köy hâsılları içerisindeki yeri %0,7 olarak tespit edilmiştir. 1536 tarihinde 2.446 akçe, 1561 tarihinde 2.432 akçe öşür bedeli alınmıştır. 1585 tarihli tahrir defterinde 20.593 akçe öşür bedeli alınırken toplam köy hâsılı içerisindeki yeri %5 olarak gerçekleşmiştir. (Liste 5.6.) Alafın 1536 tarihinde resmi pazar fiyatı lokna olarak 16 akçe iken, 1585 tarihinde 32 akçe olmuştur.

Çavdar öşrü

1527 tarihli tahrir defterşne göre; 1.281 akçe öşür bedeli alınmıştır. Buna göre toplam köy hâsılı içerisindeki yeri %0,3 olarak gerçekleşmiştir. 1572 tarihli tahrir defterinde 19.020 akçe öşür bedeli alınmıştır. Bu şekliyle köy hâsılı içindeki payı %5'tir. 1585 tarihli tahrir defterinde 23.276 akçe öşür bedeli alınırken toplam hâsıl içindeki payı %6 olarak gerçekleşmiştir. (Liste 5.7.) Çavdarın resmi pazar fiyatı 1536 tarihinde lokna olarak 24 akçe iken 1585 tarihinde 40 akçe olmuştur.

Erzen öşrü

Erzenden alınan öşür bedelinin en az olarak kaydedildiği defter 1527 tarihli olanıdır. Buna göre öşür bedeli olarak 1.344 akçe alınmıştır. Bu haliyle toplam hâsıl içindeki payı %0,4'tür. En fazla öşür bedeli 1585 tarihli defterde kaydedilmiştir. Bu tarihte 24.250 akçe öşür bedeli alınmıştır. Köy hâsılı içindeki toplam oranı %6'dır. (Liste 5.7.) Erzenin resmi pazar fiyatı lokna olarak 1536'da 21 akçe iken, 1585 tarihinde 40 akçe olmuştur.

Mahlût öşrü

Mahlûtta 1527 tarihli tahrir defterinde öşür bedeli olarak 69.587 akçe alınmıştır. Mevcut defterlerde en fazla öşür bedeli bu tarihte gerçekleşmiştir. Bu haliyle toplam köy hâsılı içindeki payı %18'dir. 1585 tarihli tahrir defterinde bu oran %1'e düşmüştür. Bu tarihte alınan toplam öşür bedeli 2.188 akçedir. İncelenen zaman aralığında mahlûtta alınan öşür sürekli düşmüştür. (Liste 5.6.) Mahlûtun 1536 tarihindeki resmi pazar fiyatı lokna cinsinden 21 akçe iken, 1585 tarihinde 40 akçeye yükselmiştir.

Liste 5.5
1527-1585 Arası
Belgrad'da Gendum ve Şairden Alınan Öşür Durumu ve Hasıl İçindeki Yüzdesi

	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Şair		Şair		Şair		Şair		Şair	
Köy Adı	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Acotovça	476	25	--	--	--	--	--	--	--	--	210	11	--	--	--	--	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	--	--	280	19	360	20	504	25	--	--	--	--	96	6	120	7	160	8
Aponodoça	--	--	--	--	560	28	360	18	360	18	--	--	--	--	160	8	100	5	200	10
Baçoviçe	196	28	160	15	364	27	288	21	720	36	147	21	120	11	208	15	40	3	400	20
Apopovaç	308	36	--	--	--	--	--	--	--	--	231	27	--	--	--	--	--	--	--	--
Amayeve	252	15	320	22	--	--	--	--	--	--	147	9	96	6	--	--	--	--	--	--
Badloviçe	--	--	320	25	--	--	--	--	--	--	--	--	192	15	--	--	--	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	--	1248	29	1400	33	1728	33	108	6	--	--	600	14	480	11	500	10	80	5
Bakovaç/Takovaç	--	--	--	--	364	22	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Bakuca	--	--	--	--	--	--	72	4	72	4	--	--	--	--	--	--	40	2	40	2
Bana/Dolna Bana	1540	31	864	24	2296	36	1800	27	1440	21	1050	21	552	15	704	11	660	10	720	10
Bariç	--	--	--	--	336	24	432	24	432	24	--	--	--	--	192	14	240	14	240	14
Bataşine	980	25	800	28	1064	32	360	12	360	30	756	19	360	13	450	14	600	20	100	8
Beline	1344	23	640	23	1120	28	676	16	720	16	798	14	432	15	--	--	200	5	400	9
Beline Selişte	896	37	448	31	--	--	--	--	--	--	336	14	120	8	--	--	--	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	420	26	--	--	952	29	1296	32	220	6	252	16	240	12	224	7	400	10	400	10
Belo-Virele	224	11	--	--	1848	39	1512	26	720	14	168	8	384	11	396	8	220	4	640	13
Belo-Polye	1372	26	544	19	--	--	--	--	--	--	940	18	384	14	--	--	--	--	--	--
Boliçiçe	364	29	384	27	--	--	--	--	--	--	105	8	192	14	--	--	--	--	--	--
Borak/ Borika	1484	25	960	23	1736	27	1152	19	360	9	882	15	600	14	640	10	400	7	240	6
Besne	588	26	--	--	--	--	--	--	--	--	315	14	--	--	--	--	--	--	--	--

Liste 5.5 (devam)		1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
Köy Adı	Gendum	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
		Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Bolne Sebovik	56	7	--	--	--	--	--	--	--	--	--	21	3	--	--	--	--	--	--	--	--
Bozaryovçe/ Pojarefçe	774	25	736	26	--	--	--	--	--	--	--	630	20	456	16	--	--	--	--	--	--
Bozanofça	784	39	--	--	--	--	--	--	--	--	--	252	13	--	--	--	--	--	--	--	--
Burusnik	618	25	320	21	448	24	360	23	216	14	546	22	168	11	160	9	80	5	80	5	5
Buyonova	140	19	256	21	--	--	--	--	--	--	--	84	12	168	14	--	--	--	--	--	--
Çağlan/ Çağalan	672	28	800	31	796	26	576	19	720	16	336	14	360	14	320	11	280	9	200	4	4
Çasterine	420	25	576	27	336	22	576	27	360	13	210	12	120	6	96	6	120	6	300	11	11
Çirlen/ Çirlani	1456	36	--	--	--	--	1944	22	1447	17	777	19	--	--	--	--	600	7	600	7	7
Dirlupe	336	28	480	34	560	28	720	25	360	12	105	9	120	9	160	8	280	10	300	10	10
Debrenovaç/ Roska	--	--	--	--	280	18	36	6	216	22	--	--	--	--	96	6	20	4	80	8	8
Drajenik/ Drajevnik	700	22	960	33	840	25	792	24	144	5	215	7	336	11	288	9	200	6	300	10	10
Dolna İslaniçe/ Slançe	280	49	192	18	1288	21	1656	21	--	--	273	48	120	11	192	3	400	5	--	--	--
Dolna Dolan/ Dolani	112	10	192	15	332	18	36	3	32	2	210	20	72	6	128	7	40	3	20	1	1
Dolna Bistriçe	924	29	1120	32	1120	28	1152	26	720	24	483	15	360	10	--	--	320	7	200	7	7
Dolna Kokorin	952	38	480	24	--	--	--	--	--	--	336	13	312	16	--	--	--	--	--	--	--
Dolna Moştaniçe	532	30	384	32	280	24	526	24	576	26	462	26	120	10	160	14	320	14	320	14	14
Dolna Oparna/ Oparina	924	25	448	25	784	23	432	14	144	2	483	13	258	14	320	9	100	3	40	1	1
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	1214	19	1056	20	840	14	1440	18	1440	15	1302	20	480	9	480	8	600	7	400	4	4
Dolna Porçani	868	39	320	27	280	31	360	30	360	26	336	15	120	10	112	12	120	10	160	11	11
Dolna Radofçe/ Radovçe	1064	34	640	23	180	14	576	21	576	29	525	17	360	13	160	13	440	16	100	5	5
Dolna Selice	784	43	224	14	1092	25	864	30	360	18	252	14	120	8	320	7	120	4	200	10	10
Dolna Sebovik	--	--	736	24	1064	29	1008	32	144	5	--	--	--	--	320	9	340	11	200	7	7
Dolna Şemsin	420	26	544	30	--	--	--	--	--	--	294	18	312	17	--	--	--	--	--	--	--
Dragobofça/ Dragolofça	140	26	224	39	--	--	--	--	--	--	84	16	48	8	--	--	--	--	--	--	--
Dranova/ Varaska	56	19	384	30	--	--	--	--	--	--	42	14	168	13	--	--	--	--	--	--	--
Glat	588	27	352	23	672	29	1008	29	360	12	525	24	--	--	160	7	300	8	200	7	7

Liste 5.5 (devam)																										
	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585		1572		1585			
	Gendüm	Öşr	%	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%	Gendüm	Öşr	%
Köy Adı																										
Gligorofça		1176	34	480	19	1120	27	1440	29	144	4	756	22	408	16	320	8	400	8	400	8	400	8	400	11	
Edinova/ Erinova		--	--	--	--	840	32	720	27	360	9	--	--	--	--	--	--	240	9	400	10	--	--	--	--	
Galukeriçe		1204	25	864	25	1120	28	1440	25	1080	19	693	14	480	14	480	12	800	14	1000	18	--	--	--	--	
Glofçı		140	21	256	28	392	28	504	28	504	25	84	13	120	13	96	7	120	7	160	8	--	--	--	--	
Gorna Darusava		--	--	--	--	728	28	144	9	360	18	--	--	--	--	288	11	80	5	160	8	--	--	--	--	
Delişte		--	--	--	--	--	--	72	4	72	4	--	--	--	--	--	--	2	40	2	40	2	--	--	--	
Goden		560	28	320	22	--	--	--	--	--	--	231	11	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gonovçe/Gonofçe		196	24	160	20	--	--	--	--	--	--	105	13	120	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Goreniçi		420	22	256	18	--	--	--	--	--	--	394	21	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorosko/ Hasadelek		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Bekariçe		1176	41	416	21	--	--	--	--	--	--	630	22	312	16	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Dolani		560	26	384	23	784	25	288	9	144	5	315	15	240	15	176	6	360	12	200	7	--	--	--	--	
Gorna İslaniçe/ Slançe		1204	70	96	17	728	11	1440	15	--	--	189	11	48	9	448	7	360	4	--	--	--	--	--	--	
Gorna Kokorin		504	25	640	29	--	--	--	--	--	--	294	14	288	13	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Moştaniçe		1036	30	800	25	840	22	720	19	144	5	567	16	768	24	384	10	520	13	200	7	--	--	--	--	
Gorna Oparina/Opama		644	23	480	22	672	25	936	25	72	5	273	10	228	11	160	6	280	7	40	3	--	--	--	--	
Gorna Porçani		392	19	384	22	1008	34	1152	29	360	9	294	14	192	11	240	8	400	10	460	12	--	--	--	--	
Gorna Radofçe/ Radovçe		1008	26	704	25	--	--	--	--	--	--	966	25	408	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Sebovik/ Seboyek		392	31	480	24	672	27	720	24	360	9	210	17	240	12	224	9	320	11	400	10	--	--	--	--	
Gorna Sibniçe		1064	35	800	29	--	--	--	--	--	--	630	21	528	19	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Soyone		700	45	--	--	--	--	--	--	--	--	504	32	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Şemsin/ Şemçin		224	26	256	26	--	--	--	--	--	--	210	24	120	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna ve Dolna Zaçi		1008	35	896	29	--	--	--	--	--	--	546	19	312	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Gorna Seniç		--	--	--	--	784	33	1440	31	1440	31	--	--	--	--	256	11	360	8	360	8	--	--	--	--	
Gorna Sevine/ Sevne		--	--	--	--	140	29	?	--	180	38	--	--	--	--	64	13	80	17	80	17	--	--	--	--	
Hırsovac/ Hraltonik		756	24	704	23	1120	40	1080	23	360	10	420	13	360	12	320	11	780	16	400	11	--	--	--	--	

Liste 5.5 (devam)	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Şair		Şair		Şair		Şair		Şair	
	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Köy Adı	588	26	256	18	560	23	730	28	360	13	315	14	120	8	160	7	200	8	200	7
Homeska/ Kinezofça	--	--	416	34	448	26	360	19	144	29	--	--	--	--	160	9	160	8	300	60
Hüseyinofça	812	41	480	35	364	26	72	9	144	29	315	16	168	12	160	11	40	5	80	16
İhmelak	700	39	672	34	672	29	576	32	648	46	210	12	264	13	256	11	100	6	100	7
İstaniçe	--	--	1216	28	--	--	1044	31	760	19	--	--	816	19	--	--	240	7	400	10
İstopofça	224	24	480	34	952	25	720	26	1440	24	126	13	192	14	320	8	80	3	800	13
İstoyunik/İslatine	--	--	--	--	140	19	216	19	252	25	--	--	--	--	48	6	120	11	140	14
İvyevaç	588	30	544	39	--	--	--	--	--	--	336	17	360	26	--	--	--	--	--	--
Herbine	--	--	1120	23	--	--	--	--	--	--	--	--	600	13	--	--	--	--	--	--
Hamorik/ Hamirik	1988	38	--	--	--	--	--	--	--	--	1365	26	--	--	--	--	--	--	--	--
Hırboçeva	420	26	640	26	--	--	--	--	--	--	294	18	360	14	--	--	--	--	--	--
Hirçin	--	--	288	31	--	--	--	--	--	--	--	--	216	23	--	--	--	--	--	--
İbovaç	--	--	320	21	--	--	--	--	--	--	--	--	120	8	--	--	--	--	--	--
İçvetovçe	1064	25	--	--	--	--	--	--	--	--	714	16	--	--	--	--	--	--	--	--
İstibkoyovaç	784	26	800	19	--	--	--	--	--	--	441	15	--	--	--	--	--	--	--	--
İstubline	225	25	480	12	--	--	--	--	--	--	147	17	48	1	--	--	--	--	--	--
İsvitodovçe	308	23	480	37	--	--	--	--	--	--	210	15	122	9	--	--	--	--	--	--
İvançi	1540	31	544	19	--	--	--	--	--	--	840	17	360	13	--	--	--	--	--	--
İvaniçe	1276	38	1472	35	--	--	--	--	--	--	525	15	480	11	--	--	--	--	--	--
İvlaşka/ Vlaşka	--	--	320	23	--	--	--	--	--	--	--	--	120	9	--	--	--	--	--	--
Jupanci	--	--	--	--	224	20	576	23	144	6	--	--	--	--	--	--	100	4	100	4
Kamaniçe	952	41	384	27	280	32	144	14	144	18	378	16	--	--	80	9	120	11	40	5
Kapar	1428	34	288	21	--	--	--	--	--	--	546	13	--	--	--	--	--	--	--	--
Karaağaç	616	26	512	23	952	34	1296	35	720	13	525	22	192	9	--	--	160	4	600	11
Kravide	448	30	320	21	784	28	720	30	720	33	210	14	240	16	--	--	260	11	400	18
Kiyeva	280	17	--	--	1120	24	1512	25	720	21	168	10	408	13	352	8	480	8	400	12
Konatiçe																				

Liste 5.5 (devam)																					
	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585		
	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	Gendum	Öşr	
Köy Adı	Konuş	56	23	--	27	640	27	1120	30	288	8	360	10	378	14	408	17	320	9	240	7
	Kular/ Benu-Sava	700	25	640	--	--	23	216	40	216	36	--	--	14	408	17	320	9	240	7	200
	Koşarine	--	--	--	--	168	23	216	40	216	36	--	--	--	--	--	--	--	--	40	7
	Kuruçe/ Kuruşç	952	36	256	17	392	28	504	25	360	12	336	13	120	8	--	--	160	8	400	13
	Kumodrag	1736	36	832	21	4872	34	2880	28	2880	19	1092	23	552	14	1920	13	1200	12	1500	10
	Kutlova	--	--	128	51	--	--	--	--	--	--	--	--	120	48	--	--	--	--	--	--
	Leskovaç	1736	35	1120	31	840	31	432	19	720	16	1092	22	576	16	320	12	140	6	400	9
	Lozovik/ Lozonik	--	--	--	--	504	63	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	Lupoşniçe/ Lupošte	2324	46	--	--	952	27	720	21	360	10	483	10	--	--	320	9	80	2	400	12
Leştani/ Leştan	1260	30	800	20	--	--	--	--	--	--	--	630	15	528	13	--	--	--	--	--	--
	Leştani/ Leştan	1260	30	800	20	--	--	--	--	--	--	630	15	528	13	--	--	--	--	--	--
	Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça	448	26	384	26	--	--	--	--	--	--	210	12	168	11	--	--	--	--	--	--
	Lubatine	1344	37	640	17	--	--	--	--	--	--	924	26	720	19	--	--	--	--	--	--
	Lukova	1204	29	1152	29	--	--	--	--	--	--	613	15	552	14	--	--	--	--	--	--
	Lukova-İslatine	616	27	544	27	--	--	--	--	--	--	315	14	288	14	--	--	--	--	--	--
	Mahnik	1204	33	1120	27	1120	33	1080	34	360	9	441	12	600	14	480	14	200	6	300	8
	Maryofça	1484	38	960	38	168	22	216	17	216	11	903	23	--	--	32	4	100	8	100	5
	Medoşofçe	504	24	384	24	896	32	1224	30	360	9	714	34	336	21	160	6	220	5	400	10
Miryeve/ Miryovçe	252	16	--	--	1120	10	2160	12	1440	8	105	7	--	--	432	4	800	5	560	3	
	Mirkosava/ Pirkosava	784	42	416	26	812	30	576	23	720	26	252	14	120	8	528	20	200	8	800	29
	Mislotin	168	31	128	23	448	25	936	25	1008	20	126	23	96	17	256	14	520	14	560	11
	Nenedevaç	420	31	928	36	224	26	216	22	216	11	240	18	--	--	64	7	120	12	200	11
	Orişlan/ Oşlan	616	30	640	21	1736	28	1872	30	1080	14	315	15	528	18	800	13	840	13	1000	13
	Pasenak	168	34	128	16	532	30	720	26	1080	36	126	25	147	19	304	17	400	14	600	20
	Pıran	--	--	--	--	1400	22	--	--	--	--	--	--	--	--	480	7	--	--	--	--
	Potpeke	--	--	--	--	560	27	720	24	360	9	--	--	--	--	160	8	240	8	400	10
	Pridvorice/ Vinçaç	728	29	896	20	1008	24	?	--	360	9	252	10	696	16	384	9	?	--	300	8

Köy Adı	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%	Gendum	%
Progoroliçe/ Progolçe	700	30	480	24	840	30	360	16	360	16	315	13	312	16	320	11	100	4	100	5
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	--	--	616	32	864	29	1140	33	--	--	--	--	192	10	280	9	100	3
Rahovaç	--	--	384	27	336	65	324	63	720	80	--	--	192	14	--	--	--	--	--	--
Rakofça/ Rakoviçe	168	15	448	32	1008	25	720	23	360	9	63	5	--	--	384	10	180	6	240	6
Resnik	1512	35	800	27	1232	29	864	20	260	6	924	21	408	14	480	11	200	5	200	5
Repište	308	13	832	28	672	19	--	--	--	--	294	13	360	12	320	9	--	--	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	1428	30	1120	--	1400	33	1584	33	360	9	861	18	528	--	384	9	480	10	400	10
Ruşan/ Ruşag	421	27	--	--	1456	34	36	3	72	2	210	13	576	31	160	4	20	2	40	1
Sakulne	1260	33	800	27	1064	29	1368	29	420	14	525	14	360	12	384	10	480	10	440	14
Silakova/ Silakovçe	700	50	384	27	672	28	360	11	360	11	105	8	120	9	160	7	140	4	200	6
Saykovaç/ Sakovaç	140	19	416	26	840	31	864	29	720	21	84	11	120	8	756	28	320	11	400	11
Sirmiç/ Sirmiçe	504	--	384	22	728	24	360	12	760	21	252	--	216	12	288	10	100	3	400	11
Sokolok/ Sokolova	1372	31	1120	32	1064	25	1584	26	1582	26	819	18	360	10	480	11	680	11	680	11
Sredne Moştaniç	868	24	704	28	1176	31	720	27	360	13	861	24	360	14	416	11	120	4	200	7
Sredne Ostruiniçe	700	38	768	31	560	25	288	13	360	10	294	16	408	16	224	10	180	8	240	7
Suha Jelejnik	1400	33	960	23	840	24	360	10	360	10	420	10	308	7	416	12	?	--	400	11
Şuşoviçe/ Şeşuleç	140	19	192	19	112	23	144	24	360	26	105	14	120	12	--	--	40	7	200	14
Teştan/ Peştan	--	--	--	--	840	20	1152	21	1080	20	--	--	--	--	192	5	380	7	600	11
Tırnani	--	--	160	32	336	78	288	9	288	72	--	--	48	10	64	15	80	3	80	20
Tirboşniçe	--	--	268	34	396	28	432	25	360	24	--	--	192	24	--	--	120	7	120	8
Travinak/ Travnik	448	27	256	17	1120	30	432	12	144	4	231	14	120	8	320	9	200	5	400	11
Turleva	448	32	482	32	160	9	864	33	192	16	210	15	192	13	160	9	120	5	80	7
Ustublene	--	--	--	--	1120	22	1008	20	432	9	--	--	--	--	480	10	560	11	480	10
Vukotine	1568	36	800	29	1008	30	1296	29	864	29	546	13	240	9	352	10	440	10	80	3
Velika-Sele	1064	30	1120	25	1680	29	2160	27	2160	27	588	16	--	--	640	11	1000	13	1000	13
Viniç/ Vinçe	1176	28	1120	27	2856	32	1440	21	1800	18	882	21	600	14	704	8	800	11	1000	10

Liste 5.5 (devam)		1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum		Gendum	
Köy Adı	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	
Viranik	168	21	64	10	224	18	144	11	360	14	147	19	--	--	64	5	40	3	200	8	
Viranıkva/ Viranik	--	--	128	--	392	25	108	7	144	9	--	--	48	--	160	10	140	9	100	6	
Virbova/ Virbovna	784	26	832	30	1120	28	864	22	360	9	378	12	120	4	256	6	200	5	300	8	
Vireliçe	1008	39	640	29	1012	23	1728	36	1440	36	420	16	192	9	320	7	420	9	260	7	
Vişiniçe	--	--	--	--	1008	7	1296	6	--	--	--	--	--	--	344	3	480	2	--	--	
Yayınçe/ Yayınç	840	27	960	30	1736	35	1080	25	720	14	420	13	480	15	480	10	200	5	640	13	
Zuka/ Zuçe	420	34	608	39	616	27	720	26	72	6	210	17	96	6	160	7	180	7	20	2	
Zetun/ Konuk	--	--	--	--	--	--	144	6	144	6	--	--	--	--	--	--	140	6	140	6	
Mahorik	868	21	--	--	--	--	--	--	--	--	441	11	--	--	--	--	--	--	--	--	
Makolone	168	48	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Meguluj/ Meguluje	--	--	256	37	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Miladonovçe/ Miladonovaç	868	37	288	24	--	--	--	--	--	--	336	14	168	14	--	--	--	--	--	--	
Nemeni Kuke	--	--	586	19	--	--	--	--	--	--	--	--	240	8	--	--	--	--	--	--	
Ofçar	1456	35	1024	24	--	--	--	--	--	--	882	21	480	11	--	--	--	--	--	--	
Okrulofoça/ Okruloğiçe	336	23	288	19	--	--	--	--	--	--	168	11	120	8	--	--	--	--	--	--	
Orilofça/ Orolova	420	20	544	27	--	--	--	--	--	--	357	17	336	17	--	--	--	--	--	--	
Ostrovicë/ İstonik	980	35	480	27	--	--	--	--	--	--	357	13	--	--	--	--	--	--	--	--	
Pavlovça	980	37	576	26	--	--	--	--	--	--	378	14	168	8	--	--	--	--	--	--	
Popovik	980	34	800	27	--	--	--	--	--	--	525	18	360	12	--	--	--	--	--	--	
Pudarçi/ Pudarçi	366	23	416	28	--	--	--	--	--	--	210	13	192	13	--	--	--	--	--	--	
Prajonofça/ Bruzonofça	--	--	800	35	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Pribeşe/ Perbis	--	--	256	17	--	--	--	--	--	--	--	--	192	13	--	--	--	--	--	--	
Radoykofça	840	39	224	19	--	--	--	--	--	--	294	14	120	10	--	--	--	--	--	--	
Ralik	224	18	192	18	--	--	--	--	--	--	315	26	96	9	--	--	--	--	--	--	
Raykofça	980	40	480	32	--	--	--	--	--	--	546	22	192	13	--	--	--	--	--	--	
Ribniçe	420	30	576	27	--	--	--	--	--	--	210	15	120	6	--	--	--	--	--	--	

Liste 5.5 (devam)	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Köy Adı																				
İnova/ Tulcı	-	-	-	-	896	23	-	-	-	-	-	-	-	-	512	13	-	-	-	-
Goma Berudelen	-	-	-	-	-	-	110	44	360	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Goma Prudan	-	-	-	-	140	56	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Perikalaka	-	-	-	-	82	59	36	26	-	-	-	-	-	-	-	-	20	14	-	-
Vavdine	-	-	-	-	112	46	144	60	72	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bolec/ Gevaç	-	-	716	24	-	-	-	-	-	-	-	-	552	18	-	-	-	-	-	-
Belovaç	840	27	-	-	-	-	-	-	-	-	630	20	-	-	-	-	-	-	-	-
Lubçine	-	-	800	32	-	-	-	-	-	-	-	-	192	8	-	-	-	-	-	-
Badice	504	-	-	-	-	-	-	-	-	-	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Todorek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Manastır-ı Hriskakor	-	-	-	-	56	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	-	-	-	-	-
Manastır-ı Hristakodeved	-	-	-	-	-	-	72	-	72	-	-	-	-	-	-	-	40	-	40	-
Manastır-ı İsveti Körki	-	-	-	-	-	-	72	-	144	-	-	-	-	-	-	-	140	-	-	-
Manastır-ı Vavdine	-	-	-	-	-	-	144	-	144	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	112134	30	86481	24	93342	26	88406	22	58401	14	61916	16	41035	11	29578	8	29920	7	33560	8

[illegible]

Liste 5.6 (devam)	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Mahlût	Öşr	Mahlût	%	Mahlût	Öşr	%	Mahlût	Öşr	%	Mahlût	Öşr	%	Mahlût	Öşr	%	Mahlût	Öşr	%	Mahlût
Köy Adı																				
Glat	--	--	288	19	128	6	--	--	--	--	196	9	--	--	--	--	96	3	160	5
Gligorofoça	672	19	600	24	480	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	256	5	160	5
Edinova/ Erinova	--	--	--	--	320	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	112	4	480	12
Galukeriçe	1365	28	644	19	320	8	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	160	3	800	14
Glofçi	105	16	144	16	128	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	5	96	5
Gorna Darusava	--	--	--	--	320	13	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	128	8	901	45
Delişte	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	32	2	32	2
Goden	630	31	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gonovçe/Gonofoçe	147	18	168	21	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Goreniçi	525	28	360	26	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorosko/ Hasadelek	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Bekariçe	441	15	432	22	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Dolani	--	--	120	7	128	4	--	--	--	--	210	10	--	--	--	--	64	2	160	5
Gorna İslaniçe/ Slançe	315	18	24	4	320	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	192	2	--	--
Gorna Kokorin	525	26	528	24	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Moştaniçe	--	--	360	11	336	9	--	--	--	--	518	15	--	--	--	--	160	4	160	5
Gorna Oparina/Opama	693	25	360	17	288	11	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	160	4	64	4
Gorna Porçani	420	20	360	21	288	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	128	3	320	8
Gorna Radofçe/ Radovçe	756	19	408	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Sebovik/ Seboyek	294	23	408	20	320	13	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	160	5	320	8
Gorna Sibniçe	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	350	12	192	7	--	--	--	--	--	--
Gorna Soyone	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	140	9	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Şemsin/ Şemçin	168	19	240	24	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna ve Dolna Zaçi	--	--	312	10	--	--	--	--	--	--	294	10	--	--	--	--	--	--	--	--
Gorna Seniç	--	--	--	--	64	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	64	1	64	1
Gorna Sevine/ Sevine	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	80	17	80	17	80	17

Liste 5.6 (devam)																				
	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût
Köy Adı	987	31	840	28	480	17														
Hırsovaç/ Hraltonik	862	38	288	20	128	5														
Homeska/ Kinezofça			360	29	128	7														
Hüseyinofça																				
İhmelak																				
İstaniçe	315	18			256	11														
İstopofça			1272	29																
İstoynik/İslatine	378	40	312	22	544	14														
İvyevaç																				
Herbine	441	22																		
Hamorik/ Hamirik																				
Hırboçeva	1281	24																		
Hirçin	315	19	576	23																
İbovaç																				
İçvetovçe			240	16																
İstibkoyovaç	1239	29																		
İstubline	525	18	840	20																
İsvitodovçe	189	21	360	9																
İvançi	231	17	288	22																
İvanıçe	1155	23	552	20																
İvlaşka/ Vlaşka	693	20	1248	30																
Jupanci			312	22																
Kamaniçe					160	14														
Kapar			288	21																
Karaağaç	1281	31	240	17																
Kravid	294	12	360	16	384	14														
Kiyeva	336	22	312	21	416	15														

Liste 5.6 (devam)		1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
		Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût
Köy Adı																					
Konaçe		--	--	144	5	--	--	--	--	--	--	112	7	240	8	320	7	320	5	64	2
Konuş		63	26	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kular/ Benu-Sava		945	34	480	20	384	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	3	160	4
Koşarane		--	--	--	--	96	13	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	32	6	--	--
Kuruçe/ Kuruş		504	19	288	19	228	16	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	128	6	160	5
Kumodrag		882	18	940	24	1600	11	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	704	7	1600	10
Kutlova		--	--	120	48	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Leskovaç		882	18	696	19	256	9	--	--	--	--	--	--	240	7	--	--	32	1	320	7
Lozovik/ Lozonik		--	--	--	--	288	36	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Lupoşniçe/ Lupošte		1260	25	--	--	256	7	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	16	0	96	3
Leştani/ Leştan		525	12	720	18	--	--	--	--	--	--	--	--	192	5	--	--	--	--	--	--
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça		546	32	288	19	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Lubatine		609	17	912	24	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Lukova		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	182	4	160	4	--	--	--	--	--	--
Lukova-İslatine		672	29	528	26	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Mahnik		1113	31	1032	25	160	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	3	160	4
Maryofça		--	--	288	12	96	12	--	--	--	--	350	9	--	--	--	--	64	5	64	3
Medoşofçe		378	18	168	11	320	11	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	160	4	320	8
Miryeve/ Miryovçe		105	7	--	--	522	5	--	--	--	--	--	--	--	--	384	3	384	2	1000	6
Mirkosava/ Pirkosava		378	20	192	12	320	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	4	64	2
Mislotin		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Nenedevaç		315	23	438	17	128	15	140	14	400	21	--	--	240	9	--	--	--	--	--	--
Oriştan/ Oşlan		--	--	--	--	481	8	--	--	--	--	84	4	80	3	--	--	320	5	640	8
Pasenak		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Pıran		--	--	--	--	416	6	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Potpeke		--	--	--	--	192	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	128	4	320	8

Liste 5.6 (devam)		1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
		Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût	Öşr	Mahlût
Köy Adı																					
Pridvorice/ Vinçaç	--	--	600	14	640	16	--	--	--	210	8	--	--	--	--	--	--	128	3	160	4
Progoroliçe/ Progolçe	525	22	480	24	256	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	128	6	160	7
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	--	--	224	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	?	--	96	3
Rahovaç	--	--	360	26	176	34	180	35	80	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Rakofça/ Rakoviçe	105	9	288	21	416	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	192	6	160	4
Resnik	714	16	336	11	256	6	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	168	4	320	7
Repište	651	28	552	18	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	3	--	--	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	945	20	792	--	480	11	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	224	5	300	8
Ruşan/ Ruşag	525	33	516	28	640	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	32	2	64	2
Sakulne	945	25	576	19	384	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	192	4	160	5
Silakova/ Silakovçe	357	26	312	22	352	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	3	196	6
Saykovaç/ Sakovaç	252	34	312	20	480	18	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	160	5	96	3
Sirmiç/ Sirmiçe	378	--	120	7	160	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	92	3	96	3
Sokolok/ Sokolova	1008	22	816	23	640	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	320	5	320	5
Sredne Moştaniç	651	18	480	19	416	11	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	48	2	160	6
Sredne Ostrujiniçe	315	17	216	9	192	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	64	3	320	9
Suha Jelejnik	1050	25	840	20	544	16	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	256	7	160	5
Şuşoviçe/ Şeşuleç	168	23	96	10	48	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	16	3	96	7
Teştan/ Peştan	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	192	5	192	4	320	6
Tırnani	--	--	132	26	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Tirboşniçe	--	--	--	--	224	16	--	--	--	--	--	--	--	64	8	--	--	96	6	96	6
Travinak/ Travnik	315	19	312	21	384	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	3	160	5
Turleva	--	--	408	27	162	9	--	--	--	210	15	--	--	--	--	--	--	128	5	64	5
Ustublene	--	--	--	--	736	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	96	2	384	8
Vukotine	1050	24	600	21	448	13	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	224	5	80	3
Velika-Sele	--	--	--	--	--	--	--	--	--	140	4	--	--	176	4	--	--	224	3	324	4

[illegible]

Liste 5.6 (devam)																					
1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585			
Mahlût		Mahlût		Mahlût		Mahlût		Mahlût		Alaf		Alaf		Alaf		Alaf		Alaf			
Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%		
-	-	-	-	-	-	-	-	140	56	140	28	-	-	-	-	-	-	-	-		
-	-	-	-	110	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
-	-	-	-	-	-	48	34	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
-	-	-	-	128	52	101	42	28	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
525	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
-	-	360	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	-	-	-	-	-	-	32	-	-	-		
-	-	-	-	-	-	-	160	-	120	-	-	-	-	-	-	-	-	64	-		
69587	18	56838	16	29727	8	2101	1	2188	1	2188	1	6598	2	2446	1	2432	1	14005	3	20593	
Toplam		5																			

Liste 5.7 (devam)		1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Erzen		Erzen		Erzen		Erzen		Erzen	
Köy Adı		Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Bolne Sebovik		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Bozaryovçe/ Pojarefçe		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Bozanofça		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Burusnik		---	---	---	---	---	---	80	5	40	3	---	---	---	---	64	3	40	3	200	13
Buyonova		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Çağlan/ Çağalan		---	---	---	---	160	5	200	6	400	9	---	---	---	---	160	5	140	5	320	7
Çasterine		---	---	---	---	---	---	80	4	200	7	---	---	---	---	96	6	260	12	260	10
Çirlen/ Çirlani		---	---	---	---	---	---	280	3	280	3	---	---	---	---	---	---	320	4	320	4
Dirlupe		---	---	---	---	---	---	120	4	200	7	---	---	---	---	96	5	160	6	240	8
Debrenovaç/ Roska		---	---	---	---	---	---	20	4	80	8	---	---	---	---	160	10	20	4	160	16
Drajenik/ Drajevnik		---	---	---	---	---	---	160	5	200	7	---	---	---	---	176	5	140	4	400	13
Dolna İslaniçe/ Slançe		---	---	---	---	160	3	320	4	---	---	---	---	---	---	64	1	200	3	---	---
Dolna Dolan/Dolani		---	---	---	---	---	---	20	2	20	1	---	---	---	---	96	5	80	6	20	1
Dolna Bistriçe		---	---	---	---	---	---	320	7	400	13	---	---	---	---	288	7	160	4	500	17
Dolna Kokorin		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Dolna Moştaniçe		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Dolna Oparna/ Oparina		---	---	---	---	---	---	140	4	40	1	---	---	---	---	128	4	60	2	20	0
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe		---	---	---	---	192	3	600	7	340	4	---	---	---	---	160	3	40	0	400	4
Dolna Porçani		---	---	---	---	---	---	40	3	120	9	---	---	---	---	96	11	120	10	120	9
Dolna Radofçe/ Radovçe		---	---	---	---	---	---	220	8	220	11	---	---	---	---	160	13	200	7	80	4
Dolna Seliçe		---	---	---	---	---	---	120	4	240	12	---	---	---	---	192	4	200	7	200	10
Dolna Sebovik		---	---	---	---	---	---	140	4	100	3	---	---	---	---	160	4	220	7	200	7
Dolna Şemsin		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Dragobofça/ Dragolofça		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Dranova/ Varaska		---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Glat		---	---	---	---	---	---	220	6	220	7	---	---	---	---	160	7	200	6	200	7

Liste 5.7 (devam)		1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585		
		Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	Çavdar	%	
Köy Adı	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Konuş																						
Kular/ Benu-Sava																						
Koşarın																						
Kuruççe/ Kuruşç																						
Kumodrag																						
Kutlova																						
Leskovaç																						
Lozovik/ Lozonik																						
Lupoşniçe/ Lupošte																						
Leştani/ Leştan																						
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça																						
Lubatine																						
Lukova	294	7	288	7								336	8	240	6							
Lukova-İslatine																						
Mahnik																						
Maryofça			360	14																		
Medoşofçe																						
Miryeva/ Miryovçe																						
Mirkosava/ Pırkosava																						
Mislotin																						
Nenedevaç			360	14																		
Orışlan/ Oşlan	168	8										105	5	144	5	256	4	460	7	1000		
Pasenak																						
Pıran																						
Potpeke																						
Pridvorice/ Vinçaç																						

Liste 5.7 (devam)	1527		1536		1561		1572		1585		1527		1536		1561		1572		1585	
	Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar	
	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Köy Adı																				
Progoroliçe/ Progolçe	---	---	---	---	---	---	160	7	100	5	---	---	---	---	124	4	80	4	100	5
Radovçe/ Gorna Radofçe	---	---	---	---	---	---	200	7	400	11	---	---	---	---	112	6	---	---	400	11
Rahovaç	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Rakofça/ Rakoviçe	---	---	---	---	---	---	120	4	200	5	---	---	---	---	160	4	80	3	400	10
Resnik	---	---	---	---	---	---	160	4	200	5	---	---	---	---	256	6	240	6	300	7
Repište	---	---	---	---	128	4	---	---	---	---	---	---	---	---	160	5	---	---	---	---
Rajoniç/ Rajonovçe	---	---	---	---	---	---	320	7	300	8	---	---	---	---	208	5	260	5	320	8
Ruşan/ Ruşag	---	---	---	---	---	---	20	2	40	1	---	---	---	---	---	---	20	2	40	1
Sakulne	---	---	---	---	---	---	240	5	200	6	---	---	---	---	208	6	280	6	160	5
Silakova/ Silakovçe	---	---	---	---	---	---	140	4	200	6	---	---	---	---	64	3	120	4	100	3
Saykovaç/ Sakovaç	---	---	---	---	---	---	320	11	200	6	---	---	---	---	208	8	200	7	400	11
Sirmic/ Sirmicçe	---	---	---	---	---	---	120	4	400	11	---	---	---	---	128	4	160	5	400	11
Sokolok/ Sokolova	---	---	---	---	---	---	400	7	400	7	---	---	---	---	256	6	320	5	320	5
Sredne Moştaniç	---	---	---	---	---	---	60	2	200	7	---	---	---	---	128	3	120	4	240	9
Sredne Ostrujiniçe	---	---	---	---	---	---	80	4	200	6	---	---	---	---	160	7	200	9	280	8
Suha Jelejnik	---	---	---	---	---	---	200	6	400	11	---	---	---	---	---	---	220	6	400	11
Şuşoviçe/ Şeşuleç	---	---	---	---	---	---	20	3	160	11	---	---	---	---	32	7	40	7	100	7
Teştan/ Peştan	---	---	---	---	224	5	360	7	400	7	---	---	---	---	160	4	300	6	400	7
Tırmani	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	32	7	20	1	20	5
Tirboşniçe	---	---	---	---	---	---	120	7	120	8	---	---	72	9	160	11	200	11	200	13
Travinak/ Travnik	---	---	---	---	---	---	240	7	200	6	---	---	---	---	---	---	100	3	400	11
Turleva	---	---	---	---	---	---	160	6	80	7	---	---	---	---	---	---	140	5	100	8
Ustublene	---	---	---	---	---	---	480	9	440	9	---	---	---	---	224	4	280	6	800	16
Vukotine	---	---	---	---	---	---	280	6	120	4	---	---	---	---	224	7	280	6	120	4
Velika-Sele	252	7	192	4	96	2	320	4	---	---	336	9	192	4	192	3	240	3	240	3
Viniç/ Vinçe	336	8	360	9	---	---	600	9	800	8	231	6	360	9	272	3	300	4	800	8

Liste 5.7 (devam)	1527		1536		1561		1572		1585		978		1536		1561		1572		1585	
	Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Çavdar		Erzen		Erzen		Erzen		Erzen		Erzen	
Köy Adı	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Gorna Prudan		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Perikalaka		---		---		---		---		---		---		---		---	20	14		---
Banegak ?		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Vavdine		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Bolec/ Gevaç		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Belovaç		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Lubçine		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Badice		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Toderek		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Manastır-ı Hriskakor		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Mezra' a-i Viranya		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Manastır-ı Hristakodeved		---		---		---		---		---		---		---		---		---		---
Manastır-ı İsveti Körki		---		---		---	40	---		---		---		---		---	40	---		---
Manastır-ı Vavdine		---		---		---		---		---		---		---		---		---	40	---
Toplam	1281	0	2136	1	1632	0	19020	5	23276	6	1344	0	2016	1	13422	4	15830	4	24250	6

Meyve öşrü

Belgrad tahrir defterlerinde meyve üretiminden ne kadar öşür alındığı tespit edilememektedir. Ayrıca defterlerde meyve cinsleri yazılmadığından hangi meyvelerin üretildiğini tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bir diğer husus üretilen meyveden alınan öşrün hangi üretim miktarının karşılığı olduğudur. Defterlerde meyve cinsi ayrımı yapılmadan *öşr-ü meyve* adı altında toplanmıştır. Meyve öşrü ile ilgili bilgilere 1561 tarihli tahrir defteri ile birlikte ulaşılmaktadır. 1561 tarihli tahrir defterinde 414 akçe, 1572 tarihli tahrir defterinde 196 akçe, 1585 tarihli tahrir defterinde ise 600 akçe öşür bedeli alındığı kaydedilmiştir. Tüm köylerde meyve için öşür bedeli alınmadığı, 17 köyden bu öşrün alındığı anlaşılmaktadır. (Çizelge 5.10.)⁸⁶⁴

Bostan öşrü

Bostan öşrü 1527 ve 1536 tarihli tahrir defterlerinde müstakil bir vergi kalemi olarak defterlere kaydedilmiştir. 1561, 1572 ve 1585 tarihli tahrir defterlerinde bostan, hîme ve kettân ile beraber kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu defterlerde müstakil bir bostan kaydı yoktur. Ne kadar vergi ve öşür alındığı tespit edilememektedir. Bostan vergisinin müstakil tutulduğu defterlerde sadece alınan vergi miktarı yazılmıştır. Üretim durumu tespit edilememektedir. 1527 tarihli tahrirde 5.033 akçe öşür bedeli alınmıştır. Bostan öşrünün toplam köy hâsılı içerisindeki payı %1.3'tür. 1536 tarihli tahrir defterinde 4.853 akçe öşür bedeli alınmıştır. Bu şekliyle toplam hâsıl içindeki payı %1,3'tür. (Çizelge 5.11.)

Çizelge 5.11 1527 ve 1536 Tarihlerinde Belgrad'da Bostan Öşür Bedelleri		
	Öşür Bedeli	TGİY
1527	5.033	1,3
1536	4.853	1,3
TT:Tapu Tahrir, TGİY: Toplam Gelir İçindeki Yüzde		

Şıra öşrü ve bağ resmi

Belgrad Kazası'nda "*öşr-i şıra*" adı altında üzüm bağlarının vergilendirilmesinden elde edilen gelir, toplam köy hasılatı içerisinde giderek artan bir gelir kalemi olmuştur. Kanunname bu öşür kalemi ile ilgili olarak "*ve bir ra'yyet yazulduğı köyde bağ dikse,*

⁸⁶⁴ Bkz. Meyve Üretimi

on medrede bir medre⁸⁶⁵ öşür verüb ve otuz medrede bir medre sâlâriyye verdükden sonra her bağdan ikişer akçe resm-i âveng verür” denmektedir.⁸⁶⁶ Yani bir ra’iyyet öşrünü ve sâlâriyyesini verdikten sonra bağ için iki akçe “resm-i âveng” adında bir vergi vermektedir. Fakat kanunnamede geçen bağdan kastın ne olduğu tam anlaşılamamıştır. Yani ne kadar üzüm kökü veya arazi bir bağ olarak kabul edilmektedir konusu tam tespit edilememektedir. M. Ali Ünal Harput Sancağı’nı anlatırken 1518 yılında *her 100 kök için 2 akçe*, 1566 yılında da *her 100 kök için 5 akçe* alındığını ifade etmektedir.⁸⁶⁷ Her 100 kök bir bağ olarak kabul edilmiştir. Fakat Belgrad ile ilgili kayıtlarda bağ tanımı yapılmamıştır. Kanunnamelerde bu hususla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Eldeki verilerden net olarak çıkarılacak husus bağ sayısıdır. Çünkü her bağdan iki akçe “resm-i âveng” adı altında vergi alındığına göre; buradan bağ sayısı çıkarılabilmektedir. Buna göre; 1527 ve 1536 tarihli tahrir defterlerinde bu verginin alınmadığı anlaşılmaktadır. Fakat 1561, 1572 ve 1585 tarihli tahrir defterlerinde “resm-i âveng” vergisinin toplandığı tespit edilmiştir. Bu vergi çeşidine göre; 1561 tarihli tahrirde 1.810 akçe vergi alındığı buna göre 905 bağ olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 1572 tarihli tahrirde bu kalemin arttığı tespit edilmiştir. Toplam alınan rakam 3.052 akçedir. Buna göre; 1.526 bağ vardır. 1572 tarihinde ise bu vergiyi veren hane sayısı 1.771’dir. 1585 tarihli tahrir defterinde 3.208 akçe *resm-i âveng* alınmıştır. Bu haliyle 1.604 bağ mevcuttur. Resm-i âveng vergisine bakılacak olursa Belgrad’da bağcılığın yaygın bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. (Liste 5.8.)

Kayıtlara göre “*dönüm-i bagat-ı müslümanân*” adında bağ olan Müslümanlardan alınan ve kanuna göre; *dönüm başı dört akçe*⁸⁶⁸ olarak verilmesi gereken bir vergi daha bulunmaktadır. Fakat bu vergi türü şahsî vergiler kısmında anlatılmıştır. Bu verginin gayr-i müslimlerden alınan kısmı defterlerde “resm-i dönüm-i bagât” şeklinde kaydedilmiştir.⁸⁶⁹

Belgrad 1527 tarihli tahrir defterinde 7.848 akçelik sıra öşür bedeli alınmıştır. Bu öşür toplam köy hasılatı içerisinde %2’lik bir paya sahiptir. 1536 tarihli tahrirde ise 27.828 akçelik öşür bedeli tahsil edilmiştir. Bu öşür geliri toplam hasılatın %8’lik bir kısmına tekâbül etmektedir. 1561 tarihli tahrir defterinde sıra üretiminden alınan öşür bedelinin iki katına çıktığı görülmektedir. Deftere göre; 59.535 akçelik öşür bedeli alınmış, bu şekliyle toplam köy hasılı içerisindeki payı %17 olmuştur. 1572 tarihli tahrir defterinde en fazla

⁸⁶⁵ Kanunnamede “*şire medresi on pintedir. Karta dahi utlâk olunur. Ve her pinte dört vukiyye ve yüz altmış dirhemdir. Ol takdirce her medre kırk dört vukiyye olur*” denmektedir. Bkz. BOA. TT, 316, s. 6. Bu şekli ile Bir medre=10 pinte=44 okka=56.32 kg’dır. Bkz. Akgündüz, Kanunnameler, C.5, s. 354.

⁸⁶⁶ BOA. TT, 316, s.5.

⁸⁶⁷ Mehmet A. Ünal, Harput, s. 122-123.

⁸⁶⁸ BOA. TT, 316, s.6.

⁸⁶⁹ Bkz. Şahsî Vergiler başlığı “Resm-i Bagât”.

öşür bedelinin alındığı görülmektedir. Alınan öşür bedeli 66.218 akçe'dir. Hasılat içindeki payı %16'dır. 1585'te ise bir düşüş gözlemlenmektedir. Hâsıl içindeki pay %11'e düşerken, elde edilen öşür bedeli 45.139 akçeye gerilemiştir. (Liste 5.9.)

Liste 5.8
1561-1585 Arası
Belgrad'da Bağ Sayıları ve Resm-i Aveng

	1561			1572			1585		
Köy Adı	HN	RA	BA	HN	RA	BA	HN	RA	BA
Açva-Novaç	8	12	6	6	12	6	7	14	7
Aponodoça	11	18	9	11	22	11	13	26	13
Balevaç/Balyevaç	16	24	12	20	40	20	23	42	21
Bakuca	--	--	--	14	28	14	20	--	--
Bana/Dolna Bana	31	28	14	32	64	32	36	72	36
Bariç	13	16	8	14	--	--	12	--	--
Bataşine	16	16	8	14	28	14	--	--	--
Beline	29	26	13	19	36	18	26	48	24
Belo-Potok/Belo-Potik	15	28	14	19	38	19	19	32	16
Belo-Virele	20	22	11	21	48	24	25	50	25
Borak/ Borika	36	30	15	30	60	30	40	80	40
Burusnik	12	12	6	10	18	9	11	22	11
Çağlan/ Çağalan	15	16	8	16	32	16	25	50	25
Çasterine	7	12	6	11	22	11	10	20	10
Çirlen/ Çirlani	--	--	--	28	56	28	36	72	36
Dirlupe	11	16	8	12	24	12	12	24	12
Debrenovaç/ Roska	9	12	6	4	8	4	12	22	11
Drajenik/ Drajevik	14	22	11	14	28	14	22	44	22
Dolna İslaniçe/ Slançe	28	--	--	38	--	--	48	--	--
Dolna Dolan/Dolani	11	12	6	13	26	13	29	40	20
Dolna Bistriçe	15	30	15	16	32	16	3	6	3
Dolna Moştaniçe	10	10	5	16	--	--	16	--	--
Dolna Oparna/ Oparina	20	22	11	12	24	12	17	22	11
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	45	34	17	60	120	60	69	--	--
Dolna Porçani	4	6	3	4	8	4	5	8	4
Dolna Radofçe/ Radovçe	6	10	5	9	18	9	9	18	9
Dolna Seliçe	21	32	16	9	18	9	9	22	11
Dolna Sebovik	22	28	14	25	48	24	27	54	27
Glat	13	12	6	16	32	16	15	30	15
Gligorofça	24	--	--	22	44	22	22	--	--
Edinova/ Erinova	11	12	6	5	10	5	12	--	--
Galukeriçe	27	32	16	36	72	36	18	76	38
Glofçi	8	12	6	8	16	8	8	12	6
Gorna Darusava	15	--	--	9	18	9	9	16	8
Delişte	--	--	--	20	40	20	27	40	20
Gorna Dolani	26	26	13	19	38	19	23	44	22
Gorna Moştaniçe	16	46	23	17	34	17	18	36	18
Gorna Oparina/Oparna	14	16	8	19	38	19	18	36	18

Liste 5.8 (devam)									
	1561			1572			1585		
Köy Adı	HN	RA	BA	HN	RA	BA	HN	RA	BA
Gorna Porçani	9	22	11	13	26	13	19	38	19
Gorna Sebovik/ Seboyek	15	16	8	20	40	20	20	40	20
Gorna Seniç	21	12	6	27	54	27	37	84	42
Hırsovaç/ Hraltonik	23	--	--	27	--	--	31	62	31
Homeska/ Kinezofça	15	10	5	13	26	13	12	--	--
Hüseyinofça	6	12	6	8	16	8	--	--	--
İhmelak	5	8	4	2	4	2	--	--	--
İstaniçe	11	16	8	5	10	5	3	6	3
İstoynik/İslatine	21	26	13	22	44	22	24	48	24
Kamaniçe	6	14	7	11	22	11	18	34	17
Kapar	5	10	5	7	14	7	3	6	3
Kravide	15	14	7	17	34	17	20	40	20
Kiyeva	17	20	10	6	12	6	--	--	--
Konatiçe	16	34	17	20	40	20	26	52	26
Kular/ Benu-Sava	23	26	13	24	48	24	29	58	29
Kuruçiçe/ Kuruşiç	6	8	4	7	14	7	8	12	6
Kumodrag	50	56	28	40	70	35	53	76	38
Leskovaç	16	20	10	21	42	21	19	38	19
Lupoşniçe/ Lupoşte	31	20	10	35	60	30	35	22	11
Mahnik	15	14	7	26	52	26	37	72	36
Maryofça	3	6	3	4	8	4	10	20	10
Medoşofçe	11	20	10	16	32	16	17	34	17
Miryeva/ Miryovçe	37	--	--	69	--	--	74	--	--
Mirkosava/ Pirkosava	7	--	--	10	20	10	10	26	13
Nenedevaç	4	6	3	4	8	4	6	10	5
Orişlan/ Oşlan	36	24	12	12	24	12	20	40	20
Pıran	22	46	23	--	--	--	--	--	--
Potpeke	17	12	6	12	24	12	17	34	17
Pridvoriçe/ Vinçaç	11	32	16	23	46	23	35	70	35
Progoroliçe/ Progolçe	14	14	7	14	28	14	12	20	10
Radovçe/ Gorna Radofçe	11	8	4	15	30	15	17	38	19
Rakofça/ Rakoviçe	23	26	13	22	44	22	29	58	29
Resnik	27	16	8	32	58	29	33	64	32
Repişte	20	36	18	--	--	--	--	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	26	10	5	22	44	22	21	40	20
Ruşan/ Ruşag	20	30	15	12	24	12	19	38	19
Sakulne	25	18	9	21	42	21	16	22	11
Silakova/ Silakovçe	15	12	6	30	58	29	30	60	30

Liste 5.8 (devam)									
	1561			1572			1585		
Köy Adı	HN	RA	BA	HN	RA	BA	HN	RA	BA
Saykovaç/ Sakovaç	7	12	6	8	16	8	13	26	13
Sirmiç/ Sirmiçe	17	22	11	19	38	19	19	38	19
Sokolok/ Sokolova	27	22	11	30	60	30	29	58	29
Sredne Moştaniç	18	18	9	22	44	22	15	30	15
Sredne Ostrujniçe	10	20	10	11	22	11	14	28	14
Suha Jelejnik	20	24	12	20	40	20	24	20	10
Şuşoviçe/ Şeşuleç	3	4	2	3	6	3	4	8	4
Teştan/ Peştan	19	36	18	19	36	18	30	--	--
Tirboşniçe	4	8	4	4	8	4	6	12	6
Travinak/ Travnik	20	16	8	24	48	24	19	38	19
Turleva	6	10	5	12	24	12	8	16	8
Ustublene	15	20	10	19	38	19	22	44	22
Vukotine	16	24	12	16	32	16	18	36	18
Velika-Sele	24	46	23	25	64	32	46	128	64
Viniç/ Vinçe	57	80	40	56	112	56	61	122	61
Viranik	8	--	--	9	18	9	16	30	15
Viranikva/ Viranik	10	10	5	11	22	11	14	12	6
Virbova/ Virbovna	26	26	13	27	--	--	35	70	35
Vireliçe	21	30	15	22	44	22	35	70	35
Vişiniçe	17	--	--	39	--	--	37	--	--
Yayınç/ Yayınç	29	16	8	21	28	14	23	46	23
Zuka/ Zuçe	13	16	8	17	34	17	18	36	18
İnova/ Tulcı	35	26	13	--	--	--	--	--	--
Toplam	1517	1810	905	1541	3052	1526	1665	3208	1604
HN: Hane, RA: Resm-i Aveng, BA: Bağ Sayısı									

Liste 5.9 1527- 1536 Arası Belgrad'da Şıra Öşrü ve Toplam Yüzdesi⁸⁷⁰					
Köy Adı	1527 Öşr	1536 Öşr	1561 Öşr	1572 Öşr	1585 Öşr
Acotovça	128	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	300	350	350
Aponodoça	--	--	300	245	70
Baçoviçe	--	120	240	420	150
Apopovaç	--	--	--	--	--
Arnayeva	165	150	--	--	--
Badloviçe	--	150	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	45	750	840	30
Bakovaç/Takovaç	--	--	450	--	--
Bakuca	--	--	--	175	175
Bana/Dolna Bana	--	90	630	--	240
Bariç	--	--	360	420	400
Bataşine	--	150	330	420	100
Beline	1275	300	750	915	400
Beline Selişte	--	30	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	--	75	900	490	200
Belo-Virele	--	345	750	1750	100
Belo-Polye	195	675	--	--	--
Boliçiçe	--	--	--	--	--
Borak/ Borika	240	750	1050	1225	220
Besne	--	--	--	--	--
Bolne Sebovik	--	--	--	--	--
Bozaryovçe/ Pojarefçe	--	--	--	--	--
Bozanofça	--	--	--	--	--
Burusnik	--	75	330	240	160
Buyonova	--	--	--	--	--
Çağlan/ Çağalan	--	135	480	490	200
Çasterine	--	210	360	240	200
Çirlen/ Çirlani	--	120	--	3150	3150
Dirlupe	--	--	450	525	360
Debrenovaç/ Roska	--	--	300	18	120
Drajenik/ Drajevik	675	150	1020	--	200
Dolna İslaniçe/ Slançe	--	--	600	875	--
Dolna Dolan/Dolani	--	45	450	70	30
Dolna Bistriçe	--	300	750	875	300
Dolna Kokorin	--	255	--	--	--

⁸⁷⁰ Tablonun altında gösterilmiştir.

Liste 5.9 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Dolna Moştaniçe	--	45	300	560	560
Dolna Oparna/ Oparina	180	120	450	875	50
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	570	1050	1380	350	580
Dolna Porçani	--	--	150	175	175
Dolna Radofçe/ Radovçe	120	225	150	455	400
Dolna Seliçe	120	525	900	700	100
Dolna Sebovik	--	225	600	700	390
Dolna Şemsin	--	--	--	--	--
Dragobofça/ Dragolofça	--	--	--	--	--
Dranova/ Varaska	--	120	--	--	--
Glat	--	60	360	525	200
Gligorofça	180	300	720	840	500
Edinova/ Erinova	--	--	540	630	670
Galukeriçe	--	45	600	375	100
Glofçi	45	60	270	350	350
Gorna Darusava	--	--	--	105	300
Delişte	--	--	--	140	140
Goden	--	75	--	--	--
Gonovçe/Gonofçe	--	30	--	--	--
Goreniçi	--	75	--	--	--
Gorosko/ Hasadelek	--	--	--	--	--
Gorna Bekariçe	--	195	--	--	--
Gorna Dolani	--	45	210	315	550
Gorna İslaniçe/ Slançe	--	--	1350	1750	--
Gorna Kokorin	75	255	--	--	--
Gorna Moştaniçe	150	330	1200	700	550
Gorna Oparina/Oparna	195	105	450	560	50
Gorna Porçani	--	--	600	700	200
Gorna Radofçe/ Radovçe	--	105	--	--	--
Gorna Sebovik/ Seboyek	--	225	330	175	600
Gorna Sibniçe	180	90	--	--	--
Gorna Soyone	75	--	--	--	--
Gorna Şemsin/ Şemçin	--	--	--	--	--
Gorna ve Dolna Zaçi	--	300	--	--	--
Gorna Seniç	--	--	150	700	525
Gorna Sevine/ Sevne	--	--	--	--	--
Hırsovaç/ Hraltonik	--	--	--	--	70
Homeska/ Kinezofça	--	45	330	420	300
Hüseyinofça	--	--	540	630	56
İhmelak	--	--	330	280	30
İstaniçe	--	--	300	315	100
İstopofça	--	--	--	420	300

Liste 5.9 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
İstoynik/İslatine	--	150	630	70	140
İvyevaç	--	--	150	210	--
Herbine	--	--	--	--	--
Hamorik/ Hamirik	--	630	--	--	--
Hırboçeva	--	--	--	--	--
Hirçin	75	375	--	--	--
İbovaç	--	45	--	--	--
İçvetovçe	--	90	--	--	--
İstibkoyovaç	--	--	--	--	--
İstubline	375	1200	--	--	--
İsvitodovçe	--	105	--	--	--
İvançi	--	--	--	--	--
İvaniçe	--	--	--	--	--
İvlaşka/ Vlaşka	--	195	--	--	--
Jupanci	--	60	--	--	--
Kamaniçe	--	--	300	525	300
Kapar	--	--	120	140	105
Karaağaç	--	150	--	--	--
Kravide	--	--	450	560	1000
Kiyeva	--	90	510	350	395
Konatiçe	270	750	1350	1575	200
Konuş	--	--	--	--	--
Kular/ Benu-Sava	--	120	540	630	500
Koşarine	--	--	240	140	44
Kuruçiçe/ Kuruşic	--	--	150	245	100
Kumodrag	--	345	1950	1400	--
Kutlova	--	75	--	--	--
Leskovaç	210	225	300	70	570
Lozovik/ Lozonik	--	--	--	--	--
Lupoşniçe/ Lupošte	--	--	360	--	330
Leştani/ Leştan	--	105	--	--	--
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça	--	75	--	--	--
Lubatine	--	450	--	--	--
Lukova	--	195	--	--	--
Lukova-İslatine	--	75	--	--	--
Mahnik	--	645	480	70	300
Maryofça	195	90	180	350	250
Medoşofçe	--	75	510	770	600
Miryeva/ Miryovçe	--	--	2670	3500	3500
Mirkosava/ Pirkosava	--	150	300	525	525
Mislotin	--	75	480	910	280
Nenedevaç	--	--	150	175	175

Liste 5.9 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Orişlan/ Oşlan	--	450	1200	875	740
Pasenak	--	--	405	700	300
Pıran	--	--	2550	--	--
Potpeke	--	--	270	665	600
Pridvoriçe/ Vinçaç	--	180	900	875	300
Progoroliçe/ Progolçe	--	--	360	210	100
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	150	--	100
Rahovaç	--	150	--	--	--
Rakofça/ Rakoviçe	--	--	750	350	640
Resnik	--	75	450	525	300
Repište	--	525	840	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	--	90	390	525	600
Ruşan/ Ruşag	--	150	1050	35	40
Sakulne	--	195	450	700	350
Silakova/ Silakovçe	--	60	270	350	190
Saykovaç/ Sakovaç	--	150	390	455	400
Sirmiç/ Sirmiçe	180	375	510	665	700
Sokolok/ Sokolova	225	270	450	700	700
Sredne Moştaniç	225	150	450	70	300
Sredne Ostrujniçe	--	225	450	560	500
Suha Jelejnik	525	675	510	595	80
Şuşoviçe/ Şeşuleç	--	150	90	105	100
Teştan/ Peştan	--	--	1200	1400	--
Tırnani	--	--	--	--	--
Tirboşniçe	--	--	270	350	50
Travinak/ Travnik	120	45	450	455	500
Turleva	--	120	210	350	100
Ustublene	--	--	1500	1050	30
Vukotine	--	--	450	700	150
Velika-Sele	--	438	1200	1400	1200
Viniç/ Vinçe	120	405	1470	525	800
Viranik	--	15	390	315	200
Viranikva/ Viranik	--	--	240	175	50
Virbova/ Virbovna	--	225	600	420	300
Vireliçe	--	45	600	240	100
Vişiniçe	--	--	600	770	--
Yayinçe/ Yayinç	--	210	480	--	20
Zuka/ Zuçe	--	45	300	105	40
Zetun/ Konuk	--	--	--	105	105
Mahorik	270	--	--	--	--
Makolone	--	--	--	--	--
Meguluj/ Meguluje	--	--	--	--	--

Liste 5.9 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Miladonovçe/ Miladonovaç	--	--	--	--	--
Nemeni Kuke	--	405	--	--	--
Ofçar	--	975	--	--	--
Okrulofça/ Okrulogiçe	--	300	--	--	--
Orilofça/ Orolova	--	600	--	--	--
Ostroviçe/ İstonik	--	30	--	--	--
Pavlovça	--	450	--	--	--
Popovik	--	480	--	--	--
Pudarçi/ Pudariçi	--	120	--	--	--
Prajonofça/ Bruzonofça	--	--	--	--	--
Pribeşe/ Perbis	--	105	--	--	--
Radoykofça	--	75	--	--	--
Ralik	--	180	--	--	--
Raykofça	--	105	--	--	--
Ribniçe	45	195	--	--	--
Ripotek	--	180	--	--	--
Rogaça/ Glogovaç	--	105	--	--	--
Rozaniçe	--	--	--	--	--
Sadum	75	150	--	--	--
Seldinçar	10	900	--	--	--
Sene	--	450	--	--	--
Sisoyovaç/ Sisiivaç	--	180	--	--	--
Tihanovaç	--	--	--	--	--
Turçik	--	180	--	--	--
Turkol/ Ruçi	--	--	--	--	--
Turska-Reka	--	--	--	--	--
Virbiçe	--	30	--	--	--
Vuçenaç	--	--	--	--	--
Zaklopaç	--	105	--	--	--
Gorna Darasava	--	--	--	--	--
Gorna Soyone	--	45	--	--	--
Gorna Tırnava	--	330	--	--	--
Şarovine	--	105	--	--	--
Oramlovaç	--	--	--	--	--
Oronik	--	--	--	--	--
Ravestine/ Ostine	--	--	--	8750	9714
Mendic	--	--	--	--	--
Koneva	--	--	--	--	--
İskovaç/ İslatine	--	--	--	--	--
İnova/ Tulcı	--	--	1020	--	--
Gorna Berudelen	--	--	--	--	--
Gorna Prudan	--	--	--	--	--

Liste 5.9 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Perikalaka	--	--	--	35	--
Banegak	--	--	--	--	--
Vavdine	--	--	--	--	--
Boleç/ Gevaç	--	--	--	--	--
Belovaç	--	--	--	--	--
Lubçine	--	270	--	--	--
Badice	--	--	--	--	--
Manastır-ı Hriskakor nezd-i Parlıçe	--	--	90	--	--
Mezra'a-i Viranya	--	--	--	--	--
Manastır-ı Hristakodeved	--	--	--	175	175
Manastır-ı İsveti Körki	--	--	--	70	200
Manastır-ı Vavdine nezd-i Viniç	--	--	--	175	50
Genel Toplam	7848	27828	59535	66218	45139
Hasıl İçindeki Yüzdesi	2	8	17	16	11

Bal öşrü

Araştırmada kullanılan tahrir defterlerinde “*öşr-i küvvâre*”⁸⁷¹ ve “*öşr-i kovan*” şeklinde zikredilir. Vergi re'âyanın elindeki arı kovanlarının mahsulünden yani baldan alınır. Bazı yerlerde *aynî* olarak alınmış, bazı yerlerde ise *nakdî* olarak alınmıştır. Öte yandan re'âya arılarını beslemek için kendi tâbi olduğu tımarın dışındaki bir sipahinin tımarı arazisine götürse, defterde kayıtlı resmin yarısını ra'yyet sahibi, yarısını da kovanların bulunduğu tımar tasarruf eden sipahi almıştır.⁸⁷²

Bal öşrü, bölgelere göre farklılık gösterir. Bazı yerlerde 1/10 bazılarında 4 kovanda 1 akçe ve bazılarında kovan başına 1 nûgi bal alınmaktadır.⁸⁷³

Belgrad Kazası'nda *ra'yyet ehli bal öşrünü sahib-i arza* verir. Kanunname bu husus ile ilgili “*öşr-i kovan, arza tâbidir, ra'yyete tâbi değildir, öşrin sahib-i arz alır*” denmektedir.⁸⁷⁴ Yani köylü bulunduğu köyün statüsüne göre (tımar, vakıf, has vs.); köyün bağlı olduğu sahib-i arza öşrünü vermektedir. Belgrad'a ait eldeki araştırma kayıtlarında sadece bal üretiminden alınan öşür miktarı olduğundan ne kadarlık bir üretim karşılığında bu öşrün alındığı bilgisi çıkarılamamaktadır.

⁸⁷¹ Mehmet Öz; **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, TTK, 1999, s. 101; Kaynaklarda (كوارة) şeklinde geçen bu kelime kivâre, küvâre ve güvâre gibi değişik şekillerde okunabilmektedir. Bkz. Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 123 (dipnot).

⁸⁷² Çağatay, “Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler” s.508 vd.

⁸⁷³ Nûgi ve Nûgü bir çeşit kepçe olup 200 dirhemlik (yarım okka) bir ölçüyü ifade eder. Bkz. Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 123.

⁸⁷⁴ **BOA. TT**, 316, s. 6.

1527 tarihli tahrir defterine göre; 8.442 akçe öşür alınmıştır. Toplam köy hâsılı içerisindeki payı %2.2'dir. 1536 tarihli tahrir defterinde bal öşrü olarak 8.094 akçe alınmıştır. Köy hâsılı içerisindeki oranı %2.2'dir. 1561 tarihli tahrir defterinde bal öşrü miktarı daha da düşmüştür. 1561 tarihli tahrirde elde edilen öşür miktarı 6.077 akçe, hâsıl içerisindeki payı ise %1.7'dir. 1572 tarihli tahrir defterine göre; 7.327 akçe öşür bedeli tahsil edilmiştir. Bu haliyle toplam hâsıl içerisindeki payı %1.8'dir. Bal öşründe en yüksek veriler 1585 tarihli tahrirde kaydedilmiştir. Bu mufassal deftere göre elde edilen öşür miktarı 10.663 akçe, toplam içerisindeki oranı %2.5 olarak gerçekleşmiştir. (Liste 5.10.)

Liste 5.10
1527-1585 Arası Bal Öşrü/ Öşr-i Kovan

	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Acotovça	45	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	30	44	59
Aponodoça	--	--	80	80	30
Baçoviçe	--	150	--	54	50
Arnayeva	8	25	--	--	--
Badloviçe	--	50	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	13	90	91	20
Bakovaç/Takovaç	--	--	45	--	--
Bakuca	--	--	--	55	50
Bana/Dolna Bana	20	80	50	55	160
Bariç	--	--	75	75	100
Bataşine	42	135	125	126	--
Beline	46	37	63	95	100
Beline Selişte	16	30	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	65	50	45	62	202
Belo-Virele	13	52	30	50	150
Belo-Polye	84	50	--	--	--
Boliçiçe	--	20	--	--	--
Borak/ Borika	20	60	50	58	120
Besne	65	--	--	--	--
Bolne Sebovik	3	--	--	--	--
Bozaryovçe/ Pojarefçe	24	0	--	--	--
Bozanofça	5	--	--	--	--
Burusnik	82	50	30	41	40
Buyonova	35	30	--	--	--
Çağlan/ Çağalan	15	71	75	49	255
Çasterine	35	35	25	50	160
Çirlen/ Çirlani	48	60	--	30	20
Dirlupe	18	30	86	76	160
Debrenovaç/ Roska	--	--	50	3	40
Drajenik/ Drajevik	20	45	37	24	144
Dolna İslaniçe/ Slançe	13	--	--	--	--
Dolna Dolan/Dolani	38	35	25	37	24
Dolna Bistriçe	25	50	160	160	156
Dolna Kokorin	15	--	--	--	--
Dolna Moştaniçe	42	40	85	75	85

Liste 5.10 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Dolna Oparna/ Oparina	85	45	45	275	24
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	20	182	115	275	400
Dolna Porçani	10	28	16	13	13
Dolna Radofçe/ Radovçe	22	40	20	57	50
Dolna Seliçe	5	40	--	94	43
Dolna Sebovik	--	22	61	31	50
Dolna Şemsin	15	40	--	--	--
Dragobofça/ Dragolofça	15	5	--	--	--
Dranova/ Varaska	5	20	--	--	--
Glat	68	52	30	40	45
Gligorofça	15	30	40	40	80
Edinova/ Erinova	--	--	140	94	127
Galukeriçe	135	90	40	39	230
Glofçi	85	23	41	41	55
Gorna Darusava	--	--	80	40	50
Delişte	--	--	--	40	20
Goden	45	40	--	--	--
Gonovçe/Gonofçe	58	50	--	--	--
Goreniçi	35	15	--	--	--
Gorna Bekariçe	39	70	--	--	--
Gorna Dolani	30	45	48	45	50
Gorna İslaniçe/ Slançe	11	15	--	--	--
Gorna Kokorin	32	30	--	--	--
Gorna Moştaniçe	30	45	44	101	60
Gorna Oparina/Oparna	26	23	30	30	40
Gorna Porçani	15	70	39	56	202
Gorna Radofçe/ Radovçe	--	80	--	--	--
Gorna Sebovik/ Seboyek	28	25	30	35	125
Gorna Sibniçe	15	88	--	--	--
Gorna Soyone	11	--	--	--	--
Gorna Şemsin/ Şemçin	10	37	--	--	--
Gorna ve Dolna Zaçi	20	40	--	--	--
Gorna Seniç	--	--	31	120	60
Hırsovaç/ Hraltonik	32	120	195	195	82
Homeska/ Kinezofça	25	30	30	30	40
Hüseyinofça	--	15	15	15	--
İhmelak	45	95	40	25	--
İstaniçe	15	25	91	50	30
İstopofça	--	130	--	36	219
İstoynik/İslatine	2	60	150	40	200

Liste 5.10 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
İvyevaç	--	--	171	171	60
Herbine	20	40	--	--	--
Hırboçeva	25	--	--	--	--
Hirçin	12	23	--	--	--
İbovaç	--	40	--	--	--
İçvetovçe	--	60	--	--	--
İstibkoyovaç	15	--	--	--	--
İstubline	25	65	--	--	--
İsvitodovçe	44	25	--	--	--
İvançi	--	15	--	--	--
İvaniçe	64	120	--	--	--
İvlaşka/ Vlaška	25	42	--	--	--
Jupanci	--	20	--	--	--
Kamaniçe	--	--	120	150	60
Kapar	27	33	26	26	140
Karaağaç	145	50	--	--	--
Kravide	78	120	49	49	220
Kiyeva	40	30	42	58	--
Konatiçe	15	29	40	60	50
Konuş	10	--	--	--	--
Kular/ Benu-Sava	65	25	27	53	100
Koşarine	--	--	26	69	50
Kuruçiçe/ Kuruşiç	15	50	52	50	60
Kumodrag	45	50	164	154	500
Leskovaç	57	5	40	60	200
Lupoşniçe/ Lupošte	150	--	30	--	40
Leştani/ Leştan	50	50	--	--	--
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça	30	35	--	--	--
Lubatine	5	155	--	--	--
Lukova	100	50	--	--	--
Lukova-İslatine	70	25	--	--	--
Mahnik	40	75	42	60	120
Maryofça	34	90	15	15	205
Medoşofçe	133	65	43	53	160
Miryeva/ Miryovçe	5	--	--	--	--
Mirkosava/ Pırkosava	10	50	31	40	20
Mislotin	--	25	95	67	375
Nenedevaç	33	25	16	35	104
Orişlan/ Oşlan	15	30	55	13	200
Pasenak	--	25	75	15	100

Liste 5.10 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Pıran	--	--	50	--	--
Potpeke	--	--	--	124	125
Pridvoriçe/ Vinçaç	20	170	69	63	120
Progoroliçe/ Progolçe	50	50	98	97	130
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	28	35	30
Rahovaç	--	50	--	--	--
Rakofça/ Rakoviçe	55	20	35	32	50
Resnik	65	100	50	66	100
Repište	15	22	65	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	40	65	46	60	165
Ruşan/ Ruşag	38	35	25	46	28
Sakulne	25	110	42	60	120
Silakova/ Silakovçe	8	40	30	55	100
Saykovaç/ Sakovaç	18	51	36	36	70
Sirmiç/ Sirmiçe	10	45	62	64	247
Sokolok/ Sokolova	20	25	--	60	60
Sredne Moştaniç	75	80	128	28	100
Sredne Ostrujniçe	15	79	25	34	110
Suha Jelejnik	21	60	20	37	86
Şuşoviçe/ Şeşuleç	55	40	20	20	36
Teştan/ Peştan	--	--	150	150	111
Tırnani	--	2	--	--	--
Tirboşniçe	--	--	40	40	40
Travinak/ Travnik	21	30	40	145	80
Turleva	26	25	27	40	30
Ustublene	--	--	150	238	150
Vukotine	75	35	75	75	100
Velika-Sele	10	85	200	320	320
Viniç/ Vinçe	30	100	254	44	200
Viranik	28	10	30	34	100
Viranikva/ Viranik	--	0	--	61	60
Virbova/ Virbovna	55	50	150	92	124
Vireliçe	15	82	71	72	100
Yayinçe/ Yayinç	25	90	30	230	150
Zuka/ Zuçe	4	23	120	130	30
Zetun/ Konuk	--	--	--	35	35
Mahorik	120	--	--	--	--
Makolone	19	--	--	--	--
Meguluj/ Meguluje	--	12	--	--	--
Miladonovçe/ Miladonovaç	15	40	--	--	--

Liste 5.10 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr	Öşr
Nemeni Kuke	--	46	--	--	--
Ofçar	30	40	--	--	--
Okrulofça/ Okrulogiçe	4	50	--	--	--
Orilofça/ Orolova	15	53	--	--	--
Ostroviçe/ İstonik	20	30	--	--	--
Pavlovça	22	60	--	--	--
Popovik	35	--	--	--	--
Pudarçi/ Pudariçi	20	90	--	--	--
Prajonofça/ Bruzonofça	--	30	--	--	--
Pribeşe/ Perbis	--	50	--	--	--
Radoykofça	28	60	--	--	--
Ralik	2	7	--	--	--
Raykofça	10	25	--	--	--
Ribniçe	8	10	--	--	--
Ripotek	10	50	--	--	--
Rogaça/ Glogovaç	--	75	--	--	--
Sadum	43	45	--	--	--
Seldinçar	20	120	--	--	--
Sene	60	55	--	--	--
Sisoyovaç/ Sisiivaç	70	88	--	--	--
Tihanovaç	60	30	--	--	--
Turçik	23	45	--	--	--
Turkol/ Ruçi	55	25	--	--	--
Turska-Reka	14	130	--	--	--
Virbiçe	25	15	--	--	--
Vuçenaç	12	24	--	--	--
Zaklopaç	92	135	--	--	--
Gorna Darasava	--	65	--	--	--
Gorna Soyone	--	60	--	--	--
Gorna Tırnava	--	35	--	--	--
Şarovine	--	32	--	--	--
Oramlovaç	15	--	--	--	--
Oronik	25	--	--	--	--
İnova/ Tulcı	--	--	125	--	--
Perikalaka	--	--	--	14	--
Boleç/ Gevaç	--	280	--	--	--
Belovaç	28	--	--	--	--
Lubçine	--	20	--	--	--
Badice	60	--	--	--	--

Liste 5.10 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Öşür	Öşür	Öşür	Öşür	Öşür
Todorek	806	--	--	--	--
Manastır-ı Hristakodeved	--	--	--	50	50
Manastır-ı İsveti Körki	--	--	--	35	56
Manastır-ı Vavdine nezd-i Viniç	--	--	--	120	66
Toplam Öşür Miktarı	8442	8094	6077	7327	10663
Hasıl İçindeki Yüzdesi	2,2	2,2	1,7	1,8	2,5

Kendir kelem ve piyaz öşrü

Kanunname özellikle kendir ile ilgili olarak hemen öşür alındığı ve bu öşrün ekser kurâda iki akçe olarak alındığı ifade edilmiştir.⁸⁷⁵ İncelenen 1527 ve 1536 tarihli tahrirlerde bu ürünler ayrı ayrı kaydedilmiş iken, 1561, 1572 ve 1585 tarihli tahrirlerde bir başlık altında kaydedilmiştir. Dolayısıyla ilk iki defterde bu ürünler ile ilgili tek tek ne kadar öşür alındığı tespit edilebilmektedir. Fakat son üç tahrir defterinde üç ürün beraber kaydedildiğinden tespit yapılamamaktadır.

1527 tarihli tahrir defterinde kendir için 1.748 akçe, kelem için 1.881 akçe, piyaz için 502 akçe toplamda 4.131 akçe öşür bedeli alınmıştır. Bu haliyle toplam köy hâsılı içerisindeki payı %1.1'dir. 1536 tarihli tahrir defterinde kendirden 1.901 akçe; kelemden 1.935 akçe; piyazdan ise 451 akçe, toplamda 4.287 akçe öşür alınmıştır. Hâsıl içindeki payı %1.2'dir. 1561 tarihli tahrir defterinde bu ürünler bir başlık altında toplanarak öşür miktarları yazılmıştır. 1561 tarihli tahrirde bu üç üründen alınan öşür miktarı 6.285 akçe olarak gerçekleşmiştir. Köy hâsılı içerisindeki payı ise %1.8'dir. 1572 tarihli tahrir defterinde 6.698 akçe, 1585 tarihli tahrir defterinde 8.097 akçe öşür alınmıştır. Bu haliye toplam hâsıl içerisinde %1.6 ve %1.9'luk bir pay elde edilmiştir. (Çizelge 5.12.)

⁸⁷⁵ BOA. TT, 316, s. 4

Çizelge 5.12 1527-1585 Arası Belgrad'da Kendir, Kelem ve Piyaz Öşrü ve Yüzdesi										
	1527		1536		1561		1572		1585	
Ürün	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%	Öşr	%
Kendir	1.748	0,4	1.901	0,5	6.285	1,8	6.698	1,6	8.097	1,9
Kelem	1.881	0,5	1.935	0,5						
Piyaz	502	0,1	451	0,1						
Topl	4.131	1,1	4.287	1,2	6.285	1,8	6.698	1,6	8.097	1,9
%%: Toplam köy hasılı içerisindeki yüzdesi										

Kettân öşrü

Kettân (keten) daha çok dokumacılık alanında kullanılan bir bitkidir. Belgrad köylerinde kettân üretiminin yaygın ve önemli bir yeri vardır. 1527 ve 1536 tarihli tahrir defterlerinde kettân öşrü müstakil olarak kaydedilmiş iken 1561 tarihli tahrirden itibaren “*öşr-i bostan, hîme ve kettân*” şeklinde kaydedilmiştir.

Belgrad'da 1527 tarihli tahrir defterinde 16.328 akçe kettân öşrü alındığı tespit edilmiştir. Bu miktar toplam hâsıl içerisinde % 4,3'lük bir paya sahiptir. 1536 tarihli tahrirde ise 9.945 akçelik öşür bedeli alınmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki oranı % 2,7 olarak gerçekleşmiştir. 1561 tarihli tahrir defterinde bu üç öşür kaleminden toplam 16.008 akçe; 1572 tarihli tahrirde 18.462 akçe ve 1585 tarihli tahrirde 21.149 akçe öşür alınmıştır. (Çizelge 5.13.)

Çizelge 5.13										
1527-1585 Arası										
Belgrad'da Bostan Hîme ve Kettân Öşrü ve Yüzdesi										
	1527		1536		1561		1572		1585	
	AV	TGİY	AV	TGİY	AV	TGİY	AV	TGİY	AV	TGİY
Öşr-ü Kettân	16328	4,3	9945	2,7	--	--	--	--	--	--
Öşr-ü Bostan Hîme ve Kettân	--	--	--	--	16008	4,5	18462	4,5	21149	5
AV: Alınan Vergi; TGİY. Toplam Gelir İçindeki Yüzde										

5.3.2. Şahsa bağlı vergiler

İспенç resmi

İспенç resmi veya “kapu resmi” diye zikredilen bu resim zımmî (hristiyan, Yahudi vs.) reâyadan alınan vergidir.⁸⁷⁶ İспенç resminin alınış şekli ile ilgili olarak kaynaklarda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. İспенç resmi bazı kaynaklarda çift resminin muâdili sayılmış,⁸⁷⁷ bazı kaynaklarda ise bennâk resmine karşılık geldiği ifade edilmiştir.⁸⁷⁸ Birçok yerde evli olup olmadığına bakılmaksızın alındığı gibi bazı yerlerde sadece evli gayr-i müslimlerden alınmıştır.⁸⁷⁹ Bazı kanunnamelerde ise bir gayr-i müslimin ispenç resmini verebilmesi için reâyânın cizye verebilme kabiliyetine sahip olması yani en az 300 akçelik malı olması gerektiği vurgulanmıştır.⁸⁸⁰ Hatta ispenç resmi ile cizye bazı bölgelerde tek bir vergiyi ifade etmekte ve ayrı ayrı toplanmadığı görülmektedir.⁸⁸¹ Belgrad'da cizye ve ispenç ayrı ayrı toplanmamıştır. Gayr-i müslim reâyâdan “*resm-i ispenç*” adı altında tek bir vergi olarak alınmıştır.

Bu karışıklığın sebebi ispenç resminin her bölgede farklı şekil ve mahiyette toplanmasından kaynaklanır.⁸⁸² Fakat burada net olan husus ispenç resminin gayr-i müslim

⁸⁷⁶ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 507.

⁸⁷⁷ Pakalın; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, s. 88.

⁸⁷⁸ İnalçık, **Raiyyet Rûsûmu**, s. 604.

⁸⁷⁹ İnalçık; **Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid**, Giriş, XXXII.

⁸⁸⁰ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 507.

⁸⁸¹ Belgrad'da ayrı olarak cizye vergisi alınmayıp “*resm-i ispenç*” alınmaktadır. Bu da Belgrad geneli 25 akçe olarak alınmaktadır. Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 387.

⁸⁸² Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 132.

reâyâdan toplanıyor olmasıdır. Bu bilgiler çerçevesinde ispenç vergisi ile ilgili şunlar söylenebilir: Genel olarak bülûğ çağına ermiş⁸⁸³ köylü, göçebe, şehir ve kasabada oturan evli veya bekâr, topraklı veya topraksız her gayr-i müslim erkekten alınan örfî bir baş vergisidir.⁸⁸⁴

Belgrad Kazası'nda evli veya bekâr, topraklı veya topraksız olduğuna bakılmaksızın *nefer başı 25 akçe* ispenç resmi alınmaktadır. 1527 tarihli defterden 1585 tarihli deftere kadar incelenen beş mufassal defterde de ispenç resmi olarak alınan 25 akçenin değişmediği anlaşılmıştır.⁸⁸⁵

Mufassal defterlere bakıldığında; 1527 tarihinde 66 871 akçe ispenç resmi geliri vardır. Bu yönüyle %17,6 toplam gelir içinde bir payı bulunmaktadır. 1536 tarihinde 72 339 akçe resm-i ispenç alınmıştır. Gelir içindeki payı %20 olarak gerçekleşmiştir. 1561 tarihinde ise 49.770 akçe ispenç resmi vardır, bu haliyle gelir içindeki payı %14'tür. 1572 tarihinde 51.983 akçe, 1585 tarihinde 55.189 akçe ispenç geliri vardır. Bu şekliyle %12,7 ve %13 gelir içerisinde payı vardır. (Çizelge 5.14.)

Resm-i çift

Osmanlı İmparatorluğu'nda mîrî arazi rejiminin uygulandığı bölgelerde, çift (çiftlik) ile tabir edilen belli bir büyüklükteki araziye⁸⁸⁶ tasarruf eden ra'yyetin ödediği vergiye *resm-i çift* denir.⁸⁸⁷

Çift resmi şer'i bir vergi olup *haraç-ı muvazzafa* addedilir.⁸⁸⁸ Ebussuud Efendi'de bu vergiyi *harac-ı muvazzafa* saymaktadır.⁸⁸⁹ Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde bir çiftlik veya bunun yarısı kadar bir arazi tasarruf eden, vilayet tahrir defterlerinde raiyyet

⁸⁸³ Belgrad'da bülûğ çağına erilip erilmemesine bakılmaksızın ispenç sabit toplanmıştır.

⁸⁸⁴ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 132.

⁸⁸⁵ 1527 tarihli tahrir defterinde Gorna Bekariçe köyünde 14 hane 2 mücerred kaydı vardır. Köyden resm-i ispenç olarak 400 akçe alınmıştır. Ayrıca bir mücerred resmi alınmamıştır. 400 akçe ispenç resmi de kişi başı 25 akçeye denk gelmektedir. Bkz: **BOA. TT**, 978, s. 881; 1561 tarihli tahrir defterinde Sirmiş köyünde 17 hane 3 mücerred bulunmaktadır. İспенç resmi 500 akçe alınmıştır. Ayrıca mücerred resmi yoktur. Kişi başı 25 akçeye denk gelmektedir. Bkz: **BOA. TT**, 316, s. 374

⁸⁸⁶ 1536 tarihli kanunnamede çiftlik ve baştinayı tarif ederken “*gayet eyü yerden yetmiş seksen dönüm, kem yerden yüz yürmi yüz otuz dönüm mikdarı yerdir.*” şeklinde tarif etmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5.

⁸⁸⁷ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 128.

⁸⁸⁸ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 496.

⁸⁸⁹ “*Re'âya ellerinde olan arazi ne öşriye ve ne de haraciye dir belki arz-ı memlekettir ki, arz-ı mîrî demekle ma'rufdur ve meşhurdur rakabesi bet'ül-mâlidir tasarrufu re'âyaya tefevvüz olmuştur ekerler biçerler haraç-ı muvazzafını çift akçası adına bazı diyarda tasma akçası adına ve haraç-ı mukasemesini öşür adına verirler.*” MTM, **Osmanlı Kanunnameleri**, I, (1331) s. 51.

kaydedilmiş bulunan köyde veya şehirde⁸⁹⁰ oturan Müslüman⁸⁹¹ reâyâdan senede bir defa ve muhtelif coğrafi bölgelerde az çok birbirinden farklı miktarlarda alınırdı.

Çift resmi, nîm çift tasarruf eden reâyâdan yarısı alınmak şeklinde görülür. Nîm çiftten az toprak tasarruf eden reâyâ ise 2-5 dönüme bir akçe olmak üzere dönüm resmi öder. Buna *zemin resmi* de denmektedir.⁸⁹²

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda bu vergi kalemi asgarî 20, en fazla da 70 akçe alınmıştır.⁸⁹³ Belgrad Kazası'nda 1527'den 1585 tarihine kadar resm-i çift 22 akçe, nîm çift ise 11 akçe olarak alınmıştır.⁸⁹⁴ Belgrad Kazası'nda köylerde Müslüman nüfusun çok az olmasından genel hâsıl içerisinde *resm-i çift* çok cüz'i bir yer tutmaktadır. Bununla ilgili 1527 tarihli defterde 794 akçe çift resmi alınmış, hâsıl içerisindeki payı %0,2'dir. 1536 tarihli defterde 1.512 akçe *resm-i çift* alınmıştır, bunun hâsıl içerisindeki payı %0,4 olarak görülmektedir. 1561'de 2.239 akçe *resm-i çift* vergisi tahsil edilmiş, hâsıl içerisindeki payı %0,6 olarak gerçekleşmiştir. 1572 tarihinde 2.589 akçe *resm-i çift*, 1585 tarihinde ise 2.191 akçe *resm-i çift* alınmıştır. Bu şekliyle toplam hâsıl içerisinde 1572'de %0,6, 1585'te %0,5 bir pay elde etmiştir. (Çizelge 5.14.)

⁸⁹⁰ Umumiyetle şehirli halk raiyyetten sayılmaz bu sebeple bunlara çift yani çiftlik verilmemiştir. Fakat herhangi bir şekilde şehir sınırında çiftliğe malik olan veya bir miktar arazi tasarruf eden şehirli de çift resmi vermek zorundaydı. Fakat ileri ki yıllarda çiftçiliği bıraksa veya toprağı ekme *"çift bozan"* vergisi vermezdi. Bkz. N. Çağatay, "Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler", s. 496 (dipnot).

⁸⁹¹ Çift resminin muadili olarak kabul edilen ispenç resmi için "*İспенç Resmi*" başlığına bakınız.

⁸⁹² Zemin resmi ile ilgili çalışmadaki Zemin Resmi başlığına bakınız.

⁸⁹³ Meselâ Kemah ve Pasin Livalarında tam çift 50, nîm çift 25 akçe alınırdı. Harput Sancağı'nda tam çift 50 nîm çift 25 alınırdı. Bkz. Mehmet A. Ünal **Harput**, s. 129, N. Çağatay, "Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler", s. 498.

⁸⁹⁴ Bkz. Tablo: 4.1.

Çizelge 5.14				
1527-1585 Arası				
Belgrad'da İспенç ve Çift Vergisi				
	Top Rİ	TGİY %	Top RÇ	TGİY %
1527	66871	17,6	794	0,2
1536	72339	20	1512	0,4
1561	49770	14	2239	0,6
1572	51983	12,7	2589	0,6
1585	55189	13	2191	0,5
Top Rİ: Toplam Resm-i İспенç (Akçe), TGİY:Toplam Gelir İçindeki Yüzdesi, Top RÇ: Toplam Resm-i Çift (Akçe)				

Resm-i bennak

Bennâk, evli fakat çift tasarruf etmeyen veya nîm çiftten az yer tasarruf eden raiyettir.⁸⁹⁵ Bennâk, ekinli bennâk ve caba bennâk olarak ikiye ayrılmaktadır. Nîm çiftten az toprak tasarruf eden reâyâyâ ekinli bennâk, hiç arazi tasarruf etmeyene caba bennâk denir.⁸⁹⁶ Genel olarak ekinli bennâktan 12 akçe, caba bennâktan ise 9 akçe alınmaktadır.⁸⁹⁷

Bennâk resmi, çift resmi gibi toprağa bağlı olamayıp tamamen şahsa bağlı bir baş vergisidir.⁸⁹⁸ Bennâklar tıpkı mücerredler gibi başka yerlerde çalışabilirler. Fakat raiyyet resmini mutlaka kayıtlı bulundukları sipahiye ödemek zorundadırlar.⁸⁹⁹ Bennâk olarak kaydedilen reâyânın 2 dönüme bir akçe olan rüsümü, 12 akçe olan bennâk resmini aştığı zaman bennâk resmi yerine dönüm resmi öderler.⁹⁰⁰

Belgrad Kazası'nda Müslüman nüfustan alınan bennâk resmi 12 akçe olarak alınmaktadır. Genelde de hâsıl kısmına bu vergiler “*resm-i çift ve bennâk*” olarak kaydedilmiştir.⁹⁰¹ Bu sebeple bunlar kayıtlardan sayılmak suretiyle çıkarılmıştır. Fakat köyler içerisindeki

⁸⁹⁵ Barkan; **Kanunlar**, s. 47.

⁸⁹⁶ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 491.

⁸⁹⁷ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, aynı yer.

⁸⁹⁸ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 130.

⁸⁹⁹ İncalcık, “Raiyyet Rüsümü”, s. 589.

⁹⁰⁰ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 492, İncalcık, “Raiyyet Rüsümü” s. 589, Barkan, **Kanunlar**, s. 133.

⁹⁰¹ **BOA. TT**, 187, s. 346 Bkz.Karye-i Dolna İslançe.

Müslüman nüfusun az olması ve bennâklarında Müslüman nüfus içinde çok az yer tutması kayda değer rakamların çıkmasını engellemiştir. 1536 tarihinde 3 bennâk kaydı vardır. Ayrıca 1561 tarihli defterde 13 bennâk kaydı bulunmaktadır.⁹⁰²

Mücerred resmi

Resm-i mücerred bennâk vergisi gibi bir baş vergisidir. Ondan farkı henüz evlenmemiş fakat “*kisb u kâra kâdir*” olan erkek re’âyadan alınmasıdır.⁹⁰³ Temel şart bâliğ olmuş ve kendi başına iş tutabilir olmasıdır.⁹⁰⁴ Bazı bölgelerde mücerredlerin vergiden muâf tutuldukları da görülmüştür.⁹⁰⁵ Çoğunlukla mücerredlerden *resm-i mücerred* namı altında 6 akçelik bir vergi alındığı görülmektedir.⁹⁰⁶

Belgrad Kazası’na ait mufassal defterlerin tamamında mücerred resminin gayr-i Müslimlerde “*resm-i ispenç*” ile beraber yazıldığı tespit edilmiştir. Köy hâsılları kısmında ayrıca bir “*resm-i mücerred*” kaydı yoktur. Köylerdeki mücerredler mufassal defterlerde hâsıl üzerinde verilen hane, mücerred gibi tasniflerden görülebilmektedir. Gayr-i müslim mücerredlerde evli olandan ne alınıyorsa aynısı alınmıştır. Evli gayr-i müslim erkeklerden *resm-i ispenç* adı altında alınan 25 akçelik vergi, mücerred gayr-i müslim erkeklerden de alınmıştır.⁹⁰⁷ Müslümanlarda mücerredler belirtilmiş, fakat hâsıl kısmına bunlar kaydedilirken, bunlardan alınan vergi için “*resm-i bennâk*” yazılmıştır.⁹⁰⁸ Bunlardan alınan vergi kişi başı 12 akçe olarak kaydedilmiştir.⁹⁰⁹ Bu mücerredler toprak ettikleri için fazla resim vermektedirler.

Yıllara göre *resm-i mücerred*’den gelen vergi gelirine bakılacak olursa; 1527 tarihli deftere göre; 7.481 akçe mücerred resmi alınmış, toplam hâsıl içerisindeki payı %1.9 olarak gerçekleşmiştir. 1536 tarihli deftere göre; 13.008 akçe mücerred resmi alınmıştır. İncelenen zaman aralığında en fazla mücerred resmi bu defterde kayıtlıdır. Toplam hâsıl içerisindeki oranı %3,6’dır. 1561 tarihli defterde elde edilen mücerred resmi geliri 7.018

⁹⁰² Bkz. Tablo: 4.1.

⁹⁰³ Ahmet Güneş makalesinde “mücerredlerin kayıt edilmediklerine dair bazı izler vardır” der. Kocaeli Sancağı’nda Yoros ve Kandırî nefislerinde hiç mücerred derç edilmemiştir. Bkz: Ahmet Güneş, “Tahrir Defterleri...” s.7

⁹⁰⁴ Mehmet A. Ünal, **Harpüt**, s. 131.

⁹⁰⁵ İnalçık, “Raiyyet Rûsûmu”, s. 587.

⁹⁰⁷ 1585 tarihli tahrir defterinde Virbova karyesinde 35 hane 4 mücerred kaydı vardır. Köy tamamen gayr-i müslimdir. *Resm-i ispenç* olarak 975 akçe alınmıştır. Kişi başı *ispenç* resmi 25 akçedir. Yani ayrıca bir mücerred resmi alınmamıştır. Bkz: **TDAB**, **TTD**, 184, s.165a

⁹⁰⁸ **BOA**, **TT**, 978, s. 946-947 Karye-i Herbine’de 8 kişi müslim mücerred olarak kaydedilmiş, fakat vergi olarak ise *resm-i bennâk* şeklinde kaydedilmiştir.

⁹⁰⁹ Herbine köyünde 8 mücerred müslim kaydı vardır. *Resm-i bennâk* 96 akçe alınmıştır. Köyden alınan vergiler arasında ayrıca bir mücerred resmi yoktur. *Bennâk* resmi de bu köyde kişi bu şekliyle 12 akçedir. Bkz: **BOA**, **TT**, 978, s:947

akçedir. Toplam hâsıl içerisindeki payı %1,9'dur. 1572 tarihinde 5.125 akçe mücerred resminin toplam hâsıl içindeki oranı %1,2 olarak gerçekleşmiştir. En düşük mücerred resmi geliri 1585 tarihli defterde mevcuttur. Bu defterde 475 akçe geliri vardır. (Çizelge 5.15.) 1536, 1572 ve 1585 tarihinde şehirde hiç mücerred kaydı bulunmamaktadır. 1561 yılında Müslüman mücerredten 12 akçe, gayr-i müslim mücerredten 25 akçe alındığı görülmektedir. Gayr-i Müslimlerde evli- bekâr olduğuna bakılmaksızın herkesten 25 akçe alınmıştır. (Çizelge 5.15.) Köylerde ise 1572 ve 1585 tarihinde Müslümanlarda mücerred kaydı yoktur.

Resm-i hîme (odun vergisi)

Belgrad Kazası'nda köyde oturan halk biçin vaktinde bir araba odun verir. Şayet bu mevsimde verilmez ise odun için üç akçe alınır.⁹¹⁰ Mufassal defterlerden 1527 tarihli defter ile 1536 tarihli defterde *hîme resmi* ayrı olarak kaydedilmiş iken diğer defterlerde "*resm-i bostan hîme ve kettân*" şeklinde kaydedilmiştir. Dolayısıyla ilk iki defterde ne kadar hîme vergisi alındığını tespit ederken diğerlerinde üçünün beraber kaydedilmesinden dolayı bir tespit imkânı yoktur. 1527 tarihli defterde 7.075 akçe *resm-i hîme* alınmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki payı %1,8'dir. 1536 tarihli defterde 3.291 akçe *resm-i hîme* alınmıştır. Toplam gelir içerisinde %0,9'luk bir payı vardır. (Çizelge 5.13.)

Resm-i alef (yem vergisi)

Kanunname "her ra'îyyet biçin vaktinde bir araba otluk verir" denmektedir. Bu otluk şayet mevsiminde verilemezse 7 akçe olarak ödenir denilmiştir.⁹¹¹ Bu vergi türü kanunname geçmiş olmasına rağmen Belgrad Kazası'nda ilgili defterlerde kaydına rastlanılamamıştır. Vergi muhtemelen Semendire'nin diğer kazalarından alınmaktadır

⁹¹⁰ BOA. TT, 316, s. 5.

⁹¹¹ BOA. TT, 316, s. 5.

Resm-i bagât

1527 tarihli defterde kaydedilen bir diğer husus Müslüman bağlardan alınan “*bagât-ı müslümanân*” resmidir. Ayrıca defterlerde “*Resm-i Bagât*” şeklinde de kayıtlar vardır. Bu da gayr-i mülimlerden alınan resim olmalıdır. Bagât-ı müslümanân kaydı 1536 ve 1741 tarihli defterlerde vardır. Şehir halkının şehrin yakınlarında veya varoşunda bağları bulunmaktadır. Buralarda bağ ve bahçe işleri ile de meşgul olanlar vardır. Evliya Çelebi kale varoşunda yapılan hendeklerin zamanla nüfusun artmasıyla bağlar içinde kaldığını nakletmektedir.⁹¹² Bağ resminin alınmasında esas olan mahsulün öşrüdür. Daha sonraları bazı yerlerde haraç bağlanmıştı. Toptan ve maktu’ân haraç bağlamak, bağ mahsulünün öşrünü almak, asma adedine göre resim almak gibi usullerden başka, bilhassa Rumeli taraflarında bağlarının usullerini daha ziyade şarap yapmak için kullanan mıntikalarda resim almak yerine sipahi *şarap* almıştır.⁹¹³ Sipahinin tımarı halkından topladığı şarapların evvelâ satılması için iki ay veya biraz daha fazla bir müddet “*monopolye*” tutulur;⁹¹⁴ yani halkın şarapları mühürlenir satılması men edilir. Müslüman bağlarından sahibi şarap yapmayıp turşu veya pekmez yapıyorsa öşür alınmayıp *dönüm başına altı akçe bağ resmi* alınır. Şarap yaparsa kefereden alındığı miktarda öşür alınır, fakat bu şekil, müslüman babasından intikal eden bağlar içindir. Kendi diktiği bağlardan *resm-i dönüm* alınır.⁹¹⁵ Belgrad’da müslümanlar dönüm başı 4 akçe vermektedir. Ra’iyyet yerlerinde bağları varsa yer sahibine öşür verir. Sonra *hamrı şehre getirirse fıçı başı altı akçe* alınır.⁹¹⁶ Bu bilgiler çerçevesinde Belgrad’da aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere bağlardan gelir elde edilmektedir. (Çizelge 5.16.)

⁹¹² Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, 182.

⁹¹³ Belgrad’da da bu usul uygulanmaktaydı. Kanunamede “*müsellem kayd olunanlar, öşür virmezler ammâ bağlarından hâsıl olan hamrdan fıçı başına sancakbeyine on ikşer akçe verürler*” denilmektedir. Bkz. **BOA. TT, 187**, s. 5. Yani mahsul üzerinden bir öşür söz konusu olmayıp fıçı başı vergi verilmekteydi.

⁹¹⁴ Belgrad ile ilgili kayıtlarda monopolye hâsıllarının tutulduğunu ve kaydedildiğini görüyoruz. Kayıтта “*Bâc-ı bazar ve niyâbet nefsi-i Belgrad maa resm-i fıçı ve resm-i arus ve hâsıl-ı monopolye ve kovan-ı kefere-i Belgrad ve resm-i mahî ve resm-i gümrük-i iskele-i Belgrad...*” şeklinde geçmektedir. Bkz. **BOA. TT, 978**, s. 880.

⁹¹⁵ Çağatay; “Osmanlılarda Reayadan Alınan Vergiler”, s.488-489.

⁹¹⁶ Kanunamede “*ve şol müslümanlar ki; ra’iyyet yerlerinde bağları vardır, yer sahibine öşrünü virür, sonra hamrin şehre getirsel, fıçı başına altışar akçe resm verürler. Ve müslümanların bağlarından her dönüme dörder akçe alınur*” Bkz. **BOA. TT, 187**, s. 5.

Çizelge 5.16 1527- 1585 Arası Resm-i Bağât-ı Müslümanân															
	1527			1536			1561 ⁹¹⁷			1572 ⁹¹⁸			1585 ⁹¹⁹		
	Dönüm	Fî S	RDBM	Dönüm	Fî S	RDBM	Dönüm	Fî S	RDBM	Dönüm	Fî S	RDBM	Dönüm	Fî S	RDBM
Köy	--	--	--	63	4	252	156,5	4	626	290	4	1160	218	4	872
Şehir	810	4	3240	810	4	3240	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Fî S: Fî Sene; RDBM: Resm-i Dönüm-i Bağât-ı Müslümanân															

5.3.3. Hayvancılıkla ilgili vergiler

Adet-i ağnâm

Ağnam resmine bazı kanunnamelerde *resm-i merâi* bazılarında ise *resm-i ganem* ifadesi kullanılmaktadır.⁹²⁰ Ağnam resminin hesaplanmasında kuzulu koyun, kuzusu, oğlaklı keçi oğlağı ile beraber sayılır. Yani oğlağından ve kuzusundan ayrıca vergi alınmaz. Belgrad'da pazara getirilen koyundan *her iki koyun için bir akçe, boğazlansa dört koyun için bir akçe* verilir⁹²¹ Belgrad ile ilgili tahrir defterinde sadece bir defterde bu vergi türü ile karşılaşılmıştır. Belgrad'a tâbi Zemun Nahiyesi'ne bağlı köylerde⁹²² bu vergi türünden alınmıştır. Alınan vergi miktarı toplam 1.176 akçedir. İki koyuna bir akçe alındığı hesap edilirse alınan vergiye göre; köylerde toplam 588 koyun olmalıdır.⁹²³ Belgrad'ın köylerinde koyundan ziyade hıncırın beslendiği ve yaygın olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

⁹¹⁷ Şehirde bağcılık yapanların "*resm-i dönüm-i bağât*" vergisi diğer vergilerle beraber alındığından tespit yapamıyoruz. "*Mukâta'a-i Bac-ı siyah ve bac-ı bazar ve resm-i dönüm-i bagat ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa yedi angarya-i nefis-i Belgrad 56.000*" Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 361.

⁹¹⁸ "*Mukâta'a-i Bac-ı siyah ve bac-ı bazar ve resm-i dönüm-i bagat ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa yedi angarya-i nefis-i Belgrad 56.000*" Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 373.

⁹¹⁹ "*Mukâta'a-i Bac-ı sypah ve bac-ı bazar ve resm-i dönüm-i bagat ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa yedi angarya-i nefis-i Belgrad 68.000*" Bkz. **TDAB. TTD**, 184, s. 193a.

⁹²⁰ N. Çağatay, "Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler", s. 485.

⁹²¹ "*Satılmağa gelen otluk arabasından bir akçe ve koyun gelse boğazlansa veya boğazlanmadan satılsa iki koyuna bir akçe virilür kassab boğazlarsa dört koyuna bir akçe virir*" Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 3-4

⁹²² Bu köyler *Vadoş, Kumse, Divaç, Miraniye, Dopanoça, Bataniçe, Miladişçe, Surçin Bakoviçe* köyleridir. Bkz. **BOA. TT**, 437, s. 212-217.

⁹²³ **BOA. TT**, 437, s. 212-217.

Bid'at-ı hınzır (domuz vergisi)

Mufassal tahrir defterlerinde “bid'at-ı hınzır”⁹²⁴ ve “bid'at-ı maa pojik” şeklinde geçmektedir. Pojik (bujik) domuz salhanesi yani kasaphanesi anlamındadır⁹²⁵ Aynı zamanda pojik özellikle Balkan Hristiyanlarında Hz. İsa'nın doğumu olarak kutlanılan bir bayramdır.⁹²⁶ Yani Aralık ayının son haftası ve Ocak ayının ilk günü, Balkan Hristiyanlarınca pojik olarak kutlanmıştır.

1536 ve 1561 tarihli kanunname “ve bir ra'yyetin hınzırı gayri sipahi yerinde yürürse nısfın kendü sipahisi ve nısf-ı aharı sahib-i arz alur. Ve boğazladıkları vakit bujikte hınzır başına ra'yyet sahibi bir akçe alur” denilmektedir.⁹²⁷ Burada birincisi ehlî domuzlardan alınan bir vergi ve ikincisi bu domuzlardan boğazlandıkları sırada alınan bir vergi söz konusudur. Boğazlanan domuzlardan pojik (bujik) vaktinde (ocak başı) hınzır başına bir akçe sipahi vergi almaktadır. Bunun dışında boğazlanmayıp beslenen domuzlardan da vergi alınır. 1527 tarihli defterde ve 1536 tarihli defterde bu vergi “bid'at-ı hınzır” şeklinde alınırken, 1561'den itibaren defterlere “bid'at-ı maa pojik”⁹²⁸ şeklinde kaydedilmeye başlanmıştır. Yani hem beslenen domuzdan hem de boğazlanan domuzdan vergi alınmıştır.

Mufassal tahrir defterlerine göre; 1527 tarihli defterde pojik resmi olarak 8.886 akçe alınmıştır. Toplam hâsıl içindeki payı %2,3'tür. 1536 tarihinde 7.088 akçe, 1561 tarihinde 4.539 akçe, 1572 tarihinde 5.541 akçe pojik resmi alınmıştır. En fazla pojik vergisinin alındığı dönem 1585 tarihli mufassal defterdir. Bu deftere göre; 9.753 akçe pojik vergisi alınmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki payı %2,3 olarak gerçekleşmiştir. (Çizelge 5.17.)

⁹²⁴ Bu şekilde kayıtlar 1527 ve 1536 tarihli defterlerde geçmektedir. Meselâ Gürne Bekariçe Karyesi'nde “bid'at-ı hınzır 15” şeklinde geçer. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 881; Karye-i Beline “bid'at-ı hınzır 50” şeklinde geçer. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 260.

⁹²⁵ N. Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 493.

⁹²⁶ Erman Artun; “Tekirdağ Adetlerinde Bocuk Gecesi ve Sedenka” **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Şükrü Elçin Armağanı, Y.29/1-2, Ankara 1993, s. 34-35.

⁹²⁷ **BOA. TT**, 187, s. 9; **BOA. TT**, 316, s. 5.

⁹²⁸ Karye-i Homeska'da “bid'at-ı maa pojik 20” şeklinde kayıtlıdır. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 370.

Çizelge 5.17
1527- 1585 Arası Hınzır Vergisi

	1527		1536		1561		1572		1585	
	Top	TGİY %	Top	TGİY %	Top	TGİY %	Top	TGİY %	Top	TGİY %
Bid'at-ı Hınzır	8886	2,3	7088	1,9	--	--	--	--	--	--
Bid'at-ı Maa Pojik	--	--	--	--	4539	1,2	5541	1,3	9753	2,3
TGİY: Toplam Gelir İçinde Yüzdesi										

Küvvâre vergisi ve arıcılık

Arıcılık Belgrad Kazası'nda yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Arıcılık neticesinde elde edilen balı kanuna göre sahib-i arz almaktadır.⁹²⁹ Balcılık neticesinde elde edilen baldan öşrü “*öşr-i kovan*”⁹³⁰ veya “*öşr-i küvvâre*”⁹³¹ adıyla sahib-i arz alır. Yani kanuna göre “*öşr-i kovan arza tâ'bidir, ra'iiyyete ta'bi değildir*”⁹³² Arıcılık hemen hemen her köyde yapılmış olmasına rağmen üretim beklenen oranda değildir. Toplam hâsıl içerisinde %2,2 ile %2,5 arasında bir payı olmuştur.⁹³³

Mahsul-i göl ve balıkcılık

Balık öşrü, imparatorluğun hemen her tarafında mirî için alınmaktadır. Göllerin dalyanlarında ağ ile tutulan balıklar satıldıktan sonra hasıl olan paranın üçte ikisi mirîye, üçte biri avlayanlara verilmektedir.⁹³⁴ Belgrad' da durum hemen hemen aynıdır. 1536 tarihli kanunname “*ve Tuna'da avlanan balıktan yirmi akçelik balıkda üç akçe alınur, ikisi mirî için ve bir akçesi sancakbeği ile kapudan tansif (yarı yarıya paylaşmak) ederler*” denilmektedir.⁹³⁵ 1561 tarihli kanunname ise “*ve morina ve sâir balıktan dört akçe de bir akçe alınur*” denmektedir.⁹³⁶ Yani Tuna İskeleleri'nde avlanan balıklardan dörtte bir alınır.⁹³⁷

⁹²⁹ BOA. TT, 316, s. 5.

⁹³⁰ BOA. TT, 978, s. 881.

⁹³¹ BOA. TT, 517, 383.

⁹³² BOA. TT, 316, s. 5.

⁹³³ Arıcılık ve bal üretimi ile ilgili Bkz. Bal Öşrü.

⁹³⁴ Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 490.

⁹³⁵ BOA. TT, 187, s. 3-4.

⁹³⁶ BOA. TT, 316, s. 3.

⁹³⁷ Çağatay, “Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler”, s. 490.

Belgrad Kazası Tuna ve Sava Nehirleri kenarında olan bir bölge olduğu için hem şehir merkezinde hem de nehre kıyısı olan köylerde balıkçılık yapılmaktadır. Balıkçılıkla ilgili *resm-i mâhi*⁹³⁸, *mahsul-i dalyanhâ-i der âb-ı Sava ve Tuna*⁹³⁹, *mahsul-i göl*⁹⁴⁰ isimleri altında vergi toplanmaktadır. Belgrad iki nehir kıyısında bir şehir olmasına rağmen balıkçılık beklenilenin çok altında bir üretime sahiptir. Kırsalda “*mahsul-i göl*” adıyla balıkçılıktan vergi toplanmıştır. 1527, 1561 ve 1585 tarihli defterlerde “*mahsul-i göl*” vergisi vardır. 1527 tarihinde toplam 300 akçelik bir *mahsul-i göl* vergisi tespit edilmiştir.⁹⁴¹ 1561 tarihli defterde ise sadece dört köyden alınan bu vergi 344 akçedir.⁹⁴² 1585 tarihli defterde ise sadece *Orişlan Karyesi*’nden 120 akçelik *mahsul-i göl* vergisi alınmıştır.⁹⁴³

Şehir merkezinde balıkçılık ilgili alınan “*resm-i mâhi*” veya “*mahsul-i dalyanhâ-i der âb-ı Sava ve Tuna*” adı altındaki vergiler farklı vergi kalemleri ile beraber alındığı için ne kadarlık bir öşür veya vergi alındığı tespit edilememektedir.⁹⁴⁴

Mahsul-i çayır

Otluk, yoncalık ve çayırılık alanlar hayvansal etkinliklerde kullanıldığından belirli oranlarda vergiye tâbidirler. Hayvanlarını otlatmak için çayırlardan istifade edenlerden çayır vergisi olarak “*resm-i çayır*”, “*mahsul-i çayır*”⁹⁴⁵, “*öşr-i çayır*”⁹⁴⁶ gibi farklı isimlerde vergiler alınmıştır. Çayırların bir kısmı biçim çayırı bir kısmı ise otlak çayırı olarak kullanılır.⁹⁴⁷ Bu çayırlarda arıcılık faaliyetinde bulunan ve kovanlarını bırakanlar da vergi vermekle mükelleftirler. Bu vergi maktu’ olarak tahsil edilebilir.⁹⁴⁸

Belgrad’da çayırların bir kısmı mukâta’a olarak kiraya verilirken, bir kısmı otlak ve biçim çayırı olarak kullanılmıştır. Defterlerde çok sıkça karşılaşılan “*çayır-ı hassa*” adında bir

⁹³⁸ BOA. TT, 187, s. 247.

⁹³⁹ BOA. TT, 187, s. 247.

⁹⁴⁰ BOA. TT, 316, s. 374 Karye-i Sirmiş.

⁹⁴¹ 300 akçelik bu vergi sadece iki karyeden alınmıştır. Bunlar Orişlan (defterde Oşlan geçmektedir.) ve Velika-Sele Karyeleridir. Bkz. BOA. TT, 978, s. 922, 925.

⁹⁴² Bu köyler Dolan Seliçe, Dolna Oparina, Sirmiş ve Velika-Sele’dir. Bkz. BOA. TT, 316, s. 417-418, 377, 374, 423.

⁹⁴³ TDAB. TTD, 184, s. 163a.

⁹⁴⁴ 1536 tarihli defterde “*Bac-ı bazar ve niyabet nefsi kal’a-i Belgrat maa resm-i fuçı ve resm-i arus hasıl-ı menoplye ve küvvare-i kefare-i kal’a-i Belgrat ve resm-i mahi ve resm-i gümrük-i iskele-i Belgrat ve mahsul-i dalyanha-i der ab-ı Sava ve Tuna ve bad-ı heva ve martolos yazıldıkta birer filori alınır ve öşr-i şıra ve öşr-i gallat ahali-i kal’a-i varoş-ı mezbure.*” şeklinde alınmıştır. BOA. TT, 187, s. 247.

⁹⁴⁵ Meselâ Karye-i Gligorofça Bkz. TDAB. TTD, 184, 164b.

⁹⁴⁶ Meselâ Karye-i Dolna Ostrujniç Bkz. BOA. TT, 517, s. 394-395.

⁹⁴⁷ Ünal Taşkın, “Rüsûm-ı Örfiyye” *Tarih Okulu*, Sayı: 14, Bahar 2013, s. 66.

⁹⁴⁸ “*Karye-i Delište, Çayır-ı Hassa ber veçh-i maktu’ fî sene 300*”, Bkz. BOA. TT, 517, s. 26 (mukâta’a olan çayırlar için Bkz. Mukâta’a Vergileri).

vergi bulunmaktadır. (Çizelge 5.18.) Bu isim altında alınan çayır vergisi kiraya verilmeyip reâyânın kullanıma sunulmuş mülkiyeti devlete ait olan çayırlardır. Bu çayırların kullanımı karşılığında da reâyâdan vergi alınmaktadır. Yani bir nevi ortak kullanıma açılmış olan çayırlardır.

Belgrad'da çayırlardan elde edilen vergi gelirine bakıldığında asıl gelirin artmaya başlaması 1561'den itibaren. Bu tarihte çayırlardan 1.661 akçe vergi alınmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki payı %0,3'tür. 1572 tarihli deftere göre; çayırlardan alınan vergi miktarı 2.758 akçe olmuştur. Bu haliyle toplam hâsıl içindeki payı % 0,7 olarak gerçekleşmiştir. 1585'te ise elde edilen gelir 2.153 akçedir. Hâsıl içerisindeki oranı %0,5'tir. (Çizelge 5.18.)

1536 yılında çayırlardan alınan vergi senelik olarak alınmıştır. *Karaağaç*'ta ise “*araba*” olarak vergilendirilmiştir. Araba başı 10 akçe vergi alınmıştır. 1536 senesinde *Ali v. Zeyneddin Ağa, Piri Ağa, Dönmez Ağa, Mustafa Bey* çayır tasarruf etmişlerdir. Çayırlardan toplam 420 akçe vergi alınmıştır. (Çizelge 5.18.) 1561 senesinde ise çayırların tamamına yakını *Bayram Bey* tasarruf etmektedir. Bir çayırı *Haydar Ağa, bir çayırı da Turgud Bey* tasarruf etmektedir. Beş çayır çayır-ı hassa'dır. (Çizelge 5.18.) 1572 senesinde çayır gelirleri bir önceki tahrir göre artmıştır. 13 çayır çayır-ı hassa'dır. Genelde vergiler senelik olarak alınmıştır. 1585 senesinde bir önceki tahrir göre çayır-ı hassa sayısı dahada artmış ve 17'ye çıkmıştır. (Çizelge 5.18.)

Çizelge 5.18
1527-1585 Arası
Çayır Gelirleri

1527 TT Defterine Göre			
Vergi	Ölçü Birimi	Alınan	Bağlı Ol. Köy
Çayır-ı Hassa	--	50	Gligorofça
Çayır-ı Hassa	--	40	Karaağaç
Çayır Top Geliri		90	--
1536 Tarihli TT Defterine Göre			
Öşr-i Çayır	--	100	Gorna Opama
Çayır-ı Hassa	Araba 15	150	Karaağaç
Çayır, der kurb-ı kal'a-i Belgrad, der tasarruf-ı Ali veled-i Zeyneddin ağa ve Piri Ağa birader-i Zeyneddin Ağa ber vech-i maktu', fi sene, Belgrad eminine verir.	Fî sene	50	Kaza Merkezi
Çayır, der civar-ı kal'a-i Belgrad, der uhde-i Piri Ağa ser farisan-ı kal'a-i Belgrad, ber vech-i maktu, fi sene, Belgrad eminine verir	Fî sene	20	Kaza Merkezi
Çayır, der nezd-i kal'a-i Belgrad, der uhde-i Dönmez Ağa-i farisan, bedel-i öşr ber vech-i maktu, fi sene, Belgrad eminine verir	Fî sene	20	Kaza Merkezi
Çayır, diğer derzi? Kal'a-i Havala der uhde-i Piri Ağa-i farisan, kadimden tasarrufundadır, bedel-i öşr ber vech-i maktu, fi sene, Belgrad eminine verir	Fî sene	30	Kaza Merkezi
Çayır, merhum Sinan Ağa der nezd-i kal'a-i Belgrad, mezkûr vefat edip haliya biraderi Mustafa Beg tasarrufundadır, bedel-i öşr ber vech-i maktu, fi sene, Belgrad eminine verir	Fî sene	50	Kaza Merkezi
Çayır Top Geliri		420	--

Çizelge 5.18 (devam) 1561 Tarihli TT Defterine Göre			
Vergi	Ölçü Birimi	Alınan	Bağlı Ol. Köy
Öşr-i Çayır	Araba 15	225	Boraka
Çayır-ı tasarruf-ı Bayram Beg ber müceb-i hüccet Kadı-i Belgrad	Dönüm 40 Kıtâ 1	40	Bana
Çayır-ı tasarruf-ı Bayram Beg ber müceb-i hüccet Kadı-i Belgrad	Dönüm20 Kıt'a 1	20	İnova
Çayır-ı tasarruf-ı Bayram Beg ber müceb-i hüccet Kadı-i Belgrad	Dönüm 30 Kıt'a 1	30	İnova
Çayır-ı Pîrî Ağa hâliyâ der tasarruf-ı Bayram Beg nezd-i Kal'a-i Belgrad der mevzi'-i Morov Lediç ber müceb-i tapu dâde est(?)	Tahminen Dönüm 50 Kıt'a 1	50	Kaza Merkezi
Çayır-ı fârisân der tasarruf-ı Bayram Beg ber müceb-i tapu	Kıt'a 2 Fî Sene	100	Kaza Merkezi
Çayır-ı Haydar Ağa nezd-i karye-i Kumodrag	Araba 7 fî 15	105	Kaza Merkezi
Çayır-ı Turgud ber vech-i maktu'	Fî sene	80	Kaza Merkezi
Çayır-ı Hassa	--	250	İnova
Çayır-ı Hassa	--	75	Gligorofça
Çayır-ı Hassa	Araba 10	100	Gorna Oparna
Çayır-ı Hassa	Araba 10	150	Ostrujniç
Çayır-ı Hassa	Araba 5	40	Gorna Dolani
Öşr-i Çayır	Araba 15	225	Boraka
Öşr-i Çayır	--	150	Travinak
Öşr-i Çayır	--	10	Kamaniçe
Öşr-i Çayır	--	6	Rahovaç
Öşr-i Çayır	--	5	Manastır-ı Vavdine
Çayır Top Geliri		1661	--

Çizelge 5.18 (devam)
1572 Tarihli TT Defterine Göre

Vergi	Ölçü Birimi	Alınan	Bağlı Ol. Köy
Çayır-ı Hassa	--	300	Delişte
Çayır-ı Hassa	--	10	Sokolova
Çayır-ı Hassa	--	100	Gorna Oparna
Çayır-ı Hassa	--	30	Edinova
Çayır-ı Hassa	--	60	Dolna Sebovik
Çayır-ı Hassa	--	20	Balyevaç
Çayır-ı Hassa	--	150	Travinak
Çayır-ı Hassa	--	20	Rajonovçe
Çayır-ı Hassa	--	10	Konatiçe
Çayır-ı Hassa	--	48	Medošofçe
Çayır-ı Hassa	--	10	Kamaniçe
Çayır-ı Hassa	--	50	Vukotine
Çayır-ı Hassa	--	20	Teştan
Çayır-ı Bayram ber müceb-i hüccet kadı-i Belgrad	Tahminen Dönüm 100 Kıt'a 13	100	Homeska
Çayır-ı Makaş(?) maa Kadri Der ... Karye-i Ostrujniç ve serhadlerinin ve Repişte der kenarân-ı Sava	--	400	Bele Virele
Ber öşr-i çayırhâ-i müslümenân-ı Belgrad	Araba 26	400	Bele Virele
Çayır-ı Piri Ağa hala der tasarruf-u Bayram Beg nezd- i kal'a-i Belgrad der mevzi-i Morov Lediç ber vechi maktu'	Kıt'a 1	50	Kaza Merkezi
Çayır-ı farisan hala der tasarrufu Bayram Beg ber vech-i maktu'	Fî Sene	100	Kaza Merkezi
Çayır-ı Haydar Aga nezd-i karye-i Kumodrag fi 15 beriyye 7	Fî 15 Araba 7	105	Kaza Merkezi
Çayır-ı Turgud nezd-i tımar hala der tasarruf-u Krandil	Fî sene	150	Kaza Merkezi
Çayır-ı Hassa	--	75	Gligorofça
Öşr-i Çayır	--	150	Dolna Ostrujniç
Öşr-i Çayır	--	40	Gorna Dolani
Öşr-i Çayır	--	20	Gorna Moştaniçe
Öşr-i Çayır	--	225	Boraka
Öşr-i Çayır	--	10	Travinak
Öşr-i Çayır	--	20	Gorna Sevine
Öşr-i Çayır	--	14	Rahovaç
Öşr-i Çayır	--	13	Mezra'a-i Oronik
Öşr-i Çayır	--	58	Mezra'a-i Ostine
Çayır Top Geliri		2758	

Çizelge 5.18 (devam)
1585 Tarihli TT Defterine Göre

Vergi	Ölçü Birimi	Alınan	Bağlı Ol. Köy
Çayır-ı Hassa	--	300	Delişte
Çayır-ı Hassa	Araba 1	10	Sokolok
Çayır-ı Hassa	--	75	Gligorofça
Çayır-ı Hassa	Araba 10	100	Gorna Oparna
Çayır-ı Hassa	Araba 3	30	Edinova
Çayır-ı Hassa	Araba 11	150	Dolan Ostrujniç
Çayır-ı Hassa	Araba 6	60	Dolna Sebovik
Çayır-ı Hassa	Araba 10	20	Balyevaç
Çayır-ı Hassa	Araba 15	150	Beline
Çayır-ı Hassa	Araba 2	20	Yayınçe
Çayır-ı Hassa	Araba 15	225	Boraka
Çayır-ı Hassa	Dönüm 10	150	Travinak
Çayır-ı Hassa	Araba 2	20	Rojanovçe
Çayır-ı Hassa	Araba 5	155	Belo- Potik
Çayır-ı Hassa	Araba 1	10	Konatiçe
Çayır-ı Hassa	Araba 4	48	Medošofçe
Çayır-ı Hassa	Araba 1	10	Dirlupe
Çayır-ı Piri Ağa hala der tasarruf-u Bayram Beg nezd-i kal'a-i Belgrad der mevzi-i Morov Lediç ber vechi maktu'	Kıt'a 1	50	Kaza Merkezi
Çayır-ı fârisân hâliyâ der tasarruf-ı Bayram Beg ber vech-i maktu'	Fî sene	100	Kaza Merkezi
Çayır-ı Haydar Ağa nezd-i Karye-i Kumodrag der tasarruf-ı Dadeş	Araba 10 Fî 15	150	Kaza Merkezi
Çayır-ı Turgud hala der-tasarruf Dadeş hala der- tasarruf Lütü Efendi kaza-i Vidin ber-muceb sahh-ı ber anı-i maktu'	Fî sene	150	Kaza Merkezi
Çayır-ı Abdülcabbar Ağa İbrahim der mevzi'-i Viraçar ber-muceb-i sahh ber anı ber-vech-i maktu'	Fî Sene	20	Kaza Merkezi
Çayır-ı Veli el Cündî ve çayır-ı Ahmed Çelebi ibn Bali Çelebi ve Çayır-ı Ferid der-mevzii'-i mağralık haliya der-tasarruf İbrahim Çelebi ber-muceb-i tapuname-i Feridun Beğ ve Mustafa Beğ ve hüccet-i kaza-i Belgrad bedel-i öşr-i ber vech-i maktu	Fî sene	100	Kaza Merkezi
Çayır-ı Hassa	Araba 5	50	Vukotine
Çayır Top Geliri		2153	--

Mahsul-i koru ve mahsul-i bellût öşrü

Mahiyet itibari ile resm-i çayırda aynı doğrultuda kullanılan ve defterlerde geçen bir diğer vergi kalemi “*mahsul-i koru ve bellût*”tur. Bu vergi kalemleri bazen ayrı ayrı bazen de beraber verilmiştir. Bu vergiler otlatılmaya götürülen her baş domuzdan alınan vergi kalemidir.⁹⁴⁹ 1527 tarihli tahrir defterinde ve 1536 tarihli mufassal defterinde bu vergi kalemine rastlanılmamaktadır. İlk defa 1561 tarihli tahrirde kaydedilmiştir. Defterde bu iki vergi kalemi bir başlık altında “*mahsul-i koru ve bellût*” şeklinde yazılmıştır. İlgili defterde bu vergi kaleminden elde edilen gelir 1.369 akçedir. Toplam köy hâsılı içerisindeki oranı %0,4’tür. 1572 tarihli mufassal tahrir defterinde ise sadece “*mahsul-i bellût*” şeklinde kaydedilmiştir. Toplam elde edilen vergi geliri 711 akçedir. 1585 tarihli defterde ise bu vergi kalemleri ayrı ayrı kaydedilmiştir. Buna göre; “*mahsul-i koru*”dan 90 akçelik, “*mahsul-i bellût*”tan 1.330 akçelik vergi alınmıştır. Her iki vergi kaleminin toplam hâsıl içerisindeki payı %3’tür. (Çizelge 5.19.)

Çizelge 5.19 1561-1585 Mahsul-i Koru ve Mahsul-i Bellût Vergisi						
	1561		1572		1585	
	Alınan Vergi	TGİY	Alınan Vergi	TGİY	Alınan Vergi	TGİY
Mahsul-i Koru ve Bellût	1.369	0,4	--	--	--	--
Mahsul-i Koru	--	--	--	--	90	0,3
Mahsul-i Bellût	--	--	711	0,17	1.130	

5.3.4. Maktu’ vergiler ve mukâta’alar

Maktu’ kelimesi, kesilmiş, bölünmüş manalarına gelir. Fakat Osmanlı vergi sistemi içerisinde ifade ettiği mana “*götürü usûl*”dür. Buna göre öşür gibi ürünün bolluğu ve kıtlığı nisbetinde miktarı değişen vergilerin aksine maktu’ vergiler önceden belirlenmiş

⁹⁴⁹ Erdal Çoban, “Kopan Sancağı’nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine” **OTAM**, Sayı: 17, Ankara, 2005, s. 9.

muayyen bir miktartadır. Yapılan hizmet veya elde edilen ürün az veya çok olsa bile sabit kalmaktadır.⁹⁵⁰

Osmanlı malî belgelerine göre XV. yüzyılın ortalarından başlayarak XIX. yüzyılın ortalarına kadar geçerli olan mukâta'a terimi, önceleri devlete ait bir kısım vergi ve resimlerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi anlamını taşıırken, zamanla iltizamın konusu olan vergi birimi anlamına doğru bir geçiş yaşamıştır. Özellikle XVI. yüzyılda mukâata'a, devlete ait çeşitli gelir gruplarının, özel şahıslar ya da kurumlar eliyle belli bir zaman dilimi ve meblağ mukabilinde toplanması ve devlet hazinesine teslimini ifade eden bir kavram olarak görülmektedir.⁹⁵¹ Bu gelirler arasında gümrükler, memlehal, dalyanlar, madenler, darbhaneler, dükkânlar, değirmenler, çeltik arazileri gibi çeşitli işletmeler, haraç, cizye, yava, kaçgun, beytül-mal, mâl-ı gâib, mâl-ı mefkud, ispençe, resm-i duhan, âdet-i ağnam gibi çeşitli vergileri saymak mümkündür. Devlet bu gelir gruplarını belli bir ücret karşılığı tayin ettiği eminler eliyle topladığı gibi gelir gruplarını artırmaya çıkararak belli bir meblağ karşılığı mültezimlere de kirâya vermektedir.⁹⁵²

Mukâta'a, geliri kimseye dirlik olarak verilmeyip doğrudan Divân-ı Hümayuna bırakılan vergi ve gelir kalemlerine denilmektedir. Mîrî arazi rejiminin tatbik edildiği her yerde bu şekilde hükümetin nakit para ihtiyacını karşılamak için iktisadî iş çeşidi, ziraat, madenler vb. gibi memleketin en zengin gelir kaynakları mukâta'a olarak hazineye bırakılmıştır.⁹⁵³

Bu başlık altında Belgrad Kazası'nda alınan maktu' vergiler ve mukâta'alar gösterilmeye çalışılacaktır.

Resm-i âsiyâb (değirmen vergisi)

Osmanlı Devleti'nde su veya yel ile dönen un değirmenlerinden alınan vergiye *resm-i âsiyâb* denir.⁹⁵⁴ Arapça şekliyle resm-i tahûn denilmektedir.⁹⁵⁵ Bu verginin miktarı muhtelif zamanlarda ve yerlerde farklılık göstermiştir. Bazı yerlerde hububât üzerinden alınırken, bazı yerlerde ayda 5 akçe üzerinden yılda kaç ay dönerse o miktarda vergi tahsili yapılmaktadır. Miktar yine bölgelere göre farklılık gösterilebilmektedir.⁹⁵⁶

⁹⁵⁰ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 139.

⁹⁵¹ Mehmet Genç, "Mukâta'a", **DiA**, XXXI, s.129.

⁹⁵² Rıfat Günelan, "XVI. Yüzyılda Üsküdar Mukâta'aları", **Üsküdar Sempozyumları**, s. 131.

⁹⁵³ M. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimai.**, II, s. 294.

⁹⁵⁴ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 141.

⁹⁵⁵ Yılmaz Kurt, **XVI. Yüzyıl Adana Tarihi**, Hacaettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1992, s.175.

⁹⁵⁶ Çığatay, "Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler", s. 503-504.

Tam yıl yürüyen değirmenden 60 akçe, 6 ay yürüyen değirmenden 30 akçe alınırdı.⁹⁵⁷ 3 ay dönerse 15 akçe alınmaktadır.⁹⁵⁸ Belgrad'daki vergilendirmede tam yıl çalışmışsa 60, 6 ay çalışmışsa 30, 3 ay çalışmışsa 15 akçe alınmıştır.⁹⁵⁹ Belgrad'da yaygın olan değirmenlerin 15 akçe alınan yani 3 ay çalışan değirmenlerdir. 1561 tarihli defterde *Karye-i Vireliçe*'de iki değirmen olduğu görülmektedir. Bu değirmenlerden birisi iki bâbdır ve 30 akçe vermektedir. Diğer değirmen tek bâbdır ve 15 akçe vermektedir.⁹⁶⁰ Yani biri 6 ay biri 3 ay çalışmaktadır. 1585 tarihli defterde *Karye-i Viniç*'te iki değirmenin birisinden 30 akçe diğerinden 60 akçe alınmaktadır.⁹⁶¹ 1536 tarihli tahrirde *Karye-i Pasenak*'taki bir değirmenden 20 akçe alınmaktadır. Değirmenin iki bâbdır.⁹⁶² Dolayısıyla bu vergi tüm değirmenler için Belgrad'da aynı değildir. 10 akçelik değirmenlerde bulunmaktadır. Bâb başına alınan bu verginin farklılık göstermesinin sebebi; değirmenlerin kapasitesine ve çalışma süresine göre değişmektedir. (Çizelge 5.20.)

Belgrad Kazası'nda değirmenlerden elde edilen vergi gelirine bakıldığında; defterlerden yalnızca 1527 tarihli defterde bâb sayıları verilmeyip doğrudan "*resm-i âsiyâb*" vergisi yazılmıştır. 1527 tarihli defterde 1.110 akçe değirmen vergisi alınmıştır. 1536 tarihinde değirmenlerden alınan vergi miktarı artarak 1.935 akçeye çıkmıştır. 1561 tarihinde ise 1.185 akçeye gerilemiştir. 1572'de 2.010 akçe, 1585'te 1.500 akçe olarak gerçekleşmiştir. Toplam hâsıl içindeki oranı 1536 tarihinde %0,5, 1585 tarihinde ise %0,3 olarak görülmektedir. (Çizelge 5.20.) Belgrad'daki değirmenlerden 10, 15, 25, 30 ve 60 akçe vergi alındığı tespit edilmiştir. Bu vergilendirme değirmenlerin çalışma süreleri ile ilgilidir. Belgrad'daki değirmenlerde en yaygın olanı 15 akçelik olanlardır. Çünkü tüm tahrirlerde 15 akçelik değirmen bulunmaktadır. 60 akçelik değirmenler ise sadece 1572 ve 1585 tarihlerinde mevcuttur. (Çizelge 5.20.)

⁹⁵⁷ Yılmaz Kurt, *Adana Tarihi*, s.175

⁹⁵⁸ Ahmet Kankal, **16. Yüzyılda Çankırı Sancağı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993 (Yayınlanmamış doktora tezi) s.201

⁹⁵⁹ Meselâ "*resm-i âsiyâb bâb 2 kıymet 30*" Bkz. Beli-Potok Karyesi; **BOA. TT**, 187, s. 317.

⁹⁶⁰ **BOA. TT**, 316, s. 410.

⁹⁶¹ **TDAB. TTD**, 184, s. 169b.

⁹⁶² **BOA. TT**, 187, s. 264.

Çizelge 5.20 1527- 1585 Arası Resm-i Âsiyâb Vergisi ve Değirmen Sayıları												
Def Tar	10 AK	RA	15 AK	RA	25 AK	RA	30 AK	RA	60 AK	RA	Top RA	TGİY
1527	--	--	74	1110	--	--	--	--	--	--	1110	0,3
1536	2	20	121	1815	4	100	--	--	--	--	1935	0,5
1561	--	--	75	1125	--	--	19	570	--	--	1695	0,4
1572	--	--	94	1410	--	--	--	--	27	1620	3030	0,6
1585	--	--	86	1290	--	--	3	90	19	1140	2430	0,4
AK: Akçelik ; RA: Resm-i Âsiyâb; Def Tar: Defter Tarihi												

Darphâne mukâta'ası

Osmanlı Devleti'nde belli merkezlerde para basıldığı bilinmektedir. Eldeki kaynaklardan Belgrad'da darphâne olduğu anlaşılmaktadır. Darphâneler iltizam usulü ile işletilir. Nitekim Belgrad Kazası'ndaki darphâne mukâta'a olarak değerlendirilmiş ve iltizama verilmiştir.⁹⁶³

İmparatorluğun önemli merkezlerinde darphaneler kurulmuştur. Ancak para krizlerinin yaşandığı süreçlerde çoğu kapatılmış⁹⁶⁴ olsa da genel olarak imparatorluk sınırları içerisinde darp hürriyeti korunmuştur. Eldeki kayıtlardan sadece 1582 tarihli 240 numaralı icmal tahrir defterinde darphane mukâta'a gelirleri ile ilgili kayıt bulunmaktadır. Bu kayda göre yıllık 12.000 akçe darphaneden mukâta'a geliri elde edilmiştir.⁹⁶⁵ Belgrad'da darphanenin ne zaman kurulduğu ile ilgili net bir bilgi elimizde mevcut değildir. 240 numaralı defter 1582 yılına ait olduğuna göre bu tarihten önce de Belgrad'da darphâne olduğu söylenebilir. 1565 tarihli bir mühimme kaydında “*Belgrad Darphânesi'nde düşük ayarlı akçe kesen Hacı İbrahim'in Dergâh-ı Muallâ'ya gönderilmesi*” Belgrad Kadısı'na emredilmiştir.⁹⁶⁶ Bu hüküm darphane'nin daha önceki dönemlerde Belgrad'da var

⁹⁶³ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s.144.

⁹⁶⁴ XVII. yüzyılda 40 olan darphane sayısı ekonominin bozulmasına paralel yüzyılın sonlarında 4'e kadar düşmüştür. Bkz. Ekrem Erdem, “Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, s. 56, 2006, s.16.

⁹⁶⁵ “*Mukâta'a-i daphâne-i nefsi Belgrad fî sene 12.000*” şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s.6.

⁹⁶⁶ İlgili hüküm şu şekildedir: “*Mektûb gönderüp; "Belgrad darbhânesi'nde kesilüp Hızâne-i Âmirem'e gönderilen çil akçalar emr-i serîfüm üzre olan ayâr mücebine kesilmeyüp kem-ayâr olmagla;"Darb-hâne-i mezbûreniñ sâhib-i ayârın buldurup mukayyed ü mahbûs gönderesin."* diyü emrüm olmagın ol zamânda Sâhib-i Ayâr olan Hacı brâhîm taleb olundukda gaybet idüp ele girmediği bundan akdem arz olunmuşdı. Hâliyâ mezkûr sâhib-i ayâr bir tarîkıla ele girüp habs olunmuşdur." diyü bildürdüğün ecilden mukayyed ü mahbûs Südde-i Sa'âdetüm'e gönderilmesin emridüp buyurdum ki: Dergâh-ı Mu'allâm çavuslarından kâdvetü'l-emâsil Ya'kûb zîde kadruhû varıcak, mezkûrî kayd ü bend ile mezbûr çavusuma kosup Dergâh-ı Mu'allâm'a gönderesin.”

olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti paranın değerinin korunması için sıkı tedbirler almaktadır. Meselâ Üsküp, Noveberda vs. darphânelerinin sikkelerini taklit ederek kalıp akçe kesen kalpazanların yakalanıp südde-i saadete gönderilmesi Noverberda kadısına emredilmiştir.⁹⁶⁷

Şem'hâne (mumhâne) mukâta'ası

Mum, eski devirler için çok önemli aydınlatma aracıdır. Câmi, mescid, türbe ve zâviye gibi çeşitli yapılarda ve evlerde kullanılır. Mumun ham maddesi hayvanların kuyruk ve iç yağlarının sızdırılıp dondurulmasından elde edilen don yağıdır. Ayrıca tabii bal mumundan da yapılabilmektedir.⁹⁶⁸

Belgrad Kalesi'ndeki bir diğer gelir kalemi şem'hane gelirleridir. Petrolün bulunması ile beraber XIX. asırdan itibaren tarihe karışan bir meslek olmuştur. Şem'hâne mukâta'a geliri ile ilgili ilk karşılaşılan defter 1527 tarihli defterdir. Bu defterde mumhâne mukâta'a geliri 21.167 akçe olarak kaydedilmiştir.⁹⁶⁹ İşin ilginç yanı mum değerlendirilen dönemde zaruri bir ihtiyaç malzemesi olmasına rağmen diğer mufassal defterlerde şem'hâne mukâta'asına rastlanılamamasıdır. 1582 tarihli icmal defterde şem'hane gelirleri farklı vergi grupları ile beraber zikredilmiştir. Dolayısıyla sadece şem'hane gelirinin ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün olamamaktadır. İlgili kayda göre diğer gelirlerle beraber şem'hane gelirleri 62.000 akçe olarak yazılmıştır.⁹⁷⁰ Bu gelirin müstakil yazıldığı bir diğer defter 1741 tarihli mufassal tahrir defterdir. Defterde gelir yıllık 24.000 akçe gelir kaydedilmiştir.⁹⁷¹ Bu iki defterden alınan verilere göre Belgrad'da şem'hâne mukâta'a geliri olarak 20.000 ile 25.000 akçe arasında olduğu söylenebilir. Yani 1582 tarihli icmal defterdeki 62.000 akçenin yaklaşık 1/3'lük kısmı şem'hâne geliridir.

BOA. MD, 6/2, h:1225.

⁹⁶⁷ **BOA. MD**, 7, h:508.

⁹⁶⁸ Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, C.3, s.334; Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 145.

⁹⁶⁹ “*Mukâta'a-i Şem'hane fi sene-i kâmile (Hizane-i Amire) 21.167*” şeklinde defterde geçmektedir. Bkz.

BOA. TT, 978, s. 880.

⁹⁷⁰ Kayıta “*Ber-mahsûl-i ihtisâb ve ihzâriye ve kapan ve kervansaray ve resm-i kantar ve şem'hane ve gayri, fi sene 62.000*” şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s.6.

⁹⁷¹ **TADB. TTD**, 18, s.24.

İhtisâp ve Kapan Mukâta'ası

İhtisâp kelimesi, hesap sorma, hesaba çekme manalarına gelir. Klâsik dönemde ihtisâp çarşı ve pazardaki fiyatlarla alışverişin kontrolü işlerine denir. İhtisap işlerini düzenleyen, yani çarşı ve pazarı kontrolü işini yapan kişiye de kısaca *muhtesip* denmiştir.⁹⁷²

Muhtesip zenâat erbabının narhlarına bakmak, kile arşın ve sâir ölçülerle terazi ve kantarları muayene etmek, düzgün ölçüler kullanmayan ve satışlarda hile yapanları cezalandırmak gibi vazifeleri görmektedir.⁹⁷³

Muhtesibler kadının emrindedir. Genel olarak çarşı ve pazardaki hayatın intizamını sağlamak, zorunlu ihtiyaç maddelerinin halkın eline ucuz ve uygun bir şekilde geçmesini temin etmek, iş yeri açma ruhsatı vermek, vergi toplamak gibi pek çok görevle mükellef kılınmışlardır. İktisâdî konularda kadının yardımcısı olan muhtesiplerin, esnaf teşkilatları üzerinde çok ciddi tesirleri vardır.⁹⁷⁴

Muhtesiplerin geliri, pazarda satılan mallardan alınan resimlerle, eksik ve hileli mal imâl edenlerle eksik tartanlardan alacakları cürümlerden müteşekkildir. Bu hususta 1561 tarihli kanunnamede “*Yağdan ve baldan ve kuru yemişden ve bil-cümle me’kulât kısmından her ne vâki’ olursa ki, mevzûnâtdan (tartılan şey) ola; kapana ve kantara urulmadan satılsa, yükde satandan dört akçe resm alınur. Ve kantara urulsa, her kantara ikişer akçe resm-i kantar alınur*” denilmektedir.⁹⁷⁵

Belgrad Kazası ile ilgili olarak defterlerde müstakil ihtisap mukâta'ası yoktur. Bazı yerlerde *resm-i kapan*⁹⁷⁶ ile beraber zikredilmiştir. Daha çok *resm-i kapan*⁹⁷⁷ ile beraber

⁹⁷² Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 146.

⁹⁷³ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Tarimleri**, II, s. 572.

⁹⁷⁴ İbrahim Erdoğan, “Osmanlı İktisâdî Düzeninde İhtisâp Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme” **OTAM**, Sayı:11, Ankara, 2000, s. 131-132.

⁹⁷⁵ **BOA. TT**, 316, s. 4.

⁹⁷⁶ “*Mukâta'a-i ihtisâp ve resm-i kapan ve ihzâr ve ser asesân-ı kal'a-i mezbure maa dekâkin-i daire-i kapan ve odahâ-i kapan, 13 bâb dekâkin, 6 bâb hücerât (Hızâne-i Âmire)*” şeklinde geçmektedir. Yani bu gelir kalemine ihtisâp ve resm-i kapan yanında kapana ait olan ve gelir gelen 13 bâb dükkan ve 6 bâb hücerâta dâhil edilmiştir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

⁹⁷⁷ Kapan, Osmanlı döneminde başta İstanbul olmak üzere büyük ticaret pazarlarına sahip şehirlerde, özellikle zahire türünden ihtiyaç maddelerinin alınıp satıldığı toptancı halleri, mal çardakları ve borsalarıydı. İstanbul'a gelen yiyecek ve ihtiyaç maddelerinin, ekspertiz, ölçüm, fiyatlandırma ve dağıtım işlemlerinin yapıldığı kapanlar, Haliç girişinde ayrı birer iş ve ticaret merkezi konumundaydı. Bunların en büyükleri “Yağkapanı, Balkapanı, Unkapanı”dır. Bunlar, içinde satılan malların adlarıyla anılmaktaydı. Böylece büyük tartı aletinin adı olmaktan çıkıp günümüz toptancı hallerine veya zahire borsalarına benzeyen yerlerin adı olmuştur. Bkz. Nihal Atsız, “Kapan”, **Türk Ansiklopedisi**, C. 21, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s. 224; Salih Aynural, “Kapan”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s. 338-339; Semavi Eyice, “Balkapanı Hanı”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s. 33-34.

zikredilmesinden ötürü ne kadarlık bir ihtisap mukâta'a geliri elde edildiği tespiti yapılamamaktadır.

1527 tarihli mufassal defterde “*Mukâta'a-i ihtisâb ve resm-i kapan ve ihzâr ve ser asesân-ı kal'a-i mezbure maa dekâkîn-i daire-i kapan ve odahâ-i kapan, 13 bâb dekâkin, 6 bâb hücerât (Hızâne-i Âmire) 41.566*” şeklinde geçmektedir.⁹⁷⁸ Yani resm-i kapan vergisi ile beraber 41.566 akçelik bir gelir söz konusudur. 1531 tarihli icmal defterde “*Mahsul-i ihtisab ve ihzar nefsi-i Belgrat hariç ez defter fi sene 7.000*” kaydı bulunmaktadır.⁹⁷⁹ Yine aynı defterde kapan ile ilgili müstakil bulunmaktadır. Buna göre “*Kıst-ı kapan nefsi-i Belgrat fi sene 2.000*” kaydı vardır.⁹⁸⁰ Kapandan elde edilen bir gelirdir. (Çizelge 5.21.)

1582 tarihli icmal defterde “*Ber Mahsûl-i ihtisâb ve ihzârîye ve kapan ve kervansaray ve resm-i kantar ve şem'hane ve gayri 62.000*” şeklinde bir kayıt vardır.⁹⁸¹ Burada ihtisâp mukâta'ası müstakil olmayıp diğer mukâta'alarla beraber zikredilmiştir. Belgrad Kazası ile ilgili diğer mufassal defterlerde ihtisap mukâta'ası ilgili kayıt yoktur. (Çizelge 5.21.)

İskele mukâta'ası ve Belgrad Limanı

Osmanlı Devleti Belgrad'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra ticarî hayatın canlanması ve devamı için ciddi bir gayret göstermiştir. Şehre özellikle Müslüman nüfusu çekebilmek için belli muâfiyetler verildiği görülmektedir. 1536 tarihli tahrir defterinde şehirdeki müslüman mahalle sayısı 4'tür. Osmanlı bu mahalleler için şehirdeki *diğer ahali gibi hukuk ve rüsum talep olunmaması* hususunu deftere işlemiş, bu mahallelere ayrıcalık tanımıştır.⁹⁸² Böyle bir ayrıcalığın tanınması şehrin nüfusunu artırmaya, özellikle de Türk-Müslüman nüfusu buraya çekmeye yönelik bir girişimdir. Bu konuda başarılı olunduğu söylenebilir. Çünkü 1561 tarihli tahrirde müslüman mahalle sayısının 16'ya çıktığı ve müslüman nüfusun arttığı görülmektedir.⁹⁸³

Belgrad Kalesi'ndeki ticarî hareketliliğin şüphesiz en önemli faktörlerinden birisi burada Sava ve Tuna Nehirleri'ni kesen bir limanın olmasıdır. 1536 tarihli “*Kanun-ı İskelehâ-i Livâ-i Semendire*”⁹⁸⁴ kanunnamesine göre; liman işletimindeki bazı hususlar belli kurallara

⁹⁷⁸ BOA. TT, 978, s. 880.

⁹⁷⁹ BOA. TT, 135, s. 4.

⁹⁸⁰ BOA. TT, 135, s. 4.

⁹⁸¹ TADB. TTD, 240, s. 2b.

⁹⁸² “*Nefs-i Kal'a-i mezbura sakin olan müslümanlardan sayir ahali-i şehir gibi hukuk ve rüsum talep olunmaya*” şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 187, s.244.

⁹⁸³ BOA. TT, 316, s. 355-358.

⁹⁸⁴ Bu kanunname BOA, 187 (M.1536) numaralı mufassal tahrir defterinin başında bulunmaktadır. Kanuni döneminde burası için hazırlanan en kapsamlı kanunnmadir. 316 (M.1561) ve 517 (M.1572) numaralı

göre düzenlenmiştir. Kanunnameden, limandaki ticarî faaliyetleri ve ticarî canlılığı görebilmek mümkündür.

Öncelikle Belgrad Limanı bir gümrük gibi çalışmaktadır.⁹⁸⁵ Zaten 1527 tarihli tahrir defterinde şehrin gelir kalemleri arasında “*gümrük-i iskele-i Belgrad*”⁹⁸⁶ bulunmaktadır. Fakat bu gelir kalemi diğerleri ile beraber sıralandığından yani müstakil bir gelir kalemi olarak alınmadığından gümrük geliri tam olarak tespit edilememektedir. Fakat kesin olan Belgrad’ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra burada gümrük şeklinde çalışan bir limanın olduğudur.

Limandan öte yakaya geçişlerde veya limana mal, hayvan gibi getirilen nesnelerden gümrük bâcı alınmaktadır.⁹⁸⁷ Limana gelen ve giden her türlü eşyaya veya canlıya bakılmakta, buna göre alınacak bâcın miktarı belirlenmektedir. Alınan vergilerin bir kısmı mîrî hazineye kalırken bir kısmı sancakbeyine ve bir kısmı da kapudanalara kalmaktadır. Alınan vergiler sadece meta’ ile sınırlı değildir. Aynı zamanda köle geçişlerinde de gümrük vergisi talep edilmektedir.⁹⁸⁸ Kölelerden alınan vergilerde azad olan köle ile esir olan köleden alınan vergiler farklılık arz etmektedir.

Belgrad etrafı nehirlerle çevrili olan bir kale olmasından dolayı burada avlanan balıklar ile ilgili de kanunnamede madde bulunmaktadır. Yirmi akçelik balıktan üç akçe alındığı kaydedilmektedir.⁹⁸⁹ Üç akçenin bir akçesi sancakbeyine ve kapudana, diğeri mîrî hazineye kalmaktadır.⁹⁹⁰ Evliya Çelebi burası için “*gemilerle gûnâ- gûn balıklar gelir kim morina ve mersin ve çiğa ve uştuka ve sazan ve üsmük ve ismodik misillü mâhîler gelir*”

defterdeki kanunnameler bu defterde geçen kanun tekrarı gibidir. İlgili kanunname için Bkz. **BOA. TT**, 187, s.3-20.

⁹⁸⁵ Belgrad’daki liman gümrüğünün durumu hususunda elimizdeki verilerden net bir tablo çıkarılamamıştır. Fakat Belgrad vakıflarından Ahmed Efendi ibn-i İbrahim Efendi Vakfı’nın Tuna Kıyısı’nda gümrük olarak kullanılan ve buraya kiraya verdiğini gördüğümüz sekiz bâb tahtanî oda ve dört matbah kaydı bulunmaktadır. İlgili kayıttan Tuna kıyısında bir liman gümrüğü olduğunu görüyoruz. Ayrıca aynı vakfın gümrük hanı denilen bir hana da sahip olduğunu aynı kayıttan görebiliyoruz. Bkz. **VGMA**, 731, s.12-13.

⁹⁸⁶ **BOA. TT**, 978, s. 880.

⁹⁸⁷ Kanunnamenin ilgili maddesi şu şekildedir: “*Engürüs vilayetinden gemi ile su yüzünden meta’ gelse ve gitse bin akçelik bir davarda seksen akçe alınır, otuzu mîrî için ve ellisi sancakbeyi için.*” Bir diğerk madde de ise “*Tuz kıt’ası gelse her kıt’ada mîrî için bir akçe alınır. Yüz kıt’ada sancakbeyi için bir kıt’a alınır*” denilmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s.3.

⁹⁸⁸ İlgili kanun şu şekildedir: “*Guzât getürdüğü esirden mîrî için yirmi akçe alınır. Ve berüden âzâd olub Engürüs vilayetine destur ile giden esirden elli akçe alınır, nısfı mîrî için ve nısf-ı âharı kapudan için.*” Bkz. **BOA. TT**, 187, s.3.

⁹⁸⁹ Ayrıca Bkz. Mahsul-i Göl ve Balıkçılık

⁹⁹⁰ “*Ve Tuna’da avlanan balıktan yirmi akçelik balıkda üç akçe alınır. İki mîrî için ve bir akçesin sancakbeyi ile kapudan tansîf (yarı yarıya paylaşmak) ederler.*” Bkz. **BOA. TT**, 187, s.3.

demektedir.⁹⁹¹ Yani sadece balık avlanmayıp dışarıdan gemilerle buraya balık geldiği de anlaşılmaktadır. Gelen bu balıktan da vergi alınmaktadır.⁹⁹²

Limanda karşılaşılan bir diğer husus “fuçı” taşımacılığıdır. Gayr-i müslimler “fuçı”larda şarap taşımaktadır. Müslümanlar ise turşu ve pekmez taşırlar. Kanunnamede Engürüs iline giden fuçılardan boş dahi olsa gümrük alındığı anlaşılmaktadır.⁹⁹³ Fuçı içerisinde şehre hamr gelse satandan on beş akçe, alan dahi satarsa on iki akçe verir. Eğer hamr (içki) şehirden çıkarılacaksa dört akçe verilir.⁹⁹⁴ Eğer Müslüman birisi şehre hamr getirirse fuçı başı altı akçe verecektir.⁹⁹⁵

Bunların dışında limana gelen zahire, hububât, kumaş, gibi ürünlerden gümrük bâcı alındığı anlaşılmaktadır.⁹⁹⁶ Kanununnameden buraya gelen ürün ve meta’ çeşidine bakılacak olursa limanın sivil ticarî yaşantı olarak çok canlı olduğu görülmektedir.

Araştırmanın zaman aralığında limanın gümrük geliri ile ilgili olarak net bir bilgi mevcut değildir. 1527 tarihli defterde müstakil bir iskele geliri olmayıp farklı kaleler ile beraber “*mukâta’a-i iskele-i belgrad...*” olarak kaydedilmiştir.⁹⁹⁷ Bu kayda göre 139.393 akçe gelir vardır. Fakat bu mevcut gelirin ne kadarının Belgrad İskeleyi’ne ait olduğu, verilen bilgilerden çıkarmak mümkün değildir. 1531 tarihli icmal tahrir defterinde “*der kaza-i Belgrad*” başlığı altında “*Mahsul-i gümrük İskeleyi Belgrad hariç ez- defter fî sene 10.000*”⁹⁹⁸ kaydı vardır. Fakat aynı defterde “*Der- Nahiye-i Belgrad hariç ez-defter*” başlığı altında diğer gelirlerle beraber yine “*resm-i gümrük-i iskele-i Belgrad*”⁹⁹⁹ kaydı bulunmaktadır. Bu da diğer gelirlerle beraber 40.000 akçe olarak verilmiştir. 1536 tarihli defterde durum pek farklı değildir. Farklı vergi kalemleri ile beraber yazılan iskele gümrük mukâta’asının ne kadar olduğunu tespit etme imkânı yoktur. Fakat bu defterde zikredilen

⁹⁹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.5, s. 186.

⁹⁹² BOA. TT, 187, s. 3-4.

⁹⁹³ “*Ve su yüzünden Engürüs iline boş fuçı gitse onaltı akçe alınur, on ikisi mîrî için ikisi sancakbeyi için ve ikis dahi kapudan için.*” Bkz. BOA. TT, 187, s.3.

⁹⁹⁴ “*su yüzünden ve karadan fuçı ile hamr gelse satandan on beş akçe alınur, alan dahi satarsa on iki akçe verir. Eğer hamr şehirden taşra çıkarsa dört akçe alınur*” Bkz. BOA. TT, 187, s. 3.

⁹⁹⁵ “*Ve şol Müslümanlar ki, ra’iyyet yerinde bağları vardır, yer sahibine öşrin verdükten sonra hamrın şehre getürseler, fuçı başı altı akçe resm verürler*” Bkz. BOA. TT, 187, s. 3.

⁹⁹⁶ BOA. TT, 187, s.4-5.

⁹⁹⁷ “*Mukâta’a-i iskele-i Kal’a-i Belgrat ve Kal’a-i İslankamen ve Kal’a-i Takyel ve Varadin ve Harevik ve Paloşin? ve Vil maa tevabiha-i fî sene kâmile (Hızâne-i Âmire) 139.393*” Bkz. BOA. TT, 978, s. 880.

⁹⁹⁸ BOA. TT, 135, s. 4.

⁹⁹⁹ BOA. TT, 135, s. 15; Bkz. “*Der Nahiye-i Belgrat Hariç ez Defter Bac-ı bazar ve niyabet-i nefis-i Belgrat maa resm-i fuçı ve resm-i arus ve hasıl-ı monopolya ve öşr-i gallat ve kovan-ı kefare-i Belgrat ve resm-i dönüm-i bağat-ı müslümanan ve resm-i mahi ve resm-i gümrük-i iskele-i Belgrat (...) mir liva-i (...) ve mahsul-i dalyanha-i der âb-ı Sava ve Tuna fî sene 40.000*”

vergi çeşitleri sadece Belgrad ile ilgilidir.¹⁰⁰⁰ Burada gözüken toplam rakam 69.580 akçedir. Belgrad Kaza merkezinin toplam hâsılı bu tarihte 72.000 akçe¹⁰⁰¹ olarak verilmiştir. Dolayısıyla vergi kalemleri, gelir içindeki en büyük payı almıştır. 1561, 1572 ve 1585 tarihli mufassal defterlerde Belgrad Gümrük'ü ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılamamıştır.¹⁰⁰² 1582 tarihli icmal defterde limanın geliri bâc-ı bazar geliri ile beraber kaydedilmiştir. İlgili defterde limanın mukâta'a başlığı altındaki geliri bâc-ı bazar geliri ile 346.722 akçedir.¹⁰⁰³ (Çizelge 5.22.)

Belgrad Limanı'nın geliri ile ilgili en net bilgi 1741 tarihli tahrir defterindeki bilgidir. Kayıta iskelenin geliri diğer defterlerden farklı olarak tek başına verilmiştir. Bu kayda göre limanın geliri yıllık 720.000 akçedir.¹⁰⁰⁴ Yine aynı kayıta Tuna'da tutulan balıktan elde edilen gelirin 120.000 akçe olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁰⁵ Her ne kadar ilgili belgelerde görülmese de Ali Paşa Vakfıyesi'ndeki bir bilgidен Belgrad'da Balıkhane olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bu balıkhane kale varoşunda Tuna Nehri tarafında bulunmaktadır.¹⁰⁰⁶ Nehirlerden tutulan balıklar balıkhane de toptan veya perakende olarak satışa sunulmaktadır.

Osmanlı Devleti; Tuna ve Sava gibi büyük nehirlerde ticarî hareketliliğin artarak devamı ve güvenliğin sağlanması için ciddi gayret sarfetmiştir. Bu gayretin bir diğer nedeni Belgrad Limanı'nın askerî amaçlı olarak kullanılmasıdır. Balkanlar'da yapılacak her türlü seferin lojistik desteği kara veya deniz yoluyla Belgrad üzerinden olacaktır. Belgrad'ın muhkem bir kale olması, anbar ve mahzenlerin Belgrad'da olması burayı lojistik bir üs haline getirmiştir. Bununla beraber Osmanlı Devleti nehirler üzerinden hem askerî hem de ticarî faaliyetlerini yürüttüğünden dolayı güvenlik konusunda hassas davranmıştır. 1617 tarihli bir hükümde; *"Tuna Nehri'nin Eflak yakasından beri yakaya geçip fesat çıkardıkları duyulan eşkiyanın ele geçirilerek haklarından gelinmesi ve Tuna kıyılarının gereği gibi*

¹⁰⁰⁰ "Bac-ı bazar ve niyâbet nefsi-i kal'a-i Belgrad maa resm-i fuçî ve resm-i arus hasıl-ı menopolye ve küvvare-i kefare-i kal'a-i Belgrad ve resm-i mahi ve resm-i gümrük-i iskele-i Belgrad ve mahsul-i dalyanha-i der ab-ı Sava ve Tuna ve bad-ı heva ve martolos yazıldıkta birer filori alınır ve öşr-i şıra ve öşr-i gallat ahali-i kala-i varoş-ı mezbure 69.580" şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 247.

¹⁰⁰¹ **BOA. TT**, 187, s. 247.

¹⁰⁰² Bu üç defterde de şu kayıt vardır: "Mukâta'a-i Bac-ı sipah ve bac-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagat ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa yed-i angarya-i nefsi-i belgrad" Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 361; **BOA. TT**, 517, s. 373.

¹⁰⁰³ Kayıta "Ber mahsul-i iskele-i Belgrad ve bâc-ı bazar fî sene 346.722" şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s.2.

¹⁰⁰⁴ "Mukâta'a-i gümrük-i iskele-i Belgrad fî sene kıymet 720.000" şeklindedir. Bkz. **TADB. TT**, 18, s. 32

¹⁰⁰⁵ "Mukâta'a-i Mahsul-i mâhî-i nehr-i Tuna-i Belgrad'da...? Nehr-i Pojeça'da dörtte bir alınur. Fî sene kıymet 120.000" şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 18, s. 32.

¹⁰⁰⁶ Vakfiyede elli dönümlük bağın yeri tarif edilirken "yine nehr-i Tuna varoşu canibinde vâki' balıkhane ittisalında bir tarafı mihr-i can ve bir tarafı..." Bkz. **VGMA**, 736/3, s.160.

korunup eşkiyanın geçmesine fırsat verilmemesi” emredilmiştir.¹⁰⁰⁷ Yine başka bir hükümde “*Vidin’de Cırnaka nahiyesinin İstos ve Bristofça köyleri ahalisinden olup Tuna’dan geçip gelen haydut eşkiyasına yardım, yataklık ve kılavuzluk yapan kişilerin yakalanıp teftiş olunarak suçu sabit olanların haklarından gelinmesi*” emredilmiştir.¹⁰⁰⁸ Osmanlı’nın nehirlerdeki hedeflerinin başında güvenlik gelmektedir. Çünkü bu nehirler hem ticaretin gelişmesinde hem de ekonomik gücün artmasında etkilidir. Nehre kıyısı olan şehirlerin gelişmesinde bu ticarî faaliyet çok önemlidir. Bunlardan biriside Belgrad Limanı’dır.

Boyahâne mukâta’ası

Boyahâne; XVI. yüzyılda en önemli sanayi kolu olan dokuma sanayiinde kullanılan ipliklerin renklendirilmesi ve kumaşların boyanması için faaliyet göstermektedirler.¹⁰⁰⁹ İncelenen zaman aralığında Belgrad’da boyahane mukâta’asına rastlanılamamıştır. Fakat 1741 tarihli mufassal tahrir defterinde “boyahâne mukâta’ası” kaydı vardır. Belgrad’ın yıllık mukâta’a geliri 1.200 akçedir.¹⁰¹⁰ İncelenen zaman aralığında bu mukâta’a ile karşılaşmamış olunmasının nedeni bu işle uğraşanların kendi dükkân veya tezgâhlarında bu işle meşgul olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Yani devletten mukâta’a yoluyla iş yeri kiralamayıp kendi imkanları dâhilinde bu işi götürmeleri kayıtlarda gözükmemesinin bir nedeni olabilir.¹⁰¹¹

Dükkân Mukâta’aları (Mukâta’a-i Dekâkin)

Mukâta’a, mülkiyeti devlete ait olan dükkânların kiraya verilmesi ile elde edilen gelirdir. Bu mukâta’a ilk defa 1527 tarihli defterde rastlanılmaktadır. Defterde kapan vergisi ile beraber zikredilmiştir.¹⁰¹² Buradan elde edilen gelir 7.812 akçe olarak görülmektedir. 1582 tarihli icmal defterde ise bu mukâta’a kalemi müstakil verilmiştir. Buna göre; 3.240 akçe mukâta’a geliri elde edilmiştir.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁷ BOA. MD, 83, h:4; BOA. MD, 82, h:228.

¹⁰⁰⁸ BOA. MD, 82, h:165.

¹⁰⁰⁹ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 143.

¹⁰¹⁰ “Mukâta’a-i Boyahâne fî sene 1200” şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 18, s. 13a.

¹⁰¹¹ Aynı durum dericiler içinde geçerlidir. Kayıtlarda deri işi meşgul olan pek çok debbâğ kaydına rastlanılmıştır.. Hatta deri işi ile uğraşanların mahallesi olan “Debbâğın” mahallesi de olmasına rağmen kayıtlarda “Tabakhane Mukâta’ası”na rastlanılamamıştır. Bu da dericilik işi ile uğraşanların kendi imkanları dâhilinde bu işi yaptıklarını göstermektedir. Boyahâne konusu da bu şekilde olmalıdır.

¹⁰¹² Belgede “Mukâta’a-i Dekâkin-i Hassa, der nezd-i kapan, fî sene kâmile (Hızâne-i Âmire) 7812” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁰¹³ “Ber Mahsûl-i Dekâkin-i Hassâ der- varoş-ı mezbûr 3240” şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s. 2b.

Hamam Mukâta'aları (Mukâta'a-i Hamam-ı Hassa)

Hamamlardan elde edilen mukâta'a gelirleridir. 1527 tarihli defterde bu mukâta'a kalemi müstakil olarak verilmiştir. Buna göre 26.000 akçe gelir elde edilmiştir.¹⁰¹⁴ 1582 tarihli icmal defterde ise 19.333 akçe hamam mukâta'a geliri kaydedilmiştir.¹⁰¹⁵

Çizelge 5.21		
Belgrad Mukâta'aları (1527 Tarihli)		
Hashâ-i Padişah-ı Âlem-penâh		
Mukâta'a Vergi Türü	Mukâta'a Gelir Kalemi	Mukâta'a Geliri (fî sene)
Mukâta'a-i İskele-i Kal'a-i Belgrad ¹⁰¹⁶	İskele ve gümrük mukâta'aları	139.393
Mukâta'a-i İhtisâb ve Resm-i Kapan ¹⁰¹⁷	İhtisâb, daire-i kapan ve odahâ-i kapan (13 bâb dekâkin ve 6 bâb hücerât)	41.566
Mukâta'a-i Dekâkin-i Hassa ¹⁰¹⁸	İcârdaki dekâkin	7.812
Mukâta'a-i Şem'ihane-i Kâmile	-	21.167
Mukâta'a-i Hamam-ı Hassa ¹⁰¹⁹	-	26.002
Mukâta'a Toplamı	-	198.976

¹⁰¹⁴ “Mukâta'a-i Hamam-ı Hassa der varoş-ı kal'a-i mezbure fî sene kâmile (Hızâne-i Âmire)26002.” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁰¹⁵ “Ber Mahsul-i Hamam-ı Hassâ der-varoş-ı Belgrad der kenar-ı Tuna fî sene 19.333” şeklindedir. Bkz. **TDAB. TTD**, 18, s. 13b.

¹⁰¹⁶ Belgede şu şekilde geçmektedir: “Mukâta'a-i iskele-i Belgrad ve Kal'a-i İslanikamen ve Kal'a-i Takyel ve Varadin ve Harevik ve Paloşin ve Vil) maa tevâbihâ-i fî sene kâmile (Hızâne-i Âmire)” 139393” yani buradan elde edilen gelir sadece Belgrad İskelesi'ne ait olmayıp diğer kale gerlileri ile beraber deftere kaydolunmuştur. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁰¹⁷ “Mukâta'a-i ihtisâb ve resm-i kapan ve ihzâr ve ser asesân-ı kal'a-i mezbure maa dekâkin-i daire-i kapan ve odahâ-i kapan, 13 bâb dekâkin, 6 bâb hücerât (Hızâne-i Âmire) 41566” şeklinde geçmektedir. Yani bu gelir kalemine ihtisâb ve resm-i kapan yanında kapana ait olan ve gelir gelen 13 bâb dükkân ve 6 bâb hücerâtta dâhil edilmiştir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁰¹⁸ Belgede “Mukâta'a-i Dekâkin-i Hassa, der nezd-i kapan, fî sene kâmile (Hızâne-i Âmire) 7812” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁰¹⁹ “Mukâta'a-i Hamam-ı Hassa der varoş-ı kal'a-i mezbure fî sene kâmile (Hızâne-i Âmire) 26002” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

Çizelge 5.21 (devam) 240 TD¹⁰²⁰,ye Göre Mukâta'alar (1582 Tarihli)	
Ber Mahsûl-i İskele-i Belgrad ve Bâc-ı Pazar	346.722
Ber Mahsûl-i Hamam-ı Hassâ der-varoş-ı Belgrad der kenar-ı Tuna	19.333
Ber Mahsûl-i Dekâkîn-i Hassâ der- varoş-ı mezbûr (bâb 26)	3.240
Ber Mahsûl-i çayır ve bostan ve yağ zâviye-i Ahmed Ağa hâlâ der tasarruf-ı İsmail Mezbûre-i Hazret-i Mehmed Paşa	250
Ber Mahsûl-i ihtisâb ve ihzâriye ve kapan ve kervansaray ve resm-i kantar ve şem'hane ve gayri	62.000
Ber Mahsûl-i çayır-ı Beli, maa bostan mâ-i harîre der mukabale-i Belgrad	650
Ber Mahsûl-i Konuk nâm-ı diğeri Topci	2.230
Ber Karye-i Ripeşte	1.732
Ber Karye-i Velika-Sele	7.873
Mukâta'a-i Darphâne-i nefis-i Belgrad	12.000

¹⁰²⁰ Mukâta'a kaydının başında “Mukâta'a-i İskele-i Belgrad ve Niş ve Pançova ve ihtisab ve İhzar ve kapan ve Kervansaray ve Şemi'hane ve hammam ve icare-i dekkakin-i hassa ve öşr-i çayırhâ ve öşr-i harîre der mukabele-i Belgrad ve mahsul-i karye-i Konuk nam-ı diğeri Topci ve Ripeşte ve Velika-Sele tabi'-i mukâta'a-i mezbure fî sene 549.478” yazmaktadır. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s. 2

Çizelge 5.22 1561-1585 Mukâta’a Gelirleri		
1561 ¹⁰²¹	1572 ¹⁰²²	1585 ¹⁰²³
Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefis-i Belgrad	Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefis-i Belgrad	Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefis-i Belgrad
56.000	56.000	68.000

5.3.5. Arızı vergiler

Bu vergi türü zuhurata tâbi bir vergi türüdür. Yani ne zaman tahakkuk edip tahsil edileceği belli olmayan vergilerdir. Bu yüzden tahmini olarak defterlere yazılabilirler. Ayrıca tahrir defterlerinde *tayyârât* adıyla da geçmektedirler.¹⁰²⁴ Bu vergilere *bâd-ı hevâ* türü vergiler denilmektedir. Tahminî olarak yazılırken tımar arazisinin genişliği ve reâyânın nüfusu göz önünde bulundurulurdu.¹⁰²⁵ Bu vergilerin tasarruf hakkı tımarın statüsüne göre değişmektedir. Sadece serbest tımar sahipleri bunların tamamını tasarruf edebilirdi. Serbest olmayan tımarlarda ise tımar sahipleri bunu ancak yarısını almaktadırlar. Diğer yarısını ise subaşı veya sancakbeyi tarafından alınırdı.¹⁰²⁶

Bu başlık altında Belgrad Kazası ile ilgili mufassal tahrir defterlerinde geçen ârizî vergiler, defterlerde geçtiği şekliyle verilecek ve tanımlamaları yapılacaktır.

Bâd-ı hevâ türü vergiler

Mufassal tahrir defterlerinde bu vergi kalemi birkaç vergi türünün birleşmesi şekliyle verilmiştir. İncelenen beş mufassal defterde vergi türleri “*Bâd-ı hevâ ve resm-i arus ve resm-i fuçî ve cürm-ü cinayet*” şeklinde verilmiştir.¹⁰²⁷ Sadece 1527 tarihli defterde bazı köylerde “*resm-i fuçî*” müstakil olarak verilmiştir. Genelde bâd-ı hevâ türü vergiler içerisinden verildiğinden müstakil yazılan yerlerde bu vergi içerisinde değerlendirilmiştir.

¹⁰²¹ BOA. TT, 316, s. 361.

¹⁰²² BOA. TT, 517, s. 373.

¹⁰²³ TDAB. TTD, 184, s. 193a.

¹⁰²⁴ Halil Sahillioğlu, “Bâd-ı Hevâ” DİA, IV, 1991, s. 417-418.

¹⁰²⁵ Taşkın, “Rûsum-ı Örfiye”, s. 67.

¹⁰²⁶ Belgrad’da kanunnamelerde bu konuda tam bir bilgi yoktur. Eflâkân zümresinin bâd-ı hevâları için 1536 tarihli kanunda “ve bâd-ı hevâlarına sancakbeği mutasarrıf olup ve her karyeye mikdarlarına göre sancakb beği canibinden birer mikdâr buğday ve arpa ve bal ve yağ salınugelmiş imiş.” denilmektedir. Bkz. BOA. TT, 187, s. 19, ayrıca Bkz. M. Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta 1998, s. 159-160.

¹⁰²⁷ Karye-i Apopovaç; Bkz. BOA. TT, 978, s. 887; ayrıca Bkz. TDAB. TTD, 184, s. 193b.

Defterlerdeki bu vergi türünden elde edilen gelire bakıldığında; 1527 tarihli defterde 7.274 akçe bâd-ı hevâ alınmıştır. 1527 tarihli defterde Belgrad Kaza merkezi gelirleri arasında bu vergi türü kayıtlı değildir. Bu vergi türünden en fazla gelir 1585 tarihinde elde edilmiştir. Bu tarihte 11.784 akçe bâd-ı hevâ resmi alınmış, toplam hâsıl içerisindeki oranı %8 olmuştur. (Çizelge 5.23.) Defterlerde geçen *bâd-ı hevâ* türü vergiler aşağıda gösterilmiştir.

Resm-i arus

Resm-i arus gelin resmi olarak da bilinir.¹⁰²⁸ Serbest tımar sahiplerinin ve beylerbeylerinin nikâhlanan kız veya dul kadınların babalarından aldığı vergidir.¹⁰²⁹ Tımar sahiplerinin veya kale askerlerinin kızları evlendiğinde bu vergiyi beylerbeyi almıştır. Konar göçer bir toplulukta kız başka bir boya gelin olarak veriliyorsa nikâhta sipahiye 200 akçe verilir, kadın ise 100 akçe verilir.¹⁰³⁰ (Çizelge 5.23.)

Cürm-i cinayet

Osmanlı Devleti'nde ceza hukuku içerisinde suçlular işledikleri suçlar mukabili malî gücüne orantılı şekilde para cezası ödemeye mahkûm edilmişlerdir.¹⁰³¹ Reâyâ arasında adam öldürme, kavga, zina gibi asayiş olayı neticesinde oluşan suçların tamamı *cürm-i cinayet* altında kaydedilmiştir. Suçun işlenmesi esnasında veya sonrasında ilk müdahaleyi sipahi yapar, ardından olay mahkemeye intikal ettirilerek neticelendirilir.¹⁰³² (Çizelge 5.23.)

Resm-i fuçı

Resm-i fuçı defterlerde bâd-ı hevâ vergileri ile beraber zikredildiğinden bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu vergi türü pazara getirilen hamr yani içkiden alınan vergidir. Belgrad'da bağcılık yaygındır. Bunun neticesinde üzüm suyundan şarap yapılıp satılmıştır. Öncelikle yapılan bu şarabın öşrü alınır. Sipahi altındaki tımarı halkından para değil çoğunlukla şarap alır. Sipahi; topladığı bu şarapların hemen satmaz. İki ay veya daha fazla müddet bekler. Halkın şarapları mühürlenir ve beklenir. Bu bekleme süresine "*monopolye*" denir.¹⁰³³ Müslüman bağlarından, sahibi şarap yapmayıp turşu veya pekmez yapıyorsa, öşür alınmayıp dönüm başına altı akçe bağ resmi alınmıştır. Şarap yaparsa

¹⁰²⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987, s. 25.

¹⁰²⁹ Orhan Kılıç; *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 228.

¹⁰³⁰ Ünal Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", s. 68.

¹⁰³¹ Orhan Kılıç; *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, s. 228.

¹⁰³² Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", s. 67.

¹⁰³³ Belgrad ile ilgili kayıtlarda monopolye hasıllarının tutulduğu ve kaydedildiği görülmektedir. Kayıтта "*Bâc-ı bazar ve niyâbet nefs-i Belgrad maa resm-i fuçı ve resm-i arus ve hâsıl-ı monopolye ve kovan-ı kefare-i Belgrad ve resm-i mahî ve resm-i gümrük-i iskele-i Belgrad...*" şeklinde geçmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

kefereden alındığı miktarda öşür alınır, fakat bu şekil, müslüman babasından intikal eden bağlar içindir. Kendi diktiği bağlar içi ise resm-i dönüm alınmıştır¹⁰³⁴ Belgrad'da müslümanlar dönüm başı 4 akçe vermektedir. Ra'yyet yerlerinde bağları varsa yer sahibine öşür vermiştir. Sonra hamrı şehre getirirse fiçı başı altı akçe alınmıştır.¹⁰³⁵

1561 tarihli kanunname "fuçı resmi" ile ilgili hususlar yazılmıştır. Buna göre; "*Bir tımara hariçren fuçı ile hamr gelse, fuçı başına on beş akçe alınur. Ve bir ra'yyet kendü bağından hâsıl etdüğü hamr fuçısın açub satar olsa, sipahisine fuçı başına altı akçe verir*" denilmektedir.¹⁰³⁶ Yani fiçı açılmadan satmak maksadıyla getirilmişse on beş akçe, fiçı açılıp satılacaksa altı akçe resim verilecektir.

Âdet-i deştânî

Âdet-i deştânî "*Cerâim-i Hayvanât*" olarak da bilinir.¹⁰³⁷ Herhangi bir şahsın at veya davarı, başka bir kişinin ekinine girdiğinde ödediği cerîme yani para cezasıdır. Zarar gören ekin sahibine hayvan sahibi tazminat ödediği gibi, hayvanlarına sahip olamayarak başkasının malına zarar verdiğinden dolayı kendisine "beşer ağaç dahi" vurulması da emredilmiştir.¹⁰³⁸

Belgrad'da bu verginin 1561'den itibaren toplandığı anlaşılmaktadır.¹⁰³⁹ 1561 tarihli defterde 3.092 akçelik deştânî resmi toplanmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki oranı %0,7'dir. Aynı vergi 1585 tarihinde 3.815 akçe toplanmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki oranı %0,9'dur. (Çizelge 5.23.)

Mahsul-i haymengâh (konar-göçerler- çadırlılar)

Bu vergi Belgrad'a gelen ve yerleşik olarak bir yerde oturmayan ve bir yerden bir yere gezen bir nevi' göçebe hayat yaşayan insanlardan alınan vergi idi. Bunlardan gelip çadır kurup yerleştikleri yerlerde ziraat yapanlarda olmuştu. Bunlardan da *resm-i tapu'y-ı zemîn* adı altında vergi alınmıştır.¹⁰⁴⁰ Mufasssal tahrir defterlerinde 1572 ve 1585 tarihli defterlerde bu vergi kalemi kaydedilmiştir. Daha önceki üç defterde bu vergi kalemi yoktur.

¹⁰³⁴ Neşet Çağatay; "Osmanlılarda Reayadan Alınan Vergiler", s.488-489.

¹⁰³⁵ Kanunname "*ve şol müslümanlar ki; ra'yyet yerlerinde bağları vardır, yer sahibine öşrün virür, sonra hamrin şehre götürseler, fuçı başına altışar akçe resm verürler. Ve müslümanların bağlarından her dönüme dörder akçe alınur*" Bkz. BOA. TT, 187, s. 5.

¹⁰³⁶ BOA. TT, 316, s. 3-4.

¹⁰³⁷ Ünal Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", s. 68.

¹⁰³⁸ Yılmaz Kurt, *Adana Tarihi*, S.175.

¹⁰³⁹ 1536 tarihli defterde 41 akçelik bu vergiden toplandığı görülmekle beraber bütçe içerisinde yoğunluk 1561'den itibaren başlamıştır. (Tablo: 4.33.)

¹⁰⁴⁰ Çağatay, "Osmanlılarda Reâyadan Alınan Vergiler", s. 506

1572 tarihli defterde “*haymengâh*” vergisi olarak 6.851 akçe alınmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki oranı %1,6’dır. 1585 tarihinde ise; 12 791 akçe alınmıştır. Bu şekliyle toplam hâsıl içerisindeki oranı %3 olmuştur. (Çizelge 5.23.)

Resm-i tapu’y-ı zemîn

Çiftlik tasarruf eden reâyâ, sipahisine *resm-i tapu* adı altında miktarı mahalline göre değişen bir defaya mahsus olmak üzere bir resim ödemek mecburiyetindedir. Bu çoğunlukla arazinin bir yıllık mahsulatının kıymeti olarak telâkki edilmiştir.¹⁰⁴¹ Tapu resmi ödeyen reâyâ ölünceye kadar çiftliğini tasarruf eder sonra oğluna bırakabilir. Ölenin oğlu tekrar sipahiye tapu resmi vermez. Fakat ölen reâyânın miras bırakacağı oğlu yoksa çiftlik kardeşlerine paylaşılır. Kardeşleri sipahiye tapu resmi verir. Tapu resmini ödeyen kişi toprağın mülkiyetini değil sadece tasarruf hakkını almıştır.¹⁰⁴²

Belgrad Kazası’nda bu verginin 1572’den sonra alındığı görülmektedir. Bu da vergi kaleminin “*haymâneci*” sınıfından alındığı iddiasını güçlendirmektedir. Çünkü “*Mahsul-i Haymengâh*” vergisi aynı tarihte alınmaya başlanmıştır. Buraya bir şekilde gelip yerleşen bu zümreden ziraat ile meşgul olanlardan “*tapu resmi*” alınmıştır. Bu vergi 1572 yılında 7.788 akçe alınmıştır. Toplam hâsılat içerisindeki payı %1,4’tür. 1585 tarihinde ise 4 258 akçe alınmıştır. Toplam hâsıl içerisindeki oranı %0,7’dir. (Çizelge 5.23.)

Beyt’ül-mâl, mâl-i gâib, mâl-i mefkûd, yave ve kaçgun ve avalak

Eldeki tahrir defterlerinde “*Beyt’ül-Mâl ve mâl-i gâib ve mâl-i mefkûd, ve yave, ve kaçgun ve avalak*” adı altında vergi alınmaktadır. Bu vergiler müstakil olarak verilmeyip toplu şekilde kaydedilmiştir. (Çizelge 5.23.)

Beyt’ül mâl, mâl-i gâib, mâl-i mefkûd

Mirasçısı bulunmayan tereke beyt’ül-mâlden sayılır, vâris üç aya kadar ortaya çıkmazsa mirasa hazine el koyar. Ancak mirasçı, tereke hazine de olsa mirasçılığını ispatlarsa bunu almaya hak kazanır. Mirasçı ülke içinde ise mâl-i gâib, başka ülkede olup yeri bilinmezse mâl-i mefkûd hükmüne girer. Tereke, beyt’ül-mâlcıye bu durumda bir sene bekletildikten sonra verilir.¹⁰⁴³ (Çizelge 5.23.)

¹⁰⁴¹ Neşet Çağatay; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reâyanın mîrî Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları” **IV. Türk Tarih Kongresi**, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1952, s. 430.

¹⁰⁴² Mehmet A. Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, s. 162.

¹⁰⁴³ Sahillioğlu, “Bâd-ı Hevâ” s. 417; Ü. Taşkın, “Rûsum-ı Örfiye”, s. 68.

Resm-i yave ve kaçgun ve avalak

Bir tımar arazisinde başı boş olarak tutulan hayvan demektir.¹⁰⁴⁴ Böyle hayvanlar bir ay bekletildikten sonra sahibi çıkmazsa bulana ait olur ve ondan *resm-i yave* veya *resm-i kaçgun* adında bir vergi alınır.¹⁰⁴⁵ (Çizelge 5.23.)

Çizelge 5.23 1527-1585 Arası Belgrad'da Ârizî Vergiler											
		1527	TGİY	1536	TGİY	1561	TGİY	1572	TGİY	1585	TGİY
Bâd-ı Heva ve resm-i arus ve resm-i fuçî ve cürm-ü cinayet	Köy	7274	1,9	7285	2	8443	8	8435	7,2	11784	8
	Kaza M.	--	--	--	--	30000		30000		35208	
Adet-i Deştânî		--	--	41	--	3092	0,7	3380	0,8	3815	0,9
Resm-i Tapu-yı Zemîn	Köy	--	--	--	--	--	--	6763	1,4	3168	0,7
	Kaza M.	--	--	--	--	--		1025		1090	
Mahsul-i Haymengâh-ı gayr-i ez cizye		--	--	--	--	--	--	6851	1,6	12791	3
Mahsul-ı Beytü'l-mal-i amme ve hasa ve mâl-i gâib ve mefkûd ve yave ve kaçgun ve avalak		--	--	--	--	--	--	10056	2,4	13167	3
Kaza M.: Kaza Merkezi, TGİY: Toplam Gelir İçindeki Yüzdesi											

5.4. Tahrir Defterlerine Göre Narh Fiyatları

Narh bir mala resmî makamlarca konulan azamî fiyattır. Narhın caiz ve adil olup olmadığı hususunda İslam âlimleri arasında çeşitli görüş ayrılıkları olmasına rağmen¹⁰⁴⁶ Osmanlılar halkın refahının sağlanmasını temin amacıyla bu müesseseye büyük önem vermişlerdir.¹⁰⁴⁷

Narh fiyatlarının tespiti, kadının huzurunda olmak üzere ilgili esnafın idarecileri ve muhtesibin hazır bulundukları halde yapılırdı. Tespitler sırasında halkın menfaatleri ön planda tutulmakla beraber, esnafa da daima mahsulün veya mamulün cinsine ve elde

¹⁰⁴⁴ Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", s. 68-69.

¹⁰⁴⁵ Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Hayvanlardan Alınan Vergiler", **I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri** 30 Mart-1 Nisan 2006, (edt: Abdullah Özen), Elazığ 2006, s. 239.

¹⁰⁴⁶ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti Tarihi** (Ed: E. İhsanoğlu), İstanbul, 1999, s. 562.

¹⁰⁴⁷ İbrahim Erdoğan; "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme" **OTAM**, Sayı:11, Ankara 2000, s. 136-137.

edilmesi için gerekli hammadde ve emeğin cins ve miktarına göre %10-15, çok emek harcamış olanlarda ise %20 oranında bir kar bırakılmaya çalışılırdı. Bu durum muhtelif tarihlerdeki kanunnamelerde yer almaktadır.¹⁰⁴⁸

Kırsaldaki hububâtın miktar ve kıymeti takdir edilirken de kıtlık ve bolluk senelerinin farklarını ortadan kaldırmak için üç senenin mahsul ortalaması dikkate alınırdı.¹⁰⁴⁹ Bu şekilde öşür miktarlarını tespit eden tahrir komisyonları akçe olarak tutarın belirlenmesi için defteri hükümet merkezine göndermekte ve narh fiyatları padişah huzuru ile tayin edilmektedir.¹⁰⁵⁰ Fakat tahrir eminleri narhın tespiti için kadılardan narhı gösteren hüccetlerde getirmektedir.¹⁰⁵¹

Mufassal tahrir defterinde sipahinin reâyânın mahsullerinden aldığı öşür bazen aynî bazen nakdî olabilmektedir. Fakat genel temâyül öşrûn aynî olarak alınması usulüdür.¹⁰⁵²

Burada önemli bir husus, tahrir defterlerindeki dirlik sahiplerinin tasarruf ettikleri meblağın belirlenmesi için zaruri olan mahsul fiyatlarının tespiti konusudur. Her ne kadar reâyâ elde ettiği mahsulün öşrûnü aynî olarak ödese de, sipahi tımarının temelini öşür teşkil ettiği için öşre tâbi mahsulün birim fiyatının bilinmesi şarttır.¹⁰⁵³ Ancak bu oran sabit olmayıp ürünün durumuna, ticarî fiyat oynamalarına, yağış ve mevsimlerin durumuna göre değişikliğe uğrayabilmektedir. Bazen değişiklik yılda birkaç defa yapılabilmektedir.¹⁰⁵⁴

Merkezde tespit edilen fiyatların yani resmî narhın halk arasında cari olan gerçek fiyatlardan tamamen farklı oldukları malumdur. Nitekim öşrûn nakdî alındığı zamanlarda sipahilerin öşür bedellerini tahrir defterlerinde öngörülen narh üzerinden değil günlük narh (*narh-ı rûzî*) üzerinden almak istemeleri halkın gadre uğramasına yol açtığından öşrûn aynî olarak alınmasına karar verilmiştir.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁴⁸ Özer Ergenç; XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 104. (Burada yer alan 1562-1563 tarihli kanunname, muhtesip olan kimsenin kadı vasıtasıyla ona on dört üzere narh vermesini, o yerin ayan ve ihtiyarlarındna ve emekçilerinden kimseler ile hesabı yapıp ona göre ona on dört (%40) karla narhın tespiti emredilmiştir.)

¹⁰⁴⁹ Ahmet Güneş, “Tahrir Defterleri...” s.11

¹⁰⁵⁰ Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri”, II, s. 40.

¹⁰⁵¹ İnalçık, **Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid**, Giriş, XIX.

¹⁰⁵² Barkan, **Kanunlar**, s. 146.

¹⁰⁵³ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 154.

¹⁰⁵⁴ Erdoğan, “İhtisap Müessesesi ve Muhtesiplik”, s. 137.

¹⁰⁵⁵ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 155.

Çizelge 5.24 1527-1585 Arası Belgrad'da Narh Fiyatları										
Cinsi	1527		1536		1561		1572		1585	
	BF	1 K F	BF	1 K F	BF	1 K F	BF	1 K F	BF	1 K F
Gendum	28	3,5	32	4,0	56	7	72	9	72	9
Şair	21	2,6	24	3,0	32	4	40	5	40	5
Mahlût	21	2,6	44	5,5	32	4	36	4,5	40	5
Alaf	15	1,9	16	2,0	32	4	32	4	32	4
Çavdar	21	2,6	24	3,0	32	4	40	5	40	5
Erzen	21	2,6	24	3,0	32	4	40	5	40	5
Şıra	8	--	15	--	30	--	35	--	10	--
BF: 1 lokna birim fiyatı, 1 K: 1Kilefiyatı										
Şırada ölçü birimi medre, diğerlerinde loknadır										

Tabloda şıra hariç verilen rakamların ölçü birimi loknadır. Daha öncede ifade edildiği üzere bir lokna sekiz İstanbul kilesine denk gelmektedir.¹⁰⁵⁶ Dolayısıyla burada verilen birim fiyatları İstanbul kilesi ile sekiz kileye denk gelen rakamlardır. Birim fiyatları lokna üzerinden hesap edilmiş hemen yanına 1 kileye denk gelen fiyatı yazılmıştır. Rakamlara bakıldığında her tahrirde genelde bir yükselme göze çarpmaktadır. Özellikle temel besin maddesi olan buğday (gendum) yaklaşık altmış yıllık bir süre zarfında iki buçuk kat artmış ve 28 akçeden 72 akçeye çıkmıştır. Bir diğer deyişle bir kilesi 1527 tarihli tahrirde 3,5 akçe iken 1585 tarihli tahrirde 9 akçeye çıkmıştır. Alafta 1561'den itibaren hiçbir artma olmamıştır. (Çizelge 5.24.)

Şıra'da Sırbistan'da ölçü birimi olarak medre¹⁰⁵⁷ kullanılmıştır. Bir medre 44 okkaya denk gelmektedir. Günümüz ölçüsü ile yaklaşık 56,32 kg'dır. Yani tabloda verilen birim fiyatı defterlerde geçen ölçü birimi olan medre üzerinden verilmiştir. 1527 tarihli defterde bir

¹⁰⁵⁶ Lukne şeklinde de okunur. Hububât ölçülerinde kullanılan bir birimdir. Kanunnâmede “pazarlarda müsta'mel olan lokna sekiz kiledir” der. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5-6. Eflâklardan talep edilen bu hususla ilgili kanunnâmede “Buğdayda ve arpada hâliyâ livâ-i mezbure müceddeden yazıldıkda zıkr olan mukabele-i sâlâriyye vaz' olunan buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa ki İstanbul kilesi ile yedi kile olur” demektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 5; İstanbul kilesi= 18 okka, 350 dirhem= 24.125 kg. Bkz. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi** C.1, s. 444.

¹⁰⁵⁷ Kanunnamede “şire medresi on pintedir. Karta dahi itlâk olunur. Ve her pinte dört vukiyye ve yüz altmış dirhemdir. Ol takdirce her medre kırk dört vukiyye olur” denmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 4-5. Bu şekli ile bir medre=10 pinte=44 okka=56.32 kg'dır. Bkz. Akgündüz, **Kanunnameler**, C.5, İstanbul, s. 354.

medre 8 akçe olarak tespit edilmiştir. 1536, 1561 ve 1572 tarihli defterlerde fiyatı ikiye hatta üçe katlanan şıra 1585 tarihinde 10 akçeye kadar düşmüştür. (Çizelge 5.24.)

Bu fiyat artışlarının halka nasıl yansıdığı konusu üzerinde durulması gerekmektedir. 1527 yılında buğdayın kile başı 3,5 akçe olan fiyatı 1585 yılında 9 akçe olmuştur. 58 yıllık bir sürede buğdayın fiyatı yaklaşık üç katına çıkmıştır. 1527 yılındaki bir akçe ile 1585 yılındaki bir akçenin alım değeri aynı mıdır? Öncelikle kayıtlarda Belgrad'da kullanılan akçenin yerel para birimleri karşısındaki veya İstanbul akçesi karşısındaki değeri belirtilmemiştir.¹⁰⁵⁸ Bu sebeple yapılan değerlendirme de Belgrad'da İstanbul akçesi kullanıldığı kabul edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda fiyatlar ve enflasyon üzerine araştırma yapan Şevket Pamuk, İstanbul ve büyük şehirlerdeki fiyat hareketlerinden yola çıkarak, 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın ortalarına kadar fiyatların beş kat arttığını, İstanbul'un bu dönemde önemli bir enflasyon dalgası yaşadığını ifade eder.¹⁰⁵⁹ İstanbul'daki fiyat eğilimlerinin 16. yüzyılda Balkanlar'da ki fiyat eğilimleri ile benzer olduğu, İstanbul'daki fiyat artışlarının burada da yaşandığı bilinmektedir.¹⁰⁶⁰ 1520-1529 yılları arasında bir akçe içerisindeki gümüş oranı 0.66 gramdır. Bu oran 1560-1569 yılları arasında 0.61 grama düşmüştür. 1580-1589 yılları arasında ise yapılan tağşişlerle daha da düşerek 0.31 grama gerilemiştir. Yani 1520-1529 yılları arasındaki bir akçe 1580-1589 yıllarındaki arasındaki akçeye göre ortalama %50 daha değerlidir. Bir diğer ifade ile 16. yüzyılın sonlarında bir akçe yüzyılın ilk çeyreğindeki bir akçeye göre %50 değer kaybetmiştir.¹⁰⁶¹ Bu izahat çerçevesinde Belgrad'daki fiyat hareketlerine bakacak olursak 1527 yılında bir kile buğdayın fiyatı 3,5 akçeye denk gelmektedir. 3,5 akçe, içindeki gümüş gramından dolayı 2.31 gram gümüşe denk gelir. 1585 yılındaki buğdayın fiyatı 9 akçedir. Bu yıllarda akçe içindeki gümüş ortalama 0.31 gramdır. Buna göre 9 akçe 2,79 gram gümüşe denk gelmektedir. Daha anlaşılır bir ifade ile paranın alım gücü azalırken, fiyatlar yükselmiştir. Para değer kaybetmiştir. Bu da halka enflasyon olarak yansımıştır. Halkın elindeki para aynı kalırken alım gücü azalmıştır. Belgrad'daki fiyat artışları da bu sebeple halka olumsuz yansımıştır. Zaten 16. yüzyılın sonlarına doğru Avusturya savaşlarından kaçan askerlerin Belgrad ve civarındaki köylerde asayiş bozması, tımar sahiplerinin savaşlarda hayatlarını kaybetmeleri üretimi olumsuz etkileyen faktörlerdir. Üretimin azalması ekonominin bozulmasına neden olmuştur. Devlet kısa vadede para

¹⁰⁵⁸ Meselâ Adana'da Halep akçesi kullanılmaktaydı. Osmanlı akçesinin kullanımı 1526'dan sonradır. Bir Osmanlı akçesi 2,5 Halep akçesine denkti. Bkz: Yılmaz Kurt, **Adana Tarihi**, s.115

¹⁰⁵⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası, 2010, s.110

¹⁰⁶⁰ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi**, s.110-111

¹⁰⁶¹ Akçe içindeki gümüş değerleri ile ilgili bkz: Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi**, s.111 (Tablo 1 kısmı)

temini için tağşiş politikası¹⁰⁶² takip edince bu da paranın değer kaybetmesine ve halkın alım gücünün azalmasına neden olmuştur.

5.5. Tahrirlere Göre Belgrad'ın Geliri

Bu başlık altında genel olarak Belgrad Kazası'nın köylerden ve kaza merkezinden gelen toplam hâsıl durumlarına bakmaya çalışılacak, toplam kaza geliri içerisinde hangi gelir kalemlerinin daha fazla yekûn teşkil ettiği irdelenecektir.

Osmanlı Devleti, Belgrad'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra buradaki yapılanmasını klasik ve stabil bir Osmanlı şehri yapılanmasından ziyade, bir “*serhat şehir*” ve “*askerî üs*” olarak teşkilatlandırmıştır. Özellikle Budin'in hâkimiyet altında alınması ile Belgrad Orta Avrupa ve Balkan seferlerinde “*lojistik bir üs*” olarak kullanılmış, Osmanlı savunmasının “*derin mihenk noktası*” olmuştur. Yani Orta Avrupa ve Balkan seferlerinde ordunun erzâk ve mühimmât olarak takviye edilebildiği, gerektiğinde ordunun ikamet edebileceği, sığınabileceği ve uzun süre savunabilecekleri güvenli bir kale olarak organize edilmiştir. Bu sebeple bölgenin bir fetih bölgesi olması, özellikle Avusturya ile sürekli mücadele halinde olunması buradaki sınırların da sık sık değişmesine neden olmuştur. Bunun en önemli göstergesi de incelenen zaman aralığı 64 yıl gibi bir zaman dilimi olmasına rağmen eldeki mevcut beş mufassal tahrir defterinin olması, ayrıca Belgrad ile ilgili bölümü eksik olan Kanunî dönemine ait 437 numaralı mufassal tahrir defterini de sayarsak altı defterin varlığı buradaki sınır değişikliğindeki hareketlenmeleri göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple defterler arasında köy sayıları, nüfus hareketleri ve ekonomik göstergelerde ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

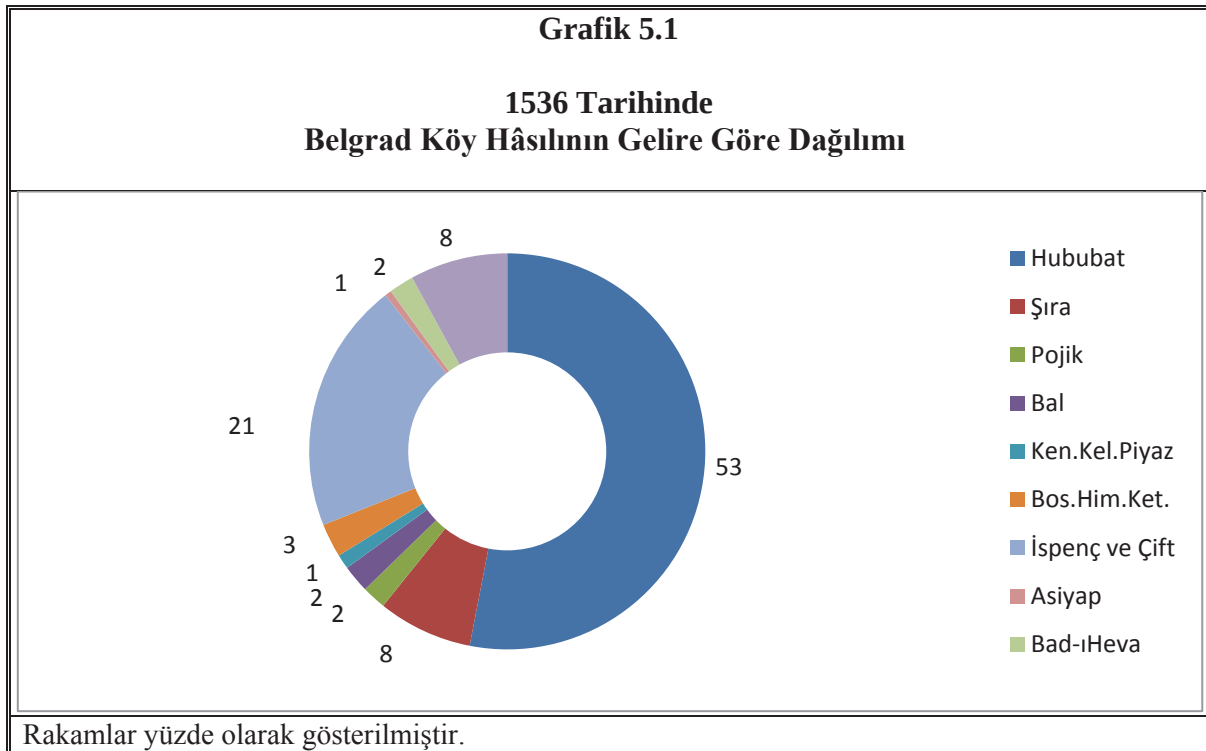
Çizelge 5.25					
1527-1585 Arası					
Belgrad'a Bağlı Köy ve Kaza Merkezi Toplam Hâsıl Durumları					
Tarih	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Top	378.376	359.987	355.330	406.263	419.053
Şehir Top	--	72.000	115.385	125.151	160.000
Gen Top	378.376	431.987	470.715	531.414	579.053
Top: Toplam					

¹⁰⁶² Osmanlı'daki tağşiş politikaları için bkz: Hüseyin Kaleli, “Osmanlı Madenî Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri” Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisâdî ve İdarî Bilimler Fakültesi, C.7, S.2, 2002, s.189- 206.

Bu bilgiler muvâcehesinde Belgrad'ın gelir durumuna bakılacak olursa, köy gelirlerinde 1527 tarihli defterde 378.376 akçe olan hâsıl geliri 1536 tarihli defter de 359.987 akçeye gerilemiştir. Kaza merkezindeki gelirler de sürekli bir artış göze çarpmaktadır. (Çizelge 5.25.) Yukarıda vergiler kısmında da anlatıldığı gibi şehir gelirleri genelde mukâta'a gelirlerinden oluşmaktadır. Fakat bu gelir kalemleri ayrı ayrı yazılmadığından gelir türlerinden elde edilen hâsılı bulmak işimizi zorlaştırmaktadır.¹⁰⁶³

Kazanın köy gelir kalemleri arasında en büyük payı hububât üretimi tutmaktadır. 1536 tarihli deftere göre; toplam köy hâsılınıda hububâtın oranı %53, 1585 tarihinde ise %38 olarak verilmiştir. (Grafik 5.1. ve 5.2.) İkinci önemli gelir kalemi ise kişisel vergi kalemleri içerisinde değerlendirilen resm-i ispenç ve resm-i çift vergisi gelmektedir. Bu iki verginin 1536 tarihindeki oranı %21, 1585 tarihindeki oranı ise %14'tür. 1536 tarihine nazaran 1585 tarihinde bâd-ı hevâ vergisinde ciddi bir artış olduğu görülmektedir. (Çizelge 5.23. ve 5.14.)

Bir diğer göze çarpan gelir türü sıra geliridir. Araştırmanın ilgili bölümünde değinildiği üzere Belgrad'da önemli oranda bağcılık yapılmaktadır.¹⁰⁶⁴ 1536 tarihinde bu üretim kaleminden elde edilen hâsıl toplam gelir içerisinde %8 oranında bir paya sahiptir. (Çizelge 5.4. ve 5.8.) 1585 tarihinde ise bu oran daha da artmış, %11'e çıkmıştır.

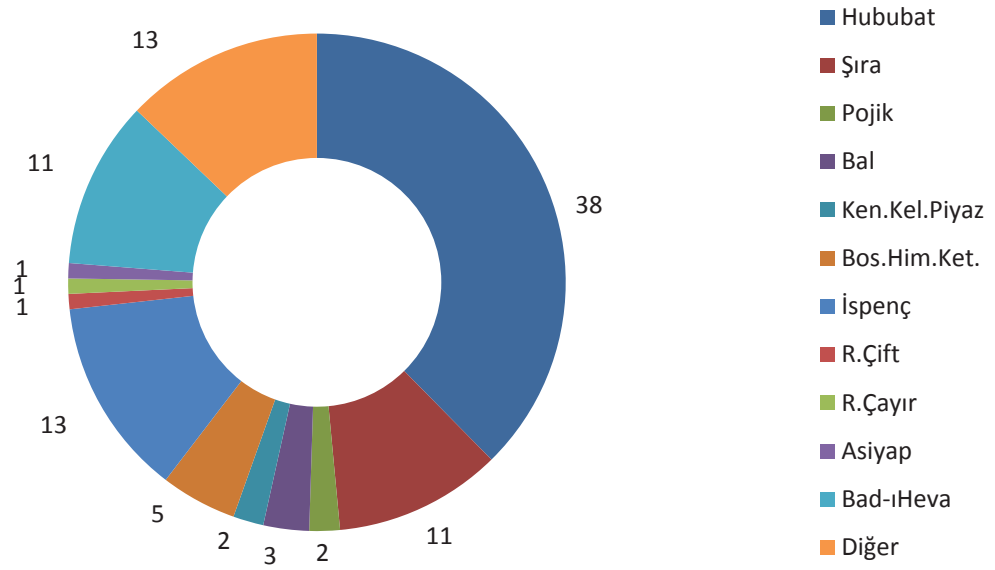

¹⁰⁶³ Bkz. Maktu' Vergiler ve Mukâta'a Başlığı.

¹⁰⁶⁴ Bkz. Şıra Öşrü ve Bağcılık Başlığı.

Grafik 5.2

**1585 Tarihinde
Belgrad Köy Hâsılının Gelire Göre Dağılımı**

Rakamlar yüzde olarak verilmiştir.

Liste 5.11
1527-1585 Arası
Belgrad’a Bağlı Köylerin Hâsıl Durumları

	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl
Acotovça	1933	--	--	--	--
Açva-Novaç	--	--	1500	1839	2000
Aponodoça	--	--	2023	2020	2000
Baçoviçe	693	1100	1368	1368	2000
Apopovaç	845	--	--	--	--
Arnayeva	1658	1488	--	--	--
Badloviçe	--	1300	--	--	--
Balevaç/Balyevaç	--	4300	4300	5252	1700
Bakovaç/Takovaç	--	--	1657	--	--
Bakuca	--	--	--	1657	1657
Bana/Dolna Bana	5000	3600	6326	6600	7000
Bariç	2019	1172	1419	1772	1776
Bataşine	3930	2859	3300	3058	1200
Beline	5773	2800	4015	4312	4500
Beline Selişte	2396	1450	--	--	--
Belo-Potok/Belo-Potik	1620	1935	3281	4086	4000
Belo-Virele	2100	3500	4757	5728	5000
Belo-Polye	5275	2800	--	--	--
Boliçiçe	1272	1400	--	--	--
Borak/ Borika	5923	4200	6322	6022	4000
Besne	2280	--	--	--	--
Bolne Sebovik	800	--	--	--	--
Bozaryovçe/ Pojarefçe	3137	2800	--	--	--
Bozanofça	2005	--	--	--	--
Burusnik	2450	1500	1844	1544	1600
Buyonova	720	1200	--	--	--
Çağlan/ Çağalan	2389	2553	3019	3090	4500
Çasterine	1714	2156	1500	2163	2700
Çirlen/ Çirlani	4000	2898	--	8715	8715
Dirlupe	1212	1400	2017	2875	3000
Debrenovaç/ Roska	--	--	1566	566	1000
Drajenik/ Drajevik	3255	2924	3319	3319	3000
Dolna İslaniçe/ Slançe	566	1050	6213	7997	7997
Dolna Dolan/Dolani	1074	1262	1851	1262	1500
Dolna Bistriçe	3144	3500	3990	4352	3000
Dolna Kokorin	2491	2000	--	--	--

Liste 5.11 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl
Dolna Moştaniçe	1802	1200	1161	2217	2217
Dolna Oparna/ Oparina	3757	1827	3445	3171	5990
Dolna Ostrujviçe/ Ostrujniçe	6497	5200	5997	8133	9400
Dolna Porçani	2199	1200	903	1216	1400
Dolna Radofçe/ Radovçe	3103	2800	1260	2800	2000
Dolna Seliçe	1810	1600	4400	2900	2000
Dolna Sebovik	--	3077	3700	3200	3000
Dolna Şemsin	1595	1800	--	--	--
Dragobofça/ Dragolofça	532	568	--	--	--
Dranova/ Varaska	300	1280	--	--	--
Glat	2190	1550	2320	3530	3000
Gligorofça	3496	2500	4154	4892	3500
Edinova/ Erinova	--	--	2652	2652	4000
Galukeriçe	4812	3400	4022	5797	5600
Glofçi	672	900	1400	1803	2000
Gorna Darusava	--	1000	2556	1559	2000
Delişte	--	--	--	1732	1732
Goden	2031	1455	--	--	--
Gonovçe/Gonofçe	814	800	--	--	--
Goreniçi	1893	1400	--	--	--
Gorosko/ Hasadelek	684	--	--	--	--
Gorna Bekariçe	2900	2000	--	--	--
Gorna Dolani	2122	1637	3088	3088	3000
Gorna İslaniçe/ Slançe	1719	550	6503	9591	9591
Gorna Kokorin	2030	2200	--	--	--
Gorna Moştaniçe	3460	3200	3767	3887	3000
Gorna Oparina/Oparna	2747	2136	2681	3737	1500
Gorna Porçani	2100	1716	3000	4000	4000
Gorna Radofçe/ Radovçe	3915	2800	--	--	--
Gorna Sebovik/ Seboyek	1263	2000	2451	3025	4000
Gorna Sibniçe	3028	2800	--	--	--
Gorna Soyone	1562	--	--	--	--
Gorna Şemsin/ Şemçin	874	1000	--	--	--
Gorna ve Dolna Zaçi	2900	3075	--	--	--
Gorna Seniç	--	2800	2393	4688	4688
Gorna Sevine/ Sevne	--	--	475	480	480
Hırsovaç/ Hraltonik	3181	3000	2832	4738	3500
Homeska/ Kinezofça	2282	1412	2436	2633	2700
Hüseyinofça	--	1233	1708	1936	500

Liste 5.11 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl
İhmelak	1999	1360	1400	820	500
İstaniçe	1778	2000	2320	1779	1400
İstopofça	--	4325	2700	3400	4000
İstoynik/İslatine	938	1400	3833	2756	6000
İvyevaç	--	--	755	1132	999
Herbine	1986	1400	--	--	--
Hamorik/ Hamirik	--	4800	--	--	--
Hırboçeva	5268	--	--	--	--
Hirçin	1630	2500	--	--	--
İbovaç	--	931	--	--	--
İçvetovçe	--	1500	--	--	--
İstibkoyovaç	4329	--	--	--	--
İstubline	3000	4200	--	--	--
İsvitodovçe	887	4000	--	--	--
İvançi	1362	1300	--	--	--
İvaniçe	4959	2800	--	--	--
İvlaşka/ Vlaşka	3400	4200	--	--	--
Jupanci	--	1400	--	--	--
Kamaniçe	--	--	1139	2520	2500
Kapar	2295	1400	874	1052	800
Karaağaç	4158	1400	--	--	--
Kravide	2369	2200	2800	3729	5600
Kiyeva	1500	1500	2800	2383	2200
Konatiçe	1695	3200	4650	6018	3400
Konuş	245	400	--	--	--
Kular/ Benu-Sava	2800	2400	3741	3400	3600
Koşarine	--	--	727	537	600
Kuruçiçe/ Kuruşiç	2633	1500	1400	2023	3023
Kumodrag	4791	3946	14364	10364	15500
Kutlova	--	250	--	--	--
Leskovaç	4995	3600	2711	2245	4500
Lozovik/ Lozonik	--	100	805	--	--
Lupoşniçe/ Lupoşte	5000	--	3507	3459	3460
Leştani/ Leştan	4238	4000	--	--	--
Ligofça/ Liogorovçe/ Kiyofça	1713	1500	--	--	--
Lubatine	3590	3800	--	--	--
Lukova	4114	4000	--	--	--
Lukova-İslatine	2324	2000	--	--	--
Mahnik	3618	4200	3395	3200	4000

Liste 5.11 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl
Maryofça	3950	2500	772	1262	2000
Medoşofçe	2111	1600	2800	4017	4000
Miryeva/ Miryovçe	1600	1600	11067	17564	17564
Mirkosava/ Pirkosava	1861	1600	2700	2557	2800
Mislotin	550	549	1780	3700	5000
Nenedevaç	1359	2600	861	1000	1900
Orişlan/ Oşlan	2056	2990	6226	6226	7740
Pasenak	499	777	1792	2783	3000
Pıran	--	--	6464	--	--
Potpeke	--	--	2106	3000	4000
Pridvoriçe/ Vinçaç	2502	4400	4117	4117	4000
Progoroliçe/ Progolçe	2345	2000	2800	2241	2200
Radovçe/ Gorna Radofçe	--	--	1903	3007	3500
Rahovaç	--	1400	518	518	900
Rakofça/ Rakoviçe	1157	1400	3990	3109	4000
Resnik	4332	2967	4256	4258	4300
Repişte	2326	3000	3473	--	--
Rajoniç/ Rajonovçe	4760	--	4200	4870	4000
Ruşan/ Ruşag	1579	1838	4303	1333	3550
Sakulne	3798	3000	3683	4704	3100
Silakova/ Silakovçe	1400	1400	2372	3197	3197
Saykovaç/ Sakovaç	746	1600	2695	3002	3500
Sirmic/ Sirmice	--	1772	3015	3000	3600
Sokolok/ Sokolova	4482	3500	4200	6134	6134
Sredne Moştaniç	3654	2527	3795	2678	2700
Sredne Ostrujniçe	1847	2500	2226	2200	3500
Suha Jelejnik	4200	4200	3430	3430	3500
Şuşoviçe/ Şeşuleç	744	1000	485	612	1400
Teştan/ Peştan	--	--	4135	5411	5411
Tırnani	--	500	432	3196	400
Tirboşniçe	--	800	1400	1744	1500
Travinak/ Travnik	1642	1500	3693	3660	3500
Turleva	1400	1500	1853	2622	1200
Ustublene	--	--	5047	5063	5000
Vukotine	4300	2800	3397	4484	3000
Velika-Sele	3576	4500	5750	7873	7873
Viniç/ Vinçe	4163	4200	8880	7000	10000
Viranik	788	622	1270	1270	2500
Viranikva/ Viranik	--	?	1564	1563	1600

Liste 5.11 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl
Virbova/ Virbovna	3069	2800	3955	3955	4000
Vireliçe	2569	2200	4408	4862	4000
Vişiniçe	--	--	13686	21329	21329
Yayınç/ Yayınç	3112	3200	4970	4270	5000
Zuka/ Zuçe	1230	1566	2323	2742	1300
Zetun/ Konuk	--	--	--	2230	2230
Mahorik	4064	--	--	--	--
Makolone	350	--	--	--	--
Meguluj/ Meguluje	--	700	--	--	--
Miladonovçe/ Miladonovaç	2341	1200	--	--	--
Nemeni Kuke	--	3061	--	--	--
Ofçar	4170	4200	--	--	--
Okrulofça/ Okrulogiçe	1464	1500	--	--	--
Orilofça/ Orolova	2051	2029	--	--	--
Ostroviçe/ İstonik	2816	1804	--	--	--
Pavlovça	2651	2200	--	--	--
Popovik	2855	3000	--	--	--
Pudarçi/ Pudariçi	1589	1500	--	--	--
Prajonofça/ Bruzonofça	--	2300	--	--	--
Pribeşe/ Perbis	--	1500	--	--	--
Radoykofça	2155	1200	--	--	--
Ralik	1233	1080	--	--	--
Raykofça	2436	1500	--	--	--
Ribniçe	1397	2100	--	--	--
Ripotek	7087	1479	--	--	--
Rogaça/ Glogovaç	--	3476	--	--	--
Rozaniçe	--	4200	--	--	--
Sadum	3868	2800	--	--	--
Seldinçar	2991	3093	--	--	--
Sene	1120	2599	--	--	--
Sisoyovaç/ Sisiivaç	2507	1899	--	--	--
Tihanovaç	1392	1000	--	--	--
Turçik	2625	2500	--	--	--
Turkol/ Ruçi	1797	1400	--	--	--
Turska-Reka	1655	2865	--	--	--
Virbiçe	707	900	--	--	--
Vuçenaç	2192	1400	--	--	--
Zaklopaç	4602	2900	--	--	--
Gorna Darasava	--	1000	--	--	--

Liste 5.11 (devam)	1527	1536	1561	1572	1585
Köy Adı	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl	Hâsıl
Gorna Soyone	--	1000	--	--	--
Gorna Tırnava	--	2547	--	--	--
Şarovine	--	1833	--	--	--
Oramlovaç	894	--	--	--	--
Oronik	1017	--	--	1021	1000
Ravestine/ Ostine	--	--	274	9000	10000
Mendic	--	--	--	--	1000
Koneva	--	--	2999	--	--
İskovaç/ İslatine	--	--	--	--	500
İnova/ Tulcı	--	--	3818	--	--
Gorna Berudelen	--	--	--	250	500
Gorna Prudan	--	--	250	--	--
Perikalaka	--	--	140	140	300
Banegak ?	--	--	--	--	--
Vavdine	--	--	245	240	100
Boleç/ Gevaç	--	3000	--	--	--
Belovaç	3085	--	--	--	--
Lubçine	--	2539	--	--	--
Hâsıl Toplamları	378376	359987	355330	406263	419053

5.6. Kaza Gelirinin Dağılımı (Has, Zeâmet Ve Tımar)

Yukarıda ifade edildiği gibi Osmanlı toprakları mîrî, vakıf ve mülk arazi olarak tasarruf edilmiştir. Mîrî arazi klâsik Osmanlı sisteminde has, zeâmet ve tımar olarak işletilmiştir. Belgrad Kazası'nda vakıf hisseleri dışında kalan bütün gelir hâslar, zeâmetler ve tımarlar arasında taksim edilmiştir. Zaten tahrirlerin yapılışının esas gayesi de tımar sisteminin tesis edilmesi dolayısıyla devletin asker ihtiyacının karşılanmasıdır.¹⁰⁶⁵

5.6.1. Hâslar

Osmanlı Devleti'nde mîrî arazi rejiminin uygulandığı yerlerde devlete ait gelir kaynaklarının bir kısmı "*hazine-i hümayun*"a alınmakta, bir kısmı ise dirlik sahiplerine yaptıkları vazife veya mükellefiyetler karşılığı tecvîh edilmektedir. Doğrudan devlet hazinesine alınan gelir kaynaklarına "*hâssahâ-i padişah-ı âlem-penâh*"¹⁰⁶⁶ veya "*havâss-ı hümayun*" denmektedir.¹⁰⁶⁷ Padişah haslarını teşkil eden gelirler genel olarak iki başlık altında toplanabilir. Bunlar mahsulat (Köy ve mezra'aların vergi geliri) ile maktu'âttr (mukâta'aların gelirleri). Bunların dışında zeâmet ve tımar köyleri içerisinde bulunan

¹⁰⁶⁵ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 167.

¹⁰⁶⁶ **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁰⁶⁷ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 167.

cizye, âdet-i ağnam gibi bir kısım maktu' vergiler de padişah haslarına aittir. Bu gelirler dirlik sahiplerine tevcih edilemez.¹⁰⁶⁸

Belgrad Kazası'nda ilk padişah hassı köylerine 1561 tarihli defterde rastlanılmıştır. 1561'de beş köy ve bir manastır "*padişah hasları*" içerisinde değerlendirilmiştir.¹⁰⁶⁹ Bu köylerin toplam hâsılları 11.721 akçedir.(Çizelge 5.26.) Padişah hâssı içerisinde yer alan "*Manastır-ı Hriskakor*" *Parliçe* Karyesi nezdinde bulunmaktadır.¹⁰⁷⁰ Ayrıca *İnova* Karyesi'nde bir de mezra'a bulunmaktadır¹⁰⁷¹ Padişah Hâssı olarak kaydedilen bu köyler *Bariç*, *İnova*, *Bakovaç*, *Repişte* ve *Dolna Moştaniç*'tir. (Çizelge 5.26.) 1572 yılında ise padişah hassı için ayrılan köylerin arttığı tespit edilmiştir. *Velikasele*, *Gorna Seniç*, *Sokolok*, *Çirlen* ve *Zetun* köyleri 1561 tarihinde yoktur. 1572 tarihinde ise bu köyler padişah hassı olarak ayrılmıştır.¹⁰⁷² 1572 tarihinde 37.397 akçe padişah hassı olan köylerden gelir elde edilmiştir. Köylerdeki toplam hane sayısı 223'tür. 1585 tarihinde ise 1572 tarihinde kaydedilen *İnova* köyü kayıtlı değildir. Ayrıca 1561 ve 1572 tarihinde kayıtlı olan *Manastır-ı Hristakor*'da 1585 tarihinde kayıtlı değildir. 1585 tarihinde padişah haslarından elde edilen gelir 37.018 akçedir. *İnova köyü* ve *Hristakor Manastırı*'nın 1585'te padişah hassı olarak kayıtlı olmaması gelirin düşmesinde etkili olmuştur. (Çizelge 5.26.)

Çizelge 5.26 1561-1585 Arası Padişah Hassı Olan Köyler						
KA	1561		1572		1585	
	HN	HS	HN	HS	HN	HS
Bariç	11	1419	14	1772	12	1772
İnova Nam-ı Diğer Tulcı	33	3818	36	2230	--	--
Takovaç/ Bakovaç	12	1657	14	1657	20	1657
Repişte	20	3473	20	1732	27	1732
Dolna Moştaniçe	10	1161	16	2217	16	2217
Velikasele	--	--	35	7873	46	7873
Gorna Seniç	--	--	27	4688	37	4688
Sokolok	--	--	30	6134	29	6134
Çirlen	--	--	28	8715	36	8715
Zetun (Topçuköy)	--	--	--	--	39	2230
Manastır-ı Hristakor	2	193	3	379	--	--
Toplam	88	11.721	223	37.397	262	37.018
HN: Hane, HS:Hâsıl, KA:Köy Adı						

¹⁰⁶⁸ Mehmet A. Ünal, **Harput**, aynı yer.

¹⁰⁶⁹ 1536 tarihli defterde bu köyler "*Hâssahâ-i Hazret-i Padişah-ı Âlem-penâh Hâlidallâhu Hilâfete*" başlığı altında verilmiştir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 22.

¹⁰⁷⁰ "*Manastır-ı Hriskakor nezd-i Karye-i Parliçe*" şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 24.

¹⁰⁷¹ "*Mezra'a-i Beriva mezkûr karyenin ekinliğidir.*" Şeklinde geçmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 22.

¹⁰⁷² **BOA. TT**, 517, s.23-27.

Mukâta’alarda, tahrirlerde genellikle padişah hasları içerisinde yerini alır. Belgrad Kazası’nda durum farklı değildir. Belgrad Kazası içerisinde yer alan mukâta’aların “*padişah hasları*” içerisinde değerlendirildiği görülmektedir.¹⁰⁷³ Belgrad Kazası’nda mufassal defterlerde mukâta’alarla ilgili ayrıntılı bilgi 1527 tarihli ve 1582 tarihli 240 numaralı icmal tahrir defterinde vardır. 1527 tarihli mufassal defterinde “*padişah hâssı*” geliri olarak 235.940 akçe bir gelir elde edilmiştir. 1582 tarihinde ise bu gelir 434.425 akçeye çıkmıştır. (Çizelge 5.27.). Eldeki mevcut defterlerde Belgrad’da “*padişah hâssı*” olarak ayrılan mahsulât ve maktu’ât kayıtları mevcut iken, bağlı bulunduğu Semendire Sancağı, dolayısıyla da sancakbeyine ayrılan bir hâs kaydına rastlanılmamıştır. Bu hususla sadece 1531 tarihli icmal defterde “*Bâd-ı hevâ*” türünden vergilerin sancakbeyine verildiği kaydedilmiştir.¹⁰⁷⁴ Daha sonraki defterlerde bu kayıt mevcut değildir. Belgrad’daki mîrî arazinin daha çok tımar olarak tasarruf ettirildiği, bunlarında büyük çoğunlukla “kale mustahfizları”na kullandırıldığı görülmektedir.

1527 tarihindeki mukâta’alarda İskele geliri 139.393 akçe olarak verilmiştir. Fakat bu gelir sadece Belgrad’a ait bir gelir değildir. Bu gelirin içerisinde *İslanikamen Kalesi, Takye Kalesi, Varadin, Harevik ve Vil*’den elde edilen gelirler de dâhildir. (Çizelge 5.27.) İhtisab, kapan, dükkân kiralari ile ilgili mukâta’alarda müstakil kaydedilmeyip beraber kaydedilmiştir. Buralardan elde edilen gelir 41.566 akçedir. Müstakil kaydedilen mukâta’a gelirleri ise şem’hane ve hamam gelirleridir. Şem’hane geliri olarak 21.167 akçe hamam geliri olarak ise 26.002 akçe mukâta’a geliri elde edilmiştir. (Çizelge 5.27.) 1582 tarihli icmal defterde de mukâta’a gelirlerinden İskele geliri ile bâc-ı Pazar geliri beraber kaydedilmiştir. Bu ikisinden elde edilen gelir 346.722 akçedir. Hamamlardan elde gelir 19.333 akçedir. İhtisab, kapan ve kervansaray ile kantar gelirleri beraber kaydedilmiştir. Bunlardan elde edilen toplam gelir ise 62.000 akçedir. Çayırardan elde edilen mukâta’a geliri ise 2.230 akçedir. (Çizelge 5.27.)

¹⁰⁷³ BOA. TT, 978, s. 880, bu defterde Kaza Merkezi’ndeki mukâta’aların tamamı “*hâssahâ-i padişah-ı alem-penâh*” başlığı altında verilmiştir.

¹⁰⁷⁴ 65.000 akçelik bir gelir gözükmektedir. Bkz. BOA. TT, 135, s. 15.

Çizelge 5.27
Belgrad’da Tahrir Defterlerine Göre
Padişah Hâslarına Ayrılan
Mukâta’a ve Köyler

1527	
Mukâta’a-i iskele-i Kal’a-i Belgrad ve Kal’a-i İslanikamen ve Kal’a-i Takyel ve Varadin ve Harevik ve Paloşin ve Vil maa tevâbiha-i fî sene kâmile	139.393
Mukâta’a-i ihtisab ve resm-i kapan ve ihzar ve ser asesân-ı kal’a-i mezbure maa dekakin daire-i kapan ve odahâ-i kapan, 13 bab dekâkin, 6 bab hücerât	41.566
Mukâta’a-i dekâkin-i Hassa, der nezd-i kapan, fî sene kâmile	7.812
Mukâta’a-i Şem’hane fî sene-i kâmile	21.167
Mukâta’a-i Hamam-ı Hassa der varoş-ı Kal’a-i mezbure fî sene-i kâmile	26.002
Toplam	235.940
1536	
Bac-ı bazar ve niyabet nefsi-i kal’a-i Belgrad maa resm-i fuçî ve resm-i arus hâsıl-ı menopolye ve küvvâre-i kefere-i kal’a-i Belgrad ve resm-i mâhi ve resm-i gümrük-i iskele-i Belgrad ve mahsul-i dalyanha-i der âb-ı Sava ve Tuna ve bâd-ı heva ve martolos yazıldıkta birer filori alınır ve öşr-i şıra ve öşr-i gallât ahali-i kala-i varoş?-ı mezbure	69.580
Toplam	69.580
1561	
Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefsi-i Belgrad	56.000
Bariç	1.419
İnova Nam-ı Diğer Tulcı	3.818
Takovaç/ Bakovaç	1.657
Ripeşte	3.473
Dolna Moştaniçe	1.161
Manastır-ı Hristakor	193
Toplam	67.721

Çizelge 5.27 (devam) 1572	
Mukâta'a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa' yedi angarya-i nefis-i Belgrad	56.000
Toplam	56.000
1582	
Ber mahsûl-i iskele-i Belgrad ve bâc-ı pazar	346.722
Ber mahsûl-i hamam-ı hassâ der-varoş-ı Belgrad der kenar-ı Tuna	19.333
Ber mahsûl-i dekâkîn-i hassâ der- varoş-ı mezbûr (bâb 26)	3.240
Ber mahsûl-i çayır ve bostan ve yağ zâviye-i Ahmed Ağa hâlâ der tasarruf-ı İsmail Mezbûre-i Hazret-i Mehmed Paşa	250
Ber mahsûl-i ihtisâb ve ihzâriye ve kapan ve kervansaray ve resm-i kantar ve şem'hane ve gayri	62.000
Ber mahsûl-i çayır-ı Beli, maa bostan mâ-i harîre der mukabale-i Belgrad	650
Ber Mahsûl-i Konuk nâm-ı diğer Topci	2.230
Toplam	434.425
1585	
Mukâta'a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa' yedi angarya-i nefis-i Belgrad	68.000
Toplam	68.000

5.6.2. Zeâmetler

Osmanlı tımar sistemi içerisinde geliri 19.999 akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere *zeâmet* adı verilmektedir. Bu toprakları tasarruf edene ise *zâim* denilmektedir.¹⁰⁷⁵

Belgrad'a ait "*tımar tevcihât*" defterlerinde XVI. yüzyıla ait Belgrad'dan verilen zeâmet kaydına rastlanmamıştır. Zeâmetle ilgili ilk defter XVII. yüzyılın sonlarına ait olan 1698 tarihli 418 numaralı "*Derdest Defteri*"dir.¹⁰⁷⁶ Bu defterde Belgrad köylerinden beş tanesinin zeâmet olarak verildiği görülmektedir. Defterde dikkat çeken hususlardan birisi bazı yerlerin iki kişiye "*hisseli*" şekilde verilip zeâmet olarak kaydedilmiş olmasıdır.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁵ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 178.

¹⁰⁷⁶ Derdest defterleri için Bkz. Emine E. Özünlü, "Derdest Defterlerinin Kaynak Değeri Üzerine Bir Deneme: 943 Numaralı Ayntab Derdest Defteri'nin Analizi" **Bilig**, A. Yesevî Üniversitesi, Kış 2011, sayı:56.

¹⁰⁷⁷ Bana Karyesi, 28.200 akçe ile zeâmet olarak verilmiştir. Fakat hisseli olarak verilmiştir. İlgili gelirin 14.100 akçesi Mustafa, diğer yarısı da İbrahim isimli şahsa aittir. Bkz. **TADB. TTD**, 418, s. 2a.

Bir diğ er husus ze amet verilen ki şilerin baba adları ile kaydedilmeyip, y uzlerinin ve boylarının tasvir edilerek kaydedilmesidir.¹⁰⁷⁸

�izelge 5.28 1698 Tarihli Derdest Defterine G�re Belgrad'da Ze�amet Durumları						
Z�imin Adı	Tarihi	Miktarı	Toplam	Karye	KTOY	ZTOY
D. İbrahim	1695	14.100	28.200	Bana	Belgrad	Semendire
D. Mustafa	1698	14.100				
D. Hasan	1702	20.000	20.000	Boraka	Belgrad	Semendire
D. Ahmed	1698	42.000	42.000	Te�tan	Belgrad	Semendire
D. Osman	1703	11.500	23.000	Brusnik	Belgrad	Semendire
D. Abdullah	1703	11.500				
D. Receb	1696	17.000	17.000	Bele-Virele	Belgrad	Semendire
D: Derdest, KTOY: Karyenin Tabi Oldu�u Yer, ZTYO:Ze�ametinin Tabi Oldu�u Yer						

Tabloda Bele- Virele Karyesi'nde ze amet tasarruf eden Receb isimli şahsın gelirinin 17.000 olduğu görülmektedir.¹⁰⁷⁹ Bir sipahinin tasarruf ettiği 10-15 bin akçelik tımar ter akkilerle beraber 20 bin akçeye ulaşır veya geçerse buna da ze amet denilmektedir. Fakat bu "icmall  ze amet" sayılmaz.      mahl l kaldığında terakkiler bozulup başkalarına hisseler halinde verilir. Dolayısıyla gelir d  t   nden "icmall  ze amet" sınıfına girmez.¹⁰⁸⁰

Çizelge incelendiğinde Bana Köyü'ndeki 28.200 akçe olan ze amet İbrahim ve Mustafa adındaki ki şilere pay edilmiştir. Aynı  ekilde Brusnik Köyü'ndeki ze ametinde pay edildiği görülmektedir. Ze ametler içinde en fazla olanı 42.000 akçelik ze ametle Ahmet'e ait olanıdır. Bu ze amet Te tan Köyü'ndedir. ( izelge 5.28.)

5.6.3. Tımarlar

Barkan tımarı "Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masraflarını karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden kendi n m ve hesaplarına tahsili sel hiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada

¹⁰⁷⁸ "Derdest-i Ahmed, orta boylu, el  gözlü, açık ka lı f  27 Safer sene 110, değer 6000" İlgili defterdeki hemen hemen tüm kayıtlar bu şekildedir. Genelde tariflerde göz rengi de i tirilmi tir. Bkz. **TADB. TTD**, 418, s. 13a.

¹⁰⁷⁹ Ayrıca Bkz. **TADB. TTD**, 418, s. 3a.

¹⁰⁸⁰ Bir kimsenin üzerine 20 bin akçelik bir ze amet kaydedilirse buna icmall  ze amet denir. Bu ze amet mahl l kaldığında 20 binden eksik tevcih edilemez. Bkz. Mehmet A.  nal, **Harput**, s. 179.

bilhassa defter yazılarındaki senelik geliri 19.999 akçeye kadar olan askerî dirliklere verilen isim”¹⁰⁸¹ olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda prekapitalist ekonomik düzeyde büyük ve kuvvetli bir devleti ayakta tutabilmenin özgün ve başarılı bir yolu olarak kendini dayattığı bir sistem şeklinde yorumlanmaktadır. Doğu ve Batı’da çeşitli dönemlerde türlü şekillerde var olmuş ve uygulanmış olan benzer usuller, Osmanlı İmparatorluğu’nda tımarlı sipahi denilen bir eyalet süvari ordusunun teşkilatlandırılmasında asırlarca başarıyla kullanılmıştır.¹⁰⁸²

Osmanlı Devleti’nde tımar sistemi temelde üç önemli fonksiyonu yerine getirmiştir. Bu fonksiyonlardan ilki, sistemin askerî yönüdür. Devlet, tımar sistemi sayesinde dönemin şartları çerçevesinde toplanması mümkün olmayan miktardaki vergiyi sipahiye tahsis ederek, büyük bir harcamaya girmeden muazzam bir orduya sahip olmuştur. Sistemin ikinci fonksiyonu idarî yönüdür.¹⁰⁸³ Devlet, görevlendirdiği ve doğrudan merkeze bağlı olan askerlerle hâkimiyetini ülkenin dört bir yanında hissettirmektedir. Bu şekilde merkezdeki devlet hem reâyânın güvenliğini sağlayabilmekte hem de tehdit unsurlarını ortadan kaldırabilmektedir. Sistemin üçüncü fonksiyonu ise malî yönüdür. Eski dünyanın şartları itibarıyla devletin mali örgütü organize edecek görevli yetiştirmesi ve finanse etmesi mümkün değildir. Miri arazide tımar sistemi vasıtasıyla devlet, eyaletlerden toplanacak aynı vergiler için çok sayıda memur görevlendirmekten kurtulmakta ve vergi kaynağını da güvence altına almaktadır. Böylece topraklarının büyük bir kısmını kontrol altında tutan devlet, merkezi hazineden yüklü harcamalar yapmadan dönemin şartları itibarıyla güçlü bir orduya da sahip olmaktadır. Sistemin fonksiyonel yönüne dair açıklamalar bu çerçevede şekillenirken, Osmanlı iktisadiyatına dair eski ve yeni açıklamalar ve modellemeler de var olmaktadır.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸¹ Bu tanım, tahrir sürecinin tamamlanmasının ardından bir eyalete ve sancağa ait vergi ve gelirlerin has, zeamet ve tımar olmak üzere üç dirlige ayrılması ve kişilerin rütbe ve derecelerine göre tevcih edilmesi durumu olarak da açıklanabilir. Bkz. Barkan, “Tımar”, İA, C.XII/I, s. 286.

¹⁰⁸² Prekapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu toplumlarda, para kullanımı yaygın olmadığı için toprak kirası veya vergi biçimindeki artık değerın nakdi olarak tahsil edilmesi mümkün değildir. O günün koşulları içerisinde aynı olarak toplanan ürünlerin pazara taşınarak paraya çevrilip, merkezi devletin asker ve memurlarına maaş olarak dağıtılması yine mümkün gözükmemektedir. H. Veli Aydın, “Tımar Sisteminin Kaldırılması Süreci ve Bazı Değerlendirmeler”, OTAM, Sayı: 12, 2001, s. 66.

¹⁰⁸³ Leyla Aksu Kılıç, **Tarihî Süreç İçerisinde Tımar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)**, Gazi Üniversitesi, Ankara 2012 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 35.

¹⁰⁸⁴ Osmanlı elitinin iktisadî hayatla ilgili tavırlarında anlaşılması son derece güç verilerle karşılaşmış olması, Genç’in, bu tavırları “Osmanlı yönetim elitinin zihni koordinat sistemi” diye adlandırdığı bir model yoluyla yorumlamasıyla sonuçlanır. Başka bir ifadeyle, Osmanlı yönetim elitinin ekonomi ve devlet yönetimine yaklaşımlarındaki neredeyse paradoksal unsurlar, Genç tarafından önerilen üçlü teorik model, yani provizyonizm, fiskalizm ve gelenekçilik ilkeleri yardımıyla açıklanacaktır. Provizyonizm ilkesi (iaşe ilkesi), ekonomik faaliyetin amacının insanların ihtiyaçlarının karşılanması olarak anlaşılmasıdır. Böylece, bu ilke

Tımar tasarruf eden kişinin yaptığı görev ve icrâ ettiği fonksiyona göre ve gelirlerine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Meselâ gelirine göre tımarı “*Tezkereli tımar* ve *Tezkeresiz tımar*” olarak iki grupta mütalaâ edebilir.¹⁰⁸⁵ *Tezkereli tımar* senelik geliri 5.000 akçeden fazla olan ve merkezden verilen tımarlardır. *Tezkeresiz tımar* ise; beylerneyi ve vezirler tarafından tevcih edilebilen tımarlardır. Sancakbeyinin tavsiyesi ve Divan-ı Hümayun’un uygun görmesi neticesinde tımar sahibi olacak şahsın eline “*berât-ı âlî şân*” verilmektedir.¹⁰⁸⁶

Bir tımar arazisi “*kılıç*” denen ve hiçbir zaman bölünmeyen, tımarın başlangıcını teşkil eden çekirdek kısımdan ve “*terâkki*” denen, terfiler yoluyla sonradan eklenen kısımdan oluşur.¹⁰⁸⁷ Kılıç tımarının parçalanması câiz değildir. Fakat birden fazla kişiye tevcih edilebilir. Terâkkiler ise parçalanıp başkalarına verilebilir. Tımar babadan oğula geçecekse sadece “*kılıç*” kısmı oğula kalır.¹⁰⁸⁸

Tımar statülerine göre iki kısımda mütalaâ edilmiştir. Bunlar “*serbest tımarlar* ve *serbest olmayan tımarlar*” dır. *Serbest tımarlar* yüksek rütbeli devlet adamlarının tasarruf ettikleri tımarlardır. Bunların arasında defterdar, alaybeyi, çeribaşı, subaşı, dizdar, divan katipleri bulunmaktadır.¹⁰⁸⁹ *Serbest olmayan tımarlar* ise daha çok sipahilerin tasarruf ettikleri tımarlardır. Serbest tımar sahipleri, şer’î vergilerin yanında *rüsûm-ı serbestiye* veya *niyâbet ve bâd-ı hevâ* adlarıyla anılan vergileri tasarruf edebilirler.¹⁰⁹⁰ Serbest olamayan tımar sahipleri ise, bu gelirleri sancakbeyi veya subaşı ile paylaşmıştır. Ayrıca serbest tımar sahipleri kendileri sefere gitmekle mükellef olmadıkları gibi yerlerine “*cebelü*” gönderirler.¹⁰⁹¹ Bunu yapmadıkları durumlarda tımarının bir yıllık gelirine el konulur, yani

doğrultusunda “üretilen mal ve hizmetlerin, mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması esas hedef” olacaktır. Öte yandan gelenekçilik ilkesi, bir iktisadî politika ilkesi olarak “üretim ve tüketimin dengede” tutulması, yani “düzenlemelerin değişmeden kalmasını sağlamak”, daha geniş toplumsal bir bağlamda ise kadîm olanın iyi olarak görünmesidir. Genç’in modellemeye çalıştığı “zihni koordinat sistemi”nin üçüncü ayağı ise fiskalizm ilkesidir. Fiskalizm devlete ait gelirlerin en yüksek düzeye çıkarılması ve bunun dolaylı bir sonucu olarak harcamaların kısılması anlamına gelmektedir. Genç geliştirdiği bu üçlü model ile Osmanlı elitinin özellikle devlet ve ekonomi yönetimindeki kararlarının bir açıklamasını sunmaya çalışır. Bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 60-67.

¹⁰⁸⁵ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 181.

¹⁰⁸⁶ Feridun Bey, **Münşeât**, II, s. 304.

¹⁰⁸⁷ Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulanması” C.9, **Türkler**, Ankara 2002, s. 903.

¹⁰⁸⁸ Acun, “Klasik Dönem” s. 903.

¹⁰⁸⁹ Halil İnalçık, “Tımar”, **Encyclopedia of Islam**, 2nd Edition, VoliX, BriU, Leiden, 1999, s. 505

¹⁰⁹⁰ Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 181.

¹⁰⁹¹ Acun, “Tımar Sistemi ve Uygulanması”, s. 903.

müsadere edilir. Serbest olamayan tımar sahipleri bizzat sefere katılmak zorundadır. Sefere katılmadığı takdirde tımarı elinden alındığı gibi çok ağır cezalara maruz kalabilirler.¹⁰⁹²

Belgrad kazası'ndaki tımarların durumları

Bu başlık altında Belgrad Kazası tımarları hakkında bilgi verilirken temelde dört tımar tevcihat defteri üzerinde durarak konu irdelenmeye çalışılacaktır. Tarihi bilinen ilk defter 1560 tarihli olan 330 numaralı defterdir. Bunun dışında Kanunî dönemine ait olan fakat tarihi verilmemiş olan bir defter daha vardır. Bu defter 429 numaralı tımar defteridir. Bu defter 1560 numaralı defterden önce olması gereklidir. Çünkü 1527 ve 1536 tarihinde Belgrad'da tahrir olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu defter araştırmada 1536 tarihli olarak düşünülmektedir. Bu iki defterin dışında tarihsiz olan ve içerik olarak 1560 tarihli deftere benzeyen 1042 numaralı defter bulunmaktadır. Fakat bu defter ile ilgili herhangi bir tarih verilememektedir. Defterdeki kayıtlardan bu çıkarılamamıştır. Ayrıca “*Zeâmetler*” başlığı altında bahsedilen 1698 tarihli 418 numaralı derdest defteri bulunmaktadır.¹⁰⁹³

Belgrad ile ilgili tımarların ekser çoğunluğu kale mustahfızlarına tahsis edilmiş olan tımarlardır. Bunların dışında da tımarlar olmakla beraber kale mustahfızları için ayrılan tımarlar daha fazladır.

Çizelge 5.29 Gelirlerine Göre Tımarların Dağılımı 1536-1560				
	Kanunî Dönemi Başı 1536	%	Kanunî Dönemi Sonu 1560	%
1400-5999	273	95	284	99,1
6000-9999	10	3	--	
10000-20000	5	2	1	0,5

Belgrad Kazası'ndaki tımarlar tabloda görüleceği üzere 1.400 akçeden başlamaktadır. Bunun sebebi bu tımarların kale mustahfızlarına maaş karşılığı verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. (Çizelge 5.29) Bir köyün veya bir kaç köyün tımarı toplanarak bu mustahfızlara “*hisse*” usulü pay edilmiştir.¹⁰⁹⁴ Toplam tımar miktarı sipahilerin statülerine göre pay edilerek tevcih edilmiştir. Tımar verilecek kişi kale dizdarı ise incelenen üç

¹⁰⁹² Mehmet A. Ünal, **Harput**, s. 181.

¹⁰⁹³ 418 Numaralı derdest defteri dışında Belgrad ile ilgili 417 numaralı ve 1780 tarihli bir derdest defteri daha bulunmaktadır. İlgili defter araştırma konusunun zaman aralığında olmadığından burada irdelenmeyecektir.

¹⁰⁹⁴ Dolne Sebovik Köyü'nün tımarı 3700 ve Bataşine Köyü'nün tımarı 2300 toplamda ise 7000 akçedir. Bu 7000 akçelik tımarı Ali İskalar, Alagöz Arnavud, Mahmud b. Mehmed, Bâli b. Hızır, Yusuf birader-i Kul 1400'er akçe olarak pay etmiştir Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 56-57.

defterde, “Büyük Kale”nin dizdarı ise¹⁰⁹⁵ 12.000 akçe tımar tevcih edilmektedir.¹⁰⁹⁶ “Kal’a-i bölme” tarafında dizdar 5.600 akçe tımar tevcih edilmektedir.¹⁰⁹⁷ Kale kethüdâlarına 1042 numaralı defterde 5.000 akçe¹⁰⁹⁸, 330 numaralı defterde 5.769 akçe¹⁰⁹⁹; 1536 tarihinde ise 3.000 akçe¹¹⁰⁰ tımar tevcihi yapıldığı görülmektedir.

Belgrad’ın bir üs- şehir olarak yapılması tımarların bu şekilde verilmesinde etkili olmuştur. Mustahfızlardan “*serbölük*” olanlara 1.500¹¹⁰¹ akçelik tımar, er olan mustahfızlara ise 1400¹¹⁰² akçelik tımar verildiği görülmektedir. (Liste 5.12.)

1536 tarihli deftere göre; sadece kale mustahfızlarına verilen tımar miktarı 399.156 akçedir. Ayrıca mustahfızlar dışında yaptıkları işler mukabili tımar tevcihi yapılanlara verilen miktar 136.565 akçedir. Toplamda verilen tımar miktarı 535.721 akçedir. (Çizelge 5.29.) Kanunî döneminin sonuna tekabül eden 1560 tarihli deftere göre 403.940 akçedir. Fakat bu defterde sadece kale mustahfızları ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Dolayısıyla sadece bu iki tımarı karşılaştırınca %1,2’ lik bir artış söz konusudur.

Çizelge 4.40’da görülen 6.000 akçe ile 9.999 akçelik olan aralıkta 1536 tarihli defterde 10 kayıt var iken 1560 tarihli defterde yoktur. Bunun sebebi bu aralıkta 1536 tarihli defterde mustahfız dışında vazife yapanların kaydedilmiş olması, diğer defter de ise kaydedilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. (Çizelge 5.30)

Belgrad Kazası Tımar Beyleri

Tımar sahiplerinin isimleri arasında *Durak*, *Oruç*, *Alagöz*, *Arslan*, *Kurt*, *Bâli* gibi Türkçe isimlere çokça rastlanmaktadır. Bununla beraber İslamî kökenli isimlerle de karşılaşılır. Bu adların başında *Mahmud*, *Mehmed* (*Muhammed*), *İsmail*, *Mustafa*, *İbrahim* gelmektedir. İsimler 1536 ve 1560 tarihli defterlerde babalarının isimleri ile beraber *Ahmed b. Mahmud*, *İbrahim b. İsmail* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu uygulama muhtemel bir karışıklığın önüne geçmek için yapılmış olsa gerektir. Ayrıca 1698 tarihli derdest defterinde tımar sahipleri isimlerinden önce yüz şekli ve boy şekli olarak tarif

¹⁰⁹⁵ Belgede bu “*mustahfızân-ı kal’a-i Belgrad*” şeklinde geçer. Bkz. **BOA. TT**, 1042, s. 42; bir de belgede “*mustahfızân-ı kal’a-i bölme-i Belgrad*” vardır. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 88.

¹⁰⁹⁶ **BOA. TT**, 330, s. 48; **BOA. TT**, 1042, s. 48, **BOA. TT**, 429, s. 268.

¹⁰⁹⁷ **BOA. TT**, 429, s. 341; 1560 tarihli defterde bu kısımdaki dizdara 5200 akçe tımar tevcihi yapılmıştır. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 88.

¹⁰⁹⁸ **BOA. TT**, 1042, s. 43.

¹⁰⁹⁹ **BOA. TT**, 330, s. 64.

¹¹⁰⁰ **BOA. TT**, 429, s. 268.

¹¹⁰¹ “*Tımar-ı Ahmed b. Abdullah Serbölük*” Bkz. **BOA. TT**, 429, s. 269.

¹¹⁰² “*Tımar-ı Ramazan b. Mehmed 1400*” Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 65.

edilmiştir.¹¹⁰³ Bu tariflerde “orta boylu ela gözlü açık kaşlı” şeklinde tarifler yapılmıştır. Fakat işin ilginç yanı defterde hemen hemen herkese aynı tanımlamaların yapılmış olmasıdır. Sadece bir iki kayıta göz renkleri değişmiştir.

Bazı sipahilerin kardeş olduklarını, babalarının isimlerinden çıkarmak mümkün olabilmektedir. Meselâ 1536 tarihinde, *Salih b. Ferhad*, *Şaban b. Ferhad* 8.400 akçelik tımdan 1.400’er akçelik kısımlarını tımar olarak kullanmaktadırlar ve kayıta aynı köyleri tımar olarak kullandıkları görülmektedir.¹¹⁰⁴ Aynı şekilde 1560 tarihli defterde *Ahmed b. Mustafa* ve *Mürsel b. Mustafa*’nın 2.500 akçelik tımarı beraber tasarruf ettikleri ve kardeş oldukları görülmektedir. Bunlardan Ahmed 1.500, Mürsel 1.400 akçelik tımar tasarruf etmektedir.¹¹⁰⁵

Dirlik sahiplerinin isimlerinden hareketle gördükleri iş ve vazifeleri hakkında bazı bilgiler edinmek mümkündür. 1042 numaralı defterde Mahmut isimli şahsın kale dizdarı olduğu, Musa isimli şahsın kale kethüdâsı olduğu görülmektedir.¹¹⁰⁶ Yine 1536 tarihli defterde Mehmet isimli şahsın “Çavuş” olduğu görülmektedir.¹¹⁰⁷ Yine aynı defterde bir kişinin “yeniçeri” olduğu belirtilmiştir.¹¹⁰⁸ 1560 tarihli defterde “*Kal’a-i bölme*” kethüdâsı Musa’nın hem *Gümülcineli* olduğu hem de *kethüdâ* olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁰⁹ Ayrıca Ramazan isimli şahsın mustahfızlar için görevlendirilmiş hatip olduğu görülür.¹¹¹⁰ Bazı şahıslarında kölelikten azledilmiş kişiler olduğu tespit edilmiştir. 1560 tarihli defterde *Ferhad* isimli şahıs bu şekildedir.¹¹¹¹

Bazı tımar sahiplerinin isimlerinde baba ismi yazmayıp nereli olduğu veya nereden geldiği yazmaktadır. 1560 tarihli defterde *Hamza*¹¹¹² isimli tımar sahibinin *Mora*’lı olduğu, *Yusuf*¹¹¹³ isimli şahsın *Yanya*’dan olduğu, *Hızır*¹¹¹⁴ isimli şahsın *Bosna*’dan olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹⁰³ “*Derdest-i Ahmed, orta boylu, elâ gözlü, açık kaşlı fî 27 Safer sene 110, değer 6000*” İlgili defterdeki hemen hemen tüm kayıtlar bu şekildedir. Genelde tariflerde göz rengi değiştirilmiştir. Bkz. **TADB. TTD**, 418, s. 13a.

¹¹⁰⁴ **BOA. TT**, 429, s. 276-277.

¹¹⁰⁵ **BOA. TT**, 330, s. 93.

¹¹⁰⁶ **BOA. TT**, 1042, s. 42-43.

¹¹⁰⁷ “*Tımar-ı Mehmed-i Çavuşân-ı Budin*” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 429, s. 6.

¹¹⁰⁸ “*Tımar-ı Yeniçeri Hüseyin*” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 429, s. 6.

¹¹⁰⁹ **BOA. TT**, 330, s. 89.

¹¹¹⁰ “*Tımar-ı Ramazan Hatib Kal’a-i Belgrad*” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 429, s. 269.

¹¹¹¹ “*Tımar-ı Ferhad Kul*” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 88.

¹¹¹² **BOA. TT**, 330, s. 57.

¹¹¹³ **BOA. TT**, 330, s. 66.

¹¹¹⁴ **BOA. TT**, 330, s. 74.

Ayrıca mevcut tımar defterleri incelendiğinde tasarruf edilen tımarların çok küçük çapta olduğu görülmüştür. Genel itibariyle askerî zümreden olan mustahfizların tasarrufunda olan tımarların; 1.400 akçe olarak pay edildiği görülmektedir. Dağıtılan tımarların neredeyse tamamı savaşmak için vazifeli askerî sınıflara dağıtılmıştır. Sivil tımar sayısı çok azdır. Sivil tımar kaydına 1536 tarihinde ve 1698 tarihinde rastlanılmaktadır. (Çizelge 5.30. ve 5.31.)

Liste 5.12 Belgrad'da Kale Mustahfizları Tımar Durumları İsimleri ve Gelirleri Kanunî Dönemi ve Kanunî Sonu (429 TT-1536 ve 330 TT-1560)			
1536		1560	
Cemaat-ı Mustahfizan-ı Kal'a-i Belgrad		Mustahfizân-ı Kal'a-i Belgrad	
Nahiye-i Belgrad Der Liva-i Semendire		Nahiye-i Belgrad Der Livâ-i Semendire	
Tımar Sahibi	Geliri	Tımar Sahibi	Geliri
T. Kasım Dizdar Kal'a-i Belgrad	12071	T. Hasan Dizdar Kal'a-i Belgrad	12071
T. İbrahim Kethüdâ-i Kal'a-i Belgrad	3000	T. Kurt bin Hüdaverdi	1400
T. Ramazan Hatib Kal'a-i Belgrad	1500	T. İbrahim Evrenos	1500
T. Mehmet b. Ramazan	1400	T. Veli bin Mehmed	1436
T. Ahmed b. Ramazan	1400	T. Mahmud bin Mehmed	1400
T. Ahmed b. Abdullah Serbölük	1500	T. Hasan b. Cafer	1400
T. Ahmed b. İskender	1400	T. Abdullah Memi	1400
T. Ali b. Veli	1400	T. Hüseyin b. Abdullah	1400
T. Yusuf b. Hasan	1400	T. Ahmed b. Abdullah	1400
T. Hasan b. Ali Serbölük	1500	T. Mahmud b. Mehmed	1400
T. Yusuf b. Hüseyin	1400	T. Hızır özülhân	1400
T. Veli b. Nasuh	1400	T. Malkoç Bronik	1400
T. Firuz b. Abdullah	1400	T. Alihan nazar	1400
T. Pir Ahmet Serbölük	1500	T. Mehmed b. Bali	1400
T. Bilal	1400	T. Hasan b. Mustafa	1400
T. Hüseyin b. Mehmed	1400	T. Kurt Ali b. Ahmed	1400
T. Sefer b. Mehmed	1400	T. Abdullah Memi	1564
T. Kurt b. Ali	1400	T. Hüseyin b. İneçare	1600
T. Hüseyin b. Mehmed	1400	T. Yunus Hemik	1500
T. Hüseyin b. Mustafa	1400	T. Ali Kul	1400

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Hasan b. Cafer	1400	T. Cerrah Mehmed	1464
T. İbrahim b. Gazanfer	1400	T. Hasan Amavud	1500
T. Üveys Serbölük	1500	T. Duran	1400
T. Ömer b. Üveys	1400	T. Behram Mora	1437
T. Piri b. Derviş	1400	T. İlyas Eşrefçe Anbarî	1478
T. Hüseyin b. Abdullâh	1400	T. Hasan b. Mustafa	1400
T. Bali b. Ali	1400	T. Şaban b. Nasuh	1400
T. Salih b. Ferhad	1400	T. Cafer b. Yusuf	1405
T. Şaban b. Ferhad	1400	T. Husrev b. Abdullâh	1500
T. Mehmed b. Yusuf	1400	T. Kasım Turgut	1500
T. Hüseyin b. Abdullâh	1400	T. Hüseyin	1500
T. Hasan b. Yusuf	1400	T. Mustafa İskender	1400
T. Ali b. Mustafa	1400	T. Mustafa b. Mahmud	1400
T. Derviş b. Abdullâh	1400	T. Mustafa Elbegi	1400
T. Yusuf b. Hızır	1400	T. Yusuf Ali	1400
T. Şaban b. İlyas	1400	T. Ömer b. Hasan	1400
T. Durak b Kurt	1400	T. Hasan Kul	1400
T. Mustafa b. Ali	1400	T. Hasan b. Mahmud	1400
T. Hüseyin b. Veli	1400	T. Yusuf Abdullâh	1400
T. Timur b. Turhan Serbölük	1500	T. Hasan b. Hüseyin	1400
T. Mehmet b. Timur	1400	T. Ferhat b. Mustafa	1500
T. Mehmed b. Sermerd	1400	T. Hacı Hüseyin	1400
T. Mustafa b. Hüseyin	1400	T. İbrahim Gazanfer	1400
T. Ferid b. Hüseyin	1400	T. İskender b. Niyaz	1400
T. Mustafa b. Yusuf	1400	T. Bali b. Mustafa	1400
T. Hüseyin b. Kurt	1400	T. Sermerd b. Pervane	5620
T. Hüdaverdi Serbölük	1500	T. İbrahim Hamza	1420

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Mustafa b. Mehmed	1400	T. Hamza Mora	1400
T. Mehmed b. Hızır	1400	T. Yahya Hamza	1400
T. Abdullah b. Yusuf	1400	T. Ali İskalar	1400
T. İskender-i birader-i Kul Serbölük	1400	T. Mahmud b. Mehmed	1400
T. Bayezid b. Mahmud	1500	Alagöz Arnavud	1400
T. Abdi b. Yakub	1400	T. Bali b. Hızır	1400
Yusuf b. Mustafa	1400	T. Yusuf birader-i Kul	1400
T. Durmuş b. Mehmed	1400	T. Hamza Mora	1400
T. İbrahim b. Abidin	1400	T. Şaban b. Abdullah	1400
T. Yusuf b. Abdullah	1400	T. Mustafa Seydi	1400
T. Derviş b. Mustafa Serbölük	1500	T. Ali b. Mehmed	1400
T. Bervan b. Abdullah Serbölük	1500	T. Abdulgaffar b. Yakup	1400
T. Ali b. Abdülkerim	1400	T. Mustafa b. Mehmed	1400
T. Hüseyin b. Abdülkerim	1400	T. Şaban b. İlyas	1400
T. Hamza	1400	T. Şaban b. Hızır	1400
T. Mehmet b. Hüseyin	1400	T. Nasuh b. Abdullah	1400
T. Mustafa b. Ayas	1400	T. Hüseyin b. Nasuh	1400
T. İskender	1400	T. Yunus (?)	1400
T. Bali b. İskender	1400	T. Üveys b. Rahman	1400
T. Murad b. İsa	1400	T. Ferhad b. Abdullah	1400
T. Turhan b. Hasan	1400	T. Timur b. Hakkı	1400
T. Mustafa b. Hüseyin	1400	T. Mehmed b. Mustafa	1400
T. Bayram b. Abdullah	1400	T. Hasan b. Hızır	1400
T. İskender b. Abdullah	1400	T. Hasan b. Yusuf	1400
T. Bayram b. Abdullah	1400	T. Eynihan b. Ali	1400
T. Ali b. Kurt	1400	T. Hasan b. İskender	1400
T. Ferhad b. Abdullah	1400	T. Timur b. Turhan	1500

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Pir Ahmed b. Mehmed	1400	T. Veli b. Üveys	1400
T. Mehmed b. Bayezid	1400	T. Piri Bali	1400
T. Ali b. Mustafa	1400	T. İsa b. Hızır	1400
T. Hasan b. Mustafa	1400	T. Mehmed b. Timur	1400
T. Hüdaverdi b. İbrahim Serbölük	1500	T. Hacı Oruç	1400
T. Mehmed b. Ferhad	1400	T. Ömer b. Oruç	1400
T. Hasan b. Hüseyin	1400	T. Murad Bosna	1400
T. Mahmud b. Mehmed	1400	T. Mustafa	1400
T. Eynehan b. Ali	1400	T. Ali b. Murad	1400
T. Ali b. Hasan	1400	T. Bali	1400
Nahiye-i Pirlep Der Liva-i Semendire		T. Mehmed b. Bayram	1400
T. Durak Serbölük	1500	T. İskender Konevi	1400
T. Sefer b. Ali	1400	T. Cafer Lütüfi	1500
T. Mehmed b. Hasan	1400	T. Hasan b. Ali	1400
T. Ahmed b. Mustafa	1400	T. Mustafa b. Ömer	1400
T. Hüseyin b. Abdullah Serbölük	1500	T. Mustafa Kul	1400
T. Mustafa b. Hüseyin Serbölük	1500	T. İskender Birader-i Kul	1500
T. Şaban b. Yahya	1400	T. Lütüfi b. Mustafa	1400
T. Mustafa b. Hızır	1500	T. Ahmed b. Mehmed	1400
T. Ömer b. Osman	1400	T. Mehmed b. Hasan	1400
T. Pervane b. Seydî	1400	T. Hüdaverdi	1400
T. Mustafa b. Murad	1400	T. Hüdaverdi b. Lütüfi	1400
T. Hasan b. Abdullah	1400	T. Ramazan Yovan	1400
T. Ahmed b. Hızır	1400	Nahiye-i Havale	
T. Ali b. Yusuf	1400	T. Hüseyin b. Ali	1500
T. Yahya b. Mehmet Serbölük	1500	T. Hasan b. İdris	1500
T. Şaban b. Yahya	1400	T. Ferhad b. Ahmed	5769

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Mehmet b. Ahmet	1400	T. Ramazan b. Halil Katib	1500
T. Mehmet	1400	T. Ramazan b. Mehmed	1400
T. Abdullah Serbölük	1500	T. Mehmed b. Ahmed	1500
T. Ahmet b. Abidin	1400	T. Mustafa b. Ahmed	1400
T. Yusuf b. Hüseyin Serbölük	1500	T. Mustafa	1500
T. Şaban b. Nasuh	1400	T. Ahmed b. Abdullah	1400
T. Ferhad b. Abdullah	1400	T. Nebi b. Ferhad	1400
T. Bekir b. Hacı	1400	T. Mahmud Hernik	1400
T. İbrahim b. Cafer	1400	T. Yusuf Yanya	1500
T. Yusuf b. Abdullah	1400	T. Kasım b. Rasim	1400
T. Ali b. İsmail	1400	T. Mustafa b. Hüseyin	1500
T. Mustafa b. Mervan	1400	T. Mustafa Bosna	1400
T. Hasan Fırad	1400	T. Hüseyin b. Mustafa	1400
T. Mustafa Hüdaverdi	1400	T. Ahmed b. İskender	1400
T. Malkoç ...	1400	T. Ali birader-i Ömer	1400
T. Mehmet b. Mahmud	1400	T. Mustafa b. Hüseyin	1400
T. Ahmed b. Ramazan	1400	T. Cemal b. Abdullah	1400
T. Hüseyin b. Abdullah	1400	T. Şaban b. Ali	1400
T. Mehmed b. Hızır	1400	T. Musa Birader-i Kul	1400
T. Ali Karagöz	1400	T. Kurt b. Hasan	1434
T. Kurd Hasan	1400	T. Karagöz	1500
T. Beşir b. Hüseyin	1400	T. Mustafa b. Hâc	1450
T. Bayram b. Abdullah	1400	T. Diger Mustafa	1413
Nahiye-i Havale		T. Alaaddin b. Hızır	1426
T. Şaban b. Ali Serbölük	1500	T. Ahmed	1435
T. Mehmed b. Ali	1400	T. Ramazan b. Ali	1412
T. Oruç b. Cafer	1500	T. Yusuf b. Abdullah	1400

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Hasan b. Abdulkirim	1400	T. Yusuf b. Kasım	1400
T. Musa b. Kul	1400	T. Mehmed b. Abdurrahman	1400
T. Hüseyin b. Mehmed	1400	T. Yusuf b. Ali	1400
T. Hüseyin b. Abdullah	1400	T. Nasuh Hernik	1400
T. Ferid b. Yusuf	1400	T. Piri b. Hamid (?)	1400
T. Mehmed b. Hızır	1400	T. Mehmed birader-i Kul	1400
T. Mehmed b. Kasım	1400	Nahiye-i Pirlep	
T. İbrahim b. Mustafa	1400	T. İlyas b. Musa	1500
T. Veli b. Ferhad	1400	T. Mustafa Kul	1400
T. Mustafa b. Abdullah	1400	T. Turak b. İskender	1400
T. Mehmed b. Mustafa	1400	T. Abdi b. Mustafa	1400
T. Receb b. Hacı	1400	T. Oruç	1400
T. Kasım b. Abdullah	1400	T. İskender b. Abdi	1400
T. Ferhad b. İlyas	1400	T. Hızır Kazna	1400
T. Hüseyin b. Hızır	1400	T. Ferhad Kul	1400
T. Hüseyin b. Mehmed	1400	T. Mehmed b. Hızır	1400
T. Hasan Arnavud Serbölük	1500	T. Yahya b. Mehmed	1500
T. Bayram b. Hasan	1400	T. Şaban b. Yahya	1400
T. İbrahim b. Hasan	1400	T. Hüseyin b. Abdullah	1400
T. Mustafa b. Mehmed	1400	T. İbrahim b. Hac	1400
T. Habib b. Nasuh	1400	T. Ahmed b. Mustafa	1400
T. Ali b. Abdi	1400	T. Ali b. Mehmed	1400
T. Hamza Mora	1400	T. Mehmed birader-i İlyas	1400
T. Yusuf Birader-i Kul	1400	T. Osman b. Mehmed	1400
T. Mahmud b. Yusuf	1400	T. Yusuf b. Mehmed	1423
T. Ali b. Şaban	1400	T. Hasan b. Cafer	1400
T. Mehmed birader-i Kul	1400	T. Mustafa b. Hüdaverdi	1400

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Sefer b. İsa	1400	T. Kürt Mehmet	1400
T. Ahmed b. Ramazan	1400	T. Murtaza	1400
Nahiye-i Valyeve		T. Ahmed b. Mahmud	1400
T. İlyas b. Hızır	1478	T. Yusuf b. Kul	1400
T. Veli b. Mehmed	1400	T. Mustafa Hacı	1400
T. Gazanfer b. Hasan	1400	T. Hızır Bosna	1400
T. İbrahim b. Abdullah	1400	T. Turak Üveys	1400
T. Murtaza b. Ali	1400	T. Sinan b. Fahri	1400
T. Halil b. Ali	1400	T. Süleyman Nekkari	1400
T. Şaban b. Nasuh	1451	T. Hasan	1500
T. Murad b. Abdullah	1400	T. Abdullah b. Ali	1400
T. Memi b. Alagöz	1400	T. Abdullah b. Yusuf	1500
T. Mehmed b. Ferhad	1400	T. Hüseyin Bosna	1500
T. Ali b. Mustafa	1400	T. Kulci ???	1500
Nahiye-i Morava-i Rudnik		T. Mehmed b. Ali	1400
T. Mustafa Serbölük	1500	T. Ali b. Turani	1400
T. Mustafa b. Ferruh	1500	T. Piri Suhteciyan (?)	2500
T. Ali b. İbrahim	1400	T. Mehmed b. Mustafa	1400
T. Hasan b. Veli	1500	T. İbrahim b. Ferhad	1400
T. Şaban b. Hızır	1400	T. Hüseyin b. Ali	1400
T. Ridvan b. Nasuh	1400	Nahiye-i Valyeve	
T. Mehmed b. Hızır	1400	T. Mehmed b. Kasım	1400
T. Gazi b. Mehmed	1400	T. Ferhad b. Hasan	1400
Şirmerd Pervan	1400	T. Piri b. Yusuf	1400
T. İlyas b. Recep	1400	T. Hüseyin b. Abdullah	1400
T. Mehmed b. Abdullah	1400	T. Kurt b. Hüseyin	1400
T. Kurd Mehmet	1400	T. Mustafa b. Yusuf	1400

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Sefer b. Ahmed	1400	T. Derviş Yakup	1400
T. Veli b. Mehmed	1400	T. Hüdaverdi Mehmed	1400
T. Mustafa b. Mehmed	1400	T. Kurt Mahmud	1400
T. Müstedam	1400	T. Osman b. Ali	1400
T. Mehmed b. Mustafa	1400	T. Mehmed b. Hızır	1400
T. Receb b. Nasuh	1400	T. Ömer b. Hacı Ahmed	1400
Nahiye-i Lepaniç		T. Hüseyin b. Hasan	1400
T. Ahmed b. Hasan	1400	T. Ferid b. Piri	1400
T. Hasan b. Ali	1400	T. Piri b. Bali	1400
T. Hüseyin b. Hasan	1400	T. Ali b. Hayreddin	1400
T. Ferhad b. İlyas	1400	T. Mahmud b. Ali	1400
T. Murad b. İskender	1400	T. İsa b. Bali	1400
T. Ali b. İskender	1400	T. Piri b. Pervane	1400
T. Ali b. Ferhad	1400	T. Ferhad	1400
T. Yahya b. Mustafa	1400	T. Ali b. Hüsrev	1400
T. Mehmed b. Abdullah	1400	T. Kasım b. Abdullah	1400
T. Kurd b. Ali	1400	T. Mahmud Fenari	1400
T. Mustafa b. İskender	1400	T. Mahmed Kurt	1400
T. Mehmed b. Abdi	1400	T. Cafer Hoca	1400
T. Mehmed b. Mustafa	1400	T. Mustafa b. Abdullah Neccar	1400
T. Ferhad b. Mustafa	1400	T. Mehmed b. Sermerd Neccar	1400
Nahiye-i Galubara		T. Ahmed Hüseyin Neccar	1400
T. Mehmed b. İshak	1400	T. Atlu b. Yusuf	1400
T. Timur b. İlyas	1400	T. İlyas Neccar	1400
T. Ali b. Mehmed	1400	T. Mehmed b. Hüseyin Neccar	1400
T. Osman b. Mahmud	1400	Nahiye-i Galubara	
T. Veli b. Mustafa	1400	T. Mahmud b. Ömer	1400

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri	Timar Sahibi	Geliri
T. Hasan b. Hüseyin	1400	T. Hüseyin	1500
T. Osman b. Nazar	1400	T. Hamza Mora	1400
T. Mehmed b. Kurd	1400	T. İskender b. Hasan	1400
T. Arslan b. Murtaza	1400	T. Mehmed b. Ayas	1400
T. Bayram b. Abidin	1400	T. Resul b. Mustafa	1400
T. Hüseyin b. Abdullâh	1400	T. Ahmed b. Alagöz	1400
T. Sefer b. Murad	1400	T. Ali b. Hasan	1400
T. Oruç b. Bali	1400	T. Ahmed b. Ali	1400
T. Mehmet b. Mustafa Serbölük	1500	T. Ferhad b. Abdullâh	1400
T. Ahmed b. Hüseyin	1400	T. İskender Bosna	1400
T. Gazanfer b. Abidin	1400	T. Hüdaverdi Timur	1400
T. Mahmud b. Ömer	1400	T. Kurt Mustafa	1400
T. Üveys b. Abdurrahman	1400	T. Yusuf b. Nasuh	1400
Nahiye-i Milava		T. Mehmed b. Mustafa	1400
T. Durak b. İsmail	1456	T. Üveys b. Mehmed	1400
T. Sefer b. İskender	1400	T. Piri b. Derviş	1400
T. Zülfikar b. Hızır	1400	T. Karagöz Mahmud	1400
T. Şadi b. Hamza	1400	T. Mehmed b. Bayezid	933
T. Mehmed b. Abdurrahman	1400	T. Hasan b. Mehmed	933
T. Mahmud b. Mehmed	1400	T. Nasuh b. Yusuf	934
T. Hüsnü b. Abdullâh	1400	Nahiye-i Lepaniçe	
Cemaat-i Cebehane-i Kal'a-i Belgrad		T. Bayezid bireder-i Kul	1400
Nahiye-i Lumniç		T. Mustafa İskender	1400
T. Ahmed b. Abdullâh Ser cebehane-i Kal'a-i Belgrad	3600	T. Sinan b. İlyas	1400
T. Mehmed b. Ahmed	1400	T. İbrahim b. İsmail	1435
T. Piri b. Mehmed	1400	T. Mehmed b. Şaban	1435

Timar Sahibi	Geliri
Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	
T. Ali b. Hasan	1400
T. Mehmed b. Ayas	1400
T. Hasan b. Nebi	1400
Cemaat-i Mustahfızan-ı Kal'a-i Bölme-i Belgrad	
Nahiye-i Havale der Liva-i Semendire	
T. Eynebeg Dizdar der kal'a-i bölme	5600
T. Musa Kethüdâ	2100
T. Hasan b. Mustafa	1400
T. Abdurrahman b. Hasan	1400
Nahiye-i Pirlen	
T. Osman b. Mustafa	1400
T. İbrahim b. Mustafa	1400
Nahiye-i Lepaniç	
T. Kurd b. İlyas Serbölük	1500
T. İskender b. Ferhad	1400
T. Hüseyin b. Hasan	1400
T. Mürsel b. Mustafa	1400
T. Mustafa b. Ahmed	1400
T. Kurd b. İskender	1400
T. Hüseyin b. Kurd	1500
T. Mervan b. Kasım	1400
T. Sefer b. Yusuf	1400
T. Hasan	1400
T. Ahmed	1400
T. Hasan b. Kurd	1400
T. Memi b. Rasim	1400
T. Cafer b. İlyas	1400

Timar Sahibi	Geliri
Mustahfızan-ı Kal'a-i Bölme-i Belgrad	
Nahiye-i Belgrad	
T. Mehmed b. Piri Dizdar	5200
T. Mustafa b. Mahmud	1400
T. Ferhad Kul	1400
T. Ramazan b. İskender	1400
T. İlyas b. Nazar	1400
Nahiye-i Valyeve	
T. Musa Gümülçine Kethüdâ	2100
T. Rüstem	1400
T. Süleyman b. Yusuf	1400
T. Mustafa b. Ali	1400
T. Hüdaverdi Kasım	1400
T. Hasan b. Kurt	1400
T. Ali b. Osman	1400
T. Ahmed	1400
T. Mehmed b. İbrahim	1400
T. Yusuf birader-i Mustafa	1400
T. Hacı	1400
T. Timur	1400
T. Hüseyin Kul	1400
T. Hasan b. Cafer	1400
T. Osman Şehirköy	1400
T. Hüseyin Kul	1400
Nahiye-i Morava-i Rudnik	
T. Mustafa Kul	1500
T. Hüseyin b. İbrahim	1500

Timar Sahibi (Liste 5.12 devam)	Geliri
T. Ali b. Mustafa	1400
T. Çalıř b. Hüseyin	1400
T. Yakut Abdullah	1400
T. Hüdaverdi b. Kasım	1400
T. İlyas b. Ali	1400
T. Hacı Mehmed b. Hüseyin	1400
T. Osman b. Eynehan	1400
T. Mustafa b. Ali	1400
T. Ali b. Murad	1400
T. Ali	1400
T. Hızır b. Ali	1400
T. İbrahim b. Mustafa	1400
T. Ahmed b. Mustafa Serbölük	1500
T. Mustafa b. Bali	1400
Nahiye-i Morava-i Rudnik	
T. İlyas b. Mehmed	1400
T. Aydın b. İvaz	1400
T. Veli b. Şadi	1400
T. Mustafa Kul Serbölük	1500
T. Mehmed b. Abdullah Serbölük	1500
T. Süleyman b. Abdullah	1400
Toplam	399156

Timar Sahibi	Geliri
T. Kasım b. Turgud	1400
T. Ali b. Eynebeg	1400
T. Ridvan	1400
Nahiye-i Lepaniç	
T. Mahmud	1500
T. Ahmed b. Mustafa	1500
T. Mürsel b. Mustafa	1400
T. Hüseyin b. Hasan	1408
T. Kolcu Hasan	1400
T. Hasan b. Hüseyin	1400
T. Mervan b. Abdullah	1400
T. Hasan	1400
T. Mehmed b. Haydar	1400
T. Ahmed b. Mustafa	1400
T. Zülfikar b. Ali	1400
T. Kürd İlyas	1500
T. Ahmed b. Mehmed	1405
T. Hızır b. Ali	1400
Toplam	403940

Çizelge 5.30 1536 Tarihine Göre Belgrad'a Bağlı Sivil Tımar Sahipleri					
Tımar Sahibi	Tımarın Olduğu Köy	BON	KAT	TTG	
T. Hasan b. Ali	K. Viramik	Belgrad	1270		
	K. İhmelak	Belgrad	820		
	K. Maryofça	Belgrad	1262		6000
	D.K.	Havale	2648		
T. Yusuf	K. Gligoroŭça	Belgrad	4892		
	K. Gorna Oparina maa Manastır	Belgrad	3737		13000
	K. Dolna Oparina	Belgrad	3171		
	K. Karvi	Milava	1200		
T. Ferhunde	Mezra 'a-i Ostine der mukabele-i dekâkîn nefis-i Belgrad	Belgrad	9000		12400
	K. Arnoyofça (Arnayeva)	Belgrad	3400		
T. Mahmud Ağa	K. Bravenik Tah yok	Belgrad	3660		
	K. Dgoştine nam-ı diger Herpoçoyna	Luççe	8060		12000
	Manastır-ı İsvet-i Povah-pired Karye-i Golna nam-ı diger Yagodin	Lefçe	280		
T. Dede Bâli-i Çavuşân mir-i miran Budun	K. Gorna Dolani	Belgrad	3088		
	K. Gorna Sebovik	Belgrad	3025		10000
	K. Gorna Moştaniç	Belgrad	3887		
T. Ali Voyvoda	K. Gorna Darusava	Belgrad	1559		
	K. İstoyik (İslatine)	Belgrad	2756		
	K. Nene-devaç	Belgrad	1000		9030
	K. Sboşniçe	Valyeva	715		
	K. Teha	Omol	3000		

Tımar Sahibi	Tımarın Olduğu Köy (Çizelge 5.30 devam)	BON	KAT	TTG
T. Hasan b. Mahmud	K. Viniç	Belgrad	7000	9000
	K. Vlaşgodol	Luçice	2000	
T. Bekir	K. Bana (Dolna Bana)	Belgrad	6600	7000
	Çayır-ı Makiş	Belgrad	400	
T. Hasan b. Abdullah	K. Hüseyinofça	Belgrad	1936	
	K. Apovaç	Belgrad	1132	6666
	K. Odilofça	Havale	3598	
T. Mehmet-i Çavuşân-Budun	K. Galukeriçe	Belgrad	5797	6097
	Manastır-ı Vavdine- Pired K. Gomanice	Valyeva	300	
T. Yeniçeri Husrev	K. Kamanice	Belgrad	2520	6000
	K. Podorofça	Havale	3480	
T. Zünnun b. Yusuf	K. Hırsovaç	Belgrad	4738	6000
	K. Dolna Dolani	Belgrad	1262	
T. Ahmed	K. Virbovaç (Virbovna)	Belgrad	4862	6000
	K. Kamanice	Galu-bara	1138	
T. Müstedam	K. Beline	Belgrad	4312	6000
	K. Gorna Yenice	Pojega	1688	
T. Hüseyin	K. Homeska	Belgrad	2633	
	K. Pogoşniçe	Pirlep	2334	5566
	M. Vavdine-Pired K. Viniç	Belgrad	599	
T. Bayezid	K. Mislotin	Belgrad	3700	5068
	K. Baçoviçe	Belgrad	1368	
T. Hasan b. Hüseyin	K. Belo-Potik	Belgrad	4086	4086
T. Cafer b. Evrenos	K. Gorna Porçan	Belgrad	4000	4000
T. Oruç b. Mustafa	K. Arnayeva	Belgrad	2652	2652
Toplam Tımar Miktarı			136565	
T.:Tımar, K.:Karye, BON:Bağlı olduğu nahiye, KAT: Karye Tımarı, TTG: Toplam Tımar Geliri				

Çizelge 5.31

**1698 Tarihli 417 Derdest Defterine Göre
Belgrad'daki Sivil Tımar Durumları**

Derdest Sahibi	Tarihi	Miktarı	Toplam	Karye
D. Ahmed	1698	6.000	11.000	Mezra'a-i Ostine
D. Mehmed	1698	5.000		
D. Recep	1695	7.500	13.000	Gligorofça
D. Recep	1698	6.000		
D. Mustafa	1698	3.000	10.000	Gorna Dolani
D. Mehmed	1704	6.000		
D. Mehmed	1704	1.000		
D. Yusuf	1701	3.500	9.500	İstopofça
D. Hasan	1704	6.000		
D. Mehmed	1698	7.000	7.000	Dolna Sebovik
D. Receb	1696	1.000	7.000	Viniçe
D. Receb	1703	6.000		
D. Ahmed	1698	2.100	2.100	Galukeriçe
D. Mustafa	1698	7.000	7.000	Sakulne
D. Ahmed	1698	6.000	6.500	Beline
D. Receb	1703	500		
D. Zülfikar	1704	6.300	6.300	Hırsovaç
D. Hasan	1699	6.000	6.000	Kamaniçe
D. Hasan	1701	6.000	6.000	Hırsovaç
D. Ali b. Mustafa	1690	5.999	5.999	Belo-Potik
D. Mustafa	1701	3.000	5.000	Homeska
D. Receb	1703	2.000		
D. Mahmud	1704	4.000	4.000	Gorna Poçani
D. Mustafa	1704	3.000	4.000	Amayeva
D. Mehmed	1704	1.000		
D. Hasan	1703	4.000	4.000	Pasenak
D. Hasan	1698	2.999	5.999	Drajenik
D. Mustafa	1703	3.000		
D. Hasan	1703	3.000	3.000	Glofçi
D. Hasan	1702	2.000	2.000	Glofçi
Toplam			125.398	

5.7. Şehirdeki Sosyal Ve İktisadî Hayat

Belgrad Kazası XVI. yüzyılın sonlarına doğru Türk şehirlerinin bütün özelliklerine sahip bir yer haline gelmiştir. Şehri köyden ayıran en önemli fark veya şehri şehir yapan özellik halkın daha çok tarım dışı mal ve hizmet üretmesi ve bunları yakın veya geniş bir çevre için pazarlamasıdır. Bu yüzden Osmanlı şehri, “*Cuma kılınur ve bâzârı durur*” yer olarak tanımlanmıştır.¹¹¹⁵

Belgrad Kazası’nda şehirde yaşayan halk büyük ölçüde tarım dışı üretimle geçimini temin etmektedir. Bununla beraber şehir çevresinde tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Şehir çevresindeki en önemli tarımsal faaliyet bağcılıktır. 1561 tarihli tahrir defterinde 225.280 kg olan şıra üretimi 1585 tarihli defterde 332.288 kg’a çıkmıştır. (Çizelge 5.33)

Belgrad şehir merkezi civarında hububât üretimi de yapıldığı anlaşılmaktadır. 1561 tarihli tahrir defterin 206.440 kg. olan buğday üretimi, 1585 tarihli tahrir defterinde iki katına çıkarak 425.984 kg. olmuştur. Bu artışın aynısı şairde de görülmektedir. 1561 tarihli tahrir defterinde 61.440 kg. olan üretim, 1585 tarihli tahrir defterinde 163.840 kg. olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal üretim de tüm ürün çeşitlerinde bu artış görülebilmektedir. Burada önemli olan bir diğer husus şehrin tarımsal üretiminin toplam hâsıl içerisindeki yüzdesinin devamlı surette artmış olmasıdır. %24,7 ile başlayan oran 1585 senesinde % 35,4’ e çıkmıştır. (Çizelge 5.33.)

Üretimde dikkate değer bir diğer husus şıra üretimi ve bağcılık konusudur. Kayıtlara bakıldığında şıra üretimi sürekli artmıştır. (Liste 5.13.) Bu da bağcılığın şehir merkezinde de yapıldığını göstermektedir.¹¹¹⁶

Belgrad Kazası’nın merkez gelirlerinin yarısını mukâta’adan gelen gelirler almaktadır. 1561 tarihli¹¹¹⁷ ve 1572 tarihli¹¹¹⁸ tahrirlerde mukâta’alardan gelen gelir 56.000 akçe iken 1585 tarihli tahrirde¹¹¹⁹ bu 68.000 akçeye çıkmıştır. 1561 tarihli tahrirde mukâta’alardan gelen gelir şehir toplam hâsılı içerisinde %48,5 iken, 1585 senesinde %42,5’e gerilemiştir. Fakat gelirin büyük bir çoğunluğunun ticarî emtiadan gelen gelir olması, şehirdeki ticarî hayatın hareketliliğini göstermesi açısından önemlidir. Belgrad’da ticarî bir limanın olması

¹¹¹⁵ Ahmet Güneş, **Kocaali Sancağı**, s. 17-18; Aynı yazar; “Tahrir Defterleri ve Tarih Yazıcılığı”, s. 181

¹¹¹⁶ Zaten Belgrad’ın 1739’da Avusturya’dan geri alınmasından sonra yapılan 1741 tarihli tahrirde (18 numaralı mufassal defter) şehir merkezinde bağcılık yapanlar isimleri ile kaydedilmiştir. (Tablo 5.9.)

¹¹¹⁷ “*Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefis-i Belgrad*” **BOA. TT**, 316, s. 361.

¹¹¹⁸ “*Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefis-i Belgrad*” **BOA. TT**, 517, s. 373.

¹¹¹⁹ “*Mukâta’a-i bâc-ı siyâh ve bâc-ı bazar ve resm-i dönüm-ü bagât ve resm-i kanare/kanara (kesimhane, salhane) maa’ yedi angarya-i nefis-i Belgrad*” **TDAB. TTD**, 184, s. 193a.

ve bu limanın bir gümrük gibi işlemesi de buradaki ticarî faaliyetlere önemli katkı da bulunmuştur. 1582 tarihli icmal tahrir defterinde limanın geliri bâc-ı bazar geliri ile beraber kaydedilmiştir. Defterde limanın mukâta'a başlığı altındaki geliri bâc-ı bazar geliri ile 346,722 akçedir.¹¹²⁰

Çizelge 5.32
Belgrad Şehri Hâsıl Durumu Gelire Göre Dağılımı

Tahrir Yılı	Şehir Hâsılı	Tarımsal Üretim ve İspençten Gelen Gelir	%	Mukâta'alardan Gelen Gelir	%	Bâd-ı Hevâ-Resm-i Arus-Resm-i Fuçî-Cürm-i Cinayet ve Âdet-i Deştânî	%	Diğer	%
1560	115,375	28,560	24,7	56,000	48,5	30,000	26,0	815	0,7
1572	125,151	36,241	28,9	56,000	44,7	30,000	24,0	2,910	2,3
1585	160,000	56,641	35,4	68,000	42,5	35,208	22,0	151	0,1

Kayıtlarda *bâd-ı hevâ*, *resm-i ârus*, *cürm-i cinâyet* ve *âdet-i deştânî* gibi vergiler ayrı ayrı değil beraber olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu vergi türlerinden ayrı ayrı ne kadar alındığı tespit edilememektedir. Burada dikkate değer bir husus; bu vergilerin toplam gelir içerisinde önemli bir orana sahip olmasıdır. 1561 tarihli tahrirde bâd-ı hevâ türü vergilerden alınan rakam, buğday üretiminden alınan rakamdan yüksektir. Fakat bu vergi, türlerinin toplam hâsıl içerisindeki oranı her tahrirde azalmıştır. Nitekim 1561 tarihli tahrirde %26 olan oran, 1585 tarihli tahrirde %22'ye düşmüştür. (Çizelge 5.32.)

¹¹²⁰ Kayıta “*Ber mahsul-i iskele-i Belgrad ve bâc-ı bazar fî sene 346.722*” şeklindedir. **TADB. TTD**, 240, s. 2

Çizelge 5.33 Şehir Merkezindeki Tarımsal Üretim ve İspenç Vergisi ¹¹²¹												
TY	Gendum	Şair	Çavdar	Alaf	Alaf	Erzen	Şire ¹¹²³	Bal ¹¹²²	Meyve	İspenç	TÜGVİ	ŞHIY
1561	Alınan	1.200	240	256	256	160	16.000					
	Kile	2.400	480	64	512	320	176.000	423	625	2.600	28.560	24,7
	Kg	206.440	12.288	1.638	13.104	8.192	225.280					
1572	Alınan	1.800	800	384	384	200	17.400					
	Kile	2.880	1.280	96	768	320	180.400	422	625	5.250	36.241	28,9
	Kg	212.992	32.768	2.458	19.664	8.192	230.400					
1585	Alınan	4.000	4.100	384	384	1.000	21.740					
	Kile	6.400	6.560	96	768	1.600	259.600	1.272	625	4.800	56.641	35,4
	Kg	425.984	167.936	2.458	19.664	40.960	332.288					
TY: Tahrir Yılı, TÜGVİ: Toplam Üretim Geliri ve İspenç, ŞHIY: Şehir Hâsılı İçindeki Yüzde												

¹¹²¹ Şehir merkezindeki üretim kale dışındaki tarımsal arazide yapılmaktadır. Nitekim Tablo 5.9.'da şehir merkezinde oturup şehir civarında bağcılık yapanların isimleri verilmiştir. Hububât üretimi de aynı şekildedir. Evliya Çelebi şehir merkezinde yapılan tarımsal üretimden dolayı zamanla kale hendeklerinin tarımsal araziler içinde kaldığını nakleder. Bkz: Evliya Çelebi; **Seyahatname**, c.5, 182

¹¹²² 1527 tarihli defterde ve 1536 tarihli 187 numaralı mufassal defterde kaza merkezindeki tarımsal üretim kaydedilmediğinden tabloda gösterilememiştir. Bkz. **BOA**. **TT**, 978, s. 880; **BOA**. **TT**, 187, s. 247-248.

¹¹²³ Şirede ölçü birimi medredir. Kanunnamede bir medre 44 vukıyyedir demektedir. Buda 56,32 kg'dır. Bkz: Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri**, C.5, s. 354

Liste 5.13 Belgrad Merkezde Bağ Olanlar Bağhâ-i Belgrad der yed-i Müslümanân ber muceb-i Mülknâme-i Hümâyûn¹¹²⁴				
Türü	Kullanan	Görevi	Yeri	Alınan
Bağ	Mehmet	Kethüdâ-i Dizdâr	-	7 vukkiye
Bağ	Ali Ağa	Ser-Cebeciyan-ı Yerlüyan	-	12 vukkiye
Bağ	Tatar Mehmed	Ağa-i Tabya-i Kebîr	-	4 vukkiye
Bağ	Yahya	Pasbânân ¹¹²⁵	Der Kaya Burç	8 Vukkiye
Bağ	Abullah Ağa	Ser-Barutçıyan	-	5 vukkiye
Bağ	Mehmed Ağa	Fârisân-ı Evvel	Bülbül Deresi ¹¹²⁶	3 vukkiye
Bağ	Murat	Ağa-i Sağ Kol	Bülbül Deresi ¹¹²⁷	11 vukkiye
Bağçe	Mehmet Ağa	Fârisân-ı Evvel	Haşim Bâbı ¹¹²⁸	10 vukkiye
Bağ	El-Hâc Ahmed	Ağa-i Sol Kol	Bülbül Deresi	12 vukkiye
Bağçe	El-Hâc Ahmed	Ağa-i Sol Kol	Bülbül Deresi	15 vukkiye ¹¹²⁹
Arazi-i Hâliye	Mehmed Ağa	Fârisân-ı Evvel	Bülbül Deresi ¹¹³⁰	5 vukkiye
Bağ	Kavakçı Mustafa	Ağa-i Tabya-i Şehriyârî	-	12 vukkiye

¹¹²⁴ **TDAB. TTD**, 18, s. 12b.

¹¹²⁵ Pâsuban şeklinde de geçmektedir. Gece bekçisi veya nöbetçisidir.

¹¹²⁶ Kayıta “*der canib-i gayr der Bülbül Deresi, der kurb-ı Bâlî Molla Mustafa*” şeklindedir.

¹¹²⁷ “*Bağ, Murat, Ağa-i Sağ Kol, der mevzi-i Bülbül Deresi, ma’a bağçe ve hane, 11 vukkiye*” şeklindedir.

Yani bağçe ve hane dâhil durumdur.

¹¹²⁸ “*Bağçe, Mehmet Ağa, Farisan-ı Evvel, Haşim(?) Bâbından tepeye varınca, 10 vukkiye*” şeklindedir.

¹¹²⁹ Kayıta “*Bağçe, el-Hac Ahmet, mim, 15 vukkiye, 3 kıta*” şeklindedir.

¹¹³⁰ “*Arazi-i Hâliye (boş), halen der yed-i Mehmet Ağa, Farisan-ı Evvel, der kurb-ı bağçe-i Ahmet Ağa, 5 vukkiye*” şeklindedir.

Liste 5.13 (devam) Türü	Kullanan	Görevi	Yeri	Alınan
Bağ ¹¹³¹	Mehmed Ağa	Fârisân-ı Evvel	-	6 vukkiye
Bağ	Hüseyin Ağa	Ağa-i Tabya-i Sani	Bülbül Deresi	6 vukkiye
Bağ ¹¹³²	Mustafa Ağa	Fârisân-ı Sâni		8,5 vukkiye
Bağ ¹¹³³	Derviş Mehmed Bektaşî	-	-	10 vukkiye
Bağçe ¹¹³⁴	Hüseyin Bey el- mezbur	Ağa-i Tabya-i Sani	-	3 vukkiye
Bostan	Salih Beşe	-	Bülbül Deresi	7 vukkiye
Bostan	İsmail Beşe	-	Bülbül Deresi	1,5 vukkiye
Bağ	İbrahim	Miralay-ı Varad	Kaya Burç	4 vukkiye
Bağ	Mustafa	Ağa-i Tabya-i Şehriyârî	Kaya Burç	10 vukkiye
Bağ	Hüseyin	Çorbacı-i Yerlüyân	-	8 vukkiye
Bağ	---	Odabaşı	Der-mevzi-i mim (Kaya Burç)	3 vukkiye
Bağ ma'a Bağçe	İbrahim	Miralay	Kaya Burç	6 vukkiye

¹¹³¹ “Bağ, Mehmet Ağa, der kurb-i Bali Mustafa Ağa el-mezbur, ma'a arazi-i hâliye, 6 vukkiye” şeklindedir.

¹¹³² “Bağ, Mustafa Ağa, Farisan-ı Sani, der canib-i gayr, 8,5 vukkiye” şeklindedir.

¹¹³³ Bunun içinde bahçe ve hane vardır. Kayıтта “Bağ, Derviş Mahmut Bektaşî, ma'a bağçe ve hane, 10 vukkiye” şeklinde geçmektedir.

¹¹³⁴ “Bağçe, Hüseyin Bey el-mezbur, ma'a ha(ne?)-i harabe, 3 vukkiye” şeklindedir.

Liste 5.13 (devam) Türü	Kullanan	Görevi	Yeri	Alınan
Bağ ¹¹³⁵	İbrahim	Miralay	Kaya Burç	4 vukkiye
Bağ ma'a Bostan	İbrahim Beşe	-	Bülbül Deresi	12 vukkiye
Bağ	İbrahim	Miralay	Kaya Burç	4 vukkiye
Bağ, Narlık/Yazlık	Mehmed Ağa	Fârisân-ı Evvel	-	20 vukkiye
Bağ ¹¹³⁶	İbrahim Bey	Miralay	-	6 vukkiye
Bağ ¹¹³⁷	Hilmi ve Hüseyin	Fârisân-ı Evvel	Kurb-ı Kırık Han	12 vukkiye
Bağ	Mustafa Bey	-	Der-cânib-i Tuna	12 vukkiye
Bağ	Mehmed Ağa	Fârisân-ı Evvel	Kurb-ı bağ-ı Mustafa Bey	12 vukkiye
Bağ ¹¹³⁸	Kamil Abdullah ve Ahmed	Topçuyân-ı Yerlü		14,5 vukkiye
Bağ	Hasan Ağa	Topçuyân-ı Yerlü	Der-sahil-i Tuna	7 vukkiye
Bağ	Ahmed	Kethüdâ-i Topçuyân	-	14,5 vukkiye

¹¹³⁵ “Bağ ma'a Bostan, der yed-i İbrahim Beşe, der mevzi-i Bülbül Deresi, 12 vukkiye” şeklindedir.

¹¹³⁶ Bağ Hasan Ağa'ya aittir. Fakat kullanan İbrahim Beydir. Kayıta “Bağ, Hasan Ağa, halen der yed-i İbrahim, Miralay, 6 vukkiye” şeklindedir.

¹¹³⁷ “Bağ, Hilmi ve Hüseyin, Farisan-ı Evvel, ber vech-i iştirak, kurb-ı Kırık Han, 12 vukkiye” şeklindedir.

¹¹³⁸ İki kişinin kullandığı bağlarda “ber-vech-i iştirak” denilmektedir. “Bağ, Kamil Abdullah ve Ahmet, Kethüda-i Topçuyân-ı Yerlü, ber vech-i iştirak, 14,5 vukkiye” şeklindedir.

Liste 5.13 (devam) Türü	Kullanan	Görevi	Yeri	Alınan
Bağçe ¹¹³⁹	İstoya veled-i Toma	-	-	3 vukkiye
Bağ ¹¹⁴⁰	Lazar	-	Kaya Burç	25,5 vukkiye
Bağ ¹¹⁴¹	Gorki	-	-	22,5 vukkiye
Bağ ¹¹⁴²	İstoyan	-	-	18 vukkiye
Bağ ¹¹⁴³	İstovan	-	-	12 vukkiye
Bağ ¹¹⁴⁴	İstoya	-	-	2 vukkiye

Belgrad civarında olan bağ ve bahçeler kullanılması için kiraya verilmektedir. Bu bağ ve bahçeler tabloda incelendiğinde genel olarak askerî sınıflara verilmiştir. Bu askerî görevliler arasında kalede vazifeli her sınıftan asker bulunmaktadır. Bunların başında kale kethüdâsı, ser-cebeci, ser-barutçu, farisan-ı evvel ağası, tabyalarda görevli askerler, ser-topçu ve topçu kethüdâsı bulunmaktadır. Ayrıca Varad miralayı İbrahim Bey’de burada bağı olan askerlerdendir. (Çizelge 5.13.)

Bağ tasarruf edenler arasında gayr-i müslimlerde vardır. Bunlar Lazar, İstoyan, İstovan, Gorki, Mişkor ve Vyor’dur. İstoya veled-i Toya bahçe tasarruf ederken diğerleri bağ tasarruf etmektedirler. (Çizelge 5.13.)

Tablodaki bağ ve bahçe tasarruf edenlerden toplam 378 vukkiye¹¹⁴⁵ (okka) ürün alınmıştır. Bu da kg. olarak 486,864 kg’dır. Kayıta alınan bu miktarın akçe olarak değeri kaydedilmemiştir. (Çizelge 5.13.)

Sonuç olarak Belgrad Kazası; Müslüman ve gayr-i Müslimlerin beraberce yaşadıkları bir kazadır. Köylerde gayr-i müslim nüfus Müslüman nüfusa göre fazla iken, şehir merkezinde Müslüman nüfus gayr-i müslim nüfusa göre 1572’den sonra çoğunluğu elde etmiştir. Şehir

¹¹³⁹ “Bağçe, İstoya veled-i Toma, halen der yed-i mim, öşrün verir, 3 vukkiye” şeklindedir.

¹¹⁴⁰ “Bağ, Lazar, der Kaya Burç, 25,5 vukkiye”

¹¹⁴¹ “Bağ, Gorki, halen der yed-i Mişkor, kıta 4, 22,5 vukkiye”

¹¹⁴² “Bağ, İstoyan, halen der yed-i Mişkor, kıta 4, 18 vukkiye”

¹¹⁴³ “Bağ, İstovan, halen der yed-i Mişkor, kıta 4, 12 vukkiye”

¹¹⁴⁴ “Bağ, İstoya, halen der yed-i Vyor, 2 vukkiye”

¹¹⁴⁵ Vukkiye 400 dirhem= 1288 gr.

merkezinde aşağı ve yukarı kalede sadece Müslüman mahalleleri kurulu iken kale varoşunda hem Müslüman hem de gayr-i müslim mahalleler vardır. Belgrad Kazası dinî ve sosyal yapıları ile gelişmiş bir şehirdir. Şehirdeki en önemli vakıf Mehmed Paşa b. Yahya Paşa Vakfı'dır. Vakıf bünyesinde cami, medrese, imarethane ve mektepler bulunmaktadır. Ayrıca şehir içerisinde çarşı ve pazarları ile iktisadî hayatın canlı olduğu anlaşılmaktadır. Belgrad Kalesi'nin şehir ile bütünleştiği görülmektedir. Kale içerisinde askerî kışlalar olduğu gibi aynı zaman da sivil yerleşimin olduğu mahalleler de bulunmaktadır. Dolayısıyla Belgrad hem askerî bir üs, hem de gelişmiş bir şehir olarak karşımıza çıkar.

5.8. Şehirdeki Esnaf ve Meslek Teşekkülleri

Şehirlerin ekonomik bünyesinde, mıntıka halkı ile birebir ve yakın ilişkisi münasebetiyle esnaf teşekkülleri ve meslek grupları en önemli unsurdur.¹¹⁴⁶ Belgrad ile ilgili esnaf teşekküllerine ve meslek gruplarına dair bilgiler 1536 ve 1561 tarihli defterlerden elde edilebilmektedir. Şehrin ticarî yapısında önemli yeri olan bu esnafların bir kısmı dükkânlarda mesleğini icra ederken serbest olarak herhangi bir mekana bağlı kalmaksızın mesleklerini icra ederler. İki deftere göre özellikle müslüman mahalle sayısının ve esnaf meslek gruplarının arttığı söylenebilir. 1582 tarihli deftere göre Belgrad'ın kale varoşundan elde ettiği dükkân kira gelirleri yıllık 3.240 akçe olarak tespit edilmektedir.¹¹⁴⁷ Aynı defterde *Mehmed Paşa bin Yahya Paşa Vakfı*'nın dükkân gelirleri 12.684 akçedir.¹¹⁴⁸ Sadece Yahya Paşa Vakfı'nın dükkân ve mal varlığı bile Belgrad şehrindeki ticarî hayatın anlaşılması açısından önemlidir. Vakfın üç ekmek fırını, iki adet şem'hane, üç adet bakkal, üç tane dühâni dükkân, bir saraç dükkânı, bir çörekçi dükkânı, iki cameşuy dükkânı, 2 hamam ve birbirine muttasıl yirmi bir bâb dekakîn bulunmaktadır.¹¹⁴⁹ Ayrıca vakfın bunlar dışında pek çok arazi, bağ ve bahçesi ile kullanılabilir gayrimenkulleri vardır. Bir diğer vakıf *Ahmed Efendi İbn-i İbrahim Efendi Vakfı*'nın Belgrad Kalesi'nin varoşunda Sava Nehri yakınında on beş bâb mağazalı dükkân, otuz aded sade dükkân, bir kahvehane, ahali tarafından Gümrük Hanı diye bilinen bir han, Tuna Nehri yakınında gümrük olarak kullanılan sekiz bab tahtanî oda, dört matbah, bunlar haricinde yine varoş kısmında iki

¹¹⁴⁶ Osmanlı şehirlerindeki esnaf teşekkülleri için Bkz. Özer Ergenç; "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizikî Yapıya Etkileri" **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Haz: Osman Okyar, Halil İnalçık, Ankara 1980, s. 103-109.

¹¹⁴⁷ Kayıтта "*Ber-mahsul-i dekkakin-i hassa der-varoş-ı mezbur bâb 26, fî sene 3.240*" şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s.6.

¹¹⁴⁸ Kayıтта "*Ber mahsul-i mukâta 'at-ı dekkakin fî sene 12.684*" şeklindedir. Bkz. **TADB. TTD**, 240, s.6.

¹¹⁴⁹ **VGMA**, 737, s.235-236.

matbah ve bir mahzeni bulunmaktadır.¹¹⁵⁰ Şehirdeki dükkân sayısını ve bu dükkânlardan ortaya çıkan ekonomik yapıyı mevcut kaynaklarla ortaya çıkarmak mümkün olamamaktadır. Fakat vakıfların ellerindeki dükkân ve mal varlıkları bile Belgrad'ın ekonomik potansiyeli hakkında fikir vermektedir.

Çizelge 5.34			
1536 Tarihine Esnaf ve Meslek Grupları ¹¹⁵¹			
İmam : 3	Tacir : 1	Sarrâç : 5	Gazgâni : 1
Müezzin : 3	Hayyât : 5	Arabacı : 4	Hamamî : 1
Çizmecî : 3	Kalâî : 1	Helvâî : 1	Habbâz : 1
Serpazar : 1	Çilingir : 1	Börkçü : 2	Martolos : 2
Bâcdâr : 1	Dellâk : 1	Şimşirgîr : 1	Dellâk : 2
Na'âl : 2	Kassâb : 2	Muytâb : 1	Neccâr : 1

Listede görülen esnaflardan martoloslar hariç diğerlerinin tamamı Müslüman mahallelerde ikamet etmektedir. Gayr-i müslim mahallelerde oturanlarla ilgili olarak tahrirde meslek gruplarını belirten kayıtlar gösterilmemiştir. (Çizelge 5.34)

1561 tarihli 316 numaralı deftere bakıldığında meslek gruplarının arttığı, şehirdeki Müslüman mahalle sayısının 16'ya ulaştığı görülmektedir. Müslüman mahalle sayısının ve nüfusunun artmasında Anadolu'dan gelen göçler, askerlik hizmeti için gelenler ve ihtidâ edip İslama girenler etkili olmuştur.

1561 tarihinde 1536 tarihine göre; ticarî hayatın daha canlı olduğu anlaşılmaktadır. Bunda şehirde Anadolu'dan göç yoluyla gelen nüfusun yanında¹¹⁵² ihtidâ eden nüfusun da etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bölgenin askerî öneminin çok fazla olması, Belgrad'a gelen askerî gücün bu nüfusun artmasında ve tabii ki ticarî yaşantının canlı olmasında etkisi büyük olmuştur.

¹¹⁵⁰ VGMA, 731, s.12-13.

¹¹⁵¹ BOA. TT, 187, s. 243-244.

¹¹⁵² Kayıtlarda bazı isimlerde geldikleri yerlerle ilgili isimlendirildikleri tespit edilmiştir. Ferhat Kethüdâ Mahallesi'nde Ali adlı şahsın isminin altında "Bosnavî", Pîrî adlı şahsın da isminin altında Bosnavî kaydı vardır. El-Hâc Hasan mahallesinde de Mustafa isimli şahsın isminin altında Anadolî, yine aynı mahalle de diğer bir şahsın ismi de Mustafa veled-i Anadolî şeklinde yazılmıştır. Ayrıca El-Hâc Hasan Mahallesi'nde başka bir şahsın da İran'dan geldiği anlaşılmaktadır, çünkü şahsın isminin altında "acem" şerhi vardır. Şahsın ismi Hasan Eyri Acem şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 316, s. 356,-357.

Liste 5.14
1561 Tarihine Göre Mahallelerdeki Esnaflar ve Meslekler¹¹⁵³

MAHALLE ADI	MESLEK	MESLEK SAHİBİ
Cami-i Şerif Hazret-i Padişah-ı Alempañah	Dellâk	Sinan veled-i Osman
Zeyneddin Ağa	İmam	Halife Mahmud Mehmed
	Müezzin	Ahmed veled-i Mustafa
	Habbâz (ekmekçi)	Hüseyin v. Abdullah
	Hamâmî	Mustafa v. Himmet
	Helvâî (helvacı)	Hasan Yusuf
	Gazgânî	Gazi v. Hüseyin
	Mûze-dûz (çizmecî)	Murad v. Abdullah
	Kefşger (ayakkabıcı)	Ahmed b. Süleyman
	Gazgânî (kazancı)	Memi v. Nasuh
	Dellâl	İlyas v. Abdullah
	Gazgânî	Hasan v. Hüseyin
	Sarrâç (koşum ve eğer takımı yapan)	Nasuh v. Ahmed
	Dellâk (tellak)	Nasuh Üskübî
	Kassâb	Yusuf v. Abdullah
	Dellâk	Hüseyin v. Abdullah
	Çilingir (anahtarıcı)	Memi v. Abdullah
	Dellâl	Mustafa v. Abdullah
	Hayyât (terzi)	Pîrî v. Abdullah
	Mûze-dûz	Mustafa v. Cafer
Merhum Ferhad Paşa	İmam	Mevlâna İbrahim
	Müezzin	Süleyman v. Mustafa
	Mûze-dûz	Ali
	Sarrâç	Mahmud v. Abdullah
	Dellâl	Mehmed v. Abdullah
	Kürekçi	Bervan v. Abdullah
	Attâr (aktar- eczacı)	Hacı Hasan
	Mûze-dûz	Veled-i Timur
	Kassâb (kasap)	Ali

¹¹⁵³ BOA. TT, 316, 354-361

Liste 5.14 (devam)	MESLEK	MESLEK SAHİBİ
Merhum Ferhad Paşa	Mîrahor (ahırcıbaşı)	Mahmud
	Haddâd (demirci)	Bayezid
	Gazgâni	Pîrî
	Berber	Hasan v. Abdullah
	Gazgâni	Turhan v. Ali
	Dellâl	İsmail
	Gazgâni	Hacı İbrahim
	Berber	Bayram v. Abdullah
	Kethüdâ-i Şehr (şehir kethüdası)	Murad İskender
	Attâr	Mustafa v. İskender
	Gazgâni	Hüseyin
	Mûze-dûz	Mustafa v. Abdullah
	Mûze-dûz	Hasan b. Abdullah
Mehmed Paşa bin Yahya Paşa	İmam	Mevlâna Üveys Halife
	Müezzin	Ahmed v. Halil
	Vekil-i Hoca-i İmaret	Hacı Mehmed
	Şadırvancı	Himmet v. Atıf
	Habbâz (ekmekçi)	Hüdaverdi Abdullah
	Ferrâş (cami-imaret temzilikçisi)	Mehmed v. İlyas
	Tabbâh-ı İmaret (imaret aşçısı)	Mehmed v. Abdullah
	Gazgâni	Mahmud v. Abdullah
	Kalensövi (sivri tepeli külah yapan)	Mahmud El-Hâc İbrahim
	Şeyh-i Debbâğîn	El-Hâc Mahmud
	Debbâğ (derici)	Nasuh v. Mustafa
	Debbâğ	Cafer v. Mustafa
	Debbâğ	Himmed v. Musa
	Debbâğ	Mehmed Yusuf
	Debbâğ	Abdi v. Ahmed
	Debbâğ	Hüseyin v. Abdullah
	Debbâğ	Pîrî v. Hüseyin
	Debbâğ	Eynehan v. Yusud
	Debbâğ	Veli v. Hüseyin
	Debbâğ	Turhan v. Mahmud

Liste 5.14 (devam)	MESLEK	MESLEK SAHİBİ
Mehmed Paşa b. Yahya Paşa	Debbâğ	Sami v. Abdullah
	Debbâğ	Mahmud v. Abdullah
	Debbâğ	Eynehan v. Kasım
	Dülger (marangoz)	İsa v. Pîrî
	Berber	Cafer v. Abdullah
	Sarrâç (koşum ve eğer takımı yapan)	Yusuf v. Himmet
	Sarrâç	Ali v. Oruç
	Arabacı	Hacı Ahmed
	Sarrâç	Hüseyin v. Şehsuvar
	Zerger (altın işleyen)	El-Hâc Cafer v. Abdullah
Alâddin Petrevî	İmam	Hoca Hayreddin v. Ahmed
	Müezzin Cami-i Kebir	Mehmed v. Ahmed
	Kâtib-i Mahkeme	Ahmed b. Mehmed
	Senktraş (taş oymacısı)	Ali v. Mehmed
	Helvâî	Kasım v. Abdullah
El-Hâc Hasan	İmam	Mevlâna Emir Hasan
	Müezzin	İskender v. Abdullah
	Çeşmeci	Mustafa Anadolî
	Bakkal	Baba Bostan
	Habbâz	Mustafa Anadolî
Ferhad Kethüdâ	İmam	Mevlâna Halil v. Mehmed
	Müezzin	Hüdâverdi Eynebeg
	Bakkal	Bâli Hoca
	Mûze-dûz	Veli v. Abdullah
	Sarrâç	Hüseyin v. Abdullah
	Mûze-dûz (çizmecî)	Ali v. Abdullah
	Hayyât (terzi)	Veli
	Berber	Sinan v. Abdullah
	Tabbâh (aşçı)	Bayram v. Vakur(?)
	Mûze-dûz	Aydın v. Musa
	Bakkal	Pîrî v. Abdullah
	Hayyât	Veled-i Pîrî
	Hamal	Ali v. Mahmud
	Mûze-dûz	Yakub

Liste 5.14 (devam)	MESLEK	MESLEK SAHİBİ
Ferhad Kethüdâ	Bağbân (bahçıvan)	Hüseyin
	Turşucî (turşucu)	Ali v. Abdullah
	Tabbâh	Küçük Bayram
	Kassâb	Ali
	Helvâî	Ali v. Abdullah
	Ser Mûze-dûz	Ahmed Mehmed
	Attâr (aktar- eczacı)	Hacı Süleyman
	Bakkal	Mahmud
	Haddâd (demirci)	Ali v. Abdullah
	Berber	Mehmed v. Abdullah
	Kassâb	Mustafa
	Gırâr (çuvalcı)	Cafer v. Abdullah
	Attâr	Ahmed v. İlyas
	Neccâr (marangoz)	Ali Bosnavî
	Kalensövi	Pîrî Bosnavî
	Kassâb	Haydar
	Kassâb	Hüseyin
	Bakkal	Himmet
	Muytâb (yüncü kıl dokuyan)	Hasan
	Bâcdâr	Hasan
	Sarrâç	Hüseyin
Ahmed Ağa	İmam	Mevlân Ahmed Muslihiddin
	Müezzin	Mehmed v. Ali
Hacı Mustafa	İmam	Mevlâna Abdi Halife
	Müezzin	Mehmed v. Mustafa
	Bâcdâr	Kara Mustafa
	Kassâb	Sinan
	Kassâb	Cafer v. Abdullah
	Arabacı	Murad
	Berber	İbrahim
Üskübî Hacı Mustafa	İmam	Mevlâna Muslihiddin
	Müezzin	Sefer v. Yusuf
	İmam	Hüseyin v. Murad
	İmam	Alâaddin v. Ali
	Bakkal	Kara Ali v. Davud

Liste 5.14 (devam)	MESLEK	MESLEK SAHİBİ
Üskübî Hacı Mustafa	El-nâib'îş-şer'	Mehmed b. Kasım
	Hayyât	Ferruh v. Abdullah
	Nalbant	Mehmet v. Abdullah
Hasan AğaEl-Hâc	Hayyât	Yusuf v. Abdullah
	Sarrâç	Bâlî v. Abdullah
	Ma'denî	Abdurrahman
Mescid-i Bayram Bey	İmam	Mevlâna Hüsam
	Hamâmi	Yusuf v. Eymir
	Kassâb	Şaban v. Mustafa
Cami-i Şerif Hazret-i Hüdâvendigâr	Dizdâr	Hasib Ağa v. Yusuf
	Mûze-dûz	Pîrî
	Halife-i Mekteb Birinci Nasuh	Hüseyin Hoca
	Senktraş	Memi v. Abdullah
	Berber	Memi v. Abdullah
	Hayyât	Mehmed v. Abdullah
	Dellâl	Bekir
	Boyacı	Mustafa v. Abdullah
	Habbâz	Cafer v. Abdullah
	Hayyât	Pîrî
	Nalbant	Yusuf v. Abdullah
Mescid-i Bayezid Paşa	Haddâd	Ali
	Kassâb	Ali v. Abdullah
	Sarrâç	Pîrî v. Abdullah
	Kâhgîr (kerpiç yapan)	Sefer v. Abdullah
	Hayyât	Memî v. Süleyman
	Mûze-dûz	Durmuş
	Berber	Bayram
Kilise	Hayyât	Yovan v. Tire
Vataşin	Hayyât	Dimitri Artako
Viraçar	Hayyât	Rapoko v. Yovan

Şehirdeki en yaygın meslek kolları arasında hayyâtlık (terzi), debbâğlık (derici), mûze-dûz (çizmezi), kassâblık, sarrâçlık (koşum ve eğer takımı yapan), bakkal ve gazgânilik gelmektedir. Bunların dışında imamlık ve müezzinlik mahallelerde olan cami ve mescidlerden dolayı yaygın meslek kolları arasında gösterilebilir. 1561 tarihine göre meslekler “Çizelge 5.35”de toplu olarak gösterilmiştir.

Çizelge 5.35
1561 Tarihine Göre Esnaf ve Meslek Teşekkülleri (Toplu)

Arabacı : 2	Dellâl : 5	Hayyât : 11	Muytâb : 2
Attâr : 4	Dülger : 1	Helvâî : 3	Mûze-dûz : 13
Bâcdâr : 2	Dizdâr : 1	İmam : 12	Müezzin : 10
Bağbân : 1	Nâib : 1	Kâhgir : 1	Nalbant : 3
Bakkal : 6	Ferrâş : 1	Kalensöví : 2	Neccâr : 2
Berber : 8	Gazgâni : 8	Kassâb : 10	Sarrâç : 8
Boyacı : 1	Gırâr : 1	Kefşger : 1	Senktraş : 2
Çeşmeci : 1	Habbâz : 4	Kethüdâ : 1	Şadırvancı : 1
Çilingir : 1	Haddâd : 3	Kürekçi : 1	Tabbâh : 2
Debbâğ : 14	Hamal : 2	Ma'denî : 1	Turşucî : 2
Dellâk : 3	Hamâmî : 2	Mîrâhor : 1	Zerger : 1

6. ASKERÎ ÜS OLARAK BELGRAD

6.1. Askerî Üs Kavramı Ve Belgrad Kalesi

Tarihî süreç içerisinde teknolojik gelişimlere bağlı olarak orduların idarî ve fiziki yapılanmaları da değişime uğramıştır. Bu değişimlere bağlı olarak askerî terminolojide de değişiklikler olmuştur. Ya terminoloji tamamen değişmiş ya da var olan terminoloji yeni bir boyut kazanmıştır. Askerî üs kavramı da bu süreç içerisinde hem isim değişikliğine uğramış, hem de yeni boyutlar kazanmıştır.

Elbette askerî üs kavramı; bu haliyle askerî terminolojiye ve literatüre modern dönemle birlikte girmiş ve modernliği çağrıştıran bir kavram golarak ortaya çıkmıştır. Ancak ortaya çıktığı günden günümüze kadar da evrime uğramaya devam etmiş ve daha geniş bir alana hitap edecek şekilde gelişmiştir. Fakat bu askerî üs kavramının yeni bir olgu olduğu anlamına gelmemektedir. Askerî üs kavramının kökleri antik çağa kadar gitmektedir. Akdeniz havzasında Yunan şehir devletleri genişleme sürecinde askerî üsleri sıçrama noktası olarak kullanmışlardır. Sonrasında tarihin her döneminde askeri üsler önemini korumuş ve devletlerin politik, askerî, ekonomik ve diğer çıkarlarına hizmet eden geniş bir spektrum olarak varlığını sürdürmüştür.¹¹⁵⁴

Tarihin ilk çağlarından itibaren imparatorluklar; gerek sınırlarını korumak için ve gerekse barbar toplulukları durdurabilmek için tarihî tekâmül içerisinde farklı yapılarla üsler inşa etmişlerdir.¹¹⁵⁵ Bugünkü modern anlamıyla “üs” dediğimiz yapılar bu dönemlerde “kaleler” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kale yapılarında yine zaman içerisinde farklı şekillerde inşa edilmiş ve silah teknolojisindeki gelişmelere paralel farklı silah araç ve gereçleri ile donatılmıştır. Dolayısıyla “kale” kavramı bugünkü anlamıyla askerî üs hizmetlerinin yürütüldüğü mekanizmalar olarak hizmet vermektedir. Herodot; İran ordusunun savaşlarını naklederken genelde kale merkezli şehirlere veya destek ünitelerine yakın yerlerde savaşların olduğundan bahseder.¹¹⁵⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere üs modeli uygulaması tarihin çok önceki dönemlerinde de vardır ve bugünkü misyonuna yakın bir misyonu icra etmektedir.

¹¹⁵⁴ Zdzisław Lachowski, **Foreign Military Bases in Eurasia**, SIPRI Policy Paper No. 18, Bromma 2007, s. 1-3.

¹¹⁵⁵ Roma İmparatoru II. Constantius; barbarların faaliyetlerini gözlemleyebilmek maksadıyla Tuna Kıyısı boyunca askerî kamplar ve mevziler kurdurmuştu. Bkz. Ammianus Marcellinus, **The Survivin Books of The History of Ammianus Marcellinus Book XIV, Caonstantius and Gallus** (translated by John C. Rolfe), Volume 1, London 1935, s. 381,527.

¹¹⁵⁶ Kurt A. Raaflaub, “Persian Army and Warfare in the Mirror of Herodotus's Interpretation”, Ed: Robert Rollinger, **Brigitte Truschneegg, Reinhold Bichler, Herodotus and Persian Empire**, Wiesbaden 2011, s. 14.

Tarihî süreç içerisinde askerî üs hizmetlerinin verildiği yapılar veya oluşumlar belli bir tekâmüle uğramıştır. Bu tekâmülün başında hiç şüphesiz ki teknolojik gelişmeler gelmektedir. İnsanoğlunun atı eğitmesinden, barutu ateşli silahlarda kullanmaya başlamasına, topun icadından tüfeğin bulunmasına kadar pek çok unsuru teknolojik gelişmelerin köşe taşları olarak sayılabilir.¹¹⁵⁷ Bulunan her icat veya yenilik askerî üslerde de yeniliği ve gelişimi beraberinde getirmiş ve getirmektedir. Bu teknolojik gelişmeler kimi zaman mimariye kimi zaman da dizayna ve yönetim şekline etki etmişlerdir. Bir zamanlar gücün ve ihtişamın ifadesi olan, kalın duvarlara sahip askerî üsleri olan kaleler zaman içerisinde önemini yitirmiş ve müzelik hale gelmişlerdir.¹¹⁵⁸

Devletlerin dış politikalarına göre askerî üslerinde üstlendikleri misyon değişmektedir. XV. ve XVI. asırlarda Avrupa’da Osmanlı’ya sınır olan devletler için askerî üs konumundaki kaleler çok iyi birer savunma mekanizmasıdır. Bu dönemde Avrupa’da cereyan eden “*Türk Tehlikesi*”¹¹⁵⁹ imgesine karşı en iyi savunma mekanizması şüphesiz ki kalelerdir. Belgrad Kalesi de Türk hâkimiyetine geçtiği ilk süreçte bir saldırı üssü olarak teşkilatlandırılmıştır.¹¹⁶⁰ Fetihden hemen sonra kale 200 topla donatılmıştır. Ayrıca kaleye 3.000 kişilik bir muhafız birliği bırakılmıştır.¹¹⁶¹ Ayrıca şehre “*Dâr’ul-Cihad*” ismi verilmiştir.¹¹⁶² 1541 yılında Budin’in tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra ise Belgrad Kalesi; savunma ve lojistik üs haline getirilmiştir.¹¹⁶³ Dolayısıyla tarihi süreç içerisinde tehdidin türü ve çapına bağlı olarak savunma üsleri, hedefin türü ve büyüklüğüne göre de saldırı üsleri inşa edilmiştir. Tehdidin artması veya azalmasına göre de üssün icra ettiği görev değişebilmektedir.

Bu izahlar sonucunda askerî üs; ordunun kullanımına sunulan alanlar ve üzerinde kurulan tesisler olarak tanımlanabilir. Bu alanlar çok büyük olabildiği gibi çok küçük alanlar da olabilmektedir. Yine tesisler de çok karmaşık yapılar olabildiği gibi basit yapılar şeklinde de inşa edilebilmektedir.¹¹⁶⁴ İlk üs modeli olarak tanımlanabilecek kalelerin, bugünkü

¹¹⁵⁷ Peter Wilson, “Eski Rejimde Savaşlar (1648-1789)”, **Top Tüfek ve Süngü**, Ed: Jeremy Black, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 76.

¹¹⁵⁸ Burcu Özgüven, **Osmanlı Macaristan’ında Kentler, Kaleler**, Ege Yayınları, İstanbul 2001, s. 6-7

¹¹⁵⁹ Ludwig Freiherr von Pastor, **Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance und der Glaubensspaltung (Bd. IV)**, Freiburg/Brsg. 1925, s. . 146-147.

¹¹⁶⁰ Feridun Bey, **Münşeât**, c. I, s. 514.

¹¹⁶¹ Feridun Dirimtekin, Belgrad’ın İki Muhasarası, s. 85.

¹¹⁶² “*Nefs-i Dâr’ul- Cihad Belgrad*” Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 243.

¹¹⁶³ Selim Aslantaş; “Belgrad-ı Dâr’ul-Cihâd”, s. 29.

¹¹⁶⁴ Osmanlı’da geçit ve yolları korumak aynı zamanda yolcuların güvenliğini sağlamak maksadıyla bir karakol şeklinde inşa edilen daha küçük yapılarda vardı. Bunlara derbend denirdi. Bunlarda üs gibidir. Fakat daha basit ve kompleks olmayan yapılardır. Bkz. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı**, İstanbul 1990, s. 32.

modern anlamda kullanılan üslerden işlevsellik olarak pek de farklı bir amaç olarak kullanılmadığı söylenebilir.¹¹⁶⁵ Dolayısıyla askerî üsler; tarihin ilkçağlarından bu yana devletlerin politik hedefleri doğrultusunda şekillenmiş ve hizmet vermiş askerî tesisler topluluğudur denilebilir.

Askerî üsleri “*askerî tesisler birliği*” olarak tanımlamanın belli hedefleri bulunmaktadır. Nitekim Belgrad Kalesi bir askerî üs olduğu gibi aynı zamanda bir askerî tesisler topluluğudur. Belgrad Kalesi’nde bir üssün etkin saldırı veya savunma yapabilmesi için gerekli tüm yapılar kurulmuştur. Bu yapılar tophâne, baruthâne erzâk ve mühimmâtın saklandığı anbarlardır. Şehir surlarının içerisinde bulunan Şahin Kulesi denilen yere düşmandan ele geçirilen toplarında muhafaza edildiği bir mühimmât anbarı¹¹⁶⁶ inşa edilmiştir.¹¹⁶⁷ Tophane olarak da adlandırılan bu anbar top dökümünden çok topların, güllerin ve bunlarla ilgili mühimmâtın saklandığı bir cephanelik olarak kullanılmaktadır.¹¹⁶⁸ Kaniye Muhasarası’ndan sonra buraya ikinci bir tophane surların dışında Vezir Gürcü Hadım Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.¹¹⁶⁹ Bu bölgedeki toplar daha çok Budin ve Semendire’de dökülmektedir.¹¹⁷⁰ Fakat Belgrad’da da top dökümü için her türlü imkan vardır. Belgrad’da top döküleceği zaman İstanbul’dan buraya ihtiyaç halinde dökücü ustaları ve neferleri gönderilmiştir.¹¹⁷¹ Ayrıca bu tophanenin bir de baruthanesi mevcuttur.¹¹⁷² Barutun önemli bir maddesi olan güherçilenin de Belgrad’da satışının yasaklandığı kayıtlara yansımıştır. Belgrad Kadısı’na yazılan bir hükümde; mîrîden başka hiç kimseye güherçile satılmaması emredilmiş eğer bulunursa el konulması istenmiştir.¹¹⁷³

¹¹⁶⁵ Joseph R. Strayer, **Dictionary of Middle Ages**, New York 1983, s. 143.

¹¹⁶⁶ Anbarlarla ilgili durumlar ve içindeki malzemeler sık sık sorulur ve gerekli tedariklerin bir an evvel yapılması istenirdi. Bkz. **BOA. MD**, 5, h:45, (M.1566).

¹¹⁶⁷ Evliya Çelebi bu toplar için Mısır Hazinesine değer toplar ve silahlar der. Bu top ve silahların Yavuz Sultan Selim yadigarı olduğunu ifade eder. Bkz. Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, s. 180.

¹¹⁶⁸ Salim Aydüz; **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK, 2006, s. 59.

¹¹⁶⁹ Nâima, **Nâima Tarihi**, İstanbul 1280, c. I, s. 292-293.

¹¹⁷⁰ Salim Aydüz, **Tophane**, s. 60.

¹¹⁷¹ İstanbul’dan giden Şaban bölükbaşı neferleriyle birlikte burada 50 prangı dökmüştür. Belgrad Kalesi’nde ayrıca top kundağı ve araba tekerleği gibi marangozluk faaliyetleri de yapılmaktaydı. **BOA. MD**, 5, h:1862, (M.1566), Belgrad’da 130 top arabası yapılmış ayrıca 92 tanesi de tamir ettirilmiştir. Bkz. **BOA.C.AS**, 798/33812, (H.1698).

¹¹⁷² Evliya Çelebi, “*Baruthane ağası olduğu olduğu ve yüz elli neferle beraber her sene 1.000 kantar siyah barut imal edildiğini*” nakleder. Bkz. Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, s. 185.

¹¹⁷³ **BOA. MD**, 7, h:2104; aynı hüküm Semendire Sancakbeyine de yazılmıştır. Bkz. **BOA. MD**, 7, h:2161.

Bütün imparatorluklar için şüphesiz kaleler bir güç aracı ve aynı zamanda yapılacak askerî harekâtların merkezleri konumundadır.¹¹⁷⁴ Dolayısıyla imparatorlukların bir “*kaleler zinciri*” ile hâkimiyetini ve gücünü hissettirmesi yeniçağın temel askerî hedefleri arasındadır.¹¹⁷⁵ Ekonomisini ve gücünü fetihler üzerine kurgulamış Osmanlı İmparatorluğu’da gerek doğu da ve gerekse batıda adeta kaleler zinciri kurarak hâkimiyetini genişletmiş ve sağlamlaştırmıştır. Macaristan’ı kuzeyden güneye 428 km.lik bir uzunlukta bölen Tuna nehri üzerinde¹¹⁷⁶ 17. yüzyılda kale ve palanka olarak 24 üs bulunmaktadır.¹¹⁷⁷ Yani 18 km’ye bir üs düşmektedir. Tuna’nın batısında yer alan ve Macaristan için hayatî öneme sahip Balaton Gölü’nün¹¹⁷⁸ güneyinde ve kuzeyinde 12 kale/üs Macaristan’ın kuzey sınırında da 4 kale/üs bulunmaktadır. Kısaca sadece tüm Macaristan’da 40 Osmanlı kalesi/üssü bulunmaktadır. Bu veriler Osmanlı Devleti’nin bölgede kalabilmek için ne denli büyük bir askerî gücü burada tutmak zorunda olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Bu çerçeveden bakıldığında Belgrad Kalesi’nin Osmanlı Devleti için çok önemli bir üs olduğu anlaşılabacaktır. Balkanlar’ın kuzeyine ve Orta Avrupa’ya yapılan tüm seferlerin lojistik merkezinin Belgrad Kalesi olduğu görülmektedir.¹¹⁷⁹ Bu yönüyle Belgrad Kalesi’nin Osmanlı Devleti’nin saldırı ve savunma mekanizmaları içerisinde önemli bir mihenk taşı olduğu ortaya çıkmaktadır. Kavramsal askerî üs literatürü içerisinde Belgrad Kalesi’ni değerlendirmek gerekirse, devletin fetih politikası hedefleri içerisinde bir dönem ileri harekât üssü olarak daha sonra da savunma ve lojistik üs olarak Osmanlı’nın askerî hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir rol oynamıştır.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁴ Askerî üslerin tarihi süreç içerisinde hiçbir zaman önemini yitirmediğini ve hep bir güç aracı olarak kullanıldığını anlamak için Bkz. Robert E. Harkavy, **Great Power Competition For Overseas Bases. The Geopolitics of Access Diplomacy**, New York, 1982.

¹¹⁷⁵ C. S. Maier, “An American Empire?: The Problems of Frontiers and Peace in Twenty-First Century Politics”, L. C. Young, **The New American Empire**, New York 2005, s. xi-ix.

¹¹⁷⁶ Özgüven, **Kentler, Kaleler**, s. 22.

¹¹⁷⁷ Tuna üzerindeki kale ve yerleşim yerlerinin ayrıntıları için Bkz. Özgüven, **Kentler, Kaleler**, s. 88-137.

¹¹⁷⁸ Balaton Gölü kenarındaki kale ve yerleşim yerleri için Bkz. Özgüven, **Kentler, Kaleler**, s. 35-78.

¹¹⁷⁹ Kaledeki eksikliklerin giderilmesi için Bkz. **BOA. MD**, 14, h:95, Semendire’de topların dökülüp acilen Belgrad’a yollanması ile ilgili Bkz. **BOA. MD**, 14, h:917; Belgrad’a barut gönderilmesi için Bkz. **BOA. MD**, 14, h:983; **BOA. MD**, 14, h:1339; sefer için arpa ve buğday gönderilmesi Bkz. **BOA. MD**, 43, h:147.

¹¹⁸⁰ Belgrad’ın tâbi olduğu Semendire Beyi’ne hitaben yazılan bir hükümde “*liva-i mezbure serhaddin kilidi olub ve cemi’ serhadlerin levazımı liva-i mezburede görülür*” ifadesi Belgrad Kalesi’nin önemini anlatması açısından önemlidir. **BOA. MD**, 47, h:127.

6.2. Üs Kavramı İçerisinde Belgrad Kalesi'nin Özellikleri

Üsleri farklı kriterlere tâbi tutarak çok farklı şekillerde tasnif mümkündür. Askerî üsler zamana ve zaman içerisindeki gelişmelere paralel sürekli şekilde başkalaşmaya uğramıştır. Bu başkalaşma mimari anlamda, teknolojik anlamda ve üstlendiği misyon anlamında olabilmıştır. Özellikle 16. asrın ikinci yarısından itibaren savaşlar meydan savaşlarından kale merkezli savaşlara dönmeye başlamıştır.¹¹⁸¹ Dolayısıyla dönemin üsleri olan kaleler de önem kazanmaya başlamıştır. Kalelerde çok çeşitli amaçlarla inşa edilmiş olabilirler. Bazı kaleler sınır boylarını koruyup düşmana karşı saldırı amaçlı kullanılırken, bazı kaleler lojistik amaçlara yönelik, bazı kalelerde ülke içinde asayiş ve güvenliğin temini için askerî hizmetlerini yerine getirebiliyor olabilir.¹¹⁸² Kuvvetin çapı ve türüne göre de farklı tarz ve mimarilerde olabilmektedirler. Bünyesinde tek bir unsuru bulundurdukları gibi limanlar, üretim sahaları, talimgahlar vb. unsurları da barındıran bir kompleks şeklinde de olabilmektedir.¹¹⁸³ Askerî üsler içerisinde süreli bölümler olduğu gibi zamana veya olaya bağlı olarak geçici bölümlerde oluşturulabilmektedir.¹¹⁸⁴ Askerî üsler yurt içinde ve yurt dışında ya da işgal altında bulunan topraklarda konuşlanmasına göre de ayrıma tabi tutulabilirler.

Misyonun süresine göre de üsler süreli ve geçici olarak da ayrıma tabi tutulabilirler. Bu uygulama tarihin çok öncelerinde de böyledir. Ülkeleri baskı altına almak için oluşturulan ordular süreli üslerde konuşlandırıldıkları gibi geçici üslerde de konuşlandırılmıştır. Roma ordusunun Sasanilere karşı Mardin'in Oğuz Köyü (Dara, Mezopotamya) yakınında yaptığı Salachon Meydan Savaşı öncesinde oluşturduğu üs tamamen geçici bir üstür ve böylesi bir savaşı organize etmek için oluşturulmuştur.¹¹⁸⁵ Kalıcı üslerde aranan özellikler ise her dönemde geçerliliğini korumuştur. İkmal noktalarına yakınlık, geçiş güzergahlarında

¹¹⁸¹ C. W. C. Oman, *The Art of War in the Mittle Ages*, London 1885, s. 130.

¹¹⁸² Belgrad Kalesi belli bir dönem saldırı üssü ve serhad kale şeklinde vazife icra etmiştir. Fakat Budin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra yani 1541'den sonra daha çok Osmanlı orduları için levâzimat deposu (lojistik) (Bkz. **BOA. MD**, 5, h:1626, h:1480) ve ihtiyâti kuvvetler için güvenli bir sığınma yeri olmuştur. (Varad'dan Belgrad'ın muhafazasına destek için 647 asker gelmişti. Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 3-4).

¹¹⁸³ Belgrad Kalesi üs literatürü açısından kompleks bir yapıdır. Çünkü bünyesinde tophane, liman (hicri 1111 tarihinde Belgrad Limanı'nda 73 nefer yevmî 796 akçe ile bulunmaktaydı. (Bkz. **BOA. KK_d**, 4895, s. 2), baruthane ve ambarlar (**BOA. MD**, 36, h:173) bulunmaktaydı.

¹¹⁸⁴ Belgrad'da ki tophane yeterli olmayınca Kanije Muharasası'ndan sonra Vezir Gürcü Mehmed Paşa Belgrad'a bir tophane daha inşa ettirmişti. Yani yapılan yapılar süreli olduğu gibi ihtiyaca cevap vermeyince yenileri de yapılabiliyordu. Bkz. Salim Aydüz, **Tophane**, s. 60.

¹¹⁸⁵ Frank R. Trombley, "Operational methods of the Late Roman army in the Persian War of 572-591", **British Archaeology Reports, International Series 1717**. The Late Roman Army in the Near East from Diocletian to the Arab Conquest, Oxford: Archaeopress 2007, s. 327.

bulunma¹¹⁸⁶, aynı anda birden fazla bölgeyi kontrol edebilme, merkez ile üs bölgesi arasındaki bağlantının işlerliği vb. nedenler kalıcı üslerin çapına karar veren önemli elementlerdir. İçinde bulunduğumuz modern dönem içerisinde bunlar ne kadar önemliyse bundan 1500-2000 yıl öncede o kadar önemlidir.¹¹⁸⁷

Askerî üsler üs bölgelerine göre de değişiklik arz etmektedir. Roma ordusu incelendiğinde üs sisteminin yaygın bir şekilde kullanıldığı ve birçok üssün Tuna, Fırat ve Ren nehri boyunca ve bu nehirlerin tarım havzaları içerisinde kurulduğu görülmektedir. Hatta toplam 130.000 ordu mevcudu olduğu bir dönemde Roma'nın 40.000 kişilik bir kuvveti Tuna nehri boyunca sıralanan üslerde konuşlandırılmıştır. Bu şeridin önemi de her geçen gün artmıştır.¹¹⁸⁸ Tabi bu üsler sadece kara üsleri değildir. Deniz üsleri de o dönemlerden itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Gemiler sadece denizlerde değil Tuna ve Ren nehri boyunca sıralanan üslerde özellikle barbarların geçişlerini kontrol etmek amacıyla bugünkü manasıyla bir sahil güvenlik hizmeti vermektedir.¹¹⁸⁹

Özellikle XVI. yüzyıl askerî üsleri o günün teknolojik imkanlarına göre şekillendiği ve kale ya da kale şehirler olarak dizayn edildikleri görülmektedir. Mark L. Stein bu dönemde sadece savunma ya da saldırı amaçlı kullanımların dışında büyük savaşlarda dahi askerî harekât merkezlerinin kaleler olduğunu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Kalelerin bir yönü ile levâzimat deposu olduklarından diğer yönüyle de ihtiyat birliklerinin üsleri olduklarından açıkça bahsetmektedir.¹¹⁹⁰ Bazı tahkimatları da bu zaviyeden değerlendirmek gerekir. Belgrad zaman zaman bir saldırı üssü olarak dizayn edilmiş ve kullanılmışken; zaman zaman da tahkimat yapılarak muhtemel işgali önlemeye yönelik

¹¹⁸⁶ Belgrad Tuna ve Sava Nehirleri ile çevrili aynı zaman da Via Militaris denilen Roma dönemi İstanbul Belgrad askerî yolunun bitim noktası idi. Bkz. Konstantin Yosif İreçek, **Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu**, S. 6; bu sebeple Osmanlı Devleti bu yola önem vermiş ve bakımlı aynı zaman da güvenli olması için özen göstermiştir. (yolun bakımı için Bkz. **BOA. MD**, 5, h: 1007, h:1044, h:1488, h:1744, h:1746, h:1747, h:1788, h:1831, h:1832, h:1836; yol güvenliği için Bkz. Belgrad Temeşvar arasındaki yola derbendci tayini için: **BOA. MAD**, 2775, h:689, Segedin'e bağlı bir köyün derbendci yazılması ile ilgili Bkz. **BOA. MAD**, 2775, h:2040, Vidin'e bağlı bir köyün derbendci yazılması ve belli hususlarda muâfiyet verilmesi ile ilgili Bkz. **BOA. MAD**, 2775, h:265).

¹¹⁸⁷ Joseph R. Strayer, **Dictionary of Middle Ages**, s. 143.

¹¹⁸⁸ Tuna kıyı şeridi her dönem önemini korumuştur. Osmanlı Devleti bu bölge için Tuna Kapudanlığı'nı ihdas etmiştir. Osmanlı'nın nehir donanma gücüne "İnce Donanma" denilmektedir. Bunun sebebi nehirdeki gemilerin denizdeki gemilere nazaran daha ince ve narin olmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. Sadık Bilge Müfit; "Osmanlı Macaristan'ında Nehir Ulaşımı" **Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller Sempozyumu**, 02-03 Mayıs 2013, Kayseri, s. <http://independent.academia.edu/Sad%C4%B1kM%C3%BCfitBilge/Papers>

¹¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde Tuna Nehri üzerinde Tuna Kapudanlığı'na bağlı askerî donanma ve tersaneler bulunmaktaydı. Donanma nehir üzerinde asayiş ve güvenliği temin ederken, tersanelerde gemiler inşa ediliyordu. Bkz. **BOA. MAD**, 2775, h:321, Belgrad'ın bağlı olduğu Semendire'de 1565 yılında 200 nakliye gemisi ve 50 şayka İzvornik içinde 16 şayka 200 tekne inşa etmesi emri verilmişti. Bkz. **BOA. MD**, 5, h:451

¹¹⁹⁰ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları**, Çev: G. Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası, 2007, s. 27.

vazife icra etmiştir. Osmanlı Devleti de ele geçirdiği toprakları istihkam düzeni ile koruma altına almış ve adeta bugünün askerî üs mantığı ile oluşturduğu kalelerle sınırlarını örgülemiştir.

Buraya kadar anlatılanlar çerçevesinde Belgrad Kalesi ile ilgili olarak şu hususları vurgulamak gerekir: Belgrad Kalesi donanımı üst seviyede bir kaledir. Yani içerisinde limanı¹¹⁹¹, silah, mühimmât ve anbar depoları¹¹⁹², askerlerin ikamet barınakları, büyük ve ateş gücü yüksek toplarla¹¹⁹³ donatılmış askerî üs hüviyetinde bir kaledir.¹¹⁹⁴ Askerî üs olmasının yanında halkın da yaşadığı sosyal müesseselerin olduğu her türlü ihtiyaca cevap verebilen büyük bir şehirdir.¹¹⁹⁵

Belgrad Kalesi askerî bir üs olarak daimî bir üstür. Geçici veya süreli değildir. Osmanlı Devleti için hayatî öneme haiz bir kaledir. Batıya yapılan seferlerde serhat vazifesi görmüştür. Bu sebeple de Belgrad'a Türk hâkimiyetine girdikten sonra "*Dâr'ul-Cihad*"¹¹⁹⁶ yani "*cihat memleketi*" ismi verilmiştir. Başka bir belge ise "*Dâr'ul-Guzzât*"¹¹⁹⁷ yani "*gaziler memleketi*" denilmiştir. Kalenin askerî anlamdaki donanımı da bunun en güzel örneğidir. Kale Osmanlı Devleti'nin en güçlü ve muazzam topları ile donatılmıştır. Bu topların başında *şayka*¹¹⁹⁸, *bacaluşka*¹¹⁹⁹, *balyemez*, *kolomborna*¹²⁰⁰ gelmektedir. Her türlü

¹¹⁹¹ Belgrad Limanı hem ticarî hem askerî amaçlarla kullanılan bir limandı. Limanda ticarî faaliyetler için gümrükte bulunmaktaydı. Bkz. **BOA. MD**, 60, h:20 (M.1585); **BOA. MD**, 36, h:173 (M.1579)

¹¹⁹² Belgrad'da anbarların bulunduğu bölgedeki mahallelere "*Anbar-ı Hassa*" denilmektedir. Bu mahallelerde oturanlar buradaki anbarların korunması ve tamiri ile de sorumlu idiler. Bunun karşılığı çeşitli vergilerden muâf oldukları görülmektedir. "*Mahalle-i cemaat-i gebrân der-nezd-i anbar-ı hassa, der varoş-ı kal'a-i Belgrad. Liva-i mezbureden bazı haymâneler gelüb sakın olub Mîr-liva Mehmed Bey bin Yahya Paşa ellerine mektup virüb hassa anbarları görüb gözleyüb rûz-ı şeb hıfz idüb ve meremmete muhtaç olan yerlerin meremmet ve ta'mir eyleyeler. Hidmetleri mukabelesinde avâz-ı divâniyyeden umumen ve tekâlif-i örfiyyeden husûsen mu'af ve müsellemler olup sancak beyi canibinden ve subaşlarından dahl-ı taarruz eylemeye ve haricden kâfirler gelüb mişe çardaklar yapub meyhanecilik iderler imiş. Anlardan nev'an zarar müterettip ola deyû tevehhüm olunmağın min ba'd gelüb yapmayalar ve satmayalar ve kendüler dahi meyhanecilik itmeyeler*" **BOA. TT**, 187, s. 246; Ayrıca Belgrad Limanında bir anbar olduğu kayıtlar anlaşılmaktadır. Limandaki anbar gelen askerî gemilere zahire ve mühimmat yüklemek için kullanılan geçici bir anbar şeklindedir. 1579 tarihli bir hükümde "*Semendire sancakbeğine hüküm ki mektub gönderüb Budin canibinin vesair etrafın levazımı daima Belgrad mahzeninden ve anbar limanından taleb olunub lakin mahzende bazı mühimmat bulunmamağla...*" Bkz. **BOA. MD**, 36, h:173

¹¹⁹³ İlgili bir kayıta büyük top olarak Kal'a-i Bâlâ'da 97, Kal'a-i Zîr'de 85, Tophane'de 42 bulunmaktadır. Havan Topu olarak ise, Kal'a-i Bâlâ'da 7, Tophane'de 27 adet bulunmaktadır. Bkz. **BOA. D.BŞM.TPH.d**, Gömlek 18667, s. 8 (h.1155)

¹¹⁹⁴ 1536 tarihinde Belgrad mahzeninde 6 adet Şayka Topu, 2 adet Badluşka, 2 adet Büyük Top 3 adet Demir (hadidi) Top, 15 adet Top Başı (top-ı ser), 2 adet büzürk top (top-ı büzürk), 130 adet küçük ve büyük Badluşka Topu, 26 sandık Güherçile, 3 sandık Kükürt, 60 adet Macar Tüfeği, 80 adet köhne tüfek, 93 adet tüfek veznesi, yine 237 sandık tüfek, 634 adet ok, 160 adet yay, bunların dışında burgu, eğe, çekiçi, kazma, balta ve silahların yedek parçaları bulunmaktaydı. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 255.

¹¹⁹⁵ Bkz. Kaza Merkezi başlığı

¹¹⁹⁶ **BOA. TT**, 517, s. 362.

¹¹⁹⁷ **BOA. TT**, 187, s. 255.

¹¹⁹⁸ **BOA. D.BŞM.TPH.d**, Gömlek 18667, s. 8 (h.1155).

¹¹⁹⁹ **BOA. TT**, 187, s. 255.

saldırıya karşı koyabilecek şekilde dizayn edilmiştir. Aynı zaman da silah üretim ünitelerine sahiptir. Bunun başında barut gelmektedir. Barutun ham maddelerinden *güherçile*¹²⁰¹ ve *kükürt*¹²⁰² burada bol miktarda bulunmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman'ın 1565 yılındaki son seferinde Budin'de üretilen barut için Belgrad'dan kükürt istenmiştir. Semendire Sancakbeyi'ne gönderilen hükümde Budin'de üretilen barut için 40 sandık kükürt göndermesi emredilmiştir.¹²⁰³ Aynı emrin benzeri de Budin Beylerbeyi'ne gönderilmiştir.¹²⁰⁴ Belgrad, Budin'i lojistik olarak devamlı desteklemiştir.¹²⁰⁵

Belgrad Kalesi bir askerî üs olarak; multi-etnik bir üs konumunda değildir. Yani farklı milletlerin bir araya geldiği bir ittifak üssü değildir. Tek bir devlete ve tek bir hükümdara bağlıdır. İçinde bulunan askerlerde multi-etnik değildir. Tamamı Osmanlı Devleti'ne tâbi askerlerdir. Kapıkulu askerleri; Türk askerî gelenekleri çerçevesinde devşirilmiş Türk-İslam askerleridir.¹²⁰⁶ Kale Osmanlı kale yönetimi sistematğinde yönetilen bir kaledir.¹²⁰⁷ Kaleler, yaptıkları görevleri icabı beylerbeyi, sancakbeyi ve kadiya karşı sorumlu olan dizdarlar tarafından idare edilmektedir.¹²⁰⁸ Dizdar kalenin ve şehrin güvenliğinden sorumlu bir yöneticidir. Tımar sahibi olması dolayısıyla bir askerîdir. Sefer zamanında sefere çağrıldığında orduya katılmakla yükümlüdür. Bundan dolayı bağlı bulunduğu makam beylerbeyi ve sancakbeyidir. Görevi sırasındaki faaliyetlerinin şer'e uygunluğunun sağlanması bakımından da kadiya karşı sorumludur.¹²⁰⁹ Belgrad Kalesi'de diğer Osmanlı kaleleri gibi aynı yönetim tarzında idare edilmiştir.

¹²⁰⁰ BOA. D.BŞM.TPH.d, Gömlek 18667, s. 9 (h.1155).

¹²⁰¹ BOA. TT, 827, s. 5a, 6a, 12a.

¹²⁰² BOA. TT, 187, s. 255.

¹²⁰³ BOA. MD, 5, h:667.

¹²⁰⁴ BOA. MD, 5, h:666.

¹²⁰⁵ BOA. MD, 7, h:194.

¹²⁰⁶ Bu konuda Bkz. Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, 5. Baskı, 2011, s. 33 vd.

¹²⁰⁷ Eftal Şükrü Batmaz; "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", s. 4.

¹²⁰⁸ Belgrad Kalesi'nde iki dizdar bulunmaktadır. Bunlardan birisi Yukarı Kale'de diğeri de Aşağı Kale'de dizdarlık yapmaktadır. Bkz. BOA. TT, 330, s. 48, 88.

¹²⁰⁹ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 79.

Resim 6.1

Despot Kulesi ve Kale Hendeği

Belgrad Kalesi hem kara hem de deniz üssüdür. Osmanlı muharebe gemileri sadece denizlerde değil büyük nehirlerde de boy göstermektedir. Bunlardan en önemlisi Tuna Nehri'ndeki Osmanlı donanmasıdır. Belgrad Kalesi bir tarafında Tuna diğer tarafında Sava nehri bulunan ve her iki yönden nehirlerle çevrili bir kale-şehirdir. Belgrad'ın Kanunî tarafından kuşatılması ve hâkimiyet altına alınması sırasında Tuna'daki Osmanlı donanması önemli yararlılık göstermiştir.¹²¹⁰ Süvari alaylarının nehir üzerinden geçebilmesi için 400 gemi (at gemisi) yapılmıştır.¹²¹¹ 6 Mayıs 1521'de yola çıkarılan 16 adet gali¹²¹² silahlarla donatılmıştır. Ayrıca Karadeniz'den Tuna'ya giren 50 adet geminin başında da Reis Danişmend bulunmaktaydı.¹²¹³ Belgrad'ın Türk hâkimiyetine girmesinden sonra da Tuna'daki Osmanlı donanması önemini korumuştur. 1579 tarihli

¹²¹⁰ Gülderen Yusuf, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri**, X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, TTK, Ankara, 1993, s. 1174.

¹²¹¹ Hayatî Tezel, **Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi**, 1973, s. 138.

¹²¹² Alçak ve altı düz bir gemi türü. Nehirlerde kullanılan gemilerde altı genelde düz olarak inşa edilirdi.

¹²¹³ Tezel, **Deniz Tarihi**, s. 138.

Tuna yalılarında vaki olan kadılara gönderilen hükümde Tuna’da korsanlık faaliyetleri olduğu bunların engellenmesi için tedbirler alınması gerektiği emredilmiştir.¹²¹⁴ 1584 tarihli bir hüküm ise hem Belgrad’ın askerî bir üs olmasını hem de Tuna’nın önemini göstermesi açısından önemlidir. Hüküm Budin Beylerbeyi’ne yazılmıştır. Belgrad’ın bağlı olduğu Semendire için “*serhaddin kilidi*” tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca Budin ve Bosna serhadlerine lazım olan pare ve silahın Belgrad mahzenlerinden karşılandığı bildirilmektedir. Hükümün devamında bu silahların güvenli bir şekilde Belgrad’dan Tuna ve Sava yoluyla ulaştırılması emredilmektedir.¹²¹⁵ Dolayısıyla Tuna ve Sava Osmanlı Devleti için hem askerî sevkiyatlarını yaptığı bir yol; hem de ticarî faaliyetlerini gerçekleştirdiği önemli bir sahadır.

Belgrad Kalesi üs olarak teşkilatlandırılmış bir kale aynı zamanda da bir şehirdir. Askerî üs olarak yapılandırılan kale saldırı, savunma ve lojistik üssü olarak kullanılmıştır.¹²¹⁶ Belgrad Kalesi mahzenlerinde önemli miktarda silah cephanesi ve silah araç ve gereçleri hazır tutulmaktadır. 1604 tarihli bir hükümde Belgrad defter nâibi ve Tuna defterdarı Mehmet Bey’e sefer için Belgrad mahzenlerinden demirli iki bin adet sadak¹²¹⁷ temin edip bunları acilen ulaştırması emredilmiştir.¹²¹⁸ Diğer bir hükümde de Belgrad mahzenlerinin silah ve mühimmât deposu olduğu vurgusu vardır.¹²¹⁹ Ayrıca Belgrad seferlerde askerin toplandığı ve sefere çıkıldığı bir yerdir. Mühimme kayıtlarında burası toplanma yeri olarak zikredilmektedir.¹²²⁰ Belgrad’ın toplanma yeri olarak seçilmesindeki en önemli etken şüphesiz serhatteki en güvenli yer olmasından kaynaklanmaktadır.

6.3. Belgrad Kalesi

Belgrad Kalesi’nin tarihi antik çağa kadar uzanmaktadır. Bölgedeki çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Belgrad Kalesi; ilk adını bölgede MÖ. 1000 yıllarından itibaren hüküm süren Keltlerden almıştır.¹²²¹ Keltler buraya “*yuvarlak kale*” anlamına gelen “*Singidun*” adını vermişlerdir.¹²²² Romalılar Singidun ismini *Singidunum* şeklinde

¹²¹⁴ BOA. MD, 39, h:176.

¹²¹⁵ BOA. MD, 55, h:393.

¹²¹⁶ Kale özellikle 1541’ kadar bu şekilde vazife icra etmiştir. Bkz. Selim Aslantaş, “Dar’ul-Cihad Belgrad”, s. 32-33.

¹²¹⁷ Ok ve ok torbası

¹²¹⁸ BOA. MD, 77, h:450.

¹²¹⁹ BOA. MD, 55, h:393

¹²²⁰ BOA. MD, 77, h:440; BOA. MD, 77, h:429; BOA. MD, 77, h:31.

¹²²¹ Martin Bang, *Expansion of the Teutons*, s. 183-186.

¹²²² Felix Kanitz, *a.g.e.* s. 5.

kullanmışlardır. Bu adı Bizans tarihçisi Jordanes (470-550) nakletmekte ve Gotların şehrin sahipleri olduğunu belirtmektedir.¹²²³

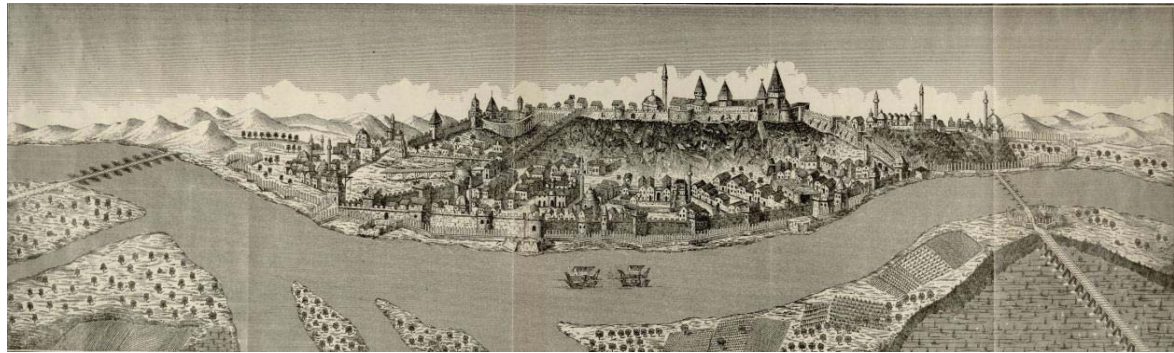
Belgrad'da ilk taştan kaleyi Romalılar inşa etmiştir. (MS.85) Kaleyi Tuna Nehri'nin doğusundaki kavimlere karşı kullanmışlardır.¹²²⁴ Ayrıca Belgrad, Romalılar döneminde "*Via Militaris*" denilen ve "*ordu yolu*" olarak kullanılan yolun stratejik kavşak noktasını oluşturmaktadır. Bu yol Balkanları Anadolu'ya bağlayan bir yoldur.¹²²⁵

535 yılında Belgrad Kalesi *I. Justinian* tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bu yılları takip eden dönemde kale, Avar kuşatmaları ile karşılaşmıştır. Avar ve Slav (Sırlar) kabileleri Belgrad'ın kuzeyinde Bizans'a karşı ciddi bir ittifak içine girmişlerdir. Hatta Sırların "*Zupan*" dedikleri derebeylik/prenslik idare şeklini Avar Türkleri'nden öğrendikleri bilinmektedir.¹²²⁶ 600 yılından itibaren Slav kabileleri Belgrad'a yerleşmeye başlamışlardır. 878 yılında Bulgarlar tarafından Slavca "*beyaz şehir*" anlamındaki *Belgrad* (veya *Beograd*) sözü burası için kullanılmaya başlanmıştır.¹²²⁷

Belgrad Kalesi, gerek Sırp ve gerekse Macar hâkimiyetinde iken Türk saldırılarına karşı çok iyi bir şekilde teçhiz edilmiş ve korunmuştur. Fransız diplomat *Bertrandon*, kalenin üç tarafının hendeklerle çevrili olduğunu, Alman imparatorunun burasını güvenli bir sığınak olarak gördüğünü ifade etmektedir.¹²²⁸

Resim 6.2

Osmanlı Dönemi Belgrad Kazası¹²²⁹

¹²²³ Jordanes, *The Gothic History of Jordanes*, s. 133.

¹²²⁴ Ammianus Marcellinus, *The Survivin Books of The History of Ammianus Marcellinus*, Book XIV, Volume 1, s. 381,527.

¹²²⁵ Konstantin Yosif İreçek, *Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu*, s. 6.

¹²²⁶ T. Peisker, *The Expansion of the Slavs*, s. 302- 329..

¹²²⁷ Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı- Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, s. 1

¹²²⁸ Bertrandon, *Seyahatname*, s. 261-264.

¹²²⁹ NBS, GR-0798 (Noradna Biblioteka Srbije).

Sırp Despotu Stefan Lazareviç döneminde de kale çok önemli bir tahkimattan geçmiştir. Duvarları güçlendirilmiş ve yeni hendekler açılmıştır. Kale içine gizli geçitler yaptırılmıştır. Kale bu dönemde beş kısma bölünmüştür. Bunlardan ikisi aşağı şehirdedir. Yukarı şehirde ise Lazareviç'in ikâmetgâhı yanında, askerî unsurlar, kilise ve feodalların malikâneleri bulunmaktadır.¹²³⁰

Belgrad Kalesi, bir tarafında Tuna Nehri diğer tarafında Sava Nehri ile çevrili, dokuz kat bölmeden oluşan muhkem bir kaledir. Kale bölmeleri¹²³¹ beşgen¹²³² şekilde bina edilmiş olup surlarla birbirine bağlanmıştır. Kale tahrir defterlerinde “*kal'a-i bâlâ (yukarı kale)*”¹²³³, *kal'a-zîr (aşağı kale)*¹²³⁴ ve *kal'a-i bölme*¹²³⁵ şeklinde geçmektedir. *Kale-i bölme* denilen kısım aşağı kale içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla kale aşağı ve yukarı kale olmak üzere iki kısımdan oluşur. Kale bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca kale surları dışarısında kalan ve “*varoş*” şeklinde kaynaklarda geçen dış şehir de bulunmaktadır.¹²³⁶

Belgrad Kalesi'nin Tuna tarafına bakan kısmının karşı yakasında yan yana üç büyük ada bulunmaktadır. Bu adalardan ortadaki adaya “Çingene Adası” denilmektedir. Bu üç adaya ayrıca “büyük savaş adası” da denilir. (Ek 12) Bu adalardan ortadaki adada kalenin savunması için topçu bataryaları yerleştirilmiştir. Adaların kaleye çok yakın olması bu adaları önemli kılar. Ayrıca kalenin Sava nehri tarafında bir “Çingene Adası” daha bulunmaktadır. Bu ada Sava nehri üzerinden gelebilecek tehlikeleri engelleyebilecek bir konumda olduğundan stratejik bir adadır. Sava tarafındaki Çingene adası kale tarafı ile karşı kıyıyı birbirine gemilerden yapılmış köprülerle bağlamaktadır. (Ek- 12)

Belgrad Kalesi Osmanlı orduları için ileri harekât üssüdür. Bu sebeple kale içerisinde silah yapımı ve tamiri için yerler inşa edilmiştir. Yukarı kalenin Sava tarafına bakan kısmının tam karşısında ve aşağı kalenin Tuna tarafının tam karşısında silah tamir ve yapım merkezleri bulunmaktadır. (Resim 6.5.)

Belgrad Kalesi'nin limanı Osmanlı donanmasının barınabileceği büyüklüktedir. Belgrad Kalesi'nde Sava ve Tuna kıyısında iki liman bulunmaktadır. Sava kıyısındaki liman

¹²³⁰ Kostenečki, **Stefan Lazareviç**, s. 69-70.

¹²³¹ Belgrad Kalesi'nde “*Kal'a-i Bölme*” şeklinde geçen yer için ayrı bir dizdâr görevlidir. Diğer dizdâra göre daha düşük tımar almakta ve asker sayısı da daha azdır. Kal'a-i Bölme denilen kısım aşağı kale içerisinde yer almaktadır. Bkz: **TDAB.TTD**, 184, s. 193b ve 194a. Aldıkları tımarlar için bkz: **BOA.TT**, 330, s. 48, 88. birisi 12071 akçe alırken , kale-i bölme dizdârı 5200 akçe tımar almaktadır. Kale-i bölme denilen yer Aşağı Kale kısmıdır.

¹²³² Evliya Çelebi, “*şekl-i muhammes*” demektedir. Bkz: Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 5, aynı yer

¹²³³ **BOA.TT**, 517, s. 362, 363, 365

¹²³⁴ **BOA.TT**, 517, s. 369

¹²³⁵ **BOA.TT**, 517, s. 368

¹²³⁶ **BOA.TT**, 517, s. 370

küçüktür. Tuna kıyısındaki liman ise büyüktür ve bu limanda gümrük de bulunmaktadır. Ayrıca Tuna tarafında gemilerin tamiri ve yeniden inşası için bir tersane bulunmaktadır. (Resim 6.5.)

Kalenin surlarında havan ve topçu bataryaları yerleştirilmiştir. Ayrıca surların bitiminde derin hendekler kazılmıştır. Yukarı kale içerisinde ve aşağı kalenin sur kenarlarında erzâkların depolandığı mahzenler vardır. Tuna ve Sava'nın kaleye bakan kıyılarında da topçu bataryaları yerleştirilmiştir. (Resim 6.5.)

Resim 6.3

Yukarı Kale

Yukarı kale içerisinde dizdarın divanhanesi ve şehir ile ilgili devlet daireleri bulunmaktadır. Divan çavuşları ve ordunun ileri gelenleri yukarı kale içerisinde yer alan bu dairelerde işlerini görmekteydiler. Ayrıca yukarı kale içerisinde ve aşağı kale içerisinde askerlerin kaldıkları kışlalar vardır.

Belgrad Kalesi askerî önemini her zaman korumuştur. Osmanlı seferlerinde saldırı üssü olarak ve lojistik üs olarak görev yapmıştır. Budin, Bosna ve civar yerlere Belgrad üzerinden silah, cephane ve erzâk taşınmıştır.¹²³⁷ Bu nedenle kale içerisindeki anbar ve mahzenler çok önemlidir.¹²³⁸ Seferler için gerekli zahire ve hububât gemilerle Belgrad'a

¹²³⁷ BOA. MD, 55, h:393.

¹²³⁸ Belgrad Mahalleleri arasında "Mahalle-i Anbar-ı Hassa" adında mahalle mevcuttur. Bkz. BOA. TT, 187, s. 246; BOA. TT, 517, s. 372; TDAB. TTD, 184, s. 192b.

getirilir ve yine gemilerle gitmesi gereken yere nakledilir. Nakil işlerinde Semendire veya Belgrad askerinin meşgul edilmemesi emredilmiştir.¹²³⁹ Kalede önemli miktarda zahire ve mühimmâtın saklanması dolayısı kalenin tamire muhtaç yerleri her zaman yaptırılmıştır. Bu konuda Semendire sancakbeyinin de uyarıldığı anlaşılmaktadır.¹²⁴⁰

Resim 6.4

Liman ve Neboyse Kulesi

Belgrad Kalesi; Osmanlı hâkimiyetine girdiği andan itibaren büyük kale statüsüne haizdir. 1541 yılında Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine tamamen girmesine kadar Belgrad; tam bir askerî kamp görünümündedir. Sultan Süleyman'ın Viyana seferi sırasında Belgrad Kalesi'nde 1000 azep, 400 martolos, 400 yeniçeri ve 50 topçudan müteşekkil 1850 kişilik bir askerî birlik mevcuttur.¹²⁴¹ Bu askerî sınıfın yanında askerî işlerde istihdam edilmiş çeşitli gruplar bulunmaktadır. Sırlar martolosluk, dülgerlik¹²⁴² ve iskelede kalafatçılık yapmaktadırlar. 1572 tarihli tahrir defterinde “*Cemaat-i Martolosân Kal'a-i Belgrad*” kaydı bulunmaktadır. Bu kayda göre 93 martolos kayıtlıdır.¹²⁴³ Kayıta martoloslar için 6 seroda vazifelidir.¹²⁴⁴ Diğer bir zümre ise Kıptîlerdir. Kıptîler kayıtlarda “*cemaat-i*

¹²³⁹ “... Buyurdum ki arz eylediğün üzre zikr olunan neferatı aher yere ihraç etdürmeyüb yerlû yerinde kemân üslub-ı sabık üzre ibka eyleyesin anun gibi ihraç olunmuşlar ise ol babda dahi münasib olan ne ise anunla amel eyleyesin.” Bkz. BOA. MD, 55, h:393.

¹²⁴⁰ BOA. MD, 36, h:173.

¹²⁴¹ Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad Belgrad” s. 29

¹²⁴² Konuyla ilgili bir telhiste Belgrad Kalesi'nin tamiri için yerli halktan 10 nefer kalfa ve 40 nefer dülger görevlendirildiği ve bunlara senelik 1867 akçe ulufe ödeneceği, daha önce çalışmış ama parası ödenmemiş 10 neccara da gecikme faiziyle beraber 1000 akçe verileceği ve bu masrafların hazineden ödeneceği belirtilmiştir. Bkz. BOA. KK.d, 4895, s. 26-27

¹²⁴³ BOA. TT, 517, s. 378-379

¹²⁴⁴ BOA. TT, 517, :aynı yer

kıbtîyân”¹²⁴⁵ ve “*cemaat-i müsellenân-ı kıbtîyân*”¹²⁴⁶ şeklinde tasnif edilmiştir. Müslüman Kıbtîler için kayıta; “*Kal’a-i Belgrad limanında vaki’ olan gemilere hizmet lazım olundukda mezkûrlar demir aletin işlerler hizmetleri mukabelesinde haraçtan ve ispençten ve sair avâriz-ı divaniye ve tekâlîf-i örfiyeden muâf olup ve kal’aya müteallik enva’ demir dahi işleyeler deyû defter-i atîke-i hakaniyede mukîd olduğundan gayri ellerinde emr-i şerîf ve ahz’ül-teşrifeleri olmağın üslub-ı sâbık üzere defter-i cedide kayd oluna.*”¹²⁴⁷ denilmektedir. Dolayısıyla Müslüman Kıptîlerin Belgrad limanındaki gemilere ihtiyaç halinde hizmet vermeleri ve Belgrad’daki tersanede gemi imalatında ihtiyaç halinde vazifelendirilmeleri ve bu hizmetlerine mukâbil haraç, ispenç, avâriz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muâf olacakları deftere kaydedilmiştir. Belgrad Limanı Osmanlı savaş gemileri için güvenli bir sığınaktır. Semendire Beyi’ne gönderilen bir emirde Semendire Beyi, Belgrad kadısı ve Zâim Nâzır Mü’mîn’in yapılan gemilerin muhafaza edilebilmeleri için Semendire ve Belgrad’daki limanları temizletip hazırlamaları ve gemilere tahminen ne kadar örtü gerekiyorsa bildirmeleri istenmiştir.¹²⁴⁸ Belgrad Kalesi’nde 1568 senesinde Sava nehri kenarında kale duvarının hemen dibinde bir tophanenin kurulduğu ve bu tophane de 4 ve 8 okkalık topların yapıldığı bilinmektedir.¹²⁴⁹

Evliya Çelebi; tophanenin yeri olarak kalenin Sava Nehri kenarındaki hendeğin yanı olarak vermektedir. Yine aynı hendek üzerinde Sava Nehri kenarında şehrin dışında büyük bir bina içersinde baruthane olduğundan bahseder.¹²⁵⁰ Hicrî 978 (m.1570) tarihli mühimme kaydında konu ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Semendire Sancakbeyi’ne yazılan hükümde Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa’nın ve İskenderiye Beyi’nin kale fetihleri için kullanılacak topların gönderilmediği belirtilmiştir. Bu topların dökülmesi için emir gönderilmesine ve Belgrad’dan talep olunmasına rağmen “*müstakil hükm-i şerîf gerek*” diyerek bu topların gönderilmediği, bunun için gerekli levâzımın muaccelen tedarik edilerek bu topların gerekli yerlere gönderilmesi ve durumun bildirilmesi emredilmiştir.¹²⁵¹ Başka bir mühimme kaydında ise; Semendire Beyi’ne Budin’de top döküm fırınlarında

¹²⁴⁵ BOA. TT, 517, s. 379

¹²⁴⁶ BOA. TT, 517, s. 381

¹²⁴⁷ BOA. TT, 517, aynı yer bu kaydın aynısı 316 numaralı defterde de bulunmaktadır. Bkz. BOA. TT, 316, s. 368.

¹²⁴⁸ BOA. MD, 12/2, h:1203 ilgili hüküm şu şekildedir: “*Semendire begine ve müfettis-i Belgrad kâdîsına ve Za’im Nâzır Mü’mîn’e hüküm ki: Hâlâ Semendire ve Belgrad’da olan limanlar simdiden tathîr ü pâk olmak lâzım olmağın buyurdum ki: Vusûl buldukda, te’hîr eylemeyüp zikrolunan limanları ale’t-ta’cîl pâk ü tathîr itdüresiz ki, binâ olunmak emrüm olan gemiler anda hîfzoluna ve ne vechile tedârük idüp gemiler üzerine örti ne ile olur; tahmîn idüp vukû’i üzre yazup bildüresiz*”

¹²⁴⁹ Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad Belgrad” s. 29.

¹²⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 5, s. 185.

¹²⁵¹ BOA. MD, 14/2; h:917.

kullanılan toprağın kalmadığı ve buraya fırınlar için toprak gönderilmesi emredilmiştir.¹²⁵² Hüküm den de anlaşılacağı üzere Belgrad’da top dökümü için kullanılan topraktan Budin’e de gönderilmesi istenmiştir.

¹²⁵² İlgili hükümde; “*Vusûl buldukda, top dökilmek için furunlara lâzım olan toprak şimdiye degin Semendire ve Belgrad etrâfında ne yirden alınugelmis ise girü ol yirden aldurup maslahata mübâseret itdüresin ve top dökme zamânı midur, nicedür? Zamânı geçmiş ise lâzım olan husûsların şimdiye degin tedârük itdürüp dahı zamânı ve vakt geldükde dökeler. Husûs-ı mezbûr mühimdür; bâb-ı ikdâmda dakika fevteylemeyesin*” denilmiştir. **BOA. MD**, 7/3; h:2025.

Resim 6.5

Belgrad Kalesi Yerleşim Planı¹²⁵³

BELGRAD PLANI

A, Kale, B, Tophane, C, Erzak Deposu-1, D, Barut Deposu, E, Komutan Evi (Kumanda Merkezi), F, Kale Burcu Karolli Caddesi, G, Kale Burcu Elizabeth Caddesi, H, Aşağı Tophane, I, Erzak Deposu-2, J, Barut Deposu-2, K, Liman, L, Şehir, M, Kayser Şehri, N, Ordu Meydanı, O, Manastır, P, Gezinti Yeri, R, Carl Şehri, S, Çingene Mahallesi, T, Eski Türk Camisi, 1, Avusturya Tarafından Yapılan Hendecker, 2, Havan Tabyaları, 3, Osmanlı Kontrol Hattı, 4, Osmanlı Askeri Kampları, 5, Osmanlı Askeri Kampı Arka Taraf, 6, Sava Kenarı Askeri Atölyeler, 7, Tuna Kenarı Askeri Atölyeler, 8-9-10, Aşağı Kale Surları, 11-12, Yukarı Kale Surları, 13, Çingene Adası Topçu Bataryası, 14, Yukarı Kale Topçu Bataryaları

¹²⁵³ Narodna Biblioteka Srbije (NBS), KR I 46, Serbian State Archive

1526 yılındaki Mohaç Savaşı'ndan sonra Osmanlıların kuzeye doğru genişlemeleriyle Belgrad Kalesi “*serhat kalesi*” olma özelliğini kaybetse de askerî önemini muhafaza etmiştir. Stratejik bir yerde bulunan kale XVII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı askerî seferlerinde önemli bir geçiş durağı olmuştur. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Belgrad Kalesi, Osmanlı askerî mekanizması içinde silah, erzâk ve zahire deposu işlevini görmüştür. Uzak savaş alanlarına Tuna ve Sava'nın ulaşım imkanları kullanılarak Belgrad'dan mühimmât sevkiyatı yapılmıştır.¹²⁵⁴

Resim 6.6

Belgrad Kalesi Genel Görüntü

Belgrad Kalesi, Osmanlı için her dönem jeo-stratejik konumunu muhafaza etmiştir. Kale, Osmanlı'nın hem “*yayılma-fetih*” hem de “*savunma-muhafaza*”¹²⁵⁵ politikalarında çok mühim bir yer işgal etmiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti askerî olarak burasını daima güçlü tutmuştur. Her dönem önemli miktarda askerî gücü burada hazır etmiştir. Bununla ilgili gerekli tedbirleri almıştır.

Osmanlı Devleti'nin Belgrad'da hazır tuttuğu asker sayısı hakkında genel bir kanaat oluşturmak için bazı bilgiler verilmesinde fayda vardır. Hicrî 937 (M.1530) tarihli 506 numaralı MAD defterine göre; Belgrad Kalesi'nde mustahfiz neferân 400, martolos neferân 389, rü'esâ ve azebân neferân 490, ulufeciyân-ı süvari neferân ise 200'dür.

¹²⁵⁴ Aslantaş, “Dâr'ul-Cihad Belgrad” s. 30.

¹²⁵⁵ Aslantaş, “Dâr'ul-Cihad Belgrad” s. 32-33.

Toplamda 1479 mustahfızân neferân bulunmaktadır.¹²⁵⁶ Bu askerî sınıf için günlük 7.056 akçe yıllık 2.189.616 akçe ödeme yapılmıştır.¹²⁵⁷ Kale içerisinde mustahfızân, topciyân, limancıyan, azebân, kalafatciyan, neccarân, martolosan ve liman işlerinde kullanılan kıptiyân sınıfı vardır. Hicrî 980 (M.1572) tarihli tahrir defterinde Belgrad'daki kale mustahfiz ve liman işlerinde vazifelendirilen kıptiyân zümresi toplam 719'dur. Bunlardan mustahfiz olan sayı 338, martolos olan sayı ise 147'dir.¹²⁵⁸

Resim 6.7

Belgrad Kalesi İçinde Eski Ev

1700 tarihli bir kayıta Varad Kalesi'nde geçici görevle giden asker sayısı 322¹²⁵⁹; Belgrad'daki kalelerde görevli olan 2896 atik, 2633 cedit asker¹²⁶⁰ ve Tımişvar'dan gelen veya oraya kayıtlı¹²⁶¹ 37 asker ile beraber Belgrad'da 5556 görevli asker bulunmaktadır. Bu sayıya din görevlileri ve rütbeli askerler dahildir. Kayıta sadece din görevlisi olanların

¹²⁵⁶ BOA. TT, 506, s. 16.

¹²⁵⁷ BOA. TT, 506, aynı yer.

¹²⁵⁸ "Cemaat-i Mustahfızân-ı Kal'a-i Belgrad" için Bkz. BOA. TT, 517, s. 373-379.

¹²⁵⁹ BOA. KK_d; 4895, s. 3.

¹²⁶⁰ BOA. KK_d; 4895, s. 2-3.

¹²⁶¹ Kayıtlarda bu askerlerin nereye bağlı olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. BOA. KK_d; 4895, s. 3.

sayısı 56 olarak kayıtlıdır.¹²⁶² Bu sayı düştüğünde asker sayısı 5500'tür. Bunlar içerisinde en kalabalık askerî sınıf 22 cemaat ve 19 bölükten oluşan yeniçeri sınıfıdır.¹²⁶³

Askerî rakamlardan da görüldüğü üzere; Belgrad Kalesi hiçbir dönem önemini kaybetmemiştir. XVI. yüzyılda Osmanlılar için “*fetih*” siyasetinin uygulanmasında Balkanlardaki en önemli askerî üs olarak işlev görmüştür. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise “*savunma*” siyaseti içerisinde üs görevini yine icra etmiştir. Belgrad Kalesi sadece fetihler için bir çıkış üssü ve ana levâzımât deposu olması bakımından değil aynı zamanda Osmanlıların askerî açıdan zayıf düştükleri dönemlerde çok kritik hale gelen “savunma derinliği”nin nirengi noktası olması bakımından da önemlidir.¹²⁶⁴

6.4. Belgrad Kalesi’ndeki Askerî Sınıflar Sayıları Ve Maaşları

Belgrad Kalesi’nde ki askerî sınıflar yaptıkları işe göre, subay (rütbeli) sınıfı, er sınıfı, istihkam bölükleri, tersane hizmetlileri, yardımcı kuvvetler olarak ve donanma askerleri olarak tasnif edilebilir. Belgrad’daki askerî sınıflardan kale mustahfızları ve martolosân sınıfı tahrir defterlerinde kaydedilmiştir. Kayıtlarda kale mustahfızları ile beraber topçu, kalafatçı, bevvâb, mehter, ve cebeci sınıfları da kaydedilmiştir. 1530 tarihli 506 numaralı tahrirde de askerî sınıflardan bazıları kaydedilmiştir. Fakat bu kayıtlardan alınan bilgiler yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle mevâcib defterlerine müracaat edilmiştir. Araştırma dönemine en yakın defter 1692 tarihliidir. Belgrad’daki asker sayılarını ve aldıkları yevmiyeleri ortaya çıkarabilmek maksadıyla ileri tarihli mevâcib defterlerinden yararlanılmıştır.

6.4.1. Subay sınıfı (rütbeliler)

Belgrad Kalesi’nin yönetici sınıfı olarak mevcut defterlerde ve mevâcib defterlerinde dizdar, kethüdâ, kâtip, alemdâr, ser-bölük ve divan-ı çavuşân kaydedilmiştir.¹²⁶⁵ Bunların haricinde bir de kale içerisinde bulunan askerî cemaat zümrelerinin ağaları da sayılabilir.¹²⁶⁶ Bu başlık altında yönetici ve subay sınıfındaki bu askerlerin sayıları ve maaşları hakkında bilgi verilecektir.

¹²⁶² BOA. KK_d; 4895, s. 2.

¹²⁶³ BOA. KK_d; 4895, s. 6-13.

¹²⁶⁴ Aslantaş, “Dâr’ul-Cihad Belgrad” s. 32-33.

¹²⁶⁵ Bu zümrelere özellikle 1561’den sonra defterlerde sıkça rastlayabiliyoruz. Bu zümreler için Bkz. BOA. TT, 316, s. 362-369; BOA. TT, 517, s. 373- 382; TDAB. TTD, 184, s. 193a- 196b.

¹²⁶⁶ BOA. KK_d, 4741, s. 2: Her bölük “cemaat” olarak gösterilmiştir. Her cemaatin ağası, kethüdası, alemdarı, çavuşu, katibi, bevvabcısı ve ser bölükleri bulunmaktadır. Meselâ “*Cemaat-i Azebân-ı Evvel*” (Ağa, kethüda, alemdar, çavuş, kâtip, bevvab, 4 ser-bölük, 75 neferât-ı saire) bulunmaktaydı.

Dizdar

Kalede yöneticisi sınıfı içerisinde en üst sınıf şüphesiz ki dizdardır.¹²⁶⁷ Dizdar ile ilgili gerekli açıklamalar “*Belgrad’da İdarî Yapı*” başlığı altında yapıldığından aynı hususlar burada tekrar edilmeyip eldeki defterler çerçevesinde bazı hususlar zikredilecektir. Belgrad’da kale dizdarı olarak iki dizdar bulunmaktadır. Bunlardan defterlerde “*Mustahfızân-ı Kal’a-i Belgrad*”¹²⁶⁸ kısmında yer alan dizdar hem asker sayısı olarak hem de aldığı tımar miktarı olarak diğer dizdardan daha üstündür. Bu dizdar yukarı kalede bulunmaktadır. 1561 tarihinde kalenin bu bölümünden sorumlu olan dizdarın 12.071 akçe tımar tasarruf ettiği görülmektedir.¹²⁶⁹ Mevâcib defterlerinde de ilgili dizdârların tımarlı dizdar olduğu kaydedilmiştir.¹²⁷⁰ “Kal’a-i Belgrad” (yukarı kale) kısmındaki dizdarın emrinde 1530 tarihinde 237 tımarlı mustahfız askeri¹²⁷¹; 1561 tarihinde ise 235 mustahfızân askeri kayıtlıdır. Mustahfız askerlerin tamamı tımarlı olarak deftere kaydedilmiştir.¹²⁷² Mevâcib defterinde ise 1692 tarihinde yukarı kale dizdarının emrinde 209 nefer kayıtlıdır.¹²⁷³

Kayıtlarda diğer dizdar için “*Mustahfızân-ı Kal’a-i Bölme-i Belgrad*” ifadesi kullanılmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere burası kalenin aşağı kısmıdır. Bu dizdarda tımar tasarruf etmektedir. Tımar tevcihât defterlerine göre 1530’da 5600 akçe¹²⁷⁴, 1561’de 5200 akçe¹²⁷⁵ tımar tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. 1530 tarihinde emrinde 39 nefer¹²⁷⁶, 1561 tarihinde ise emrinde 40 nefer¹²⁷⁷ kayıtlıdır. 1692 tarihinde 48 nefer kayıtlıdır.¹²⁷⁸

Kethüdâ

Kayıtlardaki bir diğer yönetici sınıf kale kethüdâsıdır.¹²⁷⁹ Kale kethüdâsı dizdarın yardımcısı konumunda olan kişidir.¹²⁸⁰ Mevcut tımar tevcihât defterlerinde tımarlı olarak kaydedilmiştir. 1530 tarihinde Kal’a-i Belgrad kısmındaki kethüdâ 3000 akçe tımar

¹²⁶⁷ Dizdar ile ilgili Bkz. Kaza İdaresi, Kale Dizdarı başlığı.

¹²⁶⁸ BOA. TT, 429, s. 268.

¹²⁶⁹ BOA. TT, 330, s. 48; BOA. TT, 429, s. 268; BOA. TT, 1042, s. 22a (12000 akçe gözükmektedir.).

¹²⁷⁰ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹²⁷¹ BOA. TT, 429, s. 268-340.

¹²⁷² BOA. TT, 330, s. 48-87.

¹²⁷³ BOA. KK_d, 4741, s. 2

¹²⁷⁴ BOA. TT, 429, s. 240.

¹²⁷⁵ BOA. TT, 330, s. 88.

¹²⁷⁶ BOA. TT, 429, s. 341-350.

¹²⁷⁷ BOA. TT, 330, s. 88-95.

¹²⁷⁸ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹²⁷⁹ Kale Kethüdâsı için Bkz. Kaza İdaresi, Kale Kethüdâsı

¹²⁸⁰ Ergenç, **Kent Tarihçiliği**, s. 79.

tasarruf etmektedir.¹²⁸¹ 1561 tarihinde ise 5769 akçe tımar tasarruf ettiği kaydedilmiştir.¹²⁸² Mevâcib defterinde ise bunların ulûfeli olduğu yazılmıştır. 1692 tarihli mevâcib defterinde *Kal'a-i Bâlâ* ve *Kal'i Zîr* (yukarı ve aşağı kale) denilen kısımdaki iki kethüdânın da ulûfeli oldukları ve yevmiye olarak 30 akçe tahsisât aldıkları kaydedilmiştir.¹²⁸³

Kâtip

Yönetici sınıf içerisindeki bir diğer askerî sınıf kale kâtipleridir. Katipler kale içinde askerlerin yevmiyelerini, tayinâtlarını, kaleye yapılan masrafları ve kale ile ilgili diğer hususları defterlere kaydetmektedirler. Tımar tevcihât defterlerinde sadece 1561 tarihli defterde katip kaydı vardır. Bu kayda göre 1500 akçelik tımar tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁸⁴ Diğer defterler de ise ulûfeli olarak kaydedilmiştir. Defterlerde 15 akçe yevmiye aldığı anlaşılmaktadır.¹²⁸⁵ Yeniçeri bölüğündeki kâtip ise 30 akçe almaktadır.¹²⁸⁶ Her askerî cemaat içerisinde katib bulunmaktadır. Bunlar başta yoklama ve mevâcib olmak üzere birliğin her türlü kaydını tutmaktan sorumludurlar.¹²⁸⁷

Ağa

Kale içerisindeki her askerî cemaatin bir de ağası bulunmaktadır. Cemaat içerisindeki en rütbeli kişi ağadır. Cemaat içerisindeki yardımcılar kethüdâ ve kâtiptir.¹²⁸⁸ Ayrıca her bölüğünde bir ağası bulunmaktadır.¹²⁸⁹ Yeniçerilerde cemaat ağaları yevmiye olarak 80 akçe almaktadırlar.¹²⁹⁰ Kale mustahfizlarındaki ağaların ise yevmiye olarak 60 akçe aldıkları kaydedilmiştir.¹²⁹¹

¹²⁸¹ “*Tımar-ı İbrahim Kethüda-i Kal'a-i Belgrad 3000*” şeklindedir. Bkz. **BOA. TT**, 429, s. 268.

¹²⁸² “*Tımar-ı Ferhad b. Ahmed Kethüda-i Kal'a-i Belgrad 5769*” şeklindedir. **BOA. TT**, 330, s. 65.

¹²⁸³ **BOA. MAD**, 2564, s. 17, Kal'a-i Zîr için Bkz. **BOA. MAD**, 2564, s. 18-19.

¹²⁸⁴ **BOA. TT**, 330, s. 65; Tımar-ı Ramazan b. Halil Kâtib 1500 şeklindedir.

¹²⁸⁵ **BOA. MAD**, 2564, s. 24.

¹²⁸⁶ **BOA. MAD**, 2564, s. 17.

¹²⁸⁷ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 78.

¹²⁸⁸ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 60.

¹²⁸⁹ Cemaat-i Yeniçeriyân-ı Yerlüyân'da bir ağa, Cemaat-i Mustahfizân-ı Tabya-i Liman'da bir ağa, Cemaat-i Azebân-ı Salis'de bir ağa bulunmaktadır. Bu şekilde diğer cemaat veya bölüklerde ağalar mevcuttur. Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹²⁹⁰ **BOA. MAD**, 2564, s. 17.

¹²⁹¹ “*Cemaat-i Azebân-ı Evvel der Kal'a-i Belgrad ez Neferât-ı Atik*” kaydı altında geçen Azebân Ağası 60 akçe alıyordu. Bkz. **BOA. MAD**, 2564, s. 17.

Alemdar

Alemdâr ordunun sancak ve bayraklarından sorumlu olan kişidir. Her bölükte (cemaatte) bir alemdâr bulunmaktadır.¹²⁹² Bunlar ulûfeli sınıfındandır. Alemdârlar yevmiye olarak 15 akçe almaktadır.¹²⁹³ Müstakil bir alemdar cemaati kayıtlarda mevcut değildir. Alemdarlar erlere göre yüksek maaş alan cemaat içerisinde imtiyazlı denebilecek bir konuma sahiptir. Alemdarlar cemaat veya bölükler içerisinde bulunmaktadır.

Divan Çavuşları

Kayıtlarda “*Cemaat-i neferât-ı çavuşân-ı divan*”¹²⁹⁴ şeklinde bir kayıt vardır. Çavuş haberci ulak anlamına gelmektedir.¹²⁹⁵ Daha önemli çavuş tipi ise defterlere daha çok “*çavuşân-ı divan*” şeklinde kaydedilmektedir. Bunlar seçkin birliklerde hizmet etmektedir. Sınır bölgelerinde hizmet etselerde bunlar saray-ı hümayunda hizmet eden büyük çavuşlar grubunun bir parçasıdır.¹²⁹⁶ Bu sınıf barış zamanında ulak, sefer zamanında kumandan yaveri olarak görev yapmaktadır.¹²⁹⁷ Bundan başka yeniçeri zabitlerine verilen cezaları yerine getirmek görevleri arasındadır. Mevâcib defterlerinde çoğu kez çavuşun bir bölük hatta bir cemaat kumandanı olduğunu bazı örneklerde de bu birliklerin diğerlerinden ayrılarak *cemaat-i çavuş* olarak adlandırıldığını gösterir.¹²⁹⁸ Mevâcib defterlerinde; *çavuşân-ı divan* sınıfının tamamının ulûfeli olduğu anlaşılmıştır. 1692 tarihinde ortalama 21 akçe aldıkları tespit edilmiştir. 12 divan çavuşuna yevmî¹²⁹⁹ olarak 250 akçe tahsisât yapılmıştır.¹³⁰⁰ 1699 tarihli mevâcib defterinde ise; 40 çavuşân-ı divan neferâtı kaydı vardır. Bunlardan 13 kişide atık, 27 kişide ise cedît kaydı vardır.¹³⁰¹ Yani bunlardan 13 kişi daha önce Belgrad’a gelmiş ve diğer 27 kişiye göre daha kıdemli olanlardır. Zaten verilen yevmiyelerde de buna dikkat edilmiştir. Kıdemli olanlara 22, diğerlerine 21 akçe verilmiştir. Toplamda bu 40 çavuş için yevmî 870 akçe ödeme kaydedilmiştir.¹³⁰² Divan çavuşları dışında ayrıca kalede her askerî sınıfın bölükleri içerisinde de çavuşlar

¹²⁹² BOA. MAD, 2564, s. 17, 18, 19, 24.

¹²⁹³ BOA. MAD, 2564, s. 17.

¹²⁹⁴ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹²⁹⁵ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 76.

¹²⁹⁶ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, s. 332-333.

¹²⁹⁷ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 77.

¹²⁹⁸ BOA. KK_d, 4895, s. 2, 6; BOA. KK_d, 4741, s. 3-4.

¹²⁹⁹ Kişilere ödenen yevmiyeler (yevmiyenin anlamı “günlük” tür, bu yüzden ücretlerin günlük olduğunu varsayıyoruz), 88,5 ile çarpılmış. Yevmiye hesaplandığına göre, 88,5 gün veya yevmiye (hak kazanımı) anlamına geliyor. Fakat bu miktarın kayıtlarda hangi tarihte nasıl ödendiği ile ilgili her hangi bir şerh gözükmemektedir.

¹³⁰⁰ BOA. KK_d, 4741, s. 3-4.

¹³⁰¹ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹³⁰² BOA. KK_d, 4895, s. 2.

bulunmaktadır. Bunlar emrindeki askerî birliğin idaresinden sorumludur. Yeniçeri bölükleri içerisindeki çavuşlar ser-bölüklerden daha yüksek ulûfe almaktadırlar. Bu da çavuşların daha rütbeli olduklarını göstermektedir. Ser-bölükler yeniçeri bölüklerinde yevmiye olarak 18 akçe alırken ser-çavuşlar 20 akçe almaktadır.¹³⁰³ Çavuş-ı sânilerin ise; 16 akçe aldığı görülmektedir.¹³⁰⁴

Ser-bölük

Ser-bölük her askerî cemaat içerisinde belli sayıdaki askerin başında duran, mevcut askerlere göre daha kıdemli ve tecrübeli askerdir. Eldeki tımar tevcihât defterlerinde mustahfız sınıfındaki ser-bölüklerin tımarlı oldukları görülmektedir. 1530 tarihli ve 1561 tarihli defterde ser-bölük kaydedilen mustahfızların 1500 akçelik tımar tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır.¹³⁰⁵ 1692 tarihli mevâcib defterinde ise bazı ser-bölüklerin tımarlı bazılarının ise ulûfeli oldukları görülmüştür. Tımarlı olan ser-bölüklere tımarlı olduklarına dair şerh düşülmüştür.¹³⁰⁶ Ser-bölüklerin maiyyetindeki asker sayısı genelde değişmektedir. Kal'a-i Bâlâ'da 186 mustahfız neferât için 10 ser-bölük görevlidir.¹³⁰⁷ Kal'a-i Zîrde ise 41 mustahfız neferât için 2 ser bölük görevlendirilmiştir.¹³⁰⁸ Aynı tarihli MAD defterine göre ise farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Kal'a-i Bâlâ'da mustahfız neferât bölük bölük defterde gösterilmiştir. Bölük-i evvelde 57 nefer için bir ser bölük kaydedilmiştir.¹³⁰⁹ Bölük-i Sâni içindeki 55 nefer içinde bir ser-bölük görevlendirilmiştir.¹³¹⁰ Ulûfeli olan ser-bölükler yevmî 12 akçe almaktadırlar.¹³¹¹ Ser-bölüklerin sayısına gelince 1561 tarihli tahrir defterinde aşağı kalede 5, yukarı kalede ise 23 ser-bölük kayıtlıdır. Bunların tamamı mustahfız askerler içerisindeki ser-bölük olanlardır.¹³¹² 1572 tarihinde ise aşağı kalede dört diğerinde ise 23 ser-bölük kaydedilmiştir.¹³¹³ 1585 tarihinde de 23 ser-bölük kayıtlıdır.¹³¹⁴

¹³⁰³ BOA. MAD, 2564, s. 17.

¹³⁰⁴ BOA. MAD, 2564, s. 17

¹³⁰⁵ BOA. TT, 330, s. 52; "Tımar-ı Husrev b. Abdullah Ser-bölük 1500" şeklindedir. Ayrıca Bkz. BOA. TT, 429, s. 349, "Tımar-ı Ahmed b. Mustafa Ser-bölük 1500". BOA. TT, 1042, s. 26a; "Tımar-ı Ahmed b. Mehmed Ser-bölük 1500"

¹³⁰⁶ Cemaat-i Mustahfızân-ı Kal'a-i Balâ: 209 nefer, 2084 yevmiye (Dizdar, Kâtip, 2 ser-bölük-tımarlı, 8 ser-bölük, alemdar, kethüda, çavuş, 4 bevvab, ser-mehter, 3 mehter-i saire, 186 neferât-ı saire). Kayıтта görüldüğü üzere ser-bölüklerden tımarlı olanlar ayrı kaydedilmiştir. Bkz. BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁰⁷ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁰⁸ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁰⁹ BOA. MAD, 2564, s. 18.

¹³¹⁰ BOA. MAD, 2564, s. 18-19.

¹³¹¹ BOA. MAD, 2564, s. 19

¹³¹² BOA. TT, 316, s. 362-364.

¹³¹³ BOA. TT, 517, s. 373-376.

¹³¹⁴ TDAB. TTD, 184, s. 193a-194b.

6.4.2. Er Sınıfı

Eldeki defterlerden Belgrad Kalesi ile ilgili olarak tespit edilen muharip unsurlar kale mustahfızları¹³¹⁵, kale azebleri¹³¹⁶, yeniçeriler¹³¹⁷, topçu sınıfı¹³¹⁸ fârisânlar¹³¹⁹, pasbanânlar¹³²⁰, gönüllüler ve beşliler¹³²¹ sınıflarıdır. Bunların haricinde bevvâb, mehter ve cebecide bu sınıflarla beraber zikredilecektir.

Mustahfız (Hisarerleri)

Kale muhafazası hizmetinde bulunan askerler için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı arşiv vesikalarında mustahfız ile *hisar eri*¹³²² eş anlamlı kullanılmıştır. Mustahfızlar piyade askeridir.¹³²³

Kale mustahfızlarının hangi askerî sınıfa ait oldukları hususunda çelişkili bilgiler mevcuttur. Uzunçarşılı bunların yeniçeri birliklerine ait olduğunu yazmaktadır.¹³²⁴ Pakalın ise; bu askerî sınıf için tımar tasarruf eden kale muhafızları demektedir.¹³²⁵ Hegyi; mustahfızların doğrudan dizdara bağlı elit bir sınıf olduğunu yazar fakat bu elitlik kavramına diğer kale askerleri arasındaki bağ konusunda açıklık getiremez.¹³²⁶ Stein ise; Marsgili ve Uzunçarşılı'ya atıf yaparak bu askerlerin “*yerli yeniçeri*” olduklarını yazsa da bu bilgi doğru olmasa gerektir.¹³²⁷ Çünkü bizim elimizdeki mevâcib defterlerinde kale mustahfızları ve yeniçeriler ayrı ayrı tasnif edilmiştir. Yine yeniçeriler kendi içerisinde kadrosunun Belgrad'da olduğunu göstermek için “*Cemaat-i yeniçeriyân-ı yerlüyân*”¹³²⁸ şeklinde isimlendirilmiştir. Yani buradaki “*yerli*” ifadesi ilgili yeniçerilerin oranın askeri olduğunu göstermek içindir. Yine aynı defterde Varad'dan geçici görevle gelen ve kale

¹³¹⁵ BOA. TT, 316, s. 362.

¹³¹⁶ BOA. TT, 316, s. 365.

¹³¹⁷ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹³¹⁸ BOA. TT, 316, s. 364.

¹³¹⁹ BOA. KK_d, 4741, s. 3-4.

¹³²⁰ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹³²¹ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. 1, s. 3-4, 319.

¹³²³ Orhan Kılıç, “Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri”, s. 114.

¹³²⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. 1, s. 327.

¹³²⁵ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 360.

¹³²⁶ Klara Hegyi, “The Ottoman Military Force in Hungary” *Hungarian- Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, Ed: Geza David, Pal Fodor, Budapeşte, 1994, s. 136.

¹³²⁷ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 79.

¹³²⁸ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

muhafazasına yardım için görevlendirilen yeniçeri askerleri de ayrı şekilde kaydedilmiştir ve kayıttan bu askerlerin Varad'dan geldiği yerli olmadığı net anlaşılmaktadır.¹³²⁹

Kanunî dönemine ait *Tımar ve Taşra Teşkilatı Kanunname-i Hümayunu*'nda mustahfızlar şu şekilde tarif edilmektedir: “*Her kal'anın cebehânesi ve top ve tüfengi ve yerağ ve cemî' âlât-ı harb hıfzına dizdâr ve kethüdâ ve neferâtı vardır ki, ta'yin olundukları kal'anın burûc u bârûsunu leyl ü nehâr deverân u güzerân ederler. Dâ'im hizmetleri kal'aların hıfz u hirâsetidür. Bu tâifeye hisâr erleri derler. Ve dizdâr ve kethüdâ ve neferâtının icmâllü timârları vardır; gedik i'tibâr olunmusdur, arpalık gibidir. Hizmetlerinde dâ'im ve kâ'im olduklarıncâ timâr ve gedükleri bilâ-sebeb ellerinden alınub âhara verilmez... Ve dahi bunların azl ü nasbı ve rabtı dizdârlara mahsûsdur, arzlarına i'tibâr olunur*”¹³³⁰

Bu açıklamalar çerçevesinde mustahfızlarla ilgili olarak şunlar söylenebilir: Kalelerin korunmasındaki en önemli sınıftır. Başlarında dizdar ve kethüdâ bulunmaktadır. Ekseriyetle tımar tasarruf etmektedirler.¹³³¹ Fakat 17. yüzyıl sonlarındaki defterlerde ulûfeli olan mustahfızlar da görülmektedir. Kayıtlara göre yeniçerilerden ayrı bir sınıftır.

Mustahfız erlerinin tımar defterlerinde 1.400 ile 1.600 akçe arasında tımar tasarruf ettikleri kaydedilmiştir. Mustahfız erleri genel olarak 1.400 akçe¹³³², ser-bölük ise 1.500 akçe¹³³³ tımar tasarruf etmektedirler. Genelde tasarruf ettikleri tımarlar “*hisseli*”¹³³⁴ tımadır. Yani bir köyün tımarı birkaç mustahfız eri arasında pay edilmiştir. Belgrad'daki tımarların büyük oranda bu şekilde pay edildiği anlaşılmaktadır.

Mevâcib defterlerinde ise mustahfız sınıfının da ulûfe aldığı kaydedilmiştir.¹³³⁵ Bu mustahfızların yeniçerilikten azledilmiş yeniçeriler olduğu düşünülse de mevcut kayıtlarda bununla ilgili her hangi bir durum söz konusu değildir.

Mevâcib kayıtlarında ulûfe almayan ve tımar tasarruf eden mustahfızların yanına şerh düşülmüştür. 1692 tarihli defterde yukarı kalede görevli 2 ser-bölük tımarlı diğer 8 ser-

¹³²⁹ “*Defter-i Kal'a-i Varad ki Halen der Muhafaza-i Belgrat Tayin Şûdegân Cemaat-i Yeniçeriyân*” Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 3-4.

¹³³⁰ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri**, C. 4, s. 480-481

¹³³¹ Belgrad'da 16. Asırda mustahfızların tımar tasarruf ettikleri görülmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 48; fakat 17. Asır sonlarındaki mevâcib defterlerinde tımar tasarruf etmeyip ulûfeli olanlarda kayıtlarda gözükmektedir. Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹³³² Er olan Mustafa b. Bali 1400 akçe almaktadır. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 50.

¹³³³ Ser-bölük olan Hüsrev b. Abdullah 1500 akçe almaktadır. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 52.

¹³³⁴ Meselâ 4337 akçelik olan tımar Hasan Arnavud (1500), Duran (1400) ve Behram Mora (1437) arasında pay edilmiştir. Bkz. **BOA. TT**, 330, s. 51-52.

¹³³⁵ “*Cemaat-i Mustahfızân-ı Kal'a-i Balâ*”: 209 nefer, 2084 yevmiye almaktadır. Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

bölük ise ulûfeli kaydedilmiştir.¹³³⁶ Kayıttaki bir diğer dikkat çekici husus da yukarı kale dizdarı ulûfeli gözükürken aşağı kale dizdarı tımarlı kaydedilmiştir.¹³³⁷ Ulûfe alan mustahfız erlerinin ortalama 10 akçe aldıkları ser- bölüklerinde 13 veya 15 akçe yevmiye aldıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹³³⁸

Mustahfızlar kale dibinde oturmak zorundadırlar.¹³³⁹ Ayrıca başka kalelere muhafaza görevi ile gönderildikleri de olmuştur. Bunların kalelerin muhafazasına nöbetçilik suretiyle gönderildiği anlaşılmaktadır.¹³⁴⁰ Mustahfızların mîrî hizmetten başka bir işte istihdam edilmemeleri de Budin Beylerbeyine emredilmiştir.¹³⁴¹

1561 yılında Belgrad Kalesi'nde mustahfız eri yukarı kalede 182, aşağı kalede 33'tür. Ayrıca ser-bölük yukarı kalede 23, aşağı kalede ise 5'tir. Her iki kalenin de birer dizdar ve kethüdâsı mevcuttur.¹³⁴² 1572 yılında ise yukarı kalede 201, aşağı kalede 33 mustahfız eri bulunmaktadır. Ser-bölük ise yukarı kalede 23, aşağı kalede 4'tür. Her iki kalenin dizdar ve kethüdâsı da müstakildir.¹³⁴³ 1585 tarihinde ise yukarı kalede 213 mustahfız nefer, aşağı kalede 40 mustahfız nefer görev yapmaktadır.¹³⁴⁴ 1692 tarihli mevâcib defterinde ise yukarı kalede dizdar, kâtip, 2 ser-bölük-tımarlı, 8 ser-bölük, alemdar, kethüdâ, çavuş, 4 bevvab, ser-mehter, 3 mehter-i saire, 186 neferât-ı saire olmak üzere toplam 209 kişi bulunmaktadır.¹³⁴⁵ Aşağı kalede ise dizdar-tımarlı, alemdar, kethüdâ, çavuş, bevvab, 2 ser-bölük, 41 neferât-ı saire mevcuttur.¹³⁴⁶ 1699 ise yukarı kalede 190, aşağı kale'de 42 mustahfız nefer görev yapmaktadır.¹³⁴⁷

¹³³⁶ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³³⁷ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³³⁸ Cemaat-i Mustahfızân der Kal'a-i Bala-i Neferât-ı Atik Bölük-i Evvel, 56 nefer. 1 ser-bölük. Toplam 565 akçe yevmiye. Buna göre erler 10 akçe ser-bölük 15 akçe almaktadır. MAD, 2564, s. 24-25; Bölük-i Sani: 60 nefer. 1 ser-bölük. Toplam 603 akçe yevmiye. Buna göre de erler 10 akçe ser-bölük 13 akçe almaktadır. BOA. MAD, 2564, s. 25-27.

¹³³⁹ BOA. MD, 7, h:1636.

¹³⁴⁰ Orhan Kılıç; "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri" OTAM, Sayı 31, Bahar 2012, s. 116.

¹³⁴¹ BOA. MD, 3, h:691.

¹³⁴² BOA. TT, 316, s. 362-364.

¹³⁴³ BOA. TT, 517, s. 373-376.

¹³⁴⁴ TDAB. TTD, 184, s. 193a-194b.

¹³⁴⁵ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁴⁶ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁴⁷ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

Azeb

Azeb sınıfının oluşumu yeniçerilerden daha eskiye dayanmaktadır. Azebler ilk önceleri yeniçerilerin önünde savaşan yaya askerleri olarak bilinmektedir.¹³⁴⁸ Daha sonraları ise kale ve deniz azebleri olmak üzere iki kısma ayrılmış ve genişlemiş bir askerî sınıftır. 1501 yılında Midilli'nin muhafazası için buraya azeb askerleri sevk edilmiş ve bundan sonra da devlet hazinesinden maaşlı olarak kale hizmetlerinde muhafız olarak görevlendirilmişlerdir.¹³⁴⁹

Belgrad Kalesi'nde de vazife yapan azeblerin bir kısmı tabya ve plankalarda¹³⁵⁰ görevli bir kısmı ise donanma ile birlikte görev yapmaktadır. Tabyalarda görev yapan azebler defterde görev yaptıkları tabyalara göre verilmişlerdir. Diğer bir grup azeb ise bölüklerine göre verilmiştir.¹³⁵¹ Bu azeblerin Belgrad'daki donanma da görevli azebler olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu azeblerle ilgili defter de herhangi bir kayıt verilmemiştir.

Azebler beylerbeyinin arzı ve padişahın beratı ile ilgili mahallerden seçilmektedir.¹³⁵² Beylerbeyiler, merkezden müsaade edildiği kadar azeb tayinini yapar ve defterlerini tanzim ederek İstanbul'a göndermektedir.¹³⁵³ Azeb cemaati bu yönüyle bulunduğu bölge insanı içinde bir bevi istihdam kaynağıdır.¹³⁵⁴

Belgrad Kalesi'nde ve diğer Osmanlı kalelerinde görev yapan azeblerin en yüksek rütbeli amirine “*azeb ağası*” denilmektedir. Mevcut defterlerde her bölükte bir ağa olduğu kaydedilmiştir.¹³⁵⁵ Ağanın yanında yardımcı olarak kethüdâ ve kâtip de bulunmaktadır.¹³⁵⁶ Azeb Ağası'nın defterlerde 60 akçe aldığı, kethüdânın 25, kâtibin ise 15 akçe yevmiye aldığı kaydedilmiştir.¹³⁵⁷ Azeb erlerinin ise ortalama 10 akçe aldıkları anlaşılmaktadır.¹³⁵⁸

Belgrad Kalesi'nde 1561 yılında 101 azeb kayıtlıdır.¹³⁵⁹ 1572 ve 1585 tarihlerinde ise defterlere kalafatçı ve neccâr zümresi ile beraber kaydedilmişlerdir.¹³⁶⁰ 1692 yılında ise tabyada görevli 86 nefer vardır. Bunun haricinde donanmada görevli 4 bölükten oluşan

¹³⁴⁸ Orhan Kılıç, “Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri”, s. 111.

¹³⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 574.

¹³⁵⁰ “*Cemaat-i Azeban-ı Tabya-i Kebir-i Cedid*”: 86 nefer, 929 yevmiye. Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹³⁵¹ **BOA. KK_d**, 4895, s. 2.

¹³⁵² **BOA. MD**, 5, h:806.

¹³⁵³ **BOA. MD**, 42, h: 566.

¹³⁵⁴ Orhan Kılıç, “Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri”, s. 112.

¹³⁵⁵ **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹³⁵⁶ **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹³⁵⁷ **BOA. MAD**, 2564, s. 31-34.

¹³⁵⁸ **BOA. KK_d**, 4895, s. 3.

¹³⁵⁹ **BOA. TT**, 316, s. 365.

¹³⁶⁰ “*Cemaat-i Azebân Kal'a-i Belgrad bâ Kalafatciyân ve Neccâran*” şeklinde kaydedilmiştir. Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 377; **TDAB. TTD**, 184, s. 195a.

toplam 387 azeb askeri kayıtlıdır.¹³⁶¹ 1699'da ise Kebir Tabyası'nda görevli 70 azeb askeri, donanma için ise yine dört bölük halinde 375 azeb askeri görev yapmaktadır.¹³⁶²

Azeb askerleri içerisinde ağa, kethüdâ ve kâtib dışında kayıtlarda karşımıza alemdar, çavuş ve ser-bölük çıkmaktadır. MAD kayıtlarında alemdarın yevmiye olarak 15 akçe, çavuş ve ser-bölüklerin ise 13 akçe aldıkları anlaşılmaktadır.¹³⁶³

Azeblerin diğer ulûfeli askerler gibi kışla içerisinde kalma zorunlulukları yoktur. Fakat kale dışında da ikamet etmeleri yasaktır. Bu sebeple kale içerisinde yaptıkları evlerde ikamet etmektedirler.¹³⁶⁴ Ayrıca azebler bulundukları kale dışına izinsiz çıkamaz ve görevlerini terk edemezler. Görevlerini terk eden azeblerin veya izinsiz görev yerinden ayrılan azeblerin ulûfelerinin kesilmesi emredilmiştir.¹³⁶⁵

Azebler kale muhafazası ile birlikte ayrıca ağalarının emrinde beylerbeyi ile savaşa gitmek gibi görevleri vardır. Bununla beraber gruplar halinde kale kapısında nöbet tutmak ve kale ile ilgili farklı işlerde de istihdam edildikleri oluyordu.¹³⁶⁶

Yeniçeri

Osmanlı askerî kuvvetleri içerisinde şüphesiz en tanınan ve bilinen askerî sınıf yeniçerilerdir. Piyade sınıfından olan yeniçeriler düzenli ordunun çekirdeğini oluşturmaktadır ve devletin siyasal yaşamındaki nüfuzları çok geniştir.¹³⁶⁷

Osmanlı kalelerinde; kalenin stratejik önemine göre sayısı değişmekle beraber yeniçeriler görevlendirilmiştir. Belgrad Kalesi de her zaman askerî önemini korumuş bir Osmanlı kalesidir. Bu sebeple burada daimî duran yeniçeri birlikleri olduğu gibi, kalenin muhafazasına yardımcı olmak için başka yerlerden görevlendirilen yeniçeri askerleri de bulunmaktadır.¹³⁶⁸ Bu sebeple Belgrad'da daimî duran yeniçeri askerlerini diğerlerinden ayırmak için "*Cemaat-i Yeniçeriyân-ı Yerlüyân*" ifadesi kullanılmıştır. Aynı şekilde Budin yeniçerilerini belirtmek için ilgili defterde "*Cemaat-i Yeniçeriyân-ı Budin*" şeklinde kayıt mevcuttur.¹³⁶⁹

¹³⁶¹ "*Cemaat-i azeban-ı evvel 87 nefer, cemaat-i azeban-ı sâni 103 nefer, cemaat-i azeban-ı salis 106 nefer, cemaat-i azeban-ı râbi' 91 nefer*". Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹³⁶² **BOA. KK_d**, 4895, s. 3.

¹³⁶³ **BOA. MAD**, 2564, s. 31-34.

¹³⁶⁴ **BOA. MD**, 7, h: 1636.

¹³⁶⁵ **BOA. MD**, 3, h:1569.

¹³⁶⁶ Van Kalesi'ndeki azebler köprüler için ağaç ve kereste getiriyorlardı. Bkz. **BOA. MD**, 6, h:1003

¹³⁶⁷ Mark L. Stein, Osmanlı Kaleleri, s. 58.

¹³⁶⁸ Meselâ 1692 tarihinde Belgrad'da hem Budin'den gelen hem de Varad'dan gelen yeniçeri askerleri bulunmaktaydı. Bkz. **BOA. KK_d**, 4741, s. 2-4.

¹³⁶⁹ **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

Mevâcib defterlerinde yeniçerler “*cemaat*” olarak kaydedilmişken MAD defterinde hem *cemaat* hem de *bölük* olarak kayıtları görülmektedir.¹³⁷⁰ *Cemaat-i Yeniçeriyân-ı Yerlüyân* tarafı 2 cemaat, 3 bölükten oluşmaktadır.¹³⁷¹ Fakat defterdeki cemaat ve bölük sayılarına bakınca yapılan bu tasnifin neye göre yapıldığı tam belli olmamaktadır. Cemaat mi bölüğün bir alt yapısı yoksa bölük mü cemaatin bir alt yapısı net değildir. Zira asker sayıları hemen hemen aynıdır.¹³⁷² Fakat bölükler içerisinde rütbece yüksek askerlerin kaydedilmiş olması bölüğün cemaatin üstü bir yapı gibi izlenim vermektedir.¹³⁷³ Stein; mevâcib defterlerinde cemaatlerin bölüklerden önce kaydedildiğini vurgular ve bu birimlerin cemaat, bölük, ocak şeklinde hiyerarşik bir yapıyı vurguladığını belirtir.¹³⁷⁴

Kalelerde yeniçerilerin en üst rütbedeki kişisi yeniçeri ağasıdır. Yeniçeri ağasının yardımcılıklarını kethüdâ ve kâtipler yapmaktadır.¹³⁷⁵ Bunların dışında defterlerde çavuş, alemdar ve çorbacılar¹³⁷⁶ bulunmaktadır.¹³⁷⁷ 1692 tarihinde “*cemaat-i yeniçeriyân-ı yerlüyân*” sınıfı içerisinde 1 ağa, 1 mukabeleci, 1 kâtip, 8 çorbacı, 10 ser-oda, 10 alemdar, 1 kethüdâ, 1 ser-çavuş, 418 neferât-ı sâire bulunmaktadır.¹³⁷⁸

Belgrad Kalesi’nde bulunan yeniçeri askerlerinin maaşlarına bakacak olursak; bilindiği üzere tüm yeniçeri askerleri ulûfeli askerlerdir. 1692 tarihinde ağanın 80 akçe aldığı anlaşılmaktadır. Ağanın yardımcıları olan kethüdâ ve kâtip ise 30’ar akçe almaktaydılar. Ser-bölük (çorbacı) 18 akçe alırken ser-çavuş 20 akçe almaktadır. Çavuş-ı sâni ise yani ikinci çavuş 16 akçe yevmiye almaktadır. Alemdarın ise 15 akçe aldığı kaydedilmiştir. Kayıttan yeniçeri erlerinin ise 10 akçe aldıkları anlaşılmaktadır.¹³⁷⁹ 1699 tarihinde ise yeniçerilerin kıdemli veya kıdemsiz olmasına göre (cedit ve atik) maaşlar arasında küçük oynamalar olmuştur. Buna göre ise kıdemli olanlar ortalama 11 diğerleri 10 akçe almaktadır.¹³⁸⁰

¹³⁷⁰ BOA. MAD, 2564, s. 11-13.

¹³⁷¹ BOA. MAD, 2564, s. 11.

¹³⁷² “*Cemaat-i evvelde 109, bölük-i evvel de 100 nefer*” mevcuttur. BOA. MAD, 2564, s. 11.

¹³⁷³ “*Cemaat-i Evvel: 109 nefer. 1 çorbacı, 1 alemdar, 1 ser-bölük. 1109 akçe yevmiye; Bölük-i Evvel: 100 nefer. 1 kethüda, 1 alemdar. 1013 akçe yevmiye*”, Bkz. BOA. MAD, 2564, s. 11.

¹³⁷⁴ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 60.

¹³⁷⁵ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁷⁶ Bölük kumandanı Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, c. 1, s. 35.

¹³⁷⁷ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁷⁸ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁷⁹ BOA. MAD, 2564, s. 11-12.

¹³⁸⁰ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

Yeniçerilerin tek geliri aldıkları bu yevmiyeler değildir. Sınır boylarına özgü kârlı akınlara yeniçerilerin de katılmış olmaları muhtemeldir. Ayrıca ağaların tımar gelirlerinin olması da mümkündür.¹³⁸¹

Yeniçerilerin sayıları da Belgrad'da dönemlere göre farklılık göstermektedir. 1692 tarihinde *yeniçeriyân-ı yerlüyan* 451 nefer, Budin'den gelen yeniçeri askeri 221 nefer, Varad'dan gelen yeniçeri sayısı 96 neferdir. Toplamda Belgrad'da 741 yeniçeri kayıtlıdır.¹³⁸² Aynı tarihli başka bir defterde ise; yerli yeniçeri 475 nefer, Budin'den gelen 241 nefer toplamda 716 nefer kaydedilmiştir.¹³⁸³ 1699'da ise Avusturya'dan Belgrad'ın yeni geri alınmış olmasından dolayı yerli yeniçeri sayısı 3003'tür.¹³⁸⁴ Dolayısıyla Belgrad'ın serhat bir kale olması, fetih bölgesinde bulunması ve aynı zamanda lojistik bir merkez olmasından dolayı siyasî hadiselerin durumuna göre yeniçeri asker sayısı değişikliğe uğramıştır.

Topçu ve top arabacı

Topçu sınıfı topların üretiminden ve kullanımından sorumludur. Osmanlı askerî gücü içerisinde ateşli silahlar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle de kuşatma savaşlarında top en önemli savaş aracıdır. Topçu sınıfı Kapıkulu Ocağı'nın yaya sınıfından olup cebeci ocağı gibi müstakil bir ocaktır.¹³⁸⁵

Topçu birlikleri top dökümünden barut imal etmeye, savaşta topu ateşlemeye varıncaya kadar topçuluğun her yönünde uzmanlaşmışlardır. İstanbul'daki Tophane¹³⁸⁶ ana merkezleridir. Fakat imparatorluğun dört bir yanında tophane ve baruthaneler vardır. Bu tophane ve baruthanelerden biri de Belgrad'da bulunmaktadır.¹³⁸⁷

Topçu birlikleri Osmanlı kale erlerinin önemli bir unsurudur. Kalelere atanan topçu erleri belli aralıklarla becerilerinin artması ve devamı için atış yaptırılmış ve teftiş edilmişlerdir.¹³⁸⁸

17. yüzyıl ile beraber kalelerdeki topçular, kale dizdarlarının nezaretinde hareket eder olmuşlardır.¹³⁸⁹ Genellikle birkaç bölükten oluşan bir cemaatte hizmet etmektedirler. Bir

¹³⁸¹ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 61.

¹³⁸² BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹³⁸³ BOA. MAD, 2564, s. 11-12.

¹³⁸⁴ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹³⁸⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. 2, s. 35.

¹³⁸⁶ Tophane için Bkz. Salim Ayduz, **Tophâne-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK, 2006.

¹³⁸⁷ BOA. MD, 36, h:173.

¹³⁸⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 2, s. 52-53.

¹³⁸⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 2, s. 52.

ser-bölük kumandasındaki 5 ilâ 10 adamdan ibaret bölüklerle, birliklerin toplam boyutu değişiklik göstermiştir.¹³⁹⁰ Topçuların başında *Topçubaşı* denilen bir ağa bulunmaktadır.¹³⁹¹ Kayıtlarda kethüdâ ve kâtib de yardımcı olarak kaydedilmiştir.¹³⁹² Bir topçu cemaatinde 1692 tarihinde 1 ağa, 1 kethüdâ, 1 alemdar, 1 kâtip, 2 çavuş, 1 demirci, 8 ser-bölük, 157 neferât-ı saire bulunmaktadır.¹³⁹³ Topçu erlerinin kayıtlarda atik ise 11, cedit ise 10 akçe yevmiye aldıkları anlaşılmaktadır.¹³⁹⁴ Mevcut kayıtlardan 1692 tarihli kayıta topçubaşının ve kethüdâ ile kâtibin ne kadar yevmiye aldıkları kaydedilmemiştir. Ocak ile ilgili kayıt toptan verilmiştir. 1699 tarihli defterde ise sadece erlere ödenen miktar kaydedilmiştir. Ama diğer askerî sınıflara ödenen miktarlar göz önünde tutulursa ağa 80 akçe, kethüdâ 30 akçe, katip 20 akçe, çavuş 15 akçe almalıdır. Zaten Uyvar Kalesi'ndeki topçuların yevmiyelerini veren Stein'de bu rakamlara yakın rakamlar zikretmektedir.¹³⁹⁵

Topçu Ocağı'nın 1561 yılındaki mevcudu 35 müslüman topçu 13 gayr-i müslim topçu toplamda 48 neferdir. Bunlardan birisi kethüdâ, 5 tanesi ser-bölük, 42 kişi topçu neferidir.¹³⁹⁶ 1572 yılında ise; bir topçu başı (ser-topciyân) 1 kethüdâ ve 34 topçu neferinden oluşmaktadır.¹³⁹⁷ 1585 tarihinde ise 31 topçu neferi gözükmemektedir. Bunlardan iki kişi ser-bölük bir kişi kethüdâdır.¹³⁹⁸ 1692 tarihli mevâcib defterinde ise 172 nefer kayıtlıdır. Bunlar da 1 ağa, 1 kethüdâ 1 kâtib, 1 alemdar, 2 çavuş, 8 ser-bölük, 1 demirci, 157 topçu neferi şeklindedir.¹³⁹⁹ 1699 ise sayıları 199'a çıkmıştır.¹⁴⁰⁰

Topçu ocakları ile bağlantılı olan bir de top arabacıları bulunmaktadır. Bu sınıf genellikle topların ordu ile birlikte nakliyesinden sorumludur. Top arabacıları; topların taşındığı arabaları ve top arabalarını imal eder, bunların bakım ve tamirini yapar, topları çeken ağır yük hayvanlarına bakarlardı.¹⁴⁰¹ Develer dahil yük hayvanları da küçük topların taşınmasında kullanılırdı.¹⁴⁰² Topçular gibi top arabacıları da kapıkulu askeridir. Mevcut

¹³⁹⁰ Belgrad Kalesi'nde bu sayı 8 ile 12 arası değişiyordu. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 364- 365.

¹³⁹¹ **BOA. KK_d**, 4895, s. 2.

¹³⁹² **BOA. MAD**, 2564, s. 48-52.

¹³⁹³ **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹³⁹⁴ **BOA. KK_d**, 4895, s. 2.

¹³⁹⁵ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 61.

¹³⁹⁶ **BOA. TT**, 316, s. 364-365.

¹³⁹⁷ **BOA. TT**, 517, s. 376.

¹³⁹⁸ **TDAB. TTD**, 184, s. 195a.

¹³⁹⁹ **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹⁴⁰⁰ **BOA. KK_d**, 4895, s. 2.

¹⁴⁰¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 2, s. 95.

¹⁴⁰² Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 73.

mevâcib defterlerinde top arabacıları ile ilgili veya bunların bölükleri ile ilgili ayrı bir kayıt tutulmamıştır. Bunlar topçu ocakları içerisinde mevâcib defterlerine kaydedilmiş olmalıdır.

Fâris

Fârisler ücretli askerlerdir ve eyalet askerleri içerisinde telâkki edilmektedirler.¹⁴⁰³ Kaleler içerisinde süvari askerleri gerekli mi sorusu akla gelebilir. Fakat süvariler kalenin düşman güçleri tarafından kuşatılması esnasında hurûç denilen hareketi gerçekleştirerek düşmanı yıpratma ve saldırılarını kesintiye uğratma vazifesini görmektedirler. Ayrıca kale yakınlarından geçen düşman ordularına da süvari birlikleri olmalarından dolayı bunlar vasıtasıyla saldırı gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁰⁴

Mevcut kayıtlarda fârisler ile ilgili geç döneme ait bilgiler mevcuttur. 1692 yılında Belgrad'da yerli farisân askeri kaydı vardır. Bu döneme ait olan kayıta Belgrad'ın muhafızlığı için Varad Kalesi'ne kayıtlı farisân birlikleri getirilmiştir. Bu birlikler 5 cemaatten oluşmaktadır. Toplamda 124 fârisân kaydı bulunmaktadır.¹⁴⁰⁵ Bu askerler yevmiye olarak 20 ilâ 21 akçe arası almaktadırlar.¹⁴⁰⁶ 1699 senesinde ise mevâcib defterinde 3 cemaat halinde toplamda 172 fârisân bulunmaktadır. Bu fâris askerler 17 akçe ilâ 21 akçe arası yevmiye almaktadırlar.¹⁴⁰⁷

Fârisler de diğer askerî sınıflar gibi bölük olarak adlandırılan alt birliklere ayrılmış cemaatlerle örgülenmiştir. Her cemaatte en üst rütbe ağadır. Yardımcılığını kethüdâ yapmaktadır. Kethüdâ dışında bir de alemdar bulunmaktadır. Daha küçük birimlerin önderlerine ser-oda veya ser-bölük denir.¹⁴⁰⁸ Mevcut kayıtlarda fâris ağalarının ve kethüdâsının ne kadar yevmiye aldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat ağanın 40 ilâ 60 arası kethüdâ ve alemdarlarda günlük 22 akçe aldıkları bilinmektedir.¹⁴⁰⁹

Pasbânân

Pasbân gece bekçisi ve gözcü anlamında kullanılan bir tabirdir.¹⁴¹⁰ Pasbânlar kale içerisinde mevcut olan kulelerde, tabya ve plankalarda gözcülük yapmaktadırlar. Şehir içerisinde de geceleri bekçilik vazifeleri vardır.

¹⁴⁰³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 1, s. 3.

¹⁴⁰⁴ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 71.

¹⁴⁰⁵ BOA. KK_d, 4741, s. 3-4.

¹⁴⁰⁶ BOA. KK_d, 4741, s. aynı yer.

¹⁴⁰⁷ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁰⁸ BOA. KK_d, 4895, s. 18-19; Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 71.

¹⁴⁰⁹ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. aynı yer.

¹⁴¹⁰ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 2, s. 754.

Belgrad Kalesi'nde de pasbanân sınıfı bulunmaktadır. Pasbânlar aşağı ve yukarı kale içerisindeyler.¹⁴¹¹ Yukarı kale içerisinde 41 nefer, 1 ağa, 1 kethüdâ, 1 alemdar, 1 kâtib bulunmaktadır. Toplamda 45 pasbân askeri vardır.¹⁴¹² Kayıta bunlara verilen yevmiyeler rütbe esasına ayrılmayıp toptan verilmiştir. 45 nefer için verilen yevmiye 519 akçedir. Yani asker başı 11-12 akçe düşmektedir.¹⁴¹³

Aşağı kalede ise 31 nefer, 1 ağa, 1 kethüdâ, 1 alemdâr ve 1 çavuş toplamda 35 nefer bulunmaktadır. Bu askerlerden 21'i atik 14'ü cedit askerdir. Bu askerler için toplam yevmiye miktarı 430 akçedir. Ortalama 12-13 akçe yevmiye almaktadırlar.¹⁴¹⁴

Gönüllüler

Gönüllüler düzenli bir maaş veya tımar elde edebilme umuduyla sınır boylarında hizmet eden askerlerdir. Bunlar ilk dönem Osmanlı döneminin Gazi gruplarına benzemektedirler.¹⁴¹⁵ Bu askerlerin neredeyse tamamı Müslümandır. Bunlar büyük olasılıkla tımar sahiplerinin maiyetindeki adamların çocuklarıdır. Ayrıca farklı nedenlerden dolayı tımar hakkını kaybetmiş ve yeniden bu hakkı elde edebilmek maksadıyla sınır boylarında gönüllü olarak hizmet edenlerin olduğu da bilinmektedir.¹⁴¹⁶

İlk zamanlarda maaş almasalar da 17. yüzyıl ile beraber maaş aldıkları bilinmektedir. 1692 tarihinde Belgrad Kalesi'nde 47 nefer gönüllü kaydı görülmektedir. Bunların kayıtlarının yanında “*piyadegân-ı gönüllüyân*” şerhi vardır.¹⁴¹⁷ Yani bu gönüllüler piyade olarak hizmet vermektedirler. 47 gönüllüye 673 akçe yevmiye verilmektedir. Bu 47 neferden 1 kişi ağa, 1 kethüdâ, 1 duagüy¹⁴¹⁸, 2 alemdar, 2 çavuş, 1 kılavuz, 1 katib, 2 ser-bölük, 36 neferât-ı saire bulunmaktadır. Ortalama 14-15 akçe yevmiye aldıkları kaydedilmiştir.¹⁴¹⁹ Varad Kalesi'ne kayıtlı fakat Belgrad'da muhafızlık eden 82 gönüllü için ise 1698 akçe yevmiye verildiği tespit edilmiştir. Yani ortalama 20-21 akçe yevmiye almaktadırlar.¹⁴²⁰ Aynı tarihli MAD defterinde daha farklı rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; 104 gönüllü asker vardır. Bunlara yevmiye olarak 1362 akçe verilmektedir. Bu sınıfın dağılımı

¹⁴¹¹ “*Cemaat-i Neferât-ı Pasbanân Kal'a-i Balâ; Cemaat-i Neferât-ı Pasbanân Kal'a-i Zîr*” şeklindedir. Bkz. BOA. KK_d, 4895, s. 21-22.

¹⁴¹² BOA. KK_d, 4895, s. 21-22.

¹⁴¹³ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴¹⁴ BOA. KK_d, 4895, s. 2, 21-22.

¹⁴¹⁵ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 88.

¹⁴¹⁶ Pol Fodor, “Making a Living on the Frontiers. Volunteers in the Sixteenth Century Ottoman Army” *Ottomans Hungarians, and Habsburg in Central Europe*, ed: Geza David, Pal Fodor, Leiden, 2000, 229-231.

¹⁴¹⁷ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹⁴¹⁸ Duacı

¹⁴¹⁹ BOA. KK_d, 4741, s. aynı yer.

¹⁴²⁰ BOA. KK_d, 4741, s. 3-4.

şöyledir: Ağa, kethüdâ, kılavuz, 4 duacı-alemdar, 2 çavuş, 2 ser-bölük, 93 neferât-ı saire.¹⁴²¹ 1699 ise Belgrad Kalesi'nde 239 gönüllü kaydedilmiştir. Bunlara toplamda 4758 akçe yevmiye verilmektedir.¹⁴²²

Beşlü

Kalelerdeki atlı askerlere atlı ulûfeli, ulûfeciyân-ı süvari ve günde beş akçe kazanmaları nedeniyle beşlü denilmiştir.¹⁴²³ Fakat beşlilerin hepsi atlı değildir. Belgrad'daki beşlüyân askerlerinin yanına piyade oldukları şerhi düşülmüştür.¹⁴²⁴ Pakalın bu sınıfı beş akçe alan ulûfeli yeniçeriler olarak göstermektedir.¹⁴²⁵ Bunların vazifesi ordunun önünde giderek orduya yol açmak ve delilik işini görmektir.¹⁴²⁶ Bu sınıfın en yetkili kişisine “*beşlü ağası*” denilmektedir.

Belgrad'da 1692 yılında 33 beşlüyân nefer bulunmaktadır. Bunlar piyade beşlüyandır. Aynı diğer cemaatlerde olduğu ağa, kethüdâ şeklinde hiyerarşik yapıları vardır. Meselâ bu 33 neferin içinde 1 ağa, 1 kethüdâ, 2 alemdar, 2 çavuş, 1 klavuz, 1 ser-bölük ve 25 nefer bulunmaktadır.¹⁴²⁷ Aldıkları yevmiye elimizdeki defter de toplam olarak verilmiştir. 33 nefer yevmiye olarak 496 akçe verilmiştir. Ortalama 15 akçe yevmiye almaktadırlar.¹⁴²⁸

Süvari beşlüyân ise 80 olarak aynı tarihte kaydedilmiştir. Yevmiye olarak bunlara 1069 akçe verilmektedir. Ortalama 12-13 akçe yevmiye almaktadırlar. Bu askerlerin dağılımı ise şöyledir: Ağa, kılavuz, 4 duacı-alemdar- kethüdâ, 2 çavuş, 2 ser-bölük, 69 neferât-ı saire.¹⁴²⁹

Mehter

1561 tarihli tahrir defterinde ilk defa karşılaşılan ve mevâcib defterlerinde de sıkça görülen “*mehterân veya mehter*” sınıfı bulunmaktadır.¹⁴³⁰ Bu terim daha çok Osmanlı askerî bandosuna gönderme yapar, ama ayrıca ulak, kapı veya çadır muhafızı gibi çeşitli işlevler içinde kullanılmıştır.¹⁴³¹ Bando anlamında mehter genellikle mehterhane olarak adlandırılmıştır. Bir mehterin önderine mehterbaşı (ser-mehter) denir, ama bu terim yine

¹⁴²¹ BOA. MAD, 2564, s. 112-114.

¹⁴²² BOA. KK_d, 4895, s. 2

¹⁴²³ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 70.

¹⁴²⁴ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹⁴²⁵ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, s. 211.

¹⁴²⁶ Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. aynı yer.

¹⁴²⁷ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹⁴²⁸ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹⁴²⁹ BOA. MAD, 2564, s. 114-116.

¹⁴³⁰ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁴³¹ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 90.

müzisyenlerin veya diğer tip mehter birliklerinin liderini de tanımlar.¹⁴³² Mevcut defterlerde geçen mehterin müzisyen olma veya bir bando takımı olma olasılığı düşüktür.¹⁴³³ Mehter olarak kaydedilen askerlerin hiç birisinin çaldığı müzikal alet veya bu sınıfın bir askerî bando olduğuna dair bir şerh yoktur. Dolayısıyla bu askerlerin kale içerisinde daha farklı bir iş ile istihdam edildikleri düşünülmelidir. Mark L. Stein Kaniye Kalesi'ndeki mehter askerî zümresinin kapı muhafızlığı veya haberciliği yaptığını belirtmektedir.¹⁴³⁴ Fakat Belgrad Kalesi için bunu söylemek zordur. Çünkü kapı muhafazası için bevvâblar bulunmaktadır.¹⁴³⁵ Habercilik ve ulak için ise divan çavuşları bulunmaktadır.¹⁴³⁶ Yine de divan çavuşları önemli kişilere haber ulaştırmak için kullanılmış, mehterler ise daha sıradan haberleşme işleri için kullanılmış olabilirler. Zaten bu zümreye askerî bir bando demek çok zordur. Çünkü 1691 tarihli yoklama defterinde sayıları ser-mehter ile beraber 4 olarak kaydedilmiştir.¹⁴³⁷ Aynı tarihli MAD defterinde ise 7 olarak kayıtlıdır.¹⁴³⁸ Bir askerî bando kurulabilmesi için bu sayı çok yetersizdir. Orhan Kılıç bu zümre ile ilgili olarak mızıkacı mehterlerdir¹⁴³⁹ dese de bunu mevâcib defterlerinden ispat zordur. Mehter zümresinin tamamı ulûfelidir. Ser-mehter 15 akçe, diğerleri ise 10 akçe almaktadırlar.¹⁴⁴⁰

Bevvâb

Bevvâb sınıfı ise kalelerin kapılarını bulundukları bölgedeki saray kapılarını koruyan giriş ve çıkışlarda kale kapılarını açıp kapayan kişilerdir.¹⁴⁴¹ Defterlerde mustahfiz bölüklerinde, yeniçeri bölüklerinde ve azep bölüklerinde bevvâb sınıfı bulunmaktadır. Bevvâblar özellikle kale ve tabyalarda görev almışlardır.¹⁴⁴² Bevvâbların tamamı ulûfeli askerdir. Defterlerde ulûfeli oldukları kaydedilmiştir. Yevmiye usulü maaş aldıkları tespit edilmiştir. Belgrad Kalesi'nde bevvâban sınıfının yevmî 12 akçe aldıkları anlaşılmaktadır.¹⁴⁴³ Başlarındaki kişiye ser-bevvâb denilmektedir.

¹⁴³² M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 2, s. 446 (Mehterbaşı maddesi).

¹⁴³³ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 91.

¹⁴³⁴ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 91.

¹⁴³⁵ **BOA. MAD**, 2564, s. 18-19.

¹⁴³⁶ **BOA. KK_d**, 4895, s. 2.

¹⁴³⁷ **BOA. KK_d**, 4895, s. 2.

¹⁴³⁸ **BOA. MAD**, 2564, s. 20-21.

¹⁴³⁹ Orhan Kılıç, "Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri", s. 108.

¹⁴⁴⁰ **BOA. MAD**, 2564, s. 20-21.

¹⁴⁴¹ Orhan Kılıç; "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", s. 106.

¹⁴⁴² **BOA. KK_d**, 4741, s. 2.

¹⁴⁴³ **BOA. MAD**, 2564, s. 18-19.

Resim 6.8

İstanbul Kapısı

Bevvâblar ayrı bir cemaat olarak defterlerde kaydedilmemişlerdir. Diğer cemaatler içerisinde bulundukları yerlerdeki kapılarda görev almışlardır. Mevcut kayıtlarda ilk defa 1561 tarihinde karşılaşılmıştır. Burada müteferrika ve anbarcılarla beraber kaydedilmiştir.¹⁴⁴⁴ 1585 senesinde müstakil kaydedilmiştir. Buna göre 4 bevvâb kaydı vardır.¹⁴⁴⁵

¹⁴⁴⁴ “Cemaat-i müteferrika anbarciyân ve bevvâbân ve gayri nefer 7” şeklindedir. **BOA. TT**, 316, s. 364.

¹⁴⁴⁵ **TDAB. TTD**, 184, s. 194a.

Resim 6.9

Kara George Kapısı

Cebeci

Harp aletleri levâzımı yapan, bunları muhafaza eden ve harpte mevzilere kadar sevk eden askerî sınıfa verilen isimdir.¹⁴⁴⁶ Kapıkulu askerlerinin yaya kısmına mensup olan cebecilerin hükümet merkezindeki cebehâne denilen silah deposundan başka önemli hudut kalelerinde de ayrıca büyük silah depoları ve buralarda hizmet gören muhafız cebecileri bulunmaktadır.¹⁴⁴⁷ Cebeciler; yeniçerilere ait ok, yay, tüfenk, kılınc, kazma, kürek, barut, fitil, kurşun, zırh gibi harp esnasında lazım olan silahları tedarik eden ve muhafaza eden sınıftır. Aynı zamanda kale ve plankalardaki muhafızlara da gerekli olan silah ve levâzımâtı yetiştirmeye mecburdur. Seferden dönen askerin elinden silah ve sâir şeyleri geri alıp tamire muhtaç olanları tamir ederler, noksanları tamamlarlar ve ardından silah depolarında bunları saklarlardı.¹⁴⁴⁸

Belgrad Kalesi'nde de büyük silah depolarının ve tamir ünitelerinin bulunmasından dolayı buraya da cebeci tayini yapılmıştır. 1561 tarihinde Belgrad'da cebeci olduğu

¹⁴⁴⁶ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 1, s. 262.

¹⁴⁴⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 2, s. 5.

¹⁴⁴⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 2, s. 3-4.

görülmektedir. Deftere bu cebeciler müstakil kaydedilmeyip mehterân ve kundakçıyan cemaati ile beraber kaydedilmiştir. Bu sayının 1561’de 9 olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁴⁹ Cebecilerin müstakil olarak kaydedildiği ilk defter 1585 tarihindedir. Bu tarihte Belgrad’da 4 cebeci kaydedildiği görülmektedir.¹⁴⁵⁰

Bu sayının 17. yüzyıl sonlarında ciddi şekilde arttığı anlaşılmıştır. Yerli cebeci sayısı yüzyılın sonlarına doğru (1692) önemli oranda artmıştır. 1692 tarihinde yerli cebeci sayısı 151’dir.¹⁴⁵¹ Cebecilerinde diğer cemaatler gibi hiyerarşik bir yapı içinde hareket ettikleri görülür. Buna göre cebeci cemaatinin en üstünde *cebeci ağası* bulunmaktadır. Yardımcıları diğerlerinde olduğu gibi kethüdâ ve kâtib olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı tarihte cebeci cemaatinde bir ağa, bir kethüdâ, bir kâtib, bir alemdâr, bir çavuş ve 8 ser-oda bulunmaktadır.¹⁴⁵² Bu tarihte 164 cebeci için yevmiye olarak 1728 akçe ödeme yapılmıştır. Buna göre ortalama 10-11 akçe askerler yevmiye almaktadırlar.¹⁴⁵³ Ayrıca bu tarihte Varad Kalesi’nde de Belgrad Kalesi’nde görevli 25 cebeci asker kayıtlıdır. Bu cebecilere toplamda yevmiye olarak 333 akçe verilmektedir. Buna göre ortalama geçici görev gelen bu cebeciler 13-14 akçe almış olmaktadır.¹⁴⁵⁴

1699 tarihinde cebeci sayısı daha da artmıştır. Sayının artmasında Avusturya tehlikesi önemli rol oynamaktadır. Bu tarihte kayıtlarda 199 cebeci gözükmemektedir. Bunlara toplamda 2089 akçe yevmiye ödenmektedir.¹⁴⁵⁵ Bunlardan 138 cebeci atik, 61 cebeci cedit kaydedilmiştir. Atik cebecilere ödenen yevmiye toplamda 1468 akçe, cedit cebecilere ödenen miktar ise 613 akçedir. Buna göre eski kaydedilen cebeciler yevmiye olarak 11 akçe cedit kaydedilenler ise 10 akçe almaktadırlar.¹⁴⁵⁶

1699 tarihli bir başka deftere göre ise; 77 atik cebeci¹⁴⁵⁷ 173’te¹⁴⁵⁸ cedit kayıtlı cebeci kaydı bulunmaktadır. Cedit kayıtlı olan cebeciler içerisinde bir ser-cebeciyân, bir kethüdâ, bir alemdar, bir kâtip, bir çavuş, bir ser-bölük kaydı bulunmaktadır. Atik olanlar da ise bir kethüdâ, bir kâtip, bir alemdar, bir çavuş, bir bevvab, bir ser-bölük kaydı bulunmaktadır.

¹⁴⁴⁹ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁴⁵⁰ TDAB. TTD, 184, s. 194a.

¹⁴⁵¹ BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹⁴⁵² BOA. KK_d, 4741, s. 2.

¹⁴⁵³ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁵⁴ BOA. KK_d, 4895, s. 3.

¹⁴⁵⁵ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁵⁶ BOA. KK_d 4895, s. 2.

¹⁴⁵⁷ BOA. MAD, 2564, s. 45-46.

¹⁴⁵⁸ BOA. MAD, 2564, s. 47-48.

Cedit kaydedilen cebecilere 849 akçe¹⁴⁵⁹, atik kaydedilenlere 1811 akçe¹⁴⁶⁰ yevmiye tahsis edilmiştir.

6.4.3. İstihkâm sınıfları

İstihkâm sınıfları savaşan birliklerin saldırısını kolaylaştıran, savunma gücünü artıran, yapı işleriyle uğraşan teknik askeri sınıflardır. Bu başlık altında istihkam bölükleri olarak barutçu, kundakçı, anbarcı, kumbaracı zikredilecektir. Cebeci, top ve top arabacıları ocakları da bir yönüyle istihkam bölüğü olsa da savaş esnasında da vazife yaptıklarından *Er Sınıfı* başlığında anlatılmıştır.

Barutçu

Barutçular barutları ıslah eyleyen ve yapan bir sınıftır. Uzunçarşılı bu askerî sınıfı cebeci ocağı içerisinde göstermektedir.¹⁴⁶¹ Zaten mevcut defterlerin hepsinde geçen bir sınıf değildir.

Barutçu kaydına sadece 1699 tarihli defter de rastlanılmıştır. Deftere göre birinci kayıt “*Cemaat-i Barutçuyân-ı Yerliyân*” kaydıdır. Yani yerli barutçuların kaydıdır. Bu kayda göre 60 barutçu kaydı vardır. Bunlardan 7’si atik, 53’ü cedit kayıtlıdır. Atik kayıtlılara yevmiye olarak 141 akçe, cedit kaydedilenlere ise 549 akçe ödenmektedir. Buna göre atik kayıtlı barutçular 20 akçe, cedit kaydedilenler ise, 10-11 akçe yevmiye almaktadır.¹⁴⁶²

Barutçularda da diğer cemaatlerdeki hiyerarşik yapı bulunmaktadır. Cemaatin başında ağa vardır. Yardımcıları kethüdâ ve katiptir. Bunların dışında alemdâr, çavuş ve ser-bölükler bulunmaktadır.¹⁴⁶³

Barutçularla ilgili defterdeki ikinci kayıt “*Cemaat-i Neferât-ı Mustahfizân-ı Barutçuyân*” kaydıdır. Bu kayıt kale mustahfizlarından teşekkül eden barutçular olmalıdır. Yukarıda zikredilen barutçular yeniçerilere hizmet verirken bunlar da kale mustahfizlarına hizmet veriyor olabilirler. Bu barutçular ise 40 askerden oluşmaktadır. Bunlardan cedit ve atik asker sayısı da 20’dir. Atik kaydedilen askerlere 292 akçe, cedit kaydedilenlere 200 akçe

¹⁴⁵⁹ BOA. MAD, 2564, s. 45-46.

¹⁴⁶⁰ BOA. MAD, 2564, s. 47-48.

¹⁴⁶¹ Cebeci ortaları silah yapan tamir eden, barutları ıslah eyleyen ve harp levâzımâtını tedârik edip hazırlayan sınıflardan teşekkül etmişti. Bunların arasında ayrı bir sınıf olarak humbara dökücüleri, barutçular ve lağımıcılar vardı. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C. 2, s. 8, 10 ve 4 nolu dipnot.

¹⁴⁶² BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁶³ BOA. KK_d, 4895, s. 19.

yevmiye verilmektedir. Atik olanlarda kişi başı yevmiye 15 akçe ikeni cedit olanlarda 10 akçedir.¹⁴⁶⁴

Kundakçı

Kundak hem toplarda hem de tüfeklerde kullanılan bir mekanizmadır. Tüfeklerde silaha yön vermek ve daha isabetli atış yapabilmek maksadıyla dipçik ve namlu altında bulunan tutucudan oluşur. Toplarda ise döküm topun demir kasnaklarla bağlanmış ahşap mekanizmasıdır. Bu mekanizma top altına ahşaptan yapılır ve topun atış durumuna göre yükseklik vermek için de kullanılır. Uzunçarşılı, kundakçı sınıfını cebeci ocağı sanatkârları arasında göstermektedir.¹⁴⁶⁵ Bu sınıf top ve tüfekler için kundak üreten bir sınıftır.

Kundak yapımına Osmanlı Devleti'nin önem verdiği görülmektedir. Akyazı Kadısı'na yazılan bir hükümde *tüfek kundaklarının ihlamur ağacından, top kundaklarının da kara ağaç denilen bir ağaçtan yapıldığı* belirtilmektedir. Hatta bu ağaçların mîrî tüfek ve top kundakları için kullanıldığı, fakat bu ağaçları Mehmed Fakih adında birisinin kestigi ve biçtiği, bunun önüne geçilmesi emredilmiştir.¹⁴⁶⁶

Belgrad Kalesi'nde kundakçılarla ilgili tek kayıt 1561 tarihindedir. Fakat bu kayıta kundakçılar müstakil kaydedilmeyip, cebeci ve mehterlerle beraber kaydedilmiştir.¹⁴⁶⁷ Mevcut kayıttan kaledeki kundakçılara ne kadar verildiği ve hiyerarşik yapıları ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Anbarcı

Kalelerde savaş malzemesi dışındaki diğer levâzımâtla anbarcılar ilgilenirdi. Defterlerde "*cemaat-i anbarciyân*"¹⁴⁶⁸ şeklinde geçmektedir. Çoğu zaman mevâcib defterlerinde yer almamışlardır.

Belgrad ile ilgili ilk anbarcı kaydına 1561 tarihinde rastlanılmıştır. Bu kayıta anbarcılar müteferrikalarla ve bevvâbcılarla beraber kaydedilmiştir. Bu kayda göre bu üç sınıf 7 kişidir.¹⁴⁶⁹ Anbarcı ağası yevmiye olarak 15, kethüdâ 13, neferler 9 akçe almaktadırlar.¹⁴⁷⁰

¹⁴⁶⁴ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁶⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 2, s. 14.

¹⁴⁶⁶ BOA. MD, 23, h:339.

¹⁴⁶⁷ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁴⁶⁸ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁴⁶⁹ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁴⁷⁰ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 76 (Kaniye Kalesi'ne göre).

Kumbaracı (Humbaracı)

Demirden mâmul, içi patlayıcı maddelerle doldurulan bir mermi olan kumbarayı havan topu veya elle atan sınıftır.¹⁴⁷¹ Humbaracıların esas kısmı kapıkulu sınıfları gibi maaşlı olmayıp, tımar sahibi idiler. Bunlar devlet merkezinde bulunmayıp kalelerde hizmet ederler.¹⁴⁷² 17. yüzyıl ile beraber önemlerini iyice kaybetmişlerdir. Ulûfeli ve tımarlı humbaracı kalelerde neredeyse kalmamıştır. 1730'dan sonra bu ocak tekrar canlandırılmaya başlamıştır.¹⁴⁷³

1561 tarihinde 4 kişi olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁷⁴ 1572 ve 1585 tarihinde de Belgrad Kalesi'nde 4 humbaracı kaydı bulunmaktaydı.¹⁴⁷⁵ Kumbaracı ağasının yevmiyesi 1594-1636 arasında 12-15 akçe iken, kumbaracıların yevmiyesi 2-19 akçe arasındır.¹⁴⁷⁶

6.4.4. Tersane Hizmetlileri

Neccârlar

Gemi inşa ve tamirinde, ayrıca kale içi inşaat işlerinde çalışan neccârlar (marangoz), acemi oğlanlardan seçilerek ulufeli olarak tersane halkı içerisinde vazife yaparlardı.¹⁴⁷⁷

Belgrad Kalesi'nde 1561 tarihinde 6 tane neccâr kayıtlıdır.¹⁴⁷⁸ 1572 tarihinde müstakil kaydedilmeyip kale azebleri ve kalafatçılarla beraber kaydedilmişlerdir. Buna göre 147 kayıt vardır.¹⁴⁷⁹ Fakat 1561 tarihine göre kıyaslarsak buradaki neccâr sayısı toplam içerisinde az bir sayı olmalıdır. 1585 tarihinde yine aynı şekilde azeb ve kalafatçı sınıfı ile kaydedilmiştir. Buna göre sayı 136'dır.¹⁴⁸⁰

Bu kayıtların dışında mevcut mevâcib defterlerinde neccâr sınıfı ile ilgili sayıları ve aldıkları ulûfelere dair bir kayıt bulunmamaktadır. 1699 tarihli bir telhiste kale içerisinde yapılacak işler için halktan da zanaatkârların kullanıldığı görülmektedir. İlgili telhise göre; Belgrad Kalesi'nin bazı tamirat işleri için yerli halktan 10 nefer kalfa ve 40 nefer dülger (ahşap ev yapan kişi) görevlendirildiği ve bunlara senelik 1867 akçe ulufe ödeneceği

¹⁴⁷¹ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, TTK, 2003, s. 70

¹⁴⁷² İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. 2, s. 117.

¹⁴⁷³ “1729 senesinde Osmanlı Devleti'ne iltica eden Fransız Bonneval, Sadrazam Topal Osman Paşa'nın da gayreti ile bu ocağın başına getirilmiştir. Osman Paşa'dan sonra yerine gelen Hekim oğlu Ali Paşa'da bu ocağın kurulmasına destek vermiş ve 1733'den sonra ulûfeli humbaracı ocağı kurulmuştur.” Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. 2, s. 118-119.

¹⁴⁷⁴ BOA. TT, 316, s. 365.

¹⁴⁷⁵ BOA. TT, 517, s. 377; TDAB. TTD, 184, s. 195a.

¹⁴⁷⁶ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı**, s. 70.

¹⁴⁷⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C. 1, s. 119; İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı**, s. 66.

¹⁴⁷⁸ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁴⁷⁹ BOA. TT, 517, s. 377.

¹⁴⁸⁰ TDAB. TTD, 184, s. 195a.

belirtilmektedir. Ayrıca daha önce çalışmış ama parası ödenmemiş 10 tane neccâra da gecikme faiziyle birlikte 1000 akçe verileceği ve bu masrafların hazineden karşılanacağı yazılıdır.¹⁴⁸¹

Neccâr başının yevmiyesi 23 akçe, diğerlerinininki ise 2 ilâ 10 akçe arası değişmekteydi.¹⁴⁸²

Resim 6.10

Belgrad Limanı

Kalafatçılar

Tersanelerde gemilerin kalafat işlerine bakan ve ziftlenmesi ile vazifeli sınıftır. Kalafatçılar acemi oğlanlar arasından seçilir.¹⁴⁸³

Kalafatçılar yararlılık gösterdikleri takdirde buçuk akçe tevcihât alırlar. Bunun tevcihi hususunda kalafatçı kethüdâsı vazifelidir. 1565 tarihli bir hükümde Kapudan Piyale Paşa'ya yazılan bir hükümde tevcih işinin kalafatçı kethüdâsına ait olduğunun "*kanun-ı kadîm*" olduğu yazılmıştır.¹⁴⁸⁴

¹⁴⁸¹ BOA. KK_d, 4895, s. 26-27.

¹⁴⁸² İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, dipnot 371.

¹⁴⁸³ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, s. 67.

¹⁴⁸⁴ BOA. MD, 5, h:227.

1561 tarihinde kalafatçılar neccârlarla beraber 19 olarak yazılmıştır.¹⁴⁸⁵ 1572 ve 1585 tarihlerinde azeb askerleri ile ve neccârlarla beraber kaydedilmiştir. Bu sebeple sayılarını tespit edilememiştir.¹⁴⁸⁶ Mevcut mevâcib ve MAD defterlerinde de bunlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanılamamıştır. Kalafatçıların yevmiyeleri 2 ilâ 37 akçe arasında değişmekteydi. Kalafatçıbaşının yevmiyesi ise 60 akçedir.¹⁴⁸⁷

Limancı

Defterlerde “*cemaat-i limancıyân*”¹⁴⁸⁸ şeklinde geçmektedir. Liman ile ilgili her türlü işten sorumlu olsa gerektir.

1561 yılında 21 nefer ile kayıtlıdır. Bunların 3’ü müslüman 18’i ise gayr-i müslimdir. Ayrıca bunlardan bir kişi ser-bölüktür.¹⁴⁸⁹ 1572 ve 1585 tarihinde de limancıyân sınıfının sayıları değişmemiştir. Her iki defter de 21 kişi kayıtlıdır.¹⁴⁹⁰ Bu bilgiler dışında defterlerde her hangi bir bilgi yoktur.

Demirci

Demirden imal edilen gemi malzemelerinin hazırlanmasında ve aynı zamanda kale içerisinde demir ile ilgili işlerin halledilmesinde görevli olan sınıftır. Defterlerde “*cemaat-i demirciyân*”¹⁴⁹¹ şeklinde geçmektedir.

Kayıtta demircilerle ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Birinci kayıt “*Cemaat-i Neferât-ı Demirciyân, Yerlüyân-ı Belgrad*” şeklindedir. Bu demirci sınıfı 30 neferden oluşmaktadır. Bunlardan bir kişi ağa bir kişi de kethüdâdır.¹⁴⁹² Bu 30 neferden 29 kişi atik bir kişi ise cedit kayıtlıdır. Bunlara toplam 1552 akçe yevmiye verilmiştir.¹⁴⁹³ Diğer kayıt ise “*Cemaat-i Neferat-ı Osman Ağa, Ser-Demirciyan*” şeklindedir. Bu sınıf ise 100 neferden oluşmaktadır. Bu 100 neferden 1 kişi ağa, 1 kişi kâtip, 2 kişi alemdar, 2 kişi çavuştur.¹⁴⁹⁴ Bu yüz nefer için günlük 1278 akçe yevmiye tahsis edilmiştir.¹⁴⁹⁵

¹⁴⁸⁵ BOA. TT, 316, s. 380.

¹⁴⁸⁶ BOA. TT, 517, s. 377; TDAB. TTD, 184, s. 195a.

¹⁴⁸⁷ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, s. 67 ve 379 nolu dipnot.

¹⁴⁸⁸ BOA. TT, 316, s. 380.

¹⁴⁸⁹ BOA. TT, 316, s. 380.

¹⁴⁹⁰ BOA. TT, 517, s. 377 (2 ser-bölük); TDAB. TTD, 184, s. 195a (2 ser-bölük).

¹⁴⁹¹ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁹² BOA. KK_d, 4895, s. 18.

¹⁴⁹³ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁴⁹⁴ BOA. KK_d, 4895, s. 20-21.

¹⁴⁹⁵ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

Resim 6.11

Belgrad Limanı ve Kalesi

6.4.5. Diğer kale erleri

Buraya kadar verilen askerî sınıflar Belgrad Kalesi'nde görevli olan sınıflardır. Bununla beraber Belgrad Kalesi'nde geçmeyip diğer Osmanlı kalelerinde görevli bazı askerî sınıflar da vardır. Kale erlerinin eksiksiz bir betimlemesini verebilmek maksadıyla bunlar da kısaca ele alınacaktır.

Belgrad Kalesi'nde belgelerde geçmeyen fakat kalelerde görevli olduğu bilinen lağımcılar vardır. Bunlar istihkâm erleridir. Top arabacıları ocağının parçası olarak hizmet eden kapıkulu askerleridir.¹⁴⁹⁶ Bu sınıf kale kuşatmaları sırasında kale altlarına tüneller kazarak kuşatmanın başarıya ulaşması için bomba patlatılması ile görevlidir. Aynı zamanda düşmanın kaleye yönelik kazdığı tünellerin engellenmesi için de savunma yapmakla ilgili vazifeleri de vardır.¹⁴⁹⁷

Bazı kaynaklarda kale erleri içerisinde sayılan bir başka grup da müteferrikadır¹⁴⁹⁸. Bunlar özellikle saray-ı hümayunda muhafız olarak görev alırlar. Kalelerde çavuşlar gibi onlarda kale kumandanının muhafızları ve ulakları gibi vazife yaparlar. Mevâcib defterlerinde genelde mustahfızlarla birlikte kaydedilmişlerdir.¹⁴⁹⁹ İncelenen defterlerden 1561 tarihli defter de müteferrika kaydına rastlanılmıştır. Fakat kayıta müteferrikalar müstakil kaydedilmeyip anbarcı ve bevvâblarla beraber kaydedilmiştir. İlgili kayda göre; 7 kişi

¹⁴⁹⁶ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 94.

¹⁴⁹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. 1, s. 131-132.

¹⁴⁹⁸ Tayyip Gökbilgin, "Müteferrika", **İA**, c. 8, s. 853-856.

¹⁴⁹⁹ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri**, s. 95.

kayıtlıdır.¹⁵⁰⁰ 1585 tarihli defterde de müteferrika kaydı vardır. Bu defterde müteferrikalar müstakil kaydedilmiştir. Kaydedilenlerden Abdi b. Yusuf'un "*hazinedar*" olduğu görülmektedir. Toplam 7 müteferrika kaydı vardır.¹⁵⁰¹

Belgrad Kalesi'nde karşılaşılmayan bir askerî sınıf da levendlerdir. Bu terim hem kara hem deniz ordusunda belirli süreliğine askere alınan başıbozuklara verilen addır.¹⁵⁰² Osmanlı kaynakları 17. yüzyıldan itibaren levendlerden sözeder. Askere alınmaları aynı azebler gibidir.¹⁵⁰³ Fakat Belgrad gibi önemli bir kale de levend kaydına rastlanılmaması ilginçtir.

Yaptıkları askerlik hizmetine mukabil vergiden muâf olan müsellemler de incelenen kayıtlarda çıkmamıştır. Bir nev'i martoloslara benzemektedir. Kalelerde görev almaktadırlar. Özellikle Balkan coğrafyasındaki kalelerde görev alanların çoğu Hristiyandır.¹⁵⁰⁴

¹⁵⁰⁰ BOA. TT, 316, s. 364.

¹⁵⁰¹ TDAB. TTD, 184, s. 194a.

¹⁵⁰² Levendler için Bkz. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul, 1965.

¹⁵⁰³ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri*, s. 95.

¹⁵⁰⁴ Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı*, Eren Yay. , İstanbul, 1990, s. 11 vd.

Çizelge 6.1
1561 Tarihinde Belgrad Kalesi'ndeki
Askerî Sınıflar

	D	K	SB	MN	N
Cemaat-i Müstahfızân-ı Kale-i Belgrad	1	1	23	182	--
Cemaat-i Müstahfızân-ı Bölme-i Belgrad	1	1	5	33	--
Cemaat-i Müteferrika Anbarciyan ve Bevvâbân	--	--	--	--	7
Cemaat-i Cebeciyan ve Mehterân ve Kundakçıyan	--	--	--	--	9
Cemaat-i Neccarân	--	--	--	--	6
Cemaat-i Topciyan	--	1	6	--	41
Cemaat-i Kumbaraciyan	--	--	--	--	4
Cemaat-i Azebân	--	--	--	--	101
Cemaat-i Limancıyan	--	--	--	--	20
Cemaat-i Kalafatçıyan ve Neccârân	--	--	--	--	19
Cemaat-i Martolosân	--	--	--	--	92
Cemaat-i Kıptiyan	--	--	--	--	20
Cemaat-i Kıptiyan	--	--	--	--	18
Cemaat-i Diğer Kıptiyan	--	--	--	--	11
D:Dizdar, K:Kethüdâ, SB:Ser bölük, MN: Mustahfız Nefer, N:Nefer					

Çizelge 6.2
1572 Tarihinde Belgrad Kalesi'ndeki
Askerî Sınıflar

	D	K	SB	MN	N
Cemaat-i Müstahfızân-ı Kale-i Belgrad	1	1	23	201	--
Cemaat-i Müstahfızân-ı Bölme-i Belgrad	1	1	4	33	--
Cemaat-i Topciyan	1	1	4	--	43
Cemaat-i Kumbaraciyan	--	--	--	--	4
Cemaat-i Cebeciyan	--	--	--	--	4
Cemaat-i Limancıyan	--	--	2	--	18
Cemaat-i Azebâb bâ Kalafatçıyan ve Bevvâbân	--	--	10	--	137
Cemaat-i Martolosân	--	--	6	--	87
Cemaat-i Kıptiyan	--	--	--	--	140
Cemaat-i Müslüman Kıptiyan	--	--	--	--	52
D:Dizdar, K:Kethüdâ, SB:Ser bölük, MN: Mustahfız Nefer, N:Nefer					

Çizelge 6.3
1585 Tarihinde Belgrad Kalesi'ndeki
Askerî Sınıflar

	D	K	SB	MN	N
Cemaat-i Mustahfızan-ı Kal'a-i Belgrad	1	1	21	192	--
Cemaat-i Bevvaban					4
Cemaat-i Neccaran					2
Cemaat-i Cebeciyan					4
Cemaat-i Mütferrikan					7
Mustahfızan-ı Kal'a-i Bölme-i Belgrad	1	1	3	36	
Cemaat-i Topçıyan	1	1	2		42
Cemaat-i Kumbaracıyan					4
Cemaat-i Limancıyan			2		19
Cemaat-i Azeban bâ Kalafatçıyan ve Neccaran	1	1	13		121
Cemaat-i Martolosan			6		86
Cemaat-i Kıptiyan					100
Cemaat-i Müselman Kıptiyan					22
D:Dizdar, K:Kethüdâ, SB:Ser bölük, MN: Mustahfız Nefer, N:Nefer					

Çizelge 6.4
1692 Tarihinde Belgrad Kalesi'ndeki
Askerî Sınıflar (Mevâcib defterine göre)

Cemaat-i Yeniçeriyân-ı Yerlüyân: 451 nefer, 4779 yevmiye

(Ağa, Mukabele, Kâtip, 8 çorbacı, 10 ser-oda, 10 alemdar, kethüdâ, ser-çavuş, 418 neferât-ı saire)

Cemaat-i Yeniçeriyân-ı Budin: 221 nefer, 2379 yevmiye

(Ağa, Kâtip, 2 çorbacı, 3 alemdar, kethüdâ, ser-çavuş, çavuş, 211 neferât-ı saire)

Cemaat-i Mustahfızân-ı Kal'a-i Balâ: 209 nefer, 2084 yevmiye

(Dizdar, Kâtip, 2 ser-bölük-tımarlı, 8 ser-bölük, alemdar, kethüdâ, çavuş, 4 bevvab, ser-mehter, 3 mehter-i saire, 186 neferât-ı saire)

Cemaat-i Mustahfızân-ı Kal'a-i Zîr: 48 nefer, 501 yevmiye

(Dizdar-tımarlı, alemdar, kethüdâ, çavuş, bevvab, 2 ser-bölük, 41 neferât-ı saire)

Cemaat-i Mustahfızân-ı Tabya-i Beyaz: 64 nefer, 711 yevmiye

(Ağa, Kâtip, alemdar, kethüdâ, çavuş, 2 ser-bölük, 54 neferât-ı saire)

Cemaat-i Mustahfızân-ı Tabya-i Liman: 87 nefer, 936 yevmiye

(Ağa, Kâtip, alemdar, kethüdâ, çavuş, bevvab, 4 ser-bölük, 77 neferât-ı saire)

Cemaat-i Azebân-ı Evvel: 87 nefer, 966 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, çavuş, katip, bevvab, 4 ser-bölük, 75 neferât-ı saire)

Cemaat-i Azebân-ı Sani: 103 nefer, 1103 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, kâtip, 5 ser-bölük, reis, alemdar, çavuş, 92 neferât-ı saire)

Cemaat-i Azebân-ı Salis: 106 nefer, 1128 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, katip, çavuş, 5 ser-bölük, 96 neferât-ı saire)

Cemaat-i Azebân-ı Rabi: 91 nefer, 975 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, katip, çavuş, 4 ser-oda, 82 neferât-ı saire)

Cemaat-i Mustahfızân-ı Tabya-i Kebir-i Cedid: 76 nefer, 832 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, katip, çavuş, bevvab, 67 neferât-ı saire)

Cemaat-i Azeban-ı Tabya-i Kebir-i Cedid: 86 nefer, 929 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, katip, çavuş, 4 ser-bölük, 78 neferât-ı saire)

Cemaat-i Cebeciyân-ı Yerlüyân: 164 nefer, 1728 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, katip, çavuş, 8 ser-oda, 151 neferât-ı saire)

Cemaat-i Topçuyân-ı Yerlüyân: 172 nefer, 1816 yevmiye

(Ağa, kethüdâ, alemdar, katip, 2 çavuş, 1 demirci, 8 ser-bölük, 157 neferât-ı saire)

Cemaat-i Gönüllüyân-ı Yerlüyân: 47 nefer, 673 yevmiye (Piyadegân-ı Yerlüyân)

(Ağa, kethüdâ, duagüy, 2 alemdar, 2 çavuş, 1 kılavuz, katip, 2 ser-bölük, 36 neferât-ı saire)

Cemaat-i Beşlüyân-ı Yerlüyân: 33 nefer, 496 yevmiye (Piyadegân-ı Yerlüyân)

(Ağa, kethüdâ, 2 alemdar, 2 çavuş, 1 kılavuz, ser-bölük, 25 neferât-ı saire)

Toplam 2045 nefer, 22036 yevmiye

6.4.6. Kaledeki yardımcı kuvvetler

Martoloslar

Osmanlılar, XV. yüzyılda bilhassa Rumeli’de fethettikleri memleketlerde, ihtiyaç duydukları asker açığını ve insan gücünü kapatmak için eski küçük toprak sahipleri ve asilzadeleri yeniden teşkilatlandırmıştır.¹⁵⁰⁵ Yapılan fetihlerin etkisini daha yumuşak bir şekilde geçmeyi de amaçlayan bu politika neticesinde Eflak, martolos, voynuk gibi askerî kuruluşlar eski statüleriyle devam etmişlerdir. Bu statü durumu ilk zamanlarda tam bir askerî örgüt gibi iken daha sonra yarı askerî olarak görev almışlardır.¹⁵⁰⁶

Robert Anhegger; makalesinde martolos kelimesinin kökenini irdeledikten sonra martolosları; silahlı, gönüllü, kalelerde duran, Hristiyan, Tuna taifesi olarak tanımlar.¹⁵⁰⁷

Milan Vasiç; Bizans menşeli dediği martolosların; Osmanlı’nın kuruluş yıllarında ortaya çıkan asker ihtiyacını karşılamak için kullandığını nakleder.¹⁵⁰⁸ Devletin güçlenmesi ile beraber de bu teşkilat mahiyet ve misyon değiştirerek de olsa devam ettiği görülür.

Martoloslar II. Murad zamanına kadar daha çok uç bölgelerde haberci ve istihbarat alma maksatlı kullanılmıştır.¹⁵⁰⁹ Osmanlı Beyliği’nin kurucusu Osman Gazi, çevresindeki Bizans tekfurlarına karşı istihbarat ve espionaj faaliyeti yürütmüştür. Onun, İnegöl tekfuruna karşı giriştiği hareket esnasında ve oğlu Orhan Bey (1324-1362) zamanında Konur Kalesi’nin fethi münasebeti ile Martolos adı verilen ajanların ve habercilerin kullanıldığı bilinmektedir. Aynı şekilde I. Murad’da Venedik ve Avrupa devletlerinden bilgi almak maksadıyla martolosları kullandığı bilinmektedir.¹⁵¹⁰ XV. Yüzyıl başlarında sınırlara yerleştirerek sınırların koruması için görevlendirilen martoloslar XVI. yüzyıl ile beraber sınırlardan iç kesimlere doğru çekilerek bir nevi inzibat görevi üstlenmişlerdir.¹⁵¹¹

¹⁵⁰⁵ Yavuz Ercan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bulgarlar ve Voynuklar**, Ankara 1989, s. 8-9; Yavuz Ercan, “Osmanlı Askerî Kuruluşlarında Voynuk Örgütü” **I. Askerî Tarih Semineri Bildiriler II**, Ankara 1983, s. 118; Halil İnalcık, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna” **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, s. 106, Bilgehan Pamuk, “XV-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı’nda Martoloslar”, **OTAM**, Sayı:14, Yıl 2003, s. 186.

¹⁵⁰⁶ Halil İnalcık-Donald Quataert, **An Economic and Social History Of The Ottoman Empire (1300-1914)**, Cambridge 1994, s. 16-17; Halil İnalcık, **The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy**, London 1978, s. 115; Yavuz Ercan, “Türkiye’de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayr-i Müslimlerin Hukuki, İctimai ve İktisadi Durumu”, **Belleten**, c. XLVII, Ankara 1984, s. 1144, Bilgehan Pamuk, “Trabzon Sancağı’nda Martoloslar”, s. 187.

¹⁵⁰⁷ Robert Anhegger, “Martoloslar Hakkında”, **Türkiyat Mecmuası**; c. VII-V/II, İstanbul 1942, s. 284.

¹⁵⁰⁸ Milan Vasiç, “Osmanlı imparatorluğunda Martoloslar”, çeviren Kemal Beydilli, **Tarih Dergisi**, XXXI, İstanbul 1977, s. 49-50.

¹⁵⁰⁹ Milan Vasiç, “Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar”, s. 48.

¹⁵¹⁰ Erdal İltar, “Osmanlılarda İstihbarat (XV-XVI. Yüzyıllar)”, **Avarsya Dosyası**, İstihbarat Özel, Yaz 2002, c. 8, sayı:2, s. 233-234.

¹⁵¹¹ Bilgehan Pamuk, “Trabzon Sancağı’nda Martoloslar”, s. 188.

Martoloslar yaptıkları vazifleri itibariyle ordu hizmetinde görevlendirilen martoloslar ve iç-hizmet asayiş işlerinde görevlendirilen martoloslar olarak iki kısımda ele alınmaktadır.¹⁵¹² Askerî- martoloslar; sınırların korunması için uç bölgelerde vazife yapmışlardır. Ayrıca komşu ülkeye akınlar ve yağma hareketleri yaparak savunma mekanizmalarını zayıflatıyorlardı. Bununla beraber bölgenin dillerine de hakim olan bu sınıf istihbarat amaçlı bilgi alma ve habercilikte de kullanılıyorlardı. Bunlar 10-15 kişilik gruplar halinde dolaşırlar¹⁵¹³ ve ulûfe alırlardı. Ayrıca haraç, ispenç ve rüsum-ı raiyyetten muâf idiler.¹⁵¹⁴ Kanunname Belgrad'daki askerî martoloslar için "*martolos başları beşer akçe ve bölük başları dörder akçe bâkîsi üçer akçe ulufe*" alırlar denilmektedir.¹⁵¹⁵

İç- hizmette görevlendirilen martoloslar özellikle XVI. yüzyıl ile beraber sınırların genişlemesi ile iç bölgelerde asayişini temini maksadıyla görevlendirilmişlerdir. Eşkiya ve haydutlara karşı da hareketler düzenlemişlerdir.¹⁵¹⁶ Derbendci olarak hizmet eden martoloslar, başta meskun mahaller olmak üzere maden işletmelerinde, çiftliklerde, bütün yol şebekelerinde genel emniyeti korumakla memur olmuşlardır. Bu görevlerinin yanında, hizmet ettikleri yerin iktisadi durumuna göre çiftçilik veya hayvancılıkla uğraşmışlardır.¹⁵¹⁷ Derbendçilik hizmetleri karşılığında, avâriz-ı divâniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden muâf tutulmuşlardı. Ancak zirâî faaliyetleri içerisinde bulunan martoloslar, yetiştirdikleri ürünlerin öşrünü ödemişlerdi.¹⁵¹⁸

Askerî martoloslar Viyana Kuşatması'ndan sonra önemini iyice kaybetmiş, iç-hizmette istihdam edilenlerde 1721'den sonra kaldırılmıştır.¹⁵¹⁹

Belgrad Kalesi'nde martolosların kalenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden itibaren var olduğu görülmektedir. 1527 tarihinde 37 martolos kaydı bulunmaktadır. Fakat buradaki

¹⁵¹² E. Rossi, "Martolos", **Encyclopedia of Islam**, vol. VI, Leiden 1991, s. 613, Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı**, İstanbul 1990, s. 87.

¹⁵¹³ Bunlara ser-oda denilmekteydi. Genelde 10-12 kişi arası olabiliyordu. **BOA. TT**, 187, s. 248-255

¹⁵¹⁴ Martoloslar ile ilgili kanunname "*Martolos başları beşer akçe ve bölük başları dörder akçe bâkîsi üçer akçe ulufe yüzyübe haraç ve ispenç virmezler ve avarız-ı divaniyeden müsellemlerdir. Ve ziraat ve hırâset idenler sahib-i zemîne öşür virirler. Ve martolos ile bile olan oğullarından haraç ve ispençe alınmayub karındaşlarından ve karındaş oğullarından haraç ve ispençe ve öşür vesâir rüsum alına-gelmiştir*" denilmektedir. Bkz. **BOA. TT**, 316, s. 6.

¹⁵¹⁵ **BOA. TT**, 316, s. 6.

¹⁵¹⁶ Ahmet Akgündüz, 955/1548 İzvornik Sancağı ve Srebrnice Sas Madenleri Kanunnamesi, **Osmanlı Kanunnameleri**, c. 5, İstanbul 1992, s. 299-300.

¹⁵¹⁷ Kayıтта hem martolos oldukları hem de ziraatle uğraşdıkları kaydedilmiştir. Mesela; "*Mahalle-i Siven cemaat-i martolosan ki ziraat iderler*" Bkz. **BOA. TT**, 978, s. 880.

¹⁵¹⁸ Mesela Karye-i Medoşofça bu şekilde idi. Karyeye kayıтта şerh düşülmüştür. "*Asitan-ı derbendin hıfzında olub hizmetlerinde kusurları olmamağın hizmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniye ve tekâlîf-i örfiyeden muâfiyetleri defter-i atikde mukayyed bulunmağın mezbur sabık defter-i cedide kayd olundu*" Bkz. **BOA. TT**, 517, s. 421.

¹⁵¹⁹ Bilgehan Pamuk, "Trabzon Sancağı'nda Martoloslar", s. 189-190.

kayıtların matolosların tamamını yansıtmadığı düşünülmektedir. Çünkü genelde ziraatle uğraşan martoloslar deftere kaydedilmişlerdir.¹⁵²⁰ 1534 tarihinde martoloslar ile ilgili durum biraz daha netleşmektedir. Defterde 386 martolos kaydı bulunmaktadır. Martoloslar “ser-oda” denilen martolos başının maiyyetindekiler şeklinde deftere kaydedilmişlerdir. (Çizelge 6.5.) Her ser-oda 8 ilâ 12 kişiden oluşmaktadır.¹⁵²¹ 1561 tarihinde 92 martolos¹⁵²², 1572 tarihinde 93 martolos¹⁵²³, 1585 tarihinde ise 92 martolos¹⁵²⁴ defterlerde kayıtlıdır.

Çizelge 6.5 1536 Tarihinde Belgrad'daki Martolos Durumu Ser-Oda ve Nefer Sayıları Cemaat-i Martolosan Kal'a-i Belgrad			
Ser-Oda	Nefer	Ser-Oda	Nefer
Ser oda Rûk Divak	10	Ser oda Nikola Birenik	11
Ser oda Petrî veled-i İstapan	9	Ser oda Petri Birenik	8
Ser oda Petrî Birenik	10	Ser oda Dergoylo Plotos (?)	9
Ser oda Oltoy Petrî	10	Ser oda Dragik Todor	8
Ser oda Açolgo	9	Ser oda Radiko Yovan	10
Ser oda Pave Gorik	8	Ser oda Pave Vuk	9
Ser oda Radoçna veled-i Radoyko	7	Ser oda Yako veled-i Petri	11
Ser oda Pavet İstapan	10	Ser oda Marko Savaç	10
Ser oda Petrî Gora	10	Ser oda Selun Radliç	8
Ser oda Yovan veled-i Radovan	11	Ser oda Yako Veled-i Dabejyo	10
Ser oda İstapan Vilod	10	Ser oda Radliç Marko	9
Ser oda Yovan Nikola	12	Ser oda Yovan Doğnos	10
Ser oda Vûk Nikola	12	Ser oda Vuk Radliç	10
Ser oda Pave İstiyaşin	10	Ser oda İvan Meshaten	9
Ser oda Radon Radiko	9	Ser oda Lazar İstapan	10
Ser oda Yovan Petri	10	Ser oda Radul Daveş	10
Ser oda Branko veled-i Pojozer	10	Ser oda Yako Ralhin	8
Ser oda Yovan Birenik	9	Ser oda Selun Nikola	9
Ser oda Niko veled-i Radonya	11	Ser oda Radliç Radul	11
Ser oda Dimitri Petri	9	Ser oda Talod(?)	10

¹⁵²⁰ BOA. TT, 978, s. 878-880.

¹⁵²¹ BOA. TT, 187, s. 248-255.

¹⁵²² BOA. TT, 316, s. 367.

¹⁵²³ BOA. TT, 517, s. 378- 379.

¹⁵²⁴ TDAB. TTD, 184, s. 195b- 196a.

Kıptîler

Osmanlı Devleti kuruluştan itibaren sınırlarının giderek büyümesi ve ordunun sayısının artması üzerine ihtiyaçların karşılanması maksadıyla geri hizmet kıtaları oluşturmaya başlamıştır.¹⁵²⁵ Ordunun sefere çıkabilmesi için önceden ciddi bir sefer organizasyonu gerekmektedir. Ordunun ikmal ve iaşesi, savaş araç ve gereçlerinin yapımı, mühimmât ve erzâkın nakliyesi ve tedârîki gibi bir çok sorunun çözülmesi gerekirdi. Bu sorunların çözülmesi bir yandan ordunun manevra hızını artıracak diğer yandan da ordunun askeri düzenini ve disiplinini sağlamaya hizmet edecektir. Ayrıca asker de psikolojik olarak güçlü olacaktır. Asker için angarya olacak bu hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla devlet geri hizmetleri yerine getirecek bölükler oluşturmaya başlamıştır.¹⁵²⁶ Geri hizmet bölükleri, ordunun top ve cephanelerini taşımak, ordunun geçeceği yolları temizlemek, zahire nakletmek, kale tamiri, tersane hizmeti, köprü inşaatı, maden hizmeti gibi vazifelerle donatılmış hizmet sahiplerinden oluşturulan bir yapıdır.¹⁵²⁷ Osmanlı ordu yapısı içerisinde değerlendirilen bu geri hizmet bölüklerinden birisi de “kıptîler”¹⁵²⁸ denilen çingene gruplarıdır.

Belgrad Kalesi’nde bu şekilde geri hizmetleri yerine getiren ve bunun karşılığında avâriz-ı divâniyeden ve tekâlîf-i örfiyyeden muâf olan kıptîler bulunmaktadır. Bunlar Müslüman ve Müslüman olmayan şeklinde iki gruptur. Defterlerde vergiden muâf olan ve geri hizmet bölüğü şeklinde vazifelendirilenlerin Müslüman olan kıptîler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵²⁹

Kıptîlerin Belgrad Limanı’nda gemilerle ilgili işlerin yapılması ve ayrıca demircilik işlerinde istihdam edilmesi defterde vurgulanmıştır.¹⁵³⁰ Defterde Müslüman olmayan kıptîler için “*cemaat-i kıptiyân-ı diğer*” ifadesi kullanılmıştır.¹⁵³¹ Bunlarla ilgili defter de “*Cemaat-i Kıptiyan-ı diğer ki feth-i hakaniden berü dar’ul-cihad kal’a-i Belgrad*

¹⁵²⁵ Yavuz Ercan, **Bulgarlar ve Voynuklar**, s. 13.

¹⁵²⁶ Emine Dingec, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20, Aralık 2009, s. 34-35.

¹⁵²⁷ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev: Server Tanilli), C.I, İstanbul, 1995, s. 247.

¹⁵²⁸ **TDAB. TTD**, 184, s. 196b.

¹⁵²⁹ **BOA. TT**, 187, s. 247.

¹⁵³⁰ “*Mezkûrdan kale-i Belgrad limanında olan gemilere müeretteb lazım oldukda demur alatin işтира mukabele-i hizmetlerinde haracdân ve ispençden vesair avarız-ı divaniye ve tekalîf-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olup ve kaleye müteallık olan enva’ demür esbabın(?) dahi işleyeler deyu defter-i atikde deyu mukayyed bulunduğundan gayrıyı ellerinde emr-i şerîf-i vacibü’t-teşriifleri dahi olmağın defter-i cedid-i sultaniye kayd olundu*” **BOA. TT**, 517, s. 381; **BOA. TT**, 187, s. 247.

¹⁵³¹ **BOA. TT**, 187, s. 247.

varoşunda sakinlerdir. Haraçdan çingene haraccısı cem' idüib ve ispençlerin gibi alurmuş” şeklinde kayıt düşülmüştür.¹⁵³²

1534 tarihinde Belgrad’da Müslüman kıptî sayısı 20 iken Müslüman olmayan sayısı 11’dir.¹⁵³³ 1561 yılında Müslüman kıptî 38 iken Müslüman olmayan sayı yine 11’dir.¹⁵³⁴ 1572 tarihinde ise; Müslüman kıptî sayısı 53, Müslüman olmayan ise 137’dir.¹⁵³⁵ 1585’te Müslüman kıptî sayısı 22, Müslüman olmayan 100’dür.¹⁵³⁶

Eflaklar

IV. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan kavimler göçü sırasında Tuna ve Daçya bölgesinde bulunan Roma asker ve ahalisi ve Romalılaştırmış yerli halk daha güneye inerek Balkan yarımadasının doğu ve kuzeydoğu bölgelerine yerleştiler. VIII. yüzyılın sonlarına doğru vaki’ olan Slav istilası sırasında ise dağlara çekilip çoban ve köle oldular. XIII. ve XIV. yüzyıllarda yani ortaçağlar Sırp Devleti sırasında bunlar Vlah- Eflak diye tanındılar. Türk istilası sırasında ise dağlardan inerek köylü sınıfları arasına katıldılar. Bu sırada tamamen Slavlaştılar. Bunlardan Slavlaşmamış olanlar Osmanlılar devrinde Karadağ mıntikasıyla Romanya’ya kadar olan bütün serhad boylarında oturur ve Eflakan diye tanınırlardı.¹⁵³⁷

Eflaklarda martoloslar gibi askerî bir sınıftır.¹⁵³⁸ Seferlerde ordunun geri hizmetlerinde istihdam olunmaktadır. Kale ve köprü tamiri gibi işleri de yerine getirmektedirler. Buna karşılık *şer’i ve örfî vergileri vermeyip yılda bir kere birer filori* verirler. Bu sebeple kendilerine *filoraciyan* da denir.¹⁵³⁹

Belgrad’daki Eflaklar’da durum farklı değildir. 1536 tarihli kanunnamede Eflaklardan bir hane de kaç kişi olursa olsun “*filori hanesi*” sayılıp 93 akçe resm verecektir. Bunun dışında öşür ve rûsum-ı sâire vermeyecek ayrıca avârızdan muâf ve müsellemler olacaktır.¹⁵⁴⁰ Buna karşılık sefer zamanında Eflak hanesinden birer adam –

¹⁵³² BOA. TT, 187, aynı yer.

¹⁵³³ BOA. TT, 187, s. 247.

¹⁵³⁴ BOA. TT, 316, s. 368.

¹⁵³⁵ BOA. TT, 517, s. 381-382.

¹⁵³⁶ TDAB. TTD, 184, s. 196b.

¹⁵³⁷ Murat Yüzbaşıoğlu vd. , MAD 506 Numaralı Semendire Livası İcmal Tahrir Defteri, BOA, Ankara 2009, s. 2.

¹⁵³⁸ Yavuz Ercan, **Bulgarlar ve Voynuklar**, s. 9.

¹⁵³⁹ Midhat Sertoğlu, “Eflakan”, **Osmanlı Tarih Lügati**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 94-95

¹⁵⁴⁰ “*Eflâk tâifesi bir evde kaç nefer olursa ki, bir hânede bir nefer veya iki nefer veyahud üç veya dört beş nefer dahi ziyâde olursa, filori hânesi deyü yılda doksan üç akçe resm verüb öşür ve rûsum-ı şâire vermeyüb avârızdan mu’âf ve müsellemler olurlar imiş.*” Bkz. BOA. TT, 187, s. 18.

*Kanunname*de bu kişilere *zemanîç* denilmektedir- tayin edilip, gemi yapımında veya üzerlerine düşen her türlü görevde hizmet edeceklerdir.¹⁵⁴¹

1527 tarihli Eflak Kanunnamesi'nde Semendire Sancağı içerisinde yer alan Eflaklar'ın durumu daha net gösterilmiştir. Öncelikle kanuna göre Eflaklar haraç, öşür, ispenç ve adet-i ağnâm, resm-i arûs gibi sâir vergileri vermeyeceklerdir.¹⁵⁴² Kanunnameye göre Eflaklar vermeleri gereken vergiyi bojik¹⁵⁴³ zamanında ve Hızır İlyas gününde vereceklerdir. Bojik'te "*haneden haneye birer filori için kırk beşer akçe ve bir koç bahası on beşer akçe ve elli filoriye ki katuna*¹⁵⁴⁴ *derler. Bir çerge (çadır) ve iki koç ve iki tekerlek peynir ve iki ip ve üç yular için üçer akçe cümle altmış üçer akçe olur. Bojikte anı verüb ilk yaz Hızır İlyas günü dediklerinde bir filori verürler ve her haneden bir kuzulu koyun bahası için yigirmi akçe cem'an seksen üç akçe virürler*" denilmektedir.¹⁵⁴⁵

Aynı kanunnameye göre Eflaklar'ın görevleri de zikredilmiştir. Gerekli yerlerde nöbet beklemek, sefer zamanında sancakbeyi emrinde sefere katılmak görevlerinin başında gelmektedir. Ayrıca fazlaca adam ihtiyacı halinde her Eflak hanesinden bir kişi sefere katılmak zorundadır. Yine elli evden bir kişi¹⁵⁴⁶ sancakbeyinin yanında altı ay süre ile hizmet etmektedir. Buradaki elli ev bir katuna denk gelmektedir.

Eflaklar cürm-i cinayet vermektedir. Bunu kanuna göre knezler toplardı ve onlar alırlardı. Çıra ve tahta getirmez, hisarda beklemezlerdi. Ayrıca otluk biçme ve odun getirme gibi bir vazifeleri kanuna göre yoktu.¹⁵⁴⁷

Eflak köylerinin gelirleri Hazine-i Âmire'ye verilmesine rağmen yerleşim yerlerinden bazılarının gelirinin sipahiye verildiği de görülmektedir.¹⁵⁴⁸ Kanunda Hızane-i Amire'ye verdikleri seksen üç akçe üzerine yedi akçe daha alınabileceği toplamda 90 akçe olduğu

¹⁵⁴¹ "Ve ammâ sefer-i hümayûn veya kenarlarda nev'an hidmet düşdüğünce petinik deyü beş hânedan bir nefer eflâk bargiri ile eşermiş ve ol uc ve kenarlarda ve deryâda mühim ve maslahat vâki' olıcak zemanîç deyü eflâk hânesinden birer adam ta'yîn olunub gemi yapar ve ba'zı bargir ile varub emr olunan hidmetleri edâ ederlerdi." Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 18.

¹⁵⁴² **BOA. TT**, 144, s. 1; "Kanunname-i Eflakan-ı Liva-i Semendire"

¹⁵⁴³ Kanunname de bojik için "Milad-ı İsa ki ona bojik derler" ifadesi geçer. Buradan Bojik'in Ocak ayının ilk haftası olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. **BOA. TT**, 187, s. 18.

¹⁵⁴⁴ Buradaki Katuna elli Eflak hanesini ifade eder. Bkz. Midhat Sertoğlu, "Eflakan", **Osmanlı Tarih Lügati**, s. 94-95.

¹⁵⁴⁵ **BOA. TT**, 144, s. 1-2.

¹⁵⁴⁶ Kanunname de bu kişi için komoriniç (hizmetkâr) tabiri kullanılır. **BOA. TT**, 144, s. 1.

¹⁵⁴⁷ **BOA. TT**, 144, s. 1.

¹⁵⁴⁸ "Karye-i Kran sipahiye yazar mezraadır" **BOA. TT**, 144, s. 106 ve "Karye-i Gorna-Dupçe tımara yazar köydür" **BOA. TT**, 144, s. 152.

emin ve katib için de ikişer akçe alınması emredilmiş olup bunun haricinde herhangi bir şey talep edilmesi men' edilmiştir.¹⁵⁴⁹

Köylerde on beş hane bir yük ve her üç hane bir kile arpa vereceklerdi. Buğday alınması zaruri olan durumlarda da yirm beş hane ve daha fazla olan köylerden birer kile buğday alınması emredilmiştir. Yirmi beş haneden daha az olan köylerden ise buğday alınmaması kanunla yasaklanmıştır.¹⁵⁵⁰

Kanuna göre; elli hane Eflak bir katun teşkil eder. Nahiye kethüdâlarına “*knez*” köy kethüdâlarına “*premikür*” adı verilir. Knezlik ve premikürlük babadan oğula geçmektedir. Şayet oğlu yoksa kardeşine geçer. Bunlar her sene filori vergisini toplayan emirlere yardım eder ve buna karşılık kendileri vergiden muâf olurlar.¹⁵⁵¹ Knezler de premikürler de Eflakan ve martoloslar gibi askerî sınıftan olmayıp daha çok sivil hizmetlerde istihdam edilmişlerdir. Ayrıcalıkları olan bir Eflak taifesidir. Baştınalarında yaptıkları ziraatten dolayı vergi vermezler. Fakat başka bir raiyyetin çiftliğini ekiyorsa sahib-i zemine öşrünü verirler. Ayrıca kanuna göre knezlerden tımar tasarruf edenler de olabilmektedir. Tımar tasarruf eden knezlerden tımarı düşen olursa tekrardan knezlik vazifesine dönebilmektedir. Sefer zamanlarında köprü yapımı, yolların düzenlenmesi gibi vazifeler de yapabilmektedirler.¹⁵⁵²

Çizelge 6.6 Tahrirlere Göre Premikür Sayıları				
	1530	1536	1572	1585
Premikür	71	107	13	15

Semendire Eflakları ile ilgili olarak 1527 tarihli 144 numaralı Eflak defteri bulunmaktadır. Bu defterde Semendire'ye bağlı nahiyeler ve Eflak köyleri kaydedilmiştir. Defterde Belgrad'a bağlı 155 tane Eflak köyü kaydı vardır. Kayıtlarda Eflak haneleri yazılmış ve her hane altında “*tâbi*” başlığı altında o haneye bağlı olan oğul veya kardeşler yazılmıştır.¹⁵⁵³ Aynı defterde 5 knez kaydı da vardır. Knezler de yazılırken aynı Eflak hanelerindeki kayıt

¹⁵⁴⁹ BOA. TT, 144, s. 1-2.

¹⁵⁵⁰ BOA. TT, 144, s. 2.

¹⁵⁵¹ BOA. TT, 187, s. 15-16.

¹⁵⁵² Premikür ve knezler için Bkz. BOA. TT, 187, s. 15-18 (Kanunname).

¹⁵⁵³ Semendire Eflakları ile ilgili olarak yine aynı tarihli (1527) 1011 numaralı Eflak Tahrir Defteri de vardır. Fakat bu defter içerisinde Belgrad Nahiyesi geçmediğinden bu başlığımız altında zikredilmemiştir.

mantığı güdülmüştür. İlk önce knezin adı daha sonra varsa oğlu veya kardeşleri yazılmıştır.¹⁵⁵⁴ Premikürlerde de aynı şekilde kayıt edilmiştir. Defterde toplam üç premikür kaydı gözükmemektedir. Daha sonraki tarihlerde bu sayı artmıştır. 1530 tarihinde 71, 1536 tarihinde 107, 1572 tarihinde 13, 1585 tarihinde 15 premikür kaydı vardır. (Çizelge 6.6.) Yine aynı defter de bivelere de kaydedilmiştir. Biveler dul kalmış fakat ev reisi olarak kabul edilen bayanlardır. Defterde toplam 111 bive kaydı bulunmaktadır. (Liste 6.1.)

Eflaklardan Müslüman olanlara da rastlanılmıştır. Müslüman olan bu hanelerin sonradan mı Müslüman oldu yoksa göç yolu ile gelen Müslüman Türkler mi olduğunu tespit etme imkânımız yoktur. Fakat Müslüman olan bu hanelerden bazılarında da “tâbi” başlığı altında kardeş ve oğulların kaydedildiği tespit edilmiştir.¹⁵⁵⁵

¹⁵⁵⁴ “*Knez Rosmir veled-i Radovik*” yanına 7 kardeşi de yazılmıştır. Bkz. BOA. TT, 144, s. 3.

¹⁵⁵⁵ Karye-i Lupoşniçe’deki 8 tâbiden 2’si Müslümandır. Bkz. BOA. TT, 144, s. 24; Karye-i Beline Selişte’de tâbilerden 3 tanesi Müslümandır. Bkz. BOA. TT, 144, s. 27.

Liste 6.1
1527 Tarihinde Belgrad'daki Eflakan Durumu
Eflak Haneleri ve Tâbileri (144 TT)

Köy Adı	H	T	B	Köy Adı	H	T	B
K. Sredne Ostrujniçe	8	9	--	K. Dolne Oparna	14	20	--
K. Burusnik	10	5	1	K. Baratik	5	4	1
K. Dolne Ostrujniçe	21	28	3	K. Balevaç/ Balyevaç	11	10	2
K. Suha- Jelejnik	14	23	--	K. Arnayeva	16	23	1
K. Belo-Virele/ Bele-Virele	24	32	--	K. Kiyeva	12	11	--
K. Maryafça	10	17	--	K. Turkol	9	5	--
K. Dolne Dolani	8	8	--	K. Ostroviçe	8	8	3
K. Gürne Moştaniçe	11	21	--	K. Buykoraç/ Buykovaç	7	6	1
K. Sirmiče	6	7	--	K. Tatarin	8	11	--
K. Ligorovçe/ Ligofça	7	11	--	K. Radoykofça/ Radoykovaç	9	8	1
K. Konatiçe	10	14	--	K. İstibyokovaç	18	33	--
K. Beline	19	24	1	K. Bataşine	20	33	1
K. İvyevaç	11	23	--	K. Kravide	25	26	1
K. Gunçat	18	36	1	K. İcvetovçe	8	15	--
K. Borak	22	30	1	K. Gürne Seyone	5	6	--
K. Leskovaç	16	27	2	K. Zeman	6	15	--
K. Pleške	20	37	1	K. Turska-reka	9	1	--
K. Sebovik	5	8	1	K. Pasenak	6	7	--
K. Ruşan	5	3	--	K. Homeska	10	10	2
K. Gürne Oparna	11	16	2	K. Travinak	8	10	1
K. Lokova	28	24	2	K. Lukofça	10	10	--
K. Grivine	15	18	--	K. Sebotik	18	17	--
K. Bana	15	13	2	K. İhmelak	7	5	--
K. Bozderaveç/ Bozdarofça	10	14	1	K. Kolar/ Kular	10	4	2
K. Lupoşniçe	12	8	2	K. Leştani/ Leştan	19	20	--
K. Dolani	11	17	1	K. Goden	9	16	--
K. Sredne Moştaniçe	9	10	2	K. Maniteva	4	4	--
K. Çaşterine	19	22	2	K. Maga/ Maka	6	4	1
K. Drajevik	24	22	2	K. İşpaşinovçe/ İstepaşinofça	8	9	2
K. Şibek	14	9	--	K. Drenova	9	8	--

Liste 6.1 (devam) Köy Adı	H	T	B	Köy Adı	H	T	B
K. Beline Selişte	12	10	--	K. Viranik	3	4	--
K. Resnik	23	27	--	K. Glofçi	3	2	--
K. Dolne Moştaniçe	5	7	--	K. Rakofça/ Rakoviçe	14	10	--
K. Mislotin	7	4	1	K. Mirnovaç/ Miryeva	33	18	--
K. Kumodrag	7	14	--	K. Kalugeriç	6	--	--
K. Vilaška/ İvlaška	12	9	--	K. Hirçin	6	5	--
K. Yayinçe	13	12	--	K. Sumarin	6	--	--
K. Silakova/ Silakovçe	11	3	2	K. Dolna Porçani	9	16	--
K. Mirašovçe/ Miraşofça	23	17	4	K. Progolçe/ Progoroliçe	10	22	--
K. Baçoviçe	9	14	--	K. Vukotine	21	31	--
K. Mahnik	13	14	2	K. İsvitodovçe	12	15	--
K. Sokolova	19	39	--	K. İstolnik/ İstoynik	5	4	1
K. Çirlani	23	23	1	K. Turlevye	7	9	3
K. Vireliçe	15	20	--	K. Hırsovaç	20	28	1
K. Rozaniçe	19	40	--	K. İstubline	10	19	--
K. Zuka/ Zuçe	9	12	1	K. Sakovaç/ Saykovaç	8	10	--
K. İsredne Bisriçe	12	19	--	K. Sisivaç/ Sisoyovaç	8	9	--
K. Kapar	11	18	2	K. Kamanıçe	10	10	1
K. Turleva	10	12	1	K. Belo Polye	28	36	1
K. Pirdoryoviçe/ Pridvoriçe	26	33	1	K. Gürne Virbiçe	6	7	2
K. Gürne Darusava	6	3	1	K. Plaška	4	3	--
K. Dolne Darusava	8	9	2	K. Turçik	15	30	--
K. Porçani	20	43	--	K. Cesine/ Besne	9	20	--
K. Dolne Slançe/ İslançe	9	15	2	K. Seldinçar	11	13	--
K. Mirašovçe	11	13	--	K. Meguluj/ Meguluje	14	15	4
K. Mirkoseva/ Pirkosava	8	14	1	K. Rajonovçe	4	7	1
K. Sakulne	16	24	1	K. İvançi	4	5	2
K. Dolne Radovçe/ Radofçe	24	14	1	K. Pavlovça	11	19	--
K. Gürne Sibniçe/ Seniç	10	20	2	K. Okrulogiçe	6	7	2
K. Glat	11	13	3	K. Gorenici	23	30	2
K. Bozaryovçe/ Pojarefçe	16	22	--	K. Kalugeriçe	8	4	--
K. Ralik	4	3	1	K. Zaklopaç	8	7	1
K. Kokorin	11	25	--	K. Şuşoviçe	5	1	--
K. Miladonovçe	15	25	--	K. Lubatine	11	13	--
K. Gonovçe/ Gonofçe	7	11	1	K. Gürne Gorani	13	7	--
K. Raykofça	8	10	2	K. Beli Potok	1	1	--
K. Buyanova	5	9	--	K. Zaçi	5	8	1

Liste 6.1 (devam) Köy Adı	H	T	B	H:Hane, T:Tâbi, B:Bive
K. Hamirik	19	34	--	
K. Orolova/ Orilofça	9	10	--	
K. Konstendinovaç	2	1	--	
K. Gürne Kokorine	8	10	--	
K. Bekariçe	5	5	2	
K. İvançi	10	19	1	
K. Sene	5	4	--	
K. Popovik	18	22	--	
K. Sadum	7	7	--	
K. Dolne Şemçin/ Şemsin	12	16	--	
K. Gürne Şemçin/ Şemsin	7	2	--	
K. Piribeşe/ Perbis	7	8	--	
K. Ofçar	20	20	1	

Din Adamları

Mevâcib defterlerinde kale içerisindeki camilerde görevli imam, hatip, müezzin, ferrâş (camiyi temizleyen kişi) gibi görevlilerinde yazıldığı tespit edilmiştir. Din adamlarını grubunu iki kısımda ele almak mümkündür. 1699 tarihine ait kayıttta, bunlardan birincisi cami ve mescidlerde görevli imam, vaiz ve müezzinlerdir. Bu sınıf defterde “*Hademe-i (Hidmet) Cevâmi-i Şerife-i Mezkûrîn*” şeklinde kaydedilmiştir.¹⁵⁵⁶ Camilerde görevli 35 kişi toplam 414 akçe yevmiye ile vazife yapmaktadırlar. (Çizelge 6.7.)

Bu sınıfın ikinci halkası da duacılar şakirtler sınıfıdır. Bunlar deftere “*Defter-i Mukabele ve Şakirdân ve Duagüyân-ı Sâire*”¹⁵⁵⁷ şeklinde kaydedilmiştir. Bunlar 18 neferdir. Bu 18 nefer; 10 Duagûy, 4 mukabeleci, 3 vaiz, ve 1 şakirden oluşmaktadır.¹⁵⁵⁸ Bu zümreye toplamda 393 akçe yevmiye ödenmektedir.¹⁵⁵⁹ Bu ikinci sınıf ordunun savaşa hem fizikî hem de psikolojik olarak hazırlanabilmesi için dua eden ve Kur’an-ı Kerim okuyan sınıftır. Bir nevi okunan dualarla ve Kur’an’larla ordu psikolojik olarak savaşa hazırlanıp ve motive edilmektedir.¹⁵⁶⁰ (Çizelge 6.7.)

¹⁵⁵⁶ BOA. KK_d, 4895, s. 6.

¹⁵⁵⁷ BOA. KK_d, 4895, s. 6.

¹⁵⁵⁸ BOA. KK_d, 4895, s. 6.

¹⁵⁵⁹ BOA. KK_d, 4895, s. 2.

¹⁵⁶⁰ Ümit Ekim, "Osmanlı Ordusunda Moral Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği" ,*Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Fen Edebiyat Dergisi*, C. 10, 2008, s. 175.

Çizelge 6.7
Cami Görevlileri ve Aldıkları Yevmiyeler

Camii	Nefer	Yevmiye Dağılımı	Yevmiye
Hacı Ali Camii	8	Hatip 15, imam 13, müezzin ve ferraş 10, diğerleri 10	88
Baba Ahmed Camii	8	İmam-hatip 20, müezzin, ferraş 10, diğerleri 10.	90
Debbağhane Camii	7	Hatip 15, imam 13, diğerleri 10	78
Edremi Beg Camii	4	İmam 13, diğerleri 10	43
Cami-i der Kurb-ı Nehr-i Sava	5	İmam-hatip 40, diğerleri 10	80
Ağa Camii	3	İmam 15, diğerleri 10	35
Toplam	35		414

Çizelge 6.8
Belgrad Kalesi Askerlerinin Kumanda Yapısı

Birlik Türü	Kumandan	Diğer Subaylar
Anbarcı	Ağa	Kethüdâ
Azeb	Ağa	Kethüdâ, alemdar, kâtib, ser-bölük
Cavuş	Kethüdâ	
Cebeci	Ağa	Kethüdâ, katib, çavuş, ser-bölük
Faris	Ağa	Kethüdâ, alemdar, çavuş, katib, ser-bölük
Gönüllü	Ağa	Kethüdâ, alemdar, ser-bölük
Martolos	Martolosbaşı	Kethüdâ, Ser-i mie, ser-oda
Mehter	Mehterbaşı	
Müstahfız	Ağa veya Dizdar	Kethüdâ, katib, alemdar, ser-bölük, imam
Topçu	Topçubaşı	Kethüdâ, alemdar, çavuş, katib
Yeniçeri	Ağa	Kethüdâ, alemdar, çavuş, katib

Çizelge 6.9
Günlük Ücretler (Akçe Olarak)

Birlik Türü	Kumandan	Asker
Anbarcı	15	9
Azeb	60	10
Cavuş	30	20- 22
Cebeci	30	10- 12
Faris	40- 60	17- 21
Gönüllü	60	14- 15
Martolos	5	3
Mehter	15	13
Müstahfız	60	10
Topçu	60	10- 11
Yeniçeri	80	10- 11

6.4.7. Donanma ve tersane

Ortaçağ'da Avrupa'nın en güçlü devletlerinden olan Macaristan Krallığı toprakları, Mohaç Savaşı (1526) ve Budin'in fethinin (1541) ardından çeşitli eyâletlerin yer aldığı Osmanlı Macaristanı, Osmanlı Devleti'ne tabi Erdel Prenslığı ve Habsburg denetimindeki Kraliyet Macaristanı olmak üzere üç parçaya ayrılmıştır.¹⁵⁶¹

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Macaristan yolları sazlık ve bataklıklarla doludur. Bu sazlık ve bataklıklar yolların düzenli bir şekilde yapılmasını engellediği gibi çabuk bozulmasına da neden olmaktadır. Ayrıca bozuk olan bu yollar kara nakliyesini hem olumsuz etkilemekte hem de yavaşlatmaktadır. Yine yolların bozuk olması nakliye için kullanılan at, deve veya öküz gibi hayvanlara da zarar vermektedir. 1580'lerde Körös'ten Budin'e 12 çuval hububât altı öküzle, 704 çuval hububât 25 araba ve 250 öküzle götürülebilmiştir. Ayrıca yolların bu şekilde bozuk olması asayiş problemlerini de beraberinde getirmektedir. Yollar üzerinde eşkiya ve haydutluk olayları çok fazladır. Yolu kullanan kervanlar veya şahıslar haydutlar tarafından soyulmaktadır. I. Ferdinand'ın 1554'te İstanbul'a gönderdiği elçi *Ogier Ghiselin de Busbecq*, Budin ve Belgrad arasındaki kara yolundan haydut korkusundan geçememiştir. Osmanlı birliklerinin belli kalelerde üslenmiş olması özellikle sınıra yakın bölgelerde asayişi temini güçleştirmektedir. Bu nedenlerle Osmanlı

¹⁵⁶¹ Osmanlı Macaristanı hakkında Bkz. Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı'nın Macaristanı**, İstanbul 2010.

Macaristanı'nda nehir ulaşımı karayoluna göre daha hızlı ve güvenlidir.¹⁵⁶² 1568 yılında Piyale Paşa İstanbul'dan Budin'e göndereceği 10 milyon altını nehir yolu ile göndermiştir. Altını Budin'e doğrudan mı yoksa Belgrad üzerinden mi göndereceği sorusuna Belgrad üzerinden gönderilmesi söylenmiştir.¹⁵⁶³ Ayrıca hazine için Budin Beylerbeyi'ne Belgrad'a güvenilir adam göndermesi, Yeniçeri Ağası'na da bir bölükle birlikte bir yayabaşı görevlendirmesi emredilmiştir.¹⁵⁶⁴ Yine Budin Beylerbeyi'ne yeter miktarda adam ile şaykalarla Belgrad'a gelmesi ve hazineyi teslim alması istenmiştir.¹⁵⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a geçip buradaki fetih hareketlerine hız vermesinden sonra Tuna Nehri Osmanlı için adeta vazgeçilmez olmuştur. Bu sebeple II. Murad ile beraber nehrin daha stratejik şekilde kullanılabilmesi için politikalar üretmişlerdir.¹⁵⁶⁶ II. Mehmed döneminde Tuna Nehri üzerinde gemi inşa edilmeye başlanmıştır.¹⁵⁶⁷ Ruscuk, Niğbolu ve Vidin'de ilk tersaneler kurulmuştur. 1550'lerde Estergon'a kadar Tuna Nehri ve Tuna'ya dökülen nehirler üzerindeki bütün önemli kale ve şehirler Osmanlıların eline geçmiştir.¹⁵⁶⁸ Bu kale ve şehirlerin çoğu eyâlet ve sancak merkezi ya da askerî üs hâline getirilmiştir.¹⁵⁶⁹

Osmanlı Devleti Tuna üzerindeki faaliyetlerini daha organize hale getirebilmek için Tuna Kapudânlığı'nı kurmuştur. Burada faaliyet gösteren donanmaya da "*ince donanma*" denir. Bu donanmanın ilk merkezi Vidin'dir. Budin'in fethi ve eyâlet merkezi olması (1541) ile Estergon Seferi (1543) sonrası Tuna, Sava, Tisa ve Drava nehirleri üzerinde güvenliği temin maksadıyla ince donanmanın merkezi Budin'e taşınmıştır ve 1543'ten itibaren Budin Kapudânlığı olarak anılmıştır.¹⁵⁷⁰

Belgrad Limanı; Tuna Kapudanlığı ve ince donanma için en önemli üs ve mevzilenme yeridir. Tuna Kapudanlığı'nın merkezinin Budin'e taşınması bile Belgrad'ın önemini azaltmamıştır. Belgrad yine Türk filosunun Tuna yöresindeki baş limanı ve mevzisi olarak

¹⁵⁶² Sadık Müfit Bilge; "Osmanlı Macaristan'ında Nehir Ulaşımı" **Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller Sempozyumu**, 02-03 Mayıs 2013, Kayseri, s. <http://independent.academia.edu/Sad%C4%B1kM%C3%BCfitBilge/>

¹⁵⁶³ **BOA. MD**, 7, h:2686.

¹⁵⁶⁴ **BOA. MD**, 7, s. 2688- 2687.

¹⁵⁶⁵ **BOA. MD**, 7, h:2687.

¹⁵⁶⁶ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alaka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri", **Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi**, XII/4, (Ankara 1955), 63-77.

¹⁵⁶⁷ İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, VII. Defter, (Yay. Şerafettin Turan), Ankara 1957, s. 121.

¹⁵⁶⁸ Gabor Agoston; "Çevre ve Sınır Tarihi Çalışmalarının Buluştuğu Yer: Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Nehirler, Bataklıklar ve Kaleler", **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, (Çev. M.Fatih Çalısır), İstanbul 2012, s. 98.

¹⁵⁶⁹ Gabor Agoston, "Çevre ve Sınır Tarihi Çalışmalarının Buluştuğu Yer: Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Nehirler, Bataklıklar ve Kaleler", s. 112-115.

¹⁵⁷⁰ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı**, s. 23, 25, 27.

kalmıştır.¹⁵⁷¹ Belgrad'ın Tuna filosu için bu denli önemli olmasının en temel nedenleri; buradaki limanın büyük ve gemiler için mevzilenebilir olması, ayrıca gemi tamiri ve inşası için tersaneye sahip olması önemli bir faktördür. 1557 Dubrovnik Arşivi'nde vesikalara göre; Belgrad ve Semendire önemli birer gemi inşa merkezleridir. Aynı belgeye göre; Türkler 120 askerî birliği içerecek parçada gemi inşası için Belgrad'a odun ve kereste taşımaktadırlar.¹⁵⁷² Dubrovnik Arşivi'ndeki bu bilgiyi Osmanlı vesikaları da teyit etmektedir. Semendire'de aynı yıl 100 gemi yapılması için Belgrad Limanı'na malzeme gönderilmiştir.¹⁵⁷³ Yine 1565 senesinde Semendire Sancakbeyi'ne 250 gemi inşa etmesi emredilmiştir. Belgeye göre bu gemilerden 50'sinin Şayka olması istenmiştir.¹⁵⁷⁴ 10 şayka için 1639 kuruş masraf yapıldığı da belgelerde kaydedilmektedir.¹⁵⁷⁵ 1572 yılında gönderilen başka bir emirde ise 20 at gemisi inşa edilmesi emredilmiştir.¹⁵⁷⁶ Yine başka bir emirde Belgrad'da inşa edilecek köprü gemileri için ne lazımsa tedarik etmesi Semendire Sancakbeyi'ne emredilmiştir.¹⁵⁷⁷

Tuna Sahilleri'nde Şayka gemileri daha fazladır. Tersâne-i Âmire'de de Tuna için bu gemilerden üretilmektedir.¹⁵⁷⁸ Ayrıca Tuna Nehri üzerinde Tuna Kapudanlığı'na bağlı olarak Şayka Ocaklıkları kurulması emredilmiştir. Bunun için Ruscuk, Niğbolu, Silistre, Hersek, İsakçı, İbrail, Vidin ve Belgrad birer şaykayı ocaklık olarak hazırlamak mükellefiyetindedirler.¹⁵⁷⁹ Her şayka'da 20 kürekçi, 20 cenkçi¹⁵⁸⁰ bir topçu bir dümenci ve bir de kapudân vardır.¹⁵⁸¹

Belgrad Liman'ındaki şaykalar¹⁵⁸² aynı zamanda bulunduğu bölge de asayiş ve güvenliğin temini için de görev yapmaktadır. Budin Beylerbeyi Budin tarafına rencber gemilerinin Belgrad'dan gelmesi lazım gelen tam donanımlı 5-10 şayka gemisi olmayınca

¹⁵⁷¹ Gülderen Yusuf, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri**, s. 1783.

¹⁵⁷² Gülderen Yusuf, **Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri**, s. 1785.

¹⁵⁷³ **BOA. MAD**, 55, s. 470b-471a.

¹⁵⁷⁴ **BOA. MD**, 5, h:496.

¹⁵⁷⁵ **BOA. MAD**, 2731, s. 166.

¹⁵⁷⁶ **BOA. MD**, 10, h:356.

¹⁵⁷⁷ **BOA. MD**, 5, h:1217.

¹⁵⁷⁸ İdris Bostan, **Tersane-i Amire**, s. 89.

¹⁵⁷⁹ Bu şaykalar, Belgrad ve Tımişvar'daki zahirenin mufazası ve korunması için görevli idiler. Bkz. **BOA. MAD**, 9479, s. 214, 216.

¹⁵⁸⁰ Cenkçi sayısı 50'ye kadar çıkmaktadır. Bkz. İsmail H. Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 458.

¹⁵⁸¹ **BOA. MAD**, 2731, s. 176.

¹⁵⁸² Altı düz ve enli olan gemilerdir. Üç topu bulunurdu. Uzulukları 17-33 metre arası idi. Bkz. İdris Bostan, **Tersane-i Amire**, s. 88.

gelmediklerini ve bu sebeple vergilerin toplanamadığını, eşkıyalık olaylarının olduğunu bildirmiştir.¹⁵⁸³

Belgrad'daki bir diğer gemi türü *at gemileridir*.¹⁵⁸⁴ Bu gemiler daha çok nakliye işlerinde ve hayvan taşımacılığında kullanılmaktadır. Hayvanlar düşmesin diye baş ve arka tarafları çıtalıdır.¹⁵⁸⁵ Belgrad'da da at gemileri inşa edildiği de bilinmektedir.¹⁵⁸⁶ Belgrad'daki bir diğer gemi türü de haberci gemisi olarak kullanılan *İşkampoyedir*. Bu gemiler haberci gemisi olarak kullanılıp küreklidir. Mevcudu 74 kişi olup bunlardan 35'i kürekçidir.¹⁵⁸⁷ Büyük ve küçük olmak üzere iki boyda inşa edilmiştir.¹⁵⁸⁸ İnşa edilen işkampoyelerde 13 oturak olduğu görülmektedir.¹⁵⁸⁹

Belgrad her yönü ile bir sevkiyat limanıdır. İstanbul ve diğer yerlerden ordu için gelen mühimmât ve zahire gemilerle Belgrad Limanı'na taşınmıştır. İşte bu nakliye işi de *üstüaçık* denilen gemilerle yapılmaktadır. Bu gemiler nakliyede kullanılmaktadır.¹⁵⁹⁰ Üstüaçıklarda bir dümenci 8 kürekçi bulunur.¹⁵⁹¹ 1697 senesinde Tuna'da farklı limanlarda 100 kadar Üstüaçık bulunmaktadır.¹⁵⁹² Bunlarda toplamda 900 kürekçi görev almaktadır.¹⁵⁹³ Üstüaçıkların tamir ve teçhizi ile *Açıklar Ağası* görevli idi.¹⁵⁹⁴

Bir diğer gemi de *Çekelevedir*. Çekeleve gemileri yelkenlidir.¹⁵⁹⁵ Nakliye işlerinde kullanılmaktadır. Süratli gemilerdir. Çekeleve ile meyva¹⁵⁹⁶ ve küçük kereste¹⁵⁹⁷ taşınmıştır. Tuna'ya gelen Osmanlı donanmasına refakat eden ve muhafaza işlerinde istihdam edilmiş bir diğer gemi de *Aktarma* gemisidir.¹⁵⁹⁸

Askerî mühimmât taşınması için de daha çok *Kancabaş* isimli gemi kullanılmıştır.¹⁵⁹⁹ Bu gemi de seferler için zahire, mühimmât ve cephane sevk edilmektedir. Kale tamiri için

¹⁵⁸³ BOA. MD, 3, h:384.

¹⁵⁸⁴ BOA. MD, 12, h:180.

¹⁵⁸⁵ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*; s. 90.

¹⁵⁸⁶ BOA. MD, 10, h:356.

¹⁵⁸⁷ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*; s. 89.

¹⁵⁸⁸ BOA. KK_d, 5657, s. 17 (m.1697).

¹⁵⁸⁹ BOA. MAD, 2732, s. 101; ayrıca gemilerde bulunan kürekçilerin yedeklerinin de ayarlanması isteniyordu. Belgrad'a gönderilen emirde kürekçilerin yedeklerinin de ayarlanması istenmişti. BOA. MD, 94, h:160.

¹⁵⁹⁰ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*, s. 89.

¹⁵⁹¹ İsmail H. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 404, 456.

¹⁵⁹² BOA. MAD, 2758, s. 86.

¹⁵⁹³ BOA. MAD, 2731, s. 169.

¹⁵⁹⁴ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*, s. 90.

¹⁵⁹⁵ İsmail H. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 459.

¹⁵⁹⁶ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*, s. 90.

¹⁵⁹⁷ BOA. MD, 24, h:707.

¹⁵⁹⁸ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*, s. 90.

¹⁵⁹⁹ İdris Bostan, *Tersane-i Amire*, s. 91.

lazım olan ağır yüklerin taşınmasında ve taş naklinde *taş gemileri* kullanılmaktadır.¹⁶⁰⁰ Bu gemilerde azebler ve mîrî esirler görev almaktadır.¹⁶⁰¹ Nakliye için kullanılan bir gemi de *Borazan* gemileridir. Bu gemi de daha çok zahire ve odun taşınmaktadır. Üç tane anbarı vardır. 1695 tarihli bir emirde zahire memuru Mustafa Bey'e Tuna'daki 20 Borazan gemisine zahire yüklenip Belgrad'a sevk etmesi fakat dönüşte odun yüklenmemesi tembih edilmiştir.¹⁶⁰²

Belgrad Tuna donanması için çok önemli bir üs konumundadır. Ayrıca limanın büyük olması ve ordu için lojistik ünitelerin burada olması burayı bir sevkiyat limanı haline getirmiştir. Sefer zamanında yüzlerce geminin mevzilenebileceği şekilde dizayn edilmiştir. Her türlü geminin yaşayabileceği ve barınabileceği bir limana sahiptir. Ayrıca Semendire ile beraber önemli bir gemi inşa merkezidir. Tersanesinde pek çok gemi inşa edilebilmektedir. Gemi inşası için kalafatçı, demirci ve neccâr gibi ustaları vardır.¹⁶⁰³ Gerektiğinde İstanbul'dan da usta getirilmektedir.

6.5. Kalenin Bakımı Ve Onarımı

Osmanlı Devleti için “*serhad*” özelliğindeki özellikle sınır boylarındaki kaleler çok önemlidir. Bu sebeple bu kalelerin devamlı suretle her yönü ile donanımlı ve sağlam olması için ciddi bir gayretin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁰⁴ Bu kalelerden birisi de Belgrad Kalesi'dir. Belgrad Kalesi hem “*serhad*” kalesi olması, hem de Batı seferleri için lojistik üs olmasından dolayı çok önemlidir.¹⁶⁰⁵ Çünkü Belgrad Kalesi içerisinde çok önemli mahzenler ve anbarlar bulunmaktadır. Bu anbar ve mahzenlerde ordu için zahire ve mühimmât depolanmıştır.¹⁶⁰⁶ Buradaki malzamenin korunabilmesi için bu anbar ve zahirenin temiz ve bakımlı olması şarttır. Çünkü barut ve güherçile gibi patlayıcı maddeler

¹⁶⁰⁰ BOA. MD, 103, h.7.

¹⁶⁰¹ BOA. MD, 103, h.7; Başka bir hükümde de Belgrad'da suç işleyen bazı mücrimlerin Tersane-i Amire zinadanına gönderilip kürek cezası verildiği hakkında Bkz. BOA. MD, 105, h:199.

¹⁶⁰² BOA. İE.Bah, Gömlek No:586.

¹⁶⁰³ Bkz. Tersane Hizmetlileri başlığı.

¹⁶⁰⁴ Meselâ bir hükümde Sinop Kalesi'nin önemi vurgulanıp kaledeki eksikliklerin ve tamire muhtaç yerlerin bir an evvel tamir edilmesi emredilmişti. Bkz. BOA. MD, 3, h.69; Aynı şey Rus tehlikesinden dolayı Azak ve Özi Kaleleri'ne yapılmıştı. Kalelerin Rus tehlikesine karşı hazırlıklı olması tamire muhtaç yerlerin bir an evvel giderilmesi masrafların mirîden karşılanacağı belirtiliyordu. Bkz. BOA. MD, 3, h:55- 79- 257- 995- 1265- 1266- 1390- 1453.

¹⁶⁰⁵ Her sefer öncesi veya rutin zamanlarda Belgrad'a zahire, hububat ve mühimmat sevk edilmekteydi. Bu gelen emtia ya hemen gerekli yerlere sevk ediliyor veya kale mahzen ve anbarlarında saklanıyordu. Bu hususlarla ilgili Bkz. BOA. TT, 827, s. 1a-13b.

¹⁶⁰⁶ Seferler sırasında ülkenin dört bir tarafından buraya mühimmat ve hububat sevkiyatları olurdu. Eğer sefer şarka ise Belgrad'dan oralara sevkiyat olmaktadır. Bu sevkiyatlar askeri mühimmat ve iâşe ile ilgili idi. Bunlar için Bkz. (zahire ve iâşe için) BOA. MD, 16, h:410; BOA. MD, 43, h:147- 145- 144 – 201; BOA. MD, 72, 141; BOA. MD, 76, h:170 (cephane için) BOA. MD, 43, h:199; BOA. MD, 77, h:76; BOA. MD, 106, h:11; BOA. MD, 110, h:44; BOA. MD, 14, h:917- 983.

su ile temas ettiğinde veya nemli bir yerde olduğunda aslı fonksiyonlarını yerine getiremez hale gelmektedir. Ayrıca hubabat ve zahirenin muhafaza edildiği anbarlarda da durum farklı değildir. Anbar ve mahzenlerin temiz, havadar olması gerekmektedir.

Belgrad'da anbarların muhafazası ve tamiri için bulundukları mahaldeki halk görevlendirilmiştir. Bu görevlendirmelerde görevlendirilen sâkinler bu anbarlara tamir ve tadilat yönü ile ayrıca muhafazası yönü ile bakmakla yükümlüdür. Bir de anbarların bulunduğu mahaller de yangın durumlarına ve asayiş olaylarına karşı meyhane kurulması yasaklanmıştır. Buralara dışarıdan gelip bu şekilde dükkân açılması yasaklandığı gibi görevli olanların içki satması ve alması da yasak edilmiştir. Belgrad'da anbarların bulunduğu “*Anbar-ı Hassa*” adında bir mahalle bulunmaktadır. Bu mahalle de oturanlar yukarıda saydığımız hususları yerine getirmekle mükelleftirler. Bu vazifelerine karşı avâriz-ı divaniyyeden tamamen ve tekâlif-i örfiyyeden de kısmen muâftılar.¹⁶⁰⁷

Belgrad Osmanlı Devleti için önemli bir üs konumunu daima korumuştur. Budin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra “*serhad*” özelliğini kaybetmiş gibi görünse de askerî açıdan stratejik önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu sebeple “*serhaddin kilidi*” vurgusu her daim yapılagelmıştır.¹⁶⁰⁸ Belgrad'ın bu stratejik öneminden dolayı kale her zaman her türlü şarta göre hazır hale getirilmeye çalışılmıştır. Kaledeki eksiklikler zahire ve mühimmât açısından giderildiği gibi; kalenin tamire muhtaç yerlerinin de süratle tamir edilmesi yoluna gidilmiştir.¹⁶⁰⁹ 1693 tarihli bir emir de Belgrad Muhafızı Cafer Paşa'ya Belgrad için “*memalik-i İslamın sedd'ül- berîdi*” ifadesi kullanılmış ve kalenin muhafazası ve tamiri için gerekli çalışmaları yapması emredilmiştir.¹⁶¹⁰ Yine başka bir hükümde Belgrad Kalesi'ne zahire ve mühimmât gönderileceği anbarlarda ve mahzenlerde tamire muhtaç yerlerin tamir edilip temizlenmesi emredilmiştir.¹⁶¹¹

¹⁶⁰⁷ “*Mahalle-i cemaat-i gebran der-nezd-i anbar-ı hassa, der-varoş-ı kal'a-i Belgrad. Liva-i mezbureden bazı haymaneler gelüp sakin olup Mîr-liva Mehmed Bey bin Yahya Paşa ellerine mektup verüb hassa anbarları görüp gözleyüp ve rûz (u) şeb hıfz idüp ve meremmete muhtaç olan yerlerin meremmet ve ta'mir eyleyeler. Hidmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniyyeden umumen ve tekâlif-i örfiyyeden husûsen mu'af ve müsellemler olup sancak beyi canibinden ve subaşılardan dahl-u taarruz eylemeye ve haricden kafirler gelüp mişe çardaklar yapüp meyhanecilik iderler imiş. Anlardan nev'an zarar müterettip ola deyu tevehhüm olunmağın min ba'd gelüp yapmayalar ve satmayalar ve kendüler dahi meyhanecilik itmeyeler.*” BOA. TT, 187, s. 246.

¹⁶⁰⁸ BOA. MD, 47, h:273.

¹⁶⁰⁹ BOA. MD, 14/2; h:917.

¹⁶¹⁰ “*Bi avnihi teala Memalik-i İslam'ın seddü'l-beridi olan Belgrad kal'ası ve muzafatından olup muhafazaya muhtaç olan sa'ir mahallerün mekr ü mekidet-i a'da-yı eyyamdan hıfz ü hırası ehemmi-i mühimmat din ü devlet ve elzem-i levazımat arz ve namus-ı saltanatından olup bu hususu senün zimmet-i himmetüne mufaffiz ve kal'a-i merkumenün ta'mir ü termimünde ve hıfz ü hırasetine ve sa'ir ümüründe...*” Bkz. BOA. MD, 105, h:33.

¹⁶¹¹ BOA. MD, 36, h:173.

Kalelerin tamire muhtaç yerlerinin tespitinden sonra şayet buraların tamir ve termimi için gerekli usta yoksa bunlar ya civar yerlerden veya İstanbul merkezden gönderilmiştir.¹⁶¹² Kaleler arasında bu şekilde kale tamiri için nefer alışverişi olmuştur, fakat bu işlem yapılırken kalelerde güvenlik zaafiyeti oluşmamasına dikkat edilmiştir. Silistre Kalesi'nde istenildiği kadar eleman gönderilmeyip geçen yıl gönderilen sayı kadar nefer gönderileceği aksi halde kale muhafazasında sıkıntılar yaşanacağı bildirilmiştir.¹⁶¹³ Seferler sırasında yol üzerinde yapılması gereken tamir ve inşa için kale erlerinin veya kale görevlilerinin kullanılmadığı görülmektedir. Cebeci başına yazılan bir hükümde mimarbaşının aralarında neccâr, demirci, lağımçı, taşçı gibi kişilerin de olduğu 250 neferle yola çıktığı, bu kişilerin alât ve ihtiyaçlarının karşılanması emredilmiştir.¹⁶¹⁴ Belgrad Kalesi'nin tamir edilmesi lazım geldiğinde usta ve nefer ihtiyaç olursa Bosna tarafından geldiği anlaşılmaktadır. Saray kadısına ve mütesellimine yazılan hükümde Belgrad Kalesi'nin tamir edileceği ellerinde ne kadar neccâr varsa bunların tespit edilip Belgrad'a gönderilmesi istenmiştir.¹⁶¹⁵

Belgrad'da kale tamirinde yerli halktan da yararlanıldığı görülmektedir. 1699 tarihli bir telhistе Belgrad Kalesi'nin tamiri işi için yerli halktan 10 nefer kalfa, 40 nefer dülger, 10 nefer neccâr görevlendirildiği görülmektedir. Bu görevlendirilen şahıslara senelik 1867 akçe ulûfe ödeneceği belirtilmiştir. Buradan da bu şahısların daimî çalışan statüde oldukları görülmektedir. Ayrıca aynı belge de neccârlara ödenmesi gereken paranın ödenmediği gecikme parası ile beraber 1000 akçe verileceği, bu paranın da merkezî hazineden karşılanacağı belirtilmiştir.¹⁶¹⁶

1701 tarihinde Belgrad Kalesi duvarları ile yağmurdan çöken top meydanı denilen setler, yeniçeri ortalarının kaldığı kışlalar, top arabaları ve kundakları kârhanesi ve kale haricindeki bazı saray, cami ve köprülerin tamir edildiği anlaşılmaktadır.¹⁶¹⁷ Kale tamirinde hangi malzemelerin kullanıldığı ve ne vasıfta işçilerin istihdam edildiğinin görülmesi maksadıyla bu defterdeki tamir ile ilgili hususlar zikredilecektir.

¹⁶¹² Özi yakasındaki kalelerin tamiri için Silistre Kalesi'nden usta ve nefer gönderilmiştir. Bkz. **BOA. MD**, 82, h:231.

¹⁶¹³ **BOA. MD**, 82, h:231.

¹⁶¹⁴ **BOA. MD**, 74, h:675.

¹⁶¹⁵ **BOA. MD**, 100, h:406.

¹⁶¹⁶ **BOA. KK_d**, 4895, s. 26-27.

¹⁶¹⁷ **BOA. MAD**, 2545, s. 2-6.

Kalenin Tuna tarafına bakan duvarlarının tamiri için 4800 araba taş, 2400 kantar kireç, 200 araba kum, 30 adet balvâne¹⁶¹⁸, kullanılmıştır. Ayrıca 1200 nefer neccâr, ve 2400 cerâhor bu iş için vazife almıştır.¹⁶¹⁹ Cafer Paşa Tabyası tarafında yağmurdan çöken top meydanındaki hasarı gidermek maksadıyla 640 araba taş, 320 kantar kireç, 20 adet balvâne kullanılmıştır. Buradaki işlerin yapılabilmesi için 160 neccâr, 320 cerâhor görevlendirilmiştir.¹⁶²⁰ Yine kale dahilinde olan Yenikapı'nın sağ canibindeki Kolonborna ve top arabalarının olduğu meydana set olan duvarların taş ve kireçle inşa edilmemesinden dolayı çöktüğü bu sebeple yeniden yapılmasının lüzum ettiği vurgulanmıştır. Burası için 3800 araba taş, 2400 kantar kireç, 200 araba kum, 100 balvâne kullanılmıştır. Usta olarak 1200 neccâr ve 2400 cerâhor vazife almıştır.¹⁶²¹ Kale-i Zîr'deki yeniçeri kışlalarının tamiri için ise, 100 balvâne, 500 adet kiriş, 100 adet dalya (?), 200.000 kiremid kullanılmıştır. Usta olarak 2500 neccâr, 2000 cerâhor görev almıştır.¹⁶²² Bu şekilde kalenin çeşitli yerleri tamir edilmiş ve çamur ile yapılıp zarar gören yerler yeniden inşa edilmiştir.

Belgrad Kalesi'ne yapılan bu küllî masrafın toplam tutarı 1.295.965 akçe olmuştur.¹⁶²³ Neccârlara ödemeleri yevmiye usulü verilmiştir. Buna göre neccârlar yevmî olarak 14 akçe almışlardır. Toplamda neccârlar için 104.440 akçe yevmiye ödemesi yapılmıştır. Toplamda 7.460 nefer neccâran görev almıştır.¹⁶²⁴ Cerâhorların ise yevmiyesi 18 akçeye denk gelmektedir. Bunlara da toplamda 120.960 akçe yevmiye ödenmiştir. Toplam cerâhor sayısı ise 10.020'dir.¹⁶²⁵ Bunlardan 3300 cerâhor ücretsizdir.¹⁶²⁶ Demir işleri ile meşgul olan ahengerân ise toplam 24 kişidir. Bunlara günlük 12 akçe yevmiye verilmiştir. Kayıтта 24 nefer sayısının altında “eyyâm 100” “neferân 2400” kaydı vardır. Burada nefer yine 24 olup 100 gün üzerinden yevmiye hesaplaması yapıldığından böyle bir durum ortaya çıkmıştır.¹⁶²⁷ (Çizelge 6.10.)

Kalenin tamiri sırasında çalışan işçilere günlük bir çift ekmek verildiği kaydedilmiştir. Günlük neccâr ve cerâhorlara 34.960 adet ekmek verilmiştir.¹⁶²⁸ Aynı kaydın altında bunun

¹⁶¹⁸ Köken itibari ile Sırpça bir kelime olup kiriş demektir.

¹⁶¹⁹ BOA. MAD, 2545, s. 2.

¹⁶²⁰ BOA. MAD, 2545, s. 2.

¹⁶²¹ BOA. MAD, 2545, aynı yer.

¹⁶²² BOA. MAD, 2545, aynı yer.

¹⁶²³ Belgede kuruş cinsinden de rakam verilmiştir. 10799,5 guruş. (yalnız on bin yedi yüz doksan dokuz buçuk esedî guruş ile yirmi beş akçedir.).

¹⁶²⁴ BOA. MAD, 2545, s. 6.

¹⁶²⁵ BOA. MAD, 2545, s. 6.

¹⁶²⁶ Bunlarla ilgili her hangi bir şerh olmamakla birlikte köle olmaları gerektir.

¹⁶²⁷ BOA. MAD, 2545, s. 6.

¹⁶²⁸ “Beray-ı tayinat-ı cerahor ve neccaran, nefer 7460 neccar, 10020 cerahor, nan (ekmek) yevmî behere bir çift toplam 34960 adet”

un (dakîk) cinsinden kile hesabı da verilmiştir. Verilen ekmek 529,5 kileye tekâbül etmektedir. Kilesi 60 akçedir. Toplamda bunun için 31.770 akçe harcama yapılmıştır.¹⁶²⁹ Burada ekmeğin çabuk bozulmasından dolayı zannımızca işçilere ekmek yerine un verilmiştir. Çünkü aynı kayıta “*Beray-ı Tabhiye (pişirme), 529,5 kile, kıymet 20, baha 10590*” kaydı bulunmaktadır.¹⁶³⁰ Kayıttan verilen unun fırıncılarda ekmek haline getirildiğini düşündürmektedir. Çünkü pişirme için verilen kile miktarı ile 31.770 adet ekmeğe tekâbül eden kile miktarı aynıdır. (Çizelge 6.10.)

Çizelge 6.10 1701 Tarihli Belgrad Kalesi Tamiri İçin Yapılan Masraflar
Yekûn-ı Ecnas-ı Mezkûrun
Taş Araba, 10920 adet, kıymet 40, baha 436800
Kireç, 5280 kantar, kıymet 40, baha 211200
Kum, 465 araba, kıymet 15 sağ (...) nakli, baha 6975
Balvâne, 599 adet, kıymet 80, baha 47920
Kiriş, 1490 adet, kıymet 12, baha 17880
Dalya, 1050 adet, kıymet 9, baha 9450
Kiremit, 325000 adet, kıymet 360 beher bini, baha 117000
Kerpiç, 30000 adet, kıymet 2 ? beher bini, baha 7200
Meşe (...), 1920 adet, kıymet 9, baha 11550
Mertek, 110 adet, kıymet 3, baha 330
Şendere, 5500 adet, kıymet 120 beher ikiyüzer, baha 3300
Döşeme Tahtası, 500 adet, kıymet 120, baha 60000
Şitâkiye Tahtası, 1200 adet, kıymet 3, baha 3600
Baskı (?), 100 adet, kıymet 2, baha 200
Kömür, 50000 kıyye, kıymet 1, baha 50000
Neccar, 7460 nefer, yevmiye 14, baha 104440
Cerahor, 10020 nefer (Belgrat’tan), 3300 nefer (ücretsiz), yevmiye 18, baha 120960
Ahengerân, nefer 24, eyyam 100, nefer 2400, yevmiye 12, baha 28800
Araba, 1600 adet, kıymet 10 beheri, 16000. (Zikr olunan kereste ve ... ve kerpici kat’ olunduğu mahalden bina mahallerine nakil eylemek için ücret-i araba)
Beray-ı tayinat-ı cerahor ve neccaran, nefer 7460 neccar, 10020 cerahor, nan (ekmek) yevmî behere bir çift toplam 34960 adet, ? kile-i dakik 529,5, beher kilesi 60, toplam 31770
Beray-ı Tabhiye (pişirme), 529,5 kile, kıymet 20, baha 10590
CEM’AN YEKÛN: 1,295,965. 10799,5 guruş. (yalnız on bin yedi yüz doksan dokuz buçuk esedî guruş ile yirmi beş akçedir.)

¹⁶²⁹ BOA. MAD, 2545, s. 6.

¹⁶³⁰ BOA. MAD, 2545, aynı yer.

6.6. Kaledeki Savaş Araç Ve Gereçleri

Belgrad'a ülkenin dört bir tarafından mühimmât sevkiyatı yapıldığı yukarıda belirtilmişti.¹⁶³¹ Mühimmât ile beraber hububat ve zahire sevkiyatı da gerçekleşmektedir.¹⁶³² Belgrad'a gelen hububât, zahire ve mühimmât çeşitliliği ve miktarları belgelerde görülmektedir. Fakat gelen mühimmât ve zahirenin ne kadarlık kısmı Belgrad anbar ve mahzenlerinde saklanmaktadır konusunda net bir bilgi yoktur. Çünkü anbarlardaki malzeme ile ilgili bir sayım defterine ulaşılammıştır.

Bu başlık altında mühimmât olarak gönderilen cephe türleri ve bunların miktarları ile Belgrad'a farklı yerlerden irsal olunan mühimmât listeleri gösterilecektir. Belgrad top dökümü yapabilen ve aynı zaman da barut üretebilen bir merkezdir.¹⁶³³ Fakat üretilen top ve barut miktarı sevkiyata yetmediğinden farklı yerlerden de Belgrad'a barut, top ve farklı mühimmât çeşitleri gelmektedir.¹⁶³⁴ Gelen bu sevkiyat ürünleri bazen hemen farklı yerlere tekrar sevk ediliyor veya burada depolanıyordu.

1536 tarihli tahrir de Belgrad Kalesi mahzenindeki mühimmât durumları kaydedilmiştir. İlgili defterde martolos sayımlarının bitiminde mahzendeki depolanmış silah ve cephe sayımı gösterilmiştir.¹⁶³⁵ 1536 tarihinde Belgrad Kalesi mahzeninde¹⁶³⁶ 6 adet şayka topu bulunmaktadır.¹⁶³⁷ Bu top kale muhasaralarında kullanılan büyük çaplı taş gülle atan bir toptur.¹⁶³⁸ Şaykaların büyük, küçük ve orta olmak üzere üç çeşidi vardır.¹⁶³⁹ Bu toplar 20 vukıyyeden yukarı olan gülleleri atmaktadır.

Mahzende 15 adet "*Top-ı ser*" şeklinde kaydedilen bir top çeşidi daha vardır. Fakat bu top çeşit olarak hangi gruba girmektedir tam tesbit edilememiştir. (Çizelge 6.11.). Kayıta geçen bir diğer top ise Bacaluşka¹⁶⁴⁰ 2 adettir. Ayrıca *beyzahâ-i badluşka-i kebir ve sagir* 130

¹⁶³¹ BOA. MD, 14, h:917; h:1339 (Semendire'den barut nakli), BOA. MD, 14, h:983; BOA. MD, 16, h:392 (Temeşvar'dan barut nakli), BOA. MD, 75, h:103, 149 (Mısır'dan Selanik üzerinden barut nakli), BOA. MD, 105, h:522, h:523 (Selanik'ten barut nakli), BOA. MD, 94, h:141, h:144, h:146(top, top malzemeleri gönderilmesi), BOA. MD, 94, h:147 (at, deve, katır ayarlanması malzemenin taşınması için), BOA. MD, 94, h:160 (tüfek ve diğer silahlar nakli).

¹⁶³² BOA. MD, 5, h:670, h:1288; BOA. MD, 110, h:01.

¹⁶³³ "*Haliya mahrusa-i Belgrad'da dökülmesi fermanım olan toplar mühimmatı için altmış kantar demir tel lazım...*" Bkz. BOA. MD, 94, h: 129.

¹⁶³⁴ BOA. MD, 94, h:141, h:144, h:145.

¹⁶³⁵ BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶³⁶ "*Kal'a-i Darü'l-Guzzat-ı Belgrad Kal'a-i mezkûre mahzeninde olan alât-ı harb budur ki zikr olunur*" şeklindedir. Bkz. BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶³⁷ BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶³⁸ Salim Ayduz, *Tophane-i Âmire*, s. 344.

¹⁶³⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, c. 2, s. 50.

¹⁶⁴⁰ Kayıta Badluşka şeklide geçmektedir.

adettir. (büyük ve küçük boylarda badluşka fındığı)¹⁶⁴¹ 1575 senesinde Belgrad Kalesi'nde 2 bacaluşka olduğu belgeden anlaşılmaktadır.¹⁶⁴² Bu toplar dövme demirden veya tunçtan etrafı çemberli bir tarzda yapılan ve daha çok kale muhasaralarında kullanılan bir toptur.¹⁶⁴³ Taş, bakır ve demir gülle atabilen bacaluşka toplarının attığı demir gülleler 23 vukıyye (28 kg) ile 11 vukıyye (13 kg) arasında değişmektedir.¹⁶⁴⁴ Kayıтта geçen bir diğer top çeşidi “*top-ı ser-i kâfirî an hadîdî*” şeklinde geçen kayıttır. Bu top demirden yapılmıştır. Bu toplar tunç topların yerine dövme demirden yapılan toplardır. Demir toplar tunç toplara göre daha dayanıklı ve menzilleri daha uzundur. Daha fazla barut kullanılabilir. Özellikle gemilerde kullanıldığı söylenebilir.¹⁶⁴⁵

Bunların dışında Belgrad mahzeninde karşılaşılan bir diğer top darbzenidir. Mahzende 15 büyük, 60 küçük darbzen topu vardır. Yine aynı tarihte mahzende 40.000 adet darbzen fındığı (beyza) vardır.¹⁶⁴⁶ Darbzen topları Osmanlı ordusunda piyade ve dağ topu vazifesi gören hafif toplardandır. Bacaluşkadan küçük olan bu topların ağırlığı 54 kg. boyu 1,5 metredir.¹⁶⁴⁷ Belgrad mahzeninde bundan sonraki tarihlerde de bu top cinsinden fazlaca olsa gerektir. Çünkü Semendire Beyi'ne yazılan hükümde Bosna sınırında bulunan kalelere bir kıta iri ve bir kıta küçük darbzen gönderilmesi emredilmiştir.¹⁶⁴⁸ Ayrıca Belgrad ve Semendire tophanelerinde 1575'te darbzen döküldüğü anlaşılmaktadır.¹⁶⁴⁹ 1572 yılında da Kostaniçe Kalesi'ne lazım olan 3 adet darbzenin Belgrad'dan temin edilerek Sava Nehri yoluyla gönderilmesi istenilmiştir.¹⁶⁵⁰

1536'da Belgrad'da 2 adet büyük havan topu bulunmaktadır.¹⁶⁵¹ Havan topları hazine, orta ve ağız payı olarak üç ana kısımdan oluşmaktadır. Mermileri dik giden havanların boyu kısa ve barut ihtiyacı azdır. Kundak üzerinde kullanılabilen havanlar, 75 dereceye kadar eğik atış yapabilmektedir.¹⁶⁵² Bir diğer mahzendeki top türü prangıdır. Prangı topları genelde tunçtan yapılır. Bunun dışında demirden ve bakırdan yapılanı da vardır. Belgrad

¹⁶⁴¹ BOA. TT, 187, s. 255 Beyza (fındık) bacaluşka toplarının attığı mühimmattır.

¹⁶⁴² BOA. MD, 27, h:139.

¹⁶⁴³ Salim Aydın, *Tophane-i Âmire*, s. 361.

¹⁶⁴⁴ Salim Aydın, *Tophane-i Âmire*, aynı yer.

¹⁶⁴⁵ Demir toplarla ilgili Bkz. Salim Aydın, *Tophane-i Âmire*, s. 318-323.

¹⁶⁴⁶ BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶⁴⁷ Salim Aydın, *Tophane-i Âmire*, s. 374.

¹⁶⁴⁸ BOA. MD, 14, h:83.

¹⁶⁴⁹ Belgrad ve Semendire'de dökülen toplara ve darbzenlere yuvarlak temin edilmesi hususunda Bkz. BOA. MD, 2, h:787 (zeyl defteri).

¹⁶⁵⁰ BOA. MD, 12, h:1192.

¹⁶⁵¹ “*Top-ı büzürg Hevâî 2 adet*” Bkz. BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶⁵² Salim Aydın, *Tophane-i Âmire*, s. 404-405.

mahzeninde 10 adet demirden yapılma prangı vardır.¹⁶⁵³ Prangılar küçük çaplı silahlardır. Attıkları fındıklar 153 gramdır.¹⁶⁵⁴ Belgrad mahzeninde 1536 senesinde 30 adet prangihâ-i üstür kâfirî, 80 adet prangihâ-i mâa enik, 10 adet prangihâ-i âhen, 10 adet prangihâ-i eski, 20 adet prangihâ-i ahen ...? bulunmaktadır.¹⁶⁵⁵

Şakaloz (Çakaloz) topları prangı toplarından küçük, tüfeğe yakın toplardır. Boyutları tüfeğe yakın olduğu için çoğu zaman şakaloz tüfeği olarak zikredilmiştir. Çakıl taşı atması sebebiyle mühimmât mevzuunda önemli bir kolaylığa sahip olduğundan kalelerde tercih edilen bir silahtır.¹⁶⁵⁶ 1536 senesinde Belgrad mahzeninde şakaloz mamül 70 adet, şakaloz köhne kâfirî 160 adet bulunmaktadır.¹⁶⁵⁷ Mahzendeki top türlerinden bir diğeri kumbaradır. İçi boş demir veya tunçtan yapılmış güllerin içine bomba veya benzeri tahrip maddesi konularak yapılan eski bir toptur. El ile atılanına el humbarası¹⁶⁵⁸ (kumbarası) havan ile atılanına havan kumbarası denir.¹⁶⁵⁹ Belgrad mahzeninde el ile atılan humbara 700 adetti. Diğeri ise 900 adettir. Defa-i kumbara-i pîr ise 500 adettir.¹⁶⁶⁰

Topların dışında Belgrad mahzeninde farklı cinslerden tüfekler, ok, yay ve kabı, kazma ve çekiç çeşitleri, kükürt, çivi, küskü, testere gibi alet ve edavât bulunmaktadır. Silahlar dışındaki aletler savaş esnasında veya öncesinde yol yapımı, köprü yapımı gibi işlerde kullanıldığı gibi aynı zamanda bozulan veya tamire muhtaç silah araç ve gereçlerinin tamirinde kullanılabiliyordu. (Çizelge 6.11. ve 6.11.)

1688 senesinde Belgrad'a Avusturya saldırısına karşı irsal olunan 827 numaralı 1688 tarihli mühimmât listelerini içeren tahrir defteri bulunmaktadır. Bu deftere göre Belgrad'a tophaneden 20 kıt'a şahî topu, 5 kıt'a büyük humbara havanı, 5 kıt'a küçük humbara havanı, 100 adet büyük top keçesi, 200 adet şahî top keçesi irsal olunmuştur.¹⁶⁶¹ Ayrıca şahî topları için 200 adet kama gönderilmiştir.¹⁶⁶²

Topların dışında çok farklı silah ve savaş malzemesinin gönderildiği görülmektedir. 3500 adet tüfek, 3000 (cinsi belirtilmemiş) silah gönderilmiştir.¹⁶⁶³ Topların barutu için 30.000

¹⁶⁵³ BOA. TT, 187, s. 255 "Prangı Ahen 10 adet".

¹⁶⁵⁴ Salim Aydüz, *Tophane-i Âmire*, s. 394-395.

¹⁶⁵⁵ BOA. TT, 187, s. 255

¹⁶⁵⁶ Salim Aydüz, *Tophane-i Âmire*, s. 400-401.

¹⁶⁵⁷ BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶⁵⁸ Kumbara-i dest.

¹⁶⁵⁹ Salim Aydüz, *Tophane-i Âmire*, s. 408-409.

¹⁶⁶⁰ BOA. TT, 187, s. 255.

¹⁶⁶¹ BOA. TT, 827, s. 1a.

¹⁶⁶² BOA. TT, 827, s. 1b.

¹⁶⁶³ BOA. TT, 827, s. 2a.

kantar barut¹⁶⁶⁴ 5 kıt'a kolomborna topu¹⁶⁶⁵ 50 kantar tüfekler için barut¹⁶⁶⁶ siyah barut 400¹⁶⁶⁷ kantar gönderilmiştir. Farklı olarak 15 deste top iğnesi, 30 top yelken bezi, 30 adet el keseri, 30 adet testere, 30 adet el burgusu, 15 adet kebîr burgu, 15 adet kazma baltası, 5 adet çatal maymuncuk, 1 adet demirci ocağı gönderilen malzemelerden bir kısmıdır.¹⁶⁶⁸ (Çizelge 6.12.)

Bunların dışında askerin iâşesi için de malzeme geldiği defterde gösterilmektedir. Tırhala'dan 20.099 kile şair hinta 6.770 kile gelmiştir.¹⁶⁶⁹ Eğriboz Livas'ından 46.334 kile şair, 7.317 kile ot gelmiştir.¹⁶⁷⁰ Selanik'ten 57.950 kile şair, 16.402 kile hinta gelmiştir.¹⁶⁷¹ Toplamda 218.883 kile şair gelmiştir. Ayrıca 34.172 kile hinta, 7317 kile ot gelmiştir.¹⁶⁷² Çorbalık pirinç ve mercimek gelmiş fakat miktar yazılmamıştır. Bunlar 1.248.820 akçe ödenmiştir.¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁴ BOA. TT, 827, s. 2a.

¹⁶⁶⁵ BOA. TT, 827, s. 2b.

¹⁶⁶⁶ BOA. TT, 827, s. 3a.

¹⁶⁶⁷ BOA. TT, 827, s. 5a.

¹⁶⁶⁸ BOA. TT, 827, s. 3b.

¹⁶⁶⁹ BOA. TT, 827, s. 13a.

¹⁶⁷⁰ BOA. TT, 827, s. aynı yer.

¹⁶⁷¹ BOA. TT, 827, s. aynı yer.

¹⁶⁷² BOA. TT, 827, s. aynı yer.

¹⁶⁷³ BOA. TT, 827, s. 9a.

Çizelge 6.11
1536 Tarihinde Belgrad Mahzenindeki
Harb Aletleri

Ürün Türü ve Adedi	Ürün Türü ve Adedi
Top-ı Şayka 6 adet	Top Otu (diğer) 300 kese
Top-ı Ser 15 adet	Fitil Otu 77 adet (kese)
Top-ı Badluşka-i Kâvi/Kâfirî 2 adet	Güherçile 26 sandık (yeni 6)
Top-ı Ser-i Kâfirî an hadidî (demir) 3 adet	Kükürt 3 sandık
Top-ı Büzürk Hevâyi 2 adet	Revgan-ı Çerağ 1 sandık
Darbzenhâ-i Büzürk 12 adet	Tüfenkha-i Macari 60 adet
Darbzenhâ-i Kebiri 3 adet	Tüfenk-i Köhne 80 adet
Darbzenhâ-i Küçük 60 adet	Vezne-i Tüfenk 93 adet
Top-ı Kebir 2 adet	Fındık-ı Tüfenk 237 sandukha-i adet (beher sandık fi 4.500)
Prangiha-yı Üştür (deve prangası) Kâfirî 30 adet	Burgu 237 adet
Prangiha-yı maa enik 80 adet	Eğre Demiri 67 adet
Prangi-i ahen 10 adet	Çekiç 92 adet
Şakaloz mamül 70 adet	Çekiç köhne-i amed 148 adet
Prangi-i Eski 10 adet	Varya/Varta? 98 adet
Prangi-i ahen (...) 20 adet	Testere 10.000 adet
Şakaloz Köhne Kâfirî 160 adet	Peykânha-i Tîr 15.000 adet (okun ucundaki demir)
Beyzâhâ-i Badluşka-i Kebir ve Sagir 130 adet	Def'a peykân 5.500 adet
Beyzâhâ-i Darbzen Büzürk ve Küçük 40000 adet	Kağıt 545 deste
Def'a-i Kundak-ı Darbzen 3050 adet	Külünkha-i Ferhâdî 1.161 adet
Kumbara-i pîr 900 adet	Tîr-ha (tir: ok) cedid 601 adet atik 33 adet
Kumbara-i dest 700 adet	Keman (yay) cedid 146 adet atik 14 adet
Def'a-i Kumbara-i pîr 500 adet	Küskü 380 adet
Şem'-i Hevâ 182 adet	Çivi ahen 33 adet
Rişte-i (...) 8 vukiyye	Kürek 298 adet
Testere-i Tomruk 55? Adet	Kazma 345 adet
(...) Oluklu 894 adet	Çelik 3 kantar 8 vukkiye
Sandık (...) 112 adet	Tîr-i sadak 40 adet
Top Otu 1975 adet (kese)	
(Ferhat Paşa) Kuduz Otu 760 kese	
Kaya Otu 465 adet (kese)	

Çizelge 6.12
1688 Tarihinde Belgrad İrsal Olunan
Malzemelerden Bazıları

Tüfenk Barutu 500 Kantar	Frengi Sicim Adet 400
Mızrak Adet 8000	Balta-i Macarî Adet 200
Musluk Adet 60	Arka Kırbaşı Adet 500
Çuvaldız Adet 2000	Kalay Kantar 22
Şahi Top Kıt'a 20	Tutkal Kıyye 50
Kebir Humbara Havanı Kıt'a 5	Sagır Humbara Havanı Kıt'a 5
Kebir Top Keçesi Adet 100	Şahi Top Keçesi Adet 200
Top Veznesi Adet 200	Burgu ve Zıpkın Adet 400
Ahen Saçma Kantar 20	Top Sırığı Adet 200
Demir Ocağı Adet 7	Top Saçması ve Enik Adet 30
Şahi Top Kaması Adet 200	Tüfek Adet 3500
Keçe-i Beyaz Adet 1000	El Keseri Adet 200
İki Yüzlü Balta Adet 50	Kırba-i Yeniçeri Adet 3000
Zift Kıyye 1320	Ağaç Kürek 25000
Bakır Güğüm Adet 30	El Humbarası 70000
Top-ı Kolomborna Kıt'a 5	Ok Adet 14000
Keman Adet 160	Urgan-ı Mütenevvia 300
Top İğnesi Deste 15	Yelken Bezi Top 30
Top Burgusu Adet 50	Kebir Burgu Adet 15
Matkap Adet 40	Yular Adet 500
Kundak Tahtası Adet 50	Güherçile Kantar 150
Kükürd Kantar 1	Siyah Barut Kantar 400
Katran Kıyye 440	Çam Sakızı Kıyye 24
Zincirli Asma Meşale Adet 10	Dökme Meşale Adet 10
Döşeme Tahtası Adet 200	Kundak Tahtası Adet 150
Gülle-i Mütenevvia 20000	Külünk-i Ferhadî Adet 30
Tabanca-i Tüfek Adet 340	Kiriş Deste 4
Ahen-i Ham Kıyye 200	Kabza-i Kazma 100
Yuvarlak Adet 14700	Fitil Kantar 20
Tüfek Barutu Kantar 50	Demir Gülle Adet 3000

SONUÇ

Türk kroniklerinde “*Macar memleketlerinin kilidi*” olarak gösterilen Belgrad, 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Belgrad Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Rumeli Eyaletine bağlı Semendire Sancağı’na bağlanmıştır. Budin’in Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra Semendire Sancağı Budin Eyaleti’ne bağlanmıştır. Budin’in Osmanlı hakimiyetinden çıkması üzerine Semendire Sancağı 1700-1707 yılları arasında müstakil kaydedilmiştir. 1707’den sonra ise Temeşvar Eyaleti’ne bağlanmıştır. Belgrad Semendire Sancağı’na bağlı bir kaza olarak teşkilatlanmıştır. Kazanın başında kadı vardır. Belgrad kadısı “mevleviyet” payeli kadılardan seçilmektedir.

Belgrad, Osmanlı orduları için ileri harekât üssüdür. Kayıtlarda “Dâru’l- cihâd” şeklinde geçer. Bir başka kayıta ise “Daru’l- Guzât” yani “Gaziler memleketi” şeklinde kaydedilmiştir. Batı yönündeki seferlerde üs konumundadır. Bu zaviyeden bakıldığında Osmanlı için Belgrad Balkan topraklarındaki en önemli fetihlerden birisidir. Osmanlı’nın zayıf düştüğü zamanlarda çok önem arzeden savunma derinliğinin de en kritik noktasıdır. Osmanlı orduları için muhkem bir kaleye sahiptir. Çok sayıda Osmanlı askerinin barınabileceği kışlalara sahiptir. Osmanlı donanması için güvenli bir limandır. Gemilerin her türlü sorunlarını çözebileceği bir tersanesi vardır. Belgrad aynı zamanda lojistik üssüdür. Osmanlı ordularının ihtiyacı olan silah, cephane ve erzakların muhafaza edilebileceği büyük ve güvenli, anbar ve mahzenlere sahiptir. Batı istikametindeki seferlerde Belgrad’dan kara ve deniz yolu ile cephelere silah ve erzak sevkiyatı yapılmaktadır.

Belgrad şehrinde Müslüman- Türk nüfusu gayr-i müslim nüfusunu 1561’den sonra geçmiştir. 1536 tarihli tahrirde Müslüman- Türk nüfusu şehir nüfusunun %40’ını oluştururken, 1561’de bu oran %77’ye çıkmıştır. 1585 tarihli tahrirde Müslüman- Türk nüfusu şehir nüfusunun %64’ünü oluşturmaktadır. Köylerde ise gayr-i müslim nüfus tüm tahrir kayıtlarında Müslüman- Türk nüfusundan fazladır. Köylerde bazı köyler nüfus olarak karışıktır. Müslüman- Türk nüfusu ile gayr-i müslim nüfus beraber yaşamaktadır. Karışık köy sayısı 16. yüzyılın sonlarına doğru daha da artmıştır. Karışık köy sayısının artmasında gayr-i Müslimlerden ihtida edenlerin olduğu bir gerekçektir. Özellikle karışık köylerde bazı isimlerin baba isimleri kısmında “veled-i Abdullah” olarak yazılması bu düşüncüyü daha da güçlendirmektedir. Köylerde “hâli” köy sayısı yüzyılın sonlarına doğru artmıştır. Ayrıca başta buğday olmak üzere hububat üretimi de azalmıştır. Kayıtlarda hâli yazılan bazı köyler civar köylere ekinlik olarak verilmiştir. Bu köylerin boşalmasında ve

üretimin azalmasında Avusturya savaşlarından kaçan asker kaçaklarının köyleri basması, köylerde can ve mal güvenliğini tehdit etmesi ayrıca eşkıyalık olaylarının artması etkili olmuştur. Tımar sahiplerinin savaşlarda hayatlarını kaybetmesi, boş kalan tımarların usulüne uygun dağıtılmaması da bir diğer sebeptir. Yine 1579'da Belgrad'da meydana gelen salgın nüfusun ve üretimin azalmasına sebep olmuştur. Özellikle Budin'in fethine kadar Belgrad'ın ileri harekât üssü vazifesi görmesi ve bölgenin fetih bölgesi olmasından dolayı sınırların sık sık değişmesi üretimi olumsuz etkilemiştir.

16. yüzyılda Osmanlı ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Belgrad'da da durum farklı değildir. Ekonominin temel dinamikleri tarım ve hayvancılıktır. Tarım üretiminde en büyük pay hububattır. Yüzyılın sonlarına doğru özellikle buğday ve arpa üretimi azalmıştır. Bağcılık ve şıra üretimi Belgrad'da yaygındır. Hristiyan halk arasında şarap tüketiminin fazla olması bağcılığın yaygın olmasında etkili olmuştur. 1561 tarihli tahrirde 225.280 kg olan şıra üretimi 1585 tarihli tahrir kayıtlarında 332.288 kg'a çıkmıştır. Özellikle kale varoşunda bağcılık üretiminin yapıldığı tahrir kayıtlarında mevcuttur. Bağcılık dışında hububat üretimi de yapılmaktadır. Hububat üretimi köylerde azalma gösterirken şehir merkezinde artmıştır. 1561 tarihli tahrirde 206.440 kg olan buğday üretimi 1585 tarihli tahrir defterinde 425.984 kg'a çıkmıştır.

Belgrad'da hayvancılıkta bir diğer ekonomik faaliyettir. En fazla hınzır yetiştiriciliği yapılmaktadır. Halkın büyük çoğunluğunun Hristiyan olması bunda etkilidir. Hınzır yetiştiriciliği ile ilgili olarak "*bia'at-ı hınzır ve bid'at-ı maa pojik*" adları altında vergi toplanılmıştır. Koyun yetiştiriciliği ile ilgili olarak alınan "*adet-i ağnam*" vergisi sadece Kanuni dönemine ait 437 numaralı defterde kaydedilmiştir. Araştırılan diğer tahrir defterlerinde bu vergi türü bulunmamaktadır. Arıcılık Belgrad'da yaygın olarak yapılmaktadır. Arıcılıktan "*öşr-i kovan*" veya "*öşr-i küvvâre*" adında vergiler alınmıştır. Tuna ve Sava nehirleri kıyısında olmasından dolayı Belgrad'da balıkçıkta yapılmıştır. Tuna ve Sava'daki dalyanlarda tutulan balıklar şehirdeki balık pazarında satılmaktadır. Bir kısmı ise civar yerlere gönderilmektedir. Belgrad limanına satılmak üzere gelen balıktan veya avlanan balıklardan vergi alındığı da kayıtlarda mevcuttur.

Şehir merkezinde sınıî ve ticarî faaliyetler de yürütülmektedir. Şehir merkezinde çok farklı meslek gruplarının faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. (Liste 5.14.) Belgrad'da deri işlemeciliği önemli sanayi koludur. Dericilerin oturduğu "*Debbâğın*" adında Belgrad'da bir mahalle bulunmaktadır. Diğer sanayi kolları boyahane ve şem'hanedir. Ayrıca Belgrad

iskeleside şehir için önemli bir gelir kaynağıdır. Burada bir gümrük bulunmaktadır. Limana gelen veya giden mallardan gümrük alınmaktadır.

Belgrad Kazası mîrî arazi rejiminin uygulandığı bir yerdir. Mîrî arazi has, zeâmet ve tımar şeklinde pay edilmiştir. Fakat dirliğin büyük bir kısmı tımar olarak tasarruf edilmiştir. Buradaki tımarların çoğunlukla askerî sınıflara tasarruf ettirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Askerî sınıf içerisinde de kale muhafızları başı çekmektedir. (Liste 5.12.) Tımar dağıtımında genelde “hisseli” tımar tevcihlerinde bulunulduğu tespit edilmiştir. Bunun da temel nedeni askerî sınıfa maaş karşılığı verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Askerî sınıflara maaşı kadar tımar verilmektedir.

Belgrad şehri aynı zamanda kültür şehridir. Şehirde çok sayıda câmi vakıflar yoluyla halka hizmet vermektedir. Diğer Osmanlı şehirlerinde de uygulanan “vakıf- imaret sistemi” Belgrad’ın zamanla bir Türk- İslam şehri haline gelmesinde etkili olmuştur. Şehirde faaliyet gösteren vakıflar şehrin gelişmesine de önemli katkı sunmuşlardır. Sosyal yaşantı olarak Belgrad şehri hareketlidir. Şehrin ticarî yollar üzerinde bulunması, Orta Avrupa’ya açılan bir kapı olması bunda etkilidir. Şehirde faaliyet gösteren kervansaraylar, hanlar ve çarşılar da bunun bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mufassal Tahrir Defterleri

978, 187, 316, 517, 437, 144

İcmal Tahrir Defterleri

135, 506

Tımar Tevcihat Defterleri

330, 1042, 429

Mühimmât Defteri

827

Mühimme Defterleri

1, 2, 3, 5, 6, 7, 10, 12, 14, 16, 23, 24, 26, 27, 36, 39, 42, 43, 47, 55, 57, 60, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 82, 83, 85, 93, 94, 100, 103, 105, 106, 110

Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi

1551, 1564

Kamil Kepeci Tasnifi

4741, 4895, 4756, 5657

Maliyeden Müdevver Defterleri

5, 2732, 2545, 55, 2731, 2564, 9479, 2758

İbn'ül Emin Tasnifi

Evkâf: 14/1701, 18/2181, Bahriye: 586

Cevdet Tasnifi

Evkâf: 132/6592, 585/29529, 188/9353, 62/3083, 205/10240, 652/32884, 214/10717, 656/33075, 248/12367, 661/33344, 447/22650

Askeriye: 798/33812

Maliye: 174/86836, 177/8849

Ali Emirî Tasnifi

SSLM.II, 1/3

Başmuhasebe Defterleri

Tophane: 18667

Tapu Arşivi Dairesi Başkanlığı (Kuyûd-ı Kadîme Arşivi)

Mufassal Tahrir Defterleri

184, 18

İcmal Tahrir Defterleri

240

Tımar Tevcihat Defteri

418 (Derdest)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

25/730, 13/731, 125/735, 61/742, 89/737, 77/736-3, 12/732

Serbian State Archive

NBS- GR 0602, NBS GR 0621, NBS GR 0798, NBS Kr I- 45, NBS Kr I-46, NBS Kr I-52

Kaynak Eserler

Ammianus M. (1894). *The Roman history of Ammianus Marcellinus, during the reigns of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian, and Valens.* (translated by C. D. Yonge) London

Ammianus M. (1935). *The Survivin Books of The History of Ammianus Marcellinus Book XIV, Caonstantius and Gallus.* (translated by John C. Rolfe), Volume 1, London

Ârifi. *Süleymannâme* . TSMA. Hazine Odası. Numara 1517

Aşıkpaşazâde. (1332). *Tevarih-i Âl-i Osman*. Matbaa-i Âmire. İstanbul

Ayn-ı Ali Efendi. (1979). *Kavanin-i Osman Der Hülâsa-i Mezamin-i Defter-i Divan.* Hazırlayan: M. Tayyib Gökbilgin. İstanbul.

Bertrandon de la Broquiere. (2000). *Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati.* Çev. İlhan Arda. Eren Yayıncılık. İstanbul.

Bostan Mehmed Çelebi. *Tarih-i Sultan Süleyman*. 03 Gedik 18350

- Bronson D.H. (1882). *Procopius of Caesarea, History of the Wars: Book III, The Vandalic War*. (translated by Dewing Henry Bronson). Newyork.
- Cassius Dio Cocceianus. (1914). *Dio's Roman History*. (translated by Earnest Cary). London.
- Celalzâde Salih Çelebi. (2001). *Süleymannâme*. Haz. Seyid Ali Topal. Ankara.
- Dukas. (1956). *Bizans Tarihi*. Çev. VL. Mirmiroğlu. İstanbul Matbaası. İstanbul.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî. (2001). *Seyahatname*. C.5. Hazırlayan: Yücel Dağlı, S. Ali Kahraman, İbrahim Sezgin. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Feridun Bey. (1274). *Münşeatü's-Selâtin*. C.1-2. İstanbul.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (2009). *Künh'ül-Ahbâr, 4. Rûkn: Osmanlı Tarihi*. Ankara:TTK
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Künh'ül-Ahbâr*. TTK Kütüphanesi. nr.Y/546.
- Hadidî. (1981). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz: Necdet Öztürk. İstanbul
- Hoca Sadeddin Efendi. (1979). *Tâcü't-Tevârih*. C.1. Haz: İsmet Parmaksızoglu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn-i Kemal. (1957). *Tevârih-i Al-i Osman*. VII. Defter. Haz. Şerafettin Turan. Ankara
- İbrahim Peçevî. (1968). *Peçevî Tarihi*. Haz.Murat Uraz. İstanbul:Neşriyat Yurdu.
- Jordanes. (1915). *The Gothic History of Jordanes*. (in English Version with an Introduction ant a Commentary by Charles Christopher Mierov). London.
- Kemal Paşa-zâde. (1996). *Tevârih-i Âl-i Osman*. X. Defter. Haz. Şefaettin Severcan. Ankara: TTK.
- Kostenecki, K. (2008). *Stefan Lazareviç*. Çev. Hüseyin Mevsim. İstanbul.
- Lütfî Paşa. (2001). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz.Kayhan Atik. Ankara.
- Matrâkçı Nasuh. *Matla'-ı Dâsitân-ı Sultân Süleymân Hân (Süleymannâme)*. TSMA. Revan Nüshası Sıra No.1286
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. (2008). *Cihannümâ*. Haz. Necdet Öztürk.İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- MTM. (1331). *Osmanlı Kanunnameleri*. I. İstanbul.
- Mustafa b. Mehmet (Bostan Çelebi). *Süleymanname*. TSMA. Revan Nüshası. nr.1283

Nâima. (1280). *Nâima Tarihi*. İstanbul.

Oruç Bey. (2008). *Oruç Bey Tarihi*. Haz.Necdet Öztürk. İstanbul:Çamlıca Yayınları.

Özcan, A. (Haz.). (2007). *Kanunname-i Ali Osman*. İstanbul.

Pausanias. (1886). *Pausanias' Description of Greece*. (translation into English with notes and index by Arthur Richard Shilleto). London.

Sami, Ş. (1316). *Kamusu'l-Alam*. C.II İstanbul.

Strabon. (1856-1857). *Geography of Strabon*. Volume.I-II-III. (translated by H. C. Hamilton). London.

Tabib Ramazan. *Er-Risale El-Fethiyye Es-Süleymaniyye*. TSMA. Revan Nüshası. Sıra:6189. Numara:1279.

Tursun Bey. (1974). *Tarih-i Ebu'l-Feth*. Haz.Mertol Tulum. İstanbul:Fetih Cemiyeti Yayınları.

Tetkik Eserler

Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akdağ, M. (1975). *Halkın Dirlik ve Düzenlik Kavgası- Celâli İsyanları*. Ankara.

Akdağ, M. (1997). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*. C.II. İstanbul.

Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*. C.4,5,7. İstanbul

Alkan, M. (2004). Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi. Gazi Üniversitesi. Ankara (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Aydüz, S. (2006). *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*. Ankara: TTK.

Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I. Kanunlar*. İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (2000). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İkinci Baskı. İstanbul:BOA Yayınları.

Batricevic, A. (2007). *Legal Transplants ant The Code of Serbian Tsar Stephan Dushan*, Belgrade:A Comparative Study.

Black, J. (2009). *Savaş ve Dünya, Askeri Güç ve Kıtaların Kaderi*. Ankara.

Bostan, İ. (2003). *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara:TTK.

Cezar, M. (1965). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul.

- Chapman, J. (1981). *The Vinča culture of south-east Europe: Studies in chronology, economy and society*. Volume:2. BAR International Series. Oxford.
- Chapman, J. (2000). *Fragmentation in Archaeology: People, Places, and Broken Objects*. London.
- Clot, A. (2005). *Muhteşem Süleyman Osmanlı'nın Altın Çağı*. Çev.Turan Ilgaz. İstanbul:Epsilon Yayınları
- Corovic, V. (2004). *Istorijska Srba*. Niš, Zograf.
- Çelik, Ş. (1994). *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C.II. İstanbul:Türkiye Yayınevi.
- Demir, Ö. , Acar, M. (1993). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul.
- Dirimtekin, F. (1956). *Belgrad'ın İki Muhasarası*. İstanbul:İstanbul Matbaası.
- Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*, İstanbul:Eren Yayıncılık.
- Downey, F. (1936). *Muhteşem Süleyman*. Çev.Ali Kemali. İstanbul.
- Emecen, F. M. (2010). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul:Yitik Hazine Yayınları.
- Emecen, F. M. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara:TTK.
- Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*. Ankara:TTK.
- Ergenç, Ö. (1973). *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo- Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Ergenç, Ö. (1995). *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara:Ankara Enstitüsü Vakfı.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul:Ötüken Yayınları.
- Gibbon, E. (1906). *The History of Decline & Fall of the Roman Empire*. Volume: 4, Toronto.

- Goodwin, G. (2011). *Yeniçeriler*. Çev.Derin Türkömer. 5. Baskı. Doğan Kitap
- Gökbilgin, M. T. (1942). *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*. İstanbul.
- Güneş, A. (1994). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Ankara:TTK.
- Halaçoğlu, Y. (1997). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (1998). *XIV ve XVI yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı*. Ankara:TTK.
- Hammer, J. V. (1993). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C.II. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Harkavy, R. E. (1982). *Great Power Competition For Overseas Bases: The Geopolitics of Access Diplomacy*. New York.
- Heywood, C. (1999). *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*. Ed: Elizabeth A. Zachariadou. İstanbul.
- Howard, D. (1987). *The Ottoman "Timar" System and its Transformation (1563-1656)*. PhD Thesis, USA:Indiana University.
- İnalcık, H. (1987). *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikâlar, I*. Ankara.
- İnalcık, H. (1954). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid*. Ankara.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. C.1. İstanbul:Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (1978). *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*. London.
- İnalcık, H. Donald Q. (1994). *An Economic and Social History Of The Ottoman Empire (1300-1914)*. Cambridge.
- İrecek, K. Y. (1990). *Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu*. Çev: A.K.Balkanlı. Ankara:Kültür Bakanlığı,
- Jirecek, C. J. (1877). *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinapol*. Prag.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C.I. Çev: Nilüfer Epçeli. İstanbul:Yeditepe Yayınları, 2005.

- Jorga, N. (2008). *Yenilmez Türk*. Çev: Nilüfer Epçeli. İstanbul.
- K. K. Kriegsarschive. (1884). *Topographisch-Histroische Archiven, Die Donau von Turn-Severin bis Semlin-Belgrad*. Wien.
- Kanitz, F. (1914). *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk, von der Römerzeit bis zur Gegenwart, Dritter Band, Staat und Gesellschaft*. Leipzig
- Kanitz, F. (1904). *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk, von der Römerzeit bis zur Gegenwart, Erster Band, Land und Bevölkerung*. Leipzig.
- Kankal, A. (1993). *16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Karagöz, H. (2008). *1737-1739 Osmanlı- Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta.
- Kılıç, L. A. (2012). *Tarihî Süreç İçerisinde Tımar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Kılıç, O. (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihatı*. Elazığ.
- Kılıç, O. (1999). *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, Ankara: Tamga Yayıncılık.
- Killer, W. (2008). *The Balkan States*. Harvard University.
- Klein, M. (2004). *Geschichtsdenken und Ständekritik in Apokalyptischer Perspektive*. Hamm.
- Kunt, M. (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Matbaası.
- Kurt, Y. (1992). *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Lachowski, Z. (2007). *Foreign Military Bases in Eurasia*. SIPRI Policy Paper No. 18, Bromma.
- Lamartine, A. (2011). *Kanunî Çağının Ruhu*. Çev: Serhat Bayram. İstanbul.
- Mantran, R. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C.I. Çev: Server Tanilli. İstanbul.
- Mirkovic, M. (2007). *Moesia Superior: Eine Provinz an der mittleren Donau*. Mainz.
- Oğuz, M. (1999). *Hüccetlerin Diplomatik Yönden Tahlili (XVII. Yüzyıl)*. İstanbul.

- Oman, C. W. C. (1885). *The Art of War in the Mittle Ages*. London.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*. İstanbul.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*. İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayınları.
- Öz, M. (1999). *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara:TTK.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Ankara (1785/1840)*. Ankara.
- Özgüven, B. (2001). *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*. İstanbul:Ege Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C.I-II. MEB.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. Türkiye İş Bankası.
- Pastor, L. F. (1925). *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance und der Glaubenspaltung*. Volume: V. Freiburg/Brsg.
- Predrag, J. (2001). *100 najznamenitijih Srba*. Beograd.
- Recepoğlu, A. S. (2004). *Belgrat Camileri*. Prizren/Kosova:Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları.
- Sencer, M. (1982). *Osmanlı Toplum Yapısı*. İstanbul.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügatı*. Enderun Yayınevi.
- Soloviev, A. (1960). *Zakonik Cara Stefana Dušana 1349 i 1354*. Beograd
- Stavriaonos, L. S. (2000). *The Balkans since 1453*. London.
- Stein, M. L. (2007). *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*. Çev: G. Çağalı Güven. İstanbul:Türkiye İş Bankası.
- Strayer, J. R. (1983). *Dictionary of Middle Ages*. New York.
- Tezel, H. (1973). *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*. İstanbul
- Toprak, F. A. (2007). *Arifi'nin "Süleymanname"sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler*. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Kapıkulu Ocakları*. C.I-II. Ankara:TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara:TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara:TTK.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Tarihi*. C.I. Ankara:TTK.
- Ünal, M. A. (1998). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta.
- Ünal, M. A. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*. Ankara:TTK.
- Vasic, M. (1967). *Martolosi u Jugoslovenskim Zemljama Pod Turskom Vladivinom*. Sarajevo.
- Williams, S., Friell, J. G. P. (1999). *The Rome that did not fall: the survival of the East in the fifth century*. Taylor & Francis Group.
- Yerasimos, S. (1991). *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV. – XVI. Siècles)*. Ankara.
- Yurdaydın, H. G. (1961). *Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri*. Ankara:TTK.
- Yusuf, G. (1993). *Kanunî Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri*. X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım. Ankara: TTK.
- Yücel, Y., Ali S. (1991). *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı- Fatih-Yavuz-Kanunî*. Ankara:TTK.
- Yüzbaşıoğlu, M., Çoşkun A., ve Özkılınç, A. (2009). *MAD 506 Numaralı Semendire Livası İcmal Tahrir Defteri (937/1530)*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C.I. Çev: Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Makale Eserler

- Acun, F. (2002). Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulanması. *Türkler*. 9, 899-908
- Acun, F. (2000). Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 1, 319-332
- Afyoncu, E. (1994). Defterhâne. *TDVİA*. 9, 100-104
- Agoston, G. (2012). Çevre ve Sınır Tarihi Çalışmalarının Buluştuğu Yer: Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Nehirler, Bataklıklar ve Kaleler. *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*. Çev:M.Fatih Çalışır. 97-131

- Akdağ, M. (1955). Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar. *AÜDTCFD*, 13 (1-2), 27-51
- Akman, M. (1996). Kilise ve Havraların İslam- Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri. *İlam Araştırma Dergisi*. C.1 Sayı.2, 133-144
- Alkan, M. (2006). Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu. *I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı*. 9-15 Nisan. 87- 95.
- Anhegger, R. (1942). Martoloslar Hakkında. *Türkiyât Mecmuâsı*. 7, 282-320
- Artun, E. (1993). Tekirdağ Adetlerinde Bocuk Gecesi ve Sedenka. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Şükrü Elçin Armağanı, 29 (1-2), 34-51
- Aslantaş, S. (2011). Belgrad-ı Dâr'ul-Cihâd. *Türkiyat Araştırmaları*. 15, 13-37
- Atsız, N. (1974). Kapan. *Türk Ansiklopedisi. Milli Eğitim Basımevi*. 21, 224-225
- Aydın, H. Veli. (2001). Tımar Sisteminin Kaldırılması Süreci ve Bazı Değerlendirmeler. *OTAM*. 12, 65-104
- Aynural, S. (2001). Kapan. *TDVİA*. 24, 338-339
- Bang, M. (1911). Expansion of the Teutons. Ed: J. B. Bury. *The Cambridge Medieval History. The Christian Roman Empire and the Foundation of the Teutonic Kingdoms*. 1, 183-217
- Barkan, Ö. L. (1940-1941). Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (II). *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*. II/2, 214-247
- Barkan, Ö. L. (1980). Türkiye’de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları. *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*. 281-290
- Barkan, Ö. L. (1952). Kanunname. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 6, 185-197
- Barkan, Ö. L. (1980). Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü. *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*. 33-48
- Barkan, Ö. L. (1964). Öşür. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 9, 485-488
- Barkan, Ö. L. (1940-1941). Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. II/1, 20-59. II/2, 214-247.
- Barkan, Ö. L. (1993). Tımar. *MEB İslam Ansiklopedisi*. XII/I, 286-331

- Barkan, Ö. L. (1963). Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. XXIII/1-2, 239- 296.
- Batmaz, E. Ş. (1996). Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış. *OTAM*. 7, 3-9.
- Baykara, T. (1997). Selçuklular Devri'nde İğdişlik Kurumu. *Belleten*. LX/229, 681-693
- Baysun, M. C. (1989). Budin. *TDVİA*. 2, 748-760
- Baysun, M. C. (1979). Belgrad. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 5. Baskı. 2, 475-485
- Beşirli, M. (1999). 385 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi. *OTAM*. 10, 4-25.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler. *AÜDTCFD*. V/5, 483-511
- Çakar, E. (2002). Kanunî Sultan Süleyman Kanunnamesi'ne Göre 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(1), 261-282
- Çoban, E. Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine. *OTAM*. 17, 125-140
- David, G. (1992). Budin. *TDVİA*. 6, 347-348
- Dingeç, E. (2009). *XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. 20, 33-46
- Djurdjev, D. (1986). Belgrade. *Encyclopedia of Islam*. V.I, 1163-1165.
- Ekim, Ü. (2008). Osmanlı Ordusunda Moral Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği. *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 10, 167-178.
- Ekinci, E. B. (2005). Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 3(5), 417-439
- Emecen, F. (1992). Baştina. *TDVİA*. 5, 135-136
- Ercan, Y. (1984). Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayr-i Müslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu. *Belleten*. XLVII, 1127-1130

- Ercan, Y. (1983). Osmanlı Askerî Kuruluşlarında Voynuk Örgütü. *I. Askerî Tarih Semineri Bildiriler II*. 109-125
- Erdoğan, İ. (2000). Osmanlı İktisâdî Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme. *OTAM*. 11, 123-145
- Ergenç, Ö. (1980). Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizikî Yapıya Etkileri. *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*. Haz. Osman Okyar, Halil İnalçık. 103-109
- Eyice, S. (1992). Balkapanı Hanı. *TDVİA*, 5, 33-34.
- Fodor, P. (2000). Making a Living on the Frontiers: Volunteers in the Sixteenth Century Ottoman Army. *Ottomans Hungarians, and Habsburg in Central Europe*. Ed: Geza David, Pal Fodor. 229-264.
- Fotiç, A. (2001). Yahya Paşa-oğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* 54(4), 437-452
- Genç, M. (2006). Mukâta'a. *TDVİA*. 31, 129-132.
- Gökbilgin, M. T. (1955). XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alaka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri, *AÜDTCF*. XII/4, 63-77
- Gökbilgin, M. T. (1964) Nahiye. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 9, 36-44
- Gökbilgin, M. T. (1952). Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği. *İÜEF Tarih Dergisi*. II(3-4), 17-34
- Güneş, A. (2004). Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 150, 165- 184.
- Hegyi, K. (1994). The Ottoman Military Force in Hungary. *Hungarian- Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*. Ed: Geza David, Pal Fodor. 134-138
- İlter, E. (2002). Osmanlılarda İstihbarat (XV-XVI. Yüzyıllar). *Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel*. 233-254
- İnalçık, H. (1999). Timar. *Encyclopedia of Islam*. X, 502-507.
- İnalçık, H. (1967). Adaletnâmeler. *Belgeler*. II(3-4), 49-145

- İnalcık, H. (1959). Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu. *Belleten*. XXIII/92, 575- 610
- İnalcık, H. (1996). Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna. *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*. 67-108
- İnalcık, H. (1954). Ottoman Methods of Conquest. *Studia Islamica*. III, 103-129
- İncicyan, P.L., Andreasyan, H.D. (1974). Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2-3, 101-152
- İnternet: Battandier, Albert (1907). Belgrade and Smederevo. *The Catholic Encyclopedia* Volume:2. Web: <http://www.newadvent.org/cathen/02407a.htm> adresinden 4 Mart 2014'te alınmıştır
- İnternet: Günelan, R. XVI. Yüzyılda Üsküdar Mukâta'aları. *Üsküdar Sempozyumları IV*. 131138. Web: <http://www.uskudar.bel.tr/trTR/bilgi/Lists/Sunumlar/Attachments/1381/T41.pdf> adresinden 5 Mart 2014 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Bilge, S. M. (2013). Osmanlı Macaristan'ında Nehir Ulaşımı. *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller Sempozyumu*. Web: https://www.academia.edu/3754890/Osmanli_Macaristaninda_Nehir_Ulasimi adresinden 5 Mart 2014 tarihinde alınmıştır.
- İpşirli, M. (1992). Beylerbeyi. *TDVİA*. 6, 68-74
- Kaleli, H. (2002). Osmanlı Madenî Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisâdî ve İdarî Bilimler Fakültesi*. 7/2, 189-206.
- Kılıç, O. (2012-2013). Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri . *OTAM*. 31, 87-129
- Maier, C. S. (2005). An American Empire?: The Problems of Frontiers and Peace inTwenty-First Century, Politics . *The New American Empire*. xi-ix
- Murphey, R. (1999). 17. Yüzyılda Via Egnatia Boyunca Görülen Ticaret Örüntüleri. *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia*. 191-214
- Ortaylı, İ. (1968). Osmanlı Kadısı, Tarihî Temeli ve Yargı Görevi. *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 30, 117-128
- Özey, R. (2002). 19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 6, 1-36

- Özünlü, E. E. (2011). Derdest Defterlerinin Kaynak Değeri Üzerine Bir Deneme: 943 Numaralı Ayntab Derdest Defteri'nin Analizi. *Bilig*. 56, 235-248
- Pamuk, B. (2003). XV. ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı'nda Martoloslar. *OTAM*. 14, 185-216
- Peisker, T. (1913). The Expansion of the Slavs. Ed: John Bagnell Bury. *The Cambridge Mediaval History, The Rise of the Saracens ant the Foundation of the Western Empire*. II, 302-329
- Raaflaub, K. A. (2011). Persian Army and Warfare in the Mirror of Herodotus's Interpretation. Ed: Robert Rollinger, Brigitte Truschnegg, Reinhold Bichler, *Herodotus and Persian Empire*. 5-37
- Rossi, E. (1991). Martolos. *Encyclopedia of Islam*. VI, 613.
- Sahillioğlu, H. (1991). Bâd-ı Hevâ. *TDVİA*. IV, 416-418.
- Schmidt, L. Attila. Ed: John Bagnell Bury. *The Cambridge Mediaval History, The Christian Roman Empire ant The Foundation of the Teutonic Kingdoms*. I, 360-365, 471
- Şahin, İ. (2004). Mezra'a. *TDVİA*. 29, 546-548.
- Şahin, İ. (2006). Nahiye. *TDVİA*. 32, 306-308.
- Şahin, İ. (2010). Şehir. *TDVİA*. 38, 446-449.
- Taşkın, Ü. (2006). Osmanlı Devleti'nde Hayvanlardan Alınan Vergiler. *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri 30 Mart-1 Nisan 2006*. 231-240.
- Taşkın, Ü. (2013). Rûsûm-ı Örfiyye. *Tarih Okulu*. 14, 55-73
- Trombley, F. R. (2007). Operational methods of the Late Roman army in the Persian War of 572-591. *British Archaeology Reports, International Series 1717. The Late Roman Army in the Near East from Diocletian to the Arab Conquest, Oxford: Archaeopress*. 321-356
- Truhelka, C. (1931). Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları. Çev: Köprülüzade Ahmet Cemal. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*. 43-69
- Türkmen, İ. (2013). Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(28), 451-458

- Türkmen, İ. (2014). II. Murad'ın Belgrad Muharasası. *History Studies*. 6(1), 189-198
- Ünal, M. A. (1999). Osmanlı Devleti'nde Merkezî Ototrite ve Taşra Teşkilatı. *Osmanlı Ansiklopedisi*. 6, 111-122
- Vasic, M. (1978). Osmanlı İmparatorluğu'nda Martoloslar. Çev: Kemal Beydilli. *Tarih Dergisi*. 47-64
- Wilson, Peter , Eski Rejimde Savaşlar (1648-1789), Top Tüfek ve Süngü, Ed: Jeremy Black, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul 2003 (76-103)
- Yücel, Y. (1974). Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler. *Belleten*. XXVIII/152, 657-708

EKLER

EK-1. 1536 Tarihli Semendire Kanunnamesi

Kavânin-i Mer'îyye Der Livâ-i Semendire Kanun-ı İskelehâ-i Livâ-i Semendire¹⁶⁷⁴

Engürüs vilâyetinden gemi ile su yüzünden metâ' gelse ve gitse, bin akçelik davarda seksen akçe alınur; otuzı mîrî için ve ellisi sancakbeği için. Ve tuz kıt'ası gelse, her kıt'ada mîrî için bir akçe alınur. Ve yüz kıt'ada sancak beği için bir kıt'a alınur. Ve guzât getürdüğü esirden mîrî için yirmi akçe alınur. Ve berüden âzâd olub Engürüs vilâyetine destûr ile giden esirden elli akçe alınur; nısfı mîrî için ve nısf-ı âharı kapudan için. Ve emr-i Padişahî ile dâr' ül-harbe akın olsa, guzâtın atlarından ki, öte yakaya geçe, mîrî için üçer akçe alınur. Ve akından geldiklerinde berüden geçürdükleri atlardan nesne alınmayub öte yakadan getürdükleri atlardan beşer akçe ve sığırdan beşer akçe ve koyundan ve hıncırdan ikisine bir akçe alınur. Ve su yüzünden Engürüs iline boş fuçı gitse, on altı akçe alınur; on ikisi mîrî için, ikisi sancakbeği için ve ikisi dahi kapudan için. Ve Tuna'da avlanan balıktan yirmi akçelik balıkda üç akçe alınur; ikisi mîrî için ve bir akçesin sancakbeği ile kapudan tansîf ederler. Eğer illükden zahîre gelüb Tuna'dan Semendire'ye çıksa, çuval başına mîrî için birer akçe alınur. Eğer Tuna'dan gelüb Morova'dan Semendire'ye çıksa iki çuval başına mîrî için bir akçe alınur ve bir akçe dahi sancakbeği için alınur. Ve yağılıkdan gelen ve giden bazirgan gemisinden mukaddemâ bir filori alınugelüb sancakbeği ile kapudan üleşürler. Ve hubûbât yükünden ki, illüğünden gelse, çuval başına sancakbeği için bir akçe bâc alınur. Ve kumaş gelse, at yükünden iki akçe ve bir araba tahtadan iki akçe ve bir araba ağaçdan iki akçe ve satılan koyunun dördüne bir akçe ve at satılsa ve esir satılsa dörder akçe ve boğazlanan sığırdan birer akçe ve satılmağa gelen otluk arabasından ve odun arabasından birer akçe alınur. Ve araba ile gelen tuzdan ve pirinçden sekiz akçe alınur. Ve şehirden taşra giden at yükündün her ne olursa, kumaşdan ve balıktan ve gayndan ki, şehirden bağlanub gide, ikişer akçe çıkar bâc alınur. Ve illükden ve yağılıkdan su yüzünden ve karadan fuçı ile hamr gelse, satandan on beş akçe alınur, alan dahi satarsa on iki akçe verür. Eğer hamr şehirden taşra çıkarsa, dörder akçe alınur. Ve nefsi-i Semendire'de müselleme kayd olunanlar, öşür vermezler; ammâ bağlarından hâsıl olan hamrden fuçı başına sancakbeğine on ikişer akçe verürler. Ve şol müslümanlar ki, ra'ıyyet yerinde bağları vardır, yer sâhibine öşrin verdikden sonra hamrın

¹⁶⁷⁴ **BOA. TT**, 187, s. 3-20, bu kanunname Ahmet Akgündüz tarafından da neşredilmiştir. Bkz: Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri**, C.5, İstanbul, 1992, s.351 vd.

şehre getürseler, fuçı başına altışar akçe resm verürler. Ve müslümanlann bağlarından her dönüme dörder akçe alınur .

Kanun-ı Kapan-ı Semendire Ve Belgrad

Gelen baldan ve yağdan ve yemişden ve peynirden fil-cümle me’kûlât kısmından her ne vâki’ olursa (ki), mevzûnâtıdan ola, kapan (ve) kantara urulmadan satılsa, yükünden satandan dört akçe resm alınur. Ve kantara urulsa, her kantara ikişer akçe resm-i kantar alınur. Ve muzun her kantarına satandan ikişer akçe resm alınur. Bunlardan ziyade alınmaya. Ve etrâfdan bazar günlerinde ve gayrıda çanak ve çölmek ile bir mikdâr bal ve yağ getürenlerden kat’â bir habbe alınmaya; almak isteyenleri hâkim’ül-vakt olanlar men’ ve def edeler. Ve gâhî araba ile kurı yemiş geldikde Semendire bâcdârlarıyla kantarcı dâimâ nizâ’ edişürler imiş. Mevzûnâtıdan olduğu cihetden her arabada kantarcı altı akçe resm ala; bâcdâr nesne almaya .

Kanun-ı Âb-ı Morava ve Âb-ı Derin ve Âb-ı Abri Ve Âb-ı Sava

Gemi ile geçen atludan at başına bir akçe alunur. Ve her arabadan tekerlek başına bir akçe alınur. Ve her fuçıdan dörder akçe alınur. Ve at yükünden iki akçe ve iki koyuna bir akçe ve dört kuzuya bir akçe ve hınzırın her birine bir akçe alınur. Ve geçen atlu üç günde yine gelse nesne alınmaz. Ammâ üç günden sonra gelse gerü tamam resmin alınur. Ve âb-ı Morova’da mîrlivâya kayd olunan göllerde avlanan balıktan öşür alınur.

Kanun-ı Re’âyây-ı Livâ-i Semendire

Bir raiyyet yazıldığı köyde ziraat eylese cem’i hububâtıtan hemen öşür verür. Sâlâriyye mukabelesinde baştinadan baştinaya harmanda buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa verür. Ve lokna İstanbul kilesiyle yedi kiledir. Herepon (?) verildiği takdirce ammâ bazarında müsta’mel olunan lokna sekiz İstanbul kilesidir. Buğdayda ve arpada hâliyâ livâ-i mezbure müceddeden yazıldukda zikr olunan mukâbele-i sâlâriyye vaz’ olunan buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa ki, İstanbul kilesiyle yedi kile olur. Eflâk keferesi bunun edâsına mütehammil olmayup erbâb-ı tımar müzevvec hâneden talep eyleyüb reâyâ daima husumetten hâli olmayub vaktinde tereke alınmayub sonradan narh-ı rûziden ziyade akçeler alınub ekseriya tefrika olmalarına bais olmağın zikr olunan bedel-i sâlâriyye yedi kile galle olub defter pâye-i serir-i arş-âsâya arz olundukda herepon ref’ olunup sâir memalik-i mahruse re’âyası gibi bunlar dahi yedide ve sekizde bir öşür vermek üzere emr olunmağın defter-i cedid-i hâkâniye vech-i meşrûh üzere kayd olundu. Ve eğer bir raiyyet yazıldığı yerde ziraat etmeyüb gayri sipahi tımarında ziraat eylese nısf-ı öşrü sahib-i

zemine verüb ve nısf-ı ahârı bedel-i sâlâriye ile kendü tımarı erine verür. Ve raiyyet gayri sipahinin raiyyetinden bağ satun alsa öşrün ve salariyyesin verür. Ve her raiyyet baştinadan baştinaya harman vaktinde iki akçe bostan resmin ve biçin vaktinde bir araba otluk ve ekin vaktinde bir icale odun verür. Mevsimlerinde otluk ve odun alınmasa yedişer akçe otluk ve üçer akçe odun için alınurki resm-i bostan ile on iki akçe olur. Ve yerlerinden kalkub perâkende oturan reâyâda sipahi muhayyerdur. Dilerse mahalline göre tamam öşür veya nısf-ı öşür alub ya çift bozan resmi yetmiş beş akçe alır. Ve derbend beklemeyüb âhar köyde oturan derbend kâfirleri dahi diğer re'âyâ gibidir. Ve sipahilere hâssa kayd olunan çayırardan, ra'iiyetleri biçiverüb yerinde yığarlar, evinde götürmezler. Ve bir ra'iiyetin hınzırları, gayri sipahe köyünde yürüse, resminin nısfını kendü sipahisi ve nısf-ı âharın sâhib-i zemin alır ve boğazladuğı vakit hınzır başına tîmâr erine birer akçe verür. Ve nefsi-i Semendire'de vâki olan bîvelerden ki, ba'zının bir mikdâr bağı ve ba'zının hem bir pâre bağı ve birer mikdâr yerleri olub sancak voyvodası bunların ba'zından yirmi beşer akçe ispençe ve ba'zından artuk ve eksük birer mikdâr ispençe deyü alurlar imiş. Hâliyâ külliyyen bîve, eğer sâhib-i bağ ve sâhib-i zemîn ve ger hiç nesnesi olmasun, altışar akçe resm-i bîve den gayri bir habbe vermeyeler. Şunun ki, bir mikdâr yeri ve bağı ola, âdet ve kanun üzere öşürlerin ve sâlâriyelerin vereler. Ammâ şol bîve ki, tamam bütün baştinası ola, ol vakit a'şâr-ı baştina olur. Baştinanın resmin ve sâir levâzım bil-külliyye edâ eyleye, cedel eylemeye. Nefs-i Semendire'de müsta'mel ve mütedâvil olub beyn'en-nâs cârî olan lokna sekiz kiledir. Ve her kile yirmi vukıyyedir. Ol takdirce her lokna, yüz altmış vukıyye olur. Ve şire medresi on pintedir, karta dahi ıtlâk olunur. Ve her pinte dört vukıyye ve yüz altmış dirhemdir. Ol takdirce her medre kırk dört vukıyye olur.

Kaziyye Budur ki, Semendire Kal'asında Mütemekkin Olan Martolosân

Kadîm'üz-zaman hem ulûfe tasarruf edüb ve hem bağların ve baştinalarının öşürlerinden mu'âf ve müsellemlerdir. Ammâ ulufeleri hâzineye kalub mücerred baştinaları ve bağları hâsıllariyle martolos olsalar veyahud ulufeleri verilüb merkûm hâsılları mîrîye zabt olunsa, ol takdirce bi-takrir-i ahâli-i vukûf ve sâhib-i ittılâ' an öşr-i bâğât-ı îşân fî sene 5.000 ve an zirâ'at-i îşân fî sene 5.000 yekûn 10,000 ebnâ- i mezkûr matroloslar kadîm'üz-zamandan ve feth-i hâkânîden berü, hem ulûfe ve hem mu'âfiyet ile hidmet eyleyüb defâtir-i atıkada mestûr ve ellerinde selâtîn-i mâziyeden -Enârallâhu berâhînehum- hazretlerinden ahkâm-ı şerife olmağın hâli üzere defâtir-i hâkânîye kayd olundu.

Kanun-ı Vâridât-ı Kal'a-i Güvercinlik

Meselâ baldan ve yağdan ve peynirden fil-cümle me'kûlâtdan ve hubûbâtdan her ne yük ki, gele, sancak beği için ikişer akçe bâc alına. Ve resm-i fuçî ki, bâc-ı hamr derler, hâricden gelse, her fuçıdan sancakbeği için on beş akçe alına. Ve nefis-i Güvercinlikde kendü bağlarından tahsil edüb satsalar, sancakbeğine onar akçe vereler. Ve şikâr olunan mâhîden morina olsa dört akçe ve sırt balığı olsa bir akçe ve yayın balığı ki, yedi akçeye ziyâdeyle satıla, bir akçe alınub andan aşağı satılsa nesne alınmaya. Bu zikr olan mâhîden gayrı her ne cins balık olsa, gemiden gemiye birer balık alınub ve cümlenin nısfın sancakbeği ve nısf-ı âharın kapudan azeb ağası dahi oldur, ol ala. Ve su yüzünden gelen me'kûlâtdan ve fevâkihden her ne gelse, ikişer akçe bâc alınub sancakbeği ile üleşürler idi. Hâliyâ kapudan bu husûsa dahi eylemeyüb müstakil sancakbeğine ola. Ve Engürüs vilâyetinden koyun gelse, bir gemi koyundan kapudan bir koyun ala ve sığır ve bargir gelse, davar başına kapudan bir akçe alub sancakbeği bu husûsat dahi eylemeye. İş bu zikr olan husûsiyâtdan ta'yîn olunan kanun mer'î dutulub ana muhâlif kimesneden bir akçe ve bir habbe ziyâde nesne almaya ve taleb etmeye ve dahi ve te'âruz kılmaya.

Kanun-ı İskele-i Kal'a-i Güvercinlik

Su yüzünden öte yakadan ve berü yakadan gelen hamr fuçısından on beş akçe ve öte yakadan koyun gelse iki koyuna bir akçe ve berü yakadan öte yakaya geçen koyundan nesne alınmaz, Ve öte yakadan bargir ve sığır geçse beşer akçe her davar başına ve esir geçse, mîrî için iskelecî yirmi beş akçe alır. Gemi ile tuz gelse, öşrin iskelecî alır ve her gemi başına bir pâre tuz alınub sancak beği ile azeb ağası üleşürler.

Kanun-ı Niş

Şehre gelen ve giden at yükünden me'kulatından ve melbusâtdan her ne olursa ikişer akçe ve bunlar araba ile gelse; sekizer akçe alınur. Ve hububâtdan ve sâir me'kûlâtdan şehirde satılub ve taşraya alub gider olsalar, yükünden ikişer akçe ve araba ile olursa sekizer akçe alınur. Bu cümle heybe ile gelse, bir çuval farz olunub bir akçe alınur. Ve fevâkih kısmı yükle gelse, bir akçe ve araba ile gelse ana göre hesâb olunur. Ve esir ve at satılsa dörder akçe sığırdan iki akçe koyundan ikisinden bir akçe; boğazlananından dördüne bir akçe; sığır boğazlansa bir akçe; sığır gönünden nısf akçe; koyun derisinin yükünden iki akçe ve bir kebeden nısf akçe ve bir araba tahtadan bir akçe ve otluk arabasından nısf akçe; bir araba, odundan bir ağaç alınur. Ve dört kuzıdan bir akçe alınur. Mayıs ayının nısfına değin, andan sonra koyup i'tibâr olunur. Demür veya esbâbı gelse yükde ikişer akçe alınur. Ve

kantarla nesne satılsa kantar resmi alınmayub üç kantarın bir yük hesâbı üzere lâzım olan resm alınur. On zirâ' ketan bezinden bir akçe alınur. Yirmi zirâ'a değin sâde yağ karınla satılsa, yük hesabı üzere lâzım olan resmi alınur. Bir tulum peynirden bir akçe; şalgamın ve havucun yükünden birer âkçe; yâş soğan yükle gelse iki akçe alınur. Ve fevâkif yükle gelse nesne alınmaz. Sirke için Müslümanlardan ve kafirlerden rubu akçe alınur. Çıranın yükünden bir akçe alınur. Ve yükle hamr gelse iki akçe alınur. Çıkarsa dahi kezâlik. Fuçı ile gelüb satılsa on beş akçe, alan gerü satsa gerü on beş akçe alınur. Ve panayırında kanun-i kadim üzere olan rüsumun zı'fı alınur. Ve defter-i atikde her raiyyet her baştinadan harman vaktinde buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa verir deyü kayd olunmuş. Defter-i cedid paye-i serir-i a'lâya arz alundukda ref' olunub zirâ'atden kimesnelerin hububâtlarından yedide sekizde bir alınmak emr olundu. Ve harman vaktinde ikişer akçe resm-i bostan ve biçin vaktinde birer araba otluk ver bujikde birer araba odun verürler. Mevsiminde odun ve otluk almasalar defterde yazılıb resm ki, otluğa yedi akçedir ve odun üçer akçedir alınur; ziyade nesne alınmaya. Ve iki koyuna bir akçe alınur. Ziyade nesne alınmaya. Ve avâriz hususunda imamalar ve ulak bargirin besleyenler ve defter-i sultanîde kayd olunan çeltükçüler ve derbend bekleyenler ve mücerredler avâriz vermeyüb mezkurlardan gayrı Müslümanlardan ve kefereden müzevvec olanlar emr-i padişahî üzere avâriz verürler.

Kanun

Livâ-i Semendire'de vâki' olan premikürler, rüsûm-ı eflâkiyye alınduğı zamanda mu'âf ve müsellemler olub birer mikdâr yamak ratayları dahi var imiş. Sonradan eflâklar dahi yazıldıkda rataylârı harâca kâyd-olunub kendüler, oğulları ve baştinaları mu'âf ve müsellemler olub harâc ve ispençe vermeyüb mal-ı mîrî cemine varan harâccılara ve adamlarına muâvenet edeler deyu ellerine âhkâm-ı şerife verilmiş. Vilâyet müceddeden tahrir edildükde bütün karyelerde altıyüz premikür intihâb olunub bâkisi ... olundukda knezler ve premikürler dergâh-ı âlem-penâha gelüb mukaddema vilâyet hıfzı ve hırâseti için vaz' olunan altı yüz nefer martolos ref' olunub ol hidmeti biz kabûl edüb ve mal-ı mîrî cem'ine mu'âvenet eyleyüb ve kangı premikürün karyesinden bir ra'ıyyet girihte olsa, harâcına dâmin ve yerin ektürelim ye sefer-i hümâyûn vâki oldukda bin nefer bile eşüb köprüler ve gemiler ta'mirine muâvenet eyleyevüz ve biz seferde olduğumuz vakit gerü ebnâmızdan ve karındaşlarımızdan bin nefer adam bulub vilâyet muhâfazası hidmetin-etdürelüm deyü iltizam edüb vech-i meşrûh üzere pâye-i serir-i a'lâya arz olunub mukarrer

buyuruldu. Eski hizmetlerinde kusurları olmaya... yoklamada bulunmayaları ...¹⁶⁷⁵ ve piremikür mürd olsa premikürlük hizmetin uhdesinden gelür oğlu var ise oğlu premikür kayd alonur. Oğlu yok ise karındaşı kayd olunur. Haricdeen raiyyet premikür kayd olunmaz. Ve piremikür olanların mücerred kendü baştinalâri muâf ve müsellemdir. Raiyyet yerinde zirâ'at ederler ise, öşürlerin verürler. Ve kendüler harâc ve ispençe vermeyüb kendüler ile mütemekkin olan oğullarından ve karındaşlarından ispençe vermezler. Ammâ evlenüb başka ev olub zirâ'at ve hirâset ederse, sâir re'âyâ gibi öşrün ve harâcın ve ispençesin verüb piremikür oğlu veya piremikür karındaşı dedüğüne amel olunmaya. Ve livâ-i mezbûrede olan knezler dahi mürd olsa, knezlik hizmetinin uhdesinden gelür oğlu veya karındaşı var ise, yerine kayd olunub re'âyâ tâifesinden ve hâricden knez yazılmaya. Ve knezlerin ba'zı tîmâr tasarruf edüb ve hem knezlik eder. Ammâ knezlik mukâbelesinde birer mikdâr tîmâr ta'yîn olunan knezler, eğer ma'zûl olsa, gerü knezlik verilür, müstakil tîmâr verilmez; knezlik berâtıyla erbâb-ı tîmârdan olmaz. Ve livâ-i mezbûrenin knezleri piremikürlere mütekeffil olmuşlardır. Ve harâc cem'inde ve mal-i mîrî ve sâir hizmetlerde mu'âvenet ederler. Ve sancak beği eşdükde bile eşerler. Her kangı knezin knezliğinden bir karye dağılub veya re'âyâsı perâkende olsa, knez ve piremikür bulub getürmek lâzımdır. Vech-i meşrûh üzere uhdelerine alub pâye-i serir-i a'lâyâ arz olunub fermân-ı şerif mûcibince defter-i cedîde kayd olunmuştur.

Kaziyye-i Eflâkân-ı Livâ-i Semendire

Eflâk tâifesi bir evde kaç nefer olursa ki, bir hânede bir nefer veya iki nefer veyahud üç veya dört beş nefer dahi ziyâde olursa, filori hânesi deyü yılda doksan üç akçe resm verüb öşür ve rûsûm-ı şâire vermeyüb avârizdan mu'âf ve müsellemler olurlar imiş. Ve ammâ sefer-i hümayûn veya kenarlarda nev'an hizmet düşdüğünce petinik deyü beş hânedan bir nefer eflâk bargiri ile eşermiş ve ol uc ve kenarlarda ve deryâda mühim ve maslahat vâki' olıcak zemaniç deyü eflâk hânesinden birer adam ta'yîn olunub gemi yapar ve ba'zı bargir ile varub emr olunan hizmetleri edâ ederlerdi. Ve bâd-ı hevâlanna sancakbeği mutasarrıf olub ve her karyeye mikdârlarına göre sancak beği cânibinden birer mikdâr buğday ve arpa ve bal ve yağ salınugelmiş imiş. Hâliyyâ fermân-ı âlişân muktezâbınca eflâklar harâca kayd olunub hukûk-ı şer'iyye ve rûsûm-ı örfiyye takdir olunub zikr olan petinik ve zemaniç ve sâir teklîfât ve salgun merfû olmak lâzım iken petinik ve zemaniçden gayrisi ref' olunmamağın re'âyâ ziyâde bî-huzûr ve müte'ellimdir. Ve her zamanda ummâl tâifesi ve nev-yafte ve haymâne teftiş eyleyüb iltizâm eyleyen kimesneler, karye be karye gezüb

¹⁶⁷⁵ Metnin bozuk ve silik olmasından okunamamıştır.

re'âyânun hilâf-ı emrince akçeleri alınub zahmet çekilüb bu husûslar külliyyen ref' olunub defter-i cedid-i hâkâniye kayd olunub ve min ba'd olmaya deyü hükm-i şerif sadaka oluna. Ve nev-yâfteyi her üç yılda bir mu'temed kâdı teftiş edüb mürdelerin ihrâc eyleye. Her vakit yavecı ve haymâneci muzâyaka vermeye. Ve sancakbeği cânibinden ve adamlarından ve voyvodalardan kimesne salgun arpa ve buğday salmaya ve bal ve yağ salmaya.

EK-2. 1561 Tarihli Semendire Kanunnamesi

Kanun-ı İskelehâ-i Liva-i Semendire¹⁶⁷⁶

Tunadan öte yakaya ve öte yakadan berü yakaya gelüb giden atludan dört akçe piyadeden bir akçe ve sığırdan bir akçe ve koyun ve hınzırın ikisinden bir akçe hububât ve yağ vesâir meta' geçse Müslümandan yüzde üç akçe ve kafirden yüzde dört akçe gümrük alınur Öte yaka başka iskele olandan beru Tameşvar yakasından gelenin gümrük ve sair rüsûmun öte yaka emîni alur. Ve morine ve sair balıktan dört akçede bir akçe alınub haliya mirliya âdemleri dahi balık sandalından balık az ve eğer çok bir balık alurlarmış. Ve esir geçse bir esirden yirmi beş akçe alunur ve berüden azad olur destur ile vilayetine giden esirden elli akçe alınur. Ve dümeni salma gemiden dümen resmi dört akçe alınur ve el dümeni ise iki akçe alunur.

Bâc-ı Şehir

At yükü ile gelüb satılan hububâtıdan çuval başına bir akçe alunur. Evine yemlik götüren kimesnelerden nesne alınmaz. Ve araba ile gelen pirinçten ve balıktan sekiz akçe alunur. Köprügün ve bunlara benzer nesne gelse satılsa kırk ve elli akçede bir akçe alunur. Ve kumaş gelse at yükünden iki akçe alunur. Bir araba soğan ve bir araba sarmısakdan dört akçe alunur bu zikr olanları sahibleri satmayub gemiye koyub öte yakaya veya gayrı yere alsa gitse gümrük virir bâc virmez bu zikr olanlar gemi ile gelüb satılsa gümrük virir bac virmez. Bir araba tahtadan iki akçe ve bir araba ağaçdan iki akçe ve bir araba odundan bir odun Satılmağa gelen otluk arabasından bir akçe ve koyun gelse boğazlansa veya boğazlanmadan satılsa iki koyun bir akçe virilür kassab boğazlarsa dört koyun bir akçe virir. At veya esir satılsa iki akçe alandan ve iki akçe satandan alunur. Ve sığırdan bir akçe alunur Ve bir araba hamr gelse şehirden taşra çıksa fuçı başına dört akçe alunur. Ve şehirden taşra giden at yükünden kumaşdan ve balıktan ve gayrıdan her ne olursa ki şehirden yük bağlayub gide ikişer akçe çıkar bâcı alunur amma şehirden gemiye koyub gitse gümrük virir bac virmez ve gemi ile gelen metâ'ı sahibi çıkarub gümrüğün virüb dermahzen etdükden sonra bir iki aydan gemiye koyub aher yere alub gitmek istese gümrük alunmak hilâf-ı kanundur ve gemi ile hariç vilayetden meta' gelüb taşra çıkmadan aher yere gitse gümrük alunur amma yine ol kadılıkdan bazı kurâdan yükledüb gümrük virmiş olsa gümrüğü alunur .

¹⁶⁷⁶ **BOA. TT**, 316, S. 3-7. Bu kanunname Ahmet Akgündüz tarafından da neşredilmiştir. Bkz: Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, C.5, s.371 vd.

Kanun-ı Kapan-ı Semendire

Yağdan ve baldan ve kuru yemişden ve bilcümle me'kûlât kısmından her ne vaki' olursa ki mevzûnât dan evvela kapan ve kantara irsal olmadan satılsa bunda satandan dört akçe resm alınur ve etrafda Pazar günlerinde ve gayrıda çanak ve çömlek ile bir mikdar yağ ve bal getürenlerden kat'a bir habbe alınmaz mevzûnâtdan kantarcıdan gayrı eğer bacadır ve eğer gayrıdır, kimesne hiç nesne almaz

Kânûn-ı Âb-ı Morava Ve Âb-ı Derin Ve Âb-ı Abri Ve Âb-ı Sava

Gemi ile geçen atlunun atı başına iki akçe alunur. Morava ve Âb-ı Derin ve Âb-ı Abri geçidinde bir akçe alunur. Ve geçen atlu üç güne değin gerü gelse nesne alınmaz amma üç günden sonra gelse tamam resim virir ve her arabada tekerlek başına bir akçe alunur. Ve her fuçudan dört akçe alunur. Ve at yükünden iki akçe alunur. Ve iki koyun bir akçe ve dört kuzuya bir akçe ve hınzırın her birine bir akçe alunur. Ve Âb-ı Morava'da mirlivaya bağlanan dalyanlardan her ne şikâr olsa nısfın mirliva alur ve sipahilere kayd olunan göllerde olan balıktan öşür alunur.

Kanun-ı Reâyâ-yı Vilayet-i Semendire

Bir raiyyet yazulduğı karyede ziraat eylese buğdayda ve arpada ve darıda ve çavdarda yedide sekizde bir öşür virir bâkî hububâtdan nohud ve mercimek ve bakladan heman öşür alunur kendirden ve ketenden heman öşür alunur salariyye alınmaz ketanda ve kendirde ekser kurâda öşürden bedel ikişer akçe alunur ve eğer yazulduğı yerde ziraat itmeyüb gayrı tımarında zıraat etse nısf öşrü sahib-i zemîne virir ve nısf-ı aheri salariye ile kendü sipahisine virir amma kendü sipahisinin tımarında zıraate kâbil yeri olmaduğı takdirce veya kendü sipahisinin tımarında yerin zıraat etdikden sonra gayri sipahi yerinde zıraat etse öşürden ve salariyesin sâhib-i zemîne virir.

Ve bir raiyyet yazulduğı köyde bağ dikse on medrede bir medre öşür virüb ve otuz medrede bir medre salariye virdikden sonra her bağdan ikişer akçe resm-i âveng virir. Ve eğer aher tımarında bağ dikse öşrün ve resm-i âvengi sahib-i zemîne virüb salariyyeyi kendü sipahisine virir. Ve bir raiyyet gayri sipahi raiyyetinden bağ satun alsa öşrün ve salariyyesin sahib-i zemîne virir amma şehir halkı Müslüman ve eğer kafir muhayyerlerdir dilerler ise şehir sınırında ziraat idüb ve bağ dikerler ve isterle ise aher sınırda ziraat idüb ve bağ dikerler aher sınırdan ziraat etmekle ve bağ dikmekle herepon(?) taleb olunmaz. Ve çiftin bozmak ile çift bozan resmi taleb olunmaz. Ve her raiyyet başteneden başteneye öğün vaktinde bir araba odun biçtiğinde bir araba otluk ve harman vaktinde iki akçe

bostan resmi virir. Eğer mevsimlerinde odun otluk alınmasa yedişer akçe otluk ve üçer akçe odun resm-i bostan ile baştinadan baştinaya on iki akçe olur bir baştina bir raiyyet ehli ve ıyâli ile geçünüb Müslümanda bir çiftlik i'tibâr olunur yerdir dönüm hesabınca gayet olur yerdir yetmiş seksen dönüm ve kem yerden yüz yirmi yüz otuz dönüm mikdârı yerdir ve deştibân resmi sipahilere bağlanmışdır ve yerlerinden kalkub sâkinde oturan reayâda sipahi muhayyerdir dilerse mahalline götürür tamam öşür alur veya nısf öşür veya çift bozan resmi yetmiş beş akçe alur ve derbend bekleyüb yerinde otururlar derbendcilerün bazısı ancak avârız-ı divaniyeden muâfiyet eyleyedir ve bazısı muâfiyet ile ve hem her müzevvic haneden buçuk lokna buğday ve buçuk lokna arpa virüb ve her bağdan birer medre şıra virir. Kelem ve kendür ekerse sair reâyâ gibi öşür virürler öşr-i kovanda ve bidat-ı hınzırda sair reâyâ gibidir amma baştinadan baştinaya odun otluk ve bostan resmi on ikişer akçe virmezler ve her raiyyet evleri yanında kendülere yetecek kadar ektükleri bostandan öşür virmeyüb evlerinden hariç ektükleri bostandan ve meyvelerinden öşür vireler. Derbend kafirleri dahi evleri önünden gayrı yerde olan bağçelerinin ve bostanlarının öşrün virirler Âdet-i derbendde i'tibar olunan lokna yedi kiledir ve her kile yirmi vukkiyyedir ve bazarlarda müsta'mel olan lokna sekiz kiledir ve Semendire'de müstamel olan şire medresi on pintedir karte dahi ıtlak olunur ve her pinte dört vukkiye yüz altmış dirhemdir bu takdirce her medrede kırk dört vukkiye olur Öşr-i kovan arza tabi'dir raiyyete değildir ve bir raiyyetin hınzır-ı gayrî sipahi yerinde yürüse nısfın kendü sipahisi ve nısfı aheri sahib-i arz alur ve boğazladıkları vakit bujikde hınzır başına raiyyet sahibi bir akçe alur. Ve serbest tımarlarda dutulan evâbık müjdesi sahib-i tımarındır rakabesi mîridir âmile satılı- gelmişdir Müslüman bağlarından dönümden dönüme dörder akçe alınur Müslüman kafir bağı alsa vilayet tahrir olunub tağyir olunca sair reâyâ gibi öşür ve salariyye virür. Bir tımara haricden fuçı ile hamr gelse fuçı başına on beş akçe alınur. Ve bir raiyyet kendü bağından hâsıl etdüğü hamr fuçısın açub satar olsa sipahisine fuçı başına altı akçe virir.

Cemaat-ı Martolosân-ı Kal'a-i Semendire Ve Belgrad

Martolos başları beşer akçe ve bölük başları dörder akçe bâkîsi üçer akçe ulufe yüyüb haraç ve ispenç virmezler ve avârız-ı divaniyeden müsellemlerdir. Ve zıraat ve hırâset idenler sahib-i zemîne öşür virirler. Ve martolos ile bile olan oğullarından haraç ve ispençe alınmayub karındaşlarından ve karındaş oğullarından haraç ve ispençe ve öşür vesâir rüsûm alına-gelmişdir.

Cemaat-i Gebrân-ı Varoş-ı Kal'a-i Semendire haraç ve ispençe vesâir rûsûm ve öşürlerin vire-gelmişlerdir.

Kanun

Liva-i Semendire'de vaki' olan primekürler vilayet hıfzı ve hırsaset hizmeti kabul idüb ve mâl-i mîrî cem'ine muavenet eyleyüb kankı primekürlerin karyesinden bir raiyyet girihte olsa haraçına zâmi ve gerü yerine götürülüm ve sefer-i hümayun vaki' oldukça eşüb köprüler ve gemiler ta'mirine hizmet iderlüm biz sefer oldukça ebnâmıza ve karundaşlarımıza vilayet muhafazası hizmeti etdürelüm deyü iltizam idüb knezler dahi knezliklerinde olan primekürlere kefil olub defter-i atike kayd olunmuş imiş hala dahi ferman-ı hümayun ile vilayet tahrir oldukça vech-i meşrûh ve iltizam-ı sabık üzre primekürler karyelerinden girihte olan haraçına ve gerü yerlerine götürmeğe kefil olduklarından sonra defter-i cedide kayd olundu. Mezkur primekürlerin madem ki hizmetlerinde kusurları olmaya kendülerinden ve kendüleri ile bile olub primekür baştinasin tasarruf iden oğullarından ve karındaşlarından haraç ve ispençe ve öşr-i hububât cemî'-i hukuk ve rûsûm ve tekalif-i örfiyeden muâflardır amma raiyyet yerinde zıraat itseler veya oğulları veya karındaşları evlenüb başka başka olub zıraat iderler ise sair reâyâ gibi öşür ve haraç ve ispenç virirler deyu defter-i atikde mukayyed olmağın defter-i cedide dahi kayd olundu.

Liva-i Semendire'de zıraat ve hırsaset olunan yerler arz-ı memleket ve arz-ı mirîdir harâcî ve öşrî değildir ellerinde olan kimesneler ekkâr gibidir mâlikler değildir haraç-ı muvazzafların ve haraç-ı mukâsemelerin virdükden sonra ellerinden alınmadan men' vardır şer'ân ellerinden alınmak caiz değildir tapu tarikiyle virilen ücret-i muacceleleridir haraç-ı mukaseme ve e haraç-ı muvazzafları ücret-i müecceleleridir kafirler baştinalarından Müslümanlar ellerinde olan çiftlikler vilayet tahrir olunca haraç ve ispençe ile tasarruf olurmuş hîn-i tahrirde resm-i çiftte tebdil olundu Müslümanlardan her kim tasarruf iderse resm-i çift virir vilayet-i mezkurda ummâl taifesi nev- yafte teftiş etmeyeler ve sancak beyi canibinden voyvodalardan kimesne salgun arpa ve buğday salmaya ve bal ve yağ salmaya deyu defter-i atikde mukayyed olduğundan gayrı bu makûle mezalimin def'i hususunda emr-i şerifle te'kîd-i cedide olduktan sonra defter-i cedide kayd olundu

EK-3. 1527 Tarihli Eflâkân Kanunnamesi

Kanunname-i Eflakân-ı Liva-i Semendire¹⁶⁷⁷

Haraç ve öşr ve ispenç ve adet-i ağnam ve resm-i arüsi ve sayir rüsundan nesne virmeyüp milad-i isa ki ana bojik dirler. Haneden haneye birer flori için kırk beşer akçe ve bir koç bahası on beşer akçe ve elli floriye ki bir katuna derler. Bir çerge (çadır) ve iki koç ve iki tekerlek penir ve iki ip ve üç yular için üçer akçe cümle altmış üçer akçe olur. Bojikde anı virüp il yaz Hızırilyas günü dediklerinde bir flori virürler ve her haneden bir kuzulu koyun bahası için yigirmi akçe ceman seksen üç akçe virürler ve beş floriye birivoyruk hidmetün idüb ihtiyatlu yerleri nevbetle bekleyüb akın vaki olıcak sancakbeyi marifetiyle akına varurlar. Ziyade adama ihtiyaç olıcak eve biri sefere çıkar. Sancakbeyine elli eve bir komoriniç-ki hidmetkardır- altı ay kulluk iderler. Kanün üzere cirm ü cinayet virürler ve alınan cürmün öşrün kinezleri alır. Çıra ve tahta getürmeyüp hisar beklemezler ve sancakbeyinin Eflaklar içinde ve gayrı yerde evin yapmazlar, otluğun biçmezler ve odun getürmezler ve primkürlerin günahsız primkürlüğü alınmazve aralarında şart-ı mu'teber olunmayub fi'l-cümle avâriz-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyyeden mu'af ve müsellemdirler ve tuzci aralarına girmez ve taife-i mezburenin Hızane-i Amireye verdikleri seksen üç akçe üzerine yedi akçe dahi ziyade olub cümle florileri doksan akçe olub ve her haneden emin ve katib için ikişer akçe alınması emr olunup bundan ziyade koyun ve arpa ve akçe alınmak kemal-i men'le men olundu ve Semendire sancağı beyi olanlar mezbürlardan ba'zı meccanen ve ba'zı dahi semen-i yüsrlü buğday ve arpa alurlar deyüşekki idüb teftiş olundukda fi'l-vaki mezkurlardan buğday ve arpa alındığı ma'lüm olıcakta'ife-i mezbüre ziraatlarından kimesneye nesne virmeyüp ve Sancakbeyi olanlar dahi sakın oldukları mahalde arpa ve buğdaya kemal-i ihtiyaçları olduğu sebepten tamam ref olunması mutaazzır olup tahfif olunmak emr olundu bu vech ile ki zikr olunur. Ta'ife mezbüre Sancakbeyi olanlara her köyden bir yük arpa vireler ki her yük beş kile ola ve bir kile yigirmi vukiyye ola. Ama kura i'tibariyle adalet müyesser olmadığı sebepten cümle 'aded-i kura cümle 'adedi haneye nispet olunuo onbeş haneye bir yük ve her üç haneye bir kile arpa virmek lazım geldi. Anı vireler ve buğday emrinde dahi kinezden ve primkürden ve rataydan yigirmi beş ve dahi ziyade hanelü köylerden birer kile buğday vireler. Sancakbeyi olanlar dahi alıp masarafına sarf ideler amma buğdayda yigirmi beş haneden ekall olan köyden buğday alınmaya ve yigirmi beş haneden ziyade olan köylerden dahi mücerred bir kile alub ziyade olan haneler i'tibar olunmaya bundan sonra sancakbeyleri ve voyvodaları

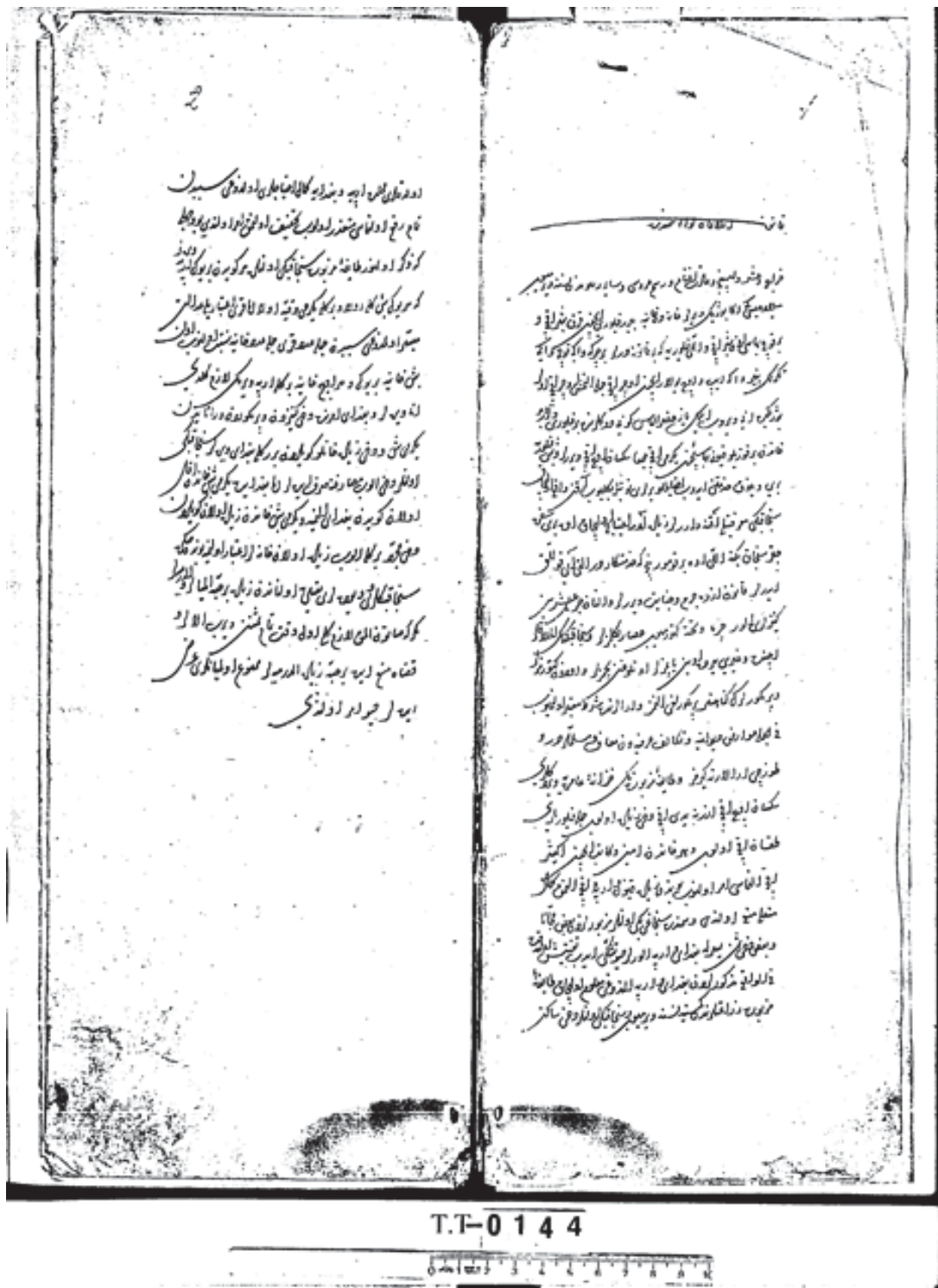
¹⁶⁷⁷ BOA. TT, 144, S. 1-2

ta'ayyün olunandan ziyade bir habbe almayalar ve aldırmayalar. Meğer ki satun almak lazım gele ol vakt tamam semenin verib alalar ve kuzat men'ide. Bir habbe ziyade aldırmayalar. Memnü' olmayanları arz ideler deyü emr olundu ”.

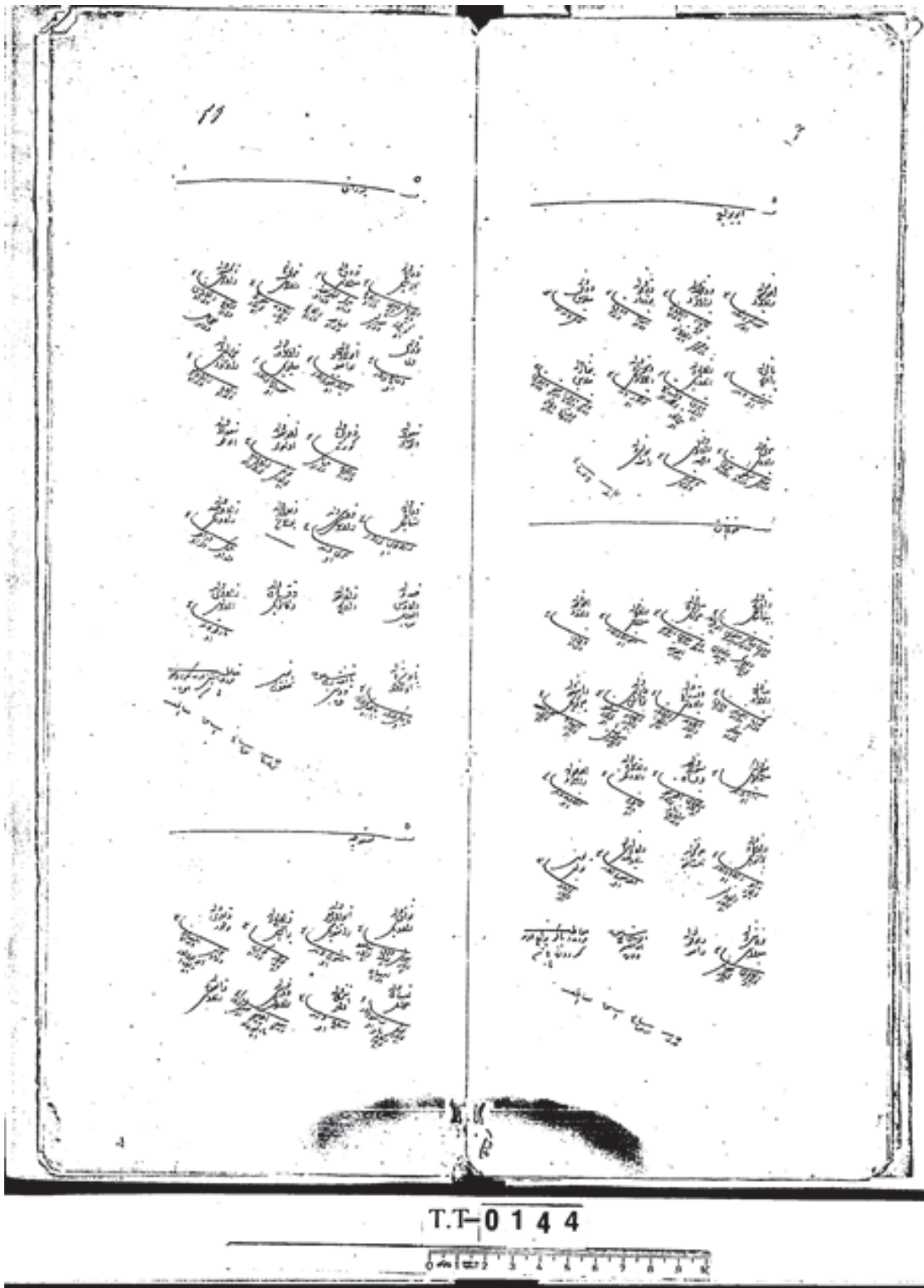
EK-4. 1536 Semendire Livası Kanunnamesinden Örnek

EK-5 1527 Tarihli Eflakan Kanunnamesi Osmanlıca Metni

EK-6 1527 Tarihli Eflakan Defterinden Örnek

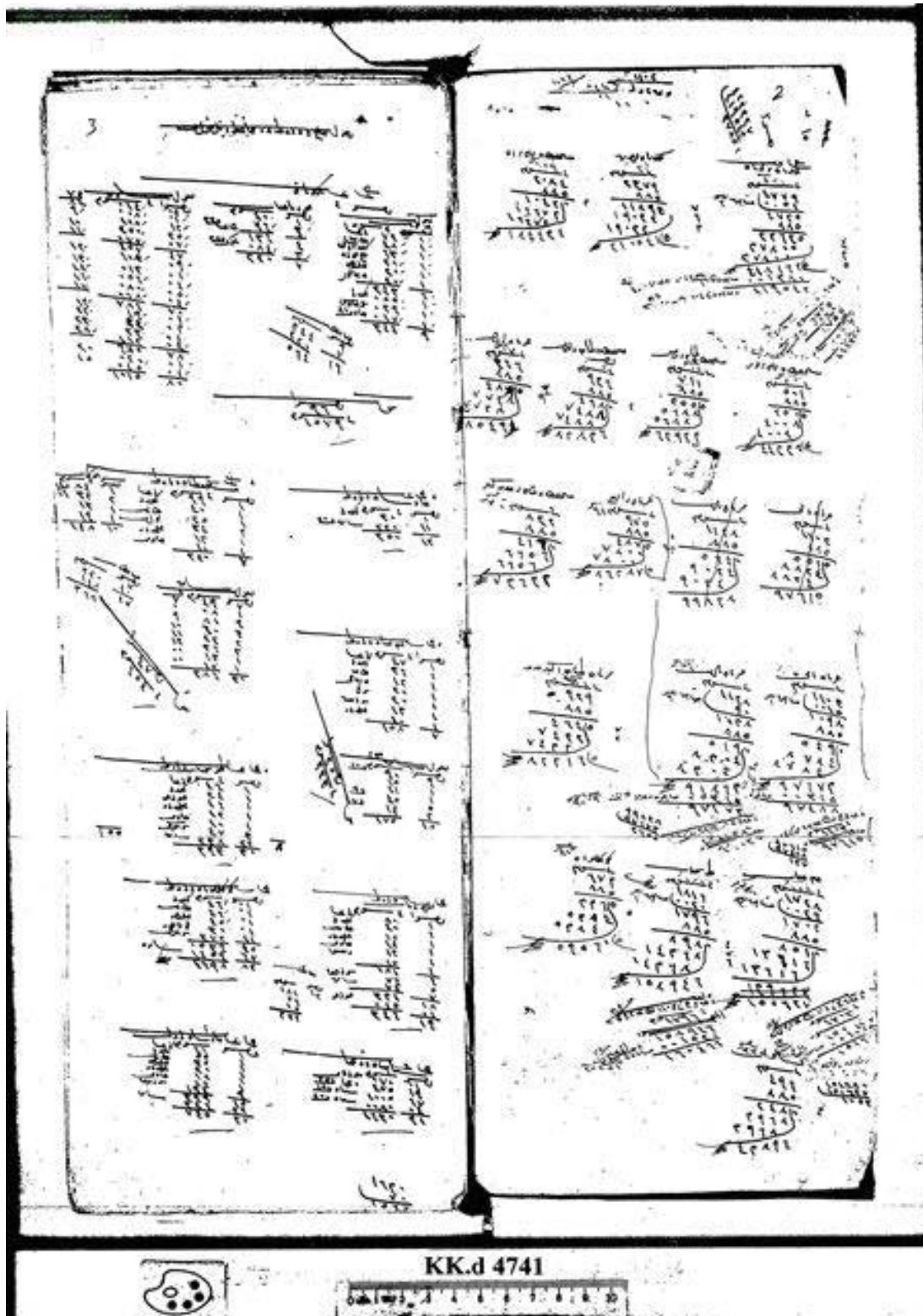
EK-7 1561 Tarihli Tımar Tevcihat Defterinden Örnek

51	56

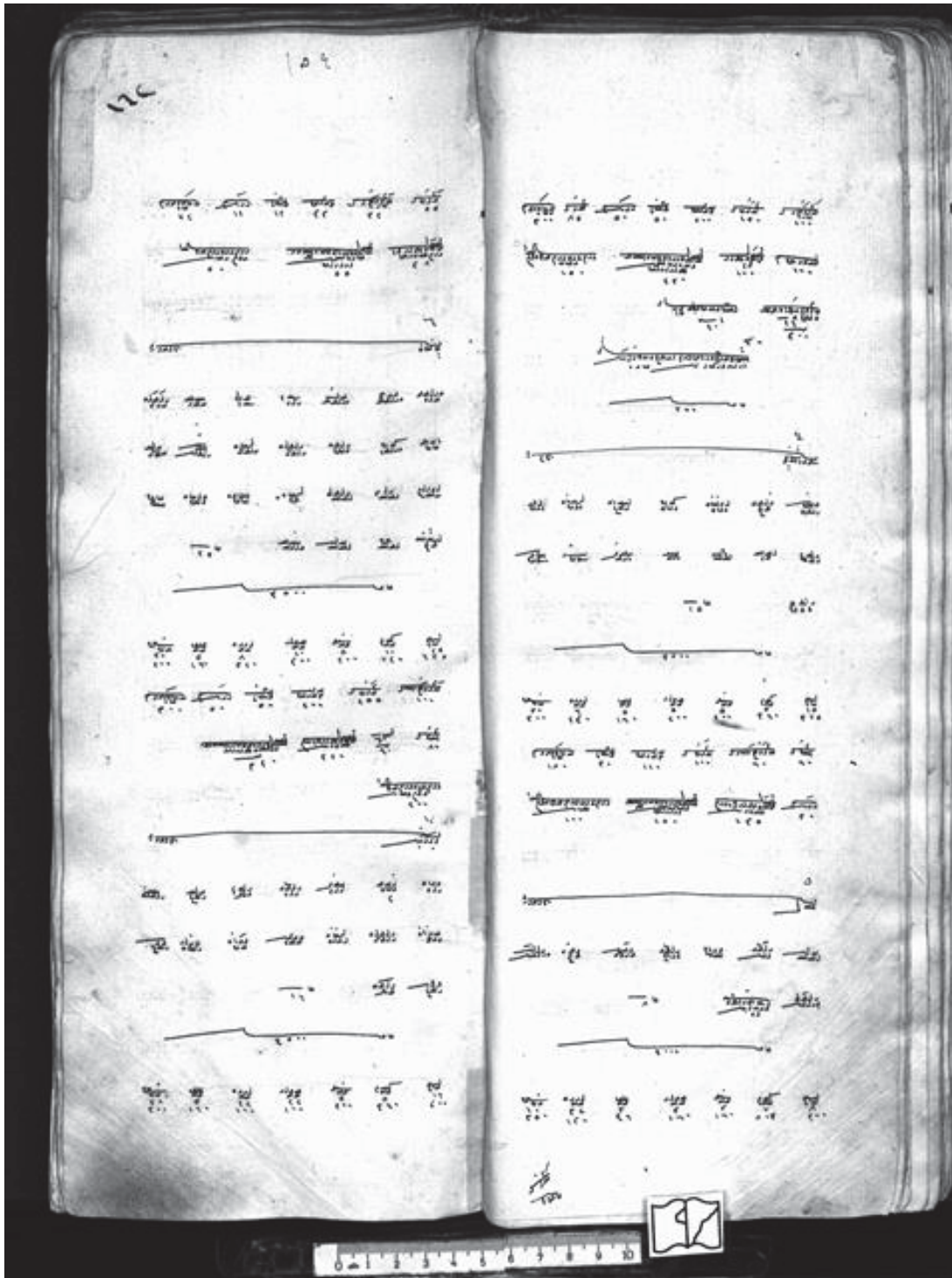
TT_0330

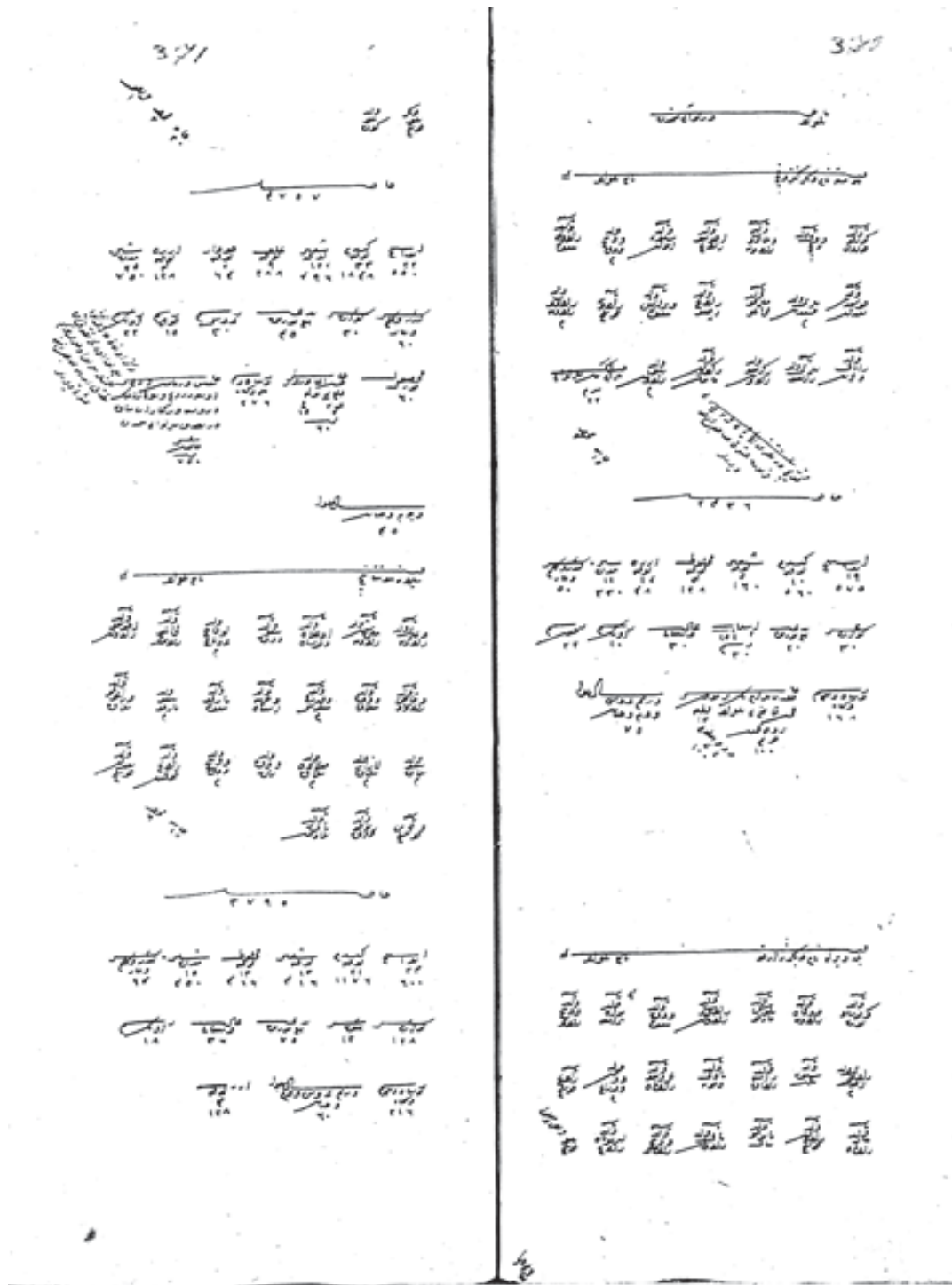
EK-8 1692 Tarihli Mevâcib Defterinden Örnek

EK-10 1585 Tarihli Tapu Tahrir Defteri Örnek

EK-11 1561 Tarihli Tapu Tahrir Defteri Örnek

TT_0316

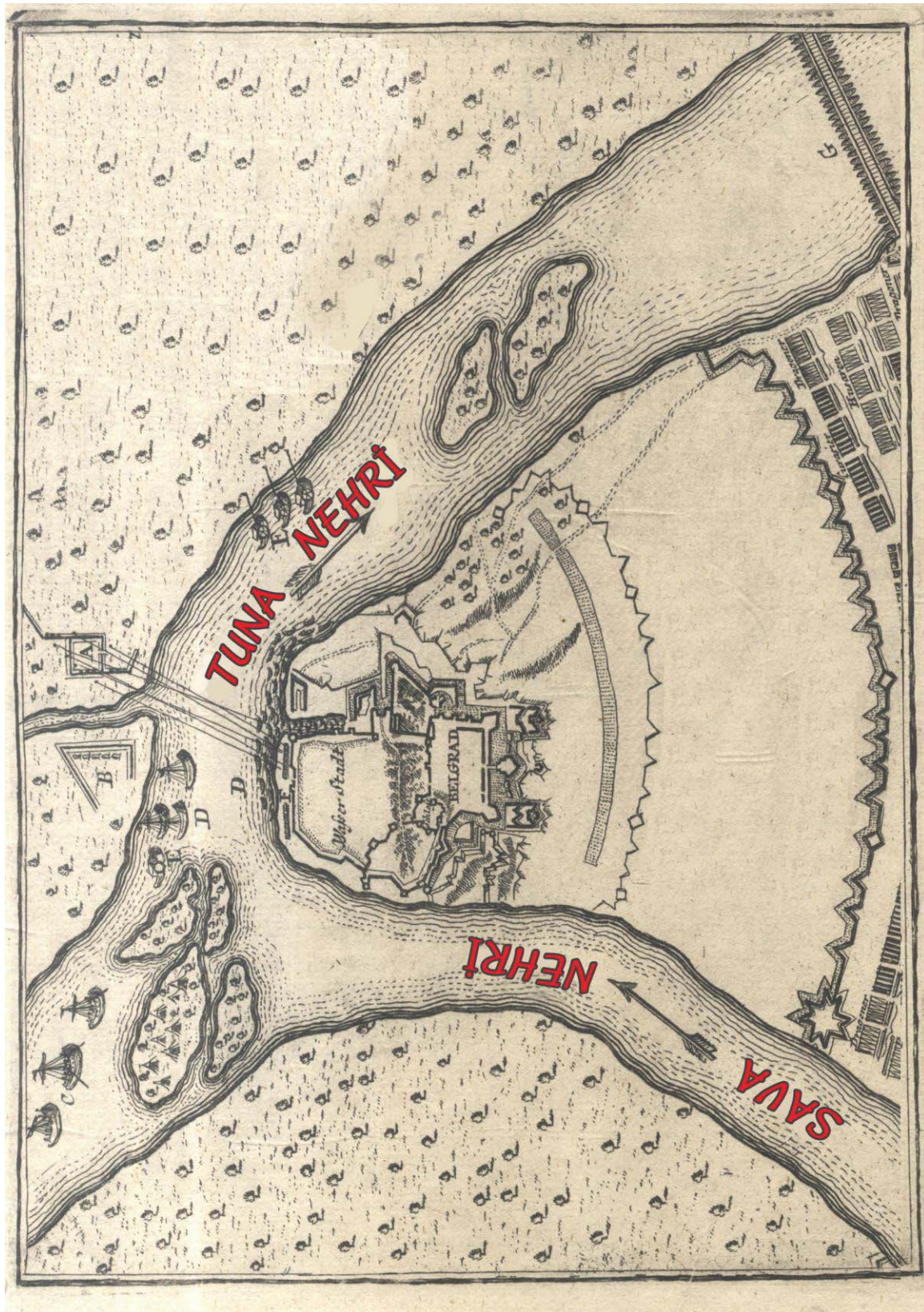

EK-13 Belgrad Kalesi ve Harp Adası 'nı Gösterir Plan¹⁶⁷⁹

¹⁶⁷⁹ Narodna Biblioteka Srbije (NBS), KR I 55, Serbian State Archive

EK-14 Sava ve Tuna Nehirleri'ni Gösterir Plan¹⁶⁸⁰

¹⁶⁸⁰ Narodna Biblioteka Srbije (NBS), KR I 45, Serbian State Archive

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : TÜRKMEN, İlhan
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 01.01.1975, Kastamonu
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0 (532) 161 59 81
 Faks :
 e-mail : ilhanturkmen@outlook.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi /Tarih Bölümü	Devam Ediyor
Yüksek Lisans	Gaziosmanpaşa Üni./Tarih Bölümü	2010
Lisans	Erciyes Üniversitesi/ Tarih Bölümü	1997
Lise	Kocamustafapaşa Lisesi/İstanbul	1992

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1997-2004	Ankara	Öğretmen
2004-...	Ankara- Samsun	Yazılım

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

İlhan Türkmen, *Türk Yönetimine Geçildiğinde Ermenilerin Siyasî Durumu (1071-1243)*, GOP Üniversitesi, Tokat 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
 İlhan Türkmen, “II. Murad’ın Belgrad Muhasarası” *History Studies*, 6/1, Ocak 2014, s. 189-198
 İlhan Türkmen, “Osmanlı Devleti’nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28, Güz 2013, s.451- 458

Hobiler

Kitap okuma

GAZİ GELECEKTİR..